FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

4

LITERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

4

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2006

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 7

YEDİNCİ SİFR 9

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK BİRİNCİ KISMI 11
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK İKİNCİ KISMI 47
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK ÜÇÜNCÜ KISMI 79
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK DÖRDÜNCÜ KISMI 105
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK BEŞİNCİ KISMI 137
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK ALTINCI KISMI 173
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK YEDİNCİ KISMI 197

SEKİZİNCİ SİFR 235

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK SEKİZİNCİ KISMI 237
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK DOKUZUNCU KISMI 275
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİNCİ KISMI 303
YETMİŞİNCİ BÖLÜM 303
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ BİRİNCİ KISMI 341
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ İKİNCİ KISMI 375
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN ELLİ ÜÇÜNCÜ KISMI 431

DİZİN 451

SON NOTLAR 461

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN KIRK BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

CUMA'NIN FASILLARI HAKKINDA VASIL

Cuma'nın Farz Olup Olmadığı Hakkında Görüş Ayrılığı

Bilginler, Cuma namazının farz olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, *farz-ı ayn*, (herkesin yapması gereken farz), bazı bilginler farz-ı kifaye (bazı müslümanların yapmasıyla başkasından sorumluluğun düştüğü farz), bazı bilginler ise sünnet olduğunu iddia etmiştir.

VASIL

Batınî Yorumu

Cuma namazı, zatın birliği hakkında bir katkı olmadığı gibi onu bilenin ve (bu bilgiyle) amel edenin halinde de bir sonucu yoktur. Fakat çokluğun birliğinin bilgisi ona aittir. Zatın, özü gereği âlemin varlığını gerektirdiğini kabul eden de böyledir: Bu bilgi, Cuma namazında ya da tecellisinde Allah'tan bu kulun kalbine gelen şeyi ortaya çıkarmaz. Çünkü bu namaz, varlığında ve hakikatinde Bir'e ilâve olan şeye dayanır. Dolayısıyla Cuma, [batını anlamıyla] ilahi isimler mertebesinden-

dir. Çünkü bu namaz, diğer bütün namazlardan farklı olarak, tek kişiyle kılınamaz. Diğer namazlar ise yalnız kılınabilir.

Cuma namazının dışındaki her namaz, başlama tekbirinden son selama kadar [bütün unsurlarıyla] namaz olması bakımından Cumanın sağladığı bilgiyi verirken aynı zamanda Cuma'nın sağlayamadığı bilgiyi de verir. Söz konusu bilgi, mutlak anlamda müstağni olan Hakkın birliğinin bilinmesidir. Bunun yanı sıra başka bir bilgi de, nispet (bağıntı) ya da niteliklerin tek hakikate dönmesinin bilinmesini verebiliriz. Bunu bilmelisin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Cuma Kime Farzdır?

Bilginler, Cuma namazının farz namazların vacip olduğu kimseye vacip olduğu fikrine varmış, sonra da dört şart daha eklemişlerdir. Bunların ikisinde görüş birliğine varmışlar, ikisinde ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Görüş birliğine varılan şartlar, erkek olmak ve sağlıktır. Cuma namazı kadına ya da hastaya farz değildir. Görüş ayrılığına düşülen şartlar ise, yolcu ve köle olmaktır.

Bazı bilginler, Cuma namazının yolcuya farz olduğunu kabul etmiştir ki, ben de bu görüşteyim. Cuma namazı köleye de farzdır. Dolayısıyla kölenin bu namaz için hazırlanması gerekir. Efendisi onu engellerse, efendi 'Allah yolundan alıkoyanlardan' olur. Bazı bilginler ise, yolcuya ve köleye Cumanın farz olmadığı görüşündedir. Hz. Peygamberden gelen bir rivayette şöyle denilir: 'Cuma namazı dört kişiye farz değildir. Köle, kadın, çocuk ve hasta.' Başka bir rivayette ise, beş kişi denilmiş ve yolcu da zikredilmiştir.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Cuma namazının geçerlilik şartı, birden fazla cemaatin bulunması olup tek kişiyle kılınamayacağına göre, bilmelisin ki: Akıl, Allah'ın zatına özgü bir birliği olduğunu bilir. Bu birlik ile mümkünlerin [var oluşunu] istemek arasında hiçbir ilişki yoktur. Daha önce bunu belirttiğimiz gibi akıllı da bunu bilebilir. Dolayısıyla, bu 'mutlak birlik' yönünden aklın âlemin varlığının (meydana gelebileceğini) düşünmesi imkânsızdır. Bu nedenle, 'Cuma namazı' vasıtasıyla, mümkünün bu mutlak birlik sahibinin varlığından neyi istediğine bakmaya yönelmesi gerekir. Böylece insan, O'na meluhu isteyen ilah olması yönünden bakar. Bu ise, 'cemaat (çoğul)' vasıtasıyla geçerli olabilen başka bir bilgidir. Başka bir ifadeyle bu bilgi, kanıtların oluşturulması ve düzenlenmesine bağlıdır.

Böylece Cuma namazı, akıllının nitelendiği akıl şartına göre vacip olmuştur. Kadın, 'akıl ve din bakımından eksik' sayılır. Gerçekte kadında eksik olan akıl, bu 'zati birliği' bilmektir. Böylece Cuma namazı, erkeğe farz olmuştur. Erkek olmak, söz konusu birliği bilmek ile O'nun ilah olduğunu bilmeyi birleştirmektir. Kadının aklı ise, bu mutlak birlik bilgisinden eksik kalmış, bu nedenle bu birlik ile ilah olması bakımından Allah'ı bilmeyi birleştirmek kendisine farz olmamıştır.

Bazı bilginlere göre Cuma namazının kendisinden düştüğü (kendisine farz olmayan) köleye gelirsek; batınî yorumuyla köle, seçiminde Allah'ın zorlamasının (cebr) farkında olan kuldur. Çünkü hakikat, kulun seçiminde mecbur olduğunu gösterir. Böyle bir insan, hürriyet ile köleliği birleştiremediği için Cuma namazı kendisine farz değildir.

Cuma namazının farz olmadığını söylediğimiz -daha da söz edeceğiz- bütün bu insanlar, Cuma namazında bulunduklarında namazı kılarlar. Aynı şey, söz konusu kimselere 'Cuma'nın farz olmasını engelleyen bütün engelleyici durumlar için geçerlidir. Bir insan, bu engellerle çelişen bir hal nedeniyle engelden kurtulursa, Cuma kendisine farz olur. Başka bir ifadeyle, daha önce kendisine farz olmayan şeyi bilmek bu kez kendisine farz haline gelir. Örnek olarak, kemal derecesine ulaşan Mer-

yem ve Asiye'yi verebiliriz. Bu dereceye ulaşmalarıyla, zata özgü birliğin bilgisi ile ilahlığın birliğinin -ki çokluğun birliği demektir- bilgisi kendilerine farz olmuştur.

(Cuma'nın farz olmadığı) Hasta ise, sebepleri benimsemeyen ve onların (konuluş) hikmetini bilmeyen demektir. Böyle bir insan, 'sağlık makamı'nda değildir. Çünkü sebeplerin hikmetlerinin sağladığı ölçüde Allah'ı bilmeden yoksun kalmıştır. Hali bu bilgiyi vermeyip durumu (zatı niteliklerden) tecridine zarar veren ve (bu nedenle) hakkında korku duyulan birisiyse, sebeplerin bilgisinin hikmetleri ile (zata ait) tevhidi sebeplerden soyutlama bilgisini bir araya getirmek zorunda değildir.

Yolcuya gelirsek, yolculuk Cuma namazının farz olmamasını gerektirir. Çünkü yolcu, gayenin başlangıcı ile sonu arasındadır. Dolayısıyla o, '-den' ile '-e' (-den' başlangıç, -e ise amaç ve hedef demektir) arasında bulunur. Bu durumda yolcunun içinde bulunduğu durum, '-den' ile amaçladığı '-e'yi birleştirmeyi gerektirmediği gibi içinde bulunduğu '-e'den başka bir '-e'ye gitmeyi de gerektirmez. Çünkü söz konusu '-e' içinde, '-den' gizlenmiştir. Diğer '-e' olmasaydı, ilk '-e'nin içinde '-den'in bulunduğunu bilemeyecektin. Binaenaleyh, her başlangıcın bir sonu varken, bunun aksi söylenemez.

Bu nedenle, ilk '-den'in aynı olması bakımından 'Cuma' (zat ve sıfatlar bilgisini birleştirmek) yolcuya farz değildir; Cuma'nın yolcuya farz olduğunu kabul edenler ise, ilk, ikinci, üçüncü ve sonsuza kadar '-e'lerin içerdiği '-den'i dikkate alan kimselerdir. Yoldaki konaklama yerleri ve duraklar (menzil ve makamlar) olmasaydı, -den'e ait bir son düşünülemezdi. '-e (ila edatı)' bir '-den' isterken '-den' '-e'yi istemez.

(Cumanın farz olmadığı kimselerden çocuk anlamındaki) Sabi, doğasına yönelen ve doğasından başkasını bilmeyen kimse demektir. Onun 'sabi' olması, bu niteliğe bağlıdır. Dolayısıyla çocuk, başını kendi hakikatinin bilgisine kaldıramaz. Hâlbuki söz konusu (zat ve niteliklerin birliğini birleştirmek anlamındaki) cemiyeti bilmek, kendi hakikatini bilmekle mümkün olabilirdi. Bu nedenle, sabi'ye (çocuk) 'cuma'nın farz olmadığını geçerli saydık.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cumanın Şartları

Şeriat bilginleri, vakit ve ezanın dışında Cumanın şartlarının daha önce zikrettiğimiz farz namazların şartlarıyla aynı olduğu konusunda görüş birliğine varmış, vakit ve ezan konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Onlar, Cuma'ya özgü şartlarda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir ki, bunları zikredeceğiz.

VASIL

Cuma'nın Vakti

Bazı bilginler, Cuma'nın vaktinin (güneşin tepe noktasından batıya yöneldiği) zeval vakti, başka bir ifadeyle öğle namazının vakti olduğunu kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, vaktin zeval vaktinden önce olduğu görüşündedir. Ben ise, bu iki vakit arasında serbest bırakıldığı görüşündeyim.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Allah, şöyle buyurur: '*Rabbini görmez misin? Gölgeyi nasıl uzatmıştır?*'[1] Bu ayetin ardından ise '*Sonra güneşi gölgeye delil yaptı*'[2] buyurdu. Allah, kendisine bakmamızı emretti. Bu bağlamda Allah'a bakmak, O'nu bilmek, fakat 'gölgeyi uzatması' bakımından O'nu bilmektir. Gölgeyi uzatması, senin dış varlığını ortaya çıkarması demektir. Bu makamda 'zatının birliği' yönünden Allah'a bakamazsın. O'na ancak delil olman için seni var etmesinde 'fiilinin birliği' bakımından bakabilirsin.

Bu ise, (niteliklerin birliği anlamında) 'cuma' namazı demektir. Çünkü Cuma namazı tek kişi tarafından kılınamaz. Kılınabilme şartı, bire ilavedir (iki ya da üç kişi, batınî yorumda ise zata eklenen nitelikler). Bu ilahi bilgiyi dikkate alan, zeval vaktinden önce namazın kılınabileceğini kabul eder. Çünkü insana bu haldeyken Rabbine bakmak emredilmiştir. Namaz kılan ise, Rabbiyle konuşur ve kıblesinde O'nu karşısına getirir.

Ayetteki 'ona' zamiri, en yakın kelimeye döner ki, o da gölgedir. Başka bir yorumda ise zamir er-Rab ismine döner. Zamirin er-Rab kelimesine döndürülmesi daha yerindedir. Çünkü Allah, kıyamet günü görülüşüne güneş ile örnek vermiş, peygamberinin dili vasıtasıyla 'öğlen vakti güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz' buyurmuştur. Burada, (güneşin tepe noktasında bulunduğu) 'istiva' vaktinde gölgenin, sahibinde dürülmesi kastedilir. Bunun nedeni, ışığın bakanın benliğini kuşatmasıdır. Bu durum, kişinin Rabbini görürken kendisini görmemek halidir (fenâ).

Allah, '*onu kendimize kolayca çekeriz*'[3] buyurur. Bu ise, güneşin tam tepedeki (istiva) bulunuşudur. Sonra güneşin batıya yönelmesiyle gölgenin uzaması yinelenir. Bu ise zeval vaktinden sonradır. Böylece Allah, müşahededen sonra gölgenin uzamasını insana bildirdiği gibi müşahededen önce de ilk uzamayı ona bildirmişti. O hal bu haldi. (Bu durumu dikkate alan kişi), Cuma'nın vaktinin zeval'den sonra olduğunu kabul eder. Çünkü 'gölgeyi uzatması' bakımından Rabbi hakkındaki bilgisi bu vakitteyken geçerlidir. Burada ayetteki 'ona' zamirini Rabbe döndürmek daha uygun görünür. Çünkü güneşin doğumu (tulu') vaktinde kişi, gölgenin uzamasını gözleyerek onun uzamasındaki sebebin ne olduğuna bakar. Kendi varlığını gölge ve güneş arasında bir engel olarak görür. Güneşe bakar ve gölgesinin uzamasında güneşin nasıl bir etkisi olduğuna anlar. Böylece 'bakma'da gölge, güneşe delil iken güneş de gölgenin uzamasına delil olur.

Bu bilginin farkına ise, ancak 'istiva (tepe noktası)' sınırında bulunan varabilir. Ardından, güneşin batmaya yönelmesiyle gölgenin zatından yavaş yavaş uzayışını görür. Bu durumda güneşi gölgenin uzamasının delili yapar. Böylece güneşin batıya yönelmesi, gölgenin uzamasının benzeri iken gölge de güneşin zatı gibi olur. Bu durumda güneşin batmaya yönelmesi, gölgenin uzaması gibidir. Gölgede etkin olan ise, gü-

neşin batıya yönelmesidir. Gölgeyi ortaya çıkaran ise, senin varlığınla birlikte güneştir. Böylece burada senin varlığın, Hakkın zatı için ilahlık konumunda bulunur. Çünkü Hak, âlemi zat olması yönünden değil, ilah olması yönünden var etti.

Dostum! Varlığın bakımından zatının konumuna bak da onun ne kadar yüksek bir konumda olduğunu gör! Senin varlığın, Hakkın varlığıdır. Çünkü Allah, 'her şeyi hak ile yarattı.' Güneşin senden uzaklaşmasıyla (senden meyletmesi) da, senin gölgen uzar. Dolayısıyla bu tenzih bilgisidir. Allah, kendisine inanman için bunu bir delil yaptı. Çünkü güneş, senden uzaklaşır. Senden uzaklaştığı ölçüde ise, senin O'nun benzeri ya da O'nun senin benzeri olmadığına dikkatini çeker. Şu var ki güneş, kendisini görmekten seni perdeler. Dolayısıyla o, Hakkın zatına yaraşan 'mutlak tenzih'tir.

Aynı şekilde, güneş doğarken ve 'istiva' sınırına yükselmeyle seni talep ederken senin gölgen peyderpey silinir. Güneş, en yüksek dereceye çıkarken seni yok edip sileceğini sana öğretir. En sonunda da, gölgenden başka bir şey kalmaz. Bu durum, (batınî anlamıyla) senden dolayı eserlerin yok edilmesidir. Bu nedenle, gölge bulunmadığı için güneş tepe noktasındayken namaz kılmak farz kılınmamıştır. Bu vakitte kim namaz kılacaktır ki? Ya da, güneş başında bulunduğu halde namazında kime yöneleceksin ki?

Bu nedenle Hz. Peygamber Medinelilere ve Medine'nin paralelinde olanlara şöyle demiştir: 'Doğuya yönelin!' Yani, namazda kıbleye dönerken doğuya yönelin. 'Batıya dönmeyin.' Yani, doğduğu yönden güneşi gözetleyin. Çünkü güneş doğar ve sizi sizden yok eder. Bu durumda ne bir makam ve ne de bir eseriniz kalır. Allah şöyle buyurur: '*Ey Yesribliler! Sizin makamınız yoktur.*'[4] Hz. Peygamber, batıya yönelmenin aksine, bunun en şerefli makam olduğuna dikkat çekmiştir. Güneşin batıya dönmesi ise, insanın kendisinde gölgenin uzamasına bakabileceği ve kendisinden uzaklaşırken Hakkın tenzihi hakkında düşünebileceği bir vakittir. Güneşin doğması ise, bu kanıta sahip değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'doğuya yönelin, batıya yönelmeyin' buyurur. Başka bir ifadeyle Allah hakkındaki bilginizi bu kanıttan alınız. Çünkü o, kuşkuları ortadan kaldırmada güneşin batışından daha yüksek bir delildir.

Bu husus belli olduktan sonra, şöyle deriz: Kim güneşin tepe noktasından batıya yönelmesinden (zeval) önce Cuma namazını kılarsa doğru yapmış olacağı gibi bu vakitten sonra kılan da doğru yapmıştır. Benim görüşüm, zeval vaktinden önce kılınmasının daha yerinde olduğudur. Çünkü zeval, hiçbir farzın kılınmadığı bir vakittir. Hâlbuki farzın bulunduğu vakitlerde Hakka yönelmek gerekir. Bu nedenle zeval vaktinden önce Cuma'nın kılınması daha uygundur. Bununla beraber, bu vakit uyuyan için ya da unutup hatırlayan kimse için farz bir namazın kılınma vakti olabilir. Fakat bunun böyle olması dolaylıdır. (Bu namazların bu vakitte kılınmasında) Geçerli olan (sebep) ise, hangi vakitte olursa olsun, hatırlama veya uyanmadır. Zeval öncesini vakti saydığımızda ise, Cuma namazı öyle değildir. Böylece farz namazların vakitleri belli olduğu gibi Cuma namazının vakti de belli olmuştur. Allah ise, kendisini müşahede ve O'nunla beraber olma nimetine daraltma ve sınırlama olmaksızın işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: '*Her şeyi ihata eder.*'[35] Başka bir ayette ise '*Nerede olursanız O sizinledir*'[36] buyurur. Bunu bilmelisin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Cuma Ezanı

Allah şöyle buyurur: '*Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allah'ı zikretmeye koşun.*'[37] Namaza çağrılma vaktinden itibaren namazın sevabı, bir deve kurban etmekten yumurta vermeye kadar değişir. (Cumaya gitme sevabının yumurta infakı sevabı sayıldığı) bu vakit, hatibin hutbeye başlama vaktidir. Güneşin doğum vaktinden ezan vaktine kadar camiye gelenlerin ise, geldiği ana göre sevap kazanır. Bu konu, görüş ayrılığı bulunan bir konudur. Sevabın deve (kurbanı) olması, koşma vaktinden itibarendir.

Ezana gelince, bilginlerin çoğunluğu ezan vaktinin imamın minbere oturduğu vakit olduğunda görüş birliğine varmıştır. İmamın önünde bir ya da birden çok müezzinin ezan okuyup okuyamayacağı hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler imamın önünde sadece

bir müezzinin ezan okuyabileceğini kabul etmiştir. Bu ezan, alış verişi yasaklayan ezandır. Bazı bilginler ise, iki kişinin ezan okuyabileceğini kabul etmiş, bazı bilginler ise üç kişinin ezan okuması gerektiği görüşündedir. Her görüş sahibinin bir kanıtı vardır ve bir rivayete dayanır.

Benim görüşüm ise, Cuma ezanının bütün farz namazların ezanı gibi olduğudur. Daha önce, namazların ezanlarından söz etmiştik. Ancak iki ya da daha fazla kişinin aynı anda ezan okuması caiz değildir. Ezanı tek tek okumaları gerekir. Çünkü öyle bir şey sünnete aykırıdır.

VASIL

Bu Konudaki Batınî Hüküm

Ezan 'bildirmek' demektir. Başka bir ifadeyle ezan, insanların ilahı veya hepimizin ve atalarımızın Rabbi olması bakımından Hakkın, kullarını kendisini bilmeye davet etmesi ve çağırmasıdır. Bu durum, Hz. Peygamberin 'Kendini bilen rabbini bilir' hadisinde dile getirilir. Burada Peygamber, (rabbini şeklinde) tamlamayla zikretmiş, genel anlamda Hakkı bilmekten söz etmemiştir. Hak, bir lafzı belirler ya da bir emrini özel olarak ifade ederse, kullarından özel olarak ifade ettiği ya da o hali tahsis ettiği ya da o ifadeyle belirlediği yönden kendisi hakkında düşünmelerini ister. İnsan bu durumlara bu gözle bakmazsa, (bilinmesi) amaçlanan doğrudan uzaklaşır.

Cuma namazı, cemaatle geçerli olabilir. Buradan, namaza gelmek ve bu özel tecelliye koşmayı bildiren ezanın tek başına kılınan namazın ezanından farklı olduğunu anladık. Daha önce bunu açıklamıştık. Henüz ele almadığımız konu, bir, iki ya da üç müezzinin durumunu inceleyenlerin konumları arasındaki farklılıktır. Bize göre, bu konuda bir belirlenim yoktur. Şu var ki, bir ezan gereklidir ve müezzinlerin en azı bir kişidir. Daha fazla olması da caizdir. Fakat sayı fazla olduğunda müezzinler sırayla okumalıdır.

(Müezzinlerin sayısı hakkında farklı düşünenler arasında) Tek ezana gelirsek, Cuma namazına 'namaz' olmak bakımından bakan kişi böy-

le düşünür. İki ezanı kabul eden ise, Cuma'nın toplulukla kılınan bir namaz olmasını dikkate alır. Dolayısıyla böyle birisi, tek kişinin ezanını caiz görmez. Cuma ezanını üç kişinin okuyabileceğini kabul edenler ise, bu ezanın özel bir güne ve başka günlerde olmayan özel bir halde cemaatle kılınan bir namaz olmasını dikkate almıştır. Bütün günlerde farz kılınan diğer namazlar ise, böyle değildir. Bu üç durumu dikkate alan kişi, üç müezzinin bulunabileceğini kabul eder. Birinci müezzin 'haydin namaza' dediğinde, ikinci müezzin 'haydin -cemaatle- namaza' der. Üçüncü müezzin ise 'haydin -bu günde cemaatle- namaza' der. Böylece her müezzin, diğerlerinin bildirmediği bir durumu bildirir. Bilginler, bu durumu dikkate almıştır. Bununla birlikte tek bir müezzinin ezan okuması da yeterlidir.

FASILLAR İÇİNDE VASIL

Cuma Gününe Özgü Şartlar

Cuma namazının şartlarından biri cemaatin bulunmasıdır. Bilginler, cemaatin sayısı konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, Cuma cemaatinin imamla beraber tek kişi olduğunu söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. (Cemaatin) yolcu ya da yerleşik olması birdir. Bazı bilginler ise, imamdan başka iki kişi, bazı bilginler imamın dışında üç kişi, bazı bilginler kırk kişi, bazı bilginler otuz, bazı bilginler on iki kişi olması gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise bir sayı şart koşmamıştır. Fakat onlara göre Cuma namazı kırk kişiden az olduğunda caiz iken, üç ya da dört kişiyle kılınamaz. Bu şart, yani cemaatin sayısı, Cumanın geçerlilik şartlarındandır. Başka bir ifadeyle bu sayede Cuma kılınabilir ve farz olur.

VASIL

Bu Konudaki Batınî Hüküm

(Geçerli cemaatin sayısı olarak) imamla beraber bir kişinin kabul edilmesi (batınî anlamıyla), nefsin birliği yönünden Hakkın birliğinin bilinmesini kabul etmektir. Böylece kişi, nefsinin birliğini Rabbinin birliğine kanıt yapar. Şair şöyle der:

Her şeyde O'na ait bir ayet var
O'nun bir olduğunu gösteren.

Her bir şeyin ayeti, o şeyin birliği demektir. Çünkü her varlığın kendisine özgü ve başkasında bulunmayan bir birlikle başka varlıklardan farklılaşması gerekir. Bu mutlak birlik, gerçekte o şeyin varlığının ve hüviyetinin hakikatidir. Buradan insan, Rabbinin kişinin hüviyetinde özel bir nitelikte bulunduğunu, bu niteliğin başka birisi için olamayacağını anlar. (Cemaatin imamla birlikte) iki kişi olması gerektiğini kabul edenler ise, kendi ikiliği (şefiyyet, çiftlik) bakımından Rabbinin birlenişini bilenlerdir. Böylece insan, Hakkın dışındaki hiçbir şeyin kendi başına tek olamayacağını ve her şeyin başkasına muhtaç olduğunu görür. Öyleyse her şey, kendi hakikatinden ve kazanılmış varlıkla nitelenişinden bileşiktir. Söz konusu varlık hakikati yönünden o şeye ait değildir.

(İmam ile birlikte) üç kişinin bulunması gerektiğini kabul eden ise -ki üç tek sayıların ilkidir- iki öncülün arada bir bağlayıcı olmaksızın sonuç veremeyeceğini kabul eden kimsedir. Öyleyse öncüller formda dört, anlamda ise üçtür. Böylece kişi, Hakkı ancak üçü bilmesi yönünden bilebileceğini kabul eder ve (üçün birliği demek olan) 'birlik (fert)' ile Bir'e ulaşır. Bu durum, ilişki bakımından çift ile birliğe istidlal etmekten daha yakındır.

Cemaatin kırk kişi olmasını kabul edenler, Hz. Musa'nın Allah ile buluşmasını dikkate almışlardır. Bu buluşma, Kur'an-ı Kerîm'de anlatılan öyküden öğrendiğiniz gibi, Musa'nın Allah'ın kelamını öğrenmesini sağlamıştır. Kırk sabah devam eden ihlasından kişinin Rabbi hakkındaki bir bilgiyi elde etmesi de buna benzer. Bu kırk gün, sûfilerin yolunda

bilinen halvet'tir. Onlar, Allah karşısında kuşkudan arınmışlığın kendisinde gerçekleşeceği halveti Allah'ın bilgisini elde etmenin aracı saymıştır.

Otuz kişiyi kabul edenler ise, Hz. Musa'nın ilk sözleşme süresine bakmış ve onu bilginin sınırı saymıştır. Ne var ki, onu bozan bir durum meydana gelmiş, bu bozulmayı onarmak için on gün daha ilave edilmiştir. Dolayısıyla kırk, anlam bakımından otuzdur. Hak ile buluşma süresi bu bozukluktan kurtulmuş kimsenin Allah'ı bilmek hakkındaki gayesi, otuz günle gerçekleşir. Allah şöyle buyurur: *'Musa ile otuz gün vaatleştik.'*[8] Hz. Peygamberin hanımlarıyla arasında geçen hadise de bu süre zarfında meydana gelmiştir. Bu durum, kendisini Allah ile yalnız kalmaya ve kadınlarından ayrılmaya sevk etmiştir. Hz. Peygamber amacın ancak bu süreyle gerçekleşebileceğini bildiği için bir ay eşlerinden uzak kaldı. Bir ay tamamlandığında Hak, (eşlerini) serbest bırakmayı dile getiren bir ayetle kendisine hitap etmiş, o da onları serbest bırakmıştır. Çünkü bu ayrı kalmadaki amaç, Hz. Peygamber'e açılacak şeylerdi. Kendisine 'açacağı' şeylerde Hak, yöneliş amacına ve sebebine göre kuluyla birlikte hareket eder. İşlerini Allah'a bırakmanın kendisini Allah ile kalmaya sevk ettiği kimse, halvetinde (kayıttan) kurtulma ve mutlaklaşma sonucuyla karşılaşır. Böylece, Hakkın varlığının varlıklara yayılması gibi ilahlık (âlemine) nüfuz ettiğini görür. Oluş âlemindeki keşfin en yetkini ve en üstünü budur. İlahi isimler ile ahlâklanmak buradan başlar. Yoksa mümkün ile özü gereği varlığı zorunlu arasında hangi ilişki olabilir ki?

(Cuma namazının geçerlilik şartı olarak) Cemaatin on iki kişi olması gerektiğini kabul edenler ise, insanın sonunu ve yüce mertebesini dikkate almıştır. Bu mertebe, on ikidir. Böyle bir insan, aynı zamanda bileşikleri değil, yalın sayıların isimlerini dikkate almıştır. Bunlar on iki tanedir: Birden dokuza kadar olan sayılar ile üç, kök sayıdır. Bu sayılar, onlar, yüzler ve binlerdir. Bundan sonra ise, ancak bu ilkelerden birleşen sayılar vardır. Öyleyse onlar yalın sayıların toplamıdır. Bunu bilmelisin!

Sayıyı şart görmeyip kırktan az olabileceğini ve kırkın onda biri olan dörtten fazla olması gerektiğini kabul edenlerin görüşüne gelirsek kırk, dördün onla çarpımının sonucudur. Dört, kırkın onda biridir.

Böyle biri kimse, kırktan aşağı indiği gibi dörtten de yukarı çıkmış ve onun sınırında durmamıştır. Bu kişi (batınî yorumuyla) şöyle der: Allah'ı bilmek, dörde eklenen şey vasıtasıyla geçerli olabilir. Bunun en azı ise, beştir. Beş ise ikinci tek sayıdır. Birinci tek sayı ise kula ait olan üç idi. Çünkü üç, Cumanın üç kişiyle kılınabileceğini kabul edenlere göre, Hakkı bilmenin kendisinden gerçekleştiği sayıdır. Bu görüş sahibi, yani dörde ilaveyi kabul eden kimse, ikinci tekliğin Hakka ait olduğunu kabul etmiş demektir. Bu ise, kulun üçlü birliğini bilmesinden meydana gelen şeydir. Meydana gelen şey ise, Hakkın mutlak birliği değil, (niteliklerin birliği anlamındaki) ferdiyeti (teklik) olmuştur. Çünkü Hakkın mutlak birliğini herhangi bir şeyin meydana getirmesi mümkün değildir. (Ferdiyetin karşılığı olan) teklik ise böyle değildir. İlk tek sayının (üç) kula ait olması, onun delil olması yönündendir. Çünkü kulun kendisini bilmesi, Rabbini bilmesini önceler. Delil ise, delil ile delilli arasındaki bağlayıcı yön vasıtasıyla delilliyle ilişkilidir. Öyleyse teki (fert) ancak tek meydana getirir (tek hakkındaki bilgiyi de tek verir). Üçten sonra gelen ilk tek sayı beştir. Böylece bu görüşteki insanlar, beşi Hak için, yani Hakkın beşinci ve buna eklenen sonsuz sayıdaki teklik mertebelerinde bilinmesinin kanıtı yapmıştır.

Farklı durumlara göre, Cuma namazının geçerli olabileceği cemaatin sayısının batınî yorumunu açıklamış olduk.

FASIL İÇİNDE VASIL

İkinci Şart

Bütün bilginler, Cuma namazının yolcuya farz olmadığında görüş birliğine varmıştır. Bununla birlikte, Cuma kılınacak mekan hususunda görüş ayrılığına düşülmüş, bazı bilginler şehir ve hükümdarın varlığını şart koşmuş, bazı bilginler ise bunu şart görmemiş, bir köyde ya da ona benzer bir yerleşim yerinde oturmayı şart koşmuştur.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Allah yolunun mensupları iki türdür. Bir grubu, kalplerinde bu konuda bir bilgi taşıyarak, her nefeste hali değişenlerdir. Onlar, Allah ehlinin büyükleridir. Dolayısıyla onlar, sürekli yolcudur ve herhangi bir yeri yurt edinmeleri imkânsızdır. Onlar bu konuda iki bakışa sahiptir: Bir grubu, nefesleri, onların başkalaşmasını tatmayı ve her nefesle tecellilerin sürekli çeşitlenmesini gözetme makamında sabit oluşlarına bakar. Bu grubun bu halde sabit oluşu, 'yurt edinmek' ifadesiyle dile getirilir. Gerçekte böyle bir insan, iki farklı yönden 'yerleşik olan-olmayandır.' Çünkü 'makamsızlık', vatan edinmeyi Cuma namazının geçerlilik ve zorunluluk şartlarından sayma makamıdır. Bununla birlikte onlar, vatan edinmede yolcu olanlardır. Onların bu hali, gemi sahibinin yolculuğuna benzer. Nitekim bir şair insanın hayattaki gidişatını şöyle betimlemiştir:

Ey insan! Gidişatın bir geminin gidişine benzer
Gemidekiler oturuyor, yelkenler ise uçuşuyor.

Allah adamlarından bu mertebenin aşağısında bulunanlar vardır. Bu insanları Hak, kendiliklerinde gördükleri duruma göre, tek bir makama -ki böyle bir şey gerçekte imkânsızdır- yerleştirdiği kimselerdir. (Tek bir halde kaldıklarını düşünmekle) onlar, *'yeniden yaratma hakkında kuşku içindedirler.'*[9] Öyleyse bu kimseler, bu yorumla 'vatan edinen' kimselerdir. Dolayısıyla onlar, Cumayı kılar ve (yerleşik olmayı) Cumanın geçerlilik ve zorunluluk şartı sayarlar.

Hallerde ve müşahede mertebelerinde yer değiştirişine bakan ise, 'vatan edinmeyi' (Cuma namazı için) şart görmez ve -yerleşik olmakla değil- cemaatin sayısıyla Cumanın geçerli ve zorunlu olduğunu kabul eder. Söz konusu kişi, bir halde yerleşmenin imkânsız olduğunu 'zevk' bakımından görür. Kendisine göründüğü kadarıyla, yolculuğunun (denizdeki bir) geminin sahibinin (yolculuğu) gibi olduğunu bilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tek Bir Şehirde İki Cuma Namazı

Bilginlerimiz tek bir şehirde iki Cuma kılınıp kılınamayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler bunun caiz, bazı bilginler ise caiz olmadığı görüşündedir. Ben de caiz olduğu kanaatindeyim. Şu var ki bu konuda gönüle şifa bir değerlendirme yoktur. En uygunu olmamasıdır. Bazı bilginler Cuma için şehri şart koşmuş, bazı bilginler şart koşmamıştır. Ben de, şart olmadığı görüşündeyim. Bazı bilginler, mescidin çatısı olmasını şart koşmuş, bazı bilginler ise, bunu şart koşmamıştır. Bütün bu durumlarda, Kitap ve Sünnetten herhangi bir nas yoktur. Öyleyse cemaat geçerli sayıya ulaştığında, Cuma namazı farz olur.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Tek bir şehir, batınî yorumda insanın zatı demektir. Çünkü insan kendi başına bir şehirdir. Hayır! İnsan, bütün bir âlemdir. İnsanın zatı, latif ve kesif (yoğun) olmak üzere ikiye ayrılır. Tecelli insan üzerinde farklılaşırsa, bu durumda duyusal ve görüntü olarak ez-Zahir isminde, mana ve nezihlik bakımından ise el-Batın isminde tecelli gerçekleşir. Çünkü insan bu halde iki tecelliyi de kabul etmek zorundadır. Ebu Said el-Harraz'a 'Allah'ı neyle bildin' denilmiş, o da 'iki zıddı birleştirmesiyle bildim' demiş ve sonra da '*O, İlktir, Sondur, Zahirdir ve Batındır*'[10] ayetini okumuştur. Böyle düşünen kimseye göre, tek bir şehirde iki ya da daha fazla Cuma namazı kılınabilir.

Bazen hak, insanın nezdindeki isimlerin her birinde müşahede edilebilir. Her bir ismin diğerinde bulunmayan bir âlemi vardır. Böylece insanın zatında, kendiliğindeki âlemlerinin farklılığı nedeniyle pek çok 'cuma kılınır.' Her bir ismin kendi âleminde ve 'cemaati'nde hükmü ve

otoritesi vardır. Şehir ise, tektir (insan). Böylece şehir, sultan, yerleşme, yolculuk tek bir halde ve tek bir durumda insan adına gerçekleşmiş olur. 'İnsan' denilen şey budur. İnsanın cismi küçük, anlamı (mânâ yönü) büyüktür.

İlahi isimlerde ve mümkün hakikatlerde çeşitlenen bu gibi tecellileri gören kimse ise, bir şehirde iki Cumanın kılınabileceğini kabul etmez. Söz konusu kişi, Hakkın 'Son' olduğu yönden 'İlk', 'Batın' olduğu yönden 'Zahir' olduğunu görür. Bütün isimler için de aynı şeyi görür. Bunun nedeni, ilahi isimlerin anlamları ile ve mümkün varlıkların çeşitlenmesine bağlı olarak, kendiliğindeki durumun genişliğidir. İlahi isimler, varlık bakımından tek bir hakikat olsalar bile, nispetler yönüyle çoğalırlar. Allah ehli olan her arif vaktinin ve bakışının gereğiyle amel eder. Bu nedenle şöyle denilir: Sûfi, vaktinin oğludur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hutbe

Şeriat bilginleri, Cuma gününün hutbesi hususunda görüş ayrılığına düşmüştür: Hutbe namazın geçerlilik şartı ve namazın vazgeçilmez bir esası mıdır, değil midir? Bilginlerin çoğu, hutbenin şart ve bir esas olduğu görüşündedir. Bazı bilginleri ise, hutbenin farz olmadığı görüşündedir. Ben de o kanaatteyim. Gerçekte ise, bu konuda bir rivayet vardır. Hz. Peygamber hutbenin farz olmadığını belirtmediği gibi aksini de dile getirmemiştir. Bilakis, tevatür (güvenilir bir rivayet) ile peygamberin Cuma günü sürekli hutbe okuduğu aktarılır. (Hutbenin) Farz olması bir hüküm olduğu gibi terki de bir hükümdür. Bu nedenle, onu farz saymamız gerekmediği gibi vacip olmadığını söylemek de zorunlu değildir. Böyle bir şey, Allah'ın izin vermediği bir hükmü koymak anlamına gelir.

Bizim iyice araştırılmış görüşümüz, hutbe hakkında çekimser kalmaktır. Bununla beraber, hutbeyi yerine getirmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, Cuma namazını hutbeyle kıldığı gibi bayram namazlarını

da hutbeyle kılardı. Bununla beraber, bayram namazlarının veya hutbelerinin farz olmadığı konusunda görüş birliği içindeyiz. Hz. Peygamber, her bayram namazında namaz kılmış ve hutbe okumuştur.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Hutbe okumak, öğüt vermek için emredilmiştir. Hatip, Hakkın davetçisi, kapısının bekçisi ve Hakkın kulun kalbindeki vekilidir. Kendisiyle konuşmaya hazırlanmak için kulun kalbini Allah'a çevirir. Bu nedenle hutbe, Cuma namazından önce okunur. Müminlerin annesi Hz. Aişe bir rivayette hutbeyi şöyle nitelemiştir: 'Cuma namazında hutbe iki rekâtın yerini tutar.' Cuma namazı yolcu namazı gibi iki rekâttır. Bu nedenle hutbe (namazda) Hak ile konuşmaya hazırlanma maksadıyla namazın öncesine yerleştirildiği gibi öğüt ve hazırlanmak niyetiyle nafile namaz da farz namazın öncesinde kılınır. Çünkü şeriat, gerçekte farz ibadeti dikkate alır. Bu nedenle bütün farz namazların başında nafile kılmak sünnettir.

Dikkat ediniz! Hz. Peygamber'e gece namazı farz kılındığında, farza durmazdan önce iki rekâtlık hafif bir namazla başlardı. Bütün bunlar, farz ibadetle çağrıldığı Hak ile konuşmaya, O'nu müşahedeye ve gözetmeye kalbi hazırlamak amacı taşır. Çünkü insandan istenilen şey, farzdır ve nafilenin gayesi de odur.

Yolda uyanıklığı esas sayan Herevî vb. kimseler, hutbeyi farz kabul eder. Onlara göre hutbe, namaz için abdest almanın uyarıcı olmasına benzer. Amacın namaz olduğunu ve namaz için kalkmayı uykusu hafif insanın uyanması sayanlar ise, hutbeyi yerine getirilmesi uygun olan bir sünnet kabul eder. Hz. Peygamber hutbe hakkında kesin bir hüküm vermese bile, onu teşvik etmiştir. Binaenaleyh (namazda Hak ile) konuşmak için konuşmadan önce uyanmak, konuşma esnasında uyanmaktan üstündür. Çünkü ikinci durumda önceki uyku konuşmayı etkileyebilir.

Allah şöyle buyurur: *'Ey iman edenler!' Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allah'ı zikretmeye koşunuz.'*[11] Burada zikir derken hutbe kastedilmiş olabilir. Çünkü hatibin ne söylediğini işitmek için hutbe esnasında susmak emredilmiştir. Dikkat ediniz! Müezzinler hakkında şöyle denilir: 'Müezzinler en uzun boylu insanlardır.' Boyun, sesin yüksekliğini duyurmak için nefesin gidiş geliş yoludur. Bu durum, 'boyun uzunluğu' ile ifade edilmiştir. Hak ezanın anlamını bana gösterdiğinde, gözün ulaşabildiği yere kadar her kelimede bulunan ve duyuyla sınırlanan iyilikleri gördüm. Müezzinler, Allah ve peygamberinin emriyle Allah'a çağıran en erdemli topluluktur. Hz. Peygamber ümmetine acımamış olsaydı, hiç kuşkusuz, kendisi de ezan okurdu. Peygamber ezan okuyup 'haydin namaza' deseydi ve bunu duyanlar namaza gelmeseydi, hiç kuşkusuz günahkâr olurlardı. Hâlbuki peygamber 'müminlere karşı merhametli ve hoşgörülüdür.'

'Allah'ın zikrine koşmak' derken hutbenin kastedilmiş olabileceğini söyledik. Çünkü namaz özü gereği 'taşkınlık ve münkerden engeller.' Ayette geçen taşkınlık, gözüken itaatsizlik eylemi, münker ise kalplerin yadırgadığı şeylerdir. 'Allah'ı zikretmek en büyüktür.' Başka bir ifadeyle namazda Allah'ı zikretmek, namazın içindeki eylemlerin en büyüğüdür. Yani, (Allah'ı zikretmek şeklinde) namazdaki söz, insanın fiillerinin en üstünüdür. Çünkü namaz bir takım fiil ve sözleri içerir. Bazı bilginlerin Allah'ı zikretmeyi hutbe diye yorumladıkları aktarılmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hutbeyi Farz Sayanların Hutbenin Miktarı Üzerindeki Görüş Ayrılıkları

Bazı bilginler, Cumada okunacak hutbenin dinen *hutbe* adı verilecek şeylerin en azı, bazı bilginler iki hutbenin şart olduğu, bazı bilginler ise Arap dili bakımından hutbe denilebilecek şeyin en azının farz olduğu görüşündedir. İki hutbeyi kabul edenler, hatibin iki hutbe arasında oturmasını gerekli görür. Bu hutbelerin her birinde önce ayaktayken Allah'a hamd eder, Peygambere salat ve selam getirir, Allah'tan kork-

mayı tavsiye eder. Sonra birinci hutbede Kur'an-ı Kerîm'den birkaç ayet okur, ikinci hutbede ise dua eder.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Minber basamaklarının batınî anlamı, makamlardır. Onlarda yükselmek, Allah'a sülûk makamlarında yükselmek demektir. Yükseldikçe dua eden kişi, basiret kazanır. Nitekim minber basamaklarında yükseldikçe hatip de gözüyle cemaati görür. Hatip kör ise (batınî anlamda bu) basiretten yoksun olarak Allah'a çağıran kişi demektir. Böyle bir insan taklitçidir.

Hutbeye gelirsek, birinci hutbede Allah'a layık övgü dile getirilir, ayete dayanan kanıtlarla Allah'a yaklaştıran şeylere teşvik edilir. İkinci hutbede ise dua edilir, zelillikten ve yoksunluktan sığınılır, Allah'tan hidayet ve başarı istenir ve bunun için yakarılır. Başarının konusu, ilk hutbede zikredilen ve (kulun diliyle) emredilen şeyleri yerine getirmedir. Hutbe okurken ayakta olmaya gelirsek, birinci hutbede, korkutma, vaat ve tehdit eyleminde Hakkın vekili olarak ayağa kalkılır. Bu yönüyle ilk hutbede ayağa kalkmak, (gerçekte) doğru bir davetle Hakkın ayağa kalkmasıdır. İkinci hutbede kalkmak ise, cömert bir efendinin önünde kulun ayağa kalkmasıdır. Kul, birinci hutbede kendi diliyle söylediği tavsiyelerini yerine getirmek üzere Allah'tan yardım diler.

İki hutbe arasında oturmak, hatibin diliyle kullarına yaptığı öğütlerde Hakka vekil olmanın gereği olan makam ile dosdoğru yola ulaşmayı istemek ve hedeflemenin gereği olan makamı ayırt etmek amacı taşır. Şari'den (Peygamber) hutbenin farz olup olmadığı ya da hutbede söyleneceklerle ilgili bir ifade gelmemiştir. Bu konuda, Şari'den aktarılan şey, sadece hutbe okumuş olmasıdır. Bu nedenle, bize göre dinen ya da dil anlamıyla 'hutbe okunur' diyemeyiz. Biz Peygamberin yaptığına bakar ve -zorunluluk saymaksızın- Sünnete uyarak yaptığını yaparız. Allah ise, bu konudaki bilgisine göre yaptığımızı kabul eder (ya farz ola-

rak veya başka bir hükümle). Allah şöyle buyurur: *'Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır.'*[12] Başka bir ayette ise *'De ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun, O da sizi sevsin'*[13] buyrulur.

Binaenaleyh sünnetinde ve bize farz kıldığı hususlarda Peygambere uymak zorundayız. Bu nedenle, peygamberin farz yaptığı konularda Allah'tan iki farz sevabı alırız: Birincisi (peygambere) uyma farzı, ikincisi ise uymanın gerçekleştiği fiilin farzlığıdır. Peygamberin -farz değil de- sünnet yaptığı fiillerde ise, bir farz ve bir sünnet sevabı alırız. Bunlar, uyma farzı ve Şari'nin farz yapmadığı sünnetin sevabıdır. Söz konusu fiil, bir takım farzlar içerdiğinde ise, içerdiği farzlar nedeniyle farz sevabı alırız. Buna örnek olarak nafile namazı ya da nafile haccı verebiliriz. Çünkü bunlar, bir takım farzları ve sünnetleri içeren bir ibadettir. Hâlbuki gönüllü olarak sadaka vermek, herhangi bir farzı içermez. Öyleyse, her amelde o amelin gereğine göre Allah'ın yapana vaat ettiği iyilikle ödüllendiriliriz. Dolayısıyla peygambere uymak, zorunludur. Bunu bilmelisin!

Arif, ilahi isimlerle ahlaklanarak minberin basamaklarını yükseltir. Bunların arasında el-Kadir ve el-Alim isimlerinin basamakları gibi yüksek basamaklar bulunduğu gibi el-Muktedir ve 'ta ki bilelim' ifadelerinde olduğu gibi alt basamaklar da vardır. Peygamberin minberi üç basamaklıydı. İlahi isimler de üç mertebedir. Her basamağın bir mertebesi vardır. Birinci mertebe -başka bir şeye olmaksızın- sadece zata delil olan isimler, ikincisi tenzih niteliklerine delil olan isimler, üçüncüsü ise, fiil sıfatlarına delil olan isimlerdir. Dördüncü bir mertebe yoktur. Bütün bu isimler, âlemde ortaya çıkmıştır. Buna göre, zat isimleri ilgiye konu olabilir (taalluk), fakat ahlaklanılamaz. Tenzih sıfatlarının isimleriyle ise, Hakkın mertebesi takdis ve tenzih edilir. Kul ise, kendisine yaraşır şekilde bu isimlerle ahlaklanır. Bu bağlamda kul Hakkın celalini yaratılmışın niteliklerinin kendisinde bulunmasından tenzih ettiği gibi kendileriyle ahlaklanırken bu tenzih isimleriyle nefsini kadimlik ve mutlak müstağnilik özelliklerinden tenzih eder. Fiil sıfatlarının isimleriyle ise kul Rabbini birler ve yaratıklarından hiç kimseyi onun fiiline ortak koşmaz.

İlahi mertebede zikredilenlerden başka bir şey (isim türü) olmadığı gibi insanda ya da imkân âleminde de zikrettiklerimizden başka bir şey

yoktur. Öyleyse kul kölesi olduğu kimsenin Rabbi olamayacağı gibi Rab de kul olmaz. Haşa! Olabilecek âlemlerin en mükemmeli ise bu âlemdir. Çünkü âlem, Allah'a yetkin delil olduğu gibi Hakkın kendisiyle ve âlemle ilişkilendirdiği her şeyi de içerir.

Şöyle iddia edebilirsin: Bir rivayette Hz. Peygamber ilahi isimlerle (dua ederken) 'ya da bilinmeyen ilminde kendine ayırdığın isimler hürmetine' demiştir. Bu ifade, (bütün isimlerin zuhur ettiğinden) başka bir duruma kanıt olabilir. Buna karşı şöyle cevap veririz: (Öyle bir isim olsa bile) Bu ismin ya Allah'a, ya Allah'tan başkasına ya da Allah'a ve Allah'tan başkasına iki farklı yönden ve anlamla delalet etmesi gerekir. Burada üçüncü bir kısım yoktur. Bu kısımların her biri ise, anlamlarını bildiğimiz isimlerde gerçekleşmiştir. Çünkü bilmediğimizi (var saydığımız) o isim, ya bir tenzih niteliğine -ki tenzih niteliklerini biliyoruz- ya da bir fiil niteliğine -ki onu da biliyoruz- ya da anlamı yaratılmışlarda bilinen bir niteliğe delalet eder. Bu son duruma örnek olarak, sevinmek ve şaşırmayı verebiliriz (bu fiillerle ilgili bir isim yoktur). O halde bilmediğimiz bir ismin olabileceği nihai durum, delil olmada âleme (âlemdeki isim türlerine) benzemesidir. Bu âlem gibi sonsuz sayıda âlemin var olması mümkündür. Binaenaleyh iş, hakikatler yönünden âlemden meydana gelen şeyle sınırlanmıştır. Bunu bilmelisin!

FASIL İÇİNDE VASIL

Hutbe Esnasında Susmak

İnsanlar Cuma namazında imam hutbe okurken susmanın gerekliği konusunda üç görüşe ayrılmıştır. Bazı bilginler, susmanın her durumda vacip olup bunun hutbenin zorunlu bir hükmü olduğunu kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, hutbede Kur'an-ı Kerîm okunmasının dışında konuşmanın caiz olduğu görüşündedir. Bazı bilginler ise, hutbeyi duyan ile duymayanı ayırt etmiştir. Duyan kişi, susmalıdır. Duymayanın dua okuması (tesbihat) ya da herhangi ilmi bir konudan söz etmesi caizdir. Çoğunluk, hutbede konuşulduğunda namazın bozulmayacağı hususunda görüş birliğine varmıştır.

İbn Vehb'in şöyle dediği aktarılır: '(Hutbe esnasında) konuşanın namazı (sevabı) dörtte bire iner.' Susmanın zorunlu olduğunu kabul edenler ise -ki onlar çoğunluktur- üç görüşe ayrılmıştır: Bir kısmı hapşırana (yerhamükelllah) denilebileceği ve selam alınabileceği görüşündedir. Evzaî ve Sevrî bu görüştedir. Bazı bilginler ise, her iki durumu da caiz görmemiş, bazı bilginler bunları ayırarak selam almayı caiz görmüş, hapşırana duayı ise caiz görmemiştir.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Vaaz ve hatırlatmanın amacı, vaiz ve hatibin söylediklerine kulak vermektir. Söz konusu kişi, Allah'a çağıran hatiptir. Dolayısıyla konuşurken ona kulak vermek, Allah'ın kulunun diliyle bildireceği şeyleri öğrenmeyi sağlar. Hatip hakkın vekilidir. Bu durumda kullarına konuşan adeta Haktır. Bu nedenle, selam almak ya da Allah'a hamd ettiğinde hapşırana dua etmek gibi emredilen durumların dışında, susmak ve hatibi dinlemek zorunludur. Öyleyse konuşanın (gerçekte) Hak olduğunu kabul eden kimse, hatibi duyabiliyorsa özellikle hutbede Kur'an-ı Kerîm okunurken susması gerekir. İmamı duymadığında ise, bizzat hatibin meşgul olduğu Allah'ı zikretmek, O'na hamd etmek, nefsine öğüt vermek ve onu zorlamak, Allah'ı nimetlerini nefsine kabul ettirmek ve Kur'an-ı Kerîm okumak gibi işlerle meşgul olması gerekir. Fakat bütün bunlar '*Fısıltının dışında, sesler Rahman'ın karşısında kesilir*'[14] ayetinde belirtildiği tarzda yapılmalıdır. İnsanın Allah'ı zikretmesi de böyle (sessiz) olmalıdır. İnsan, hatipten uzak kaldığı ya da sağır olduğu için hutbeyi dinleyemeyebilir. Öyleyse insan, kendisine öğüt verendir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmam Hutbe Okurken Rükû Edilir mi?

Bilginler böyle bir durumdaki kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, rükû edebileceğini söylemiştir ki ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise rükû edemeyeceği görüşündedir.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Rükû, Allah için eğilmek (hudu') demektir. Bu anlamıyla rüku, gaflete düşmeksizin Allah'ı zikrettiği sürece bütün âleme farzdır. İnsanın ve cinlerin dışındaki herkes Allah'ı zikreder ve O'nun övgüsünü tespih eder. İçimizden birisi Allah'ı zikrederken kalbi korkmaz ve zikri esnasında eğilmezse, ilahi mertebeye layık hürmeti ve saygıyı yerine getirmemiş demektir. Öyle bir insan, bedeninin bütün parçalarının ve organlarının gereğine yönelmiş demektir.

Mescide girmek, hatibi görmek ve namaza niyetlenmek gibi fiillerin Cumaya gelen kimseye Allah'ı zikreden olduğunu hatırlatacağı kesindir. Allah tercümanı olan peygamberine -ki onu *'Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir'*[15] diye nitelemiştir- insana oturmazdan önce mescidi selamlama namazı kılmayı emretmiştir. Bu emrin kalktığına dair bir yasaklama da aktarılmamıştır. Bununla birlikte insan (hutbe okunurken) rükûya gittiğinde, tekbirini açıktan getirmediği gibi açıktan bir şey de okumaz. Aksine, onu olabildiğince gizli yapar ve duyurmaz. Özellikle hatibi duyuyorsa, 'tahiyye'ye (mescidi selamlama rükusu) bir ilave yapmaz.

Hutbe okunurken mescide girenin selam vermesi caizdir. Hiç kimse bunu yanlış saymadığı gibi camiye giren kişi selam vermek zorunda da değildir. Bu konudaki emir, selam vermek değil, almayla ilgilidir. Öyleyse mescide girerken rükû etmek daha caizdir. Çünkü mescide gi-

renin oturmazdan önce namaz kılmasıyla ilgili emir vardır. Namaz da 'en hayırlı ibadettir.' Fakat camiye giren kişi, iki rekâta hiçbir şey eklemez. Gücü oturmamaya yeterse, rüku yapması gerekmez. Oturmak isterse bu gereklidir. Çünkü insaflı olunduğunda, mescide girdiğinde rüku edene karşı çıkacak kimse yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmam Cuma Namazında Ne Okur?

İnsanlar bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler Cuma namazının diğer namazlar gibi olduğunu ve belirli bir sure okumanın şart olmadığı görüşündedir. İmam, kolayına gelen sureyi okur. Bazı bilginler ise, peygamberin genellikle okuduğu sureyi okumayı şart görmüştür. Bu sureler, birinci rekâtta Cuma, ikinci rekâtta ise Münafikun suresidir. Münafikun suresi yerine Ğaşiye suresini de okurdu. Birinci rekâtta A'la, ikinci rekâtta ise Ğaşiye suresini okuduğu olmuştur. Benim görüşüm, bu konuda bir sınırlama bulunmadığı ve peygambere uymanın daha yerinde olduğudur.

VASIL

Batınî Yorum

Namazda kendisiyle konuşulan Allah, konuşan ise kuldur. Kuran Allah'ın kelamı olduğu gibi Allah'ın her sözü de güzeldir. Fatiha suresini okumak zorunludur. Sure ise Allah katındaki yüz on üç menzilden her biridir. Kur'an-ı Kerîm'in sure ve ayetlerinin birbirine göre daha değerli olduğu rivayetlerde sabittir. Bu durum, okuyucu için içerdikleri ödülle ilgili bir durumdur.

Ayete'l-Kürsi'nin 'Kur'an-ı Kerîm'in ayetlerinin efendisi olduğu' rivayet edilir. Çünkü Ayete'l-Kürsi'den başka içinde Allah'ın on altı yerde gizli ve açık bir şekilde zikredildiği bir ayet yoktur. Bu durum, ayetlerle ilgilidir. Surelere gelirsek, sözgelişi 'Yasin suresinin okunması Kur'an-ı Kerîm'in on kere okunmasına denktir' hadisi rivayet edilir. Başka bir hadiste ise 'Tebareke suresini okumak kabirde sahibini korur' ya da 'Zilzal suresi Kur'an-ı Kerîm'in yarısına denktir' ya da 'Kafirûn suresi Kur'an-ı Kerîm'in çeyreğine denktir' veya 'Nasr ve İhlas sureleri Kur'an-ı Kerîm'in çeyreğine denktir' şeklinde rivayetler aktarılmıştır.

Üstünlük konusunda zikredilen her surenin kendine özgü bir sebebi ve anlamı vardır. 'İki çiçek, yani Bakara ve Al-i İmran sureleri, Kıyamet günü okuyanının lehinde tanıklık etmek üzere iki gözü, iki dili ve dudakları olarak gelir.' Bu konudaki hadisler pek çoktur. Ayet ve surelerin birbirlerine göre üstünlüğü hakkında keşif yolundan bildiklerimizi zikretmeye imkân yoktur. Şu kadarını söyleyelim ki, Sad suresi nurların kaynağıdır. Bunu müşahede yoluyla gördüm.

Ey imam! Cuma namazında irtibatı ve karşılıklı ilişkiyi dikkate almak istersen, Cuma suresini ve Hz. Peygamberin okuduğu bilinen sureleri okumalısın. Allah, '*sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır*'[16] buyurur. Ayrıca, A'la suresini okumalısın. Bu sure, kendisi hakkında bize 'O size salat eder' diyen Hakkı bu namaz ibadetinde ortaya çıkan fiillerden tenzih eder. Böylece 'salat eder (namaz kılar ya da merhamet eder)' ifadesinde insanın vehim gücünün tahayyül ettiği şeyden Allah'ı, '*Rabbinin en yüce ismini tespih et*'[17] ayetiyle tenzih ederiz. Hutbe tehdit ve vaat içerdiğinde '*Münafıklar sana geldiğinde*'[18] ve '*Ğaşiyenin haberi sana geldi mi*'[19] ayetleri ise, hutbenin içerdiği tehdit ve vaatle ilişkilidir. Böylece Cuma namazındaki okuma, imamın hutbede yaptığı hatırlatmaya uygun düşer. İmam da uymayla uygunluğu birleştirmiş olur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cuma Günü Yıkanmak

Bize göre, Cuma günü yıkanmak -ki kast edilen gün için yıkanmaktır- tüm yetişkinlere farzdır. (Gün için değil de) Namaz için yıka-

nılması ise, daha üstündür. Cuma günü yıkanmak ise, bir grup tarafından sünnet, bazı bilginler tarafından ise, farz sayılmıştır ki, ben de farz olduğu görüşündeyim. Vacip olduğunu söyleyenlerin bir kısmı yıkanmanın günden dolayı olduğunu kabul eder. Bizim görüşümüz budur. Namaz kılınmazdan önce namaz için yıkanmak ise, daha üstündür. Bazı bilginler ise, yıkanmanın Cuma namazından önce farz olduğu görüşündedir.

VASIL

Batınî Yorum

Batınî hayat vasıtasıyla (bilgi) insanın içini ve batınını -ki kalbidir- genel olarak temizlemesi, Allah'ı bilmek amacı taşır. Kalplerin canlılığı, bu bilgide bulunduğu gibi yine bu bilgiye bağlıdır. Bu durum, Allah'ın kendisini bu özel tarzda ortaya koyması yönüyle Cuma namazının sağladığı bilgi bakımından böyledir. Çünkü Cuma, Allah'ın bu ümmetine ihsan ettiği en büyük hidayettir. O gün, ümmetin görüş ayrılığına düşüp Allah'ın görüş ayrılığına düşülen konuda doğruyu gösterdiği gündür.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Allah her cinsten bir tür, her türden bir şahıs seçmiş, seçtiği bu şahsı ya kendisine ya da onun sebebiyle başkasına bir iyilik olsun diye tercih etmiştir. Allah bazen bir cinsten iki ve üç tür seçer, bazen türden iki, üç ya da daha fazla şahıs seçer. Bu bağlamda insan türünden müminleri, müminlerden velileri, velilerden nebileri, nebilerden resulleri seçmiş resullerin de bir kısmını diğerlerinden üstün yapmıştır. Hz. Peygamber, 'Peygamberleri birbirine üstün tutmayın' diye yasaklamasaydı, hiç kuşkusuz, en üstünlerinin kim olduğunu belirtilirdi. Fakat Allah peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptığını bize bildirmiştir.

Öyleyse (inkâr edilemeyecek bir raviler topluluğunun aktardığı) mütevatir bir nas ya da gerçek bir keşif bulan kişi, onun sınırında durmalıdır. Tek kişinin rivayet ettiği sahih bir hadise sahip olan ise,

-konu dünyevi davranışlarla ilgiliyse- onunla hüküm vermelidir; ahirette ilgiliyse, onu inancında esas yapmamalıdır. Bunun yerine şöyle demelidir: Bu hadis bize ulaştığı tarzda gerçekte peygamberden gelmişse, ben o hadise ve peygamberin ve Allah'ın katından gelen bilip bilmediğim her şeye inanırım. Çünkü inanç konularında ancak kesin olduğuna hükmedilen şeyler kullanılabilir. Söz konusu olan bir rivayet ise, onun tevatür yoluyla güvenilir olması gerekir; söz konusu olan akıl ise, mütevatir bir nassla çelişmediği sürece, kesin aklî kanıta dayanan bir hüküm kullanılabilir. Mütevatir bir nas aklın deliliyle çelişip onları uzlaştırmak mümkün olmazsa, nassa inanılır, delil terk edilir.

Bunun sebebi şudur: Şeriat diliyle belirtilen şeylere inanmak, zikredilen şeyin gerçekte imanın bildirdiği tarzda olmasını zorunlu kılmaz. Akıllı kişi, Allah'ın yükümlüden bu kesin nassın verisine inanmasını istediğini anlar; tevatür zinciri, akıl deliliyle çelişse bile, o hadisi peygamberin söylediğini bildirir. Böylece akıllı, bilgi olması bakımından bilgisini muhafaza eder ve Allah'ın söz konusu nassın varlığıyla imanı o bilinene bağlamadığını anlar. Yoksa, akıllının (bu nas nedeniyle) bilgisinden ayrılarak Allah'ın istediği şekilde o nassa inanması gerekmez. Allah, bildiğiyle çelişen bu nassla neyi kastettiğini keşfinde kula bildirirse, bu hitaba tahsis edilen kimse, Hakkın belirlediği bağlamda ona inanır. Böyle bir keşfi, karışıklığa yol açacağı için sıradan insanlar arasında açıklayamayız. İhsan ettiği nimetlerinden dolayı Allah'a şükrederiz! Bu, Allah yolunda yararlı olan bir öncüldür.

Allah ayların içinden Ramazan ayını seçmiş ve onu kendi adıyla nitelendirmiştir. Çünkü Ramazan Allah'ın isimlerinden birisidir. Allah haftanın günlerinden ise, Cuma gününü seçmiş ve bu yedi günün içinden seçtiği bir gününün olduğunu bildirmiştir. Söz konusu günü de haftanın diğer günlerinden üstün yapıştır. Bu nedenle, Cuma günüyle Arefe ya da Aşure gününü karşılaştıran kimse yanılır. Çünkü Arefe'nin üstünlüğü haftanın günlerine değil, yılın bütün günlerine dayanır. Bu nedenle Arefe günü bazen Cuma gününe denk gelebileceği gibi Aşure günü de Cuma'ya denk gelebilir. Cuma ise, değişmez, hiçbir zaman Cumartesi veya başka bir gün olamaz.

Öyleyse Cuma gününün üstünlüğü kendindendir. Arefe ve Aşure gününün üstünlüğü ise, geçici durumlardan kaynaklanır. Haftanın han-

gi gününde bulunurlarsa bu geçici haller nedeniyle üstünlük o güne aittir. Böylece Arefe ve Aşure günlerinin üstünlüğü, o tür içindeki üstünlüğü gerektiren geçici durumlar arasındaki bir üstünlük haline gelir. Ramazan ayının diğer aylardan üstünlüğü de, Güneş aylarında değil Kameri (ay yılı) aylardadır. Çünkü Güneş yılı aylarının en üstünü, güneşin en şerefli burcunda bulunduğu gündür. Ramazan ayı ise, güneş yılının her ayına denk gelebilir. Bu nedenle Ramazan'ın bulunduğu güneş ayı, diğer güneş aylarından daha üstün olur. Ramazan'ın bir Güneş ayında bulunmasıysa, dönerken kendisine ilişen geçici bir durumdur.

Binaenaleyh Cuma günü, Arefe veya başka bir günle mukayese edilemez. Bu nedenle yıkanmak, namazdan dolayı değil, günden dolayı gerekli görülmüştür. Cuma günü sadece namaz nedeniyle yıkanılsaydı, o günün en faziletli gün olduğu konusunda aramızda bir görüş ayrılığı kalmaz, bilginler arasında gerçekleşen görüş ayrılığı ortadan kalkardı.

Allah (günler içindeki bir) günün değerini ve üstünlüğünü ümmetlere zikredip tam olarak belirtmeyerek, günü bilmeyi onların içtihatlarına bırakmış, insanlar da görüş ayrılıklarına düşmüştür. Bu bağlamda Hristiyanlar en faziletli günün Pazar günü olduğunu iddia etmiştir, çünkü Pazar, güneşin günüdür. Pazar göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların yaratıldığı ilk gündür. (Hristiyanlara göre) Allah, diğer günlerden üstün olduğu için yaratmayı Pazar gününde gerçekleştirmiştir. Böylece o günü bayram sayıp şöyle demişlerdir: 'Allah'ın kastettiği gün Pazar'dır.' Hâlbuki peygamberleri bu konuda onlara bir şey söylememişti. Bu konuda bir rivayet olmadığı için, Allah'ın peygamberlerine bu günü bildirip bildirmediğini de bilmiyoruz. Yahudiler ise şunu ileri sürmüştür: 'En faziletli gün Cumartesidir, çünkü Allah yaratmayı Cuma günü bitirmiş, Cumartesi dinlenmiş, sırt üstü yatmış, ayaklarını üst üste koymuş ve 'ben her şeyin sahibiyim demiştir.' Allah bu ve benzeri sözler karşısında şöyle der: *'Onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler.'*[20] Yahudiler, Cumartesi hakkındaki bilgilerinin Tevrat'ta bulunduğunu iddia eder. Biz, bu konuda Yahudileri ne doğrular ne de yalanlarız. Kısaca, Yahudiler şunu iddia etmiştir: 'Cumartesi, Allah'ın haftanın en faziletli günü olarak seçtiği gündür.' Böylece Yahudiler ve Hristiyanlar, haftanın en üstün günü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür.

Ardından bu ümmet gelmiştir. Bir keresinde 'Cebrail Hz. Muhammed'e içinde bir nokta bulunan cilalanmış bir aynayla gelmiş ve şöyle demiştir: 'Elimdeki ayna Cuma günüdür. Şurası ise öyle bir saattir ki, bu saatte namaz kılan her müslümanı Allah bağışlar.' Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah, Ehl-i kitabın görüş ayrılığına düştüğü bir konuda bize doğru yolu göstermiştir.' Kastedilen ayna vasıtasıyla gerçekleşen ilahi bildirimdir. Hz. Peygamber hidayeti ise, Allah'a izafe etmiştir.

Cuma gününün üstün olmasının nedeni, Pazar'dan Perşembe'ye kadar diğer yaratıkların kendisinden dolayı yaratıldığı insan türünü Allah'ın Cuma günü yaratmış olmasıdır. Bu nedenle Cuma'nın en üstün vakit olması gerekir. İnsan ise (Cebrail'in getirdiği) aynada nokta şeklinde gözüken o saatte yaratılmıştır. Nokta aynada gözükünce, bu örnek, onun yer değiştirmeyeceğini gösterdi. Nitekim o nokta da, aynada yer değiştirmez. Öyleyse bu vakit, Allah'ın bilgisinde belirlenmiş bir saattir. Bu örneğin duyudaki durumunu dikkate alırsak -ki almalıyız- şöyle dememiz gerekir: Nokta aynada yer değiştirmediği gibi (insanın kendisinde yaratıldığı) saat de yer değiştirmez. Bu örneğin verilişini hayalde dikkate alırsak ve onu duyuya çıkarmazsak şöyle deriz: O saat gün içinde yer değiştirir. Çünkü hayalin etkisi, surette yer değiştirmektir. Çünkü hayal, duyulur bir şey değildir ki kontrol (zabt) edilebilsin. Hayal, sadece duyulur surete benzeyen hayalî suretteki bir anlamdır. Bir anlam aynı anda pek çok lafız kalıbında farklı dillere geçebildiği için, bu durum hayale benzemiştir. Öyleyse (benzetmeyi duyulur değil, hayaldeki bir örnek olarak alırsak), insanın yaratıldığı saat de Cuma günü yer değiştirir. Her iki durum da olabilir. Bu ise, ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinebilecek bir iştir.

Cuma günündeki (insanın kendisinde yaratıldığı en şerefli) saat, sene içindeki Kadir gecesinin durumuna benzer. Allah, Kadir gecesinin durumu hakkında şöyle der: '*İnsanlar tek bir ümmet idi, Allah peygamberlerini müjdeleyen ve korkutan kimseler olarak gönderdi. Onlarla hakkı indirdi ve böylece görüş ayrılığına düştükleri konuda insanlar arasında hüküm verirler. O konuda sadece daha önce kendilerine Allah katından apaçık deliller gelen kimseler kıskançlıkları nedeniyle görüş ayrılığına düşmüştür. Allah iman edenleri görüş ayrılığına düştükleri konuda hidayete ulaştırmıştır.*'[21] Bu ayet, Kadir gecesi hakkındaki görüş ayrılığı hususunda inmiştir.

Cuma günü için yıkanmak, (saatin hangisi olduğuyla ilgili) bu görüş ayrılığından kaynaklanır. Bu sayede insan, Allah'ın iç gözünü açmasıyla temizliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşır. Allah'ın iç gözünü açması, o gündeki saati bilmektir. Çünkü daha önce (en şerefli) gün belirsizdi. Allah, peygamberinin diliyle bize günü tanıttı. Geride, gün içindeki saatin belirsizliği kaldı. Öyleyse -saat yer değiştiriyorsa- her Cuma günü o saati ya da -saati değişmezse- onun belirli vaktini bilen kişi, bu bilgiyle bilgisizlikten temizliğini yapmış demektir. Bu nedenle, yıkanmanın (namaz için değil) günden dolayı olması gerekir. Çünkü gün, daha geneldir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Şehir Dışındaki Kişiye Cuma'nın Farz Olması

İnsanlar, şehrin dışında bulunan kişiye Cuma'nın farz olup olmadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, şehir dışında bulunan kişiye Cuma namazının farz olmadığını, bazı bilginler ise şehir dışındaki kişiye de farz olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan bilginler, mesafenin miktarı hususunda da görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bir günlük yol miktarı olduğunu kabul etmiştir ki, bu istisnai bir görüştür. Bazı bilginler, üç mil, bazı bilginler ise, genellikle ezanın duyulabileceği bir mesafeyi kabul etmiştir. Benim görüşüm şudur: İnsan ezanı duyup temizlenmek için harekete geçer, temizlenir, sonra mescide yönelir, ağırbaşlılık ve vakarla yürür ve namaza yetişirse, namaz kendisine farzdır. Namaza yetişemeyeceğini bilirse, namaz ona farz değildir. Çünkü ezandan sonra namaza koşmak zorunda değildir. Ezandan önce ise, hiç değildir.

VASIL

Batınî Yorum

'Nefsini bilen rabbini bilir' delili yönünden kendisine emredilen Hakkı bilmeyi sağlayan yerin dışına çıkan kişi, Rabbini bilmeye ya zorunlu varlık olması yönünden ya da hayret ve duraksama mertebesine çıkmak ya da çokluğa çıkmak durumundadır. Allah'ın kendisinden dolayı zorunlu varlık oluşunu bilmeye çıkmışsa Cuma ona farz değildir. Bundan başka bir şeye çıkarsa Cuma kendisine farzdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cumaya Gitmenin En Faziletli Vakti

Bazı bilginler, en faziletli vaktin gündüzün başından itibaren bilinen saatler olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, güneşin tepe noktasından batıya yöneldiği anın öncesinde ve sonrasındaki bir saatin parçaları olduğunu ileri sürmüştür. Benim görüşüme göre ise, ilk ezan vaktinden imamın hutbeye başladığı zamana kadarki sürenin parçalarıdır. Daha önce gelen, erken geldiği ölçüde, deve kurban etmekten Şari'nin belirlemediği bir sınıra kadar varan ücret alır.

VASIL

Batınî Yorum

Koşmak iki türdür. Birincisi, teşvik edilen koşmadır ve günün başından ezan vaktine kadardır. İkincisi ise, farz olan koşmadır ki ezan vaktinden ikinci rekâtta rüku ederken imama yetişme vaktinde sona erer. Namaza koşan için belirlenen sevap hutbenin başına kadardır.

Bundan sonra ise, belirsiz bir ücret vardır, çünkü Şari bu konuda bir şey söylememiştir. Belirli ücret, deve kurban etmekten yumurta vermeye kadar değişir. Bunların arasında deveden sonra gelen inek, ondan sonra koç, ondan sonra tavuk gelir. Yumurta ise, tavuktan sonra sonuncu olarak zikredilir. Bundan sonra belirlenmiş bir sevap yoktur. Yumurta tavuktan meydana gelir ve tavuk yumurtada oluşur. Bu nedenle Şari yumurtayı yakınlığı belirlemede hayvana bitiştirdi. Hayvanlardan ise, etinin yenilmesinde görüş ayrılığı bulunmayan ve beslenen şahısta hayvanî gücün artmasını sağlayan hayvanları örnek verdi. Adeta onu kurban eden kişi, kendi (hayvanî) hayatını kurban etmiş gibidir. Allah yoluna nefsi kurban etmek ise, kurbanların en üstünüdür.

Allah yolundaki şehitleri görmez misin? Onlar, Allah düşmanlarıyla savaşırken canlarını Allah'a kurban olarak verdiklerinde, sürekli bir hayat, sürekli bir rızık ve Allah'ın kendilerine verdiği şeyler karşılığında sevince sahip olmuşlardır. Bu nedenle, şehitler hakkında 'ölü' denilemez. Çünkü Allah böyle demeyi yasaklamıştır. Allah yaratıkların gözlerini şehitlerin canlılığını algılamaktan engellediği gibi melekleri ve cinleri algılamaktan da engellemiştir. Bununla beraber, onların bizimle beraber olduğunu biliriz ve şehitlerin ölmediğine inanırız. Çünkü Allah, *'Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyiniz, onlar diridir'*[22] buyuruyor. Allah'ın haberi doğrudur. Şehitler canlarını Allah'a kurban etmek iradesini ortaya koyunca, hayat sahibi olmuşlardır.

Erdemli bir gençten şöyle bir olay anlatılır: Kurban bayramında Mina'da bulunuyormuş. Bu genç fakir, bekâr ve dünyalık hiçbir şeye sahip olmayan birisiymiş. İnsanların Allah'a deve, inek, koyun ya da sahip oldukları hayvanları keserek yaklaşmaya çalıştıklarını görmüş. Bunun üzerine şöyle demiş: 'Allah'ım! İnsanlar bu günde kendilerine verdiğin nimetlerden sahip olduklarıyla sana yaklaşmaya çalışıyor. Bu yoksul-çaresiz kulunun ise, sana kurban olarak canından başka verebileceği hiçbir şeyi yok, bari onu kabul et!' Sözünü bitirir bitirmez, vefat etmiş. Allah da onu kendi uğruna öldürülen şehitler gibi kabul etmiştir.

Bu konuda şöyle bir beytimiz vardır:

Kurban olarak ayıplı bir nefis sunuyorum
Ayıplı şeyleri kurban eden kimse görülmüş müdür?

Bir şair buna benzer şeyler söylemiştir: Mina'da bu gencin gördüğünü görmüş ve şöyle demiştir:

Kurbanlar sunuluyor. Ben ise, kanımı ve canımı sunuyorum.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cuma Günü Alış Veriş

Bilginler ezan vaktinde alışveriş hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler böyle bir alışverişin bozulacağı (fesh), bazı bilginler bozulmayacağı görüşündedir. Allah şöyle buyurur: '*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda, Allah'ı zikretmeye koşun ve alışverişi bırakın.*'[23] Allah bu vakitte alışverişi bırakmayı emretti. Allah şöyle buyurur: '*Allah müminlerden canlarını satın aldı.*'[24] Hz. Peygamber ise, cihat hakkında 'nefisle cihat etmek cihadın en büyüğüdür' der. Allah ise '*Sizi takip eden (size yakın olan) kafirlerle savaşın*'[25] buyurur. Allah'ın nimetlerine karşı nefisten daha kafiri (nankör) yoktur. İnsana en yakın şey ise nefsidir. Dolayısıyla nefisle cihat, düşmanla cihattan daha büyük bir iştir. Çünkü insan kendi nefsiyle cihat etmedikten sonra, düşmanla cihada çıkamaz. Düşmanla cihat gösteriş, duyurmak ve kahramanlık güdüsüyle yapılabilir. Nefisle cihat ise, ameller içinde oruç gibi, sadece Allah'ın bilebileceği gizli bir iştir.

'Cuma günü namaza çağrıldığınızda', Allah'a satılabilecek en iyi şey nefstir. Kul, bütün amaç ve arzularını bırakır ve böyle bir çarşıya gelir, Allah'tan kendi nefsini satın alır. Böyle bir alışveriş, feshedilemez. Bu yorum, bu esnadaki alışverişin feshedilemeyeceğini kabul edenlerin görüşüdür. Feshi kabul eden görüşün yorumu ise şöyle demektir: Allah bütün ibadet fiillerini kula izafe etmiştir. İki ibadet bunun dışındadır. Birincisi oruçtur. Allah, onu kendisine izafe etmiştir. Bunun nedeni, bu ibadetin olumsuzlayıcı-müstağni niteliğidir. Bu nitelik, ilah olması yönünden değil, zatı yönünden Allah'a aittir. Hakkın zatının dışındaki her şey kendisine özgü ve yaşamasını sağlayan gıdayla beslenir. İkinci ibadet ise namazdır. Çünkü Allah namaz hakkında, 'namazı kendimle ku-

lum arasında ikiye böldüm, yarısı benim yarısı kulumundur' der. Bu hadis, kulun sahip olduğu kısmın geçerliliğine kanıttır. Çünkü Allah namazın yarısını kendine, diğer yarısını ise kuluna izafe etmiştir. Dolayısıyla Allah'ın kulu olsa bile insan, namaz da ona izafe edilen kısmın sahibidir ve bu bakımdan sahiplenilen (köle) değildir. Bu görüşte olanlar, (namaz esnasında yapılan) alışverişin feshini kabul eder.

Alış verişin feshi, (batınî anlamında) kulun bu haldeyken Allah'ın kendisine izafe ettiği şeyi Allah'a izafe etmemesi demektir. Çünkü sana izafe edilen şeyi Allah'a döndürdüğünde, Allah ile çekişme söz konusudur. Bu ise saygısızlıktır. Öyleyse namaz kılan kişi, Allah'ın kula izafe edip namaz da sahibi yaptığı bu ikinci yarıyı tekrar Allah'a izafe ederse yaptığı iş geçersiz bir alış veriştir. Bu nedenle Allah *'alış verişi bırakın'*[26] buyurur. Bunun anlamı şudur: 'Sizden istediğim, bu halde iken namazın yarısının size ait olmasıdır.' Başarıya erdirilmiş kişi her durumda Allah karşısında saygılı olan kişidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cumanın Adabı

Bilmelisin ki, Cuma namazının adabı üç şeydir: Güzel koku (sürünmek), misvak kullanmak ve süslenmek. Süslenmek, güzel kıyafet giymek demektir. Bu konuda, bilginlerin arasında bir görüş ayrılığı yoktur.

VASIL

Batınî Yorum

Güzel koku, Rahman'a ait nefesleri bilmektir. Bu bilgi, Allah ile kulu arasında hal, söz ve fiildeki karşılıklı ilişkiyi güzelleştiren Hak kaynaklı her türlü bilgidir.

Misvak, kalp dilinin Kur'an-ı Kerîm okumak ve Allah'ın razı olacağı her şeyi zikretmek sayesinde temizlenmesidir ki bu, en yetkin temizliktir. Çünkü bu niteliklere sahip herkesten temiz-güzel kokular yayılır. Keşif sahiplerinin arasından 'koku ehli' o kokuları koklar. Hz. Peygamber, misvak hakkında şöyle der: 'Misvak ağzı temizler, Rabbi hoşnut eder.' Başka bir hadiste 'Misvak Allah ile kulu arasındaki perdeleri kaldırır' buyurur. Böylece kul, Allah'ı müşahede eder. Çünkü misvak, iki büyük özelliğe sahiptir: Temizlik ve Allah'ı razı etmek. Hz. Peygamber'in, 'Dişleri misvaklayarak namaz kılmak, böyle yapmadan kılınan yetmiş namazdan daha hayırlıdır' hadisinde geçen 'daha hayırlı' sözü bu anlama işaret eder. Bunun yanı sıra 'misvak' kelimesinde kendi nefisleriyle değil, (benlikleri fani olarak kendisiyle baki oldukları) Rableriyle namaz kılanlara işaret vardır. Bir hadiste Allah'ın yetmiş perdesi olduğu bildirilir. Söylediklerimle bu rivayetler arasında bir ilişki kurarsan, pek çok sırrı öğrenirsin!

Güzel elbise, takva (korunma ve sakınma aracı) demektir. Allah şöyle buyurur: '*Takva elbisesi daha hayırlıdır.*'[27] Başka bir ifadeyle 'en hayırlı elbise takva elbisesidir.' Allah şöyle buyurur: '*Mescide her gidişinizde süslerinizi takınız.*'[28] Namazdan daha güçlü bir takva yoktur. Namaz kılan kişi, (Hakka) münacat ve O'nu müşahede etmektedir. Bu nedenle Allah '*sabır ve namazla yardım isteyin*'[29] diye buyurmuş, kuluna ise '*ancak senden yardım isteriz*'[30] demeyi emretmiştir. Böylece Allah, namazı yardımda kendi yerine koymuştur.

Namaz kılarken içinden Allah'tan başkasıyla konuşan bir insan, Rabbiyle konuşan ya da O'nu müşahede eden biri değildir. Çünkü karşılıklı konuşma (münacat) ve müşahede hali, hiçbir yaratılmışı bu durumdaki bir kula yaklaşma cesareti vermez. Çünkü herkes Allah'tan korkar. Bu nedenle, (namazında içinden bile olsa başkasıyla konuşan) böyle bir insan, kısmen namaz kılmış sayılır. Başka bir ifadeyle bu insan, ayakta durmak, rükuya gitmek ve secde etmek gibi biçimsel yapısıyla namaz kılarken kendisinden istenilen batınıyla namaz kılmamaktadır. Fakat yine de böyle bir insanın zahirinin batınına (dış yüzünün içine ve hakikatine) şefaat etmesini umarız. Nitekim bazı durumlarda da insanın batını zahirine şefaat eder.

Bunun nedeni şudur: Dıştaki hareketler, durağanlık kazanmalarını sağlayacak şekilde kendisinden ortaya çıktıkları içteki bir 'huzura (ilke, bilinç, niyet)' sahip değillerse, var olamazlar ve onlar adına bir varlık ortaya çıkamaz. Şeriat bakımından dikkate alınan bu ölçüdeki bir 'huzur' içten meydana gelir. İçteki bu 'huzur' dıştaki fiille desteklenir ve namaz kılan için meydana gelen vesveseye karşı güçlenir. Bu durumda ise, Allah'ın bir inayeti olarak, artık vesvese namazı eksiltemez. Çünkü Allah '*insanlara karşı pek merhametlidir.*'[31]

Güzel elbise, kulun namazda 'takmak' zorunda olduğu süsün bir parçasıdır. Kulun Rabbiyle konuşurken giydiği en güzel elbise de kulluktur. Diğer süs ise, 'ben onun kulağı, gözü, eli, ayağı ve dili olurum' hadisinde geçtiği üzere 'Rabbiyle süslenmektir.' Hadiste kul zamirle zikredildi ve Allah, bütün ibadetlerinde kulu kendisiyle süsledi.

Kırk birinci kısım sona erdi, onu kırk ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK İKİNCİ KISMI

FASILLAR-VASILLAR

Yolcunun Namazı, Namazları Birleştirmek ve Kısaltmak

Bütün bilginlere göre yolculuk, namazı kısaltır. Yolculuk nedeniyle namazları birleştirmede (cem') ise, görüş ayrılığı vardır. Bu bağlamda kısaltmaya gelirsek, şeriat bilginleri, yolcunun namazı kısaltabileceğinde görüş birliğine varmıştır. Hz. Aişe, bu konuda farklı düşünmüş ve şöyle demiştir: 'Namazı sadece (canından) korkan kişi kısaltabilir. Çünkü Allah *'kafirlerin size zarar vermesinden korkarsanız'*[32] demiştir.' Bilginler, şöyle der: 'Hz. Peygamber sadece korktuğu vakit namazı kısaltırdı.' Bilginler, beş yerde bu hususta görüş ayrılığına düşmüştür ki, Allah izin verirse onları belirteceğim.

VASIL

Batınî Yorum

Bu bölümde şunu belirtmiştik: Yolculuk, ilahi hakikatlere göre, Allah'tan başka herkesin, daha doğru bir ifadeyle varlıkla nitelenen her şeyin ayrılmaz özelliğidir. Söz konusu olan, *'Göklerde ve yerdeki herkes O'ndan ister, O her gün bir iştedir'*[33] ayetinin (gereğiyle) ahlaklanarak, Allah adamlarının büyüklerinin yolculuğudur. Onların dikkate aldığı baş-

ka bir rivayet, Allah'ın gecenin son üçte birlik bölümünde 'yakın sema'ya indiğini belirten bir hadistir. Bu ise, Araplara göre 'gece yolculuğu' demektir.

Büyüklerin yolculuğu bilgi, özdeşleşme (tahakkuk) ve ahlaklanmak yoluyla ilahi isimlerde gerçekleşen yolculuktur. Ahlaklanma, birinci halden (özdeşleşme) daha aşağıdadır. Üçüncü bir yolculuk türü ise, 'yorumlamak (zahir anlamdan batına geçmek, itibar)' için var olanlarda yolculuktur. Bu da, ilk iki halden (özdeşleşme ve ahlaklanma) daha aşağıdadır. Dördüncüsü, bütün hallerinde bu yolculukları içeren yolculuktur. Âlemin en büyük yolculuğu bu iken yolculukların en büyüğü ve yücesi ise, ilkidir.

Allah yolcuyu namaza çağırdığında, bir fark koyarak onun namazını yerleşiğinkinden kısa tutmuştur. Yolcu yerleşikten veya yerleşiklik yolculuktan ayrıştığı gibi yerleşiğin namazının hükmü de yolcunun namazından farklılaşmıştır. Bu noktada Hz. Aişe'nin korku hakkındaki ayetle ilgili ifadesine gelebiliriz: Kul, her nefeste Hakkın bilhassa o nefeste kendisi için belirlediği hükmü gözetmek ve dikkate almak zorundadır. Herkes Hak karşısında böyle bir gözetme makamında bulunmayı başaramaz. Bu nedenle kul, sürekli korku içinde bulunur. Arif bir nefeste bulunup (hangi nefese hangi konuşmanın tahsis edildiğiyle ilgili olarak) nefeslerde Hak ile konuşmayı karıştırmaktan korkarsa, içinde bulunduğu nefese özgü konuşmayla sınırlı kalır (konuşmayı kısaltır). Böylece korku, kısaltmanın sebebi olur. Hz. Aişe'nin görüşünde esas aldığı ayetin anlamı budur. Burada değindiğimiz konuyu daha sonra ele alacağız.

'Bilginler bu konuda beş yerde görüş ayrılığına düşmüştür' dediğimize göre, bu beş yeri tek tek belirtmemiz bir yükümlülük oldu. Nitekim bu kitapta bütün ibadetler hakkında böyle yaptık.

FASIL İÇİNDE VASIL

Birinci Yer: Kısaltmanın Hükmü

Şeriat bilginleri, namazı kısaltmanın hükmü hususunda dört görüş ileri sürmüştür: Bazı bilginler kısaltmanın yolcu için kesin bir farz ol-

duğunu belirtmiştir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, kısaltma veya tamamlamanın -tıpkı kefaret farzı gibi- serbest olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler kısaltmanın sünnet olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, kısaltmanın izin (ruhsat), tamamlamanın ise daha faziletli olduğunu iddia etmiştir.

VASIL

Batınî Yorum

'Telvinde temkin (değişmede sebat ya da sürekli değişme)' halinin yerleşiklik olduğunu kabul edenler, namazı tam kılmayı üstün sayar. Farkında olsa da olmasa da, her nefes değişimi dikkate alan ise, namazı kısaltmanın belirlendiğini kabul eder. Değişmeyi ve temkini dikkate alan ise, vaktin sahibi ve hükümranı (olan isme) göre, eksiltmeyi ve tamamlamayı serbest sayar. Vaktin sahibi, 'halde değişim ve bilgiyle temkin ise, namazı eksik kılar. Vaktin sahibi, halle temkin bilgiyle değişim olursa, namazı tamamlar. Ne değişimi ne temkini dikkate almayıp saliki (sülûk edeni) değil, yürünülen yolu dikkate alan ise, kısaltmanın sünnet olduğunu kabul eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazı Eksiltmenin Caiz Olduğu Mesafe

Bilginler, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, kırk sekiz mil, bazı bilginler, üç günlük mesafe, bazı bilginler ise uzak ya da yakın her yolculuk olduğunu kabul etmiştir ki, ben de bu görüşteyim. Çünkü bana göre bu hususta geçerli olan, dilde 'yolculuk' denilen şeydir.

VASIL

Batınî Yorum

(Burûd'un tekili) Berid, on iki mil demektir. Mesafe özü gereği bir ölçüyü gerektirir. Sayı ise ölçülürlerin bulunmasını gerektirir. Sayılar on iki mertebedir ki bu sayı artmaz ve eksilmez. Bunlar bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yüz ve bindir. Bu sayılar basit sayılardır. Bunlara eklenenler ise, onlardan oluşur. Allah yolundayken insan (bedensel) varlığının oluştuğu dört unsurda (rükun) -bunlar onun karışımlarıdır- yürüdüğünde, her unsur bu on iki mertebeyi kat eder. Büyükler ise, o mertebeleri dört ilahi isim içinde aşar. Bu isimler, bütün isimlerin analarıdır ve âlemin varlığı onlara dayanır. Bunlar el-Hayy, el-Âlim, el-Mürîd ve el-Kâdir'dir. Bu isimler sayesinde Allah'ın *ilah* olması gerçekleşir. Kul kendisine ait dört unsurla birlikte bu isimlere baktığında, sekiz olurlar. Ardından nefsine ve aklına bakar, böylece on meydana gelir. Hakkın zatının birliğiyle ilahlığının birliğine baktığında ise on iki meydana gelir. Burada (mesafede öngörülen) *berîd* (on iki mil) ortaya çıkar. Bu kul, Hakka ve yaratıklara ait olması yönünden dört isim mertebesi hakkında düşünür: Dört isim 'el-Evvel, el-Ahir, ez-Zahir ve el-Batın'dır' ve bütün durumlarda bu hallerden on iki şeyi ortaya çıkarır. Böylece dört berid (on iki mil) meydana gelir ve bundan dolayı namazını kısaltır.

(Mesafe hakkında geçen) Üç gün ise, bir gün demektir. Ebu Yezid'e züht sorulduğunda şöyle demiş: 'Kolay iş! Ben üç gün zahit oldum. Birinci gün dünyaya, ikinci gün ahirete, üçüncü gün ise Allah'tan başka her şeye karşı zahit oldum. Hali böyle olan kimse, namazını kısaltır. Çünkü böyle bir insan, hiç kuşkusuz, en yetkin yolculuğu yapmıştır.

Dilde yolculuk denilen ve uzaklık veya yakınlığın dikkate alınmadığı bir mesafede namazı kısaltmaya gelirsek, böyle bir kişi sorumluluk âlemini dikkate alan kişidir. Bunlardan birisi yolculuk yaparsa, namazını kısaltır. İnsan ibret almak için gözüyle yolculuk ederse, namazını kısaltır. İbret almak için kulağıyla yolculuk ederse, namazını kısaltır. Düşüncesiyle akledilirlerde yolculuk ederse, namazını kısaltır. Namazını kısaltma miktarı, halinin gereğine göre bakışının kısalığı gibidir. Hali ona

'bütünü' verirse, ona göre hareket eder; parçayı verirse, ona göre kısaltır. Çoğunluğun görüşü budur, siz de buna itimat ediniz!

FASIL İÇİNDE VASIL

Bilginlerin Görüş Ayrılığına Düştüğü Üçüncü Yer Namazın Kısaltılacağı Yolculuk Türü

Bazı bilginler, namazı kısaltmanın sadece itaatler ve Allah'a yaklaştıran fiillerle ilgili bir yolculukla sınırlı olduğunu düşünmüştür. Bazı bilginler ise, namazın kısaltılacağı yolculuk türünün bu türle birlikte mübah her yolculuk olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, Allah'a yaklaştıran ya mübah ya da günah amaçlı 'yolculuk' adını alan bütün yolculuklar olduğunu kabul etmiştir. Benim görüşüm de budur.

VASIL

Batınî Yorum

Allah şöyle buyurur: *'O'na döndürüleceksiniz.'*[34] Bu durum, dış varlıklarla ilgilidir. Dış varlıklar ve haller hakkında ise *'bütün iş O'na döner'*[35] buyrulur. Başka bir ayette ise *'Dikkat edin! İşler Allah'a döner'*[36] buyrulur. Başka bir ayette ise *'Hiçbir canlı yoktur ki, Allah onu perçeminden tutmuş olmasın'*[37] denilir. Bütün bu ayetler, insanın Allah'a yolculuk ettiğini gösterir ve bu nedenle namaz kısaltılır. Çünkü her yolcunun gayesi Allah'tır. Yolculuğun Allah'tan veya insanın nefsinden ya da herhangi bir varlıktan ya da Allah'ta ya da Rabbinin isimlerinde olması durumu değiştirmez. Yollar bunu amaçlasa da amaçlamasa da, Allah yolların sonudur. Salikin yönelişinin ve kastının sonu nedir ki? Salik (yolcu, seyr ü sülûk eden), amacını belirler ve bu zorunludur. Allah ise, mutlaklıktan başka bir şeyle sınırlanmaz. Çünkü mutlaklık da bir sınırlamadır. Bu nedenle, ister (Allah'a) yaklaştırıcı ister mübah ya da günah olsun, yol-

culuk denilen her şeyde (namazı) kısaltmamız emredildi. '*Hayır! Onlar o gün Rablerinden perdelidir*'[38] ve '*Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyun, başka bir yola uymayın*'[39] gibi ayetleri dikkate alan ve müşahede eden ise, kısaltmanın ancak itaat ve mübah yolculuklarda geçerli olabileceğini kabul eder. Çünkü namaz, mutluluk sağlayacak şekilde, Allah'a yaklaşmaktır.

Birinci görüş, daha yerindedir. Çünkü kendisine gidilen bir şeyin günah olması, giden kişinin veya belirli bir mezhepteki kişinin onun günah olduğuna iman etmesi şartına bağlıdır. Böyle bir insan günaha giderken (günah olduğuna inandığı için) 'iyi bir ameli günah bir amelle katıştıran' kimse sayılır. Bu kişi, yolcudur. Günahı dikkate alarak Allah'ın razı olmadığı bir şeye yolculuk yapması nedeniyle namazı kısaltmayacağını hangi nedenle söyleyebiliriz ki? Bu görüş sahibi, yolcunun o fiilin günah olduğuna inanmasıyla inancın bu günahtaki hükmünden habersizdir. Başka bir ifadeyle yolcu (iman ettiği yönden) itaatkârdır. Çünkü böyle bir kul, (kendisine yöneldiği o günah) fiilin 'günah' olduğuna inanmasıyla Allah'ı razı etmiştir. İman ise, günah denilen belirli bir fiilden daha güçlüdür. Öyleyse, günah olduğuna inanması nedeniyle (Allah'a) itaat içinde bulunan bir yolcunun namazı kısaltmasının caiz olmadığı hangi gerekçeyle söylenebilir ki? İyilik (güç bakımından) on ise günah birdir. '*Sizden yirmi sabırlı kişi iki yüz kişiye galip gelir.*'[40] Günah yirmi, onlar (iyilik) iki yüz kişiyse, sonuç ne olabilir?

Yolun ve delilin belirlenmesinde delil olan ayetler, mümin olmayanla ilgilidir. Mümin olmayan ise, namazı tam ya da eksik kılmakla sorumlu değildir. Böyle birine namaz, imandan sonra farz olabilir. Bununla beraber bütünden sorumludur. Öyleyse bizim mezhebimiz bu konudaki en uygun görüştür.

FASIL İÇİNDE VASIL

Dördüncü Yer: Yolculuğun Hangi Noktasından İtibaren Kısaltma Başlar

Bazı bilginlere göre yolcu mahallenin sınırından çıkmadan, namazını kısaltmayacağı gibi mahallenin ilk evinin yanına gelmeden de na-

mazını tamamlamaz. Bazı bilginlere göre ise, büyük bir yerleşim yeri olduğunda, üç mil uzaklaşmadan namazını kısaltamaz.

VASIL

Batınî Yorum

İnsan beden ve ruhtan ibarettir. Ruh bedende ve duyu âleminde yerleşik olduğu sürece, doğasının hükmüyle hareket eder. Bu durumda o, yolcu değil yerleşiktir, dolayısıyla namazını tam kılar. Ruh bedenden ayrılıp 'fena (yok olma)' haliyle onu geride bırakırsa, hiç kuşkusuz, ilk ayağını atışta ondan uzaklaşır. Ondan uzaklaştığında ise, alışkanlığı (sünnet), namazı kısaltmak olur. Kısaltmak, bedeni yöneten olması yönünden değil, ruh olması bakımından kendisine özgü namazın hükmüdür. Çünkü bu durumda ruh, (kendisinden fani olduğu) bedeninden habersizdir. Dolayısıyla ruh üzerinde namazdan kalan hüküm, kendisine ait kısımdır.

Bazı akılcılar, insanın bedeninin üç kısım olduğunu dikkate almıştır. Bunlar uzunluk, genişlik ve derinliktir. Bu özellik, cisim denilen her şeyde bulunur. Kelamcılar ise böyle düşünmez. Onlara göre cisim, genişlik olmaksızın uzunluktur. Kastedilen, cismin en azıdır. Başkalarının görüşüne göre ise, sekiz cevher cisimlerin en azıdır. Çünkü cisim iki cevher olması yönünden uzunluğu ve dört cevher olması yönünden genişliği içerir. Bu da, yüzey ve derinliktir. Kendi cisminin bu ruhta bulunması ya da ondan uzak bir şekilde kendisini yönettiği bedeninden görülür doğal başka bir bedene geçmesi birdir. Bu durumda, o beden hükmündedir. Dolayısıyla ondan bütünüyle uzaklaşıp cisimliği görmekten soyutlanıncaya ve ruh olarak kalıncaya kadar (namazı) kısaltmaz. Bu durumda kendisine özgü namazına başlar ki, o da kısaltmadır. Üç gün sahibinin yorumu da budur.

'Büyük (toplayıcı) yerleşim yeri', kendisinin cismini olduğu gibi başkasının cismini de içeren cisimliktir. Bir arkadaşımız şöyle derdi: 'Dıştaki duyusal bir suretten duyusal başka bir surete geçen kimse

(kendinden geçmiş ve fani olmuş anlamında) 'gaip' diye isimlendirilemez. Bu suretin ruhsal ya da isimlerle ilgili ya da manevi ya da cisimsel bir suret olması birdir. Ruh bedene cisimsel suretlerde gözüktüğü sürece, cisminde yerleşik sayılır.' Bu nedenle, kısaltma ve tamamlamanın söz konusu olduğu namazı -ki kast edilen dört rekâtlı namazlardır- tamamlamak onun bir yükümlülüğüdür. İki rekâtlık namazlarda ise -ki bu sabah namazıdır- kısaltma yoktur. Çünkü birinci rekât Hakkın birliğine, ikinci rekât kulun birliğine aittir. Dolayısıyla namaz kılan ve kendisi için namaz kılınan bulunmalıdır. Bu nedenle sabah namazı kısaltılmaz. Üç rekâtlı namazlarda ise -ki o akşam namazıdır-, okumanın açık yapıldığı ilk iki rekât kulun çift oluşuna işaret eder. Bu iki rekâtta okumanın açık olmasının nedeni, onların Hakka delil olması yönünden konulmasıdır. Delil ise, ancak aleni, görülen ve bilinen olmalıdır. Medlulü (delillendirilen, delilli) olmayan delil ise, geçerli değildir. Üçüncü rekât medlulün varlığına aittir ki, o da Haktır. Hak gizli olduğu için, bu üçüncü rekâtta Kur'an-ı Kerîm de gizli olur. Dolayısıyla akşam namazında kısaltmaya imkân yoktur. Çünkü o kula ve kulun çiftliğine delil olduğu gibi aynı zamanda Hakka ve Hakkın mutlak birliğine delildir.

Öyleyse, kısaltma sadece iki çifti içeren dört rekâtlı namazlarda olabilir. Bunlar, Hakkın ve kulun mertebesindeki birliğin hükmü nedeniyle sabaha eklenmiştir.

Bu durum şu mısraya benzer:

Her şeyde O'na (ya da ona) ait bir ayet var
O'nun (onun) bir olduğunu gösteren

Burada her şeyde ya da iki şeyde demedi. Bunun yerine şey ve Hakkın birliğine ayet olması yönünden her şeyin birliğini dikkate aldı. Öyle ki, bir ancak bir ile bilinebilir. Bu nedenle Hüseyin b. Hâni -ki devrinin şairiydi- şöyle derdi: 'Bütün şiirlerim karşılığında bu mısranın bana ait olmasını isterdim.' Sonra anlamı üzerinde çalışmış, onun benzerini yazamadığı gibi bu mısranın vermiş olduğu anlam derinliğini de ortaya koyamamıştı. Hüseyin'in neyi yazdığını tam hatırlamıyorum. Hatırlasaydım bu mısranın kıymetinin bilinmesi ve onun susturucu bir söz olduğunun anlaşılması için zikrederdim. Öyle zannediyorum ki bu mısra, Ebu'l-Atahiyye tarafından tesadüfen söylenmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Beşinci Görüş Ayrılığı
Yolcunun Bir Şehirde Bulunup Namazı Kısaltabileceği Zaman Hakkındaki Görüş Ayrılıkları

Ebu Amr b. Abdilber bu konuda şimdi hatırlayamadığım on bir görüş aktarmıştır ki onları öğrenmek isteyen kişi onun kitaplarına bakabilir. Biz zikredebileceğimiz kadarını zikredelim. Bazı bilginlere göre yolcu dört gün konakladığında namazını tam kılar (yolculuktan çıkar). Bazı bilginlere göre bu süre on beş gün, bazı bilginlere göre yirmi gündür. Bazı bilginlere göre ise, yolcu bir yerde dört günden daha fazla kaldığında namazını tamamlar. Bana göre en doğrusu bu konuda Hz. Peygamber'in Medine'ye dönünceye kadar Mekke'de kaldığı süreye bakmaktır. Çünkü Hz. Peygamber o sürede namazını kısaltmıştı.

VASIL

Batınî Yorum

Salik yerleşmek niyetiyle bir makama yerleşirse, iki nefesten yirmi nefese kadar 'tamamlar.' Çünkü kemale ermiş arifin günü, onun (tek) nefesidir. Her nefeste yükselmek istese bile, Allah onu orada tutar. Dolayısıyla sayesinde nefeslerinde yürüdüğü şeyin (hal) hikmetini ona vermez ve o da bunu fark etmez. Şu var ki, onun niyeti her nefes yolculuktur. Bu durumda bütün ömrü boyunca namazı kısaltır. Böyle bir arif, fetih (marifetin açılması) için hareket eden fakat buna eremeyip ölünceye kadar namı hesabına 'birleştirilen ve toplanan' kimseye benzer. Öldüğünde ise, kendisi için saklanan göz aydınlığı şeyleri görür. Bu esnada farkında olmadığı halde yolcu olduğunu bilir. Çünkü bu durum dünya hayatında kendisine açılmamış ve Allah'a yolculuk yapanların gördüklerini görmemiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

İki Namazı Birleştirmek

Bütün bilginler, Arefe günü Arafat'ta öğle ve ikindi namazını öğlenin ilk vaktinde birleştirmek (cem-i takdim); Müzdelife'de ise akşamı erteleyerek akşam ve yatsı namazlarını birleştirmek (cem-i tehir'in gerekliliği) hususunda görüş birliğine varmıştır. Bu iki mekanın dışındaki yerlerde ise, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İnsanların çoğunluğu, birleştirmenin olabileceği yer ve durumlarda namazları birleştirmeyi kabul etmiş, bazı bilginler ise görüş birliğine varılan yerlerin dışında bunu kesin olarak reddetmiştir.

Benim vardığım görüş, vakitlerin herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın saptandığıdır. Dolayısıyla yoruma kapalı kesin bir nas olmaksızın bir namazı kendi vaktinin dışına çıkaramayız. Çünkü sabit bir ilkeden yoruma açık bir durum nedeniyle çıkmak ve ayrılmak uygun değildir. Bilgi kokusu koklamış hiç kimse bunun aksini söyleyemez. Bu konuda aktarılan bütün hadisler yoruma açıktır ya da yoruma açık olmakla birlikte hakkında konuşulmuş ya da güvenilir olmakla birlikte kesin bir nas değildir.

Kişi öğle namazını 'ortak vakte' erteleyip böyle birleştirirse -aynı şeyi akşam ve yatsı namazlarında yaparsa- hiç kuşkusuz her namazı kendi vaktinde kılmış demektir. İtimat edilebilecek doğru görüş budur. Çünkü nas hükmündeki güvenilir bir hadiste Enes (b. Malik) şöyle aktarır: Hz. Peygamber, güneş batıya dönmeden yolculuğa çıktığında ikindiyle beraber kılmak üzere öğle namazını ertelerdi. Bu, daha önce söylediğimiz gibi yoruma açık bir hadistir. Güneş tepe noktasından sapmışken yolculuğa çıktığında ise sadece öğleni kılar, sonra yola koyulur, ikindiyi öğlenin vaktine almazdı (cem-i takdim). Çünkü bu vakit, bütün bilginlerin görüş birliğiyle ikindinin vakti değildir.

Bununla Hz. Peygamberin öğle namazını (ertelemeyip sadece) son vaktinde kılıp namazın bir bölümünün ortak vakte denk geldiği yorumu güçlenir. Ortak vakit, kendisi genişlemeden iki namazın beraberce kılınabileceği vakittir. Böylece öğle namazından üç ya da daha az rekâtı,

ikindiden ise ortak vakitten kalan süreye sığan rekâtları kılardı. Uygun ve ihtiyatlı görüş budur.

VASIL

Batınî Yorum

Bilgide birleştirmek, herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın, Allah'ın ilahlığındaki birliğiyle (tevhit) ilgilidir. Bu ise, 'Allah'tan başka ilah olmadığı'nı söylemektir. Bu ise, ancak meluh (ilahlı, ilahı olan) bilindikten sonra, bilinebilecek bilgidir. Öyleyse burada 'birleştirme (cem')', görüş birliğiyle, iki bilgiyi birleştirmek demektir. Arafat'ta namazların birleştirilmesi (cem') bu anlama gelir. Müzdelife'deki birleştirme (cem') ise, yakınlık yeridir ve orası, birleştirme (cem' ve toplanma) yeridir. Böylece yerin adı, kendisinde yerleşen hakkında 'toplanmak' şeklinde hüküm verdi. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Birisinin evinde ancak sahibinin izniyle ve ağırlamasıyla oturabilir.' Böylece hüküm ve imamlığı, ev sahibinin hakkı yapmıştır.

Bu menzil, toplanma (cem') diye isimlendirildiği gibi imamlık ve hüküm de ona aittir. Böylece, o yerin özelliğinin gereğine göre, görüş birliğiyle iki namaz orada birleştirilir. Hz. Peygamber, bu kıyas sayesinde eşyanın mertebelerini yetkinleştirelim diye, Müzdelife'de bu ikisini, yani öne almayı ve ertelemeyi -ki onların arasında bir vasıta yoktur- birleştirmiştir. Çünkü Allah, kullarının Peygamberden sonra kıyası Kitap ya da Sünnet ya da İcma'dan nas bulunmayan konularda bir bilgi kaynağı olarak kullanacaklarını biliyordu. Bu nedenle o günde (ve o yerde) ikindi namazını öne almak ve akşam namazını ertelemek şeklinde cem yapmayı Hz. Peygamber'e öğretmiştir. Bunun amacı kıyasçıların gecikmeyi bu gecikmeye, öne almayı ise bu öne almaya kıyaslamalarını sağlamaktır.

Kuşkusuz ki Şari, müçtehidin hükmünü meşru (geçerli) bir hüküm olarak onaylamıştır. Müçtehidin kendi delili, görüşü ve içtihadının verisiyle kıyası şeriatta bir kaynak yapması şerî bir hükümdür. Mezhebinde

kıyas bulunmayıp kıyası kabul etmeyen kimsenin kıyası reddetmesi uygun değildir. Çünkü Şari, içtihadının sonucu olarak kendisini kabul eden hakkında kıyası (meşru) bir hüküm olarak onaylamıştır. Dolayısıyla kıyasa bu yönüyle karşı çıkan kişi, Şari'nin onayladığı bir hükme karşı çıkmış demektir. Kıyası kabul eden kişi de, içtihadıyla benimsediği bir konuda zahire bağlanan 'zahirî'nin hükmünü reddederse hiç kuşkusuz ki, şeriatın verdiği bir hükmü reddetmiş demektir. Öyleyse bir müçtehit, kendi içtihadının sonucuna bağlanıp farklı düşüneni suçlamaya yeltenmemelidir. Çünkü başka bir müçtehidi suçlamak, Şari'ye karşı yapılmış bir saygısızlıktır. Şeriat bilginlerine ise, onayladığı bir konuda Şeriat karşısında saygısızlık yapmak yaraşmaz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazlar Nasıl Birleştirilir

Bilginler, yolculukta namazların nasıl birleştirileceğinde görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, birinci namazın ertelenip ikinciyle beraber kılınabileceğini kabul etmiştir, bazı bilginler ise kişinin serbest olduğu görüşündedir, kişi dilerse sonraki namazı öncekinin vaktine alır (cem-i takdim), dilerse ilk namazı ikincinin vaktine erteler.

VASIL

Batınî Yorum

İlk namazın erteleneceğini (cem-i tehir) dikkate alan görüşün batındaki anlamı, Allah'ı bilmektir. Çünkü 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Âlem ise, varlık bakımından Hakkın varlığından sonradır. Çünkü âlemin varlığı Hakkın varlığından kazanılmıştır. Öyleyse âlemin ilahı olması yönünden Allah'ı bilmek istediğimizde, bilgide O'nu kendimizi bilme vaktine erteledik. Kendimizi bildiğimizde

ise, Rabbimizi bilmiş oluruz. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kendisini bilen rabbini bilir.' Böylece ilk namazı (Tanrı'nın bilinmesi), ikincinin vaktinde kılmış olduk.

Varlığın yorumunu dikkate alan ise, sonrakini ilke önceler ve kulun varlığını Hakkın varlığı sayar. Böylece âlemi Allah'a ekler. Bu durumda âlemi Allah'tan, Allah'ı ise Allah vasıtasıyla bilir.

Batınî anlamında her iki durumu dikkate alan ise, dilerse erteler, dilerse öne alır. Her yolun bir grubu vardır. Kamil kişi, her yolu ve o yoldaki her grubu onların dışında kalarak bilir. Kamiller, Allah adamlarının büyükleridir.

FASIL

(Namazları Birleştirmeyi Mübah Kılan Yolculuk)

Namazları birleştirmeyi kabul eden bilginler arasında, birleştirmeyi mübah kılan şeylerin başında yolculuğun geldiği hususunda görüş birliği vardır. Bununla beraber, yolculuk dışında namazları birleştirmede olduğu kadar birleştirmeyi mübah kılan yolculuğun koşullarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, hangi yolculuk ve hangi nitelikte olursa olsun, yolculuğun kendisinin birleştirmeyi mübah kıldığı görüşündedir. Bazı bilginler ise, yolculukta belirli bir yürümeyi ve belirli bir yolculuk türünü şart koşmuştur. Mesela hadiste 'yürürken acele eden kişi' denilir. Bu hadiste acele gitmek, namazları birleştirme sebebi yapılmıştır. Yolculuğun türüne gelince, daha önce (Allah'a) yaklaşma yolculuğu, mübah (eylemlere) ve günaha yolculuk zikredilmişti.

VASIL

Batınî Yorum

Daha önce Arafat ve (namazları) birleştirme hakkında belirttiklerimizin dışında, iki namazı birleştirmek caiz değildir. Gerçekte yolculu-

ğa gelirsek -ki bu nefeslerin yolculuğudur- bu yolculukta birleştirmek (cem') geçerli değildir. Çünkü birleştirme, iki namazdan birini kendi vaktinden çıkarmak demektir. Zevki (tecrübesi) olmayandan başka yolumuzdaki hiç kimse, batınî anlamda onu geçerli saymamıştır. (Batınî yorumuyla) Birleştirmeyi geçerli gören böyle bir insan aklını bakmak, duymak ve organlarından ortaya çıkan hareketlerine verseydi, hiç kuşkusuz onların her zaman başkalaştığını görürdü. Hâlbuki kendinden habersiz olduğu için, onun bir bilgisi yoktur. Bu nedenle Allah bize, *'Nefislerinizde de vardır, görmez misiniz!'*[41] demiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bir Mazeret Olmaksızın Yerleşik İken Namazları Birleştirmek

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in mazeretsiz iki namazı birleştirmesiyle ilgili şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber ümmetine sıkıntı vermek istememiştir.' Bu durum *'Allah size dinde bir güçlük çıkarmaz'*[42] ayetine uygundur. Hz. Peygamber de 'Allah'ın dini kolaydır' buyurur. Zahir ehlinden bir grup da bunu kabul etmiştir. Bazı bilginler ise şöyle demiştir: Namazı birleştirmeyi mübah yapan bir mazeret olmaksızın birleştirmek caiz değildir.

VASIL

Batınî Yorum

'Birleştirmek' yükümlülük konusunda perdelilere bir şefkat olduğu gibi sıkıntılarını gidermek için de onlar adına caizdir. Çünkü ibadette güçlük, yükümlülüğü zayıflatır. Çünkü amel zaten külfettir. Başka bir meşakkat kendisine eklendiğinde ise, güçlük üzerine güçlük olur. Mü-

şahede ehlinde ise birleştirme yoktur. Onlardaki birleştirme sadece Arafat'taki (ve Müzdelife'deki) birleştirmedir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yerleşikken Yağmur Mazeretinden Dolayı Namazları Birleştirmek

Bazı bilginler, gündüz ya da geceleyin bunu caiz görmüş, bazı bilginler ise gündüzün caiz görmemiş, geceleyin ise caiz görmüştür. Bazı bilginler ise, geceleyin yağmur değil, çamur yağdığında birleştirmeyi caiz görmüştür. Benim kanaatim şudur: Namaz kılanın inancı, cemaatle kılındığında namazın geçerli olabileceğiyse ve mescidin dışında cemaat yoksa, cemaatleyken iki namazı birleştirebilir. Cemaat bulunsa bile, tek başına namaz kılmayı caiz görüyorsa, böyle bir insanın namazı birleştirmesi uygun değildir. Ancak mescitteyse ve hangi mezhepte olursa olsun imam namazı birleştirdiğinde, namazları birleştirebilir. Söz konusu imam, taklitçi değil, müçtehit olmalıdır. Gerçi günümüzde (yaygın olan), her durumda müçtehidi taklit etmektir. Nitekim devrimizdeki bütün fakihler böyle yapmaktadır.

VASIL

Batınî Yorum

Yerleşik için birleştirmek caizdir. Çünkü o, (nefsinin) yolculuğunu görmekten perdelenmiştir. Hâlbuki hallerinin, düşüncelerinin, iç konuşmasının ve zahiri-batınî hareketlerinin başkalaşmasına göre, her nefeste farkında olmaksızın yolculuk etmektedir. Buna bir de, yağmur -ki yağmur indirilen bilgi, o da birleştirmeyi dile getiren şeriatın zahirinin bilgisidir- mazereti eklendiğinde bu meşru ilmin gösterdiği şey nedeniyle birleştirebilir. Bu nedenle, ondan yüz çevirmemesi gerekir. Güç-

lüğü dikkate alıp çamuru da ona ekleyen ise, birleştirmeyi gece namazında caiz görür. Bunu dikkate almayan ise, gece ve gündüz onu caiz görür, çamurda caiz görmez.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hastanın Yolculuk Dışında Namazları Birleştirmesi

Bazı bilginler, bu durumda hastanın namazları birleştirmesini mübah saymış, bazı bilginler ise bunu caiz görmemiştir. İbni Abbas'ın aktardığı güvenilir hadis nedeniyle, ben ilk görüşü destekliyorum. O hadisi daha önce zikretmiştik.

VASIL

Batınî Yorum

Tembellik, nefsin bir hastalığıdır. Dolayısıyla hastalığı tembellik ya da bu anlamdaki bir şey olan kişinin namazları birleştirmesi caiz değildir. Hastalığı, hallerinin etkisine girip -hastanın bayılmaktan korkması gibi- halin kendisine baskın olmasından korkan kişi ise, namazları birleştirebilir. Bu bağlamda hal hastalık, makam ise sağlık demektir.

Halin mahiyetini bilmeyen sûfiler, halin bilgiden üstün olduğunu söyler. Hâlbuki Allah adamlarının büyükleri, bu dünyada hallerden sakınır. Haller, en büyük perdelerdir. Bu nedenle sûfiler halleri 'vergi (mevhibe)', makamları kazanılan şeyler saymışlardır. Büyüklere göre ise, dünya her zaman çalışma yeridir, yoksa (vergi olan) hal yeri değildir. Çünkü çalışmak, senin dereceni yükseltirken, hal sahibinin vaktini boşa harcar ve bu nedenle yükselemez. Hatta hal, salikin (kazanım yoluyla elde ettiği) makamının dünyadaki erken-peşin sonuçlarındandır.

Bu nedenle haller vergiler olmuştur. Kazanılan şeyler olsaydı, hiç kuşkusuz, onlar sayesinde yükselme gerçekleşirdi.

Hal dünyada değil, ahirette üstün olacaktır. Bilgi ve makam ise, hem dünyada ve hem de ahirette üstündür. Allah peygamberine bilgisinin artırılmasını istemeyi emredip şöyle demiştir: '*Rabbim bilgimi artır!*'[43] Hâlbuki halindeki bir artışı istemeyi emretmedi. Halin üstün olduğunu kabul eden kimse bilginin üstünlüğünü bilip bilgiden de güvenilir bir zevki olsaydı, hiç kuşkusuz, kendisini bilenleri şereflendirdiği konuda Allah'a uymuş olurdu. Söz konusu kişi Allah'ın kendisini ve seçkin melek ve kullarını nitelediği bu özellikten mahrum kalıp bu dereceye ulaşamamış olduğu için, halin bilgiden üstün olduğunu iddia ederek kendini savunmaya kalkışmıştır. Böyle bir insan -Allah'a hamd olsun- hem bilgiden ve hem de halden eksiktir.

Doğru hal sahipleri, bilginin hale göre üstünlüğünü bilenlerdir. Onlar, bilginin peşindedir. Çünkü hal onlarla yaratılış gayeleri arasında bir engeldir. Bu nedenle, halden (hal peşinde koşmaktan) uzak dururlar. Halin engel olduğunun kanıtlarından birisi şudur: Hal sahibi haliyle mutlu olsa bile, ölümü anında ondan yüz çevirip ondan uzaklaştığını ve hal sahibi olmamayı dilediğini görürsün. Çünkü hal, Allah'a yaklaştıran bir şey değildir. Dünya ise, (Allah'a) yaklaştıran sebeplerin bulunduğu bir yerdir. Ahiret ise, yakınlık yeridir. Gerçek bilgin, her niteliği kendi yerinde hüküm sahibi yapar. Halin hükmü ise ahirettedir. Bilgi ise, hem dünyada hem ahirette, kısaca her yerde hüküm sahibidir. Çünkü onun üstünlüğü eksiksizdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Korku Namazı

İnsanlar, korku namazının caiz olduğu konusunda görüş birliğine varmış, buna karşın Hz. Peygamberin korku namazını nasıl kıldığını belirten rivayetlerin farklılığı nedeniyle bu namazın tarzı hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İmam Ebu Yusuf ise, korku namazı hak-

kında farklı düşünmüş, çoğunluktan ayrılmış ve şöyle demiştir: Hz. Peygamberin tek bir imamla kıldığı tarzda korku namazı sadece Hz. Peygamber için caiz olabilir. Çünkü bu durum ona özgüydü. Korku namazı iki imamla kılınır. Her imam bir gruba iki rekât kıldırır. Bu esnada diğer grup ise, düşmanı gözetler.

Benim görüşüm şudur: İmam, Hz. Peygamber'den aktarılan tarzlarda namazı kıldırıp kıldırmamak hususunda serbesttir. Hangi tarzda namazı kıldırırsa, kendi namazı gibi cemaatin namazı da geçerlidir. Şu var ki, selamı beklemenin zikredildiği rivayet bunun dışındadır. Çünkü bana göre, bu rivayet tartışmaya açıktır. Çünkü bu durumda imam uyan haline gelmektedir. Hâlbuki Allah, imamı uyan değil, uyulan yapmıştır. Bu konuda kesin bir yargı vermeksizin çekinceli kalmamın sebebi, Hz. Peygamber'in imama hasta ve cemaatin en zayıfını dikkate alarak namaz kıldırmayı emretmesi bakımından anlamla ilgili bir durumdur.

Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamberin namazına uymasının yorumlanabileceği tevili Tahavî şöyle zikreder: 'Ebu Bekir, insanlara imamlık ediyordu. Onların içinde Hz. Peygamber de vardı.' Ravi şöyle der: 'İnsanlar Hz. Ebu Bekir'e, Ebu Bekir ise Hz. Peygamberin namazına uyuyordu.' Tahavî şöyle der: 'Burada uymanın anlamı, Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in hastalığı nedeniyle namazı hafifletmesidir.' Bu yorum, uzak bir ihtimal değildir. Bazen imam bu durumda 'uyulan imam' olabilir. Olayı aktaran sahabe'den rivayet imamlık sözüyle gelmiştir. Bu nedenle, bana göre beklemeyle ilgili rivayette kesin bir yoruma ulaşılamaz. Korku namazının tarzları hakkındaki görüş ayrılığı ise, bilinir ve hadis kitaplarında yazılıdır.

VASIL

Batınî Yorum

Hak kulun haline göre kuluyla beraberdir: 'Ben kulumun zannına göreyim. Öyleyse kulum benim hakkımda iyi zanda bulunsun.' Kul

hangi haldeyse, Hak o hale göre kuluyla beraberdir ve ona göre kendisine muamele eder. Allah şöyle buyurur: '*Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim.*'[44] Kul Rabbini içinden zikrederse, Allah da onu içinden zikreder. Kul rabbini bir toplulukta zikrederse, Allah da kulunu bir topluluk içinde zikreder.' Kul burada imamın (uyulan) yerini almaktadır. Diğer hal ise, kulun Allah karşısındaki halinin Hakkın kulun karşısındaki halinin tarzında olmasıdır. Bu duruma örnek olarak '*Onları sever, onlar da Allah'ı sever*'[45] ayetini verebiliriz.

Allah yolunun ehli, bu meselede hakikatlerin gerektirdiği şekilde hareket eder. Allah daha önce kulunu sevmemişse, onu kendisini (Allah'ı) sevmeyle rızıklandırmaz, bu sevgiye onu ulaştırmaz ve bu sevgide onu kullanmaz (kul kendiliğinden Allah'ı sevemez). Kulun Allah'ı yaklaştıran bütün durumlardaki durumu böyledir. Bu makam, Allah ehlinin gaflete düşmekten çekindikleri bir makamdır. Bu nedenle onu korku namazına benzettik.

FASIL İÇİNDE VASIL

Savaş Halinde Namaz

Bazı insanlar, bu durumda namazın kılınmayacağı görüşündedir, bazı insanlar ise, insanın gözleriyle ima ederek namaz kılabileceğini söylemiştir. Benim görüşüme göre, savaş vaktinde kişinin kılabildiği ölçüde namazını kılmak zorunda olduğudur. Çünkü karşılıklı olarak kılıç çekmenin dışındaki her hal, cihat ve savaşma değil, sadece cihada ve savaşa hazırlanmadır. Kılıçların çekilmesi ise, cihadın ve savaşmanın ta kendisidir. Allah, kullarına savaşta sebat gösterip sabır ve namazla yardım dilemelerini emrederek öyle buyurmuştur: '*Ey iman edenler! Kafirlerle karşılaştığınızda, onlara arkanızı dönmeyin.*'[46] Sonra kararlılık göstermeyenleri tehdit ederek şöyle demiştir: '*O gün savaşmak için yer değiştiren ya da başka bir gruba katılanın dışında, onlara sırtını dönen bir kişi hiç kuşkusuz Allah'ın öfkesini satın almıştır ve cehennemliktir. Orası ne kötü bir yerdir*'[47] buyurur.

Allah savaş halindeyken şöyle der: *'Sabırla ve namazla yardım dileyin.'*[48] Bu bağlamda 'sabır', nefsi savaş halinden kaçmaktan engellemek ve alıkoymak demektir. Böylece Allah, savaşta namaz kılmayı emredip onun düşmanın başarısızlığa uğramasını sağlayan nedenlerden olduğunu belirterek namazı savaşın ve cihadın fiillerinden biri saymıştır. Böylece (savaş esnasında) namaz farz olmuştur. Savaş esnasında kaçmak ise, büyük günahlardan birisidir. O anda Allah direnmek anlamındaki sabrı ve namazı emretmiş, böylece savaşta sabretmek farz olduğu gibi namaz da farz olmuştur. Bu nedenle kişi imkânı ölçüsünde namaz kılar. Allah şöyle buyurur: *'Gücünüz yettiği ölçüde Allah'tan korkun.'*[49] Başka bir ayette ise *'Allah kişiyi yapamayacağı şeyle sorumlu tutmaz'*[50] buyurur. Hz. Peygamber bir tehlike bulunmadığında bile bineği üzerindeyken imayla (gözleriyle hareketleri yerine getirerek) tek rekât namaz kılardı. Öyleyse gerek korku gerekse güven esnasında farzın yerine getirilmesi gerekir. Bunun yanı sıra namazın Allah'ın yardım sebeplerinden birisi olması da bir müjdedir.

Korkan kişi, ne savaştan geri kalacak ne de gevşeklik göstermeyecek şekilde savaş esnasında namazını kılar. Bu durum, vaktin belirleyeceği (bir şeydir). Çünkü yükümlü, vaktinin hükmüne göre hareket eder. Abdestli olup olmaması birdir. Buna karşı çıkan kişi, Allah'ın emrini iyice incelememiş ve onun neyi kastettiğini araştırmamıştır. Allah, dininde yükümlüden güçlüğü kaldırır. Nitekim bir ayette şöyle buyurur: *'Size dinde bir güçlük yaratmamıştır.'*[51]

Bunu belirttikten sonra şöyle derim: Yükümlü insan, savaş halindeyken ya (kendi içtihadıyla amel eden bir) müçtehit ya da (başkasına uyan bir) mukallittir. İçtihat yapan birisiyse, ona denecek bir söz yoktur, çünkü böyle bir insan, delilinin gereğiyle amel eder ve deliline karşı çıkılamaz. Mukallit ise, bizce yapması en uygun iş, kılıçların çekilmesi halinde de namazın abdestsiz olarak kılınabileceğini benimseyen müçtehidin görüşüne uymasıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerîm bunu desteklemektedir. Taklitçi insanın (bu ortamda abdestsiz olarak) namaz kılınabileceğini kabul eden müçtehidin görüşünden yüz çevirmesini sağlayacak hiçbir kesin kanıtı yoktur. Çünkü müçtehide uymak, taklitçinin yükümlülüğünü kaldırır ve hakkında en uygunu odur. Böylece, Hz. Peygamber Aişe'den gelen güvenilir bir hadiste belirtildiği üzere Allah'ın peygamberine uyarak her anında Allah'ı zikredenlerden olur. Hz. Aişe şöy-

le der: 'Hz. Peygamber her anında Allah'ı zikrederdi.' Bunun için belirli bir hali zikretmemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Savaşta kılıçların çekilmesi, (batınî anlamında) kendisine vesvese veren şeytanın ve nefsinin karşısındaki durumudur. Allah bu haldeyken insana şah damarından daha yakındır. Bu yakınlığa rağmen insan büyük bir savaş içindedir. Kul bu haldeyken Allah'ın yakınlığına bakar. Bütün namazı (şeytan veya nefsiyle) savaş esnasında tamamlasa bile, hiç kuşkusuz böyle bir durumdaki insanın namaz kılması zorunludur, çünkü böyle yaparsa şeytanla Allah vasıtasıyla savaşmış demektir. Çünkü o, namazında Allah karşısında bulunduğunun bilinci ölçüsünde, kendisine emredildiği şekilde namazın görünür şartlarını yerine getirmiştir. Savaşçı da, kılıçların çekildiği esnada namazı kendisine emredildiği üzere batınıyla kılar. Emredilen şey, gücü ölçüsünde gözleriyle ima ederek namazı kılarken düşmanıyla savaşırken de diliyle tekbir getirmesidir. Bu esnada şeytanın vesvesesi, Allah'ın yükümlü tuttuğu farzları yerine getirmekten kulu uzaklaştırmaz. Vesvese vaktinde temizlenmesi, tıpkı abdesti uzuvlarına ulaştırması gibi, savaşmasının ta kendisidir.

Şeytan kulun Allah yolunda cihadındaki azmini gördüğünde, desinler diye savaşmayı aklına getirebilir. Bunun nedeni, şeytanın kişinin amelini geçersiz yapma ve boşa çıkarma hırsıdır. Hâlbuki kul, savaşmaya başladığında niyetini Allah'ın dinini korumak ve 'Allah'ın kelimesinin yüksek, kafirlerin kelimesinin alçak olması' için halis bir şekilde belirlemişti. Burada 'kafir', özel bir yönden müşrik demektir. Böyle söylememizin sebebi, Allah ehlinin bu sözle işaret ettiğimiz şeyi anlamış olmalarıdır. Başa dönersek, şeytan kendisine bunu hatırlattığında, insan bu düşünceye kıymet vermez. Çünkü bu kulun dayandığı esas ve dayanak doğru ve güçlüdür ki bu da başlangıçtaki niyettir. Şeytan doğru bir niyetle başladığı amelini artık bırakması hususunda kula saldırıp niyetine katışan gösteriş duygusuyla amelinin bozulduğu vesvesesini verirse, kul

şeytanın bu davranışını '*amelleriniz batıl olmaz*'[52] diyerek reddeder. Böylece, (böyle bir niyet karışıklığı nedeniyle) şeytanın ameli terk etmeyle ilgili verdiği vesveseyi bu ayetle kendinden uzaklaştırırsın.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hastanın Namazı

Bilginler, hastanın yükümlülüğü bilecek durumda olduğu sürece namazı kılmakla sorumlu olduğu; namazda ayağa kalkmak, rükuya varmak ve secdeye gitmek gibi yapamayacağı şeylerin ise hastadan düştüğü konusunda görüş birliğine varmıştır. Oturarak namaz kılabilen hastanın durumu hakkında olduğu gibi oturmanın tarzı hakkında da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Başka bir görüş ayrılığı konusu ise, ne oturmaya ne ayağa kalkmaya güç yetiremeyen hastanın nasıl namaz kılacağıdır.

Oturarak namaz kılana gelirsek, bazı bilginler onun hiçbir şekilde ayağa kalkamayan kişi olduğunu söylemiştir. Başka bir gruba göre ise, hastalığından dolayı ayağa kalkmaya güçlük çeken kişidir. Oturmanın tarzına gelirsek, bir grup bağdaş kurarak oturur demiştir. Böyle oturuş, ayakta durmanın yerini alır. İbn Mesud ise, bağdaş kurarak oturmayı mekruh saymıştır.

Ne oturabilen ne de ayakta durabilene gelirsek, bir grup böyle bir hastanın yatarak namaz kılacağını söylemiş, bir grup kolayına geldiği gibi namaz kılacağını söylemiş, bir grup ayakları kıbleye dönmüş olarak namaz kılacağını söylemiş, bir grup ise oturamayan kişinin yanı üzerinde kılacağını söylemiştir. Bir yanı üzerinde namaz kılamazsa, ayakları kıbleye dönmüş halde uzanarak namaz kılar.

Benim görüşüm ve kanaatim şudur: Allah sorumlu müslümandan dindarlıkta güçlüğü kaldırıp gücü ölçüsünde kendisinden korkmayı ona emretmiştir. Hasta, kılabildiği ve kolayına gelecek şekilde namaz kılar. Hastalığının artmasına yol açacak (dini konulardaki) güçlüklerle yükümlü değildir. Namazı geçerli kılan bütün unsurları ve şartları yerine

getiremeyecek bir halde bile olsa, namazı hiçbir zaman terk etmemelidir. Çünkü Şari'nin hitabı kişiyi yapabileceği bir halde sorumlu tutar. Allah herkesi ancak gücü yettiği ve yerine getirebildiği şeylerle sorumlu tutar, daha fazlasını ona yüklemez. Çünkü Allah '*Allah hiç kimseyi yerine getiremeyeceği şeyle sorumlu tutmaz*'[53] ayetine bitişik olarak '*Allah güçlükten sonra kolaylık yaratır*'[54] demiştir. Adeta şöyle der: Allah'ın nefse bir görev verip nefsin onu güçlükle yapması, yükümlü hakkında bir güçlüktür. Kolaylık ise '*Allah size dinde bir güçlük çıkarmadı*'[55] ayetinde belirtilen durumdur. Allah kullarına ne kadar da şefkatlidir!

VASIL

Batınî Yorum

Hastalıklar üç türdür: Bedene, nefse ve akla ait hastalıklar. Bunların bir dördüncüsü yoktur. Bedene ait hastalıklar burada incelediklerimizdir ki şekilci bilginler onları bilir. Nefse ait hastalıklar, Allah'ın emrettiği yükümlülüğü yerine getirmekten alıkoyan arzular ve niyetlerdir. Akla ait hastalıklar ise, (dini meseleleri kanıtlayan) kanıtlara ve imana zarar veren saptırıcı kuşkulardır. Bu kuşkular akıllı kişiyle imanın geçerliliği arasına girer. Nefse ait hastalıklar ise, imanla beraber bulunur. Böyle bir nefs karşısında müminin imanı, bedeni hasta bir insan için akıl gibidir. Böylece hasta, Rabbiyle konuşma ve O'nu müşahede halinde namazını kılar. Nitekim Ömer b. el-Hattab orduyu namazdayken hazırlardı. Çünkü doğru sözlü mümin Rabbinden başka kimseyle konuşmaz; Allah'ın kullarından herhangi biriyle kendisine yaraşır tarzda Rabbiyle konuştuğunu görmeden konuşmaz.

Nefsi hasta olan mümin ise, (Allah'tan alıkoyan) niyetlerinin içinde imanı bakımından Rabbiyle konuşur. Böylece meşguliyeti, O'ndan, O'nda ve O'nunla gerçekleşir. Dolayısıyla bir yandan (alıkoyucu) niyetleri, öte yandan Allah'a inanma halinde olmayı kalmayı sürdürür. Ona şöyle der: 'Himmetin Allah'tır. O'ndaki bakışın da Allah vasıtasıyladır.' Çünkü Allah Varlık ve Mevcuttur. O, her şeyde ve tapılan her şeyde ibadet edilendir. O, her şeyin varlığıdır. O, her şeyin maksadıdır. Her

şey, O'nu ifade eder. Zuhur eden her şeyde gerçekte zuhur eden O'dur. Her şeyin yokluğunda batın olan (gizlenen, görünmeyen) O'dur. O, her şeyden öncedir, her şeyden sonradır. Böylece mümin, her yönde ve her durumda Allah'a ibadetten mahrum kalmaz. Çünkü nefse ait hastalıklar, imanı zedelemez.

Akla ait hastalıklar ise, imana zarar verir. İman iki şeyle ilgilidir: Hakkın varlığı ve Hakkın birliği. Zatı bakımından Hakkın mutlak birliğine inanmak, akılcılara göre teorik aklın algılayabileceği şeylerdendir. Bize göre ise bu birlik, fikir gücümüzle algıladığımız bir şeydir. Zikir ve keşif yönünden ise algılanamaz. Aynı şekilde, Hakkın birliği de iman ve akılla algılanır. Ana hatlarıyla zikredilse bile, şeriat zatın mutlak birliğini hakkında hüküm koyarak ifade etmemiştir. Bu nedenle iman alanına girmez.

Akıl hastalığı (batınî yorumda) kişiyle Hakkın varlığına geçerli bir şekilde inanmak arasına girdiğinde, hiç kuşkusuz, seninle zorunlu bilgi arasına girmiş demektir. Çünkü fiili (yaratması, sanatı) bakana göründüğünde, Yaratanın varlığını bilmek zorunludur. İnsan Yaratanın hakikatini ve mahiyetini, hangi durumda olamayacağını, hangi durumda olup olamayacağını ya da hangi durumun O'nun hakkında imkânsız olduğunu fikri bir inceleme ve Allah'ın peygamberi vasıtasıyla bildirimiyle öğrenmezse, içinde bulunduğu durum dermansız bir hastalıktır.

Zorunlu bilgiden mahrum kalan insan, hastalığın etkisizleştirdiği bir hastaya benzer. Böyle bir insan ne hasta olduğunu ne de içinde bulunduğu durumu bilebilir. Böylece şeriatın hitabı da ondan düşer, çünkü artık aklı yoktur. Yaratan Hakkın varlığına dair zorunlu bir bilgisi veya imanı olsa, Hakkı birlemeyi reddeden hastalık ortadan kalkar. Hastalığın kalkması ise, (birini) taklit ederek mümin olmasıyla veya araştırıp akıl yürütmeyle bilgin haline gelmesiyle gerçekleşir. Araştırma ve akıl yürütmeyle Hakkın varlığına inandığında ise, bu kez hastalığı, akıl ve şeriat bakımından ilahın birliğine inanmakla beraber Şari'den gelen ve zatın mutlak birliğine zarar veren Hakkın niteliklerini kabul etmemektir. Böyle bir hastalığa sahip olduğunda namaz kılabilir ve hastalığına rağmen ibadetini yerine getirir, çünkü ibadet ona yararlıdır. Çünkü hastayken sahip olduğu akıl, Allah'ın birliği hakkında zikrettiğimiz bu kadar bilgiye imkân verir.

Doğru bir iman sahibi mümin, Şari'nin nitelemiş olduğu Allah'a iman eden kimsedir. İmanı hasta mümin ise, sadece aklının gösterdiği Allah'a ibadet eden kimsedir. (Allah hakkındaki bilgisinde) Mazeret sahibi herkesin mazeretini içeren bir duruma dikkatini çektik. Tevhit -ki o bütün varlıklardan istenilen şeydir- geçerli olup için ve dışın hareketlerdeki meşru ibadetleri yerine getirmek buna eklendiğinde ne hoş olur!

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazı Bozup Yenilemeyi Gerektiren Sebepler

Bilginler, namazın geçerlilik şartlarından herhangi birini kasıtlı ya da unutarak ihlal eden herkesin namazı yenilemesinin vacip olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bu şartlara örnek olarak, kıbleye dönmek ve abdest almayı verebiliriz. Ben de bu görüşteyim, fakat 'kasıtlı' ifadesine 'mazeretsiz' diye eklerim.

VASIL

Batınî Yorum

Mutluluğun şartı tevhittir. 'Mutluluk' derken cehennemde kalmamayı kastediyorum. Ahiretteki yok edici her yerden (cehennemin her durağından) kurtuluş şartı, her şeyi kapsayan rahmete bakmaksızın kendisi olmaksızın kurtuluşun gerçekleşmediği her şeydir. Çünkü Allah'ın rahmetinden meydana gelse bile, arifin kalbi Allah'ın rahmetinden daha geniştir. Çünkü Allah 'rahmet edilen' diye nitelenemeyeceği için Allah'ın rahmeti Allah'ı sığdıramaz. Allah'ı bilenin kalbi ise Allah'ı sığdırır. Nitekim Allah 'beni mümin kulumun kalbi sığdırdı' der. Öyleyse Allah'ın rahmeti her şeyi sığdırır. Arifin kalbi ise, Hakkı ve her şeyi sığdıran rahmeti sığdırır. Başka bir ifadeyle kalp her şeyi sığdırır. Binaenaleyh kalp, kayıtsız anlamda geniş olandır. Bunun nedeni, varlığın,

Hakkın varlığı olmasıdır. Ey gafil kişi! Bu akıllının ifade ettiği şeye dikkat et!

FASIL İÇİNDE VASIL

Bir İnsan (Pislik Anlamındaki) Hades Nedeniyle Namazını Bölerse, Daha Sonra Namazını Tekrarlar mı, yoksa Kıldığı Rekâtlara İlave mi Yapar?

Çoğunluğun görüşü, ne böyle bir pislik ne de namazı kesen başka bir durum nedeniyle namazını yeniden kılmayacağıdır. Yellenme ise bunun dışındadır. Bazı bilginler, bunu da istisna saymamıştır. Bazı bilginler ise, bütün fiillerde namazın yeniden kılınacağını ileri sürmüştür. Benim görüşüm şudur: Namazı kesen her pislik, ya abdesti bozan pisliklerdendir ya da namazı kestiği halde abdesti bozmayan bir pisliktir. Abdesti etkileyen bir pislik ise, namazı devam ettiremez. Abdesti etkilemezse namazını sürdürür. Fakat namazı kesen bu sebebi giderirken yapması gerekene başka bir fiil eklememelidir. Başka bir ilavede bulunursa, namazı tamamlamaz, yeniler.

VASIL

Batınî Yorum

Yersiz hıçkırık tutması örneğindeki gibi, karşılıklı konuşmayı bölen ve kişiyle (Hakkı) müşahede arasına giren şeyler, ahirette Hakkı görmeye etki eder mi, etmez mi? Yoksa etki etmez ve görmek ile müşahede birleşir mi? Kesen şey bir 'pislik' olabilir ki bu, (bâtında) imanı etkileyen şey demektir. Böyle bir şey ise, bu pisliğin ortaya çıkmasından önce yapılan meşru konuşmanın (namazdaki konuşma) bir ürünü olamaz. Böyle bir insanın (zahirdeki karşılığı), namazı yeniden kılmayan kimsedir. Bozan (kesen) şey sebebi görmek ve ona dayanmak ise, kul,

söz konusu şey ortaya çıkmazdan önce yapılmış konuşmanın meyvesini devşirir. Bu da, hiç kuşkusuz, namazını yeniden kılana benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Önündeki Bir Sütreye Doğru Namaz Kılmak ya da Sütresiz Namaz Kılmak. Namaz Kılanın Önünden Geçildiğinde Namaz Bozulur mu, Bozulmaz mı?

Bazı bilginler hiçbir şeyin namazı bozmayacağını, bazı bilginler ise önünden veya sütre ile önünden geçtiğinde kadın, köpek ve eşeğin namazı bozacağını ileri sürmüştür. Benim görüşüm şudur: Namaz kılanın önünden geçen kişi günahkâr olduğu gibi namaz kılanın da önünden birisinin geçmesini gücü ölçüsünde engellemesi gerekir. Bunu yapmaz ve onu uzaklaştırmazsa, namaz kılan da günahkâr olur. Ancak namaz her bakımdan geçerlidir. Kişinin önüne geçeni engellemek zorunda olduğu sınır ve ölçü, secdede alnını koyacağı sınırdır. Bir şey kişiyle secde yeri arasından geçtiğinde, insan onu uzaklaştırmak ve onunla mücadele etmek zorundadır. Bundan fazla bir sınırda ise, onu uzaklaştırmaz ya da onu öldürmez. Bu durumda Arapların 'önünde' derken kastettikleri ölçüye göre, vebal namaz kılanın önünden geçenin üzerinedir. Çünkü Şari bu konuda herhangi bir şey belirlememiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Hak, kulun kıblesidir. Allah ile kulu arasından nefsiyle ya da Rabbiyle geçenin vebali kendisine döner. Hak ile konuşan namaz kılanın ise, önünden geçeni uyarıp bu konuda nefsini görmekten kendisini uzaklaştırması gerekir. Çünkü insan, 'Allah için, peygamberi için, bütün müslümanlar için' hayırhah olmalıdır. Bunun yanı sıra kendi önderleri-

ne ve bütün insanlara karşı samimi ve hayırhah olmalıdır. Nasihat etmesi gereken yer gelir de kişi nasihatini yapmazsa günahkâr olur. (Namazda Hak ile) Karşılıklı konuşanın konuşması ise, (önünden geçene engel olmadığı için) günahkâr olsa bile bulunduğu her durumda geçerlidir.

Namaz kılanın 'önünden geçen' namazda kendisiyle Rabbi arasına giren bir düşünce olabilir. İnsan kalbiyle geçerli bir namaz kılıyorsa, okuduğu ayete veya (yaptığı) zikre göre bulunduğu durumun aksine bir şeyin aklına gelmesi imkânsızdır. Başka bir durumdaki düşüncenin insana geleceği bir gedik yoktur. Namaz kılan, kendini unutmuşken düşünceler araya girmiş olabilir. Bu durumda, yeniden bilincini kazandığında aklına gelen şey, ona zarar vermez ve namazı geçerlidir. Çünkü o, Rabbiyle konuştuğunun farkındadır.

Namaz kılan, Ömer b. el-Hattab gibi namazında her şeyde Rabbiyle konuşan ya da Ebu Bekir gibi Rabbiyle konuşurken her şeyin Haktan meydana çıktığını görenlerden ise, onun içinden kıldığı namazı da geçerlidir. Bu esnada çıkan şey iradeyle ya da isteği olmaksızın meydana çıkmıştır. Kişinin isteğiyle meydana gelmemişse, hiçbir sorumluluğu yoktur; isteğiyle meydana çıkmışsa, bu durumda ya mecburdur ya da isteyerek bunu yapmıştır. İsteyerek yapan günahkârdır. Mecbur kalan ise, günahkâr değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazda Üfleme

Bazı bilginler bunu mekruh saymış, bazı bilginler ise bundan dolayı namazı yenilemeyi vacip kabul etmiştir. Bazı bilginler ise, duyulup duyulmamasını ayırt etmiştir. Bu konunun üflemenin bir söz olup olmayışına dayandığını bilmelisin. Namazda üflemenin iyi bir davranış olmadığında ise görüş ayrılığı yoktur.

VASIL

Batınî Yorum

Hz. İsa her durumda Rabbiyle beraber olduğunun bilincindeydi (huzur). Kuş'a ruh üflemesi Rabbiyle olduğu bilincini kesmediği gibi üflemesi de Rabbinin izniyle gerçekleşmişti. Allah ona Rabbiyle olduğu bilincini perdeleyecek bir konuda izin verebilir mi? Hakkın gözlerinin önünde ve sırlarında sürekli bulunduğunu bilmek, bütün yaratıklardan istenilen şeydir. İki taraftaki murakabe budur.

Üflemeyi 'ol (kün)' sözünün bedeli sayan kişi, onu bir söz sayar. Üflemeyi 'ol' anlamında değil de, bir sebep sayan ise onu söz saymaz. 'Benim iznimle (kuş olur, İsa'yla ilgili ayete atıfla)' ifadesini de 'ona üfler' ifadesinin değil, 'kuş olur' ifadesinin sonucu sayar.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazda Gülmek

Fakihler gülmenin namazı bozacağında görüş birliğine varmış, tebessüm hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı bilginler, tebessümün de gülme gibi olduğunu ve namazı bozacağını söylemiş, bazı bilginler ise gülmeye dahil edilemeyeceğini ve namazı bozmayacağını iddia etmiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Karşısında konuşulan zatın karşısında gülmek, saygı ve edebi zedeler. Saygılı olmayan ise, (namazda Hak ile karşılıklı) konuşamaz. Te-

bessüm ederse, ya bulunduğu mertebede Rabbi güldüğü için tebessüm etmiştir ya da doğrudan tebessümü gerektiren bir mertebede bulunmuş ve tebessüm etmiştir. Birinci duruma örnek olarak, Musa'nın ihtiyarıyla Hannad'ın hikayesini verebiliriz. Kulun bu gibi durumlarda Hakkın gülmesi nedeniyle tebessüm etmesi, saygının bir gereğidir. İkinci durum ise saygısızlıktır ve huzur haline yaraşmaz. Bu durumda tebessüm huzuru engeller, dolayısıyla tekrar tövbe edip amele başlamak gerekir. Böyle bir durumdaki insan, (zahiri hükümde) tebessüm namazı bozar diyene benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hıçkıranın Namazı

Bazı bilginler, hıçkıranın namazının bozulacağını ve namazı yenilemesi gerektiğini, bazı bilginler ise yaptığı işin mekruh olduğunu söylemiştir. Benim görüşüm ise, yasaklamanın (nehy) bozulmaya delil olmadığıdır. Yasaklama, sadece yapanın günahkâr olduğuna delildir. Bu durumda hıçkıranın namazı, hıçkıran günahkâr olsa bile, geçerlidir. Bu durum, çalıntı bir evde namaz kılanın haline benzer.

VASIL

Batınî Yorum

Namazın kılındığı necis seccade (bâtınî yorumda) mümin olduğu halde yapacağı bir kötülüğü ya da namazını bitirdiğinde birisine yapacağı suçu düşünen kimsenin halidir. Böyle bir insanın kıldığı namaz geçerlidir, bu kişi ise, içinden kötülük geçiren kimsedir. Bu kötülüğü yapmadığı ya da planlamadığı sürece, böyle bir insanın günahı affedilmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazdaki Kişi Verilen Selamı Alır Mı?

Bazı bilginler, bunun caiz olduğunu kabul etmiştir ki ben de bu görüşteyim. Çünkü selamı almak, Allah'ı zikretmektir. Selam vermek, namazda otururken yapılmak üzere belirlenmiş zikirlerden biridir. Dolayısıyla dayandığı bir aslı vardır. Namazda dua caizdir. İnsanları zikretmek de ona girer. Buna örnek olarak, namaz kılan kişinin 'beni ve ebeveynimi bağışla' demesini verebiliriz. Bazı bilginler ise, selamı sözle almayı caiz görmemiş, işaretle almayı caiz görmüştür. Bazı bilginler ise, her durumda selam almayı caiz görmemiştir. Bazı bilginler, insanın içinden selam almasını caiz görmüş, bazı bilginler ise namazı bitirdiğinde selamı alabileceğini söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Allah şöyle buyurur: '*Size selam verildiğinde daha güzeliyle selamı alın.*'[356] Burada (bir fiilin başka bir fiilin ardından hemen yapılmasını bildiren) 'fe' bağlacı gelmiştir. Dolayısıyla selamı almayı ertelemek caiz olmadığı gibi üstelik burada namaz ya da herhangi bir şey ayırt edilmemiştir. Öyleyse dua ya da başka bir şekilde meşru her zikir, zorunlu olmamakla birlikte namazda ve namazın dışında söylenebilir. Örnek olarak, hapşırana dua etmek ya da selamı almayı verebiliriz.

Kırk ikinci kısım sona erdi, onu kırk üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

Kaza Namazının Fasılları

Müslümanlar, namazı kaza etmenin uyuyan ve unutana vacip olduğunda görüş birliğine varmış, kasıtlı veya bayıldığı için namazı terk eden hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Benim görüşüm şudur: Uyuyan ve unutandan her birine kılmadığı namazı (kaza değil) 'eda' etmek vaciptir. Fakihler 'kaza etmek' derken 'eda etmek' (vaktinde kılmak) derkenki gibi 'namazın farz oluşunu' kastederlerse, ben de o görüşü benimserim. Ya da, 'kaza etmek' derken namazı bilinen vaktinde kılmakla uyuyan ve unutanın hatırladığı vakitte kılmasını ayırt eden bir şeyi kastederlerse, bunda da bir sorun yoktur.

Fakat fakihler, 'kaza' derken zikrettiğimizden başka bir şeyi kastedip kaza kılanın namazı kendi vaktinde kılmayarak (eda) söylediğimizden farklı bir şekilde başka bir vakitte kılmak olduğunu kastederlerse, ben bu görüşü kabul etmem. Çünkü uyuyan ve unutan bu esnada o namazla yükümlü olmadığı gibi onlar adına namazın vakti de (uyudukları veya unuttukları) o vakit değildir. Çünkü Allah 'kimseyi yapamayacağı şeyle sorumlu tutmaz.' Şari uyuyan ve unutan için hatırlama ve uyanma esnasında bir vakit belirleseydi, bu namaz o ikisinden düşerdi. Bununla beraber, namazın bilinen vakti uyanan ve hatırlayanlar için çıkmış olurdu. Nitekim bayılandan da vakit düşer.

VASIL

Batinî Yorum

Unutan insan, varlıkta Allah'tan, O'nun sıfat ve fiillerinden başka bir şey bulunmayıp O'nun varlığın kendisi olduğunu bilen kimsedir. Bu bilginin gereği olan Allah'ı bilmek ve O'nun karşısında saygı, bu makamdaki arifin ayrılmaz özelliği olmalıdır. Bu bilgi ve saygı ise, bu kitapta olduğu kadar Allah yolunu (açıklayan) ilimde zikredilmiş ve belirtilmiştir. Arif bu bilgiyi unutup bilginin verdiği edebe ve saygıya dikkat etmezse, cezalandırılmaz. Bilakis onun bu bilgiye sahip olmayan kimsenin nezdinde yerleşik bir zikri varsa, söz konusu kişi Allah katında o kişi hakkında zikrettiği ve ortaya koyduğu şeye göre bulunur: İyilikse iyilik, kötülükse kötülük. Çünkü unutmanın sebebi, haram ya da mübah ya da mendup bir işe tamamen kendini vermek olabilir. Bu durumda unutan insan, unutması yönünden değil, yaptığı mendup fiil yönünden sevap alır. Öte yandan kendisini kaptırdığı haram yönünden günah alacağı gibi mübah fiil yönünden ise günah ya da sevaptan mahrum kalır.

Unutan insan bilgisini hatırladığında, saygının gerektirdiği şekilde davranır. Hareket ve duruşlarında söz konusu bilginin (gereği olan) hüküm ve saygılardan geçmişte üzerinde belirlenmiş olanları yerine getirir, onları üzerinde belirlendiği şekilde nefsinde canlandırması gerekir. Onları hatırlayıp nefsinde (zihin) canlandırdığında ise, onlar için gereken saygıyı da nefsinde canlandırır. Bu, onun vaktidir. Bunu yapmazsa, unutması halindeki saygısızlığı nedeniyle Allah onu cezalandırır. Çünkü Allah şöyle der: *'Beni hatırlamak için namaz kıl.'*[57]

Bu bilgiye sahip uyuyanın batındaki yorumuna gelirsek, söz konusu kişi, Yaratanına (Mükevvin) bakmadan doğasına ve doğasının kendi üzerindeki hükmüne bakmanın perdelediği kimsedir. Bu, özel bir unutma türüdür. Çünkü o, ameli terk eder ve o halde kendisinden istenilen amel meydana gelmez. İnsan hakikatinin gerektirdiği yönden doğasına bakar ve onu var edeni zikretmez ve müşahede etmezse, Allah onu saygıdaki kusuru nedeniyle cezalandırmaz.

Uyuyan uyandığında, doğanın dış varlığına bağlı hükmünü onayladığı gibi doğanın yaratıcısı olarak Hakkı hatırlar (O'nu zihninde can-

landırır). Bu hükümlere örnek olarak halleri verebiliriz. Böylece, o meseleye layık bir huzurla Allah karşısında saygılı davranır. Bu durumda ise, bu bilinç halini uyuyarak yitirmemiş kimse gibi olur. Bunu yapmazsa, uyumuş olduğu için değil, onu aklında tutmadığı (huzur) için cezalandırılır.

İnsanın uyumasının sebebi bir takım durumlar olursa, onlardaki payı şeriatın söz konusu durumlar (ve şeyler) hakkındaki yorumuna bağlı olarak gerçekleşir. Böylece kendisine günah, uyumasına yol açan sebep ve şeriatın hükmü bakımından ilişir, yoksa uyuması bakımından değil; şeriatın o şeyle ilgili hükmü bir sevap ise, sevap da kendisine uyumak yönünden değil, uykunun sebebi yönünden ilişir. Ariflerin Allah'a dair bilgiyi değerlendirirken uyku ve unutmalarının böyle (yorumlanması) gerekir. Çünkü şeriatın hitabı zahirle ilgili olduğunda, onun yorumu batındadır; şeriatın yorumu batınla ilgiliyse, onun yorumu da zahirdedir. Bilgili ise, özel bir meselede hükmü neyle ilişkilendirdiği konusunda sürekli Şari'ye bakar. Acaba Şari'nin hükmü, (bedensel) hareketler gibi zahire mi, yoksa niyet, çekememezlik, aldatma, müminlere iyilik istemek, hüsnü zan ve kötü zan gibi batına mı ilişmiştir? Şari dilde ortaya çıkan hitabını neye iliştirmişse, yorum onun mukabilinde ya da (dille belirtilen) hükmün karşılığında yapılır. Sözgelimi hüsnü zannın karşısında kötü zan değerlendirilir. Onun karşısında ise, görünüşte iyi olan fiil vardır. Bu durum, mertebe karşıtlığıdır. Buna örnek olarak, sahip olması gerekli özellikleri bilmeksizin Rabbini('n varlığını) kabul etmesi bakımından zimmîye (Müslümanlardan güvence almış Hristiyan veya Yahudi) iyilik yapmayı verebiliriz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kasten veya Bayıldığı İçin Namazı Kılmayanın Durumu

Bilginler, bu kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, kasten namaz kılmayanın kaza etmesi gerektiğini kabul etmiş, bazı bilginler ise, kaza etmemesi gerektiğini kabul etmiştir ki ben de bu görüşteyim. Fakat öyle bir insanın günahkâr olduğunda görüş ayrılığı

yoktur. Bayılana gelirsek, bazı bilginler onun namazının kazasının olmadığı görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, kaza etmesinin vacip olduğunu ileri sürmüştür. Bana göre, en uygunu kaza etmektir. Çünkü bayılan insana kaçırdığı namaz gerçekte bir farz olarak yazılmamışsa bile, nafile olarak yazılmıştır. Öyleyse kaza etmek, en ihtiyatlı davranıştır. Kazanın vacip olduğunu kabul edenlerin bir kısmı, kazayı belirli bir sayıyla sınırlamış ve şöyle demiştir: Bayılan kişi ayıldığında beş ve daha az vakit namazını kaza eder.

VASIL

Batınî Yorum

Allah'ın emri olan bir farzı kasıtlı olarak terk eden kişi için kaza yoktur, çünkü o, Allah'ın bir bilgiye sahipken saptırdıklarındandır. Kasıtla terk edenin yeniden müslüman olması gerekir. Çünkü o, günahı açıkça ilan etmektedir. Allah'a dair bilgisini zevk ve keşif yoluyla alan bir kişiden böyle bir davranış meydana gelemez. Böyle bir davranış, Allah hakkındaki bilgisini delil ve araştırmadan alan kişiden meydana gelebilir. Bu kişi şöyle der: 'Bütün hareket ve duruşlar, Allah'ın elindedir. Allah bende yerine getirmemi emrettiği şeyi yapma gücü yaratmamıştır.' Şöyle ekler: 'Gerçekte emir veren ve duyan Allah'tır. Hitap eden ve edilen O'dur.' Böyle bir insan, kendini bedbaht (mutsuz) yapıp mutluluğuyla arasına giren ve -dünyada haz alsa bile- ahirette kendisine zarar veren bilgiye sahiptir. Allah'a hiçbir şey zarar veremez. Böyle bir açıklama, yararı olmayan bir gerçeği açıklamaktan ibarettir.

Böyle bir insan (kasten terk eden), (iddia ettiği gibi) zevk ve keşif yoluyla bilgi alsaydı, celalin heybeti ile içinde bulunduğu halin otoritesi ve makamın büyüklüğü kendisini böyle bir şey söylemekten ya da ayık iken Allah'ın hakkını yerine getirmeyi terk etmekten alıkoyardı. Bu kişi, kendisini görmediği için hükümdara sövene benzer. Hükümdar onu tutup getirtdiğinde ise, heybet kalbini etkisi altına alır ve emrine amade olur. Böyle bir bilgi ise, delilden meydana geldiği için, insana fayda

vermez. Örnek olarak, görmediği halde bastonuyla gezen körü verebiliriz.

Bayılan kişiyle ilgili batınî yoruma gelirsek, bayılan kişi, celalin kendinden geçirdiği ya da cemalin egemen olduğu hal sahibine benzer. Bu nedenle, aklı yerinde değildir. Hak ise, duyusal varlığından habersiz kaldığı bu anda, kendisinde uygulamak istediği fiilleri bizzat kendisi üstlenir. Ben de bir süre bu hale yerleştirilmiştim. Bir imam olarak olabilecek en yetkin tarzda kıldığım namazın hiçbir hareketini ihlal etmiyordum. Bütün bunlar hakkında bir bilgim de yoktu. Ayılıp şehadet âleminde duyusal varlığıma döndürüldüğümde ise, orada bulunanlar, tıpkı bir akıllıya yönelik olan yükümlülükler gibi bana yönelmiş yükümlülüklerden hiçbirini kaçırmadığımı bildirdiler. Yolumuzdan bazıları, böyle bir hale sahip olmamıştır. Bu hal, günah sözünün ulaşamayacağı kıymetli bir haldir.

İmam Şibli'nin ilahi sevgiden kendinden alınıp namaz vakitlerinde kendisine döndürüldüğü anlatılır. Namazını bitirdiğinde ise, tekrar kendinden geçerdi. Cüneyd'e Şibli'den söz edildiğinde şöyle demiş: 'Hakkında kötü konuşulmasına imkan vermeyen Allah'a hamd olsun!' Belki de Şibli'ye bu esnada namaz kıldırılıyordu da kendisi bunun farkında değildi. Orada bulunan insanlar ise, namazı kıldığını gördükleri için tıpkı bizim durumumuzdaki gibi, duyusal varlığına dönmüş olduğu yargısını veriyordu. Böylece onlar, Şibli'nin görünen durumunu dile getirmişti. Gerçekte ise, Şibli'nin herhangi bir bilgisi yoktu. Bu haldeki bazı insanlar ise, kendilerine döndürülür. Biz ise, farz namazı eda vaktinde kendisinden alınan kimseden söz ediyoruz. Bu vaktin dışında olan ise, bizim konumuz değildir.

(Bayılanın kaza edeceği namazları) Beş ve daha az diye sınırlayanlara gelirsek, beş namazdan her birisi vakitte ve bazı niteliklerde diğer namazdan başkadır. Beş tamamlanıp beşten sonra gelenler ise, o beşin her birisinin niteliğine sahiptir. Böylece asıl olmaları itibarıyla onları dikkate almıştır. Bu değerlendirmeyi yapan fakih suçlanamaz. Çünkü bu değerlendirme hakikatleri bu yönden bilen kimse için yetkin bir hikmettir. Hakikatin tekrar olamayacağını gerektirdiğini bilen ise bunu ifade etmez. Bu da, ilk asıldır. Arif ise, bulunduğu vaktinde kendine açılan (bilgiye) göre hareket eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kaza Namazının Özelliği

İki türlü kaza vardır: Namazın bütününü kaza etmek, namazının bir kısmını kaza etmek. Namazın bütününü kaza etmenin kendine özgü bir niteliği, şartı ve vakti vardır. Onun niteliği, namazın gayelerine göre namazı vaktinde kılmanın (eda) niteliklerinin aynısıdır. Haller değişirse -ki hallerin değişmesine örnek olarak, insanın yolculukta unutmuş olduğu bir namazı yolculuktan sonra hatırlamasını ya da bunun tersini verebiliriz, hallerin değişmesi budur-, bazı bilginler, hatırlatma vaktini dikkate almayarak üzerinde farz olduğu gibi kılması gerektiğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, ister yolculukta ister yolculuk dışında olsun, her zaman dört rekât kılınması gerektiğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, hatırlama halindeki farzı kılacağını söylemiştir. Yolculuk halinde olmayan bir namazı kılmadığını yolculuk anında hatırlarsa, onu yolcu namazı gibi kılar -ya da bunun tersi-. Ben de bu görüşteyim. Çünkü hatırlanan namazın vakti bize göre o vakittir.

VASIL

Batınî Yorum

Halin (salikin bulunduğu) makamda hükmü olduğunu kabul eden kişi, bizim söylediğimizi kabul eder; dünyanın hal için güçlü olmadığını düşünerek, halin makamda hükmü olmadığını söyleyen ise, makamın hükmüyle amel eder ve (kendisine farz olduğu tarzda) namazı eda eder. İçinde bulunduğu makamı kendisine dayandığı asıl ve ilke olduğunu ve başka bir makamın hükmü olmadığını kabul eden ise, en genel ve tam olan şeyle amel eder ki o da sürekli dört rekât olarak kaza etmektir. Bununla birlikte makamlar girişik olabilir. Bu girişikliğe örnek olarak, verâ ve zühdü 'terk'in, tevekkül ve teslimi kadere itiraz etmemenin ve içinde

bulunulan vakitte Allah'tan gelen hükme rıza göstermenin birleştirmesini verebiliriz.

Şari halleri dikkate aldığı gibi hükümler de hallere yönelik olmuştur. Zatlar ise, hallere uyamaz. Buna göre, seçim şansı olan Zeyd'in ölü etini yemesi haramdır. Zorda kalmışlıkla nitelendiğinde ise, ölü eti onun adına helal olur. Hâlbuki o, aynı Zeyd'dir, sadece haller değişmiş, bu nedenle hükümler de değişmiştir. Bu nedenle yükümlü (mükellef), hatırlama esnasında yolcu ise, yolculuk dışındaki namazı seferi namaz olarak kaza ettiği gibi hatırlama halinde yerleşik ise yolculuk namazını yolculuk dışındaki (mukim) namaz gibi kılar.

VASIL

Kaza Namazında Şart

Kaza namazının şartlarında görüş ayrılığına düşülen konu sıralamadır (tertip). Bilginler, unutulan namazların hatırlama anındaki namazla birlikte ya da birden çok olduklarında unutulan namazların birbirleriyle dizilişinde görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, namazda sıralamanın vacip olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre beş ve daha az namazda sıralama vaciptir ve o anki namazın vakti kaçırılsa bile unutulanlardan başlamak gerekir. Hatta bu bilginlere göre, insan içinde bulunduğu vaktin namazını kılarken bile unuttuğu namazı hatırlasa, içinde bulunduğu vaktin namazı bozulur. Bazı bilginler de buna benzer görüş ileri sürmüşlerdir. Şu var ki onlar, içinde bulundukları vakit geniş ise, sıralamanın farz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bilginler, unutma nedeniyle sıralamanın vacip olmaktan çıkacağında görüş birliğine varmıştır. Bazı bilginler ise, sıralamanın zorunlu olmadığını iddia etmiştir. Fakat içinde bulunulan vakit genişse, sıralamaya uymak güzeldir.

VASIL

Batınî Yorum

Muhakkiklere (kâmil sûfiler) göre hüküm, başka bir şeye değil, vakte aittir. Unutulanı hatırlamanın da bir vakti vardır ve bu nedenle hüküm o vakte aittir. Bize göre, vakitte genişleme söz konusu değildir, çünkü vakit tek bir zamandır (zaman-ı ferd). Genişlik, hükümleri farz kılınmış bazı vakitlerde olabilir. Ariflere göre vakitlerin genişlemesi, sözgelimi namaz ya da ibadetteki belirli bir yapı olması bakımından düşünülebilir. Bu yapı ve o isim, bulunduğu vakitte sürekli kendisine eşlik ettiği gibi bu surette birden çok vakitte kendisine eşlik eder. Buradan hareketle arifler, vaktin genişlemesinden söz eder. Hâlbuki (onların vaktin genişlemesi dediği) o şey, (tek bir vakit değil) farklı vakitlerdir.

Ariflerden nefes sahibi olmayanlar ise, vaktin genişliğini kabul ederler. Onlar, 'içme ve kanma (şirb ve riyy)' ehlidir. Birincisi, hakikatleri iyi bilir ve işlerin sırlarını daha iyi öğrenir. Çünkü tecelliler ve haller nefeslerle farklılaşır. Bunu ise, Allah ehlinin içinden ariflerin pek azı bilebilir. Çünkü duyu ve doğa, aklı esas işlevi olan şeylerin sırlarını incelemek, onların latiflik ve basitliklerin araştırmaktan perdeler.

VASIL

Tembih

Bu meselede başvurulacak bir asıl ve ilke yoktur. Çünkü unutulan namazların vakitleri farklı farklıdır. Kaza namazında sıralama ise, iki namazın vakti olan tek bir vakitte olabilir. Bu ise, iki namazı birleştirmeyi kabul edenin görüşünde tasavvur edilebilir. Bu görüşteki insanın düşüncesini dayandırabileceği bir ilkesi vardır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İkinci Kaza Türü: Namazın Bir Bölümünü Kaza Etmek

Namazın bir bölümünü kaçırmanın iki sebebi vardır: Birincisi unutmak, ikincisi ise imama yetişememek nedeniyle cemaatin kaçırdığı kısımdır.

VASIL

İki Sebebin Yorumu

Unutmak, kişinin içinde bulunduğu makamın kendisine nasıl davranacağıyla ilgili gereğini bilmesi demektir. Böylece, kendisi adına ortaya çıkan menzil ve kerametlere zarar veren bazı yönleri unutur. İkincisi ise, uyulan şeriat konumundaki imamın bir sözü ve hükmünün insana ulaşmamasıdır. Makamı elde etmeye başlayıp bildiği şekilde onu yetkinleştirdiğinde ise, (elde ettiği) sonuçta bir eksiklik görür, ardından sebebi öğrenir. Nefsinin yapması gereken bir şeyi yapmadığını ve bu konuda da bilgisi olmadığını anlar. Ardından, peygamberin bir hadisine ya da daha önce amel etmediği Allah'ın kitabından bir ayete vakıf olur ve ona göre amel ederek makamın sonuçlarını (eksiksiz) elde eder. İmamın namazından kaçırdığı bölümlerin (batınî yorumu) budur.

Ebu Yezid el-Bestami'nin bir olayı bu duruma örnektir. Geceleyin yanan kandil Ebu Yezid'i ürkütmüş. Ebu Yezid'in hali verâ (kuşkulu şeylerden uzak durmak) idi. Bunun üzerine arkadaşlarına, 'kandilde ürkütücü bir şey (vahşet) görüyorum' demiş. Onlar da 'Efendimiz! Kandile ilave etmek üzere bakkaldan ödünç yağ almıştık' diye yanıt vermişler. Bunun üzerine Bestami, 'Bakkalı bulup onu memnun edin' demiş. Arkadaşları da öyle yapmış ve vahşet ortadan kalkmış. Ebu Yezid, özelliği soyutlanma ve bir şey saklamamak olan bir halde idi. Bir gün arkadaşlarına şöyle demiş: 'Kalbimi kaybettim, evi arayın!' Arayınca evde bir miktar üzüm bulmuşlar. Bunun üzerine Ebu Yezid 'Evimiz bakkala

döndü' demiş. Üzümü sadaka olarak dağıtmışlar, Ebu Yezid de kalbini bulmuş.

Şeyhimiz Ebu Medyen de böyle bir olayla karşılaşmıştır. Şeyhin hali de soyutlanmak ve bir şey saklamamaktı. Genellikle Yıldızlar dağına halvete çekilen şeyh, bir gün cebinde bir dinar unutmuştu. Dağda kendisine gelip giden bir ceylan vardı ve şeyh de içeceği sütü o ceylanı sağarak alırdı. Dağa geldiğinde ceylan da gelmiş, her zamanki gibi kendisini sağmak için elini uzattığında ceylan kaçıvermiş. Elini tekrar uzatmış, ceylan yine kaçmış. Ebu Medyen bunun sebebini düşünmüş, sonra cebindeki dinarı hatırlamış ve onu cebinden çıkarıp bulamayacağı bir yere atmış. Bunun üzerine ceylan kendisine gelip ürkmeden kendisini sağdırmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmamla Beraber Kılarken Namazın Bir Bölümünü Kaçırmak

Kişi mescide girdiğinde imam rükuya yönelmiş ise ne yapmak gerekir? Bazı bilginler şöyle demiştir: Kişi, rükudan başını kaldırmadan imama yetişip onunla beraber rüku ederse, imama yetişmiş sayılır ve kaza etmesi gerekmez.' Bu bilginler, mescide giren kişi hakkında ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Acaba iki tekbiri, yani başlama ve rüku tekbirini getirmek zorunda mıdır? Yoksa, sadece rüku tekbiri yeterli midir? Rüku tekbiri yeterliyse, acaba onunla birlikte başlama tekbirine de niyet etmesi şart mıdır, değil midir? Bazı bilginler, başlama tekbirine niyetlendiğinde bir tekbirin yeterli olacağını söylemiş, bazı bilginler ise, iki tekbirin gerekli olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, başlama tekbirine niyetlenmese bile, bir tekbirin yeterli olduğunu söylemiştir. İkinci görüş şudur: Bazı bilginler, imam başını kaldırdığında, ayakta olduğu sürece kendisine yetişemediği sürece rekâtı kaçırmış olacağını söylemişlerdir. Bu görüş Ebu Hureyre'nindir. Üçüncü bir görüş şudur: İmam başını rükudan kaldırmış, cemaatin bir kısmı kaldırmamış iken mescide giren kişi son safa ulaştığında rekâta yetişmiş sayılır ve bu ona

yeterlidir. Çünkü cemaatin (başlarını rükudan kaldırmayan) bir kısmı, (namaza yeni katılan) diğerlerinin imamıdır.

Benim bu konudaki görüşüm şudur: Dilsel anlamıyla rekâtı dikkate alan kişi, eğilme halinde imama yetişmeyi yeterli sayar. Dinsel (şeri) anlamda rekâtı dikkate alan ise -ki o ayakta durmak, eğilmek ve secde etmektir- şunu der: Mescide giren bu kişi, tekbir alırken ve ayaktayken imama yetişmemişse, rekâta yetişmemiş demektir. Dinsel anlamıyla rekâtı dikkate almak daha uygundur. Şu var ki şeriat, dilde olduğu gibi eğilmeyi rüku diye isimlendirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber '*Rabbinin yüce adını tespih et*'[58] ayeti indiğinde 'bunu rükularınızda yapınız' demiş ve eğilme halini kastetmiştir. Kısaca, bu konu tartışmaya açıktır. Herkes, içtihadının götürdüğü delilinin verisine göre hareket eder. Bu konudaki görüşümüzü ise, söz uzayacağı için tam kabul ettiğim tarzda zikretmedim.

VASIL

Batınî Yorum

Allah'ı bilenlerin imamı Haktır. Hak, onlarla sevinmek, onlara gülmek, kendisiyle karşılıklı konuşmak üzere evine gelmelerinden mutlu olmak gibi beşeri niteliklerle nitelenerek en gizli sırlarında kendilerine indiğinde, her birine şöyle der: 'Kulum! Kulum! Benden yüz çevirsen bile, seni hal diliyle -ki o namaz vaktinin girmesidir- davet ediyorum. Yanı sıra, seni bir de sözle davet ediyorum -ki o da ezandır-. Kulum! Bana isyan edersen, seni örterim. 'Seni örtmem', sen ve senin gibilerde cezalarımı uygulamakla görevlendirdiğim kimselerin gözlerinden seni gizlememdir. Böylece seni cezalandırmam. Nimetlerimle kendimi sana sevdiririm. Hatalarının üzerine bağış çizgisini çekerim. Böylece cömertliğim senin hatalarının izlerini siler, süpürür. Nimetlerim seni bana gelmeye davet eder. Bana dönersen, hangi durumda olursan ol, seni kabul ederim. Sana muhtaç değilken ve sen ona muhtaç iken, benden başka kim bunu yapar ki?

Hakkın bu inişi, kulun rükuya gitmesine benzer. Namaz kılanın Hakkın bu inişini kaçırması, namazda 'kulum beni övdü, kulum bana hamd etti, kulum beni yüceltti, kulum bana tevekkül etti' gibi ifadelerini -inancıyla değil- kulağıyla duymaktan yoksun kalmak gibidir. Kul efendisine bağlanır, O'na yönelmek ister ve Hakkın böyle gizlediği bir sır için indiğini anlar. Bu nedenle kul, Hakkı kendisine indiği her şeyden 'seni tenzih ederim, senin benzerin yoktur' diyerek tenzih eder.

Bu nedenle, 'bize salat eder' olması bakımından Hakkın belirttiğimiz şekildeki inişine karşılık vermek üzere, kula rükuda (Hakkı) tenzih etmesi emredildi. Allah 'bize salat (rahmet ve merhamet) ederken' bizi üç mertebeye yerleştirmiştir: Birinci mertebede bizi üzerinde namaz kıldığımız seccade gibi yapmasıdır. İkincisi, bize salat etmesini cenazeye namaz kılmamız gibi yapmasıdır. Üçüncüsü ise (bize salat etmesini) peygambere salat (dua) ve selam getirmemiz gibi yapmasıdır. Her türün bir grubu olduğu gibi her grubun da bir hali vardır. Çünkü Allah bize 'salat' ettiğini zikrederek şöyle buyurmuştur: *'O ve melekleri size salat eder.'*[359] Başka bir ayette ise, peygambere salat (şefaat ve dua) etmede melekleri de kendisine katarak şöyle buyurmuştur: *'Kuşkusuz Allah ve melekleri peygambere salat ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salat getirin.'*[360] Allah peygambere de karşılık vermesini emrederek şöyle demiştir: *'Sen de onlara salat et. Çünkü senin salatın onlar için dinginliktir.'*[361] Ayetlerini düşünüp öğüt alan için Kur'an-ı Kerîm ne kadar da sırlıdır!

Kul, kendisine 'salat eden (merhamet)' Hakkın önünde hareketsiz ve iddiasız bir ölü gibi durmalıdır. Bu durumda o, Rabbinin kıblesinde bulunur. *'Herkes kendi özelliğine göre amel eder'*[362] ayetinde belirtildiği üzere kulun rükusu Hakkın inişine denk düşerse, hiç kuşkusuz rekâta yetişmiş demektir. Hakkın bu inişine rükusuyla karşılık veremeyen ise, hem dilsel ve hem de dinsel anlamda rekâta yetişmemiş demektir.

Mescide girenin rükuya gitmezden, yani eğilmezden önce ayaktaki imama yetişmesinin (batınî) anlamı ise, Hakkın kullarının maslahat ve ihtiyaçlarını karşılaması (kaim kılması) ve bunu yaparken kendilerine bakmasıdır. Çünkü Allah, 'kulun kazandığı' iyiliğe göre -kötülük değil- rahmet gözüyle 'kulu üzerinde gözetmen olarak durandır.' Böylece, kulları kendisine 'ortak koşarken' veya (nimetlerini) 'görmezden gelirken'

Allah onları rızıklandırır, kendilerine iyilik yapar. Onlar Allah'tan yüz çevirip ilah edindikleri arzularına yönelmişken Allah onları davet eder.

Şeriata göre rekâtı Hakkın ayakta durmasına (kaim) karşılık (namazda) ayakta durmak, Hakkın kullarına el-Hannan isminin gereğiyle eğilmesine karşılık olarak eğilmek ve secde etmek sayanlara göre secdenin (batınî yorumu) da böyledir. Hakkın secdesi, Hakkın kendisini kulunun yerine yerleştirdiği en büyük tenezzüldür. Bu durum, (kutsi bir hadiste) 'Hastaydım, beni ziyaret etmedin, acıktım beni doyurmadın, susadım beni içirmedin' şeklinde dile getirilmiştir. Bundan daha fazlası olamaz. Ardından Allah bu ifadeyi 'falanca kulum hastaydı, falanca acıktı, falanca susadı' şeklinde açıklamış ve kendini onların yerine koymuş, kullarının halleriyle kendini ifade etmiştir.

Namazında bütün bunları Haktan 'öğrenen' kişi, hiç kuşkusuz, imamının Hak olması yönünden (Hakkın kıldırdığı) rekâta yetişmiş demektir. Kul da, selbi (olumsuzlayıcı) ve tenzihî niteliklerle, büyüklük, yücelik, azamet ve ceberut özellikleriyle şükrederek Hakkın kendisine dönük nimetlendirmenin gereği olan övgüye karşılık verir. Şeriatın tanımladığı anlamıyla rekât da budur.

Bu meseledeki görüş ayrılığı, bilginleri isimlerin delaletinin bir kısmını ya da bütününü dikkate almadaki görüş ayrılıklarına döner. Bazen rekâtın bir kısmı 'rekât' diye isimlendirilirken bazen de bütün parçalarıyla birlikte bütünü rekât diye isimlendirilebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in cinsel organı yıkamayla ilgili emrinde de böyle deriz. Bu emre göre cinsel organının yıkanması yeterlidir. Çünkü dilde, bütününü yıkamasa bile - tıpkı elin yıkanması gibi- cinsel organının başını yıkayana 'cinsel organını yıkadı' denilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

(Namazın Bir bölümünün Kaza Edilmesiyle) İlgili Hususlar

Cemaat rükuda imama uymayı unutup secdeye gidebilir. Bazı bilginler 'imamla beraber rüku etmemişse, rekâtı kaçırmış demektir ve re-

kâtı kaza etmesi gerekir' demiştir. Bazı bilginlere göre ise, imam ikinci rekâta kalkmadan rükuyu tamamlama imkânı bulursa rekât geçerlidir. Başka bir grup bilgine göre ise, cemaat imama uyar. İmam ikinci rekâtın rükusundan başını kaldırmadığı sürece, rekâtı geçerlidir.

Bana göre bu görüş ayrılıkları, bilginlerin Hz. Peygamberin 'İmam, uyulsun diye imamdır, ondan farklı hareket etmeyin' hadisini anlamadaki görüş farklılıklarına dayanır: Acaba cemaat (namazdaki) fiilini imamın fiiline bitiştirmek zorunda mıdır, yoksa bu şart değil midir? (Şart ise) dince belirlenmiş rekâtın üç parçasından her birisinde şart mıdır, şoksa sadece birisinde mi şarttır? Söz konusu üç şart, ayakta durmak, eğilmek ve secde etmekti. İmam rekâtın bir parçasında, cemaat başka bir parçasındaysa, Hz. Peygamberin 'imamdan farklı hareket etmeyın' diye dile getirdiği durum gerçekleşmiş midir? Bu konularda görüş ayrılıkları vardır.

Bu hadis aynı konuda bilinen başka hadislerle karşılaştırılarak iyice incelendiğinde, bu hadisin aktardığımız bütün görüşlerin bir bağlamı (ve dayanağı) olduğu görülür. Dolayısıyla birbirlerinden farklı olsa bile bilginlerin bütün görüşleri meşrudur. Emrinde genişlik yaratan Allah'a hamd olsun!

VASIL

Batınî Yorum

Kulun emir ve yasaklarında ya da yasakladığı veya bir şükür olarak nimeti ve iyiliğinin karşılığındaki saygının gereği olan bir konuda Hakka uymayı unutması, Hakkın tecellisinden kazandığı bilginin ulaştırılmasını kaçırmış olduğu bu ölçüde etkiler. Arkadaşlarımız bu meselede zikredeceğimiz şekilde görüş ayrılıklarına düşmüştür.

Bir grup şöyle demiştir: 'Daha önceki vakitte zevk yoluyla öğrendiğin bilgiyle kendisini müşahede ederken, Haktan gelen tek bir bakışı kaçırmış olabilirsin (tıpkı bir rekâtta imama yetişemeyişin gibi). Bu durumda, bulunduğun vakitte kaçırdığın kısım, (önceki) vaktinde sana

ulaşan tecellinin (gereği olan bilgiden) daha çoktur.' Bunun sebebini şöyle açıklayabiliriz: Bir tecellisinde Hakkın kula bakışı, önceki bütün bakışların bilgisini ve hazzını içerdiği gibi aynı zamanda içinde bulunduğu vaktin bakışının verdiği (bilgi ve haz) da buna eklenir. (Kul Hakkın emrini unuttuğunda), pek çok iyiliği kaçırmıştır ve bu ilmi elde edebilmesi için kaçırdıklarını kaza etmesi yükümlülüktür. Bu hususta, onların (sûfiler) farkında olmadan pek çok hatası olmuştur. Çünkü insan imama yetişemediği için rekât kaçırırsa, imamla birlikte kıldığı ilk rekât onun namazdaki ilk rekâtıdır ve üzerine farz olan namazın diğer kısımlarını tamamlar. Bize göre böyle bir insan kaza etmiş sayılmaz. Kaza, 'vaktinde kılmak (eda)' anlamında alınırsa, kaza etmiş sayılabilir.

Arkadaşlarımızın bu konudaki hatalarına gelirsek, içinde bulunulan vakitten önceki vakitte bir tecelliden meydana gelen bakış, yeni vakitteki tecellinin bakışına 'uyarak (ve içkin olarak)' bulunur. Her bakış kendi vaktinde bir otoriteye sahiptir. Bir şeyin kendi mülkünde etkin olması nerede, başkasının mülkünde etkinliği nerede!

Sonra konumuza dönüp deriz ki: Arkadaşlarımızdan bir grup, o vakitte gerçekleşen böyle bir tecellinin (insanın) kaçırdığı ve elde ettiği şeyleri (beraberce) içerdiğini düşünmüştür. Böylece (cemaat namazın ya da sûfi tecellinin) yetiştiği kısmıyla yetinir, çünkü bu tecellide (içerme yoluyla kaçırdıklarına) da ulaşmıştır. Benim görüşüm ise, daha önce belirttiğim gibi, bir şeye 'içerme' yoluyla ulaşmanın onu açıkça ve gözle görerek ulaşmak gibi olmadığıdır. Çünkü (içinde bulunulan) vaktin otoritesi durumundaki ilk yetişme, kendine özgü bir tecrübesi ve zevki olan ayrıntılı ve görerek yetişmedir (idrak). (Kaçırılanı) Zımnen içeren diğer yetişme ise, görerek olmayan özet-genel bir yetişmedir. Dolayısıyla onun da (tecelliye) kendi vaktinde yetişmekten ayrı ve farklı başka bir zevki vardır. İçimizden Musa'nın varisi -ki o da Hz. Muhammed'in kandilinden (bilgisini) alsa bile- olanın görmesi nerede, saf Muhammedî (kandilden meydana gelen) görme nerede! Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in (kandilinden gerçekleşen görme) Hz Musa'nın (varisi için) gerçekleşen tecelliyi de içerir. Fakat burada (Musa'nın varisi için gerçekleşen) görme, (Hz. Peygamber zamanında, yani başka bir mülkte) 'uyarak' bulunur; kendi otoritesinin geçerli olduğu zamanda ise, durum başkaydı (ayrıntılı ve görerek bulunuyordu). Böylelikle, tabakalarının hükmüne göre, varislerin elde ettikleri miras derecelenir. Varisle-

rin bir kısmı malın bütününü elde ederken bazıları yarısını ya da çeyreğini veya sekizde birini veya üçte birini veya altıda birini elde eder.

(İki tecelliden) Her birine kendi makamında mazhar olan kişi, onlardan birine yetişene denk ve benzer değildir. Balı yalnız başına tadıp sonra onu -sözgelimi- portakal suyunda tadan kişi, onu iki halde algılamıştır ve iki tatmada bir fark görür. Balın bal olarak özelliği nerede, içecek veya portakal içeceği olarak hükmü nerede!

FASIL İÇİNDE VASIL

Fıkıhçılara Göre Cemaatin Kaçırdığı Rekâtları İmamla Birlikte Yerine Getirmesi Kaza mıdır, Eda mıdır?

Şöyle sorulabilir: Cemaatin namazdan kaçırdığı rekâtları imamla beraber tamamlaması kaza etmek midir, yoksa fıkha göre eda mıdır? Cevap olarak, şeriatta bu konuda üç görüş bulunduğunu söyleyebiliriz. Bir görüşe göre, cemaatin imamdan sonra yerine getirdiği kazadır. İmamla kıldığı kısım ise, onun ilk namazıdır. Başka bir görüşe göre ise, cemaatin imamın selamından sonra yerine getirdiği kısım edadır, imamla kıldığı ise namazın başlangıcıdır. Ben de bu görüşteyim. Üçüncü görüş ise, namazdaki söz ve fiilleri ayırt ederek sözleri -okumaları- kaza, fiilleri ise eda edeceğini ileri sürmüştür.

Birinci görüşe, yani (cemaatin imamdan sonra tamamladığı kısmın) 'kaza' olduğunu söyleyen görüşe göre, akşam namazına yetişen kişi, imam selam verince iki rekâtı kılmaya kalkar. İki rekâtta fatiha ve bir sure okur, bunların arasında ise oturmaz. İkinci görüşe göre, cemaat tek rekâta kalkar ve Fatiha suresiyle bir sure okur, oturur, sonra içinde sadece Fatiha suresini gizlice okuduğu bir rekâta daha kalkar. Üçüncü görüşe göre ise, cemaat Fatiha suresini okuduğu bir rekâta kalkar, sonra oturur, sonra da Fatiha suresini ve bir sureyi okuduğu bir rekâta kalkar. Bu üç tarz, hadiste zikredilmiştir. Bir hadiste 'yetiştiğinizi kılın, kaçırdığınızı tamamlayın' buyrulur. Tamamlamak, yetişilen kısmın namazın başı sayılması demektir. Başka bir rivayette ise, 'yetiştiğinizi kılın,

kaçırdığınızı kaza edin' denilir. Kaza ise, yetişilen şeyin namazın sonu olmasını gerektirir. Bu iki hadisi kullanan kişi, kaza etmekle (vaktinde kılmak anlamındaki) eda etmeyi birleştirerek 'sözleri kaza eder, fiilleri ise eda eder' demiştir. Nitekim bunu daha önce açıklamıştık.

VASIL

Batınî Yorum

Otorite ve etkinin (içinde bulunulan) vaktin sahibi ve hükümdarı olan ilahi isme ait olduğunu dikkate alan kişi, şu iki durumla karşı karşıyadır: Söz konusu isim, imam ve cemaat hakkında namazın başından sonuna kadar hüküm sahibi olan isim ise, bu durumda hiç kuşkusuz, namazı 'eda' etmiş demektir. Çünkü (o vaktin hükümdarı olan) bu isim, imamın selam vermesiyle vakitteki hükmünü yitirmez. En sonunda imam selam verir ve imamın hükmü altındaki herkes (namazdan) ayrılır. Böylece o isme ait bu durum (vakitte otorite olmak), cemaatin kaçırdığı kısma eşlik eder. Cemaat namazın son oturuşunda imama yetişse bile, durum böyledir. (İçinde bulunulan vakitteki) Hükmün rükuya gitmeyi gerektiren isme ait olduğunu dikkate alan ise, kaza etmeyi kabul eder. Çünkü (bu yorumda rükuyu gerektiren) bu isim, ayakta durmak ve okumayı gerektiren isimden başka bir isimdir. Diğer ilahi isimler veya özel bir isim kendisine ortak olsa bile namazdaki her hareketin özel ilahi bir ismi vardır. Namazdaki isimler arasında ortaklığı ve her ismin bir payı olduğunu dikkate alan kişi ise, '(rekâta yetişemeyen kişi) şu bölümünü eda, bu bölümünü kaza eder' der. Başka bir ifadeyle (bir tecelliden mahrum kalan insan), bir ismin tecellisinden onun verdiği marifetleri alırken başka bir isimden ise bilgileri alır. Bu konudaki zevk ve tecrübe sayesinde ariflere göre eşya birbirinden farklılaşır. Allah şöyle buyurur: '*Dönüş sahibi göğe, parçalanan yer'e yemin olsun ki, o ayırıcı bir sözdür. O bir şaka değildir.*'[363] İşleri bilmeyen insan, bilen gibi değildir. Artık kulağını ver, bütününle birlikte hazır ol! Böyle yaparsan, bilgi elde edip kurtuluşa erenlerden olman umulur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sehiv Secdesi (Unutma)

Bilginler, sehiv (unutma) secdesinin farz mı sünnet mi olduğunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler sünnet, bazı bilginler ise, namazın geçerlilik şartlarından birisi olmasa bile farz olduğunu iddia etmiştir. İmam Malik, (namazdaki) fiillerde sehiv secdesiyle sözlerden dolayı yapılan sehiv secdesini ya da fazla ve eksik yapmaktan dolayı sehiv secdesi yapmayı ayırt etmiş ve şöyle demiştir: Eksik yapılan iş için sehiv secdesi vaciptir. Bu secde, namazın geçerlilik şartlarından birisidir.

VASIL

Batınî Yorum

Sehvin sebebi, kuşku ve unutma; kuldan istenilen de kesin inanç olduğuna göre, Allah'a Rabbinden (ulaşan) kesin delile sahip kimse ibadet edebilir. Bu delilin en keskini, en düzgünü ve en güçlüsü ise, müminin içinde bulup kendisinden uzaklaştırmaya güç yetiremediği imandır. Güç ve temizlik bakımından imandan sonra ise, teorik kanıtlara dayalı şeyler gelir. İmana ya da akla keşif eklendiğinde ise, hiç kuşkusuz, tek başına ikisinden de güçlü olur. Unutma böyle bir keşif sahibinin namazına giremez. Tek başına aklıyla bilen ise, unutmanın namazına girdiği kişidir. Sarsılan (tereddütlü) mümin de böyledir. Öyleyse unutma secdesi ona farzdır. Bunun anlamı, müminin kendisine, yoksunluğuna, mümkün oluşuna ve acizliğine dönmesidir. Kendi durumundan hareketle ise, Mabuduna (taptığı) ve O'nun hiçbir şeye muhtaç olmayışına, varlığının zorunluluğuna ve gücünün her şeye yettiğine istidlal eder. Bu bilgi, ameline veya ibadetine kuşku sokan şeytanın burnunu sürter.

Namaz kılmak, Hak ile konuşmak ve O'nu müşahede etmektir. İnsana 'görürcesine Allah'a ibadet et' denildiği gibi başka bir rivayette 'Allah namaz kılanın kıblesindedir' buyrulur. Şu var ki (Hakkı kıblesinde düşünmesi söylense bile) Hakkı ihata etmek ve kıblesinde bulunup kendisine bakan bir insan şeklinde O'nu somutlaştırmaktan (yani bir surete çevirmekten) kaçınması gerekir. Binaenaleyh insan namaza yönelip kendisine denildiği gibi Hakkı kıble yönüyle sınırladığında, Hakkın ayırıcı özellikleri olan insanı kuşatmak, sınırlanmamak gibi özellikleri unutmuş demektir. Allah, şeriatın kendisini tanımladığı gibi, *'benzeri olmayandır.'*[364] Bu durumdaki kişinin unutmasından dolayı secde etmesi gerekir. Bu secde, söz konusu benzetme, tahayyül ve suretlendirmeyi kendisine döndürmesidir, (unutma) secdesi budur. İnsan üç kere, 'en yüce rabbimi tenzih ederim' der. Bunlardan birisi duyusu, ikincisi hayali, üçüncüsü ise aklı içindir. Böylece Allah'ı duyusuyla algılayıp O'nu sınırlamaktan tenzih ettiği gibi hayalinin veya aklının bağıyla sınırlamaktan da tenzih eder. Bu da şeytanın burnunu sürter.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sehiv Secdesi Ne Zaman Yapılır

Bazı bilginler sehiv secdesinin (unutma secdesi) yerinin her zaman selamdan önce olduğunu, bazı bilginler ise, selamdan sonra olduğunu; bazı bilginleri (namazın bir unsurunu) eksik yapmaktan dolayı ise, selamdan önce, fazla yapmaktan dolayı ise selamdan sonra olduğu görüşündedir. Bazı bilginler, Hz. Peygamberin selamdan önce secde ettiği yerlerde selamdan önce, Hz. Peygamberin selamdan sonra secde ettiği yerlerde ise selamdan sonra secde etmek gerektiği görüşündedir. Bu yerlerin dışında bir secde olduğunda ise, selamdan önce secde edilir. Bazı bilginler, Hz. Peygamberin kendilerinde secde ettiği beş yerin dışında (Hz. Peygamber'in secde ettiği beş yerin dışında) sehiv secdesi yapılamayacağı görüşündedir. Bunların dışında secde farz ise onu yapar, mendup ise üzerinde bir sorumluluk yoktur.

Benim benimsediğim ve vardığım görüş şudur: Hz. Peygamberin secde ettiği yerlerde secde edilir. Bir yerde selamdan önce secde etmişse, selamdan önce, selamdan sonra secde ettiği yerde ise selamdan sonra secde edilir. Bunların dışında namaz kılanın unuttuğu durumlarda ise kişi serbesttir. Dilerse selamdan önce, dilerse selamdan sonra secde eder.

VASIL

Batınî Yorum

Allah şöyle buyurur: '*Önceden ve sonradan emir Allah'a aittir.*'[365] Kul bakışını kendisinden önce Allah'a yöneltirse, unuttuğu konuda selamdan önce secde etmiş demektir. Bu, 'Hiçbir şey görmedim ki, önce Allah'ı görmüş olmayayım' diyen Sıddîk'ın makamıdır. Hz. Peygamber 'Nefsini bilen rabbini bilir' buyurduğu gibi, Rabbinden önce kendisine bakan ise, selamdan sonra secde etmiş sayılır. Bu ise 'Gördüğüm her şeyden sonra Allah'ı gördüm' diyenin makamıdır. Söz konusu makam, Yaratanın varlığına aklî kanıtlarla ulaşanların makamıdır. Başka bir ifadeyle, gördüğüm her şeyde benim için Allah'a bir delil vardı. Böyle bir insan, sürekli kanıtlarda halden hale girer.

Namazdaki eksiklik ve fazlalığın (batındaki anlamına) gelirsek, eksiklik 'fikir' gücü yönünden akla aittir. Bu eksiklik, Şari'nin kendisini nitelediği durumlarda aklın tek başına algılayamayacağı ve öyle bir niteliğin Hakkın şanına yaraşmadığına hükmedeceği konularda aklın Rabbini bilmedeki eksikliğidir. Akıl, bu anlamdaki niteliklerin Hakka verilemeyeceğini düşünür. Fazlalık ise, hayal gücünün Rabbi hakkında verdiği sınırlama ve daraltma hükmüdür. Burada hayal, sınırladığı ve daralttığı konuda (Hakkı öyle bir sınırlı nitelikten) tenzihin gerekliliğine inanmaz. İşte bu, fazlalık unutmasıdır. Diğeri ise eksiklik unutmasıydı. Çünkü Allah şöyle der: '*O'nun benzeri yoktur, O, duyan ve görendir.*'[366] Bu ayette 'O'nun benzeri yoktur' ifadesi aklın kanıtıdır. 'O işitendir ve görendir' ifadesi ise, vahyin (sem') delilidir. Böyle inanan kişi ise, iki delili, yani semî (vahiy) ve aklî delili birleştirmiş demektir.

Hz. Peygamberin sehiv secdesi yaptığı yerler beştir: Bu bağlamda Peygamber, şaşırmış ve secde etmiştir; ikinci rekâttan kalkmış ve oturmamış, bunun üzerine secde etmiştir; ikinci rekâtta selam vermiş, secde etmiştir; üçüncü rekâtta selam vermiş ve secde etmiştir; unutarak beş rekât kılmış ve secde etmiştir. İnsanlar, Hz. Peygamberin secdeleri hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba peygamber, fazla ya da eksik kıldığı için mi, yoksa unuttuğu için mi secde etmiştir? Bazı bilginler, unuttuğu için secde ettiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, hem unuttuğu ve hem de eksik kıldığı için secde ettiği görüşündedir. Bana göre, Hz. Peygamber her ikisi için de secde etmiştir. İlk secde unutması, ikinci secde ise, eksik ve fazlalık içindi. Öyleyse Hz. Peygamberin secdesi eksikliği tamamlamak amacı taşıdığı gibi fazlalık için de bir 'iyilik', 'nur üstüne nur' olmuştu.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sehiv Secdesini Kabul Edenlerin Secde Etmelerine Sebep Olan Söz ve Fiiller

Bilginler, sehiv secdesinin farz ve menduplar değil, namazın sünnetleri için yapılacağında görüş birliğine varmıştır. Birden fazla olmadıkça, mendubun unutulması nedeniyle bir şey yapmak gerekmez. Sözgelimi İmam Malik, bir tekbiri unutmaktan dolayı secdenin gerekmediğini, birden fazla olduğunda ise gerektiğini söylemiştir. Farzlara gelirsek, unutulmaları namazın bütünüyle yenilenmesini gerektirmiyorsa, unutulan farzlar yerine getirilip telafi edilmekle karşılanabilir. Fazlalık nedeniyle sehiv secdesi ise, hem farzlar ve hem sünnetlerde bir fazlalık yapıldığında söz konusudur. Bütün bu hususlarda bilginler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Şeriat bilginlerinin 'müstehap' dediği her şey, teşvik edilen şeylerdir. Bunların dışındakiler ise ya sünnet ya da farzdır. Bilginlere göre sünnet ve teşvik ise, mendup hükmündedir. Onlara göre menduplar, emrin vurgulanmasındaki fazlalık ya da azlığına göre değişir. Bu durum, o ibadetteki hal karinelerinden (kanıt) anlaşılır. Bazı bilginler,

sünnet olan bir fiilin kasıtla terk edilmesi veya sünnet bir yasağın kasıtla yapılmasını farzın ihlali gibi günah saymıştır. Sözgelimi insan (bazı bilginlere göre sünnet sayılan) vitir namazını ya da fecir namazını sürekli terk ettiğinde günahkâr olur.

Namazdaki orta oturuşa gelirsek, bilginler, bu oturuşun terki nedeniyle secdenin yapılması gerektiği hususunda görüş birliğine varmış, fakat orta oturuşun sünnet veya farz olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İmam orta oturuşu unutup (cemaat) 'subhânallah' diyerek hatırlattığında, ona dönüp dönmeyeceği hususunda da görüş ayrılığına düşmüştür. Dönerse ne zaman dönecektir? Çoğunluk, imam tam olarak ayağa kalkmadığı sürece, geriye dönebileceği görüşündedir. Başka bir grup ise, kalktığı rekât tamamlanmadan geri dönmesi gerektiği görüşündedir. Başka bir gruba göre ise yerden bir karış ayrılmamışsa geri döner. İmam (hatırlatma üzerine) oturmaya dönerse, dönmeyi kabul etmeyenlerin çoğunluğuna göre namazı caiz iken bir gruba göre namazı bozulur.

VASIL

Batınî Yorum

Farz ibadetler, Hak karşısında 'huzur' demek olduğu gibi bu da ibadetlere başlandığında yapılır. İbadetlerin sünnetleri ise, yükümlü olması bakımından yükümlünün ibadetinde 'huzur' sahibi olmasıdır. İbadetin müstehapları (teşvik edilen) ise, tam olarak ibadette kendisini kaybetmesidir (fena). Böylece Hak bütün fiillerinde ibadetin hükümlerini üstlenir. Farzları unutan kişinin ibadeti geçerli değildir ve bu farzlar sehiv secdesiyle değil, ancak kendileriyle telafi edilebilir. Daha önce, sehiv secdesinin yorumunu yapmıştık. Sünnetleri unutan ise, onlardan dolayı sehiv secdesi yapar. Müstehapları unutan ise serbesttir. Dilerse secde eder, dilerse etmez.

Orta oturuşa gelirsek, onun batınî yorumundan son secdeyle birlikte daha önceki bir bölümde söz etmiştik. Bu oturuşun unutulmasın-

dan dolayı yapılacak secde('lerin) birincisi unutma, diğeri ise eksik yapılmasından dolayıdır. Oturmak, onu telafi etmek içindir. Böylece sehiv secdesiyle değil, kendileri yapılarak telafi edilen farzlara benzemiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sehiv Secdesinin Niteliği

Bazı bilginler, secde selamdan sonra olduğunda, teşehhüde oturulup sonra selam verileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, selamdan önce olduğunda ise, sadece teşehhüt (et-tahiyyat okumak için oturma) yapılacağını söylemiştir. Namazın selamı, bu secdenin de selamıdır. (Namazdaki bir unsur) eksik yapıldığında selamdan önce, fazla yapıldığında ise selamdan sonra sehiv secdesi yapılacağını söyleyenler de vardır. Bunlara göre sehiv secdesi selamdan önce olduğunda teşehhüde oturulmaz. Hz. Peygamberin selamdan sonraki sehiv secdesinde selam verdiği aktarılır. Hâlbuki rivayet edilmiş olsa bile, sehiv secdesinde teşehhüde oturduğu sabit değildir.

VASIL

Batınî Yorum

Selamdan önce sehiv secdesini yapmaya gelirsek, selam namazın bir parçasıdır. Teşehhüde oturmak ise, tıpkı tavaf etmek ve koşmak gibi, selamın tekrarlanmasına gerek bırakmaz. Tavaf derken, Kabe'ye yeni gelenin yaptığı 'geliş' tavafını kast ediyoruz. Çünkü umre, hem tavafı hem koşmayı gerektirdiği gibi hac da bir benzerini gerektirir. Bu durum, tek bir tavaf ve koşmanın yeterli olduğunu düşünenlere göredir. Bunu kabul etmeyip vacip olanın iki tavaf ve iki koşma olduğunu düşünenler ise, sehiv secdesinde hem teşehhüt ve hem selamın bulunmasını kabul eder. Fakat bu görüşteki insanın fazlalık ve eksikliği ayırmayı

kabul etmesi uygun değildir. Nitekim ilk görüş sahibinin de selamdan sonra secdeyi kabul etmesi geçerli değildir. Böylece namazın diğer fiillerinin dışında unutmadan dolayı secde farz kılındığı için şeytanın burnu sürtülmüştür. Çünkü şeytana secde etmesi emredilmiş, o ise secde etmemiştir. Unutmak, çoğunlukla şeytandan kaynaklanır. Dolayısıyla ancak yerine getirdiğinde şeytanın kula yaklaşmayacağı bir nitelik ile onarılabilir. Bu nedenle unutmayı telafi etmek için secde farz kılındı. Bir rivayette şöyle denilir: 'İnsan secde ettiğinde şeytan ayrılır, ağlar ve şöyle der: Âdemoğluna secde etmek emredildi, o da etti. Karşılığında ise ona cennet var. Bana secde etmem emredildi, ben ise secde etmedim. Bana da cehennem var.'

Secde halindeyken insan, şeytanın kendisine yaklaşmasından korunur. Şeytan sehiv secdesinde bile insana yaklaşabilseydi, sehiv secdesi halinde bile unuturdu. Böylece iş zincirleme bir şekilde devam ederdi. Bu nedenle sehiv secdesinde unutan kişi hakkında şeriat bir hüküm koymadı. Sehiv secdesinde unutmak, şeytandan (şeytanın etkisinden) değildir. Unutma şeytandan olmazsa, unutma nedeniyle secde etmek şeytanın burnunu sürtmez. Öyleyse, unutma her zaman şeytanın etkisinden kaynaklanmaz. Bazen unutmanın sebebi, namaz kılanın ibadetinden habersiz kalması (gaflet) olabilir ve böylece ibadetten gaflet, onu unutmak olur.

İnsanın namazın herhangi bir parçasında gafil kalmasının sebepleri pek çoktur. Bir kısmı şeytandan, bir kısmı ise müşahedenin insanı etkisi altına almasından kaynaklanabilir. Bu müşahedenin nedeni ise, tevhitle ya da dinin herhangi bir hükmüyle ya da cennetle ya da cehennemle ya da her ikisinin istilzam ettiği bir şeyle ilgili Allah'ın kitabından bir ayet olabilir. Gaflet şeytandan kaynaklanırsa, sehiv secdesi katmerli burun sürtme haline gelir. Çünkü hem unutma nedeniyle secde yapmış hem de secdesi unuttuğu şeyi telafi ettiği için şeytanın vesveseleri kendisine etki edememiştir. Bu nedenle namaz kılan herkesin namazdan sonra sehiv secdesi yapması müstehaptır. Çünkü namazın bir anında ya da daha çoğunda namaz kıldığını unutabilir (gaflet). Bu durumda secde etmek, şeytanın burnunu sürter. Bu, Hakîm Tirmizi'nin görüşüdür. Zeydiyye mezhebinden bir grubun ise, bunu cemaatin yapması gerektiğini ileri sürdüklerini gördüm. Bunu yaptıklarına tanık oldum ve bu davranışları

hoşuma gitti. Sehiv secdesinin maksatları farklı olsa bile, her halükarda sehiv secdesi, şeytanın burnunu sürtmek demektir.

İbn-i Münzir şöyle der: Bu meselede bilginler altı farklı görüş ileri sürmüştür. Bir grup, sehiv secdesinde teşehhüde oturmanın ve selamın bulunmadığını kabul etmiştir. Enes, Hasan ve Ata da bu görüştedir. Bazı bilginler ise, sehiv secdesinde teşehhüt ve selamın bulunduğu görüşündedir. Her iki görüşü de benimsiyorum. Fakat ben şu görüşteyim: Sehiv secdesinde teşehhüt ve selam gereklidir. Ancak secdeler selamdan önce ise, tıpkı Kabe'ye gelenin (tavaf ve sa'y meselesindeki durumu gibi) namazın teşehhüdüyle olduğu gibi selamıyla da yetinilir. Selamdan sonra olduğunda ise, teşehhüde oturur ve selam verir. Bazı bilginler ise, sehiv secdesinde sadece teşehhüt bulunduğunu, selam olmayacağını kabul etmiştir. Bu görüş, Hakem, Hammad ve Nehaî görüşüdür. Bazı bilginler ise, sehiv secdesinde teşehhüt değil, selamın bulunduğunu kabul etmiştir. Bu ise, İbn Sîrîn'in görüşüdür. Bazı bilginler, dilerse teşehhüde oturur ve selam verir, dilerse bunu yapmaz demiştir. Bu görüş, Atâ'nın görüşüdür. Bazı bilginlere göre ise, unutan selamdan önce secde ederse teşehhüde oturmaz, selamdan sonra secde ederse teşehhüde oturur. Bu ise, İbn Hanbel'in görüşüdür.

İbn Münzir şöyle der: 'Hz. Peygamberin sehiv secdesinde dört tekbir getirdiği ve sonra selam verdiği rivayet edilir. Teşehhüde oturmak hususunda ise, görüş ayrılığı vardır.'

Kırk üçüncü kısım sona erdi, onu kırk dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Sehiv Secdesini Kim Yapar

Bilginler, sehiv secdesinin hem imam hem de yalnız kılan için geçerli olduğunda görüş birliğine varmış, cemaat yanıldığında secdenin gerekip gerekmediği konusunda ise görüş ayrılığına düşmüştür. Çoğunluk, cemaatin secde etmeyip imamın secdesinin yeterli olacağını söylemiştir. Mekhul şöyle der: 'Cemaat unuttuğu için secde eder.' Ben de bu görüşteyim. Çünkü Şari'nin sehiv secdesini zikrederken imam ve cemaati ayırt ettiğini görmediğimiz gibi Şari bu bağlamda bilhassa namaz kılanı zikretmiş ve belirli bir halle (imam ya da cemaat olmak gibi) sınırlamamıştır.

VASIL

Batınî Yorum

Kimse başkasının günahını taşıyamayacağı gibi başkasının bedelini de ödeyemez: 'Herkes yaptığından sorumludur.' Bunun nedenini iyice araştırırsan, imamın cemaatin unutmasını üstlenemeyeceğini ve Mekhul'ün bu konuda doğru düşündüğünü anlarsın. Mekhul, bu ko-

nuda gözünü doğrulukla sürmeleyen (Mekhul: sürmeli), bu nedenle iç gözü de açılmış kişidir. Başarıya erdiren, kendisinden başka Rab olmayan Allah'tır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cemaat Namazın Bir Kısmına Yetişemez ve İmamın Secde Etmesi Gerekirse Ne Olacak?

Bilginler, böyle bir durumdaki kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bu durumdaki cemaatin imamla beraber secde edip sonra namazdan tamamlaması gereken rekâtları 'kaza' edeceğini söylemiştir. Burada, imamın selamdan önce veya sonra secde etmesi birdir. Bazı bilginler ise, (tamamlaması gerekli rekâtları) kaza edip sonra secde etmesi gerektiğini söylemiştir. Bazı bilginlere göre ise, imam selamdan önce secde ederse (namazın bir kısmına yetişememiş) cemaat de onunla birlikte secde eder; selamdan sonra secde ederse, cemaat kazayı kıldıktan sonra secde eder. Bazı bilginler ise, cemaatin imamla birlikte secde edip (tamamlaması gerekli rekâtları) kaza ettikten sonra, ikinci kez secde etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Benim görüşüm şudur: Cemaat imamın unuttuğu şeyi bilebilir ya da bilmeyebilir. Bilmezse ve imam secdesini selamdan önce yaparsa, cemaat de onunla birlikte secde eder, ardından imam selam verince o da tamamlaması gereken rekâtları kaza etmek için ayağa kalkar. İmam unutma secdesini selamdan sonra yaparsa, cemaat ona uymaz ve rekâtı tamamlamak için ayağa kalkar. Bu durumda, imamın unutması nedeniyle (namazın bir kısmına yetişemeyen) cemaatin sehiv secdesi yapması gerekmez. Namazı tamamladıktan sonra secde etmesi ise, daha ihtiyatlı bir davranıştır. Hatta (daha önce belirttiğimiz gibi) namaz kılan herkesin tek başına ya da imamın arkasında kıldığı namaz nedeniyle namazı tamamladıktan sonra sehiv secdesi yapması beğenilen bir davranıştır. Söz konusu cemaat imamın unuttuğunu biliyorsa şu ihtimaller söz konusudur: İmam ya cemaatin yetişemediği veya yetiştiği rekâtlarda unutmuştur. İmamın unutması cemaatin kaçırdığı rekâtta gerçek-

leşmişse, selamdan önce secde etse bile, cemaat secdesinde imama uymaz. İmamın kendisine yetiştiği rekâtlarda unuttuğunu bilip imam selamdan önce secde ederse, o da imama uyar; selam verdikten sonra secde ederse, kaçırdığı kısmı kaza eder, sonra secde eder. Şu var ki imamın unutması, cemaatin o yetiştiği rekâtlarda Hz. Peygamberin unuttuğu (ve bu nedenle secde yaptığı) kısımlarla ilgili olmalıdır. Böyle bir durumda cemaat, selamdan önce ya da sonra imama uyar, ardından eksik kısmı kaza etmek için ayağa kalkar.

VASIL

Batınî Yorum

'İmam' diye isimlendirildiği sürece imama uymak gerektiği gibi bu adı kaybettiği anda ona uymak gerekmez. Hz. Peygamber'in imamlığı kalkmaz, dolayısıyla ona uymak her zaman zorunludur. Hz. Peygambere uyanı Allah'ın sevmesi ise, hiç kuşkusuz ki, bu uymanın zorunlu sonucudur. Allah şöyle der: '*Allah'ın peygamberinde sizin için en güzel örnek vardır.*'[67] Hz. Peygambere ise şöyle denilmiştir: '*De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, O da sizi sevsin.*'[68] Allah bir kulunu sevdiğinde, onun bütün güç ve organları haline gelir. Kul ise, ancak kuvvet ve organlarıyla iş yapabilir. Böyle bir durumda ise, Allah vasıtasıyla fiilini yerine getirir, dolayısıyla tüm hareket ve duruşlarında 'davranışları korunmuş' kimse haline gelir.

Şari'nin teklifinden sorumlu olmayı gerektirmeyen bir nitelik ya da halde olmak, bütün fıkıhçılara göre şeriatın hitabının ya tamamen ya da şarta bağlı olarak düşmesini gerektirir. Bize göre durum böyle değildir. Çünkü yükümlüde şeriatın hükmünün dışında herhangi bir hal ya da nitelik bulunmaz. Bunlara örnek olarak, halinin insanı etkisi altına alması ya da delilik veya unutmak veya uyumak veya yetişkinlik çağına ermemek gibi durumları zikredebiliriz. Bu durumların hiç birisi, şeriatın hükmünün dışında kalmaz. Çünkü her hal ve nitelik için şeriat tarafından ya mübah ya da başka bir hüküm belirlenmiştir. Çünkü herhangi bir durum, kendisine eşlik eden meşru bir hükmünden yoksun kalmaz.

Dolayısıyla herkes yükümlüdür ve yükümlülük ortadan kalkmaz. Öyleyse fakihlerin kendilerinden hitabın kalktığını söylediği bu kimselerden hitap kalkmamıştır. Çünkü şeriat, (söz gelişi bu insanlardan birisi olarak deliye) doğasının gerektirdiği durumda tasarrufta bulunmayı mübah kılmış ve bu konuda ona bir yükümlülük yüklememiştir. Nasıl olur da, şeriatın hükmü ondan düşmüş denilebilir? Şeriat mübah davranışlar için yetişkin akıllı adına mübah hükmünü verdiği gibi böyle birisi adına da mübah hükmünü vermiştir. Çünkü eşya hakkında hüküm vermek akla değil, şeriata ait bir haktır. Şeriat ise, Allah'ın eşya hakkındaki hükmüdür. Dolayısıyla Allah'ın kendisinde herhangi bir şekilde hükmünün bulunmadığı hiçbir şey yoktur. Allah ehlinin meseleye bakışı budur. Çünkü onlar, her nefeste Allah karşısında bulunduklarının bilincindedirler.

Şeriatın hükümleri, dış varlıklarla ilgili olsalar bile hallere bağlıdır. Herhangi bir varlığın bir emirle yükümlü olması, içinde bulunduğu durumdan kaynaklanır. Öyleyse bir şey, kendisinden dolayı değil, içinde bulunduğu hal nedeniyle sorumlu olmuştur. Çünkü hakikat baki iken haller başkalaştığı gibi şeriatın bir varlık hakkındaki hükmü de (varlığın içinde bulunduğu) halin başkalaşması nedeniyle değişir. Bu nedenle çocukluk, bayılma, delilik, halin insanı etkisi altına alması, kendinden geçme, sarhoşluk ve hastalık gibi her halde şeriatın bir takım hükümleri olduğu gibi yetişkinlik, yerleşik olmak, sağlık, beka, ayıklık ve halin insanı etkisi altına almayışı gibi durumlar hakkında da şeriatın hükümleri vardır. Öyleyse akıllı insan için, şeriatın hükmü bütün hallere yayılmıştır. Bu durum, Hakkın varlıklara yayılmasına ve nüfuz etmesine benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

İmamın Unutması Karşısında Cemaatin 'Subhânallah' Demesi veya Parmak Çıtlatmak

Bazı bilginler, böyle bir durumda hem erkeğin ve hem de kadınların 'subhânallah' demesi gerektiğini belirtmiş; bazı bilginler ise erkekler

'subhânallah' derken kadınlar 'parmak çıtlatır' demiştir. Bu konudaki hadis nedeniyle ben de bu görüşteyim.

Batınî yorum: İnsan olmayı dikkate alan kişi, kadınları erkeklere katar. Nitekim Hz. Peygamber yetkinlikte kadınları erkeklere katmıştır. Erkeklik ve dişiliği dikkate alıp '*Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derecesi vardır*'[69] ayetini göz önünde bulundurarak erkekliği kadınlığa baskın kılan ise, kadın ve erkeği ayırt ederek 'subhânallah' demeyi erkeklere, 'el çırpmayı' kadınlara özgü sayar. Kadının konuşması, doğal olarak şehveti depreştirir. Özellikle kadın narin ve zarif konuşabilir, erkek de konuşanın kadın olduğunu hayal eder, bir de kalbinde hastalık varsa şehvet depreşir. Şari kadınlara ince konuşmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: 'Sözü ince söylemeyin, kalbinde hastalık bulunan kişi tamah eder.' Bu ayette, kadınların erkeklerle özel bir şekilde konuşabileceği belirtilir.

Namaz kılan kişi, Rabbiyle konuşmaktadır. Kadın 'subhânallah' derse, erkeğin doğal bir şekilde hayalinde kadına yöneleceğinden korkulur. Erkek, kadın el çırparken güvende değilken, konuştuğunda nasıl olabilir ki? Arif ise, burada (Rabbiyle) konuşurken Hakkın karşısındaki haline göre hareket eder: Hak ile aklıyla konuşabileceği gibi nefsiyle ya da doğasıyla da konuşabilir. Kul ise gücüne göre hareket eder. Sağlıklı ve güçlü ise, konuşmanın (hangi güçle) gerçekleşeceğini önemsemez. Bu durumda erkek ve kadın ona göre birdir. Nefsinde (beşeri) varlığından ve hastalık bulunduğunu bilirse, bunlardan kurtulana kadar aklı ile nefsini ayırır. Allah ehli, nefislerine böyle bakar.

FASIL İÇİNDE VASIL

Şüphe Durumunda Sehiv Secdesi

Bilginler, namazında kuşkuya kapılıp bir mi, iki mi, üç mü yoksa dört mü veya kaç rekât kıldığını bilmeyen kişi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, namazı bilinçli kılmak gerektiğini söylemişlerdir ki bu kısım azınlıktır. Bazı bilginlere göre ise kuşku, namazın başında gerçekleşirse namaz bozulur; tekrarlandığında ise güçlü zanna gö-

re amel edilir, selamın ardından da iki secde yapılır. Bazı bilginlere göre ise, insan kuşkuya kapıldığında ne kesinliğe dönmek ne de araştırmakla yükümlüdür. Yapması gereken şey, kuşkuya kapıldığında secde etmektir. Benim görüşüm ise, kesin kanaate dayanmak daha güvenli olsa bile bu son görüştür.

VASIL

Batınî Yorum

Kişi ilk düşünceyi (hatır-ı evvel, akla gelen ilk düşünce) tanıdığında ona itimat etmelidir. Kuşku, birini tercih söz konusu olmaksızın, iki ya da daha fazla durum arasında tereddütte kalmaktır. Güçlü zan ise, kesin olmamakla birlikte, iki kuşkulu şeyden birini tercihe yönelmektir. İnsanın kesinliğe ya da güçlü zanna dönmesi söz konusu değil ise, hüküm vaktin sahibine aittir ki, o da kuşkudur. İbadetin eksik yapılması bir mahzur taşıdığı gibi fazla yapılması da mahzurludur. Çünkü fazla yapmak, Allah'ın izin vermediği bir hüküm (ortaya koymak demektir). Secdeyle sorumlu olan, kuşkuya kapılan kişidir. Kesinliğe dayanan kişiden kuşku düşseydi, böyle bir insan kuşkuya kapılmayan kişiyle bir olur, bu ibadette fazla yapıp yapmadığından emin olurdu. Bir ibadeti farz kılan, kuşkudan dolayı secdeyi de emredendir. Öyleyse kesin kanaate ya da güçlü zanna sahip olan kişi, secde etmekle yükümlü değildir.

Rabbini bilmede aklının delilinde ya da Rabbini bilmede aklının deliliyle çelişen semî delilde (duymaya dayalı, vahiy) kuşkuya düşen kişi, iki delilden birine güvenemez. Çünkü o kişiye göre iki kanıttan biri üstün değildir. Söz konusu kuşkucu, (inkar edilemeyecek bir şekilde aktarılan) mütevatir haberin doğruluğunu reddedemediği gibi (vahye) iman edene göre Hakkın kendisine yaraşan niteliklerle kendisini nitelemiş olduğunu da reddedemez. Hâlbuki mütevatir haber, insanın bilgisine göre aklın Tanrı'nın tenzih edilmesini gerekli gördüğü bir hüküm içermekle aklın deliliyle çelişir. Çünkü (aklın Tanrı'ya yaraşır bulmadığı bu nitelikler) Allah'a yaraşır olmasaydı, kesinlik bildiren bir hadis bunu

dile getirmezdi. Bu durumda semî delil ve aklî delil çelişir ve insan onlardan birini tercih etmek veya uzlaştırmak için bir yol bulamaz.

İşte kuşkuya kapılan kişi, bu kişidir [başka bir ifadeyle semî deliller ile aklî deliller arasında kalıp herhangi birini tercih edemeyen kimse]. Dolayısıyla, iki delille bakmaksızın iman ile amel etmeyi 'unuttuğu' için, sehiv (unutma) secdelerini yapmalıdır. Bu iki çelişik yargıyla nitelenen algı organını (kuşkudan) boşaltıp, temizleyip -ki organ kalptir- onu dürüst bir yönelişle (ve niyetle) süslemelidir. Doğru yöneliş, secde demektir. Secde, Allah'a yakınlık yeri olduğu gibi aynı zamanda şeytanın insandan uzaklaştığı yerdir. Çünkü şeytan, secde halinde kuldan ayrılır. Kuşkucu, secde esnasında şüphe taşımaktadır. Dolayısıyla imanına göre amel etmesiyle, bu durumdaki bir insanın kalbine o esnada sahip olmadığı Allah bilgisinin yerleşmesi gerekir. Bu bilgi ya iki delili uzlaştırmakla ya da iki delilden imanla çelişenin bozukluğunu göstermekle tercihi vermesi sayesinde kuşkuyu ortadan kaldırır. Bu sayede insan çelişkiye yol açan kuşkuyu öğrenir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan sakının.'*[70] Yani sehiv secdesiyle sakının. *'O size öğretir.'*[71] Allah'ın öğretmesi, iki çelişik delili uzlaştırmak ya da birini tercih etmek ya da iki delilden birini reddetmek demektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Herkese Farz Olan ve Herkese Farz Olmayan Namazlar

Bilmelisin ki, bazı namazlar herkese farzdır. Bunlar, daha önce bu bölümde söz ettiğimiz namazlardır. Bazı namazlar ise, herkese farz değildir. Herkese farz olmayan namazların bir kısmı sünnet, bir kısmı farz-ı kifaye (bir kısım insana farz), bir kısmı ise nafiledir. Benim görüşüme göre beş vakit namazın dışında farz(-ı ayn ve kifaye) yoktur. Bunların dışındakilerin, 'nafile namaz' diye isimlendirilmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber onları böyle isimlendirmiştir. Bedeviyle (Peygamberin konuşmasını aktaran) bir hadiste, benim bu düşünceme uygun bir yorum vardır. Bedevi, 'Ey Allah'ın peygamberi! Kılmam gereken başka namaz var mıdır?' dediğinde Hz. Peygamber 'Hayır, istersen na-

file kılarsın' demişti. Bu ifade, 'Hayır, ama nafile (gönüllü, isteğe bağlı namaz) kılabilirsin' anlamına gelebilir. Bu durumda farzlar, bağlayıcı olarak ifade edilir. Çünkü bedevinin 'kılmam gereken başka namaz var mı' demesi, 'Allah katından bana farz mıdır?' anlamına gelir. Adak örneğindeki gibi, gönüllü kabul ettiğin bir namazla kendini bağlarsan, Allah onu yerine getirmeni farz kılar.

Bu nafile namazların şeriat tarafından belirlenmiş çeşitli hükümleri vardır. Bu çeşitlilik, onların bilinmesini sağlayan farklı isimler almalarını sağlamıştır. Öyle zannediyorum ki hepsi on tanedir. Bunlar vitir, fecir rekâtı, nafile, tahiyyetü'l-mescit namazı (mescidi selamlama namazı), Ramazan'ı karşılama namazı, küsuf namazı (güneş-ay tutulması namazı), yağmur duası namazı, bayram namazları ve -namaz sayanlara göre- Kur'an-ı Kerîm'deki secdelerdir. Bu on namazı ve onların batınî yorumunu bitirince, cenaze ve istihare namazlarına geçeceğiz. Ayrıca rüku, secde, ihram tekbiri ya da selam bulunmasa bile, şeriat tarafından 'namaz' diye isimlendirilen şeyleri zikredeceğiz. Bunlara örnek olarak, şeriat tarafından emredilmiş olan Hz. Peygambere 'salat' getirmeyi verebiliriz. Ayrıca bütün bunların hikmetini de zikredeceğiz.

VASIL

Batınî Yorum

Namaz kulluğu gerektirir. Daha önce belirttiğimiz gibi, namaz herkese farz olan ve olmayan diye iki kısma ayrıldığı gibi kulluk da ikiye ayrılır. Birincisi, zorunlu kulluktur. Bu kullukla (herkese farz olan) farz-ı ayn namazlar kılınır. Diğeri ise gönüllü (serbest) kulluktur. Bununla da farz-ı ayn olmayan namazlar kılınır. Allah onları nafile, Hz. Peygamber ise 'tatavvu' (gönüllü, istekle) diye isimlendirdi. Allah şöyle buyurur: *'Gecenin bir kısmında senin için nafile olarak teheccüde kalk!'*[72]

Salih insanlardan biri şöyle der: 'Hz. Peygamberden başka kimsenin belirlenmiş nafile namazı yoktur. Çünkü Hz. Peygamberden başka kimse için nafile geçerli değildir ve buna tanıklık edilmemiştir. Allah

Hz. Peygambere şöyle emretti: *'Gecenin bir kısmında senin için nafile olarak teheccüde (gece namazı) kalk.'*[73] Allah, güvenilir bir kutsi hadiste şöyle der: 'Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır.' Böylece farzlara ilave olan ibadetleri 'nafile' diye isimlendirdi. Hz. Peygamber ise, İslam'ın esaslarını öğrettiği bedeviye farzları söylemiş, bedevi ise 'bundan başka kılmam gereken bir şey var mı' demiş, Hz. Peygamber ise, 'Hayır, dilersen gönüllü kılarsın' demiştir. Böylece farzlara ilave olan şeyleri 'tatavvu (gönüllü)' diye isimlendirmiştir. Öyleyse farz, zorunlu kulluk (kısmına girer). Çünkü yapılması ya da terk edilmesiyle günah (ve sevap) ortaya çıkar. Farzın dışındakiler ise, serbesttir. İnsan onları kendiliğinden yerine getirebilir. Ama bir kez ibadetlere girdiğinde, bize göre, zorunlu kulluğun hükümleriyle sorumludur ve bu kaçınılmazdır. Başladığı ibadeti bitirinceye kadar, bu hükümlerden muaf olması mümkün değildir. Bu nedenle bedevi Hz. Peygamber'e 'kılmam gereken başka bir şey var mı?' diye sorduğunda, Hz. Peygamber 'hayır' demişti. Başka bir ifadeyle, Allah kendi katından sana söylediklerimin dışında bir şey farz kılmadı. 'Şu var ki sen gönüllü olarak kılabilirsin.' Yani, sen bu farzların benzeri olan ve Hakkın seni teşvik ettiği ibadetleri kendi kendine emredebilirsin. Onları yapmak isteyip namaza başladığında ise, farz-ı ayn namazlar gibi onları yerine getirmek farz haline gelir. İşte 'hayır, sen gönüllü kılabilirsin' ifadesinin anlamı budur. Öyleyse senin kendine farz kıldığın ibadet, sana farzdır. Adak ve benzeri şeyler bu kapsama girer. Allah şöyle buyurur: *'Amellerinizi boşa çıkarmayın.'*[74]

(Gönüllü ibadetlerden birisi olan) Vitir (namazı), eşyada Hakkı bilmek içindir. Fecir rekâtları ise, yapabilen için, geceleyin kalkmaya, uyuyan için ise sabahın farzını edaya kalkabilmeye şükürdür. 'Mescide girmek (tahiyyetü'l-mescit)', evinde hükümdara selam vermek için kılınır. Ramazan için namaz kılmak, Ramazan'ın Allah'ın bir ismi olmasından kaynaklanır. Bu nedenle el-Melik'in zikrini yapmak farzdır. Allah şöyle buyurur: *'O gün insanlar âlemlerin rabbinin karşısında ayakta durur.'*[75] Küsuf (güneş ve ay tutulması), korkuya yol açan tecelli içindir. Hz. Peygamber'e küsuf hakkında soru sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: 'Allah neye tecelli ederse, o şey Allah'a boyun eğer.' Küsuf, kendiliklerinde bir başkalaşma olmasa bile, güneş ya da aydan insanın gözüne çarpan başkalaşmadır. Hak o esnada güneş ve ayda bulunan Allah korkusunu, insanın gözüne ışığın kaybolması şeklinde göstermiştir. Bu da

ay tutulmasında doğal perdelenme, güneş tutulmasında ise bilgisel perdelenmeyle gerçekleşir. Yağmur duası ise, rahmet istemektir. İki bayram, tecellinin tekrarıdır. Kur'an-ı Kerîm'deki secdeler, Allah'ın kelamı nedeniyle huşu ve ürpertidir. Bu nedenle susmak ve dinlemek emredilmiştir.

'Ölüye namaz' şu anlama gelir: Kul Allah'ı vekil ve kendisini sahip yaptığı işte naip edinir. Bu durum, kula verdiği nimetlere karşı bir şükürdür. Allah şöyle buyurur: '*Sizi halife yaptığı şeylerden infak ediniz.*'[76] Böylece kendilerinin ihtiyarı olmaksızın onu ellerinden çıkarır. Allah şöyle buyurur: '*Pis olan yer ise, ancak çöp verir.*'[77]

Allah'ı vekil edinenler, O'nun önünde ölüler haline gelmiş, bu nedenle de Allah onlara 'takdis (münezzehlik)' özelliği vermiştir. Takdis, temizlik demektir. Bu nedenle, iki temizliği birleştirmemiz için ölüyü yıkamamız emredildi. Çünkü Allah ölüye namaz kılanın önünde ve kıblesindedir. Öyleyse ölüye namaz kılan kişi, ölü adına Allah ile konuşur. Namaz kılan temiz olduğu gibi Hak da el-Kuddûs'tür (en temiz ve nezih). Böylece ölü, Allah ile namaz kılanın arasında bulunur. Bu nedenle, zorunlu olarak temiz olması gerekir. Manevi temizliği ise, sadece keşif ehli anlayabilir. Şeriat ehline ise, hükmün zahirine göre, ölüyü yıkamak emredildi. Böylece keşfi olmayan kişi, ölünün temiz olduğuna kesin olarak inanır. Bu konunun batınî yorumu -Allah izin verirse- ilgili bölümde gelecektir.

İstihare namazı ise, Rabbinden gelen açık bir delile sahip olmak için, Allah'ın bir kulun yapmasını ya da yapmamasını istediği şeyi belirlemek için (dua etmektir). Allah şöyle buyurur: '*Rabbinden bir delile sahip olan kimse.*'[78] İstihare namazının yararı budur. Allah izin verirse ilgili bölümde zikredilecektir. Böylece taahhüt ettiğimiz hususlar, bölüm bölüm açıklanacaktır. Böylece insanlar, bütün yükümlülerin sorumlu olduğu genel ibadetlere katılmakla birlikte, ariflerin sıradan insanlardan ayrıştıkları ibadetlerdeki maksatlarını da öğrenirler. Allah başarıya erdirendir. Ondan başka Rab yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vitir Namazı

Ebu Davud Ebu Eyyub el-Ensari'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Vitir, bütün Müslümanlar üzerinde bir haktır. Kim üç rekât vitir kılmak isterse, bunu yapsın. Kim bir rekât vitir kılmak isterse, o da öyle kılsın.' Ebu Davud başka bir hadis daha aktarır: 'Hz. Peygamber yedi, dokuz ve beş rekât vitir kılardı.' Hadisteki genel ifade, Hz. Peygamberin tekli sayılarda vitir kıldığıdır. Ebu Davud'un Abdullah b. Kays'tan aktardığı başka bir hadis ise şöyledir: 'Hz. Aişe'ye sordum: Hz. Peygamber kaç rekât vitir kılardı? Şöyle cevap verdi: 'Dört ve üç, altı ve üç, sekiz ve üç ve on ve üç rekât kılardı. Yediden daha az ve on üçten daha çok kıldığı yoktur.' Nesai ise İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini aktarır: 'Akşam namazı, gündüz namazının vitridir. Siz de gece namazını vitir (tek sayılı) kılınız.'

İnsanlar vitir namazı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Vitir vacip midir, sünnet midir? Bazı bilginler vacip olduğunu söylemiştir. Bu görüşü kabul edenlere göre vacip, sünnet ile farz arasındadır. Bazı bilginler ise, vitrin güçlü sünnet olduğunu söylemiştir. Daha önce bu namazın hükmünden söz etmiş, geride ise niteliği, vakti, onda okunan kunut duaları, binekli kılınmasından söz etmek kalmıştı. Önce, vacip olup olmadığının anlaşılması için konuyla ilgili hadisleri zikredelim.

Konuyla ilgili hadislerden birini Ebu Davud, Harice b. Huzafe'den aktarır. Ravi şöyle der: 'Bir gün Hz. Peygamber yanımıza gelerek şöyle dedi: 'Allah sizin için kırmızı nimetlerden (altın) daha hayırlı olan bir namazla size yardım etmiş, onu yatsıyla fecrin doğuşu arasındaki vakte yerleştirmiştir.' Buradaki namaza, vitir ve vitrin dışındaki namazlar girebilir. Bu hadis, Abdullah b. Raşid'in Abdullah b. Ebu Mirra'dan aktardığı bir hadistir. Söz konusu raviden başka bir hadis duyulmamıştır. Öte yandan, ravilerinin her ikisin (sözleri) kanıt sayılmamıştır. Hadisi, Abdullah b. Ebu Mirra Harice'den de rivayet etmiştir, (fakat) onun Harice'den hadis dinlediği bilinmemektedir.

Tirmizi, bu hadisi aynı isnat zinciriyle zikrettiğinde, onun 'garip hadis' olduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise, hadisi en-Nadr b.

Abdurrahman, o da, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan aktararak zikretmiştir. Hadiste şöyle bir ilave vardır: 'Allah size bir namazla yardım etmiştir ki o namaz, vitir namazıdır.' Nadr, herkese göre zayıf bir ravidir: Buhari, İbn Hanbel, Ebu Hatem, Ebu Zera ve Nesai onu zayıf (güvenilmez) bulmuş, İbn-i Main ise 'ondan hadis rivayet etmek helal değildir' demiştir. Başka hadisçiler de onu zayıf bulmuştur. Bu hadis, Azeremî yoluyla da rivayet edilmiştir ki, Azeremî de rivayeti kabul edilmeyen bir şahıstır. Ayrıca, Haccac b. Ertat'tan rivayet edilmiştir, o da zayıftır. Hadisi Ebu Cafer et-Tahavî de, Nuaym b. Hammad'dan rivayet etmiştir, o da zayıftır.

Bezzar'ın Abdullah b. Mesud'dan, onun da Hz. Peygamber'den rivayet ettiği 'Vitir namazı her müslümana vaciptir' hadisine gelirsek, bu hadisin rivayet zincirinde de Cabir el-Cufi ve Ebu Maşer el-Medenî ve başka bir takım raviler vardır ki, hepsi de zayıftır. Ebu Davud'un vitir namazıyla ilgili rivayet ettiği hadis ise, Ubeydullah b. Abdullah b. Atekî'den rivayet edilmiştir. Atekî ise, Abdullah b. Ureyre'den, o da babasından rivayet etmiştir. Babası Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini duymuştur: 'Vitir bir haktır, kılmayan bizden değildir. Vitir bir haktır, kılmayan bizden değildir. Vitir bir haktır, kılmayan bizden değildir.' Hadisi aktaran Ubeydullah, Yahya b. Main tarafından güvenilir bulunmuş, Ebu Hatem de 'hadisi kabul edilir' demiştir.

Ebu Ahmed b. Adevî'nin Ebu Cünnab'tan aktardığı hadis ise şöyledir: 'Üç şey bana farz, size ise nafiledir (tatavvu, gönüllü).' Bu üçün içinde vitir namazını zikretmiştir. Ebu Cünnab hadise yorum katardı. Ebu Bezzar'ın İbn Abbas'tan, onun ise Hz. Peygamber'den aktardığı hadis şöyledir: 'Fecir vaktinin iki rekâtı (teheccüd) ve vitir namazı, size değil, bana emredildi.' Bu hadisin isnat zincirinde Cabir b. Yezid el-Cufi vardır ki, zayıf ravidir. Aynı hadisi Dârekutnî, Abdullah b. Muhriz'in Enes'ten aktardığı bir hadis olarak kaydetmiştir. İbn Muhriz ise rivayeti kabul edilmeyen biridir. Ebu Davud, Ali (isnadıyla) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Ey kuran ehli! Vitir namazı kılınız. Çünkü Allah, tektir ve teki sever.'

Vitrin batınî yorumu, daha önce herkese farz olan ve olmayan namazlardan söz ettiğimiz bundan bir önceki bölümde geçmişti.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vitr'in Özelliği

Bazı bilginler, bir selamla ayrılan üç rekât vitir namazını kılmayı müstehap saymış, bazı bilginler ise selamla ayırmamak gerektiğini söylemiştir. Bazı bilginler tek rekât, bazı bilginler beş rekât kılıp sonunda oturmak gerektiğini söylemiştir. Hz. Peygamber 'yedi, dokuz, on bir ve on üç rekât vitir kılardı.' On üç, Hz. Peygamberin vitir namazı hakkında aktarılan en büyük sayıdır.

Daha önce 'akşam namazı hakkında gündüz namazının vitri olduğundan' söz ederken bu meselenin batınî yorumunu belirtmiştik. Şari, ibadette çiftliğin gerçekleşmesi için gece namazının vitrini (kılmayı) da emretmiştir. İbadet, birlikle çelişir. İbadet, ibadet eden ve edilenin varlığını gerektirdiği gibi ibadet eden hiçbir zaman ibadet edilen olamaz. Bir şey, kendisine boyun eğmez. Bu nedenle Şari, namazı kuluyla Rab arasında ikiye böldü. Akşam namazı gündüz namazının vitri sayılınca -ki namaz (ikiliği gerektiren) bir ibadettir-, mutlak birlik, ibadete tekliğin eşlik ettiğini duymakla kıskançlığa kapılmıştır. Bunun üzerine, gündüz namazının tekliği ikilensin diye, gecenin vitir namazı emredilmiştir. Böylece gecedeki vitir namazı sayesinde mutlak birlik, gündüz namazının tekliğinden intikamını alır. Bu nedenle kin, 'vitir' diye isimlendirilmiştir.

Kulun üç rekât vitir kılması, '*Size haksızlık yapıldığı gibi siz de ona haksızlık yapın*'[79] ayetine dayanır. Tek rekâtla vitir kılınması ise, (Hz. Peygamber'in) '(ayette geçen) saldırganlık demirle (kılıç) gerçekleşir' sözüne benzer. Üç rekâtı bir selamla ayıran kişi, söz konusu hadisi dikkate almış ve mutlak birliğin hükmüne uymuştur. Ayırmayan ise, ilahın birliğine riayet etmiştir. Tek rekât ile vitir kılanın vitri, mutlak birliğe mensuptur. Üç rekâtla vitir kılınanın vitri ise, ilahlığın birlenmesidir. Beş rekâtla kılan vitri, (batınî yorumda) kalbin tevhididir. Yedi rekâtla kılınan vitir, sıfatların birliğidir. Dokuz rekâtla vitir kılmak ise, her üç rekâtlık bölümde zata, sıfatlara ve fiillere ait birliği toplamıştır. Vitri on bir rekât kılmak ise, müminin tevhidine, on üç rekât ise, peygamberin tevhidine işaret eder. Peygamberliğin ardında ise, varılacak bir hedef

yoktur, çünkü son nokta orasıdır. Peygamberliğin (risalet) ardında, sadece nebiliğe dönüş vardır. Çünkü kulun varlığı, hiç kuşkusuz, orada ortaya çıkar.

Vitri çiftin öncelemesi sünnettir. Bunun nedeni, vitrin vitir ile emredilmeyişidir. Çünkü vitir vitirle emredilseydi bu, çifti emretmek anlamına gelirdi. Hâlbuki vitir, kendisi adına çift olmanın sabit olduğu kimseye emredilir. Bu nedenle ona 'çifti tekleştir' denilir. Çünkü kuldan istenilen şey tekliktir. Hz. Peygamber her zaman bir çiftten sonra vitir (tek) kılardı. Allah şöyle buyurur: '*Çifte ve teke yemin olsun ki.*'[80]

Daha önce, çift olmanın kulun hakikati ve mahiyeti olduğunu söylemiştik. Çünkü tek olmak, zatı bakımından olduğu gibi mertebesinin tekliği bakımından da Allah için olabilir. Başka bir ifadeyle söz konusu teklik, herhangi bir ortaklık olmaksızın sadece Allah'a aittir. Kulluk ise iki türdür. Birincisi zorunlu kulluktur ki bu kulluk farzları edada ortaya çıkar. Diğeri ise, serbest-gönüllü kulluktur ki, o da nafilelerde ortaya çıkar. Hz. Peygamber 'bir çift nafile namaz kılmaksızın kesinlikle vitir (tek) kılmamıştır.' Şu var ki Hz. Peygamber; akşam namazının gündüz namazının vitri olduğunu belirtir. Böylece vitir namazı gece namazının tekliği('ni çift yapmak) için emredildi. Gündüz namazının bir kısmı farz, bir kısmı ise nafiledir. Nafileyi bazı insanların kılmadığını biliyoruz. Örnek olarak, Dumam b. Salebe es-Sadi'yi verebiliriz. Böylece akşam namazı onun adına gündüzdeki farz namazları tekleştirir. Bazen ise, oturmayıp bir ya da birden fazla vitir kıldığında vitir, son yatsı namazını tekleştirir. Çünkü nafile, farzın gücüne sahip değildir. Farz sahip olduğu güçle gündüz namazını tekleştirir. Bununla birlikte akşam namazı üç rekâttır. İki rekâttan sonra oturulur, sonra üçüncüye kalkılır.

Farzlar ve nafileler arasında bir karışıklık olmasını engellemek için gece vitrini akşam namazına benzetmeyi yasaklayan bir rivayet vardır. Üç, beş, yedi vs. rekât kılıp farzı tekleştirmek isteyen kimse, farz namaza benzemesin diye, namazının sonunda oturabilir. Oturmadığında ise, farzın gücü nedeniyle kendisinde oturma bulunan akşam namazının tekliğiyle aynı güce sahip olur. Böylece vitir, bir rekâttan daha fazla olduğunda ve (arada) oturulmadığında, mutlak birliğin gücüyle güçlenir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vitir Namazının Vakti

Vitrin vaktinin bir kısmı hakkında görüş birliğine varılmıştır. Söz konusu vakit, yatsının son vaktinden fecrin doğumuna kadar geçen süredir. Bir kısmında ise beş görüş ileri sürülmüştür: Bazı bilginler, fecirden sonra kılınabileceğini söylemiş, bazı bilginler sabah namazı kılınmadığı sürece kılınabileceğini, bazı bilginler ise sabah namazından sonra da kılınabileceğini, bazı bilginler güneş doğsa bile kılınabileceğini, bazı bilginler ise sonraki gece de kılınabileceğini söylemiştir. Bu görüşleri Ebu Bekir b. İbrahim b. el-Münzir *el-İşraf fi'l-hilaf* adlı kitabında zikretmiştir.

Benim görüşüm, güneş doğduktan sonra da kılınabileceğidir. Bu ise Ebu Sevr ve el-Evzaî'nin görüşüdür. Çünkü Hz. Peygamber, kendisi ancak güneş battıktan sonra kılınabilen akşam namazını gündüz namazının 'vitri' yaptı. İşte vitir namazı da böyledir. İnsan geceleyin vitir namazını kılmazsa, hiç kuşkusuz ki, sünneti terk etmiş demektir. Güneş doğduktan sonra kılarsa, gündüz olsa bile bu namaz onun gece namazını tekleştirir.

VASIL

Batınî Yorum

Vitir (tek), vakitlerde ortaya çıksa bile vakitlerle sınırlanmaz. Sınırlanmış olsaydı, onun adına teklik geçerli olmazdı, çünkü sınırlanmak mutlaklıkla çelişir. Daha önce, bu kitapta ve *Kitabu'z-zaman*'da (*Zaman Kitabı*) vaktin, var olmayan bir şey olduğunu belirtmiştik. Vitir ise, gerçek ve var olan bir şeydir. Var olan bir şey, var olmayan yokluğa mensup bir şeyle nasıl sınırlanıp böyle bir etkiye maruz kalabilir ki? Etkinin var olana ait sayılması, her akıllıya göre, daha gerçek ve daha uygundur. Vakit vitri sınırlamadığına göre, arzu edilen her vakitte kılınabilir. Bu-

nunla birlikte vitri fecir vaktinden önce kılmaya çalışmak yerindedir. Çünkü bu sünnettir. İbadetlerde peygambere uymak daha uygundur.

Yaptığımız bu açıklama, hakikatlerin batınî yorumlarına göre söylenmiştir. Bunu anla! Bir ibadet olması bakımından akşam namazının tekliğine karşı gerçekleşen tepkiden doğan vitirdeki kini dikkate aldığımızda ise, söz konusu tepki, vakitle sınırlı değildir. O, bir vakitle sınırlanmaksızın, kendisinden intikamını almakla gerçekleşen bir zaferdir. Kısaca hangi yorumla olursa olsun, vakitle sınırlanmaz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vitirde Kunut Okumak

Bu bölümün 'kunut faslı'nda vitir namazının kunut dualarının sözlerinin batınî yorumlarından söz etmiştik. İnsanlar, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginlere göre vitir namazında kunut duası okunur. Bazı bilginler ise okunmayacağı görüşündedir. Bazı bilginler, Ramazan'ın ilk yarasında bunun caiz olduğu görüşündeyken bazı bilginler Ramazan'ın bütününde okunabileceğini söylemiştir. Bana göre bu görüşlerin hepsi caizdir ve bunlardan birini yapan kimsenin burada zikredemeyeceğimiz bir kanıtı vardır.

VASIL

Batınî Yorum

Vitir bir çiftten sonra geçerli olabildiğine göre -ki çift, farz veya sünnet bir namaz olabilir- zata özgü mutlak birliğin gücüne erişemez. Söz konusu mutlak birlik, bir çiftten meydana gelmediği gibi, aynı zamanda 'Nefsini bilen Rabbini bilir' hadisinde olduğu üzere arifin nefsinde teorik düşünceden de oluşmaz. Hadiste belirtilen, zata özgü mut-

lak birliğin bilgisi değil, vitir (niteliklerin) birliğidir. Kunut, beddua, yakarış ve bela okumaktır. Bu, vitrin bir önceki çiften kendinde taşıdığı etkiden kaynaklanır. Söz konusu 'vitrî bilgi' o çiftin neticesidir. Böylece dua, vitirden ortaya çıkar. Bu nedenle Hak, kullarını çağırmış ve kendilerine '*Bana dua edin*'[81] demiş, sonra '*Allah cennete ve mağfirete çağırır*'[82] buyurmuştur. Başka bir ayette ise '*Allah selam diyarına çağırır*'[83] buyurur. Böylece Allah, kendisini 'çağırıcılık' özelliğiyle nitelemiştir. Allah ise el-Vitr'dir (Bir). Bu nedenle vitir, kunut duası okumayı gerektirmiştir. Kul vitir namazı kılarken, özellikle Ramazan ayında, kunut okuması gerekir, çünkü Ramazan Allah'ın bir ismidir. Böylece Ramazan'daki vitir namazında yapılan dua, başka aylara göre daha güç kazanır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Binek Üzerinde Vitir Namazı Kılmak

Bazı bilginler, vitri vacip sayarak onu farz namazlara kattıkları için binek üzerinde kılınmasını caiz görmemiştir. İmamlar arasında görüş birliğine varılan nokta ise, farz namazın binek üzerinde kılınamayacağıdır. İnsanların çoğu, bu konudaki hadis nedeniyle, binek üzerinde vitir namazı kılmanın caiz olduğu görüşündedir. Ben de bu görüşteyim.

VASIL

Batınî Yorum

Allah ve kul arasında bölünen namaz, fiillerde değil, namaz kılan insanın Fatiha suresini ve Allah ehline göre namazda insanın okuduğu aynı anlamdaki sözlerle ilgilidir. Bu nedenle binek üzerinde vitir namazı kılınabilir. İnsan, yarışta ikinci olandır (musallî). Namazdaki her fiilde Hakkın tenzihini gözeten ve bu konuda Hakka yaraşır şeyleri dikkate alan ise, vitir namazının binek üzerinde kılınamayacağını söyler. Çünkü

namazın şartlarından biri, kıbleden başka bir yöne yöneldiğinde, bineğin hareket etmesiyle düşer. 'Hz. Peygamber, binek nereye yönelirse yönelsin onun üzerinde vitir namazı kılardı' şeklinde bir itiraz yöneltilebilir. Bilmelisin ki, Hz. Peygamberin bütünü 'ensesiz yüz' idi. Çünkü o 'Ben sizi ardımdan da görüyorum' diyerek kendi hali ve makamı için 'görme' fiilini ifade etmiştir. Bu nedenle onun her yönünün 'yüz' olduğu sabit olmuş, arka ve sırtı ise beşeriliğine ait saymıştır. Çünkü sahabe, Peygamberin gördüğünü değil, sadece arkasını ve sırtını görüyordu.

Bu makamda (her yanın yüz olması) Hz. Peygamber'e varis oldum. Bu hal benim için gerçekleştiğinde, Fas şehrindeki Ezher Mescidinde insanlara imamlık yapıyordum. Mihraba girdiğimde, bütün zatım tek bir göze dönmüştü. Kıblemi gördüğüm gibi her yönümden görüyordum. Mescide giren, çıkan ya da cemaatten herhangi birisi bana gizli kalmıyordu. Benimle bir rekâta yetişip (ne kadar kıldığını) unutan birisi olduğunda, selam verip dua etmek üzere yüzümü cemaate çevirdiğimde, o adamı görüyordum. Adam kaçırdığı rekâtı telafi ediyordu, fakat bir rekâtı ihmal ettiğini gördüğümde şöyle diyordum: 'Falan falan rekâta da yetişemedin.' O da, (benim hatırlatmam üzerine) namazını tamamlıyor ve (kaçırdığı rekâtları) hatırlıyordu. Bu hal ve durumları ancak tadan bilebilir. Dolayısıyla hali böyle olan kimse, kıble her nerede bulunursa bulunsun ona dönmüş demektir. Ben kendimden bunu tecrübe ettim. Binek üzerinde, yalnızca bu hale sahip olan kimse namaz kılabilir.

Bazı fakihlerin sadece binek hayvanının üzerinde vitir namazı kılınabileceğini söylediklerini gördüm. Onlara göre, eşek, katır ve at gibi bineklerde kılınamaz. Üstelik binek üzerinde sadece vitir kılınabilir. Hâlbuki daha önce ifade ettiğimiz gibi, 'Hz. Peygamber bineği üzerinde vitir kılardı. Bineği nereye yönelse kıble önünde olurdu.' Böyle bir hale sahip olan kimsenin bütün söz ve fiillerinde *'Her nereye yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır'*[84] ifadesi gerçek olur. Allah'ın namaz kılan için olan yüzü, o insanın kıblesinde bulunur. Bu ayet, bu niteliğe sahip olan ve kıbleyi bulunduğu yönde gören kimsenin kıbleye doğru namaz kıldığını gösterir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Vitir Namazına Kalkıp Sonra Gece Namazı Kılan Kimse

Bazı bilginlere göre (böyle bir insan) bir rekât kılarak bu sayede vitri çift haline gelir. Sonra dilediği kadar kılar, sonra tekrar vitir kılar. Bazı bilginlere göre ise, vitri çift olmaz. Çünkü vitir, kendisini çift yapması düşünülen bir rekâtla çifte dönüşmez. Vitrin dışında ise, tek rekât olarak emredilmiş nafile bir namaz yoktur. Allah böyle bir şeye izin vermemiştir. Vitir hakkındaki görüş ayrılığı, onun güçlü sünnet mi yoksa vacip mi olduğudur. Nafile namaz nerede, güçlü sünnet veya vacip sünnet nerede! Burada hüküm yetkisi şeriata aittir. Hz. Peygamber 'bir gecede iki vitir yoktur' der. Aklın hükmünü dikkate alan kişi, kılınan tek rekât namazın vitir namazındaki tek rekâtı çift yaptığını kabul eder. Hâlbuki bu konuda şeriata uymak, hiç kuşkusuz daha uygundur.

VASIL

Batınî Yorum

Vitir tekrarlanmaz. Çünkü ilahi mertebe, genişliği nedeniyle, tekrara imkân vermez. *'Allah, Geniştir ve Her Şeyi Bilendir.'*[85] Bilgi, Hakkın her şeyi ihata etmesinin bir niteliği olduğu için, ona genişlik bitiştirilmiş ve bilgiden olduğu gibi genişlik kelimesinde de Allah adına bir isim türetilmiştir, bunu bilmelisin! Öyleyse, bir gecede iki vitir yoktur. Herhangi bir yaratılmışın birliği (ehadiyet), Hakkın mutlak birliğini çift yapamaz. Her şeyin kendine ait bir birliği vardır ki, bu kaçınılmaz olarak böyledir. Her şey, sahip olduğu bu birlik sayesinde Yaratıcısının mutlak birliğini bilir. Söz konusu birlik, her şeyde bulunan ve Hakkın mutlak birliğini gösteren Allah'a ait bir ayettir. Şair Ebu'l-Atahiye'nin şu mısrayla işaret ettiği şey budur:

Her şeyde ona ait bir ayet var

Onun bir olduğunu gösterir.

Bir şeyin iki tane birliği olmaz. Dolayısıyla vitir namazı kılmış olarak uyumuş bir insanın tekrar namaz kılması, kılmış olduğu vitri çift yapmaz.

Uluhiyetin (ilahlık) mutlak birliğini dikkate alıp onu ilahlıkla nitelenmiş zatın birliğine izafe eden kimse -ki mertebenin mutlak birliği ancak mertebe sahibinin birliğiyle düşünülebilir- şöyle der: Geceleyin namaza kalkan kişi daha önce vitir namazı kılmış olarak uyumuşsa, uyumadan önce kıldığı rekâtı çift yapan yeni bir rekâtı kalkınca ekler. Bundan sonra ise, dilediği kadar ikişer ikişer rekât kılar. Bir rivayette 'Gece namazı ikişer ikişerdir' buyrulur. Sabah vaktinin girmesinden korkarsa, tek rekâtla vitir kılar. Bilginlerden her biri, vardığı görüşü geçerli kılan bir değerlendirmeye sahiptir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Fecrin (Gece Namazı) İki Rekâtı

Sabah farzından önce kılınan fecrin iki rekâtı, akşam namazının farzından önce kılman iki rekât gibidir. Peygamber'in devrinde sahabe, akşam namazının ezanını duyunca, Hz. Peygamber namaza çıkmazdan bu iki rekâtı kılmak için acele ederlerdi. Bunun böyle olduğu, Abdullah b. Muğaffel'den İmam Müslim'in *es-Sahih*'inde aktardığı bir hadisle sabittir. (Müslim'in rivayetine göre) Hz. Peygamber, onların yanına gelir ve namaz kılmalarına bir tepki göstermezdi. Hz. Peygamber 'Her iki ezan arasında bir rekât vardır' demiştir. Burada iki ezan derken, ezan ve kameti kastetmiştir. Çünkü kamet de bir ezandır. Akşam namazından önce iki rekâtı, kamete yetişmek arzusunun dışında, ancak dindarlığından dolayı çekinen kimse bırakabilir. Kamet başladığında ise, kamet getirilen namazın dışında bir namaz kılınmaz. Akşam namazından önce iki rekât namaz kılmak, terk edilmiş ve unutulmuş bir sünnettir. Dostumuz Zeynüddin Yusuf b. İbrahim eş-Şafii el-Kürdi'den başka, zamanı-

mızdaki fakihlerden bu sünneti sürdüren hiç kimseyi görmedim. Allah onu bu konuda başarıya erdirsin!

Akşam namazından önce kılınan bu iki rekâtta sadece Allah'ın bilebildiği bir sevap vardır. Çünkü Allah'ın her ezan ve kamet arasında özel bir tecellisi ve zuhuru vardır. Bu vakitte Hak ile konuşan kimse (namaz kılan), büyük bir işe tahsis edilmiştir. Bu, daha önce belirttiğimiz gibi, keşfin Hz. Peygamber'den doğrulattığı bir rivayette 'İki ezan arasında bir namaz vardır' hadisidir. Burada, ezan ve kamet kastedilmiştir. Hz. Peygamber, kameti ezan diye isimlendirmiştir. Çünkü kamet, namaza kalkmayı ve imamın hazır olduğunu bildirmek demektir. (Ezan ve kametin durumuna benzer olarak) Güneş ve ay hakkında da Arapça'da 'kameran, iki ay' denilir. Aynı şekilde, Ebu Bekir ve Ömer hakkında 'Ömeran, İki Ömer' denilir.

Bu namaz, tövbekâr (evvabin) velilerin namazıdır. İlk nesil, bu iki rekât namaz hususunda çok ısrarlıydı. Çünkü Allah onlara nafilenin serbest, farzın zorunlu kulluk olduğunu öğretmişti. Kul, zorunlu kulluğu yerine getirirken ibadet edilen efendisinin karşısında gerekli adap, saygı ve yüceltmenin bilgisiyle tam bir bilince gerek duyar. Böylece serbest kulluk, zorunlu kulluk karşısında tam bir nefs terbiyesi ve hazırlaması gibi kalır. Bu ilişkiye başka bir örnek ise, halvetten önce uzlete girmektir. Çünkü kulun nafileden farza geçmesi, serbest bir fiile geçiş yapmasına benzemez. Farza giren kişinin düşüncesinde girmezden öncesine ait bir etkinin kalması kaçınılmazdır. Bu nedenle, bir koruyucu onları muhafaza etmelidir.

Fecrin iki rekâtı da böyledir. Çünkü farzdan önceki nafile, şahsın kendisi hakkında verdiği bir sadakadır. Allah şöyle der: '*Peygamberle konuşmazdan önce bir sadaka veriniz.*'[386] (Peygamberle konuşmaktan) Daha güçlü ve daha zorunlu olan Hak ile konuşmazdan önce sadaka gerekmez mi? (Sabah namazından önce kılınan) Fecrin iki rekâtının hükmü, bilginlerin görüş birliğiyle sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber, güneş doğuncaya kadar uyuyup sabah namazını kaçırdığında, 'güneş doğduktan sonra iki rekâtı kaza etmiş, ardından sabah namazını kılmıştır.' Bize göre, (güneşin doğumundan sonra) bu iki rekâtın kılınması kaza değildir ve Hz. Peygamber sabah namazını olduğu gibi o iki rekâtı da vaktinde kılmıştır. Çünkü söz konusu vakit, (bize göre) uyuyanın ve

unutanın vaktidir. Dolayısıyla, fakihlerin terminolojisine göre, 'Peygamber onları kaza etmiştir' denilemez.

FASIL İÇİNDE VASIL

Fecir Namazının İki Rekâtında Sure Okumak

Bazı bilginler, bu iki rekâtta sadece Fatiha okumayı müstehap saymıştır. Bazı bilginler ise, 'Fatiha suresine kısa bir sure eklemede beis yoktur' demiştir. Bazı bilginler de fecir namazının ilk iki rekâtında belirlenmiş bir okumanın bulunmadığını ileri sürmüştür. Benim görüşüm, her iki fikrin de caiz olabileceği ve bir şey belirlemeksizin hafif tutulmasının daha doğru olacağıdır. Fatiha suresi namazda gereklidir, çünkü o, namazda namazın ta kendisidir. Onu okumayan kimse, namaz kılmamış demektir. Sünnet, 'vakit sıkıştırsa bile iki rekâtı kılmanın iyi bir davranış olduğunu' belirtmiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Bu iki rekât namazda (okumayı) hafifletmenin sünnet olması, bu konuda rivayet edilen bir hadisten kaynaklanır. Hz. Peygamber, 'Allah'ın kıyamet günü bütün kullarını hesaba çekme süresi, fecir namazının iki rekâtı kadardır' buyurur. Hz. Peygamber, ümmetine rahmet olsun diye, o iki rekâtı hafif tutardı. Bu iki rekât bir namazdır ve hükümleri de namazın hükmüyle birdir. Farzların dışında kalan namazlar ise serbest kulluktur. Fakat nafile namazın içerdiği farzlar nedeniyle, sabah namazının iki rekâtında zorunlu kulluk kuşkusu vardır.

Nafile namazda ve farz namazların dışındaki ibadetlerde kul, azat edilmiş veya sözleşmeli veya müdebbir köle gibidir. Bunlar, aynı du-

rumda olmayan kölelerin mahrum kaldığı bir hürriyet kokusu taşır. Özetle, nafile namazlar içinde sünnetlerdeki kulluğun durumu, sözleşmeli ve müdebbir kölenin durumuna benzer. Sünnet olmayan nafile ise, başka bir ifadeyle Hz. Peygamberin sürekli yapmadığı veya bizzat dile getirmediği sünneti kılan kul ise, azatlı köle gibidir. Böyle birisi, bir yönüyle azat edilmiş olmak yönünden hür, azat edilmemiş yönünden kalan kısmı nedeniyle köledir. Bu durum, zorunlu kulluk ile serbest kulluk arasındaki bir durumdur. Başka bir ifadeyle, farz ve nafile namazlar arasındaki sünnetler gibidir.

Fecir namazının iki rekâtında sadece Fatiha suresini okumayı yeterli görmek, bu surenin yeterliliğinden kaynaklanır. Çünkü sadece onu okumakla 'namaz kılındı' denilebilir. Fatiha'ya sure ilave etmek ise, bu özellikten kendisi adına gerçekleşen mertebeyi öğrenmekten kaynaklanır. Çünkü sure, menzil demektir. Nabiğa bir methiyesinde şöyle der:

Allah'ın sana bir sure (menzil, mertebe) verdiğini görmedin mi?
Onun altındaki her hükümdar gider gelir (tezebzüb)
Sen güneş, bütün hükümdarlar ise yıldızdır
Sen doğunca, onların hiç biri görünmez.

Kur'an-ı Kerîm'in sureleri, onun menzilleri demektir. Her surenin bir takım ayetleri olduğu gibi herkese ait her bir menzilin Allah katında bir takım delaletleri vardır. Bunların en açığı, Allah'ı bilmektir. Allah'ın yardımı ise, onları ifade edebilmededir. Ayete'l-Kürsi ayetlerin efendisi olduğu gibi Allah'ı bilmek de bütün delaletlerin efendisidir. Fatiha suresi, kulu ve Rabbi bir arada topladığı için Kuran'dır (toplayıcı). Bunun yanı sıra bu sure, namazda sadece kulun okuyacağı kısımlarla kulun Rab'den farklılaşmasını sağlayan bir 'Furkan'dır (ayırıcı).

Allah, kulun okuduğu Fatiha suresindeki yerini açıklamış ve 'Fatihasız namaz olmaz' demiştir. Çünkü Fatiha suresi, kula Rabbinin karşısındaki yerini ve daha önce ifade edildiği gibi surenin (aynı zamanda menzilin) Rab ile kul arasında ikiye bölündüğünü bildirir. Öyleyse bir sure veya surelerden çeşitli ayetler okuyup okumayacağını düşünmeksizin, Fatiha suresinden sonra bir sure okumak uygundur. Fatihadan sonra okuyacağı sureyi daha önce düşünmek ise, Allah katındaki menzilin-

deki doğru yönü öğrenmek için bekleyen kimseye göre zararlıdır. Söz konusu doğru yön, ilk düşüncedir.

Fatiha suresini bitirdiğinde insan, Kuran'dan kolayına gelen bir ayeti ve Allah'ın diline söyleteceği herhangi bir sureyi okur. Fakat belirli bir ayet tercih etmez veya tereddüt edip de Allah'ın kendisini hangi menzile yerleştirdiğini ya da -sureyi tamamen okumayacaksa- Allah'ın hangi ayeti veya sureyi dilinden döktüğüne bakmaz. Böylelikle bilgili, bilinçli ve halini gözeten kimse, Allah katındaki menzilini öğrenir. Söz konusu menzil, Fatiha suresini okumak nedeniyle o vakitte kendisine ait ve Rabbine ait kısımdan meydana gelmiştir. Bu menzilin meydana gelmesi, Fatiha suresindeki övgüye bir ödül, okuduğu suredeki dua ve isteğin bir karşılığıdır. Sureyi tamamlarsa, hiç kuşkusuz, ona ait menzil bütünüyle kendisine ait olur; bir miktar eksik okuduğundaki payı ise, sureyi eksik okuduğu kadardır. Sünnet olan, başlanan sureyi tamamlamaktır. Güvenilir bir hadiste şöyle denilir: 'Kıyamet günü Kuran okuyan kimseye şöyle denilir: 'Oku ve yüksel. Varacağın yer, okuyacağın son ayetin katında bulunmaktadır.'

Ey insan, artık kendi adına seç!
Bana gel ki sana kesin kanıt göstereyim

FASIL İÇİNDE VASIL

Fecir Namazındaki Okumanın (Kıraat) Niteliği

Bazı bilginler, fecir namazında gizli okumanın müstehap olduğunu, bazı bilginler ise açıktan okumanın müstehap olduğunu, bazı bilginler ise, insanın bu konuda serbest olduğunu söylemiştir. Benim görüşüm, bu konuda bağlayıcı bir nas olmadığına göre, duyulmayacak şekilde insanın duyacağı tarzda okumanın uygun olduğudur. Bu ise, namazın vaktine uygun olarak, açıktan okumakla gizli okumak arasındaki bir durumdur. Sabah namazının vakti, geceyle gündüz arasında ara bir vakittir: Bu vakit ne gecedir ki açıktan okunsun; ne de gündüzdür ki

gizli okunsun. Sabah namazının farzında açık okumayı bildiren bir nas olmasaydı, onun hükmü de hiç kuşkusuz böyle olurdu.

Evet! Akşam namazı, bir yönden gece olduğu için bir yönden de gündüz olduğu için açıktan okumak ile gizli okumayı kendinde birleştirmiş, böylelikle onun vakti uyuyana benzemiştir. Uyuyan, ara (berzahî) bir mertebede bulunur. Uyurken (rüyasında) bağırtılar, çığlıklar ve büyük olaylar görür, yanında duran ise onun ne gördüğünün farkında bile olamaz. Vakte böyle bir okumayla karşılık vermek, daha uygun ve yerindedir. Bunun yanı sıra namaz kılan, (nafile) farzdan ayrışsın diye böyle bir okuma tarzıyla fecir namazıyla sabah namazındaki okumayı ayırır. Mertebeleri ayırt etmek ve eşyadaki kuşkuyu ortadan kaldırmak hikmetin bir gereğidir. Bununla birlikte, bana göre namaz kılan kişi bu konuda serbesttir.

VASIL

Batınî Yorum

Fecir namazında açıktan okumayı kabul eden kimse, onu gece namazına katmış demektir. Çünkü gece namazı -şeriatta değil- örfe göre güneş doğmadıkça kılınabilir. Gizli okumayı kabul eden ise, fecri gündüzden saymış demektir. Bu esnada, oruç tutan insanın orucu bozan işlerden uzak kalması farzdır. Bu durumu akşam namazında dikkate almış ve onu gece diye isimlendirmiştir. Çünkü Allah '*orucu geceye kadar tamamlayınız*'[87] demiştir. Şeriat, iki ayrı vakitte veya iki ayrı bakımdan tek bir anlamı iki şekilde yorumlayabilir. Bu, onun yetkisi dahilindedir. '*Ateş tutuştuğunda*'[88] ayetinin yorumu hakkında, sözgelimi, sabahın aydınlanmasının kast edildiği söylenir. Bu durum Arapça'da bilinen bir şeydir. 'Ocak tutuşunca', kulun fecrin iki rekâtında olması uygun değildir. Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Sesler Rahman için kesilir ve sadece bir fısıltı duyulur.*'[89]

Fecrin doğumu, maişet teminini (sağlayan) Rahmanî bir tecelli olduğu gibi gecenin doğumu da dinlenmek için Rahman'dan kaynakla-

nan bir tecellidir. Allah şöyle der: '*Geceyi ve gündüzü sizin için yaratması Allah'ın rahmetindendir. Gece dinlenir gündüzde ise Allah'ın ihsanını ararsınız.*'[90] Gündüz, çoğunlukla geçim, hayatı sürdürmek, insanların ihtiyaçlarını karşılamak, emirleri uygulamak, sanatları ortaya çıkarmak, yapılmış şeyleri düzenlemek, onları güzelleştirmek için vb. konularda hareket ve çalışmayı gerektirir. Öyleyse gündüz, bu âleme dönük Rahmanî bir tecellidir. Bu nedenle, fecir namazının iki rekâtında insanın duyabileceği şekilde gizli okumayı müstehap saydık. Başka bir ifadeyle, Allah karşısında korku ve O'nun karşısında göstermek gereken saygının gereği olarak kısık bir sesle okunur.

(Bu âleme dönük Rahmanî) Bu tecelli gerçekleştiği esnada sabah namazında açık okumak ise, Allah kelamıyla bir farz olarak emredilmiştir. (Batınî anlamıyla böyle bir insan) Allah'ın emrinden konuşan kişidir. Kendisine farz kılındığı şekilde, kasıtlı olarak terk ettiğinde günahkâr olur. Allah zikrettiğimiz tecellide bu farzla ilgili olarak şöyle der: '*O gün Cebrail ve melekler saf tutar. Sadece Rahman'ın izin verdiği konuşur o da doğruyu söyler.*'[91] Böylece, ayette 'izin' zikredilmiş ve açıktan okumak belirtilmiştir. Nafilenin ise, bu tecellide böyle bir derecesi yoktur. Dolayısıyla, nafilede ancak kısık sesle okunabilir. Böylelikle emredilmiş olan ile isteğe bağlı yapılan arasındaki fark gerçekleşir. Allah doğru yola ulaştırandır!

FASIL İÇİNDE VASIL

Mescide Gelip Sabahın İki Rekâtını Kılmadan Namazın Başladığını Gören ya da İmamın Namaz Kıldığını Gören Kişinin Durumu

Bazı insanlar, imam namaz kılarken mescitte bu iki rekâtın kılınabileceğini söylemiştir. Bazı insanlar ise, böyle bir durumda iki rekâtı kılmamak gerektiği görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı insanlar ise, böyle bir insanın mescidin içinde ya da dışında olmasını dikkate almıştır: Mescide girmişse iki rekâtı kılmaz; henüz mescidin dışında olduğunu varsaydığımızda ise, bilginler görüş ayrılığına düşmüştür. Gö-

rüş ayrılığının konusu, mescidin dışındaki kişinin kameti duymuş ya da imamın veya insanların namaz kıldığını görmüşse ne yapacağıdır. Bazı insanlar (fecre ait) iki rekâtı kıldığında imama yetişemeyeceğinden korkmazsa kılabileceğini söylemiştir; korkarsa kılmaz ve imamla beraber namaza başlayarak güneş doğduktan sonra iki rekâtı kaza eder. Bazı bilginler ise, sabah namazının bir rekâtında bile olsa imama yetişebileceğine güçlü bir zanla inanan mescidin dışındaki kişinin iki rekâtı kılabileceğini söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Su bulunup kullanma onu imkânı olduğunda teyemmüm bozulur. Güçlü olsa da olmasa da (müekked ve gayr-ı müekked) Farza eklenen her şeyin nafile olduğunda kuşku yoktur. Çünkü farz, tereddütsüz bir şekilde, nafileden daha güçlüdür. Okunan kametle birlikte vakit, farza aittir. Bu nedenle nafile geride kalmıştır, çünkü bir şey var olduktan sonra ona ilave yapılabilir. Çünkü artış, ilave edilenin daha önce var olmasını gerektirir ki o da farzdır. Farz, esas yükümlü olunan şeydir. Gerçekte de durum böyledir. Çünkü farz, yapmayanın günahkâr olduğu bir emirdir. Nafile ise, farz bulunduktan sonra olabilir. Nafile, farz yoksa ilave olamaz. Nafilenin ilave edileceği bir şey yok ise, 'ilave' adı kendisine verilemez. Esaslara riayet etmek daha uygundur. Öyleyse imamla beraber ya da kameti duyduğunda namaza girmek, fecir namazının iki rekât sünnetini kılmaktan daha uygundur. Hz. Peygamber bu konuda kızardı ve bunu yapana hoşnutsuzluğunu gösterirdi. Sabah namazı kılınırken bu iki rekâtı kılan birine, 'Sabah namazını dört rekât mı kılıyorsun?' diyerek davranışından hoşlanmadığını göstermiş ve bu sözünü tekrarlamıştı. Bu durum, mekruh olmakla birlikte kılınabileceğine delildir. Çünkü Hz. Peygamber namazını bırakmayı emretmediği gibi ondan çıkmayı da emretmemişti. Bununla beraber, yaptığı işi mahzurlu görmüştü. Öyleyse (sabah namazı kılınırken fecir namazını kılmak anlamında) onun geçerli bir amel olduğu ve kendisine başlayanın

namazını bozmayacağı sabit olmuştur. Allah şöyle der: *'Amellerinizi geçersiz yapmayın.'*[92] Fakat şeriatın böyle bir durumda namaz kılmayı mekruh gördüğünü bildikten sonra, bir daha ona dönmez. Şeriat, sadece başlamayı kerih görmüştür.

FASIL VEYA VASIL

Fecir Namazının Kaza Vakti

Bazı bilginler, sabah namazından sonra kaza edilebileceğini söylemiştir ki ben de bu görüşteyim. Başka bir grup ise güneş doğduktan sonra kaza edilebileceğini söylemiştir. Bu grup bilgin ise, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı, vaktin geniş olmadığını, bir kısmı ise vakti genişletip şöyle demiştir: Bu iki rekât, güneşin doğumundan zeval (tepe noktasından batıya yönelmek) vaktine kadar kaza edilirken zeval vaktinden sonra kaza edilmez. Kaza edilebileceğini söyleyenlerin bir kısmı onu müstehap saymış, bir kısmı ise bunu kişinin tercihine bırakmıştır.

VASIL

Batınî Yorum

Allah'ın vacip ya da teşvik edilmiş herhangi bir hakkının vakti geçtiğinde, onu herhangi bir vakit sınırlamaz. Çünkü şeriat onu sınırlamamış ve insan ölmediği sürece dilediği vakit onu kaza olarak yerine getirebilir. Bunun istisnası, unutarak farzın kaçırılmasıdır. Bu durumda ise, hatırlandığında yerine getirilir ve hatırlama onun vaktidir. İnsan unutma ve uyku nedeniyle kaçırdığı ibadeti kaza etmez.

FASIL İÇİNDE VASIL

Fecir Namazından Sonra Yatma

Bir grup bunun vacip olduğu görüşündedir ki, ben de o görüşteyim. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'den güvenilir bir şekilde aktarılan emirdir. Bir grup ise, onun sünnet olduğunu söylerken başka bir grup müstehap olduğunu söylemiştir. Fakat kimse onu reddetmemiştir.

Allah'ın şeriatını bilen hadis bilginleri için (fecir namazından sonra uyumanın reddedilemeyeceği hususunda) herhangi bir kuşku ve belirsizlik yoktur. Müçtehitleri taklit eden zamanımız fakihleri ise böyle değildir. Onların ne Kur'an-ı Kerîm ne de Sünnet hakkında herhangi bir bilgileri yoktur. Onlar, Kur'an-ı Kerîm'i ezberleseler ve onda üstatlarının görüşlerine aykırı görüşler bulsalar bile, Kur'an-ı Kerîm'e yönelmez, onunla amel etmez, bilgiyi aktarmak niyetiyle onu okumaz ve bu rivayet ve ayete aykırı imamların mezhebine dayanır. Onların bu konuda bir mazeretleri olamaz. Söz konusu kimselerden kıyamet günü uzaklaşacak ilk kişi, imamlarıdır. Çünkü onlar, imamlarına insanlara 'Beni taklit edin bana uyun' dediklerini kesinlikle doğrulatamazlar. Çünkü kendisini taklit ve ona uymak, (müçtehitlerin değil) Hz. Peygamberin özelliklerindendir. Şöyle iddia edebilirler: 'Bize imamlara uymayı Allah emretmiş ve '*Bilmiyorsanız zikir ehline (bilenler) sorunuz*'[93] demiştir. Biz de, onlara sorduk ve fetva istedik.' Bu iddiaya karşı şöyle yanıt verebiliriz: Biz onlara meseleler hakkında kendi görüşlerini değil, Allah'ın hükmünü bize aktarsınlar diye soruyoruz. Çünkü Allah ayette 'zikir ehli' demiştir, kast edilenler 'Kur'an-ı Kerîm'i bilenlerdir,' çünkü zikir Kur'an-ı Kerîm demektir. Kur'an-ı Kerîm'i okurken onların fetvalarına aykırı bir hüküm bulduğumuzda, Allah'ın kitabına bağlanıp o imamın görüşünü terk etmemiz gerekir. Müçtehit imam, bir ayeti ya da hadisi aktardığında ise, onun sözüyle değil, ayet veya hadisle amel etmiş oluruz. Böyle olduğunda ise, dili ya da hükmün gerektirdiği şeyi bilmediğimiz için, başka bir ayet veya rivayetle ona karşı çıkmamamız gerekir. Başka bir bilgimiz varsa, biz ve müçtehit imamlar eşitiz demektir.

Sahih bir rivayette, Hz. Peygamber'in fecir namazından sonra uzanıp istirahat ettiği aktarılmıştır. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir ha-

diste, fecir namazının iki rekâtını kılan herkese uzanmak emredilmiştir. Benim görüşüm, bunu yapmayanın günahkâr olduğudur. Çünkü (hadiste) bunu yapmak zorunlu olarak emredilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir vakitte kaza edilse bile, mutlaka uzanmak gerekir. Hadiste geçen bağlaç, ardışıklık ifade etse de zahir ehlinden geç dönem bazı müçtehit-hafızlar şöyle demiştir: 'Fecir namazını kılıp uzanmayanın sabah namazı geçerli değildir. Fecir namazını kılmamışsa, (yatmadan) sabah namazını kılabilir.

VASIL

Batınî Yorum

Uzanmak, fecir namazından sonra ve sabah namazından öncedir. Çünkü yükümlü mekruh bir iş yapma durumunda kalmıştır. Çünkü fecir doğduktan (sabah vakti girdikten) sonra, ancak fecrin iki rekâtını kılabilir, sonra sabah namazını kılar. Böylece fecir namazı, farz ibadetlere benzemiş, bu nedenle onunla sabah namazı arasında uzanmak gerekmiştir. Bu sayede sünnet farzdan ayrışır ve fecir namazından ayrıldığını bilerek, uzanmış olduğu yerden farza kalkar. Kişi fecir namazından (uzanmadan) sonra sabah namazına kalksaydı, hiç kuşkusuz, namazı dört rekâtlı namazlara benzemiş olurdu. Bu nedenle Hz. Peygamber müezzin kamet getirirken fecir rekâtlarını kılan kişiye 'Sabahı dört rekât mı kılıyorsun?' demiştir. Öyleyse, namaz kılanın fecir namazından ayrılmış olduğu anlaşılacak şekilde fecir namazı kılan kişinin bu iki rekâtla sabah namazını ayırt etmesi uygundur.

Hz. Peygamber fecir namazı kıldıktan sonra uzanmayı sözlü ve fiili olarak emretmiştir. Başka bir ifadeyle hem yapmış ve hem de yapmayı emretmiştir. Bu uygulamaya karşı çıkan kişinin bu konuda Hz. Peygamberin emrinden yüz çevirmek ya da ona uymamak için geçerli bir delili yoktur. Allah şöyle der: '*Allah'a ve ahiret gününe iman edenler için, Allah'ın peygamberinde sizin için güzel örnek vardır.*'[94] Zıddında sınırlanmayanın mertebesinin yüksekliğine bakınız!

FASIL İÇİNDE VASIL

Nafile İki veya Dört veya Üç ve Daha Fazla Rekât Olarak mı Kılınır?

Bazı bilginler, mutlaka iki rekâtla kılınması gerektiği görüşündedir. Başka bir ifadeyle, her rekâtta selam vererek, gece ve gündüz nafile kılınır. Bazı bilginler ise, kişinin serbest olduğu görüşündedir: dilerse iki, üç, dört, altı, yedi vb. rekât olarak kılabilir. Bazı bilginler ise, gündüz namazıyla geceyi ayırt edip şöyle demişlerdir: İstenirse gündüz namazında dört rekâtla kılınabilir. Gece nafilesi ise ikişer ikişer kılınır. Benim görüşüm, vitrin dışında kişinin iki rekâtta selam vermekle -ki bu özellikle gece namazında daha uygundur- gündüz namazında dört rekâtta selam vermek arasında muhayyer bırakıldığıdır. Gündüz namazları ise, öğleden önce dört rekât olmak üzere, dilerse altı, sekiz ve dilediği rekâtlarda kılınabilir. Nafile namazlarda üçer, beşer ve yedişer gibi namazlar ise, vitir namazıyla ilgilidir. Çünkü vitrin dışında herhangi bir rekâtın tek sayıda kılınacağı bildirilmemiştir. Fakat insan serbesttir, dilerse selam vermez ve her iki rekâtta üçüncüye, beşinciye ve yedinciye kalkar. Sadece çift rekâtların sonunda oturup sonra tek rekâta kalkabilir. Dilerse vitir rekâtının sonunda oturur ve bütün hallerde selamı tek rekâta erteler.

VASIL

Batınî Yorum

Nafile namaza başlamak seçime bağlı olduğu için, onun rekâtlarının sayısı da -bir sınırlama olmaksızın- serbesttir. Bu konuda şeriattan bir yasak gelmediği gibi Hz. Peygamberin belirli bir rekâtla sınırlaması şeklinde bir emir de gelmemiştir. Sünnete uymak, daha iyi ve daha doğrudur. Rekâtları serbestçe belirlemeyi onaylasak bile, 'hayırlı olmak' koşuluyla bir (müçtehit tarafından ortaya konmuş) alışkanlığa bağlan-

mayı yeğleriz. Çünkü iyilik, uymadadır. Uymak ise, kendiliğinden bir şey ortaya koymasına göre kula ve mertebesine daha uygun ve daha layıktır. Çünkü adet koymak ve alışkanlık geliştirmede bir çeşit efendilik ve öne geçme (duygusu) vardır. Hz. Peygamber'e sünnet yapacağı şeyleri sünnet yapmak emredildi ve bu bağlamda şöyle derdi: 'Size bıraktıklarımla yetininiz.' Böylece soru sorulmasını istememiş ve sürekli soru sormayı ayıplamıştır. Başkasının ise, bir adet koyma hakkı yoktur. İnsan sünnet ve farzları kullanmakla vaktini geçirse, hiç kuşkusuz, vakitleri yetmez ve adet koymaya vakit bulamazdı. Yazık! İnsan başkasını yöneteceğim diye kendini yönetmekten perdelenmiştir!

Benim, Hz. Peygamber'in dile getirip davranışından sabit olan güvendiğim sünnete göre nafilenin rekâtları şunlardır: Fecirde iki rekât, gündüzün başında dört rekât, öğleden önce dört rekât, öğleden sonra dört rekât, ikindiden önce dört rekât, akşamdan önce iki rekât, akşamdan sonra altı rekât, içinde vitirle beraber geceleyin on üç rekât, Cuma namazından sonra ise dört rekât. Bunlara yapılan ilave, iyilik üstüne iyilik, nur üstüne nurdur! Öğleden sonra Hz. Peygamberin yaptığıyla teşvik ettiğini birleştirmek için altı rekât kılmak daha uygun olurdu. İnsanların bu konuda çeşitli görüşleri vardır. Ben ise, sadece hadisin ya da peygamberin uygulamasının getirdiği şeylerden seçtiklerimi zikrettim. Bu konudaki genel hadis 'Namaz en hayırlı iştir' hadisidir. İyiliği artırmak ise, güzeldir. Fakat burada dile getirdiğimiz namazı güzel kılmak, fiillerini uzun yapmak, okunan ayetleri ve zikirleri düşünmek gibi hususlar, rükuyu artırdığı ölçüde zaman alır. Bizim görüşümüz daha uygundur. Allah ehli olan şeyhlerimizden böyle öğrendik. Peygamberin geceleyin kalktığında kıldığı namazı hakkında şöyle aktarılır: 'Hz. Peygamber iki rekât kılar, fakat onları güzel ve uzunca kılardı.' Peygamberin rüku etmesi ayakta duruşuna, rükudan kalkışı da rükusuna yakın olduğu gibi secdeleri de böyleydi. Böylece namazı bir birine yakındı. Asıl ise, rükudur. Böylece namazın eğilme ve kalkış esnasındaki fiilleri uzunluk ve kısalığa göre rükuyla ahenkli olurdu. Birinci rekâtın ikinciden uzun olması sünnetten olduğu gibi eklenen her şey bir öncekinden daha kısadır. Farzlarda da durum böyledir, bunu bilmelisin.

Kırk dördüncü kısım sona erdi, onu kırk beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Ramazan Ayı Namazı

Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilir: 'İnanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan ayını geçirenin geçmiş günahları affedilir.' Ramazan'ın namazı teşvik edilmiştir ve 'teravih' diye isimlendirilmiştir. Başka bir adı ise, ikişer rekâtlarla kılındığı için 'işfa' (çiftleme)' namazıdır. Bilginler, Ramazan'da insanların kılacakları rekâtların sayısı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba en uygun sayı hangisidir? Çünkü bu konuda kesin bir ifade yoktur. Bazı bilginler, vitir namazının dışında yirmi rekâtı benimsemiş, bazı bilginler ise otuz altı rekâtı uygun görmüştür. Vitir de üç rekâttır. İlk neslin benimsemiş olduğu bu düşünce, geçmiş uygulamadır. Benim bu konudaki görüşüm, bir sınırlamanın olamayacağıdır. Sınırlama olacaksa, o da Hz. Peygambere uymaktan kaynaklanır. Çünkü Hz. Peygamber'in ne Ramazanda ve ne başka bir zamanda on üç rekâta hiçbir şey eklemediği sabittir. Fakat Hz. Peygamber, namazı uzunca ve güzelce kılardı. İşte Ramazan nafilesini kılmak ile Peygamberin sünnetine uymayı birleştirmek için benim tercih ettiğim görüş budur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: *'Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır.'*[95]

VASIL

Batınî Yorum

Ramazan Allah'ın isimlerinden biridir. Bu ayda nafile namaz kılmak, bu durumdan kaynaklanır. Çünkü geldiğinde, o isim için ayağa kalkmak zorunludur. Allah şöyle buyurur: '*O gün insanlar âlemlerin rabbinin karşısında ayağa kalkar.*'[96] Ramazan ise, Allah'ın bir ismidir. Arif, bu mübarek aya tahsis edilmiş isme hürmet için teravih namazı kılar. Arif, teravih kılarken bunu düşünür.

Bunun yanı sıra, Hakkın sadece bu aya özgü bir hükmü vardır. O da, Allah'ın kullarına orucu farz kılmasıdır. Oruç, insanın yemekten, içmekten cinsel ilişkiden ve dedikodudan uzak durmasını sağlayan 'samedanî (hiçbir şeye muhtaç olmamak)' bir niteliktir. Bunlar, kulun kendileriyle oruçluyken nitelendiği ilahi niteliklerdir. Gece olduğunda ise, kul gündüz nitelendiği özellikleriyle Hakkın önünde ayağa kalkar. Yoksul ve beslenen bir kul olduğunu anlayıp gündüzün uzak durduğu şeylerden gerçek anlamda uzak durmadığını öğrenmesi için iftar vaktinde teravih kılması kula emredildi. Bu nitelikler, Allah'ın doğanın hükmünden münezzeh olması gibi nitelikleriyle ahlaklanırken dikkatini çekmek üzere kula geçici olarak ilişmiştir. Bu nedenle kutsi bir hadiste Allah, insanoğlunun her ameli kendisine ait iken orucun kendisine ait olduğunu bildirmiştir. Adeta Allah şöyle der: Ey kulum! Yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durmak -sana değil- bana ait bir özelliktir. Çünkü ben, kendi başına var olanım. Varlığımı koruyacak bir koruyucuya muhtaç değilim. Sen ise, varlığını koruyacak bir koruyucuya muhtaçsın. O da benim. Bunun için senin adına gıdayı yarattım, seni ona muhtaç yaptım. Bunun amacı, muhtaç olduğun kesinleşsin diye, varlığının koruyucusunun ben olduğuma dikkatini çekmektir. Muhtaç olmana rağmen taşkınlık yaptın, zorbalaştın, büyüklendin ve böbürlendin. Hemcinslerine 'Ben sizin en büyük rabbinizim, sizin için benden başka bir Rab tanımıyorum' dedin. Ben, ben, ben! Bunu iddia ederken acıkmak, susamak, küçük-büyük abdest yapmak, sıcaklık, soğukluk ve geçici acılarla üzülmekle rezil olmaktan utanmadın. Ey Âdemoğlu! Sa-

na üç bela veriyorum: Yoksunluk, hastalık ve ölüm. Bununla beraber sen, metanetlisin!

Öyleyse Ramazan ayında namaz kılmak, Allah'ta namaz kılmak demektir. Zarfı Allah olan kişi, O'nun her şeyi ihata ettiğini bilmelidir. Zarf olmak bu demektir. Dolayısıyla, kimsenin O'nun dışında kalması mümkün değildir. O'nun Ramazan içinde seni ihata etmesi, zorunlu kulluğunda senin adına bir farz belirlemesi yönüyle şereflendirme ve tenzih anlamı taşır. Bu farzın nedeni, sana ait olan değil, kendisine yaraşan bir şeyle nitelenmeni sağlamaktır. O da, ömrünün yarısını teşkil eden gün boyunca beslenmekten ve kadınlarla cinsel ilişkiden uzak durmaktır. Sonra geceye ulaşarak, beslenme ve cinsel ilişkiden münezzeh Rabliğinden yaratılışın gereği olan kulluğa dönersin. Bunların hepsi Ramazan'dır.

Ramazan içindeki durumun 'Namazı kendimle kulum arasında böldüm, yarısı benim, yarısı kulumundur' ifadesinde belirtildiği gibi namazdaki durumun gibidir. Allah Ramazan'ı da kuluyla kendisi arasında ikiye bölmüştür. Yarısı Allah'a aittir. Bu durum 'Oruç benim içindir' ifadesinde belirtilir. Sözü edilen, gündüzdür. Diğer yarım ise kula aittir. O da oruç yasağının kalktığı gece vaktidir. Hz. Peygamber, namaz hakkında şöyle der: 'Namaz nurdur.' Oruç hakkında da 'Oruç aydınlıktır' buyurur. Aydınlık, nur demektir. Allah *'Güneşi ziya yapmıştır'*[397] buyurduğu gibi başka bir ayette *'Güneşi bir lamba (sirac) yapmıştır'*[398] der. Aradaki bu benzerlik nedeniyle Ramazan gecesinde namaz kılmak gerekmiş, (kul ile Allah arasında gerçekleşen) bölünme ve (her ikisinin) ışık olmada oruç ile namaz arasındaki ilişki nedeniyle teşvik edilmiştir. Namazıyla birlikte orucun gecesi orucuyla birlikte gündüz gibidir. Böylece gündüz vasıtasıyla onunla birleşir, geceyle ise, O birlenir. Nitekim bir mısrada şöyle dedik:

Niyetlerimiz doğru olduğunda
Sırlarda bir oluruz

Azimet, niyet demek olduğu gibi geceden niyet etmek orucun şartıdır. Biz oruçluyken Hak ile beraberiz. Belkıs (Asıf'ın göz açıp kapatmadan getirdiği) tahtı hakkında şöyle demişti: 'Sanki oydu.' Hâlbuki gördüğü taht kendi tahtıydı. Belkıs'ın bilgisizliği, benzetme edatını ifa-

desine kattığı gibi insanın bilgisizliği de ona 'ben oruçluyum' dedirtir. Beslenen kişi nasıl oruçlu olabilir ki? Yazık! Allah ona şöyle demişti: 'Oruç bana aittir, sana değil.' Böylece oruç tutma iddiasını insandan uzaklaştırdığı gibi Belkıs'tan da gördüğü tahtı kendi tahtına 'benzetmesini' ortadan kaldırmıştır. Ardından Belkıs, gördüğü tahtın kendi tahtı olduğunu anlamıştır. İşte şu mısranın anlamı budur:

Niyetlerimiz doğru olduğunda
Sırlarda bir oluruz

'Oruç tutan insandır' dersen doğru söylemiş olacağın gibi 'oruç insana değil Allah'a aittir' dersen, yine doğru söylemiş olursun. Bir olmanın yegâne anlamı, bir olan iki şeyden her birine dönük nispettir. Bu esnada, yine de her birisi bir olmanın kendisinde diğerinden farklıdır. Dolayısıyla 'o odur' (denilebileceği gibi) 'o, o değildir' (de denilebilir). Nitekim biz de bir mısramızda şöyle demiştik:

Ben, ben değilim, ben o da değilim
Ben kimim, o kim?
Ey O! De ki, sen bensin
Ey ben, O sensin.
Hayır! Ben, ben değilim
Hayır! O da O değildir
O 'O' olsaydı, bakmazdı
Gözlerimiz Onunla O'na
Varlıkta bizden başkası yok
Ben O'yum, O da O
Bizim için bizimle olan kim?
O'nunla O'na ve O'nun için olan gibi?

Bize bildirildiği üzere, Allah'ın kendisine kavuşmayı oruçlunun iftarına benzeterek şöyle dediğini gördük: 'Oruç tutanın iki sevinci vardır: Birincisi orucunu bozduğundaki sevincidir.' Çünkü iftar, onun bedeninin gıdasıdır ve o insanı perdeleyen gıdadır. Çünkü gıdayı veren, gerçekte Allah'tır. 'Bir de Rabbine kavuştuğuna sevinir.' Bu da, onun

bekasını sağlayan gerçek gıdadır. Allah, bu iki sevinci oruçluya vermiştir. Bu ise, perdeli olarak ve perdenin kaldırılışı esnasındaki sevinçtir. Böylece somunun (ekmek) şerefine katıldık. Çünkü ekmek bize göre alışık olunan gıdadır ve şekli de daireseldir. Daire, şekillerin en üstünüdür. Böylece başka bir besini değil, ekmek somununu zikre tahsis ettik. Allah'ın insana amade kıldığı şeylerde kendi yönünü söyledik ki, ona ulaşabilesin. Her canlı, hiç kuşkusuz, hatta dile gelmeyen her varlık bile kendi gıdasını ister. Bu konuda şu mısrayı söyledik:

Arzulu bir şekilde yürüyen birini görürsen
Anla ki ekmek peşinedir bu gidiş
Allah ekmeği bir perdeye çevirdi
el-Müheymin ve el-Latif isimlerine
İnsanlar onunla ve onun uğruna alış veriş yapar
Latiflerin ve kesiflerin ruhları.
Unsurların ve yaratıkların oluşturulması
Mağaralarda madenlerin yaratılması
Ağır gemilerin yürümesi
Şiddetli rüzgarların savurduğu engin dalgalarda
Tehlikeleri ve sarsıntıları aşarak (hep ekmeğe doğrudur).
Canlılar meşakkatle ona doğru yürür
Ekmeğin şerefindendir ki Allah
Değerli ve değersizler için yemin etmiştir ona
Bir kere mahrum kalsalar, sıkıntıya düşer canlılar
İyilik sahibi er-Rauf ve el-Bir'in izninden.
Ekmek uğruna namaz kılar, oruç tutar ve mübah sayarlar
Kafirlerin kanını, bazen de masum insanlarınkini.
Ayaklılar kadar kuşlar da ekmeğe uçar
Güçlü zayıfla birlikte koşar ekmeğe
Hiç kuşkusuz uğruna çalışılan küçük büyük her ne ise
Gerçekte ekmektir onlardaki esas neden
İyice düşünürsek, sanki
Düşünceyi üreten harflere benzer ekmek.

O, kuşkusuz bir cömertliktir
Ah, bu zarif cömertliğe olan arzum!
Seni feda ettim! Ekmekte açık bir sır vardır
Eski ve yeni dönemden.
Sözümün doğruluğunu inkar edenlere de:
Anlamadınız bu ince anlamı
Allah onu bir bedele çevirmedi mi?
İnatçıların burnu sürtünse de, kendisini görmenin bedeli.

Namaz kılanın Ramazan ayında kıldığı namazındaki niteliği, bu ismin ve zamanın üstünlüğü nedeniyle, en üstün niteliklerdir. Allah, farz namazın dışında, kulun gece namaz kılmasını gündüz oruç tutmasının yerine koymuştur. Bu durum, kuluna dönük bir rahmet ve hafifletmedir. Hz. Peygamber, farz kılınmasın diye teravihi sahabesine kıldırmaktan çekinmişti. Teravih onlara farz kılınsaydı, ona sebat gösteremez ve gerektiği gibi ona güç yetiremezlerdi. (Farz olsaydı) Teravih namazını kılma direnci gösterenler ise, genellikle onu kötü ve eksik bir şekilde kılardı: Allah'ı namazda çok az zikreder, rüku ve secdeyi tam yapmaz, ayetleri düzgün bir şekilde okumazlardı. Onu bir imamın etrafında toplanarak bu şekliyle düzenleyen ise, insanların bu gün yaptıkları gibi düzenlememiştir. İnsanların bu gün kıldığı namaza benzer bir namaz için Hz. Peygamber bir adama şöyle demiştir: 'Dön, tekrar namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın.' Öyleyse kılınması sünnet olan ve teşvik edilmiş Ramazan teravihini kılmaya niyetlenen kimse, Şari'nin farz namazları kılmayı emrettiği gibi, dingin bir şekilde huşuyla, ağırbaşlılıkla ve okunanı düşünerek namaz kılmalıdır. Aksi halde, kılmamak daha iyidir. Hz. Peygamberin yaptığı gibi teravihin gecenin başında kılınması, yarısında veya üçte birinde kılınmasından daha iyidir. Ayrıca, diğer nafilelerden farklı olarak, camide kılınması evde kılınmasından daha iyidir. Hz. Peygamber, üzerlerine farz olur da onlar yerine getiremez ya da tembellik yaparlar diye, ümmetine merhametinden dolayı teravihi kılmamış ve evine gitmiştir. Allah, peygamberi hakkında şöyle buyurur: *'Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.'*[99] Başka bir ayette ise *'Müminlere karşı merhametlidir'*[100] buyrulur. Gece namazının ikişer rekâtla kılınacağı bir hadiste bildirildiği gibi teravih namazı da ikişer rekât kılınır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Güneş ve Ay tutulması İçin namaz Kılmak (Küsuf Namazı)

Bu namaz, bilginlerin görüş birliğiyle sünnettir ve cemaatle kılınır. Bilginler, bu namazın niteliği, namazdaki okumanın tarzı ve caiz olduğu vakitler hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Ayrıca, hutbenin şart olup olmadığı; Ay tutulduğunda kılınan namazın güneş tutulmasındaki namaz gibi mi olduğu hususunda görüş ayrılıkları vardır.

Namazın niteliği hakkındaki görüş ayrılığına gelirsek, bu konuda Hz. Peygamberden güvenilir olan ya da olmayan farklı rivayetler aktarılmıştır. Her rivayeti kabul eden bir grup vardır. Kim hangi rivayeti esas alarak namazını kılarsa caizdir. İkişerli kılınan on rekât ile ikişerli sekiz rekât veya ikişerli kılınan altı rekât ve ikişerli kılınan dört rekât arasında serbesttir. Dilerse -nafilelerde adet olduğu üzere- ikişerli rekâtlarla tutulma kalkıncaya kadar kılar, dilerse -güneş açılıncaya kadar- yakarış ve huşu içinde Allah'a dua eder. Güneş açıldığında ise, Allah'a şükretmek için iki rekât kılar ve ayrılır.

Bana göre, bu rivayete göre hareket etmek daha yerindedir. Çünkü böyle yapmak, bir yandan Hakkın mertebesine hürmeti içerdiği gibi öte yandan o namazı kılan ümmete rahmeti içerir. Çünkü onlar, gafletin ve tembelliğin kendilerini istila etmesi nedeniyle, namazın gereği olan bilinç ve saygı gibi şartları yerine getiremezler. Belki de namaz kılan kişi, günahkâr olur ve bunun farkına varmaz. Yahut, bu ibadet ona ağır gelir ve ondan uzak durur. Bu nedenle, namaz kılmaksızın dua etmeyi daha üstün saydık. Böyle yapmak, insanların hakkında daha güvenlidir. Alâ b. Ziyad tutulma namazını kılardı. Başını secdeden kaldırdığında güneşe bakardı: Açılmışsa secde eder, açılmamışsa ikinci kez rükuya gidinceye kadar ayakta dururdu. Başını rükudan kaldırdığında tekrar güneşe bakardı. Güneş açılmışsa secde eder, yoksa ayağa kalkar ve sonra rükuya giderdi. Güneş açılıncaya kadar böyle devam ederdi.

VASIL

Batınî Yorum

Tutulma, Allah'ın kendisiyle kullarını korkuttuğu ayetlerinden bir ayettir. Tıpkı diğer yaratılmış ayetler gibi, güneş ve ay tutulduğunda sünnet olan, insanların namaza koşmasıdır. Diğer ayetlere örnek olarak depremleri, şiddetli karanlık ve rüzgarın alışık olmadık şekilde esmesini verebiliriz. Hz. Peygamber'e tutulmanın mahiyeti sorulmuş, o da şöyle yanıt vermiştir: 'Allah bir şeye tecelli ettiğinde, o şey kendisine boyun eğer.' Bu hadis, rivayet yoluyla güvenilir olmasa bile, anlam bakımından doğrudur. (Hadiste böyle denilse bile) bize göre tecelli süreklidir. İnsanların bu sürekliliği bilmeyişi, böyle söylemelerine ya da bilgisizlikleri nedeniyle kendilerine böyle söylenilmesine yol açmıştır. Âdetin aşılması, bilhassa bu durumun bilinmesiyle ilgilidir. Nitekim (peygamberin elinde tuttuğu taşların Hakkı tespih ettiğiyle ilgili rivayette) âdetin aşılması, taşların tespihini duyanların kulaklarında gerçekleşmişti, yoksa taşlar sürekli Hakkı tespih ediyordu zaten. Nefislerin sadece olağanüstü ayetler karşısında coşacağı ve heyecanlanacağı kuşkusuzdur. İlahi ayetlerin bir kısmı alışık olunan, bir kısmı ise alışık olunmayanlardır. Alışık olunan ayetler hakkında Kur'an-ı Kerîm'de pek çok ifade vardır. Örnek olarak 'O'nun ayetlerindendir...' ifadesini verebiliriz. Ardından alışık durumları ve olayları zikreder. Sonra şöyle der: 'Bu konuda ayetler vardır.' Fakat insanların çoğunluğu, adet işlediği için ve gaflet kendilerine baskın gelip bilinçten yoksun kaldıkları için, başlarını bu ayetlere kaldıramazlar. Güneş ve ayın tutulmasının sebebi biliniyordu. Bilinmeyen ise, onun ilahi bir tecelliden kaynaklandığıydı. Bu ise, ya peygamber ya da keşif sahibi bir ariften öğrenilebilir.

Allah tutulmayı unsurlar âleminde olduğu kadar tutulmanın gerçekleştiği âlemde ve zamanda var edeceği şeyler için bir ayet yaptı. Çünkü bazen güneş gece tutulur ve onun bizde bir etkisi olmaz. Fakat tutulmanın kendisinde gerçekleştiği burca göre hadise gerçekleşir. Bu, kesin bir bilgidir. Başka bir ifadeyle, güneşin tutulması hakkındaki bilgi kesin bir bilgidir, fakat Allah'ın bu olayda ya da bu olay vesilesiyle meydana getirdiği şey ise bilinemez. Tutulma bir yerde başka bir me-

kana göre daha fazla olabileceği gibi bir mekanda olup başka bir yerde olmayabilir. Bir yerde başlayıp başka bir mekanda başlamaz ve olduğu halde kalır. Bu konunun bilginleri bu durumu bilir. Çünkü güneşin tutulması, uzmanlarınca bilinen ve sayılan hareketlere racidir.

Güneş tutulması, etrafındaki aydan kaynaklanır. Ayın paralelinde bulunduğu ölçüde güneş gözlerimizden gizlenir. Dolayısıyla güneşte görülen gölge, ayın cismidir. Bazen ay güneşin bütününü perdeler. Bu durumda hava kararır ve sadece ayın cismi görülür. Bazen sıradan insanlar, görünenin güneşin zatı olduğunu zanneder, hâlbuki güneş, Allah kendisini dürünceye kadar aydınlıktır. Bu nedenle, onun tutulma vaktini ve ne kadar tutulacağını arifler, yıldızların hareketinden öğrenir. Güneş tutulması, Arap aylarının sonunda gerçekleşir. O esnada ay, güneş ışınlarının kendisini gizleme ve göstermesiyle karşı karşıyadır. Hesap güneş ile ayın paralel olduğunu verirse, bize göre hiç kuşkusuz, tutulma gerçekleşir.

Ay tutulması ise, yeryüzünün gölgesinin ay ile güneş arasına girmesiyle gerçekleşir. Yeryüzünün gölgesi ay ile güneşin arasına girdiği ölçüde, tutulma o yerde meydana gelir ve bu sayede de bilinir. Ayın tutulmasını bilmedeki hata son derece azdır. Ay tutulmasının nedeni bu olmasaydı bilinemezdi. Çünkü geçici durumlar, kullarından dilediği birinin diliyle Allah'ın bildirmesiyle bilinebilir. Bize göre tutulmalar, geçici şeylerdir. Yoksa onlar, Allah'ın 'her göğe emrini vahyetti' dediği esnada ona düzenlediği şeyler arasında yer almazlar. Süregelen durumlar ise, kökleri üzerinde sabittir ve yıkılmazlar. O kökleri bilenler, geçici durumları da bilir. Onlar, alışık olunan şeylerdir ve Allah tarafından yerleştirilmişlerdir (vadedilmişlerdir). Bu konumlandırma akla göre olmadığı gibi bu düzenleme de doğal değildir. Bu nedenle, onlarda adetin aşılması mümkündür. Dayandığı aslı yıkıncaya kadar, asla dayanan her şeyde durum böyledir. Bu konuda irade Allah'a aittir ve 'Önce ve sonra emir O'nundur.'

Bu nedenle müneccimin verdiği hüküm için 'bilgi' denilemez. Çünkü onun yargısını dayandırdığı esaslar Allah tarafından konulan ve 'her şeyi bilen' hikmet sahibinin düzenlediği şeylerdir. Adet, ona göre sürmüştür. Onlar, kendilerinden dolayı böyle değillerdir. Bir şey başkası tarafından konulmuşsa, onun ortadan kalkması mümkündür. Çünkü

onları koyan, hakkında bilgimizin olmadığı belirli bir süreye kadar onları koymuş olabilir. Dolayısıyla, var saydığımız herhangi bir zamanda konulmuş şeylerin ve durumların başkalaşması mümkündür. Başkalaşma olmazsa, bu da o şeyin kendinden değil, onu koyanın iradesinden kaynaklanır.

Böyle bir durumdaki şeyin gerçekleştiğini söyleyen kişi, o şey gerçekleşse bile, kesin bir bilgiye dayanmaz. Çünkü onları koyanın nefsinde neyin bulunduğu iki açıdan bilinebilir: ya içindeki şeyi kendisi bildirir -ki o doğru sözlüdür- ya da o şey ortaya çıktıktan sonra bilinir. Böylece, o sebebi ortaya koyanın nefsinde bulunmadan böyle bir şeyin meydana gelmeyeceği anlaşılır. (Sebepleri) koyan, Allah Teala'dır. O halde, bilgili mümin böyle bir durumda şöyle der: 'Allah, düzeni bulunduğu hal üzere sürdürür ve onun menzillerdeki yürüyüşünü kendi ölçüsünde bırakarak düzenindeki adeti aşmazsa, söylediğimiz bu şey kaçınılmaz olarak gerçekleşir.' Bu nedenle müneccimin sözünün kesin bilgi olduğu reddedilir. Bu ve benzeri konularda elde edilen bilgiler, peygamber ve başkalarının (velilerin) payıdır.

Ayın ışığı güneşten kazanıldığı için iman ve keşif, nurunu Allah'tan almada nefse benzemiştir. Nefs yetkinleşip karşılıklılık (mütekabiliyet) halindeyken -ki o dolunay gecesidir- tecelli doğru bir şekilde gerçekleştiğinde doğasına yönelebilir. Böylece doğasının karanlığı kendisinde ortaya çıkar. Bu karanlık, nefis ile Allah'tan gelen bilgi ve iman nuru arasında bir perde haline gelir. Bu durum, yeryüzünün nefs mesabesindeki ay ile güneşin ışığı arasına girmesine benzer. Nefs doğasına baktığı ölçüde ilahî iman nurundan perdelenir. Nefsin tutulma hali budur.

Güneşin tutulması ise aklın tutulmasıdır. Çünkü Allah, aklı kendisinden aldıklarını öğrensin ve akletsin diye yarattı. Bu durumda ay konumundaki nefs, akıl ile en-Nur ismi yönünden bilgi aldığı Hakkın arasına girer. Haktan bilgi almak, en-Nur isminin yeryüzüne nispetinden kaynaklanır. Allah şöyle buyurur: '*O, göklerde ve yerde ilah olandır.*'[101] Başka bir ayette ise '*O, gökte ve yerde ilah olandır*'[102] buyrulur. Akıl yeryüzünde bulduğu şeyin bilgisini Haktan öğrenmek ister. Bunun üzerine nefis, akılla yeryüzünde bulduğu şeyin arasına arzularıyla girerek yeryüzünde neyi yaratacağı hakkında artık Allah'a bakmaz. Yeryüzü, cisim âlemi demektir. Böylece akıl, hayvani ve şehvet kaynağı nefsin perdele-

mesiyle perdelenir. Bu ise, güneşin tutulmasına benzer. Dolayısıyla onu bu durumdaki kişilerin gözleri algılayamaz. Akıl, cisimler âleminin perde olması ölçüsünde Allah'ı bilmekten mahrum kalır. Bu nedenle Allah, kendisiyle konuşmaya yönelmeyi emretmiş ve onu 'tutulma namazı (küsuf)' diye ifade etmiştir. Ayrıca bu perdenin ortadan kalkması için duayı farz kılmıştır. Çünkü perde, kendisine kemalin gerektiği bir durumda bilgisizlik ve uzaklık demektir. Bu nedenle tutulma, iki ışık kaynağının yetkinliği esnasında olabilir. Ayda tutulma dolunay gecesinde gerçekleşir. Dolunay, onun bize bakan yönden ışığı almadaki yetkinlik vaktidir. Güneşin tutulması ise, bütün felek menzillerinde ayın dönüşünün yirmi sekizinci gününde gerçekleşir.

Ay dönüşünü tamamlayıp başka bir yönden güneşin karşısında bulunmak, böylece ruhlar âleminde de ondan tam olarak ışık almak ister. Nitekim daha önce on dördüncü gecede aşağı cisimler âleminde ondan tam olarak ışığını almıştı. Bu durum, ışığını gözlere tam olarak ulaştırmak içindir. Bunun üzerine, ruhlar âleminde ve yüce âlemde ışığı aya vermekle güneş tutuşur. Tutulma, buradan kaynaklanır. Bu nedenle tutulmanın yeryüzünde ancak kendisinde meydana çıktığı mekanlarda bir etkisi olabilir. Tutulmanın gözükmediği mekanlarda ise, ortaya çıkan bir hükmü ya da etkisi olmaz. Başka bir ifadeyle bu esnada Allah'ın güneş tutulması vesilesiyle yaptığı işlerde bir etkisi yoktur. Çünkü Allah'tan başka fail yoktur. Bütün işler, her şeyi bilen ve hikmet sahibi bir Yaratıcının takdirine bağlıdır. Hesap ilmi güneşin geceleyin tutulacağını bildirse bile, tutulmanın görülmediği yeryüzünün kısımlarında bu tutulmanın bir etkisi yoktur. Ay tutulması da etkisi bakımından böyledir. İnsanın zahir ve batınının ilişkisi de böyledir. Bazen tutulma amellerde gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, dince belirlenmiş hükümler ile amel etmeyi gerektiren bilgide gerçekleşir. Bazen ise, batınla ilgili ilimlerde meydana gelir ve onun zahirle ilgisi olmaz. Böylece tutulma, sadece ilgili olduğu yerde etki eder. Başka bir ifadeyle ya amelin bilgisinde ya da gerçekleşmesine göre amel gerektirmeyen bilgide etkin olur. Bu durumda, bu haldeki kimsenin Allah'a niyaz etmesi gerekir.

Müçtehidin yanılması, güneş tutulmasına benzer. Dolayısıyla böyle bir müçtehit, günah kazanmadığı bir yana, sevap alır. Müçtehit nassı görüp zannınca açık bulduğu görüş ve kıyası nedeniyle nassı terk ederse, Allah katında hiçbir mazereti yoktur ve günahkârdır. Bu da, yıldızla-

rın seyrine bağlı hükümleri bilen bilginlere göre, sabit ve yerleşik bir etkisi olan açık tutulmadır. Bu gibi hataların çoğu, mukallit fakihlerde gerçekleşir. Müçtehitler onlara şöyle der: 'Bizi taklit etmeyin, verdiğimiz hükümle çelişen bir hadis ulaştığında ona uyun, çünkü bizim mezhebimiz hadistir. Biz, delil olduğuna kanaat getirdiğimiz bir delil olmaksızın hiçbir şey hakkında hüküm vermeyiz. Bundan başka bir şey bağlamaz. Sizi de bize uymak bağlamıyor, fakat isteğimiz sizi bağlıyor.'

Her vakitte hatta her bir olayda müçtehidin verdiği hüküm değişebilir. Bu nedenle İmam Malik herhangi bir olay hakkında fetva sorulduğunda 'gerçekleşti mi' diye sorardı. 'Hayır' denilirse, 'fetva veremem' der, 'evet' denilirse, sahip olduğu delilin verisine göre bir fetva verirdi. Zamanımızdaki taklitçi fakihler ise, imamının kendisine emrettiği hadise uymayarak imamına uymanın gereğini yerine getirmemektedir. Böylece çelişen delilin varlığıyla, hükümde imamı taklit etmektedir. Böylece size *'peygamber ne verirse onu alın'*[103] ayetinde Allah'a karşı gelmekte, 'bana uyun' ifadesinde ise peygambere isyan etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber söylediği şeyi ancak Rabbinin emriyle söyler. Ayrıca onlar 'size bir hadis ulaştığında onu alın, benim sözümü ise duvara vurun' derken imamlarına karşı gelmektedir. Bu fakihler, kıyamet gününe kadar devanı edecek sürekli bir tutulma halindedir. Onlar, ne Allah ne resulü ve ne de imamlarıyla beraberdir. Onlar, Allah'tan, peygamberinden ve imamlarından uzaktır. Dolayısıyla Allah'ın katında hiçbir savunu ve mazeretleri yoktur. Bu insanların kimle haşr edileceklerine bakınız!

Tutulma nedeniyle kılınacak namaz, (batınî yorumunda) nefsin ve doğanın karanlığını kaldırması için Hak ile konuşmak ve Hakka yakarmak amacı taşır. Yakaran kişi *'bizi dosdoğru yola, nimet verdiklerinin yoluna ulaştır'*[104] der. Bunlar nur ehlidir. *'Kızdıklarının yoluna değil.'*[105] Bunlar, doğanın karanlığında bulunanlardır. *'Sapkınların yoluna da değil.'*[106] Bunlara örnek olarak, nefs karanlığında kalanları verebiliriz. Allah, bizimle aklımızı ve nefislerimizi karartacak şeylerin arasına perde olsun ve hepimizi, bize ve bize uyanları nur eylesin! Böyle bir şeyin istenileceği kimse Allah'tır ve O buna güç yetirebilir.

Rekâtların sayısının batınî yorumuna gelirsek, bu bağlamda iki rekâtın insanın zahiri ya da batını (iç ve dış), aklı ya da doğası, anlamı ya da harfi, görünmeyen ve görünen yönü olduğunu bilmelisin. İkili kılı-

nan on rekât, Allah'ın önce, sonra, bütün, parça, üst, alt, sağ, sol, arka ve ön (yönle ilişkili olmaktan) tenzihine işaret eder. Bu tenzih, Allah'tan Allah'a döner, çünkü o, Allah'ın amellerindendir. Bu amelin kendisine dönmesiyle de, bütün bu ameller kendisine ait hale gelir. Dolayısıyla O'nun için önce yoktur, çünkü sadece Allah vardır ve Allah 'önce olmak' ile nitelenemez. O'nun için 'sonra' yoktur, çünkü sonra Allah'ın kendisini baki kılmasıyla kalır. Dolayısıyla 'sonra' olamaz. O'nun için 'bütün' yoktur. Çünkü O, latifliği bakımından parçalanmaz ve bir mekana yerleşmez. Bütünü olmayanın parçası da yoktur. Bu niteliklerle nitelenmeyen için ise yönler yoktur. İnsanın yönünün olması, onun bedensel sureti ve yaratılışı bakımından söz konusudur. Bedensel yaratılış sayesinde altı yön meydana çıkar. Dolayısıyla Allah, kendiliğinde belirli bir yönde değil, yönlerin aynıdır.

İkili kılınan sekiz rekâta gelirsek, sekiz zat ve sıfatlardır. Böylece kevnî zat (insan) ve onun nitelikleri, mutlak bir olan ilahi zatta kaybolduğu gibi niteliklerinin nurları da Hakkın niteliklerinde içkindir. Bu durum 'Ben kulumun işitmesi ve görmesi oldum' ifadesinde dile getirilir. Hadiste tüm organlar zikredilmiştir. Dolayısıyla her varlık bir zahir ve bir batma sahip olarak meydana gelir. 'Nefsini bilen rabbini bilir.' Batında da durum böyledir. Zahirde ve işin dış tarafında göz, kulu görür. Hak ise, bu kevnî varlıkta içkindir. Bu durum, arazın bir mahalle ya da mazrufun zarfa girmesine benzemez.

(İkili kılınan) Altı rekât ise, batında şu ayete işaret eder: '*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.*'[107] Başka bir ayette ise, '*Allah her şeyi ihata edendir*'[108] buyrulur.

İkili kılınan dört rekât, '*Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim*'[109] ayetine işaret eder. Şeytan hangi yoldan insana gelirse, orada elinde çekilmiş kılıç bulunan mukaddes bir melek vardır. Şeytanın geldiği kişi ariflerden ise, kendisini koruyan bir melek bulunmaz. Bilakis arifin kendisi şeytanın çaresidir (iksir) ve orada durur. Şeytan hangi yönden kendisine gelirse, ona döner ve bedenini bir ibrize çevirir. Böylece gelen iblis, hüsrana uğrayarak geri döner.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tutulma Namazında Kıraat

Bilginler, bu namazda okumanın nasıl olacağı, yani açık mı gizli mi okunacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, açıktan okunması gerektiğini, bazı bilginler ise gizli okunacağını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

İnsanın 'tutulması' nefs alanında gerçekleşirse, Hakka gizlice yakarır ve Allah'ı içinden zikreder. Tutulma aklında meydana gelirse, açıktan okur. Bu ise, insanın açık delilleri araştırması demektir. Bunlar, delaleti açık ve ulaşılması kolay kanıtlardır. Bu delillerde düşünce, araştırma ve tümevarım ehli olmaları bakımından akılcılar ortaktır. Diğerleri ise, himmetleri riyazete yönelmiş keşif ve tecelli ehlidir. Riyazet ise ahlakı güzelleştirmek, halvete girmek, mücadele ve uzun süreli yakarışlardır. Tutulma (küsuf) namazında Allah'a yakarmak dince belirlenmiştir. Tutulma namazında uzun okumanın batınî yorumu budur. Çünkü Hz. Peygamber'in bu namazı kılarken Bakara süresini okuyacak kadar ayakta durduğu rivayet edilir. İkinci ayakta duruş ise, bunun yarısı kadar, üçüncü ikincinin yarası kadar olabileceği gibi dördüncü ve beşinci rekâtlarda da aynı şekilde yarım yarım devam eder. Bunun nedeni, ruhlar âlemini ayakta durmanın yormayışı ve onlara bir bıkkınlığın gelmeyişidir. Çünkü onların yaratılışı, unsurların hükmünün dışında nurani yaratılıştır. Unsurlardan yaratılan şey ise, uzak yakın dönüşmelere ve başkalaşmalara maruz kalır. Bu durum, yorgunluk ve bıkkınlık diye ifade edilir. Madenden bitkiye, oradan canlıya oradan insana doğru (varlığın) tenezzülü süresinde son derecede yorgunluk daha artar ve bitkinlik genelleşir. Çünkü insan, bir vehim gücüne sahip olduğu için, hızla başkalaşır. Fiiller isimlerle oynadığı gibi, vehimlerin akıllarla oynadığında hiç kuşku yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Küsuf Namazının Kılınma Vakti

Bilginler, tutulma namazının ne zaman kılınacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, namaz kılınan ve kılınmayan bütün vakitlerde kılınabileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, namaz kılmanın yasak olduğu vakitlerde kılınamayacağını, bazı bilginler nafilenin kılındığı vakitlerde kılınabileceğini, bazı bilginler ise kuşluktan zeval vaktine kadar kılınabileceğini söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Tutulmanın belli bir vakti olmadığı gibi namazı için de belli bir vakit yoktur. Çünkü namaz hallere uyar. Tutulma namazı emredilmiş, fakat Şari belirli bir vakit belirlememiştir. Bu, emredilmiş bir namazdır. Nafile ise, emredilmiş olmadığı için böyle değildir. Buradaki namazı 'dua etmek' anlamında yorumlarsak, namaz kılınmayan vakitlerde de dua edebileceğimiz gibi (bu yorumla) 'vaktinin dışında da namaz kılabiliriz.' Ben bu görüşteyim.

FASIL İÇİNDE VASIL

Tutulma Namazında Hutbe

Şeriat bilginleri, bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler hutbenin şart olduğunu, bazı bilginler ise bu namazda hutbe bulunmadığını ileri sürmüştür. Benim görüşüm, imamın öğüt vermek ve

sakındırmak için insanlara hutbe okumasının iyi bir davranış olduğudur. Çünkü tutulma, Allah'ın kullarını korkuttuğu ayetlerden biridir.

VASIL

Batınî Yorum

Hutbe, öğüt ve hatırlatma demek olduğu gibi ayet de uyarıcı ve hatırlatmadır. Tutulma bir korkutma ayetidir. Böylece ikisi arasında ilişki gerçekleşerek hutbenin şart olduğunu kabul eden görüş ağır basmıştır. Hz. Peygamber'in güneş tutulduğu gün kılınan namazdan sonra insanlara öğüt verdiği rivayet edilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ay Tutulması

Bazı bilginler, güneş tutulması namazındaki gibi, ay tutulması namazının da cemaatle kılınacağını söylerken bazı bilginler cemaatle kılınmayacağını söylemiştir. Bu görüş sahiplerine göre ay tutulması namazının tek tek ikişerli rekâtlarla kılınması müstehaptır. Benim görüşüme göre ise, imkân varsa cemaatle kılınmasının daha üstün olduğudur.

VASIL

Batınî Yorum

Güneş tutulmasının sebebi ay idi. Ay tutulması, güneşi tutması nedeniyle kendisine verilen bir ceza gibidir. Böylece ay tutulması iki ayet

içerir ve onun cemaatle kılınması daha uygundur. Çünkü cemaatin şefaati, tek kişinin şefaatinden daha saygındır. Öyleyse bu namaz için cemaatin varlığı güneşin tutulması için namazı cemaatle kılmaktan daha gereklidir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi ay tutulması nefse aitti. Nefs ise, her zaman aklın aksine, akıl ile çekişir. Dolayısıyla onun günahı daha büyük, durumu daha tehlikelidir. Bu nedenle şefaat edenlerin şefaat etmek üzere cemaat yapması, tek tek gelmelerinden daha uygundur. Zikredilen hadiste geçtiği gibi, tutulmalarda korkuyu dikkate alan kişi için (tutulma) korkunun uyarıcısı olur. Çünkü Allah *'namazlarında huşu içinde bulunan müminler kurtuluşa erdi'*[110] buyurdu. Başka bir ayette ise, *'Namaz huşu sahiplerinden başkasına ağır gelir'*[111] buyrulur. Herkesin Allah korkusu Rabbini bildiği kadarken Rabbi bilmek ise Rabbin tecellisi kadardır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yağmur Duası Namazı

Bazı bilginler, yağmur istemek için namaz kılınabileceğini kabul etmiş, bazı bilginler ise böyle bir namazın olmadığını söylemiştir. Yağmur duası için namazı kabul edenlerin kanıtı şudur: Bir şey söylememek, söylenilen kişiye karşı bir kanıt teşkil etmez. Hz. Peygamber'in insanlarla yağmur duasına çıkıp onlara iki rekât namaz kıldırdığı, sureleri açıktan okuduğu, cübbesini çıkarıp ellerini kaldırdığı ve kıbleye döndüğü sabittir. Bilginler, yağmur duasına çıkmanın, şehrin dışına giderek yağmur yağdırması için Allah'a dua ve niyaz etmenin Hz. Peygamberin yaptığı bir sünnet olduğunda görüş birliğine varmıştır. Fakat daha önce ifade ettiğimiz gibi, yağmur duasında namazın bulunup bulunmadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Benim görüşüm, namazın yağmur duasının geçerlilik şartı olmadığıdır. Namazın Hz. Peygamberin sünneti olduğunu söyleyenler ise, hutbenin de yağmur namazının sünneti olduğunu söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamberin yağmur duasında namaz kıldırdığı ve hutbe okuduğu sabittir. Hutbeyi kabul edenler ise, namazdan önce mi sonra mı okuna-

cağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Namazı kabul edenler ise, açıktan okumanın gerekliliğinde görüş birliğine varmış, bayram tekbirleri ya da diğer namazların tekbirleri gibi tekbir alınıp alınmayacağı hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Yağmur duasında kıbleye yönelmek, dua etmek, elleri kaldırmak ve elbiseyi ters giymek bilginlerin görüş birliğiyle sünnettir. Bilginler, elbisenin tersinin niteliği hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, elbisenin üst tarafının alt, alt tarafının ise üst yapılacağını söylemişken, bazı bilginler sağ tarafın sola sol tarafın sağa getirileceğini söylemiştir. Benim görüşüm ise, üç tarzın birleştirilmesidir. Böylece üst alta, sağ sola, iç dışa getirilir.

Bilginler, elbisenin ne zaman ters çevrileceği hususunda da görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, hutbe bittiğinde, bazı bilginler de hutbenin girişi tamamlandığında bunun yapılacağını söylemiştir. Benim görüşüm ise, bu işin vaktinin dua vakti olduğudur. Çünkü bu davranış, içinde bulunulan durumun değiştirilmesi için hal diliyle dua etmektir. Bilginler, yağmur duasına çıkma vaktinde de görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, bayram namazının vaktini, bazı bilginler ise zeval vaktini doğru vakit saymıştır. Ebu Davud, Hz. Peygamberin güneşin gölgesi belirdiğinde yağmur duasına çıktığını rivayet eder.

VASIL

Bütün Konuların Batınî Yorumu

Yağmur duası, yağmur istemek demektir. İnsan yağmuru kendinden ya bir başkasından ya da hal karinesinin verisine göre her ikisinden dolayı isteyebilir. Allah ehli ise, kendilerini Allah'a vermiş kimselerdir. Allah, onları kendisiyle meşgul etmiş ve şunu bildirmiştir: Ayağa kalkarlarsa Allah ile beraberdirler ve Allah da onlarla beraberdir. Onları bir yere götürürse, Allah ile Allah'a yolculuk ederler. Her durumda Allah'ı müşahede ettikleri için, onlar Allah'ın kendilerini hangi menzilde konaklatacağına önem vermez. Dünyada yaşarlarsa O'nda yaşarlar; ahirete göçerlerse, yine O'na giderler. Sebeplerin bulunup bulunmayışının onların nezdinde bir etkisi yoktur. Onlar, kendi adlarına yağmur duası

yapmazlar. Çünkü onlar bilir ki, kendileri hayata (dünya) lazımdır. Başka bir ifadeyle, onların kendisine muhtaç olduğundan daha çok hayat onlara muhtaçtır. Yağmur duasının faydası, dünya hayatını sürdürmektir. Allah'ı bilenlerin yağmur duasıysa, Allah hakkındaki bilginin artışını istemektir. Allah Hz. Peygambere *'De ki, rabbim ilmimi artır'*[112] diye emretti. Bu dua, yağmur duasının ta kendisidir. Hz. Peygamber, Rabbinden yağmur yağdırmasını istediğine göre, o bunu kendisi için istememiş, bilakis başkaları adına istemiştir. Allah'ı bilenler, kendileri hakkında yağmur duası yapmaz. Onlar, Allah'ı bilmeyenler hakkında yağmur duasına çıkarlar. Bu durum, Allah'ın sıfatıyla ahlaklanmalarından kaynaklanır. Güvenilir kutsi bir hadiste Allah şöyle buyurur: 'Kulum! Su istedim, bana su vermedin.' Kul 'Sen âlemlerin rabbi iken, sana nasıl su verebilirim' der.' Allah ise 'falanca kulum su istedi, ona vermedin ya' diye cevap verir.' Rab, kendisi hakkında değil, bir kulu adına başka bir kulundan su istemiştir. Çünkü O, muhtaç olamayacak kadar münezzeh ve mütealdir. Aynı şekilde, (hadiste belirtilen) 'su isteme' özelliğinde Allah'ın ahlakıyla ahlaklandıkları için, peygamberin ve Allah'ı bilenlerin yağmur duası da başkaları hakkındadır. Onlar, dünya hayatıyla kendilerine esas gereken ahiret hayatından perdelenmiş kimselerin dilleridir.

Gerçek yoksul, esas muhtaçlığın bu olduğunu bildiği için, belirli bir ihtiyacı bulunup ihtiyacın kendisine sahip olmadığı kimsedir. Bu nedenle, hiçbir ihtiyaç 'gerçek yoksulu' sınırlamaz. Âlemin Allah'a muhtaçlığı ise, bir sınırlama olmaksızın mutlak anlamdaki bir muhtaçlıktır. Nitekim zatı bakımından âlemlere muhtaç olmayışı da, bir sınırlama olmaksızın mutlak bir müstağniliktir. Onlar, (Tanrı ve âlemden) her bir zata karşılık verirler ve her zatın hakikatinin gereği olan şeyi kendisiyle ilişkilendirirler. Ezan ve kamette 'hayya ale's-salah (haydi namaza)' denilip (bir bitiş ifade eden) 'ile's-salah' denilmeyişi ne kadar güzeldir! Böyle denilseydi, onu bir bitimle sınırlandırırdı. Seninle beraber olan ise, senin gayen olamaz! 'Haydi' kelimesinin ise, 'yönelmek' anlamına geldiğini ve sadece yüz çevrilmiş olandan yönelme -yüz çeviren herkes ise kaybetmiştir- isteneceğini söyleme! Böyle bir şey dersen şöyle yanıt veririz: Evet! Kul Allah'ı hakka'l-yakîn bildiğinde (tahakkuk), bakan ve görülen Allah olur. Bu durumda müşahede eden ve edilen O'dur. Kulun varlığı silinir, geride Rab kalır. Allah ise, verdiği nimeti bildirmek

için, kula kulluğu göstermek ister. Kul ise, kendisine dönmeden ve Rabbini müşahede etmesine bitişik olarak kendisini görmezden, başka kullardan farklı olarak sadece kendisine tahsis edilmiş bu nimeti bilemez. Allah bunu namazın dışında hiçbir ibadette yapmamış ve namaz hakkında şöyle demiştir: 'Namazı kendimle kulum arasında ikiye böldüm.'

Namazdaki bölümü nedeniyle, insanın namazda ayakta durması gerekir. Çünkü namazda kula ait bu bölüm Allah'a ait olamaz. Bu nedenle kula 'haydin namaza' denildi. Başka bir ifadeyle sana tahsis edilmiş kısım yönünden dolayı namaza yönel! İnsanın yüz çevirmesi ise, Rabbinden değil, kendisindendi. Çünkü Allah'ı bilmesi bunu ona vermiştir. Bunun üzerine Allah kendisine şöyle der: 'Beni ve kendini görmek, bana ve sana ait olan şeyleri bilmek için namaza yönel! Böylece hikmet ve sözü ayrıştırmak özelliği kazan ve içinde bulunduğun durumu gör!' Bu nedenle ifadede, yoksunluğu ve bulunmamayı bildiren 'ila (-e, -a) edatı kullanılmamıştır. Çünkü gerçekte bir bulunmamak söz konusu değildir.

Hak kul adına su istediğine göre, bunu istemek kul için daha yerindedir. Hak bir kuluna su vermesini başka bir kuldan isterken kulunun vekili ise, kul, kullarına su vermesi için Rabbine dua etmeye daha uygundur. Bir kul, (Hakkın karşısında) hemcinslerinin vekili olmaya daha uygundur. Çünkü Hakkın benzeri hiçbir şey yoktur. Öyleyse başkası adına yağmur duasına çıkmak saygının bir gereğidir.

Hal mensupları (vaktin oğulları), halleri nedeniyle doğru bilgiden perdelenmiştir. O halde hal sahibi, edebini korumadığı sürece edepsizliği nedeniyle cezalandırılmaz, çünkü onun dili hal dilidir. Bilgi sahibi ise, en küçük bir şey nedeniyle bile cezalandırılır, çünkü o, âlemde Hakkın suretiyle zuhur etmiştir. Varlığında Rabbiyle ya da haliyle zuhur eden arasında ne kadar da fark vardır! İki makam arasında ne de büyük fark vardır. İki menzil arasında ne büyük uzaklık vardır! Bilginin şahidi (kanıtı, delili) adalettir. Halin şahidi ise, bulunduğu durumda kendisini tezkiye edecek bir şeye muhtaçtır. Onu ancak bilgi sahibi tezkiye edebilir. Bilgi bu kadar üstün olunca, şeriatın hükmünde tezkiye galip zannın bulunmasına dayandırılmıştır. Böylece insan 'şöyle zannediyorum, şöyle varsayıyorum' der. Çünkü hiç kimse bu tezkiye edilen

şeyin Allah katındaki gerçek durumunu bilemez. Bu nedenle Allah'a karşı kimse tezkiye edilemez. Hal sahibi galip bir zanla tezkiyeye muhtaç olunca, bilgiye, yani bilgi sahibine daha da muhtaçtır. Öte yandan, her ikisi birden bilgi sahibine muhtaçtır. Bilgi açıktır ve kendini izhar eder. Hal karışıktır, yetkinlik derecesine eklenmedeki zayıflığı nedeniyle kendisini güçlendirecek bir delile muhtaçtır. Öyleyse hal sahibi bilgi, bilgi sahibi ise hali istemez. Hangi akıl sahibi açıklıktan karışıklığa çıkmak ister.

Ortaya koyduğumuz meseleyi anlayınca, yağmur duasının anlamını da anlamış olursun!

VASIL

Yağmur Duasına Çıkmanın Batınî Yorumu

Yağmur duasının iki durumu vardır: Birincisi, imamın bir farzı uygulama durumunda olmasıdır. Bu esnada imamdan yağmur duası istenilir. O da, durumunda bir başkalaşma ya da ondan çıkma ya da (yeni bir) namaz kılmak ya da durum değişikliği olmaksızın, bulunduğu halde yağmur duası yapar, öyleyken Allah'a dua eder ve yağmur yağdırması için niyaz eder. Böyle bir imamın hali, kendisine farz kıldığı konuda Allah karşısında 'huzur (bilinç) sahibi' olan kişinin durumuna benzer. Söz konusu insanın aklına, kendisini isteğe sevk eden bir düşünce gelir. Hâlbuki o esnada yerine getirdiği farzla ilgili dua etmek bir tesir meydana getirmez, fakat yine de -tıpkı ele aldığımız yağmur duasında olduğu gibi- o konuda dua etmek dince belirlenmiş olabilir.

Dikkat ediniz! Şari namaz kılana iki secde arasında oturduğunda 'Allah'ım! Beni bağışla, bana merhamet et, beni rızıklandır, benim yaramı onar' demeyi emretmiştir. Böylece namazda rızık istemeyi ona emretmiştir. Yağmur duası, rızk istemektir. Dolayısıyla böyle birisinin şehrin dışına çıkması ya da durumunu değiştirmesi gerekmez. Çünkü o, en güzel durum olan farzları yerine getirme halinde bulunmaktadır. Bir bedevi, Cuma günü mescidin kapısından içeri girmiş. Hz. Peygamber de, minberde Cuma hutbesini okuyordu. Çoban peygambere şikayetini

söylemiş ve yağmur duası yapmasını istemiş. Hz. Peygamber de minberinde ve hutbesini okurken, o adamın isteğiyle yağmur duasını yapmış. Bu esnada durumunu değiştirmediği gibi yağmur duasını başka bir vakte de ertelememiştir.

(Yağmur duasının yapılabileceği) Diğer hal ise, bir farzı yerine getirme durumunda olmayışıdır. Böyleyken, kendisi ya da başkası adına Rabbinden bir şey istemesi gerekir. Söz konusu istek, belirli bir durumda ve özel bir halde yerine getirilmeyi gerektirir. Bunun üzerine o iş için hazırlanır ve önüne farz bir işi alır. Böylece, zorunlu kulluk hükmüne göre hareket eder. Çünkü zorda olanın çağrısına icabet edilir. Aynı şekilde, kul bir farzı kılacak durumda değil ve yağmur duası yapmak isterse, namazgâha çıkar, insanları toplar ve iki rekât namaz kıldırır. Bu namaza başlamak, gönüllü bir ibadet iken namazda ayakta durmak, rükuya gitmek, secde etmek, oturmak gibi fiiller ise zorunlu kulluktur. Çünkü nafile bir namaza başlandığında rüku, secde ve namazda farz olan her şey farzdır. Kul zorunlu kulluğun ardından dua ettiğinde ise, duasının kabul edileceğinden emindir. Böylece eli kaldırmak, elbiseyi ters çevirmek, kıbleye dönmek, Allah'a yakarmak ve her kim olursa olsun yağmura muhtaç olanlar dua etmek gibi belirli bir duruma girer. Bu nedenle yağmur duasına çıkmak hususunda görüş ayrılığı gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber ise, şehrin dışına çıkıp namaz kılarak ve hutbe okuyarak yağmur duası yapardı. Şehrin dışına çıkmanın batınî yorumu, insanın sebeplere eğilmekten soyutlanma ve genişlik makamına çıkmasıdır. Böylece kendisiyle duanın kıblesi olan gök arasında çatı ya da başka bir şeyin perde olması söz konusu olamaz. Öyleyse bu çıkış Rabbine muhtaç bir halde, Rabbi('nin başkası adına su isteme özelliğiyle) ahlaklanmak ya da başkalarına ya da kendisine ya da her ikisine birden merhamet niyetiyle batınıyla birlikte zahir âleminden Rabbine çıkmaktır.

VASIL

Şehrin Dışına -Çıkılacaksa- Çıkma Vaktinin Batınî Yorumu

Bu vakit, 'güneş perdedarı'nın tepe noktasından batıya yönelme vaktidir. Bu ise, Hakkın kulun kalbine güneşe benzer bir tecelliyle tecelli ettiğindedir. Bu benzerlik, tecellinin açıklığı, belirsizliğin ortadan kalkması

ve bulundukları hal üzere mertebe ve menzilleri ortaya çıkarmadaki benzerliktir. Böylece (tecelliye mazhar olan) insan, arzusuna sapmaması ya da yolda yanılmaması ya da çirkin düşüncelerin ve şeytani kuruntuların saldırılarının kendisini üzmemesi için, ayağını nereye koyacağını görür ve bilir. Güneş her karanlığı aydınlatır ve her güçlüğü açar. Nitekim güneş doğduğunda, sebeplere sarılanlar geçimlerini aramaya başlar. Yağmur duası yapan da, hiç kuşkusuz, geçimini arayan kişidir.

Kul sürekli olarak Hakkın gölgeden kaldırdığı (dürdüğü) şeyi kendi adına ister. Bu durum, kulun Allah'tan bir şey istemesi -kendisiyle değil- Rabbi vasıtasıyla gerçekleşsin diye güneşin doğumundan tepe noktasından batıya yöneldiği ana kadar sürer. Gölgeyi tepe noktası sınırına çekmekle ise Allah, kulun dikkatini buna çekmiştir. Haktan istediği şey yerine getirilince, bu hal sahibinin özelliği, kendisine verileni muhtaca ulaştırmaktır. Hâlbuki kulun gölgesi ortadan kalkmıştı (dolayısıyla kimseyi göremez). Bunun üzerine Hak, muhtaç olduğu için Haktan istediği şeye karşılık kendisine verilen şeylerle baş başa kalsın diye, kulundan perdelenmeye başlar. Böylece peyderpey kula kendisini gösterir. Bu durum, (tepe noktasından sapmasıyla) güneşin batma vaktine kadar gölgenin uzayıp ortaya çıkmasına benzer.

Hak kuldan perdelenince, kul elde ettikleri bütünüyle kendisine bırakılmış bir halde nefsiyle baş başa kalır. Bu durum, *yatsı* vakti diye ifade edilir. Kul evine dönerek o gün kazandığıyla birlikte ailesini sofra başına toplar. Bu nedenle, yağmur duası için namazgâha güneşin doğumundan sonra çıkılır. Çünkü Hz. Peygamber 'yağmur duasına, güneş perdedarı doğduğunda çıkardı.' Biz de, aradaki örtüşme ve ilişki nedeniyle bu sınırın batınî yorumunu zikrettik.

VASIL

Yağmur Duasında Namaz Kılmanın Batınî Yorumu

Allah, namazda duayı *'bizi dosdoğru yola ilet'*[113] ayetiyle farz kıldı. Yağmur duası, özel bir dua olduğu için Allah onun özel bir konuşma ve yakarışla olmasını dilemiştir. İnsan bu yakarışta dosdoğru yola olan hi-

dayetten kendi manevi kısmını elde etmek için dua eder. Bu yol, Allah'ın hidayet ettiği peygamberlerin yoludur. Bundan sonra ise, herkesi içeren maddi rızkı istemek için yağmur duası yapılır. Söz konusu rızkta tüm canlılar, itaatkâr, günahkâr, mutlu ve bedbaht bütün insanlar ortaktır. Bu nedenle kul, tecelli kapısını çalmak ve Allah katında zînet (süs) olan bir konuda duasının kabulü için namazla başlar. Rızık talebi, Allah müminin inayetiyle kafiri, itaatkârın inayetiyle günahkârı rızıklandırması için namazın ardından gelir. Bu nedenle yağmur duasında namaz emredilmiştir.

Zorunlu kulluktan önce yapılan gönüllü kulluk, bir hazırlanma, bilinçlenme, algı organını süslemek ve hazırlamak hedefi taşır. Zorunlu kulluktan sonra yapılan gönüllü kulluk (farzdan sonra nafile) ise, şükür, sevinç ve zorunlu kulluğun gerçekleşmesiyle sevinmek niyeti taşır. Öyleyse birincisi farzdan önceki nafileye, ikincisi ise farzı yerine getirdikten sonra nafileye benzer. Hz. Peygamber geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedilmesiyle müjdelendiği halde ayakları şişinceye kadar nafile namaz kılardı. Sebebi sorulduğunda şöyle derdi: 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' Şükür, farkına varılmayan bir ibadettir. Bu nedenle bir ayette '*Kullarından şükredenler azdır*'[114] buyrulur. İnsanlar nimetler karşılığında herhangi bir güçlük içermeyen 'Allah'a hamd olsun, Allah'a şükrolsun' gibi sözleri söyler. Allah ehli ise, bu gibi sözlere bedenlerle amel yapmayı ve himmetlerle yönelmeyi ekler. Allah şöyle buyurur: '*Ey Davud ailesi şükür yapınız!*'[115] Hâlbuki burada (Allah'a hamd olsun) 'deyiniz' demedi. Muhammed ümmeti ise, bu niteliğe bütün ümmetlerden daha layıktır. Çünkü onlar 'bütün insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmettir.'

VASIL

Yağmur Duası Namazındaki Tekbirin Batınî Yorumu

Yağmur duası namazını bayram namazına benzetirsek, öncelikle Ramazan bayramına benzetebiliriz. Çünkü Ramazan bayramı oruç halinden çıkmak demek iken oruç kuraklığa benzer. Oruçlu, kuraklıkta

yeryüzünün susaması gibi susar. Kurban bayramı ise, Hac dönemindedir. Haccın on günü, süslenmeyi terk etme günleridir. Bu nedenle ihrama girene süslenmeyi terk etmesi emredildiği gibi kurban kesmek isteyenin de Zilhicce ayı boyunca ne bir tırnak kesmesine ne de saçından almasına izin verilmiştir.

Yeryüzünün süsü çiçeklerdir, çiçekler ise yağmurla meydana gelir. Bu haller ise süssüz olmayı gerektirir. Bu nedenle yağmuru olmadığı için çiçeği, çiçeği olmadığı için süsü olmayan kuru toprak oruca, yağmur duasında kılınan namaz da bayram namazına benzetilmiştir. İnsan bayram namazlarında olduğu gibi yağmur duası namazında da tekbir getirir. Daha sonra, bayram namazlarının tekbirinin batınî yorumunu ele alacağız.

Yağmur duası namazını, diğer pek çok sünnete, nafileye ve farza katan kişi, bilinen tekbire hiçbir şey eklemez. Böyle yapmak en uygunudur. Yağmur duasının durumu, türsel olarak farklı bir şey değil, tek bir durum ve haldir. Çünkü buradaki amaç, sadece yağmurun yağdırılmasıdır. Dolayısıyla duayı yapan kişi, ihram tekbirine bir şey eklemez. Çünkü, ihram tekbirine ilave başka bir tekbiri gerektirecek bir durum yoktur. İhram tekbiri alındığında, yağmur duası için namaz kılacak kişiye nefsin haz duyacağı bütün duygular haramdır ve bu durumda Rabbine muhtaçtır. Nitekim kurak yeryüzü de canlılık, süs ve nimetinin bağlı olduğu sudan mahrumdur. Öyleyse kulun ihram tekbiri getirdiği andaki durumu, bitkiden mahrum yeryüzünün haliyle ilişkilidir.

VASIL

Yağmur Namazında Hutbenin Batınî Yorumu

Hutbe, ehline verilsin diye ehli olması bakımından Allah'ı övmek demektir. Ardından Allah, kendisinden meydana gelen şey nedeniyle de övülür. Bu ise, verdiği nimete karşı bir şükür demektir. Namaz kılan, ehli olması bakımından Allah'ı övdüğü gibi aynı zamanda Allah'tan meydana gelen şey nedeniyle de Allah'ı över. Bu, namazdan Allah'a ait

birinci kısımdır. Öyleyse yağmur duasında hutbenin bulunması yerindedir.

Namazın Allah'a övgü olduğunu düşünen kimse ise şöyle der: 'Maksat gerçekleşti, hutbe gereksizdir.' Allah'a övgüyü artırmak, tek bir halle yetinmekten daha iyidir. Çünkü hutbe, övgü ve zikri içerir. Zikir ise, müminlere fayda verir. Yağmur duasının ise bir fayda talebi olduğu kesindir.

VASIL

Hutbe Okuma Vaktinin Batınî Yorumu

Sünnet olduğu için sünnete benzemek, farza benzemekten daha uygundur. Hz. Peygamber'in 'Vitir namazını akşam namazına benzetmeyin' dediği sabittir. Böylece, üç rekât vitir kılan kimsenin onu akşam namazının tarzında kılması nahoş karşılanır. Öyleyse yağmur duasının bayram namazlarına benzetilmesi daha yerindedir. Bu nedenle, hutbe namazdan sonra okunur. Hz. Peygamberin namazdan önce hutbe okuduğu hakkında kesin bir hadis biliniyorsa, ona göre hareket edilir. Bu durumda yağmur duası, herhangi bir sünnet veya farzla kıyaslanamaz, bilakis o, -Allah'ın dininde kıyas yapmayı caiz görenlerin- kendisine kıyas yapacakları bir ilke haline gelir.

Bayram namazında hutbe namazdan sonra okunduğu için -çünkü hutbe okumanın amacı, insanlara hatırlatmak ve öğretmektir, hâlbuki insanlar namaz tamamlandığı için ayrılır ve hutbeyi dinlemezler- yağmur duasında hutbenin namazdan sonra okunması daha uygundur. Yağmur duasında ise, yağmur duasına çıkmış oldukları için yağıncaya kadar ayrılmazlar. Hutbe, namazdan ve yağmur duasından sonra yapılabilir. Dolayısıyla insanlar ayrılmaz ve hutbede amaç gerçekleşir. Bakınız! Abdülmelik b. Mervan bayram namazında namazdan önce hutbe okurdu. Bu durum bir mecliste kendisine söylenip Hz. Peygamber'in namazdan sonra bayram hutbelerini okuduğu hatırlatıldığında,

Abdülmelik şöyle demiştir: 'Oradaki adet terk edilmiştir.' Bu ifadesiyle, insanların hutbeyi dinlemek için oturmayı terk ettiklerini kastetmiştir.

Sahabe ise, Hz. Peygamber hutbe okuyuncaya kadar bayram namazından ayrılmazdı ve sünnete de uymak gerekir. Bir tek imam kalsa bile. Çünkü ona uymaktan başka yapılacak bir şey yoktur. İnsan namazında Rabbiyle konuşmasını bitirip yöneldiği işte de içinden Allah'ı övmek için (hutbe gibi) bir sebep aramaz. Çünkü kul bütün hallerinde Allah ile beraberdir. Böyle yapmak ise, namazdan sonra okunan hutbe gibidir. Dolayısıyla insan, her halinde Allah ile beraber olmayı sürdürür.

Başarıya erdiren Allah'tır, O'ndan başka Rab yoktur.

VASIL

Açıktan Okumanın Batınî Yorumu

Namaz kılan kişi, ardındakilerin duymasını sağlayıp dinledikleri Kur'an-ı Kerîm vasıtasıyla vesveselere engel olmak için ayetleri açıktan okur. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerîm'i dinlerken ayetlerini derinden düşünür, ayetlerin anlamlarını tefekkür ederek kendilerini vesveselerden alıkoyar, ayetleri dinledikleri için sevap kazanırlar. Onların imamın okuyuşunu güzelce dinlemeleri, yağmur yağmasını sağlayan sebeplerden birisi olabilir. Çünkü onlar, '*Kur'an-ı Kerîm okunduğunda onu dinleyin ve susun, umulur ki merhamet edilirsiniz*'[116] ayetinde belirtilen Allah'ın emrine uyarak bir farzı yerine getirmişlerdir. Yağmur da, Allah'ın rahmetindendir. Onların bu duaya çıkmalarının yegâne nedeni, Allah'tan yağmur istemektir. Allah ise, Kur'an-ı Kerîm'i dinleyene onu taahhüt etmiştir. Çünkü Allah'tan bir şey ummak için yapılan davranışların hükmü, farzın hükmü gibidir. İmam ise, bir topluluk içinde -cemaat- namaz ve duasında açıktan Rabbini zikreder. Allah da imamı o cemaatten daha hayırlı bir topluluk içinde zikreder. O topluluk içinde imam ve cemaatin amaç edindikleri bir ihtiyacın karşılanması için Allah'a dua eden birisi bulunabilir. Böylece o meleğin duasıyla yağmur

yağar. Çünkü melekler şöyle der: *'Rabbimiz! Her şeyi bilgin ve rahmetinle kuşattın.'*[117] Burada, kulların ihtiyacı ve Allah karşısında saygının gereği olarak, rahmet bilgiden önce gelmiştir. Çünkü Allah ihsanında rahmeti bilgiye öncelemiş ve şöyle demiştir: *'Ona katımızdan bir rahmet verdik ve bir bilgi öğrettik.'*[118] Allah'ın kuluna şöyle söylediği rivayet edilir: 'Bana kendisiyle asi olmadığın bir dille dua et.' Söz konusu olan, benim gibi asilerin dilidir. Allah'a emrettiği işte isyan etmeyen ve emredileni yapan meleklerin diliyle dua edilince nasıl olur? Öyleyse yağmur duası için kılınan namazda okumanın açıktan yapılması daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber, yağmur duası namazında açıktan okurdu.

VASIL

Elbisenin Ters Çevrilmesinin Batınî Yorumu

Elbisenin çevrilmesi, insanları kuraklıktan berekete, darlıktan bolluğa çıkaran hal dönüşümüne ve başkalaşmaya işaret eder. Çünkü böyle yapmak, hayra yormanın bir türüdür. (Batınî yorumda ise) bu şehir ahalisi de, yağmur duasına çıkarken nimete nankörlük ve tembellik halinden tövbeye, yoksunluğa ve Allah'a muhtaçlık haline dönmüştür. Böylece, elbiselerini ters çevirmekle hallerini de değiştirmek istemişlerdir. Davranış dili, söz dilinden daha açıktır. Çünkü onlar, bu davranışla şunu derler: 'Ey Rabbimiz! Biz sana geldik ve daha önce sana isyan etmekten döndük (tövbe ettik). Çünkü nimetlerle nimetlenmek, kuraklık ve yoksunluğa bizi düşürdü. Biz ise, ihsanın ile bizim için yokluk, horluk, miskinlik ve korku sağlamasını istiyoruz. Çünkü bir şeye zıddıyla karşılık verilebilir. Bu sayede zıd zıddı meydana getirir.

'Şükrederseniz sizin için artıracağız'[119] ayetinden hareketle bir itiraz yöneltirsen şöyle cevap veririz: Şükrederken kişi, bu halinde sahip olmadığı şeye muhtaçtır. Kastettiğimiz, kuldaki nimette meydana gelen fazlalık ve artıştır. Bu (artan) nimet, batınî nimettir. Batınî nimet, Allah'ın kulun içine verdiği tövbedir. Ayrıca, (artan şey) zahirî nimettir. Bu ise, şükretmeyi gerektiren nimettir, şükür ise, artışı gerektirir. Öyleyse (şükür karşılığında) nimet, kulu her yönden kapsar: Yağmurun

yağmasıyla zahirini, Allah'ın verdiği nimet nedeniyle hamd etmeleri nedeniyle de batınlarını ve iç dünyalarını kapsar.

Rabbimin nimetine şükretmem başka bir nimettir
O da Rabbimdendir, bu nedenle de şükür gerekir
O'na muhtacım, bende (O'ndan gelen) nimetlerden başka ne var ki?
Onları Ilah gönderdi ki, görülsünler
O Zengin, benim yoksulluğum ise bir lütuftur
O'ndan bana geldi; ben de haşmet ve iftiharı kabul ettim
İftiharım yoksulluğumdur, saltanatım yitirdiklerimledir
Varlık üzerinde sultanım, ben bilirim, ama bilinmem!

Pek çok mala ve nimete sahip olan bir tacire bakınız! Sahip olduğu malı kendine, ailesine, çocuklarına ve yanında bulunanlara bölüştürseydi, yaşadıkları sürece her birine yeter ve artardı bile. Bununla beraber, daha fazla mal toplamak için canıyla ve malıyla tehlikeli denizlere ve korkunç yollara atılır. Onu ailesinden uzaklaştırıp vatanından, evlatlarından ve ailesinden ayrı kalmayı kendisine kolaylaştıran ve bu tehlikelere atılmaya sevk eden âmil, yoksulluğu ve sahip olduğu kazanılmış gerçek mala ilave, kazanılması veya kazanılmaması mümkün bir dirhemi kazanma vehmidir. Hâlbuki belki de boğularak veya yol kesiciler nedeniyle veya esir düşerek malını ve canını telef edecektir.

Böyle bir tüccar, halini değiştirip yoksulluktan kurtulmak için yolculuk yapmak ve niyetini başka bir niyete dönüştürmek zorundadır. Bu bağlamda, yolculuğunda amaçladığı yöne bakıp Allah'ın birbirlerinin ihtiyacını karşılamada kullarını amade kıldığını bilerek, 'falan şehir halkı şu mallara muhtaçtır' diyerek söz konusu şehir ahalisinin istediği malları zikreder. Ardından şöyle ekler: 'Rabbim! Ben ve başkaları oturup da onların muhtaç olduğu bu malları kendilerine ulaştırmazsak, muhtaç oldukları şeyi elde etmek için bize geldiklerinde onlara yorgunluk ve evlat ayrılığını yüklemiş oluruz. Biz yorulalım, onlar yorulmasın! İhtiyaç duydukları malları onlara ulaştırmak isteriz.' Tüccarın kazanacağı ilave para da bu niyete uyar. Doğru sözlü ve Allah'ın, beğendiği işlere eriştirdiği tüccarlar da böyle yapar. Hz. Peygamber güvenilir bir hadiste onlar hakkında şöyle der: 'Doğru sözlü tacir kıyamet günü peygamber,

sıddîk ve şehitlerle birlikte haşredilir.' Bu uyarıyla bu ilişkinin ne kadar yerinde olduğuna bakınız. Hz. Peygamber ve diğer peygamberler, insanlara gereksinim duydukları mutlu olmalarını sağlayacak şeyleri Allah katından getirmişlerdir. Bunun karşılığında da tam bir ödül almışlardır. Düşünen bir insan için bu durum tüccarın hali sayılır. Allah şöyle der: '*Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size bildireyim mi?*'[120] Bununla beraber, (ayette sözü edilen) ticarette de bir güçlük vardır. Bu güçlük, kendilerinden yüz çevirip imana girdiği için aileden ayrılmak, İslam diyarına göçmesi nedeniyle vatandan ayrılmak gibi güçlüklerdir. Nebilik ifadesinin ne kadar hoş olduğuna bakınız!

Bütün bunlar, halleri değiştirmek kapsamındadır. Bu nedenle yağmur duası yapan kimse elbisesini değiştirir. Bu bakışa ulaşamayan kimseyi ise -ki bu bakış tam bir ödül ve doğru bilgi içerir- günümüzde insanları çıkaran sebep yolculuğa çıkarır. O da, mevhum ve sanal bir artış uğruna, yoksunluk nedeniyle yolculuğa çıkmaktır. Söz konusu artış, gerçekleşebilir veya gerçekleşmeyebilir. Hâlbuki, zengin gibi davransaydı kendisini muhtaç etmeyecek ölçüde çok malı vardır. Elindeki malıyla yetinmeyip malına karşı (yetersizlik şeklinde bir) korku ve daha fazlasına gereksinim duyduğu için canını ve malını tehlikeye atar, yolculuğu ve taşıdığı tehlikeleri göremez hale gelir. Bu mevhum yoksulluk, onu sıkar ve ailesi, evladı ve sevdikleriyle arasına girer. O ise, kazancın gerçekleşeceğini zannederek, bu yolculuktan dolayı büyük bir sevinç ve mutluluk içindedir.

Şükredenin hali ve (verilen nimetteki) artışı istemeye gerek duyması ise daha yerindedir. Çünkü artış (şükretmeyle birlikte) gerçekleşmiştir, hâlbuki (tacirin durumunda) kazanç ise mevhumdu. Şükür karşılığında nimetin gerçekleşmiş olması, Allah bildirdiği haberde doğru sözlü olması nedeniyle kesindir. Sonra, şükründen dolayı bu gerçek artışın sahibi olan insan, ailesinin yanındadır, ne vatanından ne ailesinden ve ne de çocuklarından ayrılmış değildir. Kendisini aldatmaz, canını tehlikelere atmaz. Bütün malını sadaka olarak verse bile bedenini yormaz. Öyleyse şükür karşılığında nimeti artıran kimse, zamanla oynayan (nesîe) tüccar gibidir. Onun malı, kendisi için saklanmıştır. Muhtaç ve yoksulluk zamanında, Allah katında o malı bulur. Zorunlu olarak kendisinin ve ailesinin muhtaç olduğu rızkları ise Allah 'getirir.' Nitekim Lokman şöyle der: '*Evladım! Miskal tanesi olsa ve bir kayada bulunsa ya*

da göklerde ya da yerde bulunsa bile Allah onu getirir. Allah lütuf sahibi ve her şeyden haberi olandır."[121]

Bu kişi, belli bir süreye kadar -ki süre vaktin girmesi demek olan kıyamet vaktidir- nesî şeklinde alış verişi yapan tüccara benzer. Elbisenin ters çevrilmesinin hikmeti budur.

VASIL

Elbisenin Nasıl Çevrileceğinin Batınî Yorumu

Elbise üç şekilde çevrilir. Şeriat bilginleri arasındaki görüş ayrılığının dışında kalmak isteyen bilgin bunların hepsini bir araya getirir (mezceder). Bu da, dışının içe, içinin dışa, üstünün alta ve altının üste çevrilmesidir; bunun yanı sıra sağda bulunanın sola ve soldakinin ise sağa çevrilmesidir. Bütün bunlar, insanların bulundukları hali değiştirmeye dönük işareti pekiştirir.

Elbisenin dışının ve içinin çevrilmesi, batınî yorumda dışın (zahir) amellerinin batına etki etmesidir. Ameller, ortaya çıkardığı sonuçlarla etki ederler. Aynı şey, batınî ameller için de geçerlidir. Övülen batınî ameller, fiilen insanın dışında gözükür. Örnek olarak, sadaka vermeye niyetlenip sadaka vermek ya da bir iyiliğe niyetlenip onu yapmayı verebiliriz. Böylece insanın batınındaki her şey, fiilen dışında ve zahirinde ortaya çıkar. Bir sırrı saklayan kimseye Allah onun elbisesini giydirir. İyi bir iş yapmak, bilhassa dünyada kendisi hakkında bir bilgi meydana getirdiğinde olmak üzere, insanın nefsinde ve kalbinde başka bir amele başlamanın sevgi ve arzusunu meydana getirir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bildiğiyle amel edene, Allah bilmediğini öğretir.' Allah ise şöyle buyurur: '*Allah'tan sakınırsanız size furkan verir.*"[122]

Elbisenin üstünün ve altının ters yüz edilmesi ise, boyun eğdirmede üst âlemin alt âleme katılması; temizlik ve nezihlikte ise, alt âlemin üst âleme katılmasıdır. Üstteki alttakine merhamet olsun diye inerken alttaki ise bir inayet olarak Allah'a mensubiyette ve O'na muhtaç olmada üsttekinin mertebesine yükseltilir. Allah kendisine verdiği bilgi ve

mutlulukla en yüce varlığa yöneldiği gibi -ki en yüce varlık ilahi kalem ve ilk akıl'dır- aynı şekilde Allah katında en düşük ve en değersiz varlığa da yönelir. Bu yönelişlerin hepsi birdir. Çünkü zatı bakımından Allah'ın zatında birbirinden üstün olabilecek bir şey yoktur. Allah 'bütün' ile nitelenmemiştir ki, O'nda parça bulunabilsin. Âlemdeki her bir cevher, ilahi bir hakikat ile irtibatlıdır. Bu konuda, yüce korunmuş mertebede bir derecelenme yoktur (onların farklılıklarının kaynağı kendi ezeli mahiyetleridir). Öyleyse Allah, en yüce Arş'ı üzerinde yerleşendir. 'Bir ip sarkıtsaydınız, hiç kuşkusuz, Allah'ın üzerine düşerdi.'

Dört melek Kabe'nin üzerinde toplanmış: Birisi gökten inmiş, diğeri aşağı yerden yükselmiş; üçüncüsü doğudan ve dördüncüsü de batıdan gelmiş. Her birisi arkadaşına nereden geldiğini sormuş, herkes 'Allah'ın katından geldim' diye yanıt vermiş. Şeyhlerimizden biri, Hz. Peygamber'e ulaşan bir hadis aktarmıştı. Hadiste Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah gökte olduğu gibi yeryüzündedir. Siz O'nu aradığınız gibi Yüce Topluluk (Mele-i Ala) da O'nu arar.' Böylece Hz. Peygamber O'nu aramada iki âlemi eşit yapmıştır. Hâlbuki örfte bu iki âlem arasındaki fark bilinir.

Ben de şöyle bir tecrübe yaşamıştım: Elimde insanların görebileceği şekilde ve dünyadaki konumumla bağdaşmayan değersiz bir şey taşıyordum. Elimde taşıdığım şey, tuzlu balıktan yayılan çirkin bir kokuya sahipti. Arkadaşlarımın gözündeki konumum ise, böyle bir şeyi taşımama engel olacak kadar üstündü. Bu nedenle arkadaşlarım nefsimi terbiye etmek için onu taşıdığımı zannetti. Bunun üzerine şeyhime 'falanca nefsini eğitme işinde ne kadar yoğunlaştı' dediklerinde şeyhim şöyle karşılık vermiş: 'Hangi niyetle taşıdığını bir soralım!' Şeyh, cemaatin huzurunda arkadaşlarımın söylediklerini aktararak bana niyetimi sordu. Ben de şöyle dedim: 'Niyetimi yanlış yorumladınız, benim öyle bir niyetim yoktu. Kadrinin yüceliğine rağmen Allah'ın öyle bir şeyi yaratmaktan kendisini tenzih etmediğini gördüm. Ben mi kendimi ondan uzak tutacağım?' Bunun üzerine şeyh bana teşekkür etti, dostlarım ise şaşırdı. Bu olay, söz ettiğimiz konuyla ilgilidir. Allah'a yemin olsun ki, o şeyi taşımak bana şeref verir. Çünkü onu taşımak, kendisini var etmede (ilahi) kudretin bir benzeridir. Ariflerin gözünde, yüksek ile düşük ve alışık arasında hiçbir fark yoktur. 'Oruç tutanın ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir' ifadesi buna işaret eder. Bur-

nun iki kokuyu algılaması bir midir? Birbirinden üstün olan şeylere onların ilahi hakikatlerle irtibatları bakımından bakınız! Böyle bakarsanız, âlemden hiçbir şeyi küçümsemezsiniz. Dolayısıyla Allah'a kıyas edip onu kendine taşıma. Eşyayı hakikatlerin verisine göre dikkate al!

Elbisenin sağının soluna çevrilmesi ya da aksi şöyle yorumlanabilir: Duada mutluların nitelikleri, huşu ve zelilliktir. Onlar dünyada 'sağcılardır.' Bu nitelik, ahiret hayatında 'solculara' döner. Adeta mutlular, onu dünyada kendilerinden almıştı. Allah mutlular hakkında şöyle der: '*Onlar namazlarında huşu içindedir.*'[123] Başka bir ayette ise '*Allah karşısında huşu duyarlar*'[124] buyurur. Onların niteliklerinin zıddı hakkında da şöyle der: '*Kalp ve gözlerin başkalaşacağı o günden korkarlar.*'[125] Ahiret hayatında bedbahtlar için şöyle der: '*Zilletten korkarlar, göz ucuyla bakarlar.*'[126] Başka bir ayette ise '*O gün yüzler korkar, tutuşmuş bir ateşe dayanırlar*'[127] buyrulur.

Başka bir ters çevirmenin batınî yorumu ise şudur: Mutlu kul, ahirette bedbaht kulun dünyada nitelendiği özelliklerle nitelenecektir. Bunlar servet, mülk ve otoritedir. Böylece mümin ahirette bunlara ulaşır ve (dünyadaki halleri bu haller ile) yer değiştirir. Kafir ise, bunlardan uzaklaşır. Mümin ahirette bedbaht kafirin dünyadaki nimetiyle görünürken dünyada nimetlenen kafir ise ahirette dünyadaki müminin özelliği olan mutsuzluk ve 'surat asmak' özelliğiyle görünür. Elbisenin sağ ve solunu değiştirmenin batınî yorumu budur.

VASIL

Elbiseyi Ters Çevirme Vaktinin Batınî Yorumu

Yağmur duasında elbisenin ters çevrilme vakti, hutbenin başında veya hutbenin başından biraz sonra yapılır. Bilmelisin ki, hutbenin başında yapılan ters çevirmenin yorumu, insanın Rabbine Rabbiyle bakma halinde bulunmasıdır. Bu durumda insan, hutbenin başında Rabbine Rabbiyle bakar. Bu, namazın başında Allah'ın 'kulum beni övdü' demesidir. Namaz kılanın Allah'ı övme -ki (gerçekte) Allah kulunun di-

liyle kendini övdü- anındaki hali Rabbini görmek nedeniyle 'fena (kendini görmemek)' hali olsaydı, 'kulum beni övdü' ifadesi her bakımdan doğru olamazdı. Hâlbuki Allah 'kulum beni övdü' ifadesinde doğru söyler. Öyleyse kulun Rabbini överken kendini görmesi gerekir ki bu da doğruluktur.

Elbiseyi hutbenin başlangıç bölümünden biraz sonra ters çevirmek ise şöyle yorumlanabilir: Kul '*Ancak sana ibadet eder ve senden yardım isteriz*'[128] der. Hutbenin başında bilgiden kaynaklanan 'fena (kendini görmemek)' ve kendinden uzaklaşarak Rabbine dair yüce bir müşahede haliyle Rabbini Rabbi vasıtasıyla över. Çünkü kul, Rabbini Rabbinin sözüyle övmüştür. Hitap gerçekleştiğinde ise, Rabbini kendisiyle över. Böylece ilk halinden ayrılır. Hutbenin başında ya da hutbenin giriş bölümünden sonra elbiseyi çevirmenin batınî yorumu budur.

VASIL

Kıbleye Yönelmenin Batınî Yorumu

Bütünüyle 'yüz' olan kimse, Rabbine zatıyla yönelir. 'Hz. Peygamber önünden gördüğü gibi ardından da görürdü.' Çünkü o, bütünüyle yüz idi. Dolayısıyla Rabbinden yağmur yağdırmasını isteyen kimse bütün zatıyla Rabbine yönelmelidir. Çünkü insandaki duyulur ya da manevi, zahir ya da batın her parça, nimetlerini çekmek ya da nimetlerini sürdürmesi için Allah'ın rahmetine muhtaçtır. Bu nedenle Allah zordaki kulunun duasına karşılık verir. Çünkü zordaki kişi, tamamen muhtaç olduğu için rabbine dua etmiştir. İnsanları dualarına olumlu karşılık almaktan mahrum bırakan şey, farkında olmaksızın, sebeplere yönelmeleri nedeniyle zenginlik duygusuyla Allah'a dua etmiş olmaktır. Buna da ihlaslı olmamak neden olur. Öyleyse zorda kalan kişi, duasına olumlu karşılık verilen ihlaslı ve niyeti temiz kişidir. Öyle bir insanın yöneldiği Haktan başkasına iltifat etmesi söz konusu değildir.

Reşid Fergani, devrinin bilgini olan şeyhi Fahreddin İbn Hatib er-Reyyi'den şöyle aktarır. Sultan onu hapsetmiş ve öldürmeye karar ver-

miş. Sultanın katında kabul gören bir şefaatçisi de yoktu. Şöyle der: 'Sebepler ortadan kalkıp Allah'tan başkasına duyulan ümitler tükenince, bütün himmetimi Allah'ta toplayıp hükümdarın elinden beni kurtarmasını diledim. İnancımı kendisine bağladığım Allah'ı ispatla ilgili teorik kuşkular aklıma geldiği için, ihlaslı bir şekilde bunu yapamadım. En sonunda himmetimi ve bütün varlığımı sıradan insanların inandığı ilaha topladım, içimden düşünce ve delillerimi attım. Artık, içimde inancıma zarar verecek hiçbir kuşku kalmadı. Bütünümle Allah'a yöneldim ve ihlaslı bir durumda O'na dua ettim. Sabah olmadan Allah benim sıkıntımı giderdi ve beni hapisten kurtardı.' Kıbleye yönelmenin batınî yorumu budur. Çünkü kıbleye yönelmek, kabule işarettir.

VASIL

Duada Ayakta Durmanın Batınî Yorumu

Dua esnasında ayakta durmak, Hakkın kullarının ihtiyaçlarını karşılamak için 'ayağa kalkmasıyla' durmasıyla ilişkilidir. Çünkü kul, yağmur yağdırmakla nefislerin arzu duyduğu rızkı istemiş ve Allah'ın *'Erkekler kadınlardan üstündür'*[129] ayetiyle sevinmişlerdir. Bütün nefisler, anlayan kişi için dişilik konumundadır. Çünkü her edilgen, dişilik mertebesindedir. Öyleyse, sadece edilgen vardır. Fiil, gerçekte etken ve edilgen arasında bölünmüştür. Fiile güç yetirmek etkenden, gücü kabul etmek ise edilgenden ortaya çıkar. Burada *'Bana dua ettiğinde duasını kabul ederim, bana dua ediniz'*[130] ifadesini içeren bir sır vardır. Allah'ın rızka vasıta yaptığı kimse, kendisinden dolayı rızıklanan kimselerin üzerinde bulunur (ayaktadır). Böylece yağmur için duada ayakta durmak şart koşuldu. Kişi ayakta durma haliyle adeta şöyle der: 'İndireceğin yağmurla ailemizi geçindireceğimiz rızkı bize ver. Çünkü canlarımızın ayakta durmasının sebebi odur. Sen her şeye güç yetirirsin.'

VASIL

Bu Bölümde Duanın Batınî Yorumu

'Dua, ibadetin özüdür.' Organlar, (yemekteki) öz sayesinde güç kazandığı gibi aynı şekilde dua da ibadetin özüdür. Kulların ibadeti de dua sayesinde güçlenir, çünkü o ibadetin özüdür. '*Allah'a ibadet etmekten yüz çevirenler.*'[131] Burada ibadet, duanın ta kendisidir. '*Onlar cehenneme gideceklerdir.*'[132] Bu ise, Allah'tan uzaklıktır. Çünkü cehennem, dibinin derinliği nedeniyle böyle isimlendirildi.

VASIL

Duada Elleri Kaldırmanın Batınî Yorumu

Eller, tutma ve verme organıdır. Onlar ile alınır ve onlar ile verilir. Aldıkları şeyi tutmak ellere ait bir özellik olduğu gibi vererek açılmak da onların özelliğidir. Kul ellerini açarak kaldırır ve Allah'tan istediği nimetleri ellerine koymasını ister. Ellerini kaldırır ve içlerini yere döndürürse, onları yüksekliği görerek kaldırmıştır. Yükseklik Rabbimin ellerine ait bir özelliktir. Çünkü onlar, 'üstün olan eldir.' 'O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi infak eder.' Dua eden kişi, ellerinin içini yağmur duasında yere çevirir. Bunun anlamı, 'elindeki iyilik ve bereketi bize indir, bu sayede yoksulluğumuz ve ihtiyacımız kaybolur' demektir.

Bu ve benzeri şeyler, yağmur duası namazının ve onu yapanların hallerinin yorumudur. Namazın iki rekât olması ise, '*size zahir ve batında nimetlerini verir*'[133] ayetine işaret eder. Birinci rekât, zahir nimet içindir ve onunla görünür gedikler kapanır. İkinci rekât ise, batınî nimet içindir. Onda ise, kalplerin ve ruhların gıdası olan bilgiler, marifetler ve tecelli istenir. Öyleyse el, nimet demektir.

Kırk beşinci kısım sona erdi, onu kırk altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Tahiyyetü'l-mescit (Mescidi Selamlama) Namazının İki Rekâtı

Şeriat bilginleri, mescide girmek için kılınan iki rekât hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler bunun sünnet olduğunu söylerken, bazı bilginler vacip olduğunu söylemişlerdir. Benim kanaatim ve görüşüm ise, bu iki rekâtın -mescitte oturmak isteyenin dışında- mescide girene vacip olmadığıdır. Kişi mescitte durur ve oturmaz ya da mescitte yürür ve oturmazsa, bana göre, serbesttir; dilerse iki rekâtı kılar, dilerse kılmaz ve bu konuda bir sorumluluğu yoktur. Mescide oturup iki rekâtı kılmazsa, kılmadığı için günahkârdır. Namaz kılınmayan bir vakitte ve abdestsiz camiye girmişse, kılmadığı için günahkâr olmaz.

Mescide giren kişi, ya namazın mübah olduğu bir vakitte girer ya nafile namazın yasaklandığı bir vakitte girer. Namaz kılınmayan bir vakitte mescide girdiğinde, namaz kılmaz. Bazı insanlar tahiyyetü'l-mescit (mescidi selamlama namazı) emrinin namazın yasaklandığı vakitlerde namaz kılmayı yasaklayan hadis ile çeliştiğini zannedebilir. Bu noktadaki yasaklama fakihlere göre sabit bir emir ile çelişmez. Bize göre ise, çelişir. Çünkü bizim bu konuda kendimize göre bir bakışımız vardır. Yasaklama sabit ise, onunla amel edileceği gibi bir emir var ise onunla da amel edilir. Hz. Peygamber, bir şeyi yapmamamızı söylediğinde, herhangi bir sınırlama olmaksızın genel anlamda o yasağa bağlanmayı bize

emrettiği gibi yasaklanmış her şeyden uzak durmamız da, o yasağın hükmü kapsamına girer. Bu hadisle ilgili kesin bir emir hakkında şöyle der: 'Size bir şeyi emrettiğimde, gücünüz ölçüsünde onu yapınız.' Hz. Peygamber, mescide girildiğinde namaz kılmayı bize emrettiği gibi belirli vakitlerde de namaz kılmamızı yasaklamıştır. Böylece, yasağın bulunması nedeniyle emredilen şeyi yapamayan kimseyle aynı hükümde olduk. Çünkü ortada bir yasak vardır. Böyle bir durumda güç yetirme (yasak nedeniyle) dinen ortadan kalktığı gibi akla göre de kalkmıştır. Çünkü Hz. Peygamber, din veya akla göre güç yetirmeyle kast edilen anlamda, 'ondan gücünüz yettiği şeyi yapınız' demedi. Dolayısıyla bu konuda genelleme şarttır. Kişi şöyle der: 'Mutlak yasaklama, bu emrin içerdiği şeyleri bu zamanlarda yapmamı engeller. Dolayısıyla din tarafından yasağa tahsis edilmiş bu vakitte namaz kılamam.' Bunu bilmelisin.

Mescit Allah'ın evi ve kendisiyle konuşmak isteyene tecelli ettiği yerdir. Evinde Allah'ın huzuruna girenin kendisine emrettiği şeyle O'na selam vermesi gerekir. Allah'ın peygamberi, Rabbimizin evini nasıl selamlayacağımızı bize öğretmişti. Allah şöyle der: *'Allah'ın yükseltilmesine izin verdiği ve isminin zikredildiği akşam ve sabah tespihinin yapıldığı evlerde adamlar vardır.'*[134] Abdullah b. Ömer şöyle der: 'Tespih eden olsaydım, tamamlardım.' Yani, nafile namazı kılardım. Kuşluk tespihi, kuşluk namazı demektir. Mescide girdiğimizde, oradaki Mele-i ala'ya 'selam üzerinize olsun' diyerek selam veririz. Mescitte çocuk, kadın, adam gibi herhangi bir insan bulunabilir. İnsan diye isimlendirilen bir kimse bulunmadığında ise şu ihtimaller vardır: Mescide giren kişi, Allah'ın gözünden alışkanlıktan doğan perdeyi açtığı kimsedir. Bu durumda, mescitte bulunan ve orayı imar eden cin ve melek gibi varlıkları algılayarak insan bulunduğunda verdiği gibi onlara da selam verir. Mescide giren kişi orada bulunanları keşf edebilecek kimselerden değil ise, şöyle demelidir: 'Bize ve Allah'ın iyi kullarına selam olsun.' Bu selamında, Allah'ın dışında bütün iyi kullara niyetlenir. Bu selam, gökte ve yerde Allah'ın bütün iyi kullarına ulaşır. Ancak 'Allah'a selam olsun' denilemez. Çünkü Allah, es-Selam'dır.

Mescide giren kişi, Rabbinin önünde iki rekât namaz kılar ve Hakkı kıblesinde kabul eder. Bu namaz, içerdiği rüku ve secdeleriyle birlikte huzurlarına girildiğinde ya da reayasına göründüklerinde acem hüküm-

darlarına verilen selama benzer. Rükunun, ayakta durmanın, secdenin ve oturmanın yorumu daha önce geçmişti. O halde bu iki rekât, selamlama secdesidir.

Mescide namaz vaktinin dışında girildiğinde, yani insan namazın kılınamayacağı bir vakitte mescide girdiğinde, Rabbinin önünde boyun eğip zelil, gözeten, efendisinin o vakitte namaz kılmamak hakkındaki emrine uyan birisi olarak durur. Nitekim efendisi, selam verirken 'Allah'a selam olsun' demekten de onu men etmişti. Evine girdiğinde, Efendisi ona oturma imkânı verirse, Allah'a şükür niyetiyle iki kere rüku eder. Çünkü Efendisi onu kendi katında oturmayı emretmiştir. Bu iki rekât, o vakitlerde şükür rekâtlarıdır. Oturmadan önce rüku eden ve oturmaya niyeti olmayan kişi için bu iki rekât ise, evinde huzuruna girdiği için Allah'ı selamlama anlamı taşır. Allah ehli olan ariflerin içinden evinde Hakkın huzuruna girmeyi dikkate alıp vakitlerle sınırlanmak aklına gelmeyenlerin rüku yapması, mescide girdiği için selamlama olur. Hali sürekli Allah karşısında huzur ve her halde O'nunla konuşmak olan kimse için bu iki rekât, genel anlamda selamlama değil, mescide girdirmekle kendisini sakınanlardan yaptığı için Allah'a bir şükürdür. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Mescit bütün takva sahiplerinin evidir.' Böylece Peygamber, daha önce Allah'a izafe edilmiş evi takva sahibi kullara izafe etmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Okuma Secdesi

Şeriat bilginleri, okuma (tilavet) secdesi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba o vacip midir, sünnet midir? Bazı bilginler vacip, bazı bilginler ise sünnet olduğunu söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Hz. Peygamber güvenilir bir hadiste Allah'ın şöyle buyurduğunu belirtir: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm.' Bölünen kısımda sadece Fatiha suresinin okunmasını zikretmiş, ayakta durmak veya rüku veya secde veya oturmak gibi diğer kısımları zikretmemiştir. Namazdan sadece okumak, okumaktan ise Fatiha suresi zikredilince, Allah'ın kuldan istediği namazın Fatiha suresinin okunması olduğunu anladık. Bu hadis, namazda Fatiha suresinin okunmasının vacip olduğu hakkındaki kanıtımızdır. Böylece 'Allah'ın kelamı' diye isimlendirilen Kur'an-ı Kerîm'in herhangi bir bölümünü okuyanı, 'namaz kılan' ya da Allah'a özgü niteliklerle ve kula özgü niteliklerle birlikte 'Allah ile konuşan' diye isimlendirdik. Bu yargımız, kesin bir keşfe dayanmaktadır.

Bu bağlamda Hakkın mertebesine özgü ayet -ki sadece Allah'a aittir- olduğu gibi kulun mertebesine özgü ayet de vardır ki, o da kula özgüdür. Bir de, Allah ile kulu arasında ortaklığın gerçekleştiği ayetler vardır. Bu konuda ise, hakkında açık ifade bulunan Fatiha suresinde ne yapılıyorsa, öyle hareket etmek gerekir. Bu amelle ilgili olarak, kulun okuduğu Allah'ın ayetleri içinde secde edilmesini gerektiren bir takım yerler gelmiştir. Şari ise, secde edeceğimiz ve etmeyeceğimiz yerleri bize bildirmiştir. Böylece secde için temizlik, vakit ve kıble şart koşulmuştur. Bunların açıklaması gelecektir.

Allah'ın peygamberinin secde ettiği durumlarda secde eder, secde etmediği durumlarda secde etmeyiz. Bazen emir lafzı secde etmeyi gerektirebilir, fakat biz secde etmeyiz. Çünkü Şari secdeyi ancak belirli ve özel durumlarda emretmiştir. Onarı bize söz ve davranış olarak belirlemiştir. Biz de onları aşamayız ve ekleme yapmayız. Onların sayısı hakkındaki görüş ayrılığı bilinir. Okumanın dışında belirlenmiş secdeler ise, söylenmişti. Örnek olarak olağan dışı bir şeyi gördüğünde insanın secde etmesi veya şükür secdesi gibi secdeleri verebiliriz. Şimdi ise, Kur'an-ı Kerîm'de geçen secde yerlerinin sayısını zikredip hakkında görüş ayrılığı olan hususları bir noktaya bağlayalım.

FASIL İÇİNDE VASIL

Aziz Kuran'daki Secde Ayetleri

Bilmelisin ki: Aziz Kuran'ın secde ayetleri, on bir secdeden on beş secdeye kadar gider. Bunların bir kısmı haber kalıbıyla, bir kısmı ise emir kalıbıyla zikredilir. Birincisi, A'raf suresinin sonundadır. A'raf, cennet ve cehennem arasındaki sur demektir. A'raf'ın içi rahmettir ve cennete bakan yöndür. Dışı ise, azaptır. O da cehenneme bakan yöndür. A'raf'ın üzerinde iyilikleri ve güzellikleri eşit olan insanlar bulunur. Onların amelleri terazide bir birine baskın gelmez. Dolayısıyla tartıları ne ağır ne hafif gelir. Çünkü Allah onlardan hiç birisinin terazisine 'La-ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)' ifadesini söylemenin (sevabını) koymamıştır. Bu öyle bir sevaptır ki, kendisine denk gelecek yegâne günah Allah'a ortak koşmaktır (şirk). Şirk ve tevhit, tek bir şahsın kalbinde bir araya gelemeyeceği gibi aynı şekilde tevhit ifadesi de, bu kitapta zikredeceğimiz ya da kıyamet bahsinde zikretmiş olduğumuz bir nedenle, sadece 'siciller sahibi'nin terazisine girebilir.

Bu surenin sonu, '*Kur'an-ı Kerîm okunduğunda onu dinleyin ve susun*'[135] ayetidir. Bu ayetin namazdaki okuma hakkında indiği rivayet edilir. Secde ise, namazın bir unsurudur. Allah bu sureyi melekleri ve onların Allah'a secdesini zikrederek bitirmiş ve onları niteleyerek şöyle demiştir: '*Rabbinin katında bulunanlar O'na ibadet etmek karşısında büyüklenmezler.*'[136] Söz konusu kimseler, Allah'a yakın meleklerdir. Burada Allah, meleklerin kendi karşısında zelil olduklarını ve O'na boyun eğdiklerini söyler. '*O'nu tespih ederler.*'[137] Yani, kendisine yaraşmayan niteliklerden O'nu tenzih ederler. Bunlar, kendisiyle Allah'a yaklaştıkları zillet, boyun eğme gibi niteliklerdir. Allah, bu ayette '*Biz senin hamdini tespih eder ve seni takdis ederiz*'[138] deyişlerinde meleklerini doğrulamıştır. Böylece, kendilerinden verdikleri haberi Allah da onlardan bildirmiştir. '*O'na secde ederler.*'[139] Burada Allah, zikredilen hallerle birlikte melekleri kendisine secde etmekle nitelemiştir. Allah peygamberleri Hz. Muhammed'e hatırlatıp onlara kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğini söyledikten sonra şöyle der: '*İşte onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, sen de onlarm hidayetine uy.*'[140] Onlar, kendisi gibi insanlar iken, aldıkları

emirde Allah'a isyan etmeyen ve sadece emredileni yapan melekler hakkında ne söyleyebilirsin ki? Allah'ın meleklere verdiği hidayetten (rehberlik) daha büyük bir hidayet olabilir mi? Böylece okuyan kişi, bu secdede Mele-i a'lâ'nın (Yüce Topluluk) secdesine ve hidayetlerine uyarak secde eder. Bu ayet nedeniyle secde edip de melek olmak bakımından kendilerine özgü olarak secdelerinde melekler için meydana gelen şeyden bir esintinin kendisi için gerçekleşmediği kimse, secde etmiş sayılmaz. Kuran'daki bütün secdelerde durum böyledir.

A'raf'takiler, kıyamet yerlerini peygamberin kendilerinde secde etmiş iken görürler. Peygamber, Rabbinden şefaat kapısını açmasını istediğinde Allah'ı yüceltmek ve O'na saygı göstermek için secde eder. Allah'ın şöyle dediğini duyar: '*O gün topuktan açılır.*'[141] Bu, hakkında '*ayaklar birbirine karışır*'[142] denilen büyük bir iştir. Başka bir ifadeyle dünya işi ahiret işine karışır. Araplar şöyle der: 'Savaş topuğundan açıldı.' Bu ifade, çatışma artıp savaş kızıştığı ve sorunlar büyüdüğünde söylenir. A'raftakiler, ayetle kast edilen şeyin 'secde yeri' olduğunu anlar. Secdeye davet edildiklerinde ise, Allah'ın emrine bağlanarak secde ederler. Bu secde sayesinde ise, iyiliklerinin kefesi üstün gelir ve ağır basar, onlar da mutlu olur. Çünkü söz konusu secde, kıyamet yerinde Allah'ın emrinden olan meşru bir yükümlülük secdesidir. Böylece (daha önce terazinin kefeleri denk olup A'rafta kalan kimseler) cennete girerler.

VASIL

İkinci Secde: Genel Secdeyle Birlikte Gölgelerin Sabah Akşam Secdeleri

Bu secde, Ra'd suresindeki secdedir. Bu da, '*Göklerde ve yerdeki her şey isteyerek ve istemeyerek Allah'a secde eder*'[143] ayetinde geçen secdedir. Ruhların gölgeleri, onların bedenleridir. Böylece Allah göklerde bulunan herkesin kendisine secde ettiğini bildirir. Bunlar, ulvî-yüce varlıklardır. Yerde olanların da secde ettiğini bildirmiştir ki, onlar da süflî varlıklardır. Kast edilenler, unsurlardan var olduklarında cisimler âlemidir. Ayette geçen 'isteyerek' ifadesi, bilgi ve makamları yönünden

ruhlara; zat ve varlıkları yönünden ise bedenlere aittir. 'İstemeyerek' ifadesi ise, zatları yönünden ruhlara, hemcinslerinin önüne geçmek ve başkan olmak arzusu nedeniyle de bedenlere aittir.

Bu secde, bildirme secdesidir. Böylece kul, söylediği bir konuda Allah'ı tasdik etmesi gerekir. Çünkü kul, bedeniyle yeryüzü ahalisinden, aklıyla ise gök ehlindendir. Başka bir ifadeyle kul, insan-melek, melek-insan'dır. Bu nedenle kul, Rabbine 'isteyerek' ve 'istemeyerek' secde eder. İstemeyerek secde etmesi, bilgisinin gerektirmediği özel bir yönden sınırlanışından kaynaklanır. Bununla beraber, gerçekte farkına varmasa bile, zatı yönünden Allah'a secde eder. Böyle secdeyi bir ibadet olarak yerine getirir ve bu secde onu kurtarır.

Ayette 'sabah' ve 'akşam'ın zikredilmesi, gölgenin bu vakitlerde uzamasından dolayıdır. Böylece Allah, gölgelerin uzamasını secde saymıştır. Gölgeler, kendileri hakkında yanma korkusu duyarak, akşamleyin kendisinden çıktıkları asla dönerek kısalır. Adeta onlar, kendilerine kapanırlar. Sabah ise, uzar ve Allah'ın ihsan ettiği nimetleri izhar ederek genleşirler. Akşam (gün batımı) ve sabah (gün doğumu vakti), namazın kılınmayacağı vakitlerdendir. Bu vakitlerde secde etmenin hükmü nafile hükmünden çıkarılarak farzların hükmü veya kaza edilen nafilelerin hükmü yapılmıştır. Bu nedenle, bu ayeti okuyan kimsenin secde etmesi gerekmiştir. Böylece verdiği haberde Rabbini doğrulayan olması yönünden, bu secdeyi yapanlar ödüllendirilir.

Öyleyse A'raf suresindeki secde (ayeti), meleklerin rehberliğine ve hidayetine uyma secdesidir. Ra'd suresindeki secde ise, kesin bir haberi ve gerçeği doğrulamak secdesidir.

VASIL

Üçüncü Secde: Zelillik ve Korku Makamında Ulvî ve Süflî Âlemin Secdesi

Bu secde, '*Kendilerine emredileni yaparlar*'[144] ayeti okunurken yapılır. Allah, ayette melekleri ve gölgeleri zikretmiştir. Melekler, A'raf su-

resinde Allah'ın celâlinin gerektirdiği gönüllü secdeyi yaparlar. Burada ise, Allah 'emredileni' yapmaları nedeniyle onları övmüştür. Bu nedenle, emirlerine bağlanma imkânı verip bu nedenle de kendilerini öven Allah'a şükretmek için secde etmişlerdir. Kul ise, meleklerini övdüğü şekilde Allah'ın övdükleri içinde bulunmak arzusuyla bu secdeyi yapar. Öyleyse bu secde kul için bir zelillik ve boyun eğme secdesidir. Çünkü Allah şöyle der: *'Gölgeleri eksiliyordu.'*[145] Burada, 'gölgeleri' kelimesinin zamiri yaratılmışa döner. Daha önce, bedenlerin ruhların gölgeleri olduğunu söylemiştik. Onlar, özü gereği ruhların kendilerini hareket ettirmeleriyle hareket ederler.

Ardından ayette *'Allah'a secde ederek, sağdan ve soldan dönerler'*[146] denilir. Burada belirtilen ise, zillet ve boyun eğme secdesidir. Bu secdeyi yapıp tecelli sol tarafında gerçekleştiğinde gölgesinin sağda secdesini ya da tecelli sağda gerçekleştiğinde gölgesinin soldaki secdesini göremeyen kimse, özel olarak oluş âleminde tesir etme imkânı bulamaz. Çünkü dış varlık (ayn) mertebesinde etkiler çok kolay bulunur. Rical (adamlar), yani güç ve sağ el sahipleri, oluştaki etkilerinde ortaya çıkar. İşte bu, bu secdenin özelliklerinden birisidir.

VASIL

Dördüncü Secde: Allah'ın Kelâmına Bıraktığı Sır ve Zevk İlimlerini Bilenlerin Secdesi. Bu Secde Kabul, Ağlama ve Korku Secdesidir.

Allah şöyle buyurur: *'Onu hak ile indirdik ve o da hak ile indi. Biz seni müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik, sana insanlara ağır ağır oku diye Kur'an gönderdik.'*[147] Allah 'onu hak ile indirdik' der. Gerçekle ilgili olarak görüş ayrılığına düştükleri konuda insanlar arasında hüküm vermem için onu (hakkı açıklayıcı olarak) indirdik. Kuran, özü gereği de 'hak ile inmiştir.' Kuran'ın indiği kimseye hitap ederek de 'Seni müjdeci olarak gönderdik' der. Sen Allah'ın rahmeti ve hoşnutluğuyla bir topluluğu müjdelerken başka bir topluluğu acı bir azapla müjdelersin. Ayrıca, seni müjde verdiğin ve müjdelendiğin şeyi öğretici olarak gönder-

dik. Kuran, pek çok şeyi toplayan bir sözdür. Biz, onu indirilmiş surelerde apaçık ayetler olarak ayrıntılandırdık. Bunun nedeni, onu okuman (başka bir yorumla toplaman), yani Kur'an'ı insanlara okuman, insanları da Kur'an'ın etrafında toplamandır.

Ey Peygamber! 'De ki, ister ona inanın' yani onu doğrulayın 'ister inanmayın.' Ya da, onu reddedin ve onaylamayın. 'Kendilerine bilgi verilen kimseler.' Yani, eşya hakkında kesin bilgi ve inancın verildiği kimseler 'daha önceden' ondan önceki benzerleri gibi 'okunduğunda', yani ayetler arasındaki ilişkiye göre birbirini takip ettiğinde 'secdeye kapanırlardı.' Yani, çömelerek ve eğilerek yüzükoyun düşerlerdi. Secde, yüzükoyun düşmek demektir. Nitekim deveye binmek için çöktürüldüğünde, 'çöktürüldü' anlamında 'escede el-baire' denilir. 'Onlar 'rabbimiz münezzehtir' der.' Yani, O'nun vaadi doğru, sözü gerçektir. 'Rabbimizin vaadi mutlaka yerine gelecektir.' Yani, vaat ettiği gibi mutlaka yerine gelecektir. Vaat, iyilik ve kötülük hakkında kullanıldığı gibi vait (tehdit) özellikle kötülük hakkında kullanılır. İyilik hakkındaki vaat mutlaka gerçekleşir. Vait ise, bazen affedilir ve silinir. Çünkü affetmek Araplara göre cömerdin niteliği ve efendi ve büyüklerini övmek için kullanılan ifadelerden biridir. Şair şöyle der:

Ona bir şey vaat verdiğimde veya bir şeyle tehdit ettiğimde
Tehdidimi yerine getirmem ama vaadimi yerine getiririm mutlaka

'Yüz üstü yere kapanır ve ağlarlar.' Bu durum, bağışlansa bile, yetişemedikleri şeye karşı duydukları üzüntüden kaynaklanır. (Bağışlanmış olsa da) Silinerek temizlenmiş bir şey üzerinde yazı yazmak, silinmemiş bir şeyin üzerine yazı yazmaya benzemez. 'Onların korkusu artar.' Yani, zelillikleri artar. Korkmak, bir tecelliden olabilir. Tecelli ise, ya dışa ya içe ya da her ikisine birdendir. Bu secde, korkudaki artıştan kaynaklanan secdedir. Huşu ve korku ise, daha önce belirttiğimiz gibi, ilahi bir tecelliden olabilir. Huşunun artması, tecellinin artmasının kanıtıdır. İşte bu da, tecelli secdesi diye isimlendirilir.

VASIL

Beşinci secde genel secdedir

Bu secde, Meryem suresindeki '*Rahman'ın ayetleri onlara okunduğunda, ağlayarak secdeye kapanırlar*'[148] ayetidir. Burada söz konusu olan, nimet verilen peygamberlerin secdesidir. Ağlamak, sevinç, neşe ve kabul ve hoşnutluk belirtisinin sonucudur. Çünkü Allah bu ayeti Rahman'ın ayetlerine bitiştirmiştir. Rahmet ise, kahır ve azameti değil, lütuf ve ilahi ilgiyi gerektirir. Bu nedenle, peygamberlerin gözleri Allah'ın bu ayetlerle kendilerini müjdelemesinden dolayı sevinçten dolar. Görünüşü bakımından bu da ağlamadır, çünkü gözlerden yaş akmaktadır. Yaş ise, üzüntü, yorgunluk ve bitkinlik yaşı değil, sevinç yaşıdır. Çünkü Rahman ismi başka bir şeyi gerektirmez.

Bu suredeki '*O gün takva sahiplerini Rahman'a toplarız*'[149] ayeti okunduğunda, Ebu Yezid sevinmiş, kan gözlerinden boşanıp minbere kadar uzanmış ve şöyle demiş: 'Acaba, O'nunla birlikte oturan kimse nasıl O'na götürülür ki?' Çünkü Allah şöyle der: 'Beni beni zikredenle otururum.' Takva sahibi, Allah'ı çekinerek zikreder. Rahman'a götürüldüğünde ise o -ki o çekinmesinin nedeni olan şeyden güvende olmak makamıdır- bununla sevinir ve müjdelenir. Böylece Ebu Yezid'in göz yaşları da, sevinç göz yaşları olmuştur. Başkası perdeye götürülürken, (takva sahibi) O'ndan O'na nasıl götürülür!

Surede Hz. İbrahim'in '*Ben Rahman'dan bir azabın sana temas etmesinden korkuyorum*'[150] ifadesinde azap Rahman ismine bitiştirilmiştir. Hâlbuki bu isim, dış anlamı bakımından azabı gerektirmez (diye iddia edilebilir). Bilmelisin ki, burada İbrahim, içinde bulunduğu durumda kendisiyle beraber 'babası (kendi özel ismi)' olan isme işaret etmişti. Çünkü İbrahim, hiç kuşkusuz, içinde ve üzerinde bulunduğu iyilik, afiyet, rızık ve sağlığın gerçekleşmesi nedeniyle her zaman Rahman ile beraberdi. Rahman isminin azapla birlikte geçmesinin diğer anlamı ise, doktorun hastalık sahibine merhamet etmesine benzer. Doktor, kangren olmuş organı keserek bir yandan hastaya acır, öte yandan ona merhamet eder. Bu bağlamda dünyada sınırları koymak, insanların ahiret hayatındaki temizliklerinin nedeni olsun diye, Allah'ın hikmetindendir.

Gerçeğe ulaşmış kimselerin gözüyle bakarsan, her yerde durumun böyle olduğunu görürsün. Bu secdeyi yapan ve azaptaki nimeti görmeyen ise gerçekte secde etmemiştir. Nitekim birisi şöyle demiştir:

Ben seni istiyorum, ama mükâfat için istemiyorum
Ben seni azabından dolayı istiyorum.
Bütün arzularıma ulaşmış haldeyim
Azap ile bulduğum hazzın dışında.

Râbiatü'l-Adeviye ise, başını duvarın sütununa vurup kanatmış. 'Acı duymuyor musun? Denildiğinde ise, 'başıma gelen iş'te Hakkın takdirine rıza göstermek, acıyı hissetmekten beni alıkoymuştur' diye yanıt vermiştir.

VASIL

Altıncı Secde

Bu secde madenlerin, bitkilerin, canlıların, bazı insanların ve felek ve unsurları imar edenlerin görerek ve ibret alarak yaptıkları secdedir. Allah şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerdeki her şeyin, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların, canlıların, insanların çoğunun ve haklarında azabın gerçekleştiği pek çok kimsenin Allah'a secde ettiğini görmez misin? Allah kimden yüz çevirirse, ona ikram edecek yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.'*[151] Böylece bu ayette her şeyi zikrederken insanları kısmen zikretmiştir. İnsanlar hakkında ise, 'onların çoğu' demiş ve bu durumunu mutlak iradesinin gereği saymıştır.

Kul, bu ayette haklarında azabın gerçekleştiği çoğunluktan değil, Allah'a secde eden çoğunluk içinde yer almak için secdeye koşar. Böyle bir kul, Allah'ın kendisine secde imkânı verdiğini görüp secdeyle arasına girmediğinde, 'inayet' edilenlerden olduğunu anlar. İnayet edilenler, göklerde ve yerlerde bulunanlar, yanı sıra batarken güneş, kaybolurken ay, yörüngelerinde yıldızlar, duruşlarında dağlar, köklerine dayanmada ağaçlar ve boyun eğişlerinde hayvanlar ve müşahedesi olan bazı insanlar

gibi, secdeleri bölünmeyen kimselere katılmış olanlardır. Allah ehlinden birisi bu secdeyi yapıp zikredilen her âlemi kendisinde görmez ya da onların bir kısmının secde ettiğini görürse, secde etmiş değildir.

VASIL

Yedinci Secde

Bu secde, boyun eğmek, zillet ve yoksunluktan kurtuluş ve iman secdesidir. Bu secde ise, Hac suresinin sonunda *'Ey iman edenler! Rüku edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin ve iyilik yapın ki, belki kurtulursunuz'*[152] ayetinde geçer. Ayetten anlaşıldığı kadarıyla kast edilen şey, kurtuluş secdesidir. Başka bir ifadeyle bu, başarı, beka ve kurtuluştur. Bu ayetin okunduğunu duyduğunda insanın iyilik yapması ve secdeye koşması, onun imanının sebebi (sonucu) olmuştur. Çünkü Allah bu ayette müminleri 'Ey' ifadesiyle ayırmış ve onlara rüku ve kendisine secde etmeyi emretmiştir. Böylece secde eden kişi, 'emredileni yapmış olmada meleklere katılır.' Böylece kul, secde etmiş ve kurtulmuştur.

Bu secde hakkında görüş ayrılığı vardır. O secdeyi yapan ve (Hakkın) beka ve her şeyi baki kılma özelliğini bilmeyen; kendi bekasıyla baki olan ile Hakkın baki kılmasıyla baki olanı ayırt edemeyen; kendi alâmetiyle kurtulup kurtuluşa eren ile (başkasına) katıldığında kurtulan ve geçen kimsenin farkını bilmeyip bazı durumlarda 'sabitlik' bazı durumlarda ise 'kurtuluş' bulunduğunu söyleyen kimse, bu ayette secde etmiş sayılmaz.

VASIL

Sekizinci Secde

Bu secde, kabul edenlere göre (ehl-i itiraf, Rahman isminin gereğini bilenler), nefret ve inkar secdesidir. Allah şöyle buyurur: *'Onlara Rahman'a secde edin denildiğinde, Rahman nedir? Derler. Senin emrettiğin*

şeye secde mi edeceğiz? Onların sadece nefretini artırır.'[153] Yani onlara 'secde edin' denilmesi nefretlerini artırır. Mümin ise, bu ayeti okuduğunda inkarcı kafirden farklılaşmak için Rahman ismine secde eder. İşte bu, 'ayrışma secdesi' diye isimlendirilir. Allah şöyle der: '*Ey günahkârlar! Bugün ayrışın.*'[154] er-Rahman ismini inkar edenlerle onu kabul edenler arasında kıyamet günündeki ayrışma, bu ayet okunduğunda secde etmekle gerçekleşir. Bu isim, onların nefretini artırır, çünkü onu bilmezler. Bu nedenle 'Rahman nedir?' derler. Bu soru, inkar bildiren bir tarzda sorulmuştur. İşte bu, kahır secdesi değil, nimetlendirme secdesidir. Çünkü kafirler, Rahman isminin yükümlülükle çeliştiğini ve secdeyi emretmenin bir yükümlülük olduğunu düşündüklerinde yanılmışlardır. Onlara göre, mübalağalı rahmet anlamı taşıyan er-Rahman'a secde uygun değildir. Kur'an-ı Kerîm secdeyi kahır gerektiren bir isimle birlikte zikretseydi, belki de kafir korkarak secdeye koşardı. Nitekim cahiliye devrinin büyüklerinden bir zorba, Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek 'Ey Muhammed! Getirdiğini bana oku da, bir dinleyeyim?' demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona '*Ha, Mim, yüz çevirirlerse de ki, Ad ve Semud'un çığlığı gibi bir çığlıkla sizi korkuttum*'[155] ayetini okumuş. Ayette geçen kimseler, Arap idi ve onların hikayeleri Hicaz'da meşhurdu. Bu ayeti duyduğunda, kemikleri titremiş ve rengi sararmış ve duyduğu şeyin gücünden ve onu bilmesinden dolayı kıpkırmızı olmuş ve şöyle demiş: 'Bu bir zorbanın sözüdür.'

Okunan ayet, onların sadece nefretini artırmıştır. Başka bir ifadeyle, yükümlülüğün er-Rahman'a bitişmesi, onların nefretini artırır. Rahman, kendisine isyan edeni bağışlayan ve affeden, dolayısıyla kendiliğinden sorumlu tutmayan demektir. Bu cahil Rahman'a secde etmenin yükümlülükle değil, cezalandırmayla çeliştiğini ve bu secdenin mükafatı artırdığını bilseydi, hiç kuşkusuz ki, secdeye koşardı. Bu secdeyi yapıp bilgi ile hıbra'yı (tecrübeye bağlı uzmanlık) -ki zevklerin bilgisidir- ayırt etmeyen, gerçekte secde etmemiştir. '*Sizi deneyeceğiz, ta ki bilelim*'[156] ayeti, bu bilgi türüyle ilgilidir.

VASIL

Dokuzuncu Secde

Bu secde, kesin haberden meydana gelen 'gizli sırrın' secdesidir. Bu surede secdenin yeri hakkında görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre *'ilan edersiniz'*[157] ayetinde, bir görüşe göre ise, *'Yüce Arş'ın Rabbidir'*[158] ayetindedir. el-Azim ayetinde secde edilirse, bu, azametin birlenmesi secdesidir. Okuyan kişi, *'Göklerde ve yerde tohumu çıkaran kimseye secde etmezler mi?'*[159] ayetinde secde ederse, bu da, tercih secdesi sayılır. Bu secdeyi yapan kişi şöyle der: 'İnsanlar, alenen yaptıklarını bildiğine inandıkları güneşe secde ederler. Hâlbuki 'gizlediklerini ve açıkladıklarını bilen' kimseye secde etmek daha yerindedir. Onlar, sıcaklığıyla yeryüzünün bitirdiği bitkileri ortaya çıkaran güneşe secde ederler. Allah da onlara 'Göklerde tohumu çıkaran kimseye secde etmeniz daha yaraşırdır' der. Kast edilen şey, battıktan ve gizlendikten sonra görünen yıldızları ortaya çıkarmaktır. Sonra onları parlak bir şekilde, izhar eder. Yeryüzünde ise, yeryüzünün bitkilerini çıkarır. Öyleyse, güneş bunu yapamaz, bilakis güneş gözüktüğünde gökte bulunan bütün yıldızlar gizlenir ve silinir.

Güneşe secde etmektense, Allah'a secde etmek daha uygundur. Çünkü Allah katında güneşin hükmü, batış ve doğum anında yıldızlar hakkında verdiğimiz hüküm gibidir. Güneş de, tıpkı diğer yıldızlar gibi, Allah'ın gökte çıkardığı tohumdandır. İşte (secde etmek için güneşi değil de Allah'ı) tercih secdesi budur. Çünkü Allah'ın mertebesinin ilahlığını gösteren kanıt, kendisini ilah edindiklerinde güneşin ilahlığını göstermekten daha üstündür (müreccah) ki bunun nedenlerini zikrettik. Bu secdeyi yapıp da hayvanların dilini öğrenemeyen ya da kuşların dilini bilmeyen; bütün yıldızları ve nutkun harflerini nikahlayıp bakirelerden haz duyduğu gibi haz almayan kimse (secde etmemiştir).

VASIL

Onuncu Secde

Bu secde, dikili kanıtlardan hareketle akıl ve kalp gözünün (Hakkı) tespih ve (O'nun karşısında) tevazu duygusuyla hatırlama ve öğüt almak için yaptığı secdedir. Bu secde, Lokman suresinde 'Elif-Lam-Mim, tenzil...' diye başlayıp *'Ayetlerimize kendilerine hatırlatıldığında secdeye kapanan ve Rablerinin övgüsünü tespih edip büyüklenmeyenler inanır'*[160] ayetidir. 'İnne (kuşkusuz, ayette inne-ma şeklinde geçti)' edatı, kesinlik ve belirsizlik anlamı taşır. Allah, bu ayetle şöyle demektedir: Ayetlerimizin toplanmışlık halinde nefislerin güçlerinden meydana gelen şeyler değil, varlığımıza ve peygamber gönderişimizin doğruluğuna kanıt olarak diktiğimiz deliller olduğunu sadece kendilerine hatırlatıldığında (secdeye kapananlar anlayabilir). Tezekkür (hatırlama), gaflete düşülmüş veya akıllının unuttuğu bir şey hakkında olabilir.

'Sadece akıl sahipleri hatırlar.' Allah şöyle der: Bu ayetlerin (nazar) kendileri için diktiğimiz şeylere ayetler olduğu teorik incelemeyle algılanabilir. Onlara hatırlatıldığında ise, yüzlerinin üstüne düşerler. Başka bir ifadeyle, zatları hakkındaki bilgiyi elde ederler. Böylelikle onlar, Allah'ın peygamberlerinin dilleriyle kendisini tenzih ettiği şekilde Rablerini tenzih eder ve (elde ettikleri) bilgileri bunu yapmalarına engel olacak bir büyüklük onlara kazandırmaz.

Bu secdeyi yapıp da aklının algıladığı şeyleri bilmeyen ve teorik incelemesinin verisiyle inancının verisini ayırt edemeyen kimse, gerçekte secde etmemiştir. Böylelikle kul, aklederek değil, inanarak Rabbini tenzih eder. Bilgi ve hikmeti ise, bulduğu yerde alır, bunları getiren organa bakmaz. Çünkü akıllı kişi, insanları gerçek vasıtasıyla tanır, akıllı olmayan ise gerçeği adamlar vasıtasıyla tanır. İşte bu (gerçeği insanla tanımak), teorik incelemenin en büyük sürçmelerinden biridir. Çünkü konuşan bir insanın gerçek hakkında açıklamak istediği şeyi -ki gerçekte sözle amaçlanan şey bu anlamdır- gösteren anlamın içkin olarak bulunduğu bir sözü cahil kişi Peygamberden kabul edebilir (bunda bir güçlük çekmez). Hâlbuki aynı anlamı peygamberin varisi veya veli söylediğinde, onu imkânsız sayar ve reddeder. Bilgiyi bilgisinin kendisinden dola-

yı kabul etmiş olsaydı, (ayette belirtilen) 'hatırlayanlar'dan (dolayısıyla secdeye kapananlardan) olurdu. Allah Kur'an-ı Kerîm'den indirilen ayetlerle peygamberin üç insan sınıfına hitap etmesi gerektiğini söylemiştir: Kur'an-ı Kerîm bir grup hakkında bir 'tebliğ'dir. Onlar, Allah'ın katından geldiğine inanarak sözleri duyarlar ve başka bir şey de anlamazlar. Bir gruba ise, Peygamber ayetleri 'derinden düşünmeleri için okur.' Başka bir ifadeyle, peygamber onları kendisinden değil, onu gönderenin katından getirdiğini anlayıncaya kadar ayetler hakkında derinden düşünürler. Peygamber başka bir gruba ise, 'akıl sahipleri hatırlasın' diye ayetleri okur. Başka bir ifadeyle onlar, daha önce bildikleri şeyleri, yani önceki peygamberlerin getirip (aklî) kanıtların imkânsız saydığı ve algılanması güç şeyleri hatırlarlar. Algılanmalarının güç olması, söz konusu kanıtların öz kanıtlar olmasından kaynaklanır. Bu son grup, keşif ve vecd (ehl-i keşf ve'l-cem' ve'l-vücûd) sahipleridir. Bu ayet için secde edip zikrettiğimiz şeylerin kendisi hakkında gerçekleşmediği kimse, gerçekte secde etmemiştir.

VASIL

On Birinci Secde

Bu secde, bize göre, nurlar mertebesinde şükür secdesi; sahibi için ise -herhangi bir günah nedeniyle olmaksızın- tövbe secdesidir. Tövbe, secdenin amaçlarından birisi değildir. Bu secdenin ayeti, Sâd suresindeki '*Davud kendisini sınamadığımızı zannetti ve Rabbinden bağışlanmak diledi, rükuya kapandı ve tövbe etti*'[161] ayetidir. Böylelikle Davud, hem tövbe ve hem şükür amacıyla bu secdeyi yapmıştır. Zan, onun kapısındadır. Allah şöyle der: 'Davud onu denediğimizi zannetti.' Çünkü dilde fitne, denenmek demektir. Araplar 'Fetentü el-fızza ale'n-nar', yani 'gümüşü ateşte sınadım (gümüş mü değil mi anlamak için)' derler. Böylelikle Davud, Rabbinden vurgulu bir şekilde kendisini örtmesini istedi. Çünkü ayette geçen istiğfar, tekit ifade eder. Böylece yere kapanmış ve istediği konuda kendi güç ve kuvvetine değil, Allah'a yönelmiştir. Bu du-

rum, kendisiyle gizleneceği bir gücün onda bulunduğuna delildir. Davud ise, bunu yapmamış ve o konuda Allah'a dönmüştür.

Bu durumu *'Arzuya uyma!'*[162] ayeti destekler. Davud, istediği konuda hükümran olma gücüne sahip olmasaydı, (arzuna uyma diye) bundan engellenmezdi. (Ayette Allah der ki) Bize başvurduğu konuda ihtiyacını karşıladık ve bizim mertebemizde başkalarının (onu görmesinden) onu gizledik. Kulların arasında hüküm verme, yönetme ve etkin olmada halifemiz (Davud Allah'ın halifesiydi) olduğunu açıkça belirtmemize rağmen, kıymeti bilinmemiştir.

Allah şöyle buyurur: *'Onun bizim katımızda büyük kıymeti vardır.'*[163] Bu durum bizden kaynaklanır, yoksa bu kıymet, var olanlara ve başkalarına dayanmaz. *'Ne güzel varış yeridir!'*[164] Yani, onun sonu güzel bir sondur. Çünkü güzellik ve güzel, ihsandan gelir. İhsan, hakikatleri bulundukları hal üzere öğrenmeyi sağlayan görme makamıdır. Allah'ın peygamberi ihsanı, Cebrail'e, işaret ettiğimiz şekilde yorumlamıştır (Allah'ı 'görür gibi' ibadet etmek).

Hakkında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmayan bu yönelme secdesini yapan kişi, secdeyi yapıp Davud'un secdede bulduğu ilahi yakınlığı, işinin sonunu bilmeyi ve işinin nasıl sonlanacağını, makamın sonunu ve ahiret hayatında Rabbinin katındaki mertebesini bilmezse, secde etmemiştir. Bu durum, secdeyi Davud peygamberin secdesi gibi yaptığında böyledir. Secdesini Hz. Peygamber'in secdesi gibi yapıp bütün hallerinde her hale yaraşır bilgi ve amelinde ya da her diyarda o diyara özgü bilgi ve amelde bir artış görmezse, secde etmiş sayılmaz. Çünkü bir yerdeki artış, o yer için ortaya konulmuş şeylere göre gerçekleşir. Dünya hayatı, teklif ve amel yeridir. Ahiret ise, mükâfat ve ödüllendirme yeri olduğu gibi bilgisini Allah'tan alan kimseler için dünya da ödül diyarıdır. İşte Allah'ın peygamberi! Allah, geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladığı halde (ödül), Rabbine ibadetini artırmış, bu konuda Allah'a şükretmek için ayakları şişinceye kadar namaz kılmıştır (kulun karşılık vermesi). Bu durum, bağışlanma karşılığında kulun verdiği karşılıktır. Öyleyse, dünya da 'ceza (karşılık vermek)' diyarıdır. Bu yorumla 'din günü', dünya ve ahiret günü demektir. Dünya hayatında cezaların (had) saptanması bir ceza olduğu gibi aynı zamanda Allah bedbahtları dünyada işledikleri iyi ahlaklar karşılığında verdiği nimetler-

le mükafatlandırır ve ödüllendirir. Böylece, dünyada iyiliklerinin meyvelerini devşirmiş olarak ahirete varırlar. Dünya hayatı da bir 'ceza ve karşılık' diyarı olmasaydı, böyle olmazdı. Öyleyse, secdesinde bu gibi bilgileri algılamayan kimse secde etmemiştir.

VASIL

On İkinci Secde

Bu secde, Allah'ın şanına yaraşan yüceltmeyi yerine getirmek için bütün gayretini harcama ve çalışmayla birlikte ondan haz alma secdesidir. Bu secde, Ha-Mim diye başlayan secde ayetidir. Secdenin yeri hakkında görüş ayrılığı vardır. Bazı bilginler, secdenin '*Ancak O'na ibadet ederseniz*'[165] ayetinde olduğunu söylemiştir. Burada secde eden kişi, secdesini şart secdesi yapmıştır. Secdeyi '*Onlar üzülmezler*'[166] ayetinde yapan ise, sevgi ve sevinç secdesinin sahibidir.

İnsanlar, dinlenmek için geceye muhtaçtır. Geceyi kendileriyle insanların gözleri arasına giren bir elbise edinirler. Besinlerini elde etmek için de, kendisinde sebeplendikleri gündüze de muhtaçtırlar. Gündüzün güneşin doğumu, gecenin ise güneşin batımıyla gerçekleştiğini gördüklerinde ise, gece ve gündüzün varlığını güneşle ilişkilendirirler ve ona taparlar. Bu insanlar, güneşe tapanlardır. Yunan şehirlerinde (bilad-ı Yunan) güneşe tapanlardan pek çok insan gördük. Onların bilginlerinden birisinin evine konuk olmuştum. Kendisine Allah'a tapmaya güneşe tapmayı niçin ortak koştuklarını sordum. Bunun üzerine bana şöyle yanıt verdi: 'Biz güneşe ilah olarak tapmıyoruz, Haşa! Allah tek ilahtır. Bizim bilginlerimiz, bu büyük aydınlık cismin içerdiği âlemdeki yararlara bakmış, sonra Allah'ın ona bağladığı yararları saymıştır. Biz de, Allah'ın ilgisi ve inayeti olmasaydı onu bu işlere görevli yapmayacağını anladık. Bu nedenle kurtuluşumuz için Allah katında en güzel vasıta olması için ona saygı göstererek yaklaşmak istedik. Bize göre güneş, Allah'a muhtaç bir kuldur. Şu var ki Allah'ın ona ilgisi ve inayeti vardır.' Bilginin bana söylediği budur. Biz de, onun verdiği ziyafette yemek yiyorduk.

Allah bu secde hakkında şöyle der: *'Onun ayetlerinden birisi...'*[167] Burada zamir, Allah'a döner. *'Gece ve gündüzdür.'*[168] Bunlar, güneşten meydana gelse bile güneşin ayetleri değil, Benim ayetlerimdendir. Sonra şöyle der: *'Güneş ve ay.'*[169] Burada Allah, gecenin ayetini sildiğini insanlara bildirir. Gecenin ayeti, aydır. Dolayısıyla onun ışığı, ancak geceleyin göründüğü gibi ışığı da ödünçtür, çünkü ayın ışığı güneşin ışığının yansımasıdır. Ay ise, güneş için bir ayna gibidir. Öyleyse, ayın sana verdiği ışık güneşe aittir ve o sadece bir ulaştırıcıdır. Çünkü ay, sönüktür. Allah gündüzün ayetini ise, aydınlık yapmıştır. Başka bir ifadeyle, onun ışığını göz için görünür yapmıştır. Bu doğum ve batmayı ise, senenin mevsimlerini öğrensin diye, güneşle hesap yapan kimseler adına belirledik. Zamanı ayla hesaplayan ise, senelerin sayısını ve hesabını öğrenir. Allah, hilal hakkında şöyle der: *'De ki, onlar insanlar ve hac için vakitlerdir.'*[170] Allah insanlara şöyle der: Güneşe ve ibadete bu nedenle tapıyorsanız, hiç kuşkusuz, biz (güneşle ortaya çıkan) bu ayetleri (güneşe değil) kendimize delil olarak yarattık. Siz de (güneşe değil), 'hepsini yaratan Allah'a secde edin.' Allah güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü tek bir zamirde toplamış ve dişiliği erkekliğe hâkim (halaka-hünne, dişi zamir) kılmıştır. Çünkü gece, gündüz, güneş ve ay etkin değil, edilgendir. Bu ise, düşünen kimseler için, açık bir benzetmedir.

Bu cisimlerin çoğulu ise, akıllı dişi çoğuludur. Bu durum, erkekliğe ait dereceden eksikliklerine dikkat çeker. Ayette 'halakahum (onları yarattı, erkek zamirle)' demedi. Böyle deseydi, erkekliği onlara hâkim kılması nedeniyle değerlerini artırmış olurdu. Çünkü Araplar konuşurken (erkek ve kadını aynı zamirde bir araya getireceklerse) erkeği dişiye hâkim kılar ve şöyle derler: 'Zeyd ve Fatımalar çıktı (haracû, erkek zamir).' Hâlbuki dişi için söylenen 'harac-ne (çıktılar)' ifadesini kullanmazlar. Söz konusu cisimleri yaratan Allah, ibadet edilmeye onlardan daha lâyıktır. Çünkü etkinin mertebesi edilgenden daha üstündür. Öyleyse, Hak iki bakımdan eksik olan kimseden ibadete daha lâyık ve daha müstahaktır. Söz konusu iki durum, yaratılmış olmak ve dişiliktir.

Allah şöyle der: *'Rabbinin katında bulunanlar.'*[171] Yani, Ay feleğinin aşağısındakilerin dışında olan Allah'ı bilen melekler. *'Gece gündüz Allah'ı tespih eder.'*[172] Onlar, Allah'ı sizden daha iyi bilir. Bunların (güneş ve ay) arasından ilah edindikleriniz gerçekte ilah olsaydı, hiç kuşkusuz, melekler sizden daha önce ilah edindiğiniz şeye secde ederlerdi. Çünkü me-

leklerin (gerçeği) sizden daha iyi bildiğini biliyorsunuz. Hâlbuki melekler, dinlenmeden ve duraksamadan Allah'a secde ederler.

VASIL

On Üçüncü Secde

Bu secde, eğlence ve oyun (içinde bulunmaktan vazgeçme) secdesidir. Başka bir ifadeyle on üçüncü secde, Allah'tan gafil olanları uyarı secdesidir. Söz konusu secde, Necm suresinin sonundaki ayettedir. Orada secde edilip edilmeyeceği hususunda (bilginler arasında) görüş ayrılığı vardır. Onun secdesine ilahi emir, horluk ve yoksunluk bitişmiştir. Çünkü (ayette zikredilenler), alay edenlerdir. Allah, onlara şöyle der: Zengin iseniz, Kur'an ile zengin olunuz. Çünkü Kur'an size daha yaraşır.' *'Allah'a secde edin ve ibadet edin.'*[173]

Bir rivayette şöyle denilir: 'Allah bir peygambere, peygamberin Kur'an'ı teganniyle okuyana verdiği gibi izin vermemiştir.' Yani, Allah'ın duyması peygamberin Kur'an'ı duymasına benzemez. Allah'ın peygamberi ise şöyle der: 'Kur'an'ı teganniyle okumayan bizden değildir.' Böylece, peygamber Kur'an'ın teganniyle okunmasını sünnetten saymıştır. Bu ifade, Hımriye şivesidir. Şöyle derler: 'İsmid lenâ!' Yani bize teganni yap. Bunu ise, çalışmaya kalktıklarında hasat vaktinde söylerler.

Araplar Kur'an duyulmasın diye nağmeli sözler söylerlerdi. Onlar, ayette bildirildiğine göre, *'Bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki galip gelirsiniz'*[174] derlerdi. Nitekim günümüzde Allah'ın beğendiği işlere erdirmediği bilginler (ulema), Allah ehlinin kendilerine ihsan edilen sırlarını dile getirdiklerini duyduklarında böyle yapar ve 'bu bir hezeyandır' derler. Aşırıları ise, (Allah ehlinin söylediği) 'küfürdür' derler. Hâlbuki duyduklarının anlamı sorulsaydı, onu bilemeyeceklerdi.

Allah şöyle der: *'Yoksa bu söze mi?'*[175] Yani, peygamberin size öğüt verdiği ve bir yandan korkutup bir yandan vaatte bulunduğu söze mi

'*şaşırıyorsunuz.*'[176] Yani, şaşkınlığınızı artırıyorsunuz: Böyle bir adam, nasıl olur da Kur'an'ı getirebilir? Niçin bu kitap büyüklerinize indirilmemiştir? Nitekim kafirler şöyle demişti: '*Keşke bu Kur'an iki beldeden büyük bir adama indirilmiş olsaydı.*'[177]

'*Gülüyorsunuz.*'[178] Yani, bize getirildiğinde onunla alay ediyorsunuz. Bunlar, daha önce belirttiğimiz gibi, gerçeği adamlar vasıtasıyla tanıyan bilgisizlerdir. '*Siz alay edersiniz.*'[179] Bunu yapmayın, büyüklenmeyin ve kendi dilinizdeki bu sözün sahibi olan Allah'a boyun eğin, onu indiren karşısında zelil olun. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de tehditten dolayı ağlatıp sevindirerek mutlu eden ve insanı neşelendiren ayetler vardır. Bu durum, Allah'ın rahmetinin genişliği ve kullarına ihsanından kaynaklanır. '*Ağlamayın.*'[180] Kur'an-ı Kerim'de ayetleri düşünen kimseler için göz yaşının yerini kana bıraktıracak şekilde ağlatan tehdit ayetleri de vardır. '*Siz alay edersiniz.*'[181] Kur'an-ı Kerim'de bütün bunlar vardır. Niçin ondan yüz çevirirsiniz ki? Dünya, sakınma yeridir. Ölüm, herhangi bir nefeste size gelebilir ve size ulaşabilir. Nereye varacağınızı düşünmüyor musunuz? Nereye gideceksiniz? Dünya hayatı bir emniyet ve güven yeri değildir. Hikmetli ve bilgili insan, her mertebeye o mertebenin müstahak olduğu şekilde davranır.

VASIL

On Dördüncü Secde

On dördüncü secde, cem' ve vücûd (birlik ve varlık-vecd) secdesidir. Necm suresindeki secdeyi yapıp feleklerle ilişkili nağme ve neşeli melodiler hakkında bilgi edinmeyen kimse, gerçekte secde etmiş sayılmaz. Bu secdeyi yapan insan, âlemdeki her sesin Hakkın âlemdeki 'mezmurlarından' birisi olduğunu öğrenmelidir. Bu keşifte Davud peygamberi gördüğü gibi seslerin ve harflerin her türlü sırlı anlamları dile getirdiğini görür. Bu sırlı anlamlar, yalçın dağları sevinçten hareket ettirir, yaslı insanı sevinç ve neşeyle güldürür. Bütün bunları görmeyen kişi, secde etmiş değildir.

Bu son secde 'Gök parçalandığında (İnşikak)' suresindedir. Yeri hakkında ise, görüş ayrılığı vardır. Ebu Hureyre, bu secdeyi Hz. Peygamberin arkasında yapmış ve '*Onlara Kur'an okunduğunda secde etmezler*'[182] ayetinde secde etmiştir. Bu secde, cem' (uluhiyet mertebesinin birliği) secdesidir. Çünkü o, 'Kur'an' esnasında yapılan secdedir. Cem' ise, çokluğa imkân verir. Çokluk, benzerlerle olabileceği gibi başka şeylerle de olabilir. Mutlak birlik, Allah'a ait olsa bile, onun hakkında kesin olan uluhiyetin birliğidir. Bunun anlamı, Allah'tan başka ilahın olmayışıdır. Çokluğun birliği ise, Allah'ın güzel isimleri bakımından söz konusudur. Hak için kendiliğinde bulunduğu durum yönünde bütün veya parça denilemez. İçimizden birisi hakkında ise, (söz gelişi) Zeyd'i, onun kendisini, dış varlığını ve bütününü gördüm denilebilir. Çünkü bedenin dışında sadece yüzünü görmüş olabilirsin. Bu durumda pekiştirme, onun bütünü gördüğünün bilgisini verir. Çokluğun varlığı onda bulunmasaydı, bütünü denilmezdi.

İnsan, Kur'an-ı Kerim'i duyduğunda -ki o Allah'ın tenzih ve takdis niteliklerinin toplayıcısıdır-, nasıl olur da kendi toplayıcılığını (ya da birliğini, cem'iyyet) hatırlamaz ve bütün tenzih niteliklerini kendisine ait olduğu kimseye secde etmez? Bu surede secde edip türeyenlerin bilgisine ulaşamayan kimse gerçekte secde etmiş değildir. Bu secdeyi yapan kişi, hamilelerin karınlarında taşıdıkları türleri bilmelidir. Bu hamile türlerine örnek olarak yeryüzünü, bulutları, kadınları ve bütün dişileri verebiliriz. Bunun yanı sıra, kitapların harflerinde taşıdıkları bütün anlamları da bilmelidir. Çünkü kitaplar da taşıyıcı ve hamileler arasındadır. Bu secdeyi yapan kişi, geldiği yönden döneceğini öğrenemez; dünyada ve ahirette kendi durumunu gözüyle görüp yemin edecek bir kesinlikte bilmezse, secde etmiş sayılmaz.

VASIL

On Beşinci Secde

Bu secde, İlk Aklın müşahede ve Allah'a dönüşten kaynaklanan öğretme secdesidir. Bu secde, '*Secde et ve yaklaş*'[183] ayetinde Alak suresinde

yapılır. Başka bir ifadeyle bu secde, Allah'a yaklaşma talebi içeren bir secdedir. Ayette ise, kovma ve cezalandırma ifadesinden sonra gelmiştir. Bu ifade, 'kella (hayır, asla)' sözüdür ve Allah'a ve ahiret gününe inanmayana yönelik olarak söylenmiştir. Rabbi ona şöyle der: 'Secde et ve bana yaklaş! Böylece seni çağırdığı şeyden kurtulur ve onun vereceği sıkıntıdan güvende olursun!

Kırk altıncı kısım sona erdi, onu kırk yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Tilâvet Secdesinin Vakti

Bazı bilginler, namaz kılınmayan vakitlerde secde edilemeyeceğini kabul etmiş, bir grup ise güneş batmaya ya da doğmaya yaklaşmadığı sürece ikindi ve sabah namazlarından sonra secde edilebileceğini kabul etmiştir. Benim görüşüm, her vakitte secde edilebileceğidir. Çünkü yasak olan, o vakitlerde namaz kılmaktır. Namazın dışındaki secde ise, hüküm bakımından namazdan sayılmaz. Nitekim Fatiha suresi de her vakitte okunur, fakat namazda okunması namazın bir parçasıdır.

VASIL

Batınî Yorum

Secde, marifet ve tenzih yakınlığı demektir. İnsan secde ederek İlah'ın hak ettiği yükseklik ve yaratıkların niteliklerinden üstünlük özellikleriyle kendini tenzih eder. Böyle bir şey ise, belirli bir vakitle sınırlanamaz. Bilakis Allah her vakitte yüceltilebilir ve tenzih edilebilir. Nitekim kul, yüce kitabını okuyarak, her vakitte Rabbiyle konuşabilir. Böyle yaptığında övülür ve Allah katında ödül alır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kim Secde Eder

Bilginler, namazda bulunsa da bulunmasa da ayeti okuyanın secde etmesi gerektiği hususunda görüş birliğine varmış, dinleyen hakkında ise görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, secde etmesi gerektiğini, bazı âlimler ise, iki şart bulunduğunda secde edeceğini söylemiştir: Birincisi okuyanın secde etmesi, diğeri ise Kuran dinlemek için oturmuş olup okuyanın dinleyene imam olabilecek niteliğe sahip olmasıdır. Bazı bilginlere göre ise, dinlemek üzere oturmuşsa okuyan imamlığa uygun olmasa da dinleyenin, okuyanın secdesinden dolayı secde edeceğini söylemiştir. Benim görüşüm ise, secde etmemeleri mekruh olsa bile, hem okuyanın hem de dinleyenin secde etmek zorunda olmadığıdır.

VASIL

Batınî Yorum

Secde etmek, kalbe vaciptir. Kalp secde ettiğinde ise, yüz secdesinin aksine, secdeden asla kalkmaz.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, tasavvuf yoluna girdiği ilk dönemde kalbinin secde etmiş olduğunu görmüş. Secdeden kalkmasını beklemiş fakat kalkmamış. Bunun üzerine hayrette kalmış. Yaşadığı hadiseyi bu yolun pirlerine sormaya başlamış, bilen kimse bulamamış. Çünkü onlar, dürüst insanlardı, gerçekleşmiş bir zevk (tecrübe) olmaksızın konuşmazlardı. Bunun üzerine Sehl'e şöyle denilmiş: 'Abadan şehrinde saygın bir şeyh var, oraya gidersen belki sorunun cevabını alabilirsin.' Bunun üzerine Sehl, yaşadığı şeyi sormak için Abadan'a gitmiş, o şeyhin huzuruna girmiş, selam vermiş ve şöyle demiş: 'Ey şeyh! Kalp secde eder mi?' Şeyh şöyle cevap vermiş: 'Eder, hem de sonsuza kadar.' Böylece, şifasını bulmuş ve o şeyhin hizmetine girmiş.

Kalp secdesi hakkında tasavvuf yolunun esası şudur: İnsan için göz görmesiyle bir hal meydana geldiğinde, hiç kuşkusuz, kendisi kemale erdiği gibi marifeti ve korunmuşluğu da yetkinleşmiş demektir. Artık, şeytan ona ulaşmak için bir yol bulamaz. Veli hakkında bu koruma 'muhafaza' diye isimlendirildiği gibi nebi ve peygamber hakkında 'ismet (masumluk)' diye isimlendirilir. Bu farklılık, peygamber ve nebiler karşısında saygının bir gereğidir. Böylece onların korunmuşluğuna 'ismet' ismi tahsis edilerek, veli ve nebi arasındaki fark sağlanmıştır. Yine de, bu ikisinin arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz: Nebiler, dışta ve içte (zahirde ve batında) şeytandan korunmuş kimselerdir. Onlar, bütün hareketlerinde Allah tarafından muhafaza edilir ve sakınılır. Çünkü Allah, onları örnek alınsınlar diye görevlendirdi. Onların işi, Hakka yakarmak ve O'nunla konuşmaktır. Gönderilmiş nebiler, kendi adlarına mübah bir işi yapmaktan korunmuştur. Çünkü onlar, söz ve fiilleriyle hüküm koyarlar. Mübah bir iş yaptıklarında ise, kendilerine uyulsun diye onu hüküm yapmak üzere işlerler ve Allah'ın o şey hakkındaki hükmünü takipçilerine bildirirler. Öyleyse, kendilerine indirilen şeyi insanlara açıklamak peygamberlerin zorunlu görevidir. Allah şöyle buyurur: '*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan, risaletini ulaştırmamış olursun. Allah seni insanlardan korur.*'[184] Peygamberin varislerinin de bu tebliğden büyük bir pay ve nasipleri vardır.

Veli ise, Allah'ın dilediği bir şeyi kalbine aktarması esnasında, şeytanın yapmasını arzuladığı işten korunmuştur. Böylece Allah (şeytanın arzuladığı o işin) hakikatini razı olacağı tarza çevirmekle değiştirir. Bu durumda, veli Allah katında büyük bir mertebeye ulaşır. İblisin günahtaki ısrarı olmasaydı, bir daha bu veliye dönmezdi, çünkü veliye getirdiği işin (dürtünün) yakınlık ve mutluluğunu artırdığını görür. Nebiler ise, şeytanın bir şey aktarmasından korunmuştur. İşte (nebilere özgü) ismet ile (velilere özgü) hıfz arasındaki fark budur. Peygamber karşısındaki saygının gereği olarak, hıfz (korunma) velilere tahsis edilmiştir. Çünkü şeytanın ilahi tecellinin kalplerine verdiği bilgiden dolayı bazı velilerin kalplerine ulaşma imkânı da yoktur. Allah şöyle der: '*Her kovulmuş şeytandan koruyarak.*'[185] Kastedilen, şeytanların en büyüğüdür. Çünkü şeytan herkese makamına yaraşan şeyi aktarır. Şeytan, söz gelişi, bir veliye gelir ve ona ancak itaatleri yapmasını söyler, itaatleri çeşitlendirir, onun dikkatini bir itaatten daha üstün bir itaate çeker. Bu du-

rumda veli, ibadetlerde nefsanî arzularına ait bir etki göremez ve onu yapmaya koşar. Kovulmuş şeytan ise, velinin verdiği düşünceyi almakla tatmin olur. Veli bu konuda Rabbinden bir delile sahip olsaydı, hiç kuşkusuz, daha iyi olurdu. Şeytan, ilahi tecellinin bilgisine herhangi bir şekilde zarar veremez. Bu nedenle Hz. Peygamber kendi şeytanı, yani onunla 'sorumlu yakını' hakkında şöyle der: 'Allah bana ona karşı yardım etmiş, o da müslüman olmuştur.' Yani, şeytanı peygambere boyun eğerek ona sadece iyiliği emretmiştir. Allah hakkındaki bilgisi teorik düşünce ve tümevarımdan olan kimse ise, bu durumda değildir. Şeytan ona kuşkulu kanıtlar verir. Amacı ise, kişiyi şaşırtmak ve Rabbini bilmeyerek ya da kuşku ya da hayret ya da tereddüt içinde ölmesini sağlamak için onu düşünme alanına çekmektir. Allah hakkındaki bilgisi tecelliden meydana gelen veli ise, basirete sahip olarak her kuşkudan korunmuştur. Çünkü şeytanın, yani insan ve cin şeytanlarının ilahi tecelli ilminin sahibinin kalbine ulaşma imkânı yoktur. Böyle bir hal ise, veliler içinde sadece 'kalbi secde eden' kimse için gerçekleşebilir. Çünkü şeytan insandan ancak kalbiyle ve yüzüyle (zahir ve batın) secde ettiğinde uzaklaşabilir. Kalbi secde etmeyen veli korunmuş değildir.

Kalbin secdesi, Allah ehlinin yolunda önemli ve büyük bir meseledir, az bulunan bazı fertlerin dışında kimse için gerçekleşmez. Onlar, rablerinden bir delile sahip kimselerdir. Delil, Hakkın tecellisi demektir. Bu delili, şeytanın ayrıldığı kuldan meydana gelen bir şahit (tanık) takip eder ki o da, 'kalbin secdesi'dir. O halde, Rabden gelen bir delille onu takip eden şahit bir araya geldiğinde, kalp korunur ve sakınılır. Bu kalbin sahibi ise, insanları basiretle Allah'a çağırır. Tasavvuf yolunda bu makam hakkında sûfilerin şaşırdığı pek çok sebep vardır. Ebu Yezid şöyle der: 'İnsanları şu kadar yıl Allah'a davet ettim, sonra Allah'a döndüm, bir de ne göreyim: Hepsi beni geçmiş.' Bu makamda Ebu Yezid'e şöyle denilmiş: 'Arif günah işler mi?' O da şöyle cevap vermiş: 'Allah'ın emri mutlaka gerçekleşir.' Bu ifade, edebin zirvesidir. Çünkü Ebu Yezid 'evet' ya da 'hayır' dememiştir. Bu ise, onun hali, bilgisi ve saygısının yetkinliğindendir. Allah ondan ve onun gibilerden razı olsun!

FASIL İÇİNDE VASIL

Secdenin Niteliği

Bazı âlimler, eğilince ve kalkınca tekbir getirmek gerektiğini, bazı âlimler ise sadece namaz secdesinde tekbir getirileceğini söylemiştir. Namazda secdeye giderken eğilirken ve kalkarken tekbir getirilir. Benim görüşüm ise, tekbirin gerektiğidir. Böyle bir şey rivayet edilmemiş olsa bile aksi de rivayet edilmemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Secde ederken Hakkı büyüklemek (tekbir), her durumda övülen bir iştir. Çünkü tekbir, bir tenzihtir. Kul secdede dile hakkını vermelidir. Dile hakkını vermek ise, tekbiri söylemekten başka bir şey değildir. Aynı şekilde, her birisi kendi hakikatiyle olmak üzere, bütün organlar da secde eder.

FASIL İÇİNDE VASIL

Secde İçin Abdest Almak

Bazı âlimler, abdestliyken secde edilebileceğini, bazı âlimler ise abdestsiz de secde edilebileceğini söylemiştir ki ben de bu görüşteyim. Ancak, abdestli secde etmek daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber selam almak için teyemmüm almış ve şöyle demiştir: 'Allah'ı temiz olmadan zikretmeyi nahoş gördüm.'

VASIL

Batınî Yorum

Kalp temizliği, secde eden olması bakımından, Allah'a secdenin geçerlilik şartıdır. Organların temizliği ise, secde esnasında manevi yoldan anlaşılır. Çünkü onlar, secde vaktinde başka bir işle ilgili olamazlar. Kalp ise, böyle değildir. Bu nedenle, kalp secde ettiğinde ebediyen secdeden kalkmaz. Namazın dışındaki secde halinde ibadetle ilgilenen organların fiilinde su veya toprağın kullanılması şart değildir. Secdenin abdestliyken yapılması, daha uygun ve daha üstündür. Abdullah b. Ömer abdestsizken bile tilâvet secdesi yapardı.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kıbleye Dönerek Secde

Bilginler, tilâvet (okuma) secdesinde kıbleye dönmenin gerekliliği hususunda görüş ayrılığına düşmüş, bazı âlimler yüzü her nereye dönerse secdeyi oraya doğru yapabileceğini söylemiştir. En uygunu ise, kıbleye dönmektir. Bazı âlimler ise, kıbleye dönmenin şart olduğunu söylemiştir. Benim görüşüm ise, secdenin herhangi bir yöne yapılabileceğidir. Çünkü Allah şöyle der: *'Her nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır.'*[186] Mümkünse kıbleye dönmek, zahiri ve batını birleştirdiği için, daha uygundur.

VASIL

Batınî Yorum

Allah, sınırlanmaktan münezzeh ve mütealdir. Şu halde bu, kalplerin kıblesidir. 'Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.' Allah ehli

arasında bir görüş ayrılığı olmaksızın, münezzeh bir hakikat olarak oradadır. Kul Allah'a secde ettiğinde, hiç kuşkusuz, geçerli kıbleye secde etmiştir. Çünkü Allah her şeyi ihata eder. O'nu yönler sınırlamadığı gibi mekânlar da sığdırmaz: O, her mekânda bulunur. Allah'tan başka hiç kimse bu özelliğe sahip olmadığı gibi başka hiçbir varlık böyle nitelenemez. Secde eden kişi, yaratılışında iki el bir araya geldiği gibi, iki kıbleyi (zahir ve batın kıble) bir araya getirebilir. Böylece sınırlanma kabul edeni sınırlar, mutlaklık kabul edeni mutlaklaştırır. Bunu yapan kişi, Allah'ın her şeye yaratılışını vermesi gibi, her hak sahibine hakkını vermiş demektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zahiri ve Batınî Yorumuyla Bayram Namazları

Bayram namazı görmenin yinelenmesidir
Benim üzerimde gözüken varlık ile
O'ndan olan şey bize tecelli ettiğinde
Her bayramda benden olan şey onu över
Benim varlığımdan olan bayramım cömertlik günüdür
Artırmaksızın onu bana ihsan eder
Ona yedi kez tekbir getiririm, sonra beş kez.
Şah damarıyla sınırlı yakınlıktan (tenzih ederek).
Zatımın verdiği şeyi O'ndan istiyorum
Bu güne ait olan yeniden yaratmayı
Oluşumun gözüyle konuşmuş olsaydım
İstenileni isteyenden ayırt etmiş olurdum
Fakat kinaye yaptığımda, O'ndan ifade ediyorum
Yükselirken veya düşerken ki hal dilimle.
Her durumda O'nunla konuşuyorum
Artmanın hazlarıyla beni perdeliyor
O'nun örtüsünü zatımın gözünden kaldırıyorum

Varlığımdan doğan şey yok oluyor
Temizliğim onun hayat suyuyla gerçekleşir
Su bulamayan ise toprakla teyemmüm eder
Teyemmümüm zatımla dönmemdir
Kendime; müşahededе müşahede olmaksızın.

Ezan okunmaksızın ya da kamet getirilmeksizin bayram namazlarını kılmak, sünnettir. Onlar sevinç günleridir. Ramazan bayramında insan orucu açmakla sevinir, Rabbine kavuşmak için namazla acele eder. Çünkü namaz kılan kişi Rabbiyle konuşur. Hz. Peygamber şöyle der: 'Oruç tutanın iki sevinci vardır: Birincisi orucunu açtığındaki, ikincisi ise Rabbine kavuştuğundaki sevincidir.' Şari, iki sevincin gerçekleşmesini hızlandırmış ve Ramazan bayramı namazını belirlemiştir. O gün, orucunu açarken zorunlu kulluktaki farzların ücreti gibi ücret alsın diye kula oruç tutmak yasaklanmıştır. Böylece alacağı sevap çok büyük olur. Oruçlu için kurban bayramı da, tıpkı Ramazan bayramı gibi, Arefe günü oruç tutanın orucu bozma bayramıdır. Çünkü bu oruç, Arefe günün dışında teşvik edilmiş bir oruçtur. Farzların sevabını alabilmek için, Kurban günü oruç tutmak da yasaktır. Çünkü farzların sevabı, en büyük sevaptır.

Bayram süslenme, yeme, içme ve eğlenme gibi nefsanî durumlarla ve işlerle ilgilenme günü olduğu için, kuldan gününü Rabbiyle konuşacağı namazla açması istendi. Böylece bilhassa bayram günü Hacda olmayan kimseler, günün kalan kısmını koruyabilir. Çünkü bayram gününün ilk vaktindeki namaz, (günü bir namaz sayarsak) namaza niyetlenmek gibidir. Niyet namazı koruduğu gibi bayram günündeki namaz da niyetin yerine geçerken gün de namazın yerini alır. Namaz kılarken bir gaflet gerçekleştiğinde, niyet onu telâfi eder. Çünkü niyet varsa, namaz tamdır. Dolayısıyla niyetin hükmü, namaz kılan kişi farkında olmasa bile, namaza yayılmıştır. Bayram günü içinde insandan meydana gelen eğlence, oynama ve sair mübah fiiller günün sonuna kadar namazının koruması kapsamındadır. Bu nedenle, 'salatü'l-îd (bayram namazı, dönüş namazı)' diye isimlendirilmiştir. (Kelimenin kök anlamından hareket edersek) *Îd*, insanın işlediği bütün fiillerin karşılığının

kendisine dönmesi demektir. Bu mükâfat, niyet geçerli olduğu için, insan gafil olsa bile namazdaki haline göre verilir.

Bu nedenle, başlama tekbirine benzetilerek ve orucun vaciplik halinde oruç niyetinin karşılığı olsun diye, bayram günü oruç tutmak haramdır. İnsan orucunu açtığında, Ramazan ayında farz oruç tuttuğu gibi, farz işlemiş sayılır. O gün insanın işlediği bütün mübahlar, namazın sünnetleri gibidir; yaptığı bütün farzlar ve vacipler ise, namazın şartları gibidir. Dolayısıyla, kulun bayram gününde yaptığı her işteki durumu, namaz kılanın hali gibidir. Bu nedenle 'îd namazı (tekrarlama, dönme, avdet etme namazı) diye isimlendirildi' dedik. Yolumuzdan olmayan ve içtiğimizden içmeyenler ise şöyle derler: 'Bayram namazının îd diye isimlendirilmesinin sebebi, her sene tekrarlanmasıdır. Hâlbuki beş vakit namaz da her gün yinelenir ve 'tekrar namazı' diye isimlendirilmez. Bu yorum, bağlayıcı olmasa bile, söylene gelen bir görüştür. 'Bayram namazı o günün süslenmeyle ilgili olması nedeniyle böyle isimlendirilmiştir' denilirse, buna karşı şöyle yanıt veririz: Süslenme her namazda gereklidir. Çünkü Allah insan oğluna şöyle buyurur: *'Her mescide girdiğinizde zînetinizi (süslerinizi) alınız.'*[187] Orucu açmak farz bir ibadete dönüştüğü için îd diye isimlendirilmiştir. Mübah olan ise, vacibe dönmüştür.

FASILLAR

Bilginlerin Çoğunluğunun Görüş Birliğine Vardığı Hususlar

Bayram günü namaza gitmek için yıkanmak, bir görüş ayrılığı olmaksızın iyi görülmüştür. Ezan ve kametin okunmaması, sünnettir. Gerçi Ebu Amr b. Abdilber'in *Esahhu'l-ekavil*'de aktardığına göre Muaviye, ezan ve kamet okutmuştu. Sünnet olan, bayram günü namazının hutbeden önce kılınmasıdır. Osman b. Affan tersini yapmış, Abdülmelik b. Mervan da görüş ve içtihadıyla bunu benimsemiştir. Mervan, bu konudaki içtihadında Şari'nin hutbeden maksadının ne olduğuna dayanmıştır. Fakihler, bayram namazında okumanın bir sınırı

olmadığında görüş birliğine varmıştır. Bununla beraber, birinci rekâtta A'la (Sebbih isme rabbike'l-a'la), ikinci rekâtta ise Ğaşiye suresinin okunması müstehaptır. Aynı şekilde, Hz. Peygambere uyarak, birinci rekâtta Hac, ikinci rekâtta Kamer suresinin okunması müstehaptır.

VASIL

Batınî Yorum

Yıkanmak, genel temizlik ve taharet demektir. Yıkanmak ise nezafet demektir. Kişi dışına ve içine en güzel kıyafeti giymelidir. Dışındaki kıyafet elbise, içindeki kıyafet ise takva elbisesidir. Takva ile kastedilen ise, insanın sayesinde avret mahallini açılmaktan koruyabileceği ya da sıcaklık ve soğuktan korunacağı şeydir. O ise, kıyafet türünün en hayırlısıdır. Küçük-büyük herkes bayram günü namaza gitmek ister ve namaza gideceklere yönelik bir hatırlatma belirlenmemiştir. Bu nedenle, ezan ve kametin hükmü düşmüştür. Çünkü onlar, gafilleri uyarmak için birer ilandır. Hâlbuki burada hazırlanma gerçekleşmiştir. Kalbin Allah karşısındaki huzuru ise, meleğin ilhamına gerek bırakmaz. Meleğin ilhamı, ezan ve kamet okumak gibidir. Muaviye'nin yaptığı uygulama, ender olanı gözeterek gafili uyarmak amacı taşır. Çünkü gafil insan, oynamak ve dolaşmayı gördüğünde namazdan gafil kalabilir. Hz. Peygamber'in devrinde nefisler, onu görmeye arzulu ve onun huzurunda bulunmaktan haz alıyordu. Peygamber, imamdı, dolayısıyla, o gündeki herhangi bir iş sahabeyi peygambere gitmekten alıkoymazdı. Bundan dolayı, peygamber ezan ya da kamet okunmasını gerekli görmemişti.

Namazın hutbeden önce kılınmasına gelirsek, çünkü kul namazda Rabbiyle konuşurken hutbede ise, Hak ile konuşmasında kendisine indirilen hatırlatmayı insanlara tebliğ eder. Bu nedenle, namazın hutbeden önce olması daha uygundur ve böyle yapmak sünnettir. Osman b. Affan, insanların namazı bitirip ayrıldıklarını ve hutbeyi dinlemediklerini görmüş. Bu durumu dikkate alarak, hutbeyi namazdan önceye almış ve bayram namazını Cuma namazına benzetmiştir. Çünkü Osman, Şari'nin hutbedeki amacının bulunanların dinlemesini sağlamak oldu-

ğunu; insanlar ayrıldığında ise hükme bağlanmış hutbenin gerçekleşemeyeceğini biliyordu. Cemaatin dinleme sevabını alması için hutbeyi namazın önüne almıştı. Osman b. Affan Hz. Peygamber'den bunun tersini öğrenseydi, öyle yapmaz ve öyle bir içtihatta bulunmazdı. Hz. Peygamber'den onun yaptığını engelleyecek bir davranış çıkmamıştı. Karineyi kabul edenlere göre, hal karinesinin hükümlerde bir etkisi vardır. Hal karinesi ise, bakana göre değişir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Benim oruç tuttuğumu gördüğünüz gibi oruç tutun.' Hac için de şöyle der: 'Haccın uygulamalarını benden öğrenin.' Hz. Peygamber hutbe ve bayram namazı arasındaki ilişkiyi haccı ve namazı gözettiği gibi gözetseydi, hac ve namaz hakkında konuştuğu gibi onlar hakkında da konuşurdu. Hz. Peygamberin katibi, kayın biraderi ve müminlerin dayısı olan Muaviye'nin yaptığı da böyledir. Sahabeye karşı iyi zanda bulunmak güzel bir davranıştır. Allah hepsinden razı olsun! Onları eleştirme hakkımız yoktur. Sahabeler birbirleri hakkında konuşmuşsa, bu onlara kalmıştır. Onların arasındaki görüş ayrılıklarına karışmak bize düşmez. Sahabe bilgi ve içtihat ehlidir, nübüvvet döneminin neslidir. Yanılsalar da yanılmasalar da onlar, içtihat yoluyla verdikleri her kararda sevap alır.

Okunacak surenin belirlenmesine gelirsek, Hz. Peygamber'in bu konuda herhangi bir sözü yoktur. Bununla beraber, tek kişinin rivayeti olarak bize aktarıldığına göre, bazı bayramlarda belli sureler okumuştur. Kimsenin inkâr edemeyeceği bir sayıdaki insanın rivayetiyle bize gelen Kur'an-ı Kerim'de ise '*Kuran'dan kolayınıza gelen şeyi okuyun*'[188] ve '*Allah kimseyi yapabileceğinin dışında sorumlu tutmaz*'[189] gibi ayetlerle bir sınırlamanın bulunmadığı kesindir. Ayette (kolay derken) kastedilen, namaz kılanın namazda hatırladığı surelerdir. Kur'an-ı Kerim'in hepsi hoştur ve onu okuyan kendi sözüyle Rabbiyle konuşur. Peygamberden aktarılan bir sureyi okuyup böylece kolay gelen ile peygamberin davranışını birleştirmek müstehaptır, çünkü Hz. Peygambere uymak, bize emredilmiştir. Ama namazda onun okuduğu sureleri okumak, farz ya da sünnet değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bayram Namazlarında Tekbir

Bazı âlimler, birinci rekâtta başlama tekbirinden sonra ve okumadan önce yedi tekbir alınacağını söylemiştir. Bir görüşe göre ise, başlama tekbiriyle birlikte ikinci rekâtta, ikinci rekâta kalkma tekbirinden sonra beş tekbir getirilir. Bazı âlimlere göre ise, birinci rekâtta okumadan önce ve başlama tekbirinden sonra üç tekbir; ikinci rekâtta ise okumadan sonra üç tekbir getirilir. Sonra, rükuya gitmek için tekbir getirilir. Ebu Bekir İbrahim el-Münzir tekbir hakkında on iki görüş aktarmıştır.

VASIL

Batınî Yorum

Bayram namazlarında bilinen tekbire tekbir ilavesi, bayram isminin verdiği ilave bir duruma imkân verir. Çünkü bu isim, dönmek anlamından gelir. Bu nedenle tekbir tekrarlanır, çünkü namaz, tekrar namazıdır. Bu nedenle Hakkın büyüklüğü, konuşma yerleşik ve pekiştirilmiş bir büyültmeden meydana gelsin diye okumadan önce yinelenir. Çünkü tekrar, bir şeyi sabitlemek için pekiştirmek demektir. Bu yorumda bayram namazının adı dikkate alınmıştır. Çünkü isimlerin büyük bir etkisi ve mertebesi vardır. Nitekim Âdem'in meleklerden üstün olması, isimler sayesinde gerçekleşmişti.

Bayram (îd, tekrar, avdet) adı, tekbirin yenileneceğini bildirir. Çünkü bu mertebede hüküm o isme aittir. Okumadan sonra tekbirin tekrarlanması, bu görüşteki bilginlere göre, bayram namazında rükunun bulunmasından kaynaklanır. Bunun sebebi şudur: Bayram sevinç, süslenme ve neşe günüdür ve o günde nefisler hazlarını elde etme peşine düşmüştür. Şeriatın bayram günü oruç tutmayı yasaklayıp insanların oyun ve eğlence yapmalarını hükme bağlaması, bu durumu des-

tekler. Bayram günü Habeşliler Hz. Peygamberin mescidinde oyunlar oynamış, Peygamber de Hz. Aişe arkasında olduğu halde durup onları seyretmişti. Yine, bayram günü Hz. Peygamberin evine iki şarkıcı kadın girmiş, şarkı söylemişler ve Hz. Peygamber de onları dinlemişti. Hz. Ebu Bekir içeri girdiğinde onlara müdahale etmek istemiş, peygamber ise 'Bırak onları Ebu Bekir! Bu gün bayram günüdür' demişti. Bayram günü nefsin haz alma günü olduğu için, Allah namazda tekbirin artmasını istemiştir. Böylece, kullarının kalplerine Hakka yaraşan büyüklük ve yücelik yerleşir. Çünkü nefislerin hazları, gün boyunca insanları farzları yerine getirmekten alıkoyarak, Allah'ın hakkına riayetten uzaklaştırabilir. Kastedilen öğle, ikindi ve diğer namazlardır. Allah şöyle buyurur: *'Allah'ı zikretmek ise daha büyüktür.'*[190] Yani, hüküm bakımından daha büyüktür.

Bayram namazında üç tekbir olduğunu kabul edenler, üç âlemden dolayı bunu kabul etmiştir: Her rekâtta her âlemin bir tekbiri vardır. Tekbiri yedi kabul edenler ise, Allah'ın niteliklerini dikkate almıştır. Böylece her sıfat için bir kere tekbir getirilir. Çünkü kul, Hakkın kendisini nitelediği yedi sıfatla nitelenmiştir. Bu sıfatların Hak ile ilişkisi kulla ilişkisi gibi olsun diye, tekbir getirilir. Kul 'Allah en büyüktür', yani her nitelikte en büyük olandır' der. Bayram namazında beş kez tekbir getirmeyi kabul eden ise, zata ve dört sıfata bakmıştır. Bu dört sıfat, kendileriyle nitelenmek için âlemin Allah'tan muhtaç olduğu nitelikler iken aynı zamanda onlar sayesinde Allah, ilah olur. Böylece insan, birinci tekbirle Hakkın zatı için 'O'nun benzeri yoktur' niyetiyle tekbir getirir. Diğer dört tekbirle ise, ilişkide benzerlik olmayacak şekilde yedi nitelikte getirdiği gibi tekbir getirir.

Tekbirde elleri kaldırmak, kendimizle ilişkilendirdiğimiz şeylerin hiç birinin bize ait olmadığı anlamına gelir. Ellerini kaldırmayan ve başlama tekbirinde onları kaldırmakla yetinen ise, namazın dinginlik için emredildiğini düşünmüştür. Bu nedenle ellerini kaldırmaz. Çünkü hareket genellikle şaşırtır. Namaz kılan kişi, özellikle zikir ve tekbirde dağılır, düşüncesini ellerine verip onları kaldıramaz, düşüncesi bölünür. Öyleyse, her arif belirli bir işe riayet etmiş, Hakkın kendisine düşündürdüğü şeye göre amel etmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bayram Namazlarından Önce ve Sonra Nafile Namazı Kılmak

Bazı âlimler, namazdan önce ve sonra nafile kılınamayacağını, bazı âlimler ise bunun tersini söylemiştir. Onlara göre, bayram namazından önce kılınmasa da sonra kılınabilir. Benim görüşüm şudur: Bayram namazı için gidilen yer ya diğer mescitlerle aynı hükme sahip bir mescittir. Bu durumda mescide gelen kişi, mescide gelen insanın hükmüne sahiptir. Dolayısıyla tahiyyetü'l-mescit (mescidi selamlama) namazını kabul eden kişi, kendisine emredildiği gibi, iki rekât nafile kılmalıdır. Namaz kılınan yer mescit değil de bir alan ise, insan serbesttir: Dilerse nafile kılar, dilerse kılmaz.

VASIL

Batınî Yorum

Bu gündeki amaç, aynı davranışların diğer günlerdeki hükmünden farklı olarak, farz ve nafile olacak şekilde mübahları yerine getirmektir. Dolayısıyla, bayram günü özel olarak bayram namazının dışında bir nafile kılınmaz. Farzlar ise, vakitleri geldiğinde kılınır. İnsan, bayram günü kendisini Hakka yaklaştıran işler yapar. Bunlar, mendup (teşvik edilenler) ve farzlardır. Mendup bir işi yapan kişi, bir vakte bağlıdır ve o vaktin o belirli mendup eylemine ait bir vakit olması yönünden bir hükmü vardır. Dolayısıyla o vakit, o fiile uygundur. Bu nedenle, (o vakitte başka bir) nafile kılınmaz. Bayram günü oyun, eğlence ve süslenme teşvik edilmiştir. Dolayısıyla kul bunlarla beraber onlarla çelişecek bir mendup fiil işlemez. Bayram bittiğinde ise, kul menduplara koşabilir ve bayram günü mendup olan şeyler diğer günlerde mübaha döner. İşte bu, hükümler hakkında adalet ve hikmet sahibi olanın fiilidir. 'Çünkü nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.' Bayram günü oyun, eğ-

lence ve neşelenmek nefsin bir hakkıdır. Dolayısıyla nefsine zulüm edip 'bütün geceyi ibadetle geçirip uyumayan kişi' olmayasın! İyice düşünürsen, seni uyardım.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazı

Ölüye namaz kılmak, Rabbinin katında ölüye şefaat etmek demektir. Şefaat ise, Hakkın kendisi hakkında şefaat edilmesinden razı olduğu kimseler için olabilir. Allah, kulları içinden sadece -ister delille isterse imanla kabul etsinler- tevhid ehlinin günahkârlarına şefaat edilmesinden razıdır. Bu nedenle ölüye telkin vermek gerekli görülmüştür. Bu durumda şefaatçi, şefaat ettiği kimsenin tevhit inancı üzere olduğunu öğrenir. Son şefaatçi ise, her nerede olursa olsun, er-Rauf ismidir. Bu isim, kendisine davet ulaştığı halde kabulde çekingen davranan kimseleri kurtarmak için el-Cebbar, el-Müntakim isimlerinin nezdinde şefaat eder. Çünkü kendisine davet ulaşmamış muvahhit (birleyen) cehenneme girmez. Dolayısıyla şefaat ancak davetin ulaştığı günahkârlar için olabilir. Onların bir kısmı inanmış, bir kısmı ise, getirdiği şey nedeniyle bu şahsa (peygambere) inanmada çekingen kalmıştır. Peygamber, davetinde kendisine iftira etmenin yaraşmadığı Yüce'ye dayanır. Bu nedenle tebliğ ettiği şeyin Allah katından geldiği iddiasının doğruluğuna kesin olarak inandırmak için bir kanıta gerek duyar. Allah peygamberin iddiasının doğruluğu hakkında kendiliğinden zorunlu bir bilgi vermediğinde, bazı insanlar (inanmada) çekingen kalır.

Allah şöyle buyurur: *'Peygamber göndermeden azap etmeyiz.'*[191] Başka bir ifadeyle, iddiasının doğruluğu hakkında apaçık kanıtlarla peygamber göndermeden kimseye azap etmeyiz. Aynı şekilde, Allah peygamberleri insanın bir mazereti olsun diye apaçık delillerle destekleyeceğini bildirmiştir. İman 'Allah'ın kullarından dilediklerinin kalbine attığı' bir nurdur. Öyleyse, üzerine namaz kılınan ölünün hallerine başlayabiliriz! Ona neler gereklidir? Şari ölüyü hazırlamak için bize neyi, ne şekilde yapmamızı emretmiştir?

VASIL

(Ölüye Telkin)

Üzerimizdeki yükümlülüklerden birisi, ölüye telkin vermektir. Ölüye telkin, ölüm anında yapılır. Çünkü korku fazladır, bulunulan durum çok ciddidir. Bu vakit, can çekişen insanın gözünden perde kaldırıldığında gördükleriyle sınandığı 'hayat fitnesi' vaktidir. Can çekişen kişi, orada bulunanların göremediği şeyleri görür ve daha önceki bilgileri kendilerini tanıdığı suretlerde ona görünür. Gerçekte onlar, en güzel şekilde ve en güzel biçimde suretlenmiş şeytanlardır. Şeytanlar, can çekişen kişiye bu güzel hallere ancak Allah'a şirk koşarak ölmekle ulaştıklarını bildirir. Bu durumda, onun yanında bulunan müminlerin can çekişene tevhidi telkin etmeleri, kendisini uyarmak için bu fitnenin suretini ona bildirmeleri gerekir. Bu sayede mümin, müslüman ve birleyen olarak ölür. Çünkü can çekişen kişi, tevhit lafzını söylediğinde ve onu söylerken dili döndüğünde veya hatırlamakla nuru kalbinde ortaya çıktığında, hiç kuşkusuz ki, rahmet melekleri onun işini üstlenir ve kendisine gelmiş bu şeytanî görüntüleri kovarlar.

Ölü, kabrine konulduğunda ve toprakla örtüldüğünde de, kabir sorgusundan dolayı kendisine telkin verilmesi gerekir. Çünkü iki meleğin görüntüsü korkunçtur. Bilhassa Allah'ın peygamberi hakkında sordukları sorular, saygıdan ve hürmetten yoksun bir ifadeyle gerçekleşir. Ölüye şöyle derler: 'Bu adam hakkında ne dersin?' Bu da, kendisinden Allah'a sığınılan 'ölüm fitnesidir.'

Peygamberlerin ölüm fitnesinden Allah'a sığınmalarına gelirsek, çünkü onlara da kendilerine gönderilen kimse sorulacaktır ki, o da Cebrail'dir. Nitekim bize de Allah'ın peygamberi sorulacaktır. Böylelikle Allah'ın peygamberi, namazda teşehhüde oturduğunda ölüm ve hayatın fitnesinden Allah'a sığınırdı. Çünkü o, müminler gibi, peygamberlerin de ölüm anında sınanacaklarını biliyordu. Bu nedenle bu fitneden namazda Allah'a sığınmalarını müminlere emretti. Çünkü insan, namazda kendisine yakarırken Allah'a yakınlık makamında bulunur ve perdenin kalktığı bir durumla Allah'tan ister.

VASIL

Cenaze sahiplerinin sorumlu olduğu müstehap işlerden biri, can çekişme halinde ölüyü kıbleye çevirmektir. Sırt üstü yatıyorsa, ayakları kıbleye çevrilir. Yan tarafına yatıyorsa, yüzü kıbleye çevrilir.

VASIL

Müstehap işlerden biri de, ölüyü defnederken ve onu kabrine götürürken acele etmektir. Çünkü ölü mutlu (mümin) ise, onu iyiliğine yetiştirirsiniz; bedbaht ise, omuzlarınızdan indireceğiniz bir kötülüktür o. Burada, mutluluk durumu söz konusu olduğunda ölü dikkate alındığı gibi onu taşıyan canlı da kötülüğün ondan uzaklaştırılması bakımından dikkate alınmıştır. Ölünün defin işleminin acele ettirilmesinin sebebi budur. Diğeri ise, taşıyandan dolayı acele edilmesidir. Acelenin yorumu şeriat tarafından böyle bildirilmiştir. Buradan, Allah'ın kullarını onlara kötülük ulaşsın diye sorumlu tutmadığı, yoksa iyilikten dolayı onları sorumlu tuttuğu bilinir. Şeriat bedbaht hakkında taşıyanını dikkate almış ve şöyle demiştir: 'Cenazeyi hızla götürünüz. Çünkü o omuzlarınızdan indirmeniz gereken bir kötülüktür.' Mutlunun taşınması hakkında ise ölüyü dikkate alarak şöyle demiştir: 'Onu acele götürün. Çünkü acele götürülmesi onun adına bir iyiliktir.' Şari'nin hükmü ne kadar incedir!

Üç durumun dışında acelenin şeytanın işi olduğu zikredilir. Bunlardan biri de ölünün hazırlanmasıdır. Hızla gömülme de bu hazırlanmanın bir parçasıdır. Mutlu ölü taşınırken adeta şöyle der: 'Beni hızla götürünüz!' Bedbaht olduğunda ise şöyle der: 'Beni nereye götürüyorsunuz?' İnsan ve cinlerin dışındaki tüm canlılar bunu duyar.

VASIL

Yaşayanın ölüyle ilgili yükümlülüklerinden biri de onu yıkamaktır. Yıkamak, namaz için abdest almaya benzer. Bunu yapmak yaşayanın bir sorumluluğudur. Yıkamanın hükmü hususunda ise insanlar görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler ise, farz-ı kifaye, bazı âlimler ise sünnet-i kifaye olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler ise, Hz. Peygamber'in 'ölüyü üç ya da beş kere yıkayın' ifadesine dayanarak, vacip olduğunu söylemişlerdir. Mahrem hakkında ise 'onu yıkayınız' demişti. Bu ifade, hiç kuşkusuz, emir kipindedir. Kendisini yıkamanın tarzını öğretme bağlamından çıkaran bir hal karinesi emre bitişirse, bu kez onu sünnet yapar. Hadisin hem emir ve hem de yıkamanın tarzını içerdiğini kabul edenler ise, yıkamanın vacip olduğunu söylemiştir.

Cahil-ölünün (bâtındaki) yorumu şudur: Ölüm, bilgisizlik demektir. Dolayısıyla, bilenin bilmeyene öğretmesi gerekir. Çünkü bilmediği konuda sorması gerektiğini bilmemek de cahilliğin bir parçasıdır. Bu nedenle, davranışlarında şeriatın hükmünü bilmeyen birine 'zikir ehli'ne sorma gerekliğini öğretmek, bilenin bir görevidir. Bunu yapmadığında ise, günahkâr olur. Öğretilmesi gereken şeyi öğretmek ise temizlenmedir. İşte ölünün yıkanmasının bâtındaki yorumu özetle budur.

VASIL

Yıkanmaları Vacip Olan Ölüler

Âlimler, ölünün ve kâfirlerle savaşırken olmaksızın öldürülmüş kimsenin yıkanmasının vacip olduğunda görüş birliğine varmıştır. Kâfirler ile savaşırken öldürülen şehidin ve müşrikin yıkanması, şehit adı verilen kimsenin yıkanması, savaş dışında bir müşrik tarafından öldürülenin yıkanması hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler, bunların hepsinin yıkanması gerektiğini, bazı âlimler ise yıkanmamaları gerektiğini söylemiştir. Yıkamayı 'sevabı yıkanana dönen bir ibadet' sayan kişi, müşrikin yıkanmayacağını kabul eder. Ölünün yı-

kanmasının bir temizlenme olduğunu dikkate alan kişi ise müşrikin yıkanabileceğini kabul eder. Hz. Peygamber müşrik olduğu halde amcası Ebu Talib'in yıkanmasını emretmiştir. Öte yandan Uhud savaşında şehit düşenlerin elbiseleriyle gömülüp yıkanmamalarını emretmiştir. Genel olarak şehidin yıkanmayacağını kabul eden kimse, Hz. Peygamber'in şehit olduğuna hükmettiği kimselerin de yıkanmayacağını söylemiş demektir. Hz. Peygamberin şehidin yıkanmayacağı ifadesiyle kâfirlerle savaşırken cephede öldürülenleri kastettiğini anlayan ise, diğer şehitlerin yıkanacağını kabul eder.

VASIL

Bu Bölümün Batınî Yorumu

Allah yolunda kâfirlerle savaşırken öldürülen kişi diridir ve rızıklanır. Bize, ölüyü yıkamamız emredildi. Bu özel şehide ise ölü denilmeyeceği gibi ölü olduğu da zannedilemez. Bilakis o, önünden ve arkasından yanlışın giremediği doğru haberin bildirdiğine göre, diridir. Fakat Allah, bizim gözlerimizi onda bulunan canlılığı anlamaktan perdelemiştir. Nitekim gözlerimiz pek çok şeyi algılamaktan da engellenmiştir. Aynı şekilde kulaklarımız bitkilerin, hayvanların, donukların ve her şeyin Allah'ı tespih ettiğini duymaktan alıkonulmuştur. Allah şöyle buyurur: '*Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyin, onlar diridir ve Rablerinin katında rızıklanırlar.*'[192] Başka bir ayette ise '*Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin, onlar diridir, fakat siz fark edemezsiniz*'[193] denilir. Ölen insan sorgu esnasında diri olacağı gibi şehitler de kendi hayatlarıyla diridirler. Biz farkında olmadığımız yönden ölünün sorguda diri olduğunu görürüz. Kesin olarak biliyoruz ki, ona soru sorulmaktadır ve sadece akıllıya soru sorulabilir, sadece canlı olan kimse akıllı olabilir. Bu nedenle, şehitlere ölü dememiz yasaklandı. Allah bize onların canlı olduğunu, fakat bizim bunu hissedemeyeceğimizi söyledi.

Böyle bir ifade Allah yolunda öldürülmemiş ölü hakkında gelmedi. Bu kişi de şehit ya da onun gibi canlı olsa bile, onun Allah katında canlı olduğu bize bildirilmedi. Bu nedenle Allah, 'Rablerinin katında' demiş-

tir. Ölü, Rabbinin huzuruna temiz bir şekilde çıkmak için yıkanır ve temizlenir. Böylece Allah, kendisini ölümden sonraki berzah âleminde dince belirlenmiş temiz bir halde karşılar. Şehit ise, sadece Allah yolunda öldürülmek anlamındaki şehitlik nedeniyle Rabbinin katında hazır olarak bulunur ve bu nedenle de yıkanmaz. O, Rabbinin katındadır.

VASIL

Müşrik'in Yıkanmasının Batınî Yorumu

Burada müşrik, kendilerine bel bağlayıp güvenerek Allah'ın eşyayı onlar vesilesiyle değil, onlara bağlı olarak yaptığına inanmakla sebepleri kabul eden kimsedir. Bunun nedeni, bilgisizliği, zayıflığı ve imanındaki kuşkudur. Nitekim o, rızkı kullarına taksim ederken de Allah'ın vaadini doğrulamakta güçlük çekmişti. Allah şöyle der: *'Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki, o sizin konuştuğunuz şey gibi gerçektir.'*[194] İşte bu gizli değil, açık şirkin bir türüdür. İnsanın böyle bir şirke düşmesinin nedeni, genellikle, doğanın onun alışkanlığına göre hareket etmesidir. İnancında güçlük çeken kimseyi kınamak için şöyle denilmiş:

Müşrik olsan bile, sarraftan razı olursun
Ama Rabbinin işlerini yürütmesine razı olmazsın

O halde Allah'ı bilen insanların bu ölünün (müşrik) kalbini temizlemesi gerekir. Bu kalbin yıkanması ise, temizleninceye kadar inanç ve itminan duygusuyla yapılır. Öyleyse, müşrikin yıkanması gerekir. (Sebepleri dikkate almayla sınırlı) Böyle bir şirkin rızkın (Allah'tan olduğuna) inanmaya zarar vermediğini düşünüp ve bu insanın Hakkın (rızkının) vaktini ve miktarını belirlemediği için doğal olarak sıkıntı çektiğini söyleyen kime, (onun yıkanmayacağını düşünür). Bilmelisin ki, Allah hikmeti gereği sebeplileri sebeplere bağlamıştır. İnsanın (rızkıyla ilgili çektiği) doğal zorlanma hali ise, müminin Allah'ın vaadine yönelik bir ithamı ya da Allah'ın onu rızıklandırmayabileceğiyle ilgili bir kuşkusundan kaynaklanmaz. Bu zorlanma, yoksunluğun acısı ve sabırsızlıktan

dolayı, insan olmaktan kaynaklanır. Çünkü Allah, ister kâfir ister mümin olsun, canlı olması bakımından herkesi rızıklandıracağını bildirmiştir ve bu kaçınılmazdır. Allah şöyle buyurur: *'Yer yüzünde hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı Allah'ın üstüne olmasın.'*[195] Fakat bu rızkın ne zaman ve nereden olacağını belirtmemiş, dolayısıyla ne zamanı ne de sebebi belirlememiştir. Bunun yerine, rızkı tamamlanmadıkça kimsenin ölmeyeceğini bildirmiştir.

Kul, rızkının gerçekleşmesinin vesilesi olan alışılmış sebebinin yoksunluğunda ömrünün tamamlanıp sona erip ermediğini bilemez. Bu durumda, korkması ve sıkıntı duyması ölümden kaynaklanır. Çünkü ölüm korku demektir. Bu bağlamda mümin günah işlemekten korkarken arif huzuruna girdiğinde Allah'tan haya ettiği için korkar; kâfir ise, rızkının tükenmesi nedeniyle korku duyar. Öyleyse korkmanın sebepleri farklı olsa bile biçimi tektir. (Şair şöyle der):

Kılıçla ölmeyen kimse ölür başka bir şeyle
Sebepler çeşitlenmiş, bela ise tek

Kul Allah'ın bilgisindeki rızkını tüketmemişse, daha önce ifade ettiğimiz gibi, korkusu, sebebin kesilmesiyle rızkın gerçekleşme vaktini bilmeyişinden kaynaklanır. Bunun üzerine, (rızkının geliş) süresinin uzamasından ve bu esnada umulan açlığın acısından ve ona ihtiyaç duymaktan dolayı korkar. Bu açlık, insanı özellikle de nefse ağır gelebilecek kimselerin kapısına gitmeye sevk eder. Hz. Peygamber açlıktan Allah'a sığınır ve şöyle derdi: 'Açlık; ne kötü döşek!' Çünkü, açlık kişinin sabretmesini gerektiren bir imtihandır. Hâlbuki aç insan, açlık karşısında Allah'ın kendisini sabırla rızklandırıp rızklandırmayacağı hususunda bir bilgiye sahip değildir. Bela anında Allah'ın sabırla rızıklandırdığı kulları azdır. Bu nedenle nefsin yatışması ve bedenin kırıklığının giderilmesi için umulan sağlığın gerçekleşmesi için insanın doktor tedavisine başvurması emredilmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Sizi korku ve açlıkla, mallarımızı, canlarınızı ve ürünlerinizi eksiltmeyle deneyeceğiz.'*[196] Bütün bunlar Allah'ın kullarını sınadığı sebeplerdir. Böylece Allah kimin sabrettiğini, kimin sabretmediğini öğrenir. Sonra şöyle der: *'Sabredenleri müjdele.'*[197] Yani, sınandıkları şeyin karşılığında onları müjdele.

Yollarından gitmemiz ve bela ve musibetlerde onların niteliklerini edinmemiz için bize sabredenleri tanımlaması Allah'ın lütuf ve rahmetinin bir yönüdür. Söz konusu musibetler, Allah'ın kullarını sınadığı şeylerdir. Sabredenleri nitelerken şöyle der: *'Bir musibet onlara isabet ettiğinde, 'biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz' derler.'*[198] Böylece Allah'tan o musibeti kendilerinden kaldırmalarını isterler. Ardından, bu niteliğe sahip birisinden meydana gelebilecek şeyi bildirmiş ve şöyle demiştir: *'Onların üzerinde Rablerinin rahmeti vardır.'*[199] Yani, Allah bu konuda onlara teşekkür eder. *'Onlar, doğru yola ulaşanlardır.'*[200] Başka bir ifadeyle, bulundukları hal üzere, işlerin kendilerine göründüğü kimselerdir.

Bunu gören kişi müşrikin (sebepleri kabul eden) yıkanmayacağını söyler. Çünkü onun Allah'ın birliğine olan inancı geçerlidir. Dolayısıyla o, mümin olması bakımından temizlenmez; sadece kendisiyle ilgili ortadan kaldırdığı sebeplerde Allah'ın muradına güvenmedeki inanç zayıflığı yüzünden yıkanır ve temizlenir.

VASIL

Kim Kimi Yıkar

Âlimler, erkeği erkeğin, kadını ise kadının yıkayacağı hususunda görüş birliğine varmıştır. Bu konuda bir görüş ayrılığı yoktur.

VASIL

Batınî Yorum

Kamil kişi, bulunduğu mertebede kendisinden daha kamil olanı aralarındaki derece farkıyla görür. Allah şöyle buyurur: *'Bu resullerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık.'*[201] Bununla birlikte hepsi peygamberlik

ve kemalde ortaktır. Allah şöyle buyurur: *'Nebilerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık.'*[202] Bununla beraber onlar, nebilik derecesinde ortaktır. Kamil insan başka bir kamilde, temizlenmesi gereken bir iş gördüğünde onu temizler ve bu konuda başka bir kamil gerekir. Bundan geri durmaz. Kemalleri hakkında hiçbir kuşku duymadığımız Hz. Peygamber Allah'ın kendisiyle konuştuğu Hz. Musa hakkında şöyle der: 'Musa yaşasaydı, bana uymaktan başka bir şey yapamazdı.' Bunun sebebi, kemal bulunmakla beraber, yetkinin vakit sahibine ait olmasıdır. Vakit, önceki hükmü geçersiz kılan hükümdür. Vakit sahibi, canlıdır. Neshedilen hüküm ise, ölüdür. Öyleyse vaktin yetkisi vardır. Vaktin sahibi kemal derecesinden eksik olsa bile, kamil üzerinde hükümrandır; yanı sıra, bir de kamil olursa, nasıl olur, varın siz hesap edin! O halde, bir hükmün neshi ölüme benzer. Bu durumda temizliğinde onun yerini alır. Çünkü yaşasaydı, (onu geçersiz kılan kamil kişi) kendisini temizleyecekti. Nitekim, kamil insana eksik olduğu bir durum gösterilse, hiç kuşkusuz onu elde etmek için çalışırdı. Bü yolda, kemal derecesinden eksik olanların hükmü de böyledir.

Bir müridin yıkanmasını gerektiren bir durum ortaya çıktığında diğer müridin onu yıkaması, diğerinin ise bunu kabul etmesi gerekir. Çünkü onlar insaf ehlidir ve gayeleri tektir ki, o da Haktır. Çünkü bize bu emredildi. Yıkanması gerekli bir eksikliğin müritten çıkması onun hakkında ölüm sayılır (dolayısıyla yıkanmalıdır). Allah bu kimseler için şöyle der: *'Hakkı tavsiye ederler, sabrı tavsiye ederler.'*[203] Allah, bize iyilik ve takva hususunda yardımlaşmayı emretmiş, günah ve düşmanlığa karşı yardımlaşmamızı yasaklamıştır.

Doğasında kendisine hakim olan arzu sahibi ile düşünmesinde kendisine galip gelen kuşku sahibi ise, arzu ve kuşkunun üzerindeki etkisinden perdelenmiştir. Çünkü akıllı şüphesini gerçekte delil zannederken şehvetine yenilen kimse de şehvetinin gerçekte Allah uğruna olduğunu zanneder. Bu meseleyi bilen kişi kemal makamında olmasa bile, söz konusu kişilere durumlarını bildirmesi gerekir. Bu iki kişi, kendisinden daha üstün olabilir ya da onlar kemal sahibi olabilir. Şu var ki, kuşkuyu bilen kişi (kuşkunun ilgili olduğu) o meseleyi bilir. Kuşkulu insan (kuşkusu nedeniyle) ölümle nitelendiği için, onu bu kuşkudan temizlemesi gerekir. Çünkü kuşku sahibinin bu konu hakkında bir bilgisi yoktur. Aynı şey, şehvet (arzu gücü) sahibi için geçerlidir.

Bu kuşku, fikri araştırma cephesinde meydana gelip delilleri araştırırken insanı etkisi altına almışsa (söz gelişi bir kelâmcıya), bu durumda gerçekte o nedenle öldürülmüş sayılır. Bu kişi, o delil ile ve ondan dolayı gerçekte Allah yolunda bir müşrikin eliyle öldürülmüştür. Çünkü o, sadece iyiliği amaçlamıştır ve dolayısıyla Allah yolundadır. Çünkü şüphe, görünüşte delile ortaktır. Bu durumda kişi, ölümle nitelenmemiş canlıdır. Dolayısıyla taşıdığı kuşkudan dolayı yaşayan bilginin onu yıkaması vacip değildir.

Müçtehit, müçtehide karşı hüküm veremez. Çünkü şeriat her ikisinin hükmünü de onaylamıştır. Söz gelişi Hakkın niteliklerinin bu niteliklere gereken hükümlere zatın ilişmesi olduğunu söyleyenler vardır. Başka bir müçtehit ise, Hakkın niteliklerinin O'nun zatına ilave hakikatler olduğunu söyler. Bununla birlikte her ikisi de, Hakkın canlı, bilen, kadir, dileyen, işiten, gören ve konuşan olduğunu kabul etmede birleşir. Bu durum, inançlarla ilgilidir ve düşünce ve inançtan meydana gelir. Bu müçtehit, görüşünü reddeden kuşku sahibine göre öldürülmüş biridir. Hâlbuki, hata etmiş olsa bile kendiliğinde ve Rabbinin katında delil sahibidir, yıkanması gerekmez.

Zannî konularda da (fıkıh meseleleri) durum böyledir. Söz gelişi bir Şafiî hakim olduğunda, doğru sözlü Hanefi şahidin tanıklığını reddetme hakkına sahip değildir. Bununla beraber Hanefi nebizin (hurma ekşisi) helal olduğuna inanır ve içtiğinde Şafii hakim ona ceza uygular. Çünkü Şafii hakim, kendi delilinden dolayı nebizin haram olduğunu düşünür ve cezayı uygulaması gerekir. Hanefi hakim ise, bir Şafiînin nikah dışı yolla doğmuş kızıyla evlendiğini görüp buna tanıklık ettiğinde -adil ise- tanıklığını reddetmez. Çünkü o hüküm sahibi hakimdir ve o vaktin sahibidir.

Böyle bir müçtehit, şehit gibidir ve yıkanmaz. Gerçi duyusal olarak onun ruhunun diğer ölüler gibi kendisinden ayrıldığını görürüz. Hâlbuki müçtehidin hükmü sabittir ve onun içtihadının hükmünü izale etmemiz söz konusu değildir. Çünkü böyle bir şey Allah'ın onun hakkındaki hükmünü ortadan kaldırmak demektir.

Kendisinden daha iyi bildiği bir konuda kamil insanın eksiğin işaret ettiği hususu kabul etmesindeki esas ilke, hurmaların aşılanmasıyla ilgili hadistir. Hz. Peygamber ashabına, 'Siz dünya işlerinizi daha iyi bi-

lirsiniz' diyerek onların görüşüne dönmüş olmasıdır. Hz. Peygamber, Bedir günü suyun başında konaklamak konusunda da sahabenin görüşüne uymuştu.

FASIL İÇİNDE VASIL

Erkeklerin Yanında Ölen Kadın, Evli Olmadıkları Halde Kadınların Yanında Ölen Erkek

Âlimler, kadınların yanında ölen erkek ve evli olmadıkları halde erkeklerin yanında ölen kadın hakkında üç ayrı görüş ileri sürmüştür. Bazı âlimler, her birinin diğerini yıkaması gerektiği görüşündedir. Bazı âlimler teyemmüm ettirip yıkayamayacağını, bazı âlimler ise ne teyemmüm ne de yıkamanın söz konusu olmadığını söylemiştir. Benim görüşüm şudur: Bu durumda kadın ve erkekten her biri, ölünün üzerindeki bir bezin arkasından diğerini yıkar. Bu durum, mahrem olduklarında böyledir. Ya da, ölüyle yıkayan arasına çekilmiş bir örtünün ardından yıkar. Yıkama ise, ölünün herhangi bir organına elini değdirmeden su dökülerek yapılır. Mahrem olduğunda ise, elini cinsel organlara uzatmaktan kaçınıp sadece bir kapla üzerine su dökmelidir. Bu gereklidir. Benim bu meseledeki görüşüm budur.

VASIL

Batınî Yorum

Bu yolda ölümün batınî anlamı, düşünceye ilişip diriye ölüm getiren bir kuşku ya da insana hakim olup onu körelten doğal bir şehvettir (arzu). Ölüm ona kendisinde Rabbini eşyada gördüğüyle ilgili bir kuşkuyla gelir. Böyle birisi kamil olsa da ya da kemal derecesinden eksik olsa bile, sûfi topluluğuna göre ölüdür. Allah, kamil hakkında şöyle der: *'Âdem Rabbine isyan etmiş ve haddi aşmıştır.'*[204] Yani, korkmuştur.

Âdem tevil ederek yasak ağaçtan yemiş ve gerçekte yasağı ihlal etmeksizin doğru hareket ettiğini zannetmişti. Ona göre, yasağın konusu yemek değil, yaklaşmaktı ve böylece tevili güçlenmişti. Allah, emrine isyan etmeyen ve sadece emredileni yapan kamilleri ilahi gayret *'yer yüzünde fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın?'*[205] diye konuşturttuğunda onlara şöyle demişti: *'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.'*[206]

Kamil olmayanın mertebesi malumdur. Eksik kişi (nakıs), tıpkı evli iki eş gibi, bir kâmilin terbiyesi, onun hükmünün ve otoritesinin altındaki mürit olabilir. Söz konusu mürit ile kâmilin ilişkisi ümmet içinden bir kişinin kendisine gönderilmiş peygamberle ilişkisine benzer. Bu kâmil arif müridiyle beraberdir. Bazen kamil bilmediği bir konuda 'ölebilir (bilgisiz kalabilir)' ve mürit o meseleyi bilebilir. Bu durumda şeyh onu müridinden öğrenir. Bu husus, daha önce zikredilen iki hadise, benzer. Şeyhleri karşısında müritlerin hali böyledir. Çünkü şeyhler, (her durumda değil) sadece kendilerine uymayı gerektiren belirli bir takım durumlarda onların önündedir. Mürit -ki mürit derken öğrenciyi kastediyorum- bu şeyhten başka birisinin de müridi olabilir. Ya da, bir insan Hz. Peygamber'den önceki dönemde yaşamış bir peygambere (ehl-i kitap) bağlı olmuş olabilir. Bu nakısın bilmediği konu Allah'a götüren yol olması bakımından yolun geneliyle ilgili bir meseleyse, kendi şeyhinden başka bir şeyhin onu (bu bilgisizlikten) temizlemesi gerekir. Bu temizleme, söz konusu meseleyi kendisine açıklamayla gerçekleşir. Mürit de, kurtuluşa ermek ve yola hakkını vermek istiyorsa, (bilmediğini kendisine açıklayan) şeyhten söylediklerini kabul eder.

Şeyhin bilmediği konu -genel değil- şeyhin makamına göre özel bir mesele olabilir. Bununla birlikte, diğer şeyhe göre bir eksiklik sayılabilir. Bu durumda diğer şeyhin müridi bu meseleden döndürmesi gerekmez. Bu durum şuna benzer: Bir müçtehit başka bir müçtehidi kendi delilinin gereği olan hükme döndürme hakkına sahip olmadığı gibi bir müçtehidin mukallidinin de kendisine 'bu Allah'ın hükmüdür' diyen başka bir müçtehidin mukallidini imamını taklit ettiği bir meseleden döndürme hakkı yoktur. Fakat bilinmeyen mesele genel olabilir. Örnek olarak, tevhide veya peygamberlik konularına zarar veren bir konu olabilir. Böyle bir durumda, (diğer müçtehidin) bilgisizi temizlemesi gerekir. Temizlediği müridin onun hükmüne bağlı olup olmaması eşittir. Bu durumda müridin yıkanmasının ve kendisine gereken temizlenme-

nin tarzı, o meselede doğru yorumu kendisine öğretmektir. Bu yorumu kabul etmesi veya etmemesi, tıpkı bir ölünün yıkanması gibi, öğreteni ilgilendirmez. Mürit yıkanmayı kabul eden bir yer olursa, müçtehitten yararlanır; böyle bir yer olmaz veya yıkanmayı kabul etmeye uygun olmadığında -ki yer derken ehliyeti kastediyorum-, yine de yıkanırsa bu yıkanma müşrikin yıkanmasına benzer ve müride yarar vermez. Bununla birlikte yaşayan kişi, üzerine düşeni yerine getirmiştir.

Çünkü Allah'a davet eden kimsenin görevi, sadece tebliğ etmektir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Peygamberin üzerine düşen sadece tebliğ etmektir. Allah açıkladığınızı ve gizlediğinizi bilir.'*[207] Başka bir ifadeyle Allah, tebliği duyanın içinde kabul etmeyi ve hidayete uymayı yaratmayı neyin gerektirdiğini bilir. Dinleyenin kabul etmediğini bilen şöyle der: 'Onlardan birisi diğerini yıkamaz.' Mesele inançlarla ilgiliyse, yıkanabileceğini söyler. Hükümlerin ayrıntılarıyla ilgili olduğunda ise, teyemmüm edebileceğini kabul eder. Çünkü her iki şahısta teyemmüm edilen yerler, avret mahalli değildir. Çünkü kadının eli ve avuçları avret mahalli değildir. Dolayısıyla birisi vefat ettiğinde, [başka bir insan bulunmadığında] diğerinin ölene teyemmüm ettirmesi gerekir.

Genel dinî hüküm böyledir. Müridin fetva sahiplerinden herhangi birini beklemesi gerekmez. Bilakis, mürit her şeyhten şeyh de her müritten alabilir. Çünkü hüküm onlardan herhangi birisine değil, Allah'a aittir. Riyazet ve mücahede konularındaki mendup ve mübahlarda ise durum bunun tersidir. Müridin o konularda şeyhinin hükmünün dışına çıkma hakkı yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ölen Mahremlerin Yıkanması

Bazı imamlar, mahremler hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler, erkeğin kadını, kadının da erkeği yıkayabileceğini söylemiştir. Bir görüşe göre ise, hiç biri diğerini yıkayamaz. Başka bir görü-

şe göre ise, kadın erkeği yıkayabilirken erkek kadını yıkayamaz. Önceki bölümde bizim bu konudaki görüşümüz zikredilmişti.

VASIL

Batınî Yorum

Mahremlik bağı bulunan kimseler, dindaşlardır. Onların içinden erkek, bilgi ve ameli sağlamca temellendiren ve yerine getiren, kamil kişidir. Böylelikle, zahir ve batın hükümleri birleştirir. Eksik olan ise, bilen fakat amel etmeyen fakihlerdir. Onlar, zahiri söyler, batını ise söylemezler. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Onlar dünya hayatının zahirini bilir, ahiretten ise gafildirler.'*[208] Bir mahrem (dindaşlardan biri) kemalden bir kuşkuya veya bir şehvete düşer ve söz konusu kuşku inançlarla ilgiliyse, diğerlerinden birisi onu yıkamalıdır. Başka bir ifadeyle, inançlardaki kuşkuyu bilen kişi, o konudaki doğru yorumu ona bildirir. O meseleyi bilen insan eksik olabileceği gibi kamil de olabilir, durum aynıdır. Kuşku hükümlerle ilgiliyse, onlardan biri diğerini yıkamaz. Çünkü o, şeriatta yerleşik bir hükümdür. Hükmü bilen kişi kamil olsa da nakıs olsa da durum böyledir.

Kadının erkeği yıkayabileceğini kabul eden görüşe gelirsek, bunun anlamı, eksiğin kamil olanı yıkaması demektir. Dolayısıyla nakıs insan, bir kuşkuya düştüğünü kesin olarak anladığında kamili temizlemelidir ve bu gereklidir. Buna örnek olarak, bir fakihin arifin görüş ayrılığı bulunmayan bir günahı işlediğini görmesini verebiliriz. Bu durumda fakihin arife tepki göstermesi gerekir. Arif ise, yaptığını daha iyi bilir. Yaptığı şey fakihin bildiği gibiyse, o amelden dönerek ve tövbe ederek fakihin yaptığı temizlemeyi kabul etmelidir. İşin iç yüzü (fakihin gördüğü gibi değil de) doğu bir durumdaysa ve fakih görünüşe bakarak fetva verip işin iç yüzünü bilmemişse, hiç kuşkusuz, fakih üzerine düşeni yerine getirmiş, eksik olan (fakih) kamili (arifi) yıkamıştır. Kamil olan ise, böyle bir meselede nakısı yıkamaz. Kamilin yıkaması, kendisiyle ilişkilendirilen ve ceza uygulanmasını gerektiren konuda şahsın masum olduğunu göstermektir. Hâlbuki nakıs olan hakim, söz konusu şahsa ceza

uygulanmasına hükmetmişti. Böyle bir durumda, kamil insanın had cezası uygulanacak kimsenin masumluğunu bildiği için o meselede fakihin hükmüne karşı çıkması doğru değildir. Dolayısıyla bu meselede kamilin nakıs insanın görüşünü reddetmesi gerekmez.

Erkeğin ölen eşini yıkaması gerekmez, çünkü kadın avret sayılır. Hz. Peygamber döneminde bir kadın kocasıyla lanetleşmiş. Gerçekte kadın yalan söylemiş, koca ise doğru söylüyordu. Peygamber de bunu biliyordu. Allah ise, onların lanetleşmesine hükmetmişti. Bunun üzerine Peygamber şöyle demiştir: 'Keşke benimle onun arasında olsaydı.' Böylece Peygamber, zahir hüküm nedeniyle bilgisini açıklamamıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kadının Kocasını Yıkaması, Kocanın Kadın Yıkaması

Âlimler kadının kocasını yıkayabileceği hususunda görüş birliğine varmış, kocanın karısını yıkaması hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler yıkayabileceğini söylemiş, bazı âlimler ise bunu reddetmiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Bir mürit şeyhinin tasavvufa uygun düşmeyen bir iş yaptığını gördüğünde, kendisini uyarmalı ve susmamalıdır. Çünkü şeyh o davranışı yaparken gafil olabilir. Şeyhin davranışı müridin mezhebine göre itaat, şeyhin mezhebine göre günah olabilir. Bir mürit böyle bir davranış nedeniyle şeyhi uyarırsa, şeyhin ona tepki göstermemesi gerekir. Şeriat şeyhin mezhebini onaylıyorsa, karşı çıkabilir.

Dolayısıyla o müçtehit ya da onu taklit eden kişinin içtihadında yanıldığını bilse bile, kamil insanın onun görüşünü reddetmemesi gerekir.

Erkek yanında ölen eşini yıkamaz. Erkeğin yıkayabileceğini kabul etmenin batındaki anlamı şudur: Şeyhin müridin hatalı diye gördüğü davranışında müridin takip ettiği müçtehidin yanıldığını bildirmesi gerekir. Erkeğin eşini yıkamasının anlamı budur. Mürit müçtehidi taklit ediyorsa, şeyhinin sözüne dönmelidir. Mürit bir müçtehit olabilir ve bu durumda söz konusu meselede şeyhin görüşüne dönmesi mümkün olmayabilir. Şu var ki şeyhin sözü, kendi kanıtıyla çelişen bir kanıt haline gelebilir. Böyle bir durumda şeyhin sözü müridin kanıtından daha güçlü bir kanıta dönüşür. Dolayısıyla müridin şeyhinin sözüne dönmesi gerekir. Bunun nedeni, şeyhin onaylamasından ibaret olan o delilin müridin delilinden üstünlüğünden kaynaklanır, çünkü (müridin delilini aktaran) ravi yalan söylemiş ya da kıyasında yanılmış olabilir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Boşanmış Kadının Kocasını Yıkaması

Bilginler, tamamen boşanmış kadının kocasını yıkayamayacağı hususunda görüş birliğine varmış, dönme hakkı olan boşanmış kadın hakkında ise görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler yıkayabileceğini, bazı âlimler ise yıkayamayacağını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Şeyhinin hükmünden tamamen çıkmış bir müridin şeyhine bir şey sunma hakkı yoktur. Böyle bir şey yapsa, şeyh tarafından kabul edil-

mez, çünkü mürit irtidat ettiği için töhmete mazhardır ve eksiktir. Kendisi eksik olduğu halde kamili nasıl temizleyebilir ki? Mürit, kendisinde meydana gelmiş bir kötülük ya da onun adına gerçekleşen bir kesintiden dolayı utanma duygusundan kaynaklanarak şeyhinden ayrılabilir. Müridin bu durumu, (geriye dönme imkanı olan boşanma) 'ricî boşanma' haline benzer. Çünkü mürit içinde şeyhine karşı saygıyı korumaktadır. Bu utanma, müridin şeyhten ayrılıp ya da şeyhin kendisine edep öğretmek için sürgün cezasıyla cezalandırdığında müridin bazı şeylere şakirt olmasıyla ilgilidir. Bu nedenle mürit hata etmiştir. Bu hata karşısında şeyhiyle bir araya gelmekten utanarak onu terk eder. Mürit şeyhiyle karşılaştığında, utanıp yolunu değiştirir. Şeyh müride yetişir ve kendisini tutup şöyle der: 'Evladım! Seni masum görmek isteyene eşlik etme!' Böyle bir durumda şeyhe ihtiyaç vardır. Böylece müridin utancı kaybolur ve şeyhinin hizmetine döner. Mürit 'ricî boşanma' halindeyse, şeyhinin hükmünden çıkmış sayılmaz (mürtet). Dolayısıyla, daha önce belirttiğimiz gibi, bu durumda müridin şeyhiyle ilişkisinin batınî yorumu, eksiğin kamili yıkaması örneğine benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ölü Yıkayanın Durumu

Bazı âlimler, ölü yıkayana yıkanmanın vacip olduğunu söylemiş, bazı âlimler vacip olmadığını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Âlim, bilgisini başkasına öğretir ve elde ettiği bilgiyle cahili cehaletten temizler. Bu durumdaki bir bilgin, Rabbi vasıtasıyla ona bilgi öğretmiştir. Başka bir ifadeyle, öğretenin Allah olduğunu bilerek öğret-

miştir. Bu gibi bir duruma örnek olarak '*Rahman Kuran'ı öğretmiştir*'[209] ayetini verebiliriz. Bu durumdaki birinin yıkanması gerekmez. Çünkü, bilgiyi öğretirken şeyhin dili vasıtasıyla cahili bilgisizliğinden temizleyen Allah'tır. Yıkayan, kendisi sayesinde bilgiyi öğretmiş ve öğretirken dili vasıtasıyla gerçekte öğretenin Rabbi olduğunu görmekten gafil kalmış olabilir. İşte böyle birisi, öğretim esnasında kendisiyle Rabbinin karşısında bilinçli olmak arasına giren bu gafletten dolayı yıkanmalıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yıkamanın Nitelikleri

Bunlardan birisi, yıkanırken ölüden gömleğinin çıkarılıp çıkarılmayacağıdır. Bazı âlimler elbisesinin çıkarılıp sadece avret mahallinin örtüleceğini söylemiştir. Bazı âlimler ise, gömleği içinde yıkanacağını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Kuşku ya da insana baskın gelen -mubah bile olsa- doğal şehvet, bir insanı 'öldürmüş' olabilir. Böyle bir insanı yıkayan kişi, gerçeği ona bizzat kuşku ve şüphesinin içinden gösterme gücüne sahip olabilir. Böyle bir 'yıkayıcı', ölüyü gömleği içinde yıkayan ve onu soymayan kişidir. Nakıs olduğu için, o şüpheyi gidermedikçe ölüyü yıkayamayan ise, ölünün elbisesini çıkarıp sonra yıkayan kimseye benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yıkanırken Ölüye Abdest Aldırmak

Bazı âlimler ölüye abdest aldırılacağını söylemiş, bazı âlimler, abdest aldırılmayacağını söylemiş, bazı âlimler abdest aldırılsa bunun daha iyi olacağını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Yıkama için abdest, genel temizlik içindeki özel bir temizliktir. Bu durum, şahsın bir kısmının temizlenmesi hedeflendiğinde böyledir. Örnek olarak, organlarından meydana gelen zilleti verebiliriz. Böyle bir durumda, söz konusu organları kendilerine gerekli temizlikle yıkar. Özel organlar göz, kulak, el, ayak ve dil gibi organlardır. İman, genel yıkanmadır. Bu sayede yıkayan kişi, organları özel olarak yıkamayla iman ile yıkamayı bir araya getirmiş olur ki, bu gereklidir. Çünkü yıkama hakkında görüş ayrılığı yok iken abdestte görüş ayrılığı vardır. İmkân bulunduğunda iki ibadeti birleştirmek, daha genel olandan yetinmekten daha iyidir.

FASIL

Yıkamada Ölçü

Bazı âlimler bunu vacip görmüş, bazı âlimler vacip görmemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Herhangi bir şey vasıtasıyla kuşkudan temizlenmenin gerçekleştiğini düşündüğümüzde, bu esnada herhangi bir ölçü ve sınırlama söz konusu olmamıştır. Sınırlamanın vacip olduğunu kabul eden bilginler, şöyle der: Bize Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak emredildi. Allah şöyle der: *'Her şeyi kendi katında bir ölçüyle yarattı.'*[210] (Temizlikte) Sayıyı belirleme bu demektir. Başka bir ayette ise *'Onu ancak belli bir ölçüyle indiririz'*[211] denilir. Fakat söz konusu şey, Allah'ın dilediği bir ölçüye göre iner. Abdestte üç kereden fazla yıkayan kişi hakkında Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Günah işlemiş ve haddi aşmış, haksızlık etmiştir.' Bu ifadesiyle Peygamber, abdestte uzuvları yıkamayı birden üçe kadar sınırlamış, abdest alırken ve yıkanırken suyu israf etmeyi mekruh saymıştır. Hz. Peygamber bir tas suyla yıkanır, ibrikle abdest alırdı.

FASIL

Yıkamada sayı belirlemeyi şart görenler, kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı âlimler herhangi bir şekilde tek sayıyı uygun görmüşken bazı âlimler üçü şart koşmuştur. Bazı âlimler ise, bu konuda tek sayının en küçüğünü esas alıp en çoğu dikkate almamış ve şöyle demiştir: Üçten eksik olmamalıdır. Bazı âlimler, daha çok olanı tanımlamış ve şöyle demiştir: Yıkamak yediyi aşmamalıdır. Bazı âlimler ise, tek sayıyı müstehap görüp bir sınır belirtmemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Yıkamada tek sayıyı esas almak zorunludur, çünkü yıkanmak, bir ibadettir ve ibadetin bir şartı onu yaparken Allah karşısında bilinç sahi-

bi olmaktır. Bu bilincin kanıtı ise, tekliktir. Dolayısıyla, halin hükmünün gereği, yıkama tek olmalıdır. Tek sayı (vitir), birden yediye kadardır. İlave yapılması, israf olur. Öyleyse yıkamanın tek olması, yıkama halinde akla gelen şeye göre gerçekleşir. Bunlar, haklarında akılcılar arasında (kelamcılar) görüş ayrılığı bulunan yedi temel sıfattır. Yedi temel sıfat, hayat, ilim, kudret, irade, kelam, işitmek ve görmektir. Kul bütün bu niteliklerle nitelenebilir. Hakkın nafile ibadetlerle kendisine yaklaşan kişi adına şöyle söylediği rivayet edilir: 'Allah onun görmesi ve duyması olur.' Böylece, yaratılmış bu niteliklerin kulla ilişkilendirilmesi Hak vasıtasıyla değişir. Dolayısıyla insan artık Allah ile duyar, Allah ile görür, Allah ile bilir, Allah ile güç yetirir, O'nun vasıtasıyla hayat sahibi olur, konuşur ve irade eder. Bu durumda temizlenen insan, kendi sıfatlarını Rabbi vasıtasıyla yıkamış (beşerî özelliklerini ilahi özelliklerle değiştirmiş), kendi nitelikleriyle temiz ve arınmış hale gelmiştir. İşte bu, artma ve eksilmeye göre, birden yediye kadar ölünün yıkanmasının sayısının (batınî yorumudur).

Bu durum, çift-tek az-çok ve bunların sınırı veya bir sınırı kabul etmemek hakkında bilginler arasında gerçekleşmiş bütün görüş ayrılıklarını da içerir. Artık, bu konu üzerinde düşün ve bu şekilde ölüyü yıka! Nakıs karşısında kamil, sadece akıllı ya da sadece mümin olan kişi karşısında akıllı mümin gibidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yıkandıktan Sonra Ölünün Karnından Abdesti Bozan Bir şeyin Çıkması

Ölünün karnından yıkandıktan sonra bir pislik çıkabilir. Bazı âlimler bu durumda yıkamanın tekrarlanacağını, bazı âlimler tekrar edilmeyeceğini ileri sürmüştür. Yenileneceğini söyleyenler, sayısında yediye kadar görüş ayrılığına düşmüştür. Yediden fazla olmayacağında ise, görüş birliği vardır.

VASIL

Batınî Yorum

İnsanın tasavvur gücü zayıf olduğu için, hayali temizlendikten sonra bu temizlik süratle kaybolur ve yeni bir kuşku kendisine ilişebilir. Böyle bir insana öğretim yedi kez yinelenir. Tekrar kuşkuya kapılırsa, artık öğretim yenilenmez. Çünkü kuşku yerleşik hale geldiği için, öğretimi kabul edebilecek bir durumda değildir.

Yedi hususunda görüş birliğine vardık, çünkü yedi, ilahi ilimde kemalin zirvesidir. Bu nedenle Allah unsurlar âleminde eserlerin varlığındaki hikmeti, on iki burçta dolaşan yedi gezegene bağlayarak seyyar gezegenleri yedi yapmıştır. Buradan yedinin varlığın kemali olduğunu anladık. Allah, (burçlardaki) seyrin yetkinliğini on ikiye yerleştirdi. On iki, birden dokuza sonra onlara sonra yüzlere sonra binlere kadar sayı mertebelerinin sonudur. Bunların toplamı, on ikidir. Bu on iki içinde sonsuza dek terkipler meydana gelir. Aynı şey, yedi gezegenin on iki burçta dolaşmasında söz konusudur. Bu ise, aziz ve âlim Allah'ın takdiridir.

VASIL

(Yıkanmadan Önce Ölünün Karnının Sıkılması)

Âlimler yıkanmadan önce ölünün karnının sıkılması hususunda görüş ayrılığına düşmüş, bazı âlimler bunu kabul etmiş, bazı âlimler kabul etmemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Sıkmak büyüğün küçüğün halini soruşturmasıdır: Acaba bulunduğu halde bir kuşkusu var mıdır? Bu kuşku onun temizliğine zarar verir mi, vermez mi? Büyük, herhangi bir vakitte ortaya çıkabilecek bir kuşku sahibi olduğunda küçüğü ikaz eder. Böylece mürebbi, kendisini işin başında korur ki, yayılıp kınanmaya mahal vermesin.

Yedinci Sifr'in bitmesiyle kırk yedinci kısım sona erdi. Onu 'kefenler hakkında vasıl' ile -ki namaz kılan için elbise gibidir- kırk sekizinci kısım takip edecektir.

SEKİZİNCİ SİFR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Kefenler

Ölü için kefen, namaz kılan için elbise gibidir. Elbise, içinde değil, üzerinde namaz kılınan şeydir. Örnek olarak üzerinde namaz kılınan hasırı veya insanla toprak arasında perde olan elbiseyi verebiliriz. Çünkü elbise, secde edilirken secde yerinde bulunur. Böylece üzerinde namaz kılınan şeye benzetilir.

Kadının kefenlenme sırası şöyledir: Cenazeyi yıkayan kadın önce bir örtü serer; örtü, insanın yarı boyu uzunluğundaki gömlektir. Ardından başka bir kat serilir, o da tam boy bir gömlektir. Sonra, başına bir başörtüsü örtülür, sonra hepsini kuşatan başka bir elbise içine konulur. Bütün bunlar, bir sıraya göre dizilen beş elbisedir. Hz. Peygamber, kızı Ümmü Gülsûm'ü yıkayan Leyla es-Sakafiye'ye kendi eliyle peş peşe örtüler uzatmış ve zikrettiğimiz sıraya göre örtmesini emretmişti. Kadının kefenlenmesinde sünnet budur. Erkeğin nasıl kefenleneceği hakkında ise, elimizde herhangi bir nas yoktur. Hz. Peygamber vefat ettiğinde üç beyaz elbise içinde kefenlendi. Orada bulunan sahabenin bilginlerinin tanıklığına göre, bu elbiseler içinde gömlek veya sarık yoktu. Hz. Peygamber'in cenazesine tanıklık edenlerden ya da bu rivayetin ulaştığı kimselerden hiç birinin onu reddettiği veya hadisle ilgili tartışmaya girdiği bize ulaşmamıştır. Fakat hadisi rivayet edenin 'onların içinde gömlek ya da sarık yoktu' ifadesinde açık bir yorum vardır. Üç

elbise ifadesi, hiç kuşkusuz, ravidendir. Şu var ki, 'kefenlerde sayının tek olması müstehaptır.'

Zikrettiğimiz rivayeti dikkate alarak bazı bilginler, erkeğin üç, kadının beş elbise içinde kefenleneceğini söylemiştir. Bazı insanlar ise, erkeğin kefenleneceği elbisenin en az iki, sünnet olanın ise üç olduğunu kabul etmiştir. Onlara göre kadının kefenleneceği elbisenin sayısının en azı üçtür; bu konudaki sünnet ise beş elbisenin bulunmasıdır. Bazı insanlar, bu konuda bir sınır görmemiş, fakat tek sayıyı müstehap saymıştır. Hz. Peygamber, büyük suç işlemiş olarak ölen biri hakkında, 'İki elbisede kefenlensin' demişti.

VASIL

Batınî Yorum

Cenazeyi kefenlemenin amacı, ölüyü gözlerden saklamaktır. Mus'ab b. Umeyr, Uhud savaşında üzerinde bulunan tek elbiseyle kefenlendiğinde -ki elbise çok kısaydı ve bütün bedenini örtmüyordu- Hz. Peygamber elbiseyle başının örtülmesini, ayaklarına ise ot konulup gözlerden gizlenmesini emretmişti. İnsan topraktan yaratıldığı için, sürekli Allah karşısında bulunduğunun bilincinde olan Allah ehli, toprağı gördüklerinde yaratıldıkları şeyi hatırlamış ve *'Sizi ondan yarattık, ona döndüreceğiz ve tekrar ondan çıkaracağız'*[212] ayetini düşünmüşlerdir. Namaz kılan insan, Rabbiyle konuşur ve O'na yakarır. Namazda yakarışa başlayıp toprakla arasında bir engel bulunmadığında, toprağı görmesi ona yaratılışıyla yaratıldığı şeyin düşüklük ve zelilliğini hatırlatır. Çünkü Allah yeryüzünü 'zelûl (hor, çok değersiz)' yapmıştır. Bu ifade, mübalağa kipinde gelmiştir ve 'çokça zelil' olan demektir. Şair bu kip hakkında şöyle der:

Kılıcın demiriyle çokça vurmuşsun (darûb)
Rızıktan mahrum kaldıklarında, sen de yoksul kalırsın

Şair cömertlikteki abartıyı anlatmak için mübalağa kipini kullanmıştır. Hor ve zelil varlıkların üzerine bastığı yerden daha zelil ve değersiz bir şey olamaz. Biz insanlar ve bütün yaratıklar, toprağın üstüne basarız. Bizler kuluz, başka bir ifadeyle hor varlıklarız.

Namaz kılanın kendisine ve yaratıldığı şeye bakması kendi sözüyle Rabbiyle konuşmaktan onu alıkoyabilir. Bu durumda Hakk'a söylediği ya da Hakk'ın söylediği şeylerden gafil kalabilir. Bu, okuyanın bir saygısızlığıdır. Bu nedenle, (insanın toprağı görmesini engelleyecek bir) engel daha uygundur. İnsanın kıblesinde kendisi gibi bir adama ya da tam önünde bulunan sütreye yönelmesi yasaklanmış, engeli sağ ya da sol kaşının önüne koyması istenmiştir. Bütün bunlar, engelin namaz kılanın karşısında put yerini almaması içindir. Çünkü onlar, putları insan biçiminde taşvir ediyordu. Bu nedenle Şari, ölünün örtülmesini emretti. Çünkü ölü namaz kılanın önündedir. Namaz kılan ise, o ölüye şefaatçi olarak kıblesinde Hakk'a yakarır. Meselenin batınî yorumu, Allah izin verirse, ölüye namaz bölümünde gelecektir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenazeyle Birlikte Yürümek

Cenazeyle yürümek, namaza yürümek gibidir. Bazı bilginler, cenazenin önünde yürümenin sünnet olduğunu söylerken, bazı bilginler ardında yürümenin daha faziletli olduğunu söylemiştir. Benim görüşüm, namazı kılınmazdan önce ardında yaya yürüyüp ölüyü namazda olduğu gibi önüne almak; namazının kılınmasından sonra ise, menziline -ki kabirdir- varıncaya kadar kendisine hizmet etmek amacıyla önünde yürümektir. Yürürken insan, cenaze namazı esnasında yapılan şefaatin Allah tarafından kabul edilip kabrin onun adına cennet bahçelerinden bir bahçeye dönüştüğü şeklinde bir hüsnü zan besler. Çünkü Allah kendisi hakkında hüsnü zan sahibi olmayı teşvik etmiş ve 'Ben kulumun bana olan zannına göreyim, benim hakkımda iyi zanda bulunsun' demiştir. Bir rivayete göre Allah'a şöyle sorulmuş: 'Hangisi daha sevimli gelir: (Sürekli tebessüm eden) İsa mı, (yoksa sürekli ağlayan) Yahya mı?' Al-

lah şöyle cevap vermiş: 'Bana daha iyi zan besleyen!' Yani İsa, çünkü Yahya'ya baskın olan hal, korkuydu.

Cenazeyle yürürken en uygunu -başka bir nedenle değil- sadece meleklere saygının gereği olarak binek üzerinde yürümemektir. Çünkü melekler, çığlıkla ağlanmadığı sürece, cenazeyle birlikte yürür. Bir çığlık olduğunda ise, o zaman melekler cenazeyi terk eder. Artık insan, binekle gitmek veya yürümek arasında serbesttir. Çünkü tabut üzerinde ölü, tahtırevan üzerinde taşınan bir adama benzer. Arkadaşımız Ebu'l-Mütevekkil ile birlikte üzerinde ölü taşınan bir tabut gördüğümüzde, ona işaret etmiş ve şöyle demişti:

O bizi taşıyor, insanlar da onu
Taşıyan-taşınana hayret!

VASIL

Batınî Yorum

Cenazenin önünde yürünür. Çünkü yürüyen kişi, Allah nezdinde cenazenin şefaatçisidir. Bu nedenle ölünün durumu hakkında Allah ile baş başa kalmak için öne geçer. Çünkü şefaatçi, ölüye yaptığı şefaatin kabul edilip edilmediğini bilemez. Cenaze kabrine vardığında ise, şefaatçinin duasının kabul edilmesine yönelik Allah'ın cömertliğiyle, bağışlanmış olarak kabrine ulaşır. Cenaze namazı kılınmazdan önce zaten bağışlanmış kişilerden ise, menziline giderken -ki kabirdir- kimin önünde yürüdüğünü bilenlerden olur. Böyle bir insan, kendisine saygı gereği önünde yürüyen teşrifatçı gibidir. Bütün keşif ehli buna tanıklık eder.

Cenazenin arkasından yürüyen kişi ise, namaz kılarken olduğu gibi (kabrine götürürken de) cenazeyi önüne alması gereğine riayet eden kimsedir. Bu sayede cenazeye bakarak ibret alır. Çünkü ölüm, bir korkudur ve melek onunla beraberdir. Hz. Peygamber, bir yahudinin cenazesini görünce ayağa kalkmış. 'O bir Yahudi cenazesiydi' denilmiş,

Hz. Peygamber ise, 'onunla beraber bir melek yok mu?' diye yanıt vermiştir. Başka bir defasında, 'kuşkusuz ölüm korkunçtur', başka bir ifadesinde ise, 'o bir nefs değil midir?' demişti. Her sözün bir yorumu vardır. Bu sözlerin en uygunu ise, meseleyi anlayan için, 'o bir nefs değil midir?' ifadesidir. Bu olayda Hz. Peygamber, meleğin karşısında ayağa kalkmıştı. Bize ve meleklerin genel anlamda insanlardan üstün olduğunu kabul edenlere göre, hadiste daha faziletli olan için ayağa kalkmaya bir işaret vardır. Bana gösterilmiş doğru bir rüyada (mübeşşire) bizzat Hz. Peygamber böyle demişti.

Hz. Peygamberin Yahudi için söylediği 'O bir nefs değil midir' ifadesi, keşfe ulaşmamış, lâkin basiretleri (iç gözü), düşünen nefsin (nefs-i natıka) şerefi hakkında imanla aydınlanmış olduğu sürece, Allah ehlinin tutunabileceği en uygun ifadedir. Bu nefsin sahibi ateşe girmekle bedbaht olsa bile, onun durumu dünya hayatında bir takım hastalıklarla mutsuz olan kimseye benzer. Örnek olarak, malın yok olması, evin yıkılması ve değerli görülen şeyin yitirilmesini verebiliriz. Burada duyulan acı, duyusal değil, manevi bir acıdır. Bu acı, hayvanî ruhun payıdır. Bütün bunlar, düşünen *nefsin* şerefine ve üstünlüğüne bir etki yapmaz, söz konusu ruh, kendisini şereflendirmek amacıyla Allah'a tamlama yapılmış ruhtan üflenmiştir. Dolayısıyla kaynağı ve aslı değerlidir. Düşünen nefis en şerefli âlemden olduğuna göre, bir *nefis* olması yönüyle Hz. Peygamber Yahudi'nin cenazesi karşısında ayağa kalkmıştı. O halde ayağa kalkmak, bizzat onun hakikati yapılmıştır. Bu durum, nefislerin asıldaki eşitliğini ve denkliğini gösterir.

Kuşeyri, *Risale*'sinde salih bir insanın şöyle söylediğini aktarır: 'Nefsini Firavun'un nefsinden daha iyi gören kimse marifete ulaşmamıştır.' Böylece onu kınamış ve insanın böyle düşünmemesi gerektiğini bildirmiştir. Bu durum, en önemli meselelerden biridir. Bu meseleyi bilmek, rahmetin her nefsi kapsadığını ve içerdiğini öğrenmeye imkân verir. Nefisler iki diyarı [dünya ve ahiret] imar etseler bile -ki hadiste geçtiğine göre iki diyarın imarı kaçınılmazdır- hiç kuşkusuz Allah, sadece Allah ehlinin bileceği bir sır nedeniyle nefislere şereflerinin gereğine göre karşılık verecektir. Bu sırrı sadece Allah ehlinin bilmesi, onlara özgü sırlardan olmasından kaynaklanır. O halde, had (tanım) onları birleştirdiği gibi aynı şekilde -Allah dilerse- zatlarından dolayı makam da onları birleştirir.

Allah bedbahtlar hakkında *'Rabbin dilediğini yapar'*[213] demiş, ancak 'O'nun azabı sınırsızdır' dememiştir. Mutlular hakkında ise, (nimetiyle ilgili) böyle ifadeler kullanmıştır. Allah *'Ey İnsan!'*[214] der ve herhangi bir şahsı ayırmaz. Bilakis burada, emrine itaat edenler değil, genel olarak emrine karşı gelen ve isyan edenlere hitap ettiği anlaşılıyor. *'Rabbine karşı seni kışkırtan nedir.'*[215] Böylece Hakk'ın cömertlik ve kerem niteliğinden gafil olana dikkat çekmiştir. Çünkü Allah insanı cömertliği ve kereminden dolayı yarattı. Bu nedenle insana şöyle der: *'Seni yaratan, düzelten ve itidal veren.'*[216] Başka bir ifadeyle Allah, insana 'seni keremiyle yarattı' demiştir ki kul da kendisine 'Rabbim! Keremin beni sana karşı kışkırtmıştır' diyebilsin. Allah, bazı insanlara bunu kendisine gelen düşüncede veya okuduğunu düşünürken söyler ve bu durum onun tövbe sebebi olur. Bazen dirilişte, bazen cehennemde söyler. Her halükârda bunu söylemek, bulunduğu her yerde insanın nimetlenme sebebidir. Allah, kendisine kerem ve cömertlikle muamele etmek istediği zaman insana böyle söyler. Çünkü 'Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir' ve 'Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır.' Öyleyse bütün bunlar, kendisinden bir ihsan ve hak ediş olarak Allah'ın ihsanı ve lütfudur. Asıl bakımından ise, (kulun ameliyle) hak ettiği nimet de bir ihsandır. Çünkü Allah, kendisinden sakınan için 'nefsi üzerine rahmeti yazandır (hak edişin kaynağı).' İnsan ise ancak Allah'ın ihsanıyla takva sahibi olabilir. Allah, onu takva sahibi ve salih amel için (uygun bir) yer yapmıştır.

FASIL

Cenaze Namazının Niteliği

Bilginler, cenaze namazının niteliği hakkında çeşitli hususlarda görüş ayrılığına düşmüştür. Bu konulardan biri, tekbirin sayısıdır. İlk nesil, bu konuda üç ile yedi arasında görüş ayrılığına düşmüştür ki, bu görüş ayrılığının nedeni konuyla ilgili rivayetlerin farklılığıdır. Bir hadiste Hz. Peygamberin cenazeye dört, beş, altı, yedi ve sekiz kez tekbir getirdiği, başka bir rivayette ise üç tekbir getirdiği aktarılır. Habeş hükümdarı Necaşi öldüğünde, Hz. Peygamber cenaze namazını kılmış ve

dört tekbir getirmiştir. Allah, kendisini katına alıncaya kadar, cenaze namazında dört tekbir getirdiği sabittir.

VASIL

Batınî Yorum

Farzların sayısının azamîsi dörttür. Cenaze namazında rükû yoktur. Bilakis o, bütünüyle ayakta durmaktır. Okumak için cenaze namazındaki her duruşun bir tekbiri vardır. Böylece Hz. Peygamber farz namazın rekâtlarının en yetkinine dört tekbir getirmiştir. Birinci tekbir, ihram tekbiridir (başlama ve yasaklama tekbiri). Bu tekbir ile namaz kılan kişinin ölü için Allah'tan başkasından mağfiret istemesi yasaklanır. İkinci tekbirde ise, ölümsüz diri olması yönünden Allah yüceltilir. Çünkü her nefis ölümü tadıcıdır ve 'O'nun yüzünün dışında her şey helak olacaktır.' Üçüncü tekbir, şefaatçi olunan ya da dua edilen hakkında şefaatin kabul edilmesinde Allah'ın cömertlik ve rahmetini (celbetmek) için getirilir. Bu durum, vefat etmiş olduğu halde Hz. Peygambere salat ü selam getirmeye benzer. Hz. Peygamber bize şunu bildirmiştir: 'Her kim Peygamber için Allah'tan vesile isterse, onun adına şefaat helal olur.' Çünkü salat ü selam getiren kişi, Hz. Peygambere şefaat edemez, sadece Allah'tan vesile isteyebilir. Hz. Peygamber de ümmetini buna teşvik etmiştir. Dördüncü tekbir ise, şükür tekbiridir. Bunun sebebi, namaz kılanın cenazeye yapılan duayı kabul ettiğine dair Rabbine duyduğu hüsn ü zandır. Çünkü Allah, cenaze namazını sadece namaz kılanın cenaze için yaptığı şefaati kabul ettiğini öğrenmemiz için emretti. Başka bir ifadeyle cenaze namazı, cenazeye dua için Allah'tan verilmiş bir izindir. Allah, dilek sahibinin dileğini kabul etmediği halde izin vermez.

Allah kıyamet günündeki şefaat hakkında şöyle der: '*Onlar sadece razı olunmuş kimseye şefaat eder.*'[217] Başka bir ayette ise '*O'nun izni olmadan katında kim şefaat edebilir.*'[218] Başka bir ayette ise '*İzin verdiklerinin dışında hiçbir şefaat onun katında fayda vermez*'[219] buyurur. Öyleyse Allah,

namazını kılmamızla bu ölüye şefaat iznini bize vermiştir. Böylelikle duamızın kesinlikle kabul edildiğini anlarız.

İnsan dördüncü tekbir olan şükür tekbirinin ardından selam verir. Bu selam, ölüden ayrılış selamıdır. Başka bir ifadeyle, (ölüye, artık sen) 'es-Selam olan Rabbinle karşılaştın' demektir. Bu nedenle, Hz. Peygamber ölüleri kötü yâd etmeyi yasaklamıştır. Çünkü namaz kılan kişi, namazının sonunda 'Üzerinize selam olsun (es-Selam aleyküm)' demiş, ölünün artık kendisinden (dilinden) selamette olduğunu bildirmiştir. Artık ölüyü kötü yâd ederse, hiç kuşkusuz, 'Size selam olsun' derken kendisini yalanlamış demektir. Böyle yaptığında, ölümünden sonra kötü yâd ettiği kişi ondan kurtulmuş (salim) değildir. Ölü böyle bir şeyi sevmeyeceği gibi Allah da yaşayan adına bu durumdan hoşlanmaz. Çünkü yaşayan kişi ölüyü kötülükle yâd eder, fakat kendisi de aynı kötülüğü yapmaktan geri kalmaz. Bu ise, insanın Rabbinin karşısında utanma duygusunun azalmasına yol açar.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazında Elleri Kaldırmak ve Bunun Niteliği

Her tekbirde ve elleri her bağlayışta, elleri kaldırmak hususunda görüş ayrılığı vardır. Elleri kaldırmak, muhtaçlığı ifade eder ve tekbirin her bir halinde namaz kılan kişi 'Elimizde bir şey yok' der. 'Bu ellerimizi sana kaldırdık, içlerinde bir şey yoktur ve herhangi bir şeye sahip değiller.' Elleri bağlamaya gelirsek, daha önce zikrettiğimiz gibi, namaz kılan kişi (Allah katında) ölünün şefaatçisidir. Şefaatçi ise isteyendir. İstek, konusu insanın kendisi ya da başkası olsa da, zillet ve yoksunluk içinde yapılır. Başkası hakkında bir şey isteyen kişi, isteğinde onun vekilidir, dolayısıyla söz konusu kişinin muhtaç olduğu konuda zelil ve muhtaç bir halde durmalıdır.

Elleri bağlamak, zelil insanların bir niteliğidir. Bunun tarzı ise, avucu çekerek bir elin diğer bileğinin ve kolun üzerine konulmasıdır. Bu durum, anlaşma yapan tarafların arasında elleri birleştirmede söz-

leşmeye benzer. Başka bir ifadeyle bu davranışla insan şöyle der: Sana dua edeceğimiz hususunda bizden söz aldın, biz de duamıza cömertliğinle karşılık vereceğine dair Sen'den söz aldık. Çünkü şöyle buyurdun: *'Kullarım beni sana sorar, ben çok yakınım, dua edenin duasına karşılık veririm.'*[220] Burada Allah, kendisi ya da başkası hakkında 'dua eden' ifadesini kullanmadı.

Sonra, bize ölüye dua etmek ve Senin nezdinde ona şefaat için izin verdin. Artık, geride sadece o duaya icabet etmek ve olumlu karşılık vermek kalmıştır. Dolayısıyla Hakk'ın (ölüye yapılan) duaya olumlu karşılık vereceği mümin için kesindir. Bu nedenle, son tekbiri şükür tekbiri saydığımız gibi namazdaki selamı da (ölüden) ayrılış ile ölünün karşılaşacağı es-Selam'ı ve Allah katındaki esenliği bildirme selamı saydık. Bu 'selam'ın bizim yönümüzden anlamı ise, ölüye merhamet ve onu kötü yad etmekten uzak durmaktır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazında Okuma

Bazı bilginler, cenaze namazında okumanın bulunmadığını, namazdaki okumanın sadece dua olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, birinci tekbirden sonra Allah'a hamd ve övgü yapıldığını, ikinci tekbir getirilip peygambere salat ü selam okunduğunu, üçüncü tekbir getirilip ölüye *şefaat* edildiğini, sonra dördüncü tekbir getirilerek selam verildiğini söylemiştir. Başka bir grup âlim ise şöyle demiştir: Birinci tekbirden sonra Fatiha suresi okunur, diğer tekbirlerde de ilk tekbirde yapılan yapılır. Ben de bu görüşteyim. Çünkü cenaze namazında hamd ve övgü gerektiğine göre, bunun Allah'ın kelamıyla yapılması en uygunudur. Cenaze duasına salat, yani namaz denilmiştir. O halde, Fatiha suresini okumaktan yüz çevirmek iyi değildir. İmam Şafii, Ahmed ve Davud bu görüştedir.

VASIL

Batınî Yorum

Ebu Yezid el-Bestami şöyle der: 'Yaratıklara baktım, hepsini ölü gördüm, üzerlerine dört tekbir getirdim.' Şeyhlerimizden biri şöyle demiş: 'Ebu Yezid, nefsinin âlemini görmüştü.' Bu hal, Rabbi hakkında bilgisi olmayan ve Rabbinin kendisini bildirmediği insanda gerçekleşebileceği gibi aynı zamanda Allah'ı bilmede insanların en kamili için de gerçekleşebilir. O halde kemale ermiş arif kendisini Rabbinin önünde bir ölü diye görür. Çünkü Allah onun kulağı, gözü, eli ve dilidir. Allah ona salat eder. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'O size salat [Allah'ın salat etmesi mağfiret ve merhamet etmesidir] edendir.'*[221] Salat eden Hak ise, bu durumda O'nun sözü Kuran olur.

O halde arifler, Allah'ın onların dilleriyle okuyup kendilerine 'salat ettiği (merhamet)' Fatiha suresini okumalıdır. Allah da kendi sözüyle kendisini över. Ardından huzurunda kılınan kulunun cenaze namazında -ki bu esnada Rahman kıbledededir ve O'ndan istenir- kendisini kulunun diliyle överken, (kuluyla arasındaki) bitişikliği ve vuslatı karşısında kendi zatını bu kez yüceltir (tenzih). Bu durumda namaz kılan, el-Hay ve el-Kayyum isimleri olur.

İkinci tekbirin ardından ise vahyini tebliğ eden peygambere salat ü selam getirir. Allah şöyle buyurur: *'Allah ve melekleri peygambere salat ve selam getirir.'*[222] Meleklerin insan türünden üstünlüğünü anlatmak için ayette Allah ile beraber çoğul olarak zikredildiklerini gösteren zamirden başka bir kanıt olmasaydı, bu durum bile onların üstünlüğü hakkında yeterli olabilir ve artık başka bir kanıta gerek kalmazdı. Zamirin zikredilenlerin hepsini içerdiğini göstermek için melekler, bağlaçla gelmiştir.

Sonra Hak, namaz kılan arifin diliyle bir vehimden kendisini yüceltir (tekbir). Bu vehim, Hak ile kulları arasındaki ilişkilerin dereceli üstünlüğü indirgenmesiyle ilgilidir. Bu durum, bir yandan ortak oldukları yönden iken öte yandan üstünlük derecelerinden birbirlerinden farklılaşmadıkları yönündendir. Bu vehim, kulların dereceli üstünlüğü nedeniyle ilahi hakikatlerin birbirlerinden üstün olduğu (kabulüne) yol açar. Çünkü her kul her halinde ilahi bir hakikatle irtibatlıdır. İlahi hakikatler

ise, birbirlerine göre üstün olmaktan münezzeh bağıntılar ve niteliklerdir. Bu nedenle ikinci tekbir getirilir.

Cenaze namazını kılan insan Fatiha suresini okuduktan ve Hz. Peygamber'e salavat getirdikten sonra, ölüye duaya başlar. Bu durum *'Kuran ile dağlar yürüse ya da yer parçalansa ya da ölüler konuşsa'*[223] ayetiyle ilgilidir. Hal böyle olunca, ölü duyumsayan ruhun gitmesi nedeniyle görünüşte donuklara benzer. Dolayısıyla onun hükmü, donukların (cemadat: cansızlar) hükmü gibidir. Allah şöyle buyurur: *'Bu Kur'an-ı Kerim'i bir dağa indirseydik, Allah korkusundan parçalandığını görürdün.'*[224] Allah, dağı korkmak özelliğiyle niteledi. Dağın korkması, kendisine indirilen şeyi bilmekle nitelenmesinin aynısıdır. Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan bilen kulları korkar.'*[225] Öyleyse korkmamanın nedeni, ruhun bedenle irtibatıdır. Ruh ve beden birleştiğinde her biri diğerine arzu duyduğu için, bu durum korkunun bırakılmasına yol açar. Ayrıştırıldıklarında ise, her biri kendi zatıyla Rabbine döner ve bileşik iken bilmediği şeyi öğrenir. Bu nedenle, bilgisinden dolayı bir korku kendisine eşlik eder.

Cenaze namazında ölüye yapılan ilk dua ve Allah'a yapılan ilk övgü, Kur'an-ı Kerim okumaktır. Çünkü ölü, hem ruhu hem de bedeni yönünden korku makamındadır. Dolayısıyla arif (bunu) bildiğinde, sadece Kur'an-ı Kerim ile konuşur ve söyler: İnsanın bütün hallerinde cenaze namazı kılan kişi gibi olması gerekir. Dolayısıyla zatını Rabbinin önünde bir cenaze gibi görmelidir. Bu durumda insan, bütün hallerinde Rabbinin kelamıyla [ölü mesabesindeki] nefsine sürekli namaz kılar. O halde namaz kılan kişi, sürekli dua ediciyken kendisine namaz kılınan ise ölü ya da sürekli uyuyandır. Bu meyanda, kendi nefsiyle uyuyan kişi ölü; Rabbi vasıtasıyla ölen kişi ise 'düğün gecesi' uykusu gibi uyur. Hak onun vekili olur. Bu konu da birkaç mısramız vardır:

Ey uykucu! Daha ne kadar uyuyacaksın?
Çağrılıyorsun uyansana! Allah senin vekilin oldu
Senin kalbin uyuyor
Seni çağırdığı şey karşısında; uyan!
Seni yok eden oluş âlemindesin
Belki de orada ölmüşsün.

Yürümekten önce nefsine bak!
Senin azığın pek karışıktır

(Cenaze namazında yapılan duanın yorumu şudur): 'Allah'ım! Onun şimdiki yerini daha iyi bir yer ile değiştir.' Yani, kendisine başka bir yaratılış ver! Allah şöyle karşılık verir: 'Değiştirdim.' Çünkü ölünün bulunduğu yer, dünya hayatıydı. Burası hastalıkları ve dertleri çok olan, arzu ve istekleri farklılaşan, gece ve gündüzün (zaman) tahrip ettiği sıkıntı veren bir yerdi. Ölünün geldiği yer ise, Şari Teala'nın nitelediği gibi bir yerdir. 'Oradaki insanlar bevl etmez, def-i hacet etmez ve sümkürmez.' Allah orayı pisliklerden ya da tahrip olabilir bir yer olmaktan ya da arzuların etkisinden tenzih etmiştir.

Sonra (duada) şöyle der: 'Bulunduğu toplumu daha iyi bir toplulukla değiştir.' Allah 'yaptım' der. Çünkü dünyadaki toplumu taşkınlık, haset, kovuculuk, nefret, dedikodu ve cimrilik yapan insanlardı. Ölünün göçtüğü diyarın ahalisi hakkında ise Allah şöyle der: *'Onların gönüllerindeki kini söküp aldık. Onlar, karşılıklı döşekler üzerinde kardeş olmuşlardır.'*[226]

Sonra şöyle der: 'Eşinden daha hayırlı bir eş ver.' Oradaki eşler 'çekik gözlü ve çadırlarda uzanmış iken', nasıl daha hayırlı olmazlar ki? O eşlerin gözünde bu ölüden daha güzel kimse bulunmadığı gibi ölü de onlardan daha güzelini görmez. Eşler ona süslenmiş, o da eşleri için süslenmiş, onlar onun için temizlenmiş, o da onlar için temizletilmiştir. Allah cennet hakkında şöyle der: *'Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır.'*[227] Yani, kendilerinden dolayı temiz yaptığı cennete sokar. Müminlerin orada kokladıkları, güzel koku, gördükleri ise güzel şeylerdir!

Müminlerin cenaze namazındaki duaları kabul edilmiştir. Çünkü bu dua, ölünün gıyabında yapılmıştır. Ölüye istedikleri her iyilik için bir melek, namaz kılan kişiye 'bir katı da sana, bir katı da sana' diye dua eder. Bu ifade, ölünün yerine söylenmiştir ve kendisine yaptığı dua için namaz kılana verilmiş bir karşılıktır. Ayrıca o, doğru bir haber ve gerçek bir sözdür. Namaz kılan ve üzerinde namaz kılınan kişi için iyilik gerçekleşmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'den şöyle rivayet edilir: 'Mümin insan gıyabında kardeşine dua ettiğinde bir melek 'bir misli de sa-

na, iki misli de sana diye' karşılık verir.' Meleğin böyle söylemesi, dua edene Allah'tan bir bildirimdir. Meleğin verdiği haber doğrudur ve ona kuşku giremez. Dolayısıyla insan gerçekte kendi nefsine namaz kılmıştır. Ölünün Rabbiyle kendisine namaz kılan arasındaki uzanışı ne hoştur!

İnsan Rabbini bilen ve 'Hakk'ın kulağı, gözü ve dili olduğu' kimseler gibi Hak tarafından sevilen biriyse, namaz kılan Rab'den başkası değildir. O halde, namazda Rabbe dönmelidir. Bu durumda ölü, Rabbi ile [kulun organları haline gelmiş] rabbi arasında bulunur. Bundan daha yüce bir yatış yoktur! Keşke sonsuza dek burada kalsaydı! Allah'tan kendimiz ve kardeşlerimiz için dileğimiz şudur ki: Ecelimiz geldiğinde namazımızı kılacak insan, 'Hakk'ın kulağı, gözü ve dili olduğu' kimselerden olsun! Bunu kendimiz, kardeşlerimiz, çocuklarımız, babalarımız, ailemiz, tanıdıklarımız, insan ve cinlerden bütün müslümanlar için dileriz. Âmîn! Keremin ve izzetin uğruna kabul buyur!

Ölünün hali, ölünün Rabbi ile karşılaşma ve onunla bir araya gelme halidir. [Cenaze namazında okunan] *Kuran* ise, diğer indirilmiş kitap ve sayfalarda ayrışmış şeyleri birleştirdiği için [toplayan anlamında] *kuran* diye isimlendirilmiştir. Bu nedenle Şari, cenaze namazında Kuran'dan Fatiha suresini okumayı emretti. Çünkü bu sure, kutsi bir hadise göre, Allah ile kulu arasında ikiye taksim edilmiştir. Allah onu *salat* [namaz] diye isimlendirmiş ve şöyle demiştir: 'Namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm.' Burada, diğer Kuran sureleri değil, bilhassa Fatiha suresini zikretmiştir. Bu nedenle, cenaze namazında ölüye Fatiha suresinin okunması gerekmiştir. Çünkü bu sure, övgü ve dua içerir.

Şefaatçi, nezdinde şefaat edileni şefaate layık şeylerle övmelidir. [Fatiha suresinde geçen] er-Rahman ve er-Rahim'den daha büyük hangi övgü olabilir ki? Medih, kendisinden dolayı övülmüştür. Güvenilir bir rivayette Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu bildirilir: 'Allah'a övülmekten daha sevimli gelen bir şey yoktur.' Allah, mümin kullarını *övenler* diye nitelemiş, yoksulluk ve cimrilik gibi kendisine yaraşmayan özelliklerle Allah'ın katını kötüleyen ve bunları onunla ilişkilendirenleri kötülemiş ve lanetlemiştir. Yahudiler 'Allah'ın eli sıkıdır' demiştir. Bu ifade, cimriliği anlatır. Bunun üzerine Allah, *'İki eli de açıktır, dilediği gibi infak eder'*[228] ifadesiyle onları yalanlamış, her iki elini cömertlikle nitele-

miştir. Öyleyse Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz! Bizce bu ayet, bize okunmuş en umut veren ayettir.

Binaenaleyh, şefaatçinin hiç kuşkusuz, Rabbini methetmesi gerektiği belli olmuştur. Çünkü böyle yapmak, daha önce izin verilmiş şefaatin kabulüne imkân verir. Övgü yapıldıktan sonra, artık kabulü engelleyecek bir şey yoktur. Güvenilir bir rivayette, kıyamet günü çatıp Hz. Peygamber şefaat etmek istediğinde öncelikle Allah'a hamd edeceği bildirilir. Hz. Peygamber şefaatten önce, şimdi bilmediği bütün övgülerle Allah'a hamd eder. Bunlar, kıyamet gününün gerektirdiği övgülerdir. Çünkü nezdinde şefaat istenilenin övülmesi, haklarında şefaat istenilenlerin (ümmet) suçlarına göre yapılır. Bu nedenle, şefaatçi şefaatinden önce o yerin gerektirdiği hale göre övgüsünü sunar. Kıyamet yeri ise, şimdi görülmemiş ve var olmamıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber, 'şimdi bilmediğim' demiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazında Selam Vermek

İnsanlar bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba bir selam mı verilir, yoksa iki selam mı? Çoğunluk, tek selam verileceği görüşündedir. Bir grup ise iki selam verileceğini söylemiştir. Selamın açıktan mı, yoksa gizli mi verileceği hususunda da görüş ayrılığı vardır. Benim vardığım ve benimsediğim görüş ise şudur: İmam ve cemaat için cenaze namazının selamı, tıpkı diğer namazların selamı gibidir.

VASIL

Batınî Yorum

Şefaatçi, nezdinde şefaat ettiği kimsenin önünde durur ve yardım etmek amacıyla şefaat istenilen kimseyi kendisiyle Rabbi arasına yerleş-

tirir. Şefaatçi, şefaat istenilen kimsenin nezdinde kendisi adına şefaat istenilenin hadisesini zikreder. Böylece O'nun önüne günahkârın getirilişini -günahkârı getirmiş olmasa bile- zikredeceği günahın (veya davanın) getirilişi sayar. Bu esnada şefaatçi, kendisine yönelir ve Rabbinin dışındaki her şeyden habersizdir. Şefaatini bitirince yanında bulunan insan, melek, cin ve müminlere döner ve onlara selam verir. Nitekim namazda da aynısı yapılır. Selam Allah'tan ölü hakkında bir müjdedir. Adeta yanlarına geldiği kimselere şöyle der: 'Sizin için ve ölü için sadece selamet [esenlik] vardır ve Allah, ifade ettiğimiz izinle, şefaati kabul etmiştir.'

'Ölü namazı kılınabilenlerden ise ve cenazesi kılınıp yapılan şefaat kabul edilmezse hiçbir hayra sahip değildir' gibi ifadeler söylenir. Allah'a yemin olsun ki, bunlar yanlış sözlerdir. Bilakis cenaze namazı kılınan ölü, hiç kuşkusuz *mutlu*dur. Onun günahlarının sayısı kum, taş ve toprakların sayısı kadar bile olsa, yine de mutludur. Günahlarından Allah ile ilgili olanlar affedilmiştir. Kul haklarıyla ilgili olanlara gelince, bilindiği gibi, Allah kıyamet günü kullarını barıştıracaktır. Her halükârda, gecikse bile hayır ölünün iyiliğe mazhar olması kaçınılmazdır. Bu nedenle cenaze namazı kılan insan, namazıyla Allah'ın nezdinde şefaat ettiğinde, bizzat bir günahı belirlemeyip ölüyle mutluluğu arasına girecek şekilde günah olduğu söylenen her fiili zikretmesi gerekir. Cenaze namazını kılan insan, Allah'tan ölünün genel olarak günahlarını bağışlamasını ve bütün günahlarını affetmesini dilemelidir. Genelleme yapmazsa, Allah dilerse günahların hepsini affeder, dilerse ölüye şefaatin gerçekleşmesine göre muamele eder. Bu nedenle cenaze namazında Allah'tan ölüyü azaptan kurtarması istenmelidir. Yoksa, cennete girmesi için dilekte bulunulmamalıdır. Zaten cennet ve cehennemin dışında üçüncü bir yer yok ki! Namaz kılan insan ölünün cennete girmesini dilerse, Allah bu konudaki duasını kabul edebilir. Fakat ölü, cennete giden yolda büyük sıkıntılar görebilir. O halde namaz kılanın şefaati, Allah'ın ölüyü kendisiyle afiyeti arasına girecek ve afiyetini engelleyecek şeylerden kurtarması hakkında olmalıdır. Ölü için en yararlı olan budur. Böyle yaptığında ise, cenaze namazından selam vererek ayrılmak geçerli olabilir. Bu durumda selam, ölünün kerih ve nahoş göreceği her işten esenliğe çıktığı anlamına gelir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazında Nerede Durulur

Bilginler, imamın cenazenin neresinde duracağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup, cenaze erkek de olsa kadın da olsa, ortasında durulacağını söylemiştir. Bir grup ise, erkek olduğunda başında; kadın olduğunda ise ortada durulacağını söylemiştir. Bir grup ise, her iki cinste de göğüs hizasında durulacağını söylemiştir. Bir grup da imamın dilediği yerde durabileceğini ve bu konuda bir sınırlama olmadığını söylemiştir ki, benim görüşüm de budur.

VASIL

Batınî Yorum

Hayal ve vehim güçlerinin insanın üzerinde bir otoritesi ve etkisi vardır. Namaz kılanın maksadı, Allah'tan istemek, ölü hakkında O'nunla konuşmak ve ölüyü O'nun huzuruna getirmektir (günahları saymaktır). Dolayısıyla cenazenin neresinde durulacağının bir önemi yoktur. Çünkü bu konuda tereddüt göstermek, bilhassa cenaze kadın ise düşünceyi hedeften saptırır. İmam, kadın cenazenin ortasında durduğunda, kadını ardında bulunandan gizleyip kendisinden gizlemediği vehminde bulunabilir. Bu vehim ise, ölü hakkında Allah karşısındaki bilincine zarar verir. Çünkü Hakk'a yönelen, gerçekte insanın kalbidir. Namaz kılanın kalbi bu gibi dağınık ve uygunsuz şeyleri barındırırsa, hiç kuşkusuz ki, şefaatte saygısızlık etmiş demektir. Bu haldeki bir insan ise şefaatçi olamaz ve gerek Allah ve gerek ölü karşısındaki saygısızlığı nedeniyle böyle bir insana *ölü* demek, namazı kılınana *ölü* demekten daha uygundur. Dolayısıyla cenaze namazı kılan insan, cenazenin neresinde duracağını düşünmemelidir. Bunun yerine, himmetini nezdinde ölü için şefaatçi olmaya çağıran Allah'a yöneltmelidir. Nice cenaze na-

mazı kılan vardır ki, gerçekte cenaze kendisine şefaatçi olur! Allah, bizi yaşarken ve ölürken şefaat edenlerden eylesin!

İnsan, başından ayaklarına kadar bütün organlarıyla sorumludur. Bu nedenle insan dinen bakması helal olmayan şeylere bakmamak zorundadır. Başındaki diğer organlarıyla ilgili yükümlülüklerden de sorumludur. Aynı zamanda, insana gitmesi helal olmayan bir şeye/yere, o şeyden ve o şey içinde yürümemesi emredilmiştir. Gözüyle ayakları arasında ise, Allah'ın kendi tasarrufunda korumak için insanı sorumlu tuttuğu organlar bulunur. Bunlar el, mide, cinsel organ ve kalp gibi organlardır. Namaz kılan kişi, zatıyla ölüyü bütünüyle ihata edebilseydi, bunu yapmalıydı. Dolayısıyla Allah'ın ona *ilham* ettiği yerde durması gerekir. Ancak, cenazenin kalbinin ya da göğsünün hizasında durmak daha uygundur. Kalp, iyilik ve kötülükle bütün organlara hizmet eden organdır. Bu organ, hiç kuşkusuz, namaz kılan-şefaatçinin durup onu kendisiyle Allah'ın arasına yerleştirmesi için en uygun organdır. Kalbe mağfiret edildiğinde, bütün bedene mağfiret edilir. Çünkü bütün organlar, dünya ve ahirette her durumda kalbe uyar. Hz. Peygamber kalp için şöyle der: 'Bedende bir organ vardır, düzgün olduğunda bedenin diğer kısımları da düzelir, bozulduğunda ise, bedenin diğer kısımları da bozulur. Dikkat edin! O kalptir.' Aynı şekilde, kalp için [cenaze namazı kılmanın gayesi olan] şefaat kabul edildiğinde, diğer organlar için de şefaat kabul edilir.

Şeriat burada *kalp* derken göğsün içindeki et parçasını kastetmişse, insanın *latife* [insanın hakikati] ve *aklını* kast etmemiştir. Bu uyarıda, anlayan kişi için bir *sır* ve ancak keşif sayesinde meydana gelen bir bilgi vardır. Allah şöyle der: *'Bunda kalbi olan için bir öğüt vardır.'*[229] Başka bir ayette ise *'Akıl sahipleri ibret alın'*[230] buyurduğu gibi *'Gözler değil, gönüllerdeki (sudur) kalpler körelir'*[231] der. Bu ayette geçen sudûr kelimesinde, *işaret* yoluyla Haktan *sudur* etmeye (meydana gelme) bir işaret vardır. Şari, (kalp derken aklı ve insanın hakikatini değil de) organı kastettiğinde iyilik ve bozulmadan söz ederken, bedende ortaya çıkan hastalık sağlık ve ölüm gibi halleri kasteder. Çünkü bu organdan ibaret olan kalp, hayvani ruhun bulunduğu yerdir. Hayvani ruh, bedendeki *duyumsayan* ve *gelişen* bütün parçalara oradan yayılır. O, kalbin nefes alıp vermesiyle ortaya çıkan buhardır. Bu buharı kan, kanı ise karaciğer verir. Kan, uygun olduğunda onun verdiği buhar da onun gibidir. Böyle-

ce beden sağlıklı olur. Aynı şey, bunun tersi için geçerlidir. Şu halde bu durum, Şari'nin bize işin kendiliğinde bulunduğu durumu ifade etmek için bir uyarısıdır.

Çünkü bilmek, unsurdan meydana gelmiş bu doğal bedende işin nasıl olduğunu bilmeye bağlıdır. Söz konusu cisim, Şari'nin sorumlu tuttuğu organlara özgü itaatleri ortaya çıkarmada insanın sorumlu latifesinin (düşünen nefs, hakikat) bir aracıdır. İnsan, beslenmesine dikkat etmez; bedenin doğasını yöneten hayvani ruh ve mizacının düzgün olmasına bakmazsa, güçler dağılır ve zayıflar, hayal ve tasavvur kalpten ortaya çıkan bozuk buharlardan dolayı bozulur, fikir gücü zayıflar, hıfz (ezberleme) gücü azalır, araçları bozulduğu için akıl işlevsiz kalır. Halbuki insan, işleri ve şeyleri söz konusu araçlar vasıtasıyla algılar. Çünkü bir hükümdar görevlileri ve reayası sayesinde hükümdar olduğu gibi aynı zamanda hükümdar iyi olduğunda reaya ve görevlileri de iyi olur. Öyleyse Şari, kendisi bozulduğunda bu (algıyı sağlayan) araçları da bozan; düzgün olduğunda ise bu araçları da ıslah eden aslı dikkate almıştır. Çünkü insan Rabbinin kendisini sorumlu tuttuğu işleri bu araçlar düzgün olmadan, istikamet bulmadan, onlara dönük yıkıcı durumlardan esenliğe kavuşmadan yerine getiremez. Bütün bunları ise kalp yapabilir. İşte bu ifade, Hz. Peygamber'e verilmiş *cevâmiü'l-kelim* (hakikatleri toplama) özelliğinden kaynaklanır.

Hz. Peygamber *kalp* derken aklı kastetmiş olsaydı, kalp ile anlatılmak istenilen yararları bir araya getiremezdi. Bu nedenle, başka bir şey akla gelmesin ve dinleyen söyleneni akla yormasın diye, kuşkuyu ortadan kaldırmak için hadiste 'et parçası' denildi. Aynı şekilde Allah, *'Gözler değil gönüllerde bulunan kalpler körelir'*[232] der. Yani, onlar bozulur ve gerekli şeyi algılamaktan körelir. Çünkü gözün verisini iç gözün görmemesi, göz bozukluğundan kaynaklanır. Gözün bozukluğu, mahallinin bozukluğu, mahallinin bozukluğu ise, hayvani ruhun bozukluğundan kaynaklanır. Onun bulunduğu yer ise kalptir.

O halde, namaz kılan kişinin namaz esnasında cenazenin göğsü hizasında bulunması daha uygun ve daha doğrudur. Bunun nedeni, bozukluk ve düzgünlükte *asıl* olan kalbin orada bulunmasıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Namazda Cenazelerin Dizilişi

Bilginler, kadın ve erkek cenazeler namazda bir araya geldiğinde, cenazelerin nasıl dizileceği hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bazı bilginler, erkeklerin imamın tarafına, kadınların ise kıbleye doğru konulacağını; bazı bilginler ise, tersini söylemiştir. Başka bir gruba göre ise önce erkeklerin, ardından kadınların namazı kılınır. Benim görüşüm şudur: İki erkek cenaze varsa, biri diğerinin ardına, diğeri ise kıbleye doğru yerleştirilir. Kadınlar ise, kendi aralarına yerleştirilir. Bir erkek cenaze var ise, imamın önüne konulur. Kıbleye doğru konulması ise daha uygundur. Bütün bunlar, benimsenecek meşru bir sınır olmadığında böyledir. Bu konuda şeriattan bir hüküm bulmaya çalıştık, fakat bulamadık.

Bir sahabe, Hz. Peygamber devrinde erkekleri kıble tarafına, kadınları ise imam tarafına koyduklarını aktarmıştır. Bunun sebebi sorulduğunda ise şöyle demiş: 'Sünnet böyledir.' Bana göre en uygunu budur. Böyle bir sorun ortaya çıktığında, sahabeye göre, kadınlar da böyle dizilirdi. Hükümde çekingen olmak, daha uygundur. Bu nedenle erkek ve kadınlar arasında namazda ayrım yapan kişi, ihtiyatlı davranmış demektir. Bana göre tercihe şayan davranış, erkekleri kıbleye doğru öne geçirmektir. Hz. Peygamber Uhud şehitlerini defnederken daha üstün olanı kıbleye doğru koymuş, hepsini tek bir kabre gömmüştür. O halde üstün olanın kıbleye doğru konması, daha uygundur. Çünkü söz konusu kişi dinen Allah'a daha yakındır. Allah en iyisini bilir!

VASIL

Batınî Yorum

Kadınlar, oluşturma (tekvin, yaratma) mahallidir. Dolayısıyla onlar, Yaratan'a daha yakın olduğu gibi kıbleye erkeklerden daha uygun

sayılırlar. Erkeklerde de bir kez oluşturma gerçekleşmiş olsa bile -ki bu Havva'nın Âdem'den yaratılmasıydı- hüküm çoğunluğa göre verilir. Havva'nın Âdem'den oluşmasının karşılığında, Hz. İsa meni olmaksızın Hz. Meryem'den oluşturulmuştu. Öyleyse kadınlarda yaygın durum, onların oluşma yeri ve mahalli olmalarıdır. Onlar, 'her doğan fıtrat üzerine doğsun diye', kıbleye daha uygundur. Çünkü çocuk doğduğunda bizim (dünyamıza) çıkar. Bu durum 'Rabbinin katından yeni gelmiş kişi' ifadesinde dile getirilir. Nitekim Hz. Peygamber yağmur hakkında şöyle demiş: 'Yağmur Rabbinin katından yeni gelmektedir.' Binaenaleyh erkeklerin imamın tarafına konulması daha uygundur.

Diğer yorum şudur: Erkek cenaze, imam tarafına konulduğunda, imamı kadından perdeleyen bir örtü olur. Çünkü kadın avrettir ve şehvetten yoksun bir ölünün kendisine komşu olması, ona bir canlının komşu olmasından daha iyidir. O halde kadınları kıbleye doğru koymak, erkekleri koymaktan daha uygundur. Hak ise, kadın kullarına ve onları imamdan ya da cenaze namazı kılanlardan engelleyen bir perde olmaya daha layıktır.

İmam Hakk'ın 'kulağı ve gözü' olduğunu kendi nefsinden bilebilecek biriyse, kadın ya da erkeklerin önüne geçmesi önemli değildir. Kadınları bu nitelikteki birinin önüne, erkekleri kıble tarafına yerleştirmek batınî bakımdan daha güvenlidir. Çünkü doğal durumların çoğunu Allah sebepler vesilesiyle oluşturur. Bu durumda kadınların bu nitelikteki bir imamın önüne koyulması daha uygundur. Bu, muhakkikin (kesin bilgiye ulaşmış kişi) değerlendirmesidir. Böyle bir nitelikle nitelenmiş imam bir *araç*tır. Hak ise, kendi işine galip gelendir, fakat insanların çoğu bilemez.

Bu meselede şaşırtıcı-olağanüstü öyle sırlar vardır ki, akıl sahipleri onları öğrenseydi, hiç kuşkusuz şaşırır, hayrete düşer, Allah'ın eşyadaki hikmetini öğrenir, Allah'ın nuru ve karanlığın anlamını fark eder, bu perdenin nasıl tanımlanacağını bilirlerdi. Allah sınır kabul etmez. O'ndan hiçbir şey perdelenmediği gibi hiçbir şey O'nu perdeleyemez. Çünkü herhangi bir şey O'nu perdeleseydi, bu perde O'nun hakkında sınırlanma hükmü verirdi. Allah'ın ise perde kabul etmesi geçerli değildir. Dolayısıyla kulun Allah'tan perdeli olması doğru (bir ifade) değildir. Fakat kul, belirli bir ilişki yönünden Haktan perdelenebilir.

Allah, günahkârlar hakkında şöyle der: *'Onlar o gün Rablerinden perdelenmiştir.'*[233] Burada *Rab* kelimesini onlara tamlama yapmıştır. Bu, Haktan ümit edip bulamadıkları bir bağıntıdır. Çünkü onlar, içinde bulundukları yönden başka bir yönden onu istemişlerdi. Böylece doğuya gitmeye niyetlenip bedeniyle batıya doğru yürüyen kişiye benzemişlerdi. İnsan, hareketinin niyetlendiği yöne doğru olduğunu zanneder. Bu durum, *'Hesap etmedikleri şey Allah'tan onların adına meydana geldi'*[234] ayetinin anlamıdır. Onlar, gaflet uykularından uyanıp bir konaklama yerine vararak bineklerinden indiklerinde amaçladıkları şeyi isterler. Bunun üzerine onlara 'ilk adım atışta ondan ayrıldınız, yürümekle de ondan sadece uzaklaştınız' denilir. Bunun üzerine 'keşke geri dönebilsek' derler. Halbuki geri dönmeye bir yol bulamazlar. Bu nedenle onlar, kendileri adına belirlenmiş yolun dışına yönelerek O'nu aradıkları için 'Rablerinden perdelenmiş olmak' özelliğiyle nitelenmişlerdi.

Bu yorumlarımızı öğrendiğinde artık cenazeleri kendi makamına göre sırala ve kendiliğinden hüküm verme! Çünkü hüküm verme yetkisi sana değil, Şari'ye aittir. Şari' tarafından o makamda keşif yoluyla sabit ve geçerli hükme ulaştırıldığında, artık onunla amel et, onu aşma ve onun sınırında dur. Gerçekten sonra sapkınlıktan başka ne vardır ki?

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Tekbirine Yetişemeyenin Durumu

Cenaze namazında tekbiri kaçıran kişinin durumu hakkında birkaç noktada görüş ayrılığına düşülmüştür. Bunlardan biri şudur: Acaba bir tekbirle yetinir mi (girer mi), yetinmez mi? Görüş ayrılıklarından biri de kaçırılan tekbirlerin kaza edilip edilmeyeceğidir. Kaza edilirse, tekbirler arasında dua okunur mu, okunmaz mı? Bazı bilginler, namaza ilk girişinde tekbir getirir demiştir. Bazı bilginler ise, imam tekbir getirinceye kadar bekler, o zaman tekbir getirir der. Kaçırdığı tekbirlere gelince, bazı bilginler kaçırılan tekbir ya da duanın kaza edilmesi gerektiği görüşündedir. Bazı bilginler ise, kaçırılan tekbirlerin sırasına göre kaza edilip dua okunmayacağı görüşündedir.

Benim görüşüm şudur: İmamla beraber yetiştiği ilk tekbir, onun ilk tekbiridir. Sonra tekbirlerle namazını ve duayı tamamlar.

VASIL

Batınî Yorum

Tekbir, Hakk'ı yüceltmek demektir. Dolayısıyla insan O'na koşmalı ve imamı beklememelidir. Bir dua okumaksızın, kaçırdığı tekbirleri sırasıyla kaza eder. Çünkü Allah bir kutsi hadiste şöyle der: 'Beni zikretmenin benden bir şey istemekten alıkoyduğu kimseye dua edenlere verdiğimden daha hayırlısını veririm.' Burada kendisine dua edilen, ölüdür. Böyle bir durumda ölüye Allah, namaz kılan kendisine dua etseydi vereceğinden daha üstününü verir. Ölüye dua etmenin amacı, sadece fayda sağlamaktır. En büyük fayda ise, zikirle gerçekleşmiştir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazını Kaçıranın Kabirde Namaz Kılması

Bazı bilginler, kabirde namaz kılamayacağını, bazı bilginler ise cenaze namazını kaçırmış ve velisinden başkası namazını kılmış ise ölünün velisinin kabirde namaz kılabileceğini ileri sürmüştür. Bir grup ise, cenaze namazını kaçıran kişinin kabirde namaz kılabileceğini söylemiştir. Kabirde cenaze namazının kılınabileceğini kabul edenler, bu namazın defin gerçekleştikten sonra olabileceğinde görüş birliğine varmış, süresi hususunda ise görüş ayrılığına düşmüştür. Sürenin en uzunu bir aydır. Benim görüşüm ise, kabirde cenaze namazı kılınabileceği ve bu konuda herhangi bir sürenin de olmadığıdır.

VASIL

Batınî Yorum

Kefenleri içinde gözden kaybolmadıkça ölüye namaz kılınmaz. Dolayısıyla kefenlerde ya da kabirde gözden kaybolmak arasında bir fark yoktur. Hz. Peygamber'in şöyle söylediği sabittir: 'Kabrinde gömüldükten sonra ölüye namaz kılınabilir.' Bunun batınî yorumu şudur: Beden topraktan yaratılmış ve ölümle, yaratıldığı aslına dönmüştür. Ruhun bedenden ayrılması ve uzaklaşması halinde, ölünün toprağın üzerinde bulunmasıyla toprağın altında bulunması arasında bir fark yoktur. İnsan, her durumda topraktandır.

Bu namazda dikkate alınan şey bedeni yöneten ruh ise, hiç kuşkusuz, ruh Yaratanına yükselmiştir ve bedenden ayrılmıştır. Dolayısıyla ona namaz kılmaya bir engel yoktur. Ruh değil de beden ise, bedenin toprağın üstünde veya altında olması birdir. Çünkü Şari bu konuda bir ayrım yapmamıştır. Öyleyse insanın her bir parçası, ölümden sonra kendi aslına döner. Başka bir ifadeyle ruhu ruhlara, topraktan yaratılmış bedeni ise unsurlara katılır.

FASILLAR

Kime Cenaze Namazı Kılınır ve Kim Kıldırır?

Bilginler arasında bu konuda görüş ayrılığı vardır. Görüş ayrılıklarından biri, 'Allah'tan başka ilah yoktur' diyenlere cenaze namazı kılmak hakkındadır. Bazı bilginler, büyük günah sahibi, bidatçi ve arzularının peşinde koşan insanlar bile olsa, genel anlamda tevhidi kabul eden herkesin cenaze namazının kılınacağını ileri sürmüştür. Bazı insanlar ise, bidat çıkaranların cenaze namazını kılmayı mekruh saymıştır. Ben, birinci görüşü benimsiyorum. Bazı bilginler ise, büyük günah işleyen ya da taşkınlık (anarşi) ve bidat çıkaranların cenaze namazının kılınamayacağını söylemiştir. Keşke bu görüşte olanlar, cenaze namazı kılan kişi-

nin cenazenin şefaatçisi olduğunu bilseydi! Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu sabittir: 'Benim şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.'

VASIL

Batınî Yorum

Hz. Peygamber 'Allah'tan başka ilah yoktur diyen herkesin (men kâle: kim derse) namazını kılın' demiş, herhangi bir ayrıntı veya özel durum zikretmemiş, 'men' [o kişi, herhangi bir kimse] edatıyla ifadesini genellemiştir. Bu ifade, herkesi içine alan genel bir ifadedir. Hadisten anlaşılan şey, ister tevhitleri teorik düşünceden, ister inançtan isterse hem düşünce ve hem de inançtan kaynaklansın, tevhidi kabul edenlerin cenaze namazlarının kılınabileceğidir. İnanç ile derken peygamberi taklit etmeyi kastediyorum. 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinde imanın anlamı, bu cümleyi söyleyen kimsenin dince geçerli (Allah'a) yakınlık tarzında bunu söylemiş olmasıdır. Bir şeyin yakınlık sağlayıp sağlayamayacağı ise, vahiy ya da keşif olmaksızın bilinemez. Çünkü bu konu, bilinmezlerdendir ve Allah, insanı yapamayacağı şey ile sorumlu tutmaz. Bu nedenle Hz. Peygamber zikredilen ifadeyi 'söyleme'ye bağlamıştır.

Tevhit cümlesini söylemesi düşünülemeyen ya da söylediği duyulmayan kimseler olabilir. Birinci duruma örnek olarak konuşamayan bebeği verebiliriz. Bebek, babasına katılır ve bu nedenle namazı kılınır. Bu ifadeyi söylediği duyulmamış insan ise yaşadığı bölgeye katılır. Bölge, İslam bölgesi ise ve Müslümanların arasında yaşadığı halde müslüman ya da başka bir dinde olduğu bilinmiyorsa, yaşadığı bölgeye göre hakkında hüküm verilir ve namazı kılınır. Bölgenin inayeti o kişiyi müslüman olduğu kesin olan zümreye katıyorsa, Allah'ın inayetinin ne yapacağını hesap edin? 'Allah'tan başka ilah yoktur' diyenler her anlamda ve her durumda ebedi olarak cehennemde kalamaz. Şu var ki şirk koşan ya da şirk âdeti çıkaran kişiler, hiçbir zaman cehennemden çıkamaz.

Arzuların, bid'atlerin ve 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesine zarar vermeyen bütün büyük günahların kelime-i tevhit ehlini etkiyebilecekleri kabul edilemez. Çünkü kulun nefsinde tevhit bulunduğunda, hiç bir şey ona karşı koyamaz. Müşrik ya da şirk adeti çıkaran kişi hakkındaki nas olmasaydı, hiç kuşkusuz şefaat, birlemese bile varlığı kabul eden herkesi kapsardı. Şirk koşanın da, bir tür tevhidi vardır ki, burada yüce-ilahi mertebeyi birlemeyi kastediyorum. Çünkü müşrik, ortak koştuğu şeyi Allah nezdinde şefaatçi yapar ve şöyle der: 'Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir.' Aynı zamanda şöyle derler: 'Biz sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye putlara tapıyoruz.' Allah'ın büyüklüğüne ortak koşan bu kişinin nezdinde ortak koştuğu şeyin böyle bir derecesi yoktur. Çünkü böyle bir dereceye sahip olsaydı, onu şefaatçi edinmezdi. Şefaatçi hüküm veren olamaz. Dolayısıyla Allah'a ortak koşanlar için de tevhitten bir pay ve koku vardır. Bu koku sayesinde, ateşten çıkamasalar bile, acılara bitişen sebeplerde Allah'ın cehennemde onlar için bir tür nimet yaratması uzak değildir. Söz konusu kimselerin cehennemdeki en düşük nimeti, sıcaklıkta yerleşik olan kimsenin soğuğa konulmasıdır -ya da bunun tersi-. Böylece her biri, dünyada kısmî bir tevhit kokusuna sahip olduğu gibi cehennemde de kısmî bir haz bulur. Allah, onları öyle bir mizaçta yaratır ki, alışık sebeplerin nimetini ona uygun olmayan mizaçta acının varlığıyla kabul edebilirler. Bu, Allah'a zor gelmez. Çünkü Allah, dilediğini yapandır.

Zikrettiğimiz hükmü geçersiz kılacak bir nas rivayet edilmemiştir. Öyleyse bu meselede imkân (olabilirlik), aslı üzerinde kalmıştır. Şeriatta ise görüşümüzü destekleyecek 'Rahmetim her şeyi kaplamıştır' ve 'Benim rahmetim gazabımı geçmiştir' gibi ifadeler vardır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ceza Olarak Öldürülen Kişinin Durumu

Bazı insanlar, imamın (hükümdar veya hakim) böyle bir insanın namazını kılmayacağı, bazı insanlar ise kılabileceği görüşündedir, ben de bu görüşteyim.

VASIL

Batınî Yorum

Cenaze yıkayıcısı, yıkadığı kimsenin namazını kılmaktan engellenemez. Hadleri (şerî cezalar) uygulamada imam da bir yıkayıcıdır. Çünkü bir insanı kısastan dolayı öldürmek, manevi bir temizlik ve onun günahına kefarettir (bedel). Bu konuda bir rivayet vardır. Dolayısıyla temizlik gerçekleştiği için imam böyle bir kişinin namazını kılabilir. İmamın had cezası uygulanmış birinin cenaze namazını kılabileceğini reddeden kimseye şaşılır! Ona göre böyle bir ceza üzerindeyken ölen birinin namazını imam kılabilir. Halbuki bu durumda ölenin üzerinde cezaî sorumluluk kalmıştır ve nefsi arınmamıştır. Çünkü onun durumu Allah'a kalmıştır; dilerse bundan dolayı onu cezalandırır, dilerse affeder. Rivayetler böyle gelmiştir.

O halde en uygunu, had cezasıyla öldürülmüş bir insanın cenaze namazını imamın kılmasıdır. Bu durumda, *had* cezasını uygulayan imam ile cenaze yıkayıcısı birdir. Çünkü dünyada müminlere cezaları uygulamanın yegâne anlamı, ahirette bu cezaları kendilerinden gidermektir. Had cezasıyla değil, siyaseten ya da din değiştirme nedeniyle öldürülen kimsenin durumu ise farklıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

İntihar Edenin Namazı Kılınırı mı Kılınmaz mı?

Bazı bilginler intihar edenin namazının kılınmayacağı, bazı bilginler ise kılınacağı görüşündedir. Benim görüşüm, intihar edenin cenaze namazının kılınacağıdır.

VASIL

Batınî Yorum

Allah namazını kılarak cenazeye şefaate izin vermiştir. Buradan Allah'ın (cenazesi kılınan her) ölüden razı ve yapılan duanın makbul olduğunu anladık. 'İntihar edenin ebedi olarak cehennemde kalacağı' ve 'cennetin intihar edene haram olduğu' bildirilmiştir. Halbuki intihar edenin cenaze namazının yasaklandığı hakkında bir ifade gelmemiştir. Öyleyse hadisteki ifade, intihar eden ve cenazesi kılınmayan kimseye yorumlanmalıdır. Dolayısıyla bu yorum nedeniyle, müminlerin intihar edenin namazını kılmaları vaciptir. Bu sayede Allah, namaz kılanın ölü hakkındaki şefaatini kabul edebilir. Özellikle güvenilir rivayetler ve ilkeler, onun da ateşten çıkmasına hükmeder. Bu durumda, cehennemde ebedi kalacağı hakkındaki rivayet tehdit olarak yorumlanır.

Bu meselede işaret edilen hikmet Allah'ın 'Kendi isteğiyle bana koşana (canına kıyana) cenneti haram kıldım' ifadesinde yer alır. Burada bir işaret ve hakikat vardır. İşaret 'koşarlar', 'koşunuz', 'bana bir karış yaklaşana ben bir arşın yaklaşırım' gibi ifadelerdir. Ölüm, Allah'a kavuşma sebebidir. İnsan hayatında yolculuk eder ve Rabbine kavuşuncaya kadar nefesleriyle menziller aşar. Allah onun için özel bir sınır (ömür) belirlemiştir. O ise kavuşma vaktini öne almak istemiş, bu sınıra ulaşmazdan önce ona koşmuştur. İşte bu, kavuşmada bir etkisi olmayan sebeptir. (Kulun kavuşmaya koşması) Hakk'a kavuşma özleminden kaynaklanmışsa, perdeleri ortadan kaldırarak O'na kavuşur (seyr ü sülûk). Çünkü Allah şöyle der: 'Ona cenneti haram ederim.' Cennet örtmek, gizlemek demektir. Başka bir ifadeyle, 'benden gizlenmesini engellerim.' Çünkü o bana canıyla koşmuştur. Bunu ayrıntılı olarak söylememiştir. Dolayısıyla hadisin mümin için en hayırlı olan anlama yorumlanması, esasların da bunu desteklemesi bakımından daha uygundur.

Hz. Peygamber'in 'kılıçla veya zehir içerek ya da dağdan atlayarak' intihar eden kişi hakkındaki ifadesinde ise müminler ya da mümin olmayanlar denilmemiştir. Dolayısıyla ifade yoruma açıktır. İhtimal ortaya çıktığında ise, ilkelere ve asıllara döneriz. Asıllara döndüğümüzde

ise, imanın otoritesinin güçlü olduğunu, sonsuza dek cehennemde kalmanın imanın gücü karşısında duramayacağını görürüz. Böylelikle Şari'nin bu ifadesiyle ebedi çekecekleri azabı belirlemede Allah'a şirk koşanlardan söz ettiğini kesin olarak anladık. Şöyle der: 'Nefsini kesici bir şey ile öldüren', yani bir müşrik, 'elindeki kılıcıyla cehennem ateşine döner ve orada ebedi kalır.' Yani cehennemde çekeceği azabın böyle bir azap olması onun hakkında verilmiş bir yargıdır. Aynı şekilde, zehir içip kendini öldüren kişi de cehennem ateşinde sonsuza değin kalmak üzere azap çeker. Başka bir ifadeyle o kâfire böyle azap edilir. Bir rivayette 'herhangi bir şey ile kendisini öldürene cehennemde öldürdüğü şey ile azap edilir' denilir.

Bu bağlamda mümine gelirsek, Allah'ın birliğine inanmak karşısında hiçbir şey duramaz. Öyleyse ifadenin müşrik hakkında olduğu ortaya çıkmıştır. Şari, bu ifadede bizzat bir türü belirlemese bile, dinî kanıtlar farklı kaynaklardan alınabilir ve kanıtlar birbirlerini destekleyecek şekilde birbirlerine eklenir. Çünkü mümin için mümin, birbirini tutan binaya benzer. Aynı şekilde, bir şeye inanmak başka bir şeye inanmakla desteklenir, böylelikle birbirlerini güçlendirirler. Çünkü cennet ehli, cennete girdikten sonra bir nimet olarak, rablerini görür. Nitekim rivayette Rabbi 'ziyaret etmek' hakkında böyle bildirilmiştir. Hz. Peygamber: 'İnsanlar cennetteki mekânlarına yerleştiğinde, Hakk'ı görmeye davet edilir' buyurmuştur.

Binaenaleyh acele edip intihar eden kişi hakkındaki 'Cenneti ona haram kıldım' ifadesinin 'benimle kavuşmazdan önce' (cenneti ona haram kıldım) anlamında söylenmiş olması mümkündür. Bu durumda intihar eden insanın nimeti görmesi Rabbine kavuşmayı önceler ve sonra cennete girer. Çünkü intihar eden kişi, onu bu davranışa zorlayan halden, yani içinde bulunduğu durumdan Allah'ın ona daha merhametli olacağını görmüştür. İçinde bulunduğu azaba karşı Allah'ın nezdindeki rahatı hayalinde canlandırmasaydı, kendini öldürmeye kalkışmazdı.

Allah şöyle der: 'Ben kulumun zannına göreyim, hakkımda iyi zanda bulunun.' İntihar eden insan mümin ise Rabbi hakkındaki zannı iyidir. Rabbi hakkında iyi zan beslemesi onu intihara sevk etmiştir. Bu kutsi rivayetin lafzının yorumlanabileceği en uygun anlam budur. Çünkü bu tevile aykırı açık bir nas yoktur. Bu yorum uzak görülebilir. Fa-

kat uzak görmek, sabit ilkeleri inceleyen kişinin düşüncesindeki uzaklıktan kaynaklanır. Onları zihnine getirip tartarsa söylediğimizi anlar. Güvenilir bir rivayette şöyle denilir: 'Kalbinde zerre miktarı iman bulunan herkesi cehennemden çıkarın.' Dolayısıyla geride ancak zikrettiğimiz yorum kalmıştır ve Allah bu rivayette, özel anlamda cenneti ona haram kıldığını söylemekten başka bir şey dememiştir.

İntihar eden kimsenin bir ceza çekeceğini kabul etsek bile -ki bu kaçınılmazdır- cennetin ona yasaklanması, ceza çekmezden oraya girmesinin yasaklanması anlamına gelir. Onun durumu, büyük günah işlemiş kişilere benzer. Dolayısıyla bu ifade, intihar eden ve büyük günah işleyenlerin Allah'ın mutlak iradesinin hükmü altında bulunduklarını ifade eder. Çünkü sicilli kimseler, büyük günah sahibi olsalar bile cehenneme girmezler. Böyle bir insanın dünya hayatı boyunca söylediği yegâne şey, 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesi olsa bile, bu ona yeterlidir.

O halde söylenebilecek nihaî şey, intihar eden için tehdidin cennete girmezden önce uygulanacağı ve ona mağfiret edilmeyeceğidir. Halbuki Allah, tehdidini gerçekleştirmenin kendisiyle ilişkilendirilmeyecek kadar cömertlik ve *kerem* sahibidir. Bunun yerine, mutlak iradeyi ve cömertliği yeğlemek Allah ile ilişkilendirilebilir. Bir bedevi dünyevi gayeleri olsa bile kendisine şöyle niteler:

> *Ona bir vaatte bulunsam veya tehdit etsem*
> *Vaadimi yerine getiririm de tehdidimden vazgeçerim*

Bu nedenle, şeriatta tehdit hakkında bir ifade geçtiği her yerde vaat de geçer. Söz gelişi Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın vaadinden döneceğini zannetme.*'[235] Öyleyse tehdit, özel olarak kötülük hakkında kullanılırken, vaat iyilik ve kötülük hakkında beraberce kullanılır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Savaşta Öldürülen Şehidin Cenaze Namazının Hükmü

Bazı bilginler, şehidin yıkanmayacağını ve namazının kılınmayacağını söylemiş, bazı bilginler ise namazının kılınacağını, fakat yıkanmayacağını söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

Çatışmada şehit düşen kişi canlı kabul edilir. Allah'ın şehidin canlı olduğunu algılamaktan gözlerimizi alıkoyduğunu kabul eden kişi, şehidin namazının kılınmayacağını söyler. Şehit canlıdır ve rızıklanır. Onun canlı olması, tıpkı Ali'nin ve Mehmet'in canlı olmasına benzer. Vakıa, bu durumdaki birine namaz kılınamaz.

Namazın dua olduğunu kabul eden kimse ise -çünkü dünyada ameli kesilmiştir ve Rabbinin katında olsa bile amel işlememektedir- namazının kılınabileceğini söyler. Başka bir ifadeyle, şehit için ölüye yapıldığı gibi dua edilebilir. Çünkü onu sadece amel vesilesiyle ya da amelinde vekili olan kişilerin yapacağı şeyler vesilesiyle meydana gelen derecelere yaklaştıracak ameli kesilmiştir. Amelde vekâlet konusuna örnek olarak, öldüğünde velisi adına oruç tutan ya da öldüğü veya gücü yetmediği için velisi adına hac yapan kişiyi verebiliriz. Bu durumda şehide cenaze namazı kılmak, ameli kesilmeyecek bir durumda olsaydı, onun adına amel etmeye benzer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Bebeğin Cenaze Namazı

Bazı bilginler, ses çıkaracak yetişkinliğe ermeden namazının kılınmayacağını, bazı bilginler ise bu sürede ruh meydana geleceği için dört ayı tamamladığında namazının kılınabileceğini ileri sürmüştür.

VASIL

Batınî Yorum

Allah, sünnette bize ölüye namaz kılmayı emretti ve bunu yaşanmış bir hayattan ölmek diye sınırlamadı. Dolayısıyla, yumurtadan küçük bile olup insan olduğu anlaşılacak şekilde uzuvları biçimlenmiş ise, -kendisine ruh üflenmemiş olsa bile- bir ceninin suretine dinen 'ölü' adı verilebilir. Allah şöyle buyurur: '*Ölü idiniz, size hayat verdi, sonra sizi öldürecek, sonra yine hayat verecek.*'[236] Böylece ruh üflemezden önce bize ölü adını vermiştir. Öyleyse cenin düşük tarzında doğmuş ve görünürde bedenine ruh üflenmese bile cenine namaz kılan kişi onu bir beden olarak görmüş ve cenin ölü adını hak etmiş ise, herhangi bir şekilde namaz kılmaya engel yoktur. Hz. Peygamber, daha önce yaşayıp ölmüş birine namaz kılınır demedi. Burada bir çelişki yoktur. Bununla beraber ölü isminin yaşadıktan sonra ölen kimseye verilmesi adettir. Rivayetin olmayışı, hükmün kalktığını göstermez. Bilakis şeriattan anlaşılan şey, herhangi bir sınırlama olmaksızın, ölüye namaz kılmaktır. Şari'nin namaz kılmayı yasakladığı kâfir ya da namazı kılınamayacak kimseler bunun dışındadır. Tıfıl ise (cenaze namazı kılınmayanlarla ilgili) bu bahse girmez.

Üstelik Tirmizi, Cabir b. Abdullah'tan Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini aktarır: 'Tıfıla (bebek) namaz kılınır, varis olamaz, ses çıkarıncaya kadar kendisine varis olunur.' Böylece Hz. Peygamber, tıpkı yaşayarak ölen kimsenin namazının kılınması gibi tıfılın namazının kılına-

bileceğine hükmetmiş, ama miras elde edebileceğine hükmetmemiştir. Bu rivayet, (cenaze namazını kılmada) yaşayarak mı öldüğü yoksa ölü mü doğduğunu bilmesek bile, insan bedeninin varlığının (yeterli olduğu) hakkındaki görüşümüzü destekler. Görüşümüzü destekleyen başka bir hadis ise, Muğire'nin Hz. Peygamber'den aktardığı 'Tıfıla namaz kılınır' hadisidir. Bazı bilginler ise, hiçbir şekilde tıfıla namaz kılınmayacağını ileri sürmüştür. Bu konuda ise Hz. Peygamberin sekiz aylık bir çocuk olan oğlu İbrahim'e cenaze namazı kılmayışını delil gösterirler. Halbuki bu iddiada bulunan bilgin, Hz. Peygamberin oğlu İbrahim'e namaz kıldığıyla çelişir. Nitekim Cabir ve Muğire hadisleri de (peygamberin tıfıla namaz kıldırdığıyla ilgili) bu durumu destekler.

FASIL İÇİNDE VASIL

Kâfirlerin Çocuklarının Ölümdeki Durumu

Bir görüşe göre, kâfirlerin çocuklarının hükmü babaları gibidir ve namazları kılınmaz. Bir görüşe göre ise, onların hükmü müslümanların çocuklarının hükmüyle birdir. Benim görüşüm şudur: Müslüman kişi, temyiz ya da akıl gücüne erişmemiş küçük bir çocuğun cenazesini kılma fırsatı bulursa, onu kılmalıdır. Çünkü onlar, İslâm fıtratı üzerinedir.

VASIL

Batınî Yorum

Tıfl (çocuk, bebek) 'tafel' kelimesinden türetilmiştir. Tafel, akşam sabah gökten yağan çiğ demektir. Çiğ, gökten yağan en zayıf sudur. O halde küçük çocuk, karşısında büyük, ince yağmur, sağanak ve dolu gibi yağmur yağma tarzlarına benzer. Hal böyle olup zayıfa her zaman acındığı için, ölen tıfıla her durumda namaz kılınır. Binaenaleyh tıfıla cenaze namazı kılmayı terk etmenin hiçbir anlamı yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazında Öne Kim Geçmelidir

Bilginler, cenaze namazını kıldırmaya kimin liyakatli olduğu hususunda görüş ayrılığına düşmüş, bazı bilginler, 'cenazenin velisi', bazı bilginler ise, 'yöneticidir' demiştir ki, ben de bu görüşteyim. Çünkü Hz. Peygamber'in cenaze namazlarını kıldırdığı rivayet edilmiş, cenazenin velisini dikkate aldığı ya da onu sorduğu sabit olmamıştır. Hüseyin b. Ali, Said b. Asi'yi -ki Medine valisiydi- Hasan b. Ali'nin önüne geçirmişti. Bu meselede cenaze namazı imamlığının Cuma ve cemaat namazına bırakılması; gömülme ve defin işleminin ise veliye bırakılması daha uygundur.

VASIL

Batınî Yorum

Vali, genel ve özel anlamda mutlak hüküm sahibidir, dolayısıyla bazı durumlarda hüküm sahibi olan kimseden daha güçlüdür. Bu yönüyle vali, cenaze namazı kıldırmaya, Hakk'a yakarmaya, ölü hakkında şefaat istemeye [velisinden ya da başka birinden] daha uygundur. Çünkü o, Allah'ın vekilidir. Hakk'ın halife yaptığı kimseye bakması, böyle genel bir halifelik görevi vermediği birine bakmasından daha üstün olduğu gibi aynı şekilde onun konuşması da Hakk'ın nezdinde [başkalarının kelamından] daha makbuldür. Çünkü Allah, görevli yaptığı işte hükmü ona bırakmıştır.

Vali (yönetici), gerçekte Allah'tır. Dolayısıyla bu isim kime genel ve en genel tarzda verilmişse, cenaze namazı kıldırmaya en layık kişi odur. Vali, vaktin hükmünün kendisine ait olduğu ilahi isimdir. Bu durumda [vali olan] isim, kendisini ölü hakkında görevlendiren ve kendisinden daha genel içeriği olan ismin nezdinde [ölüye] şefaat eder. Bu isim, *er-Rahman* ismidir. Çünkü 'Allah'ın rahmeti, her şeyi kapsamıştır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazının Vakti

Bazı bilginler namaz kılmanın yasaklandığı vakitlerde cenaze namazının kılınamayacağını söylemiş, bazı bilginler ise, güneşin doğma ve batma vaktinde kılınamayacağını söylemiş, bazı bilginler de aydınlık olmadan sabah namazından sonra ve sararma olmadan ikindi namazından sonra bile kılınabileceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, her vakitte kılınabileceğini söylemiştir ki, benim görüşüm de budur. Şu var ki, üç vakitte cenaze kabre konulmaz. Gerçi o üç vakitte de namazın kılınabileceğini kabul ettik. Çünkü bu üç vakitle ilgili cenazenin defnini yasaklayan bir rivayet vardır. Bunlar, güneşin doğuşu, batması ve tam tepe noktasında (istiva) bulunduğu vakitlerdir.

VASIL

Batınî Yorum

Namaz, müşahede ve bilinçli olarak yapılan bir münacat ve duadır. Dolayısıyla şeriat sınırlamadığı sürece herhangi bir vakitle sınırlanmaz. Şari ise, secdesi olmadığı için, cenaze namazını (belirli bir vakitle) sınırlamamıştır. Güneşin tepe noktada bulunduğu hale gelince, bu vakit, ateşin tutuşturulma vaktidir. 'Kabir ise, ahiret menzillerinden ilk menzildir.' Hadiste 'ölüm' denilmemiştir. Çünkü ölüm, bir menzil değil haldir, kabir ise, menzildir. Dolayısıyla cenaze o vakitte defnedildiğinde, ölü, ateşin tutuşturuluşunu gözler, bu nedenle belki de korkuya kapılır. Allah, mümine karşı şefkatlidir. Bu nedenle, kendilerine merhamet ederek, o vakitte ölülerimizi gömmeyi mübah saymamıştır.

Güneşin doğuş ve batış vakti ise, kâfirlerin secde vakitleridir. Cehennem, bu yaptıklarından dolayı onları ele geçirmek için hamle yapar. Bu vakitte ölü defnedildiğinde, cehennemin bu grupları ele geçirmek için hamle yaptığını görebilir ve cehennem önüne çıkıp belki kendisini

de ister diye korkuya kapılabilir. Bu durum, arkasında aranan bir adam bulunduğu halde bir yolda yürüyen kişinin durumuna benzer. Bu esnada önünde arkasındaki adamı yakalamak isteyen bir adam görür. Önündeki adamın öyle korkunç bir görüntüsü vardır ki, korkusundan ondan kaçar. Adam, belki de önündeki kişinin yakalamak istediği kişinin (arkasından gelen değil) kendisi olduğunu zanneder. Kendisine yaklaşıncaya kadar ondan emin olamaz. Yakınına geldiğinde de onun başkasını aradığını anlar.

Kâfir Allah'tan başkasına secde ettiğinde cehennem, Allah'tan başkasına secde edilmesinden dolayı gayrete gelerek onu cezalandırmaya koşar. Başını secdeden kaldırdığında ise, belki tekrar secde etmez ve tövbe eder diye, Allah'ın emriyle geriye döner. Çünkü insan, [başkasına secde etse bile, henüz] tövbenin kabul edileceği bir yerdedir. Bu nedenle cehennemin ona hücumu tamamlanmaz.

İnsan yaşadığı sürece kâfir ise müslüman olması ümit edilirken müslümanın da küfre düşmesinden korkulur. Çünkü dünya, Allah tarafından müjdelenmediği sürece, herhangi bir yaratılmışın, halinden mutmain olacağı bir yer değildir. Müjdeyle birlikte korku kalkar ve korkunun yerini utanmak ve huşu duygusu alır. Bunun nedeni, haber verenin doğruluğudur. O halde, müjdelenmiş kişinin korkması ve (güneşin sararma halinin batınî anlamıyla ilişkili olarak) sararması, korkudan değil, özellikle utanmasından kaynaklanır.

FASIL

Cenaze Namazının Mescitte Kılınması

Bazı bilginler, cenaze namazının mescitte kılınabileceğini kabul etmiş, bazı bilginler bunu *mekruh* saymıştır. Mescidin dışındaki cenazeye mescidin içinden namaz kılmak hakkında da görüş ayrılığı vardır. Birden çok cenazeye namaz kılmak hususunda da görüş ayrılığı vardır. Bütün bu konularda ben, (bunların) caiz olduğunu kabul ediyorum.

VASIL

Batınî Yorum

Cenaze namazı kılan kişi, *şefaatçi*dir. Binaenaleyh her nerede bulunursa bulunsun, cenazeye şefaat eder. Çünkü Allah, *'Her nerede bulunursanız, O sizinle beraberdir'*[237] diye buyuruyor. Dolayısıyla Allah her nerede bulunursa cenazeyle beraber olduğu gibi her nerede bulunursam Allah'ın benimle/bizimle beraber olduğunu da biliyoruz. Binaenaleyh, Allah mekânla sınırlanamaz. O halde, herhangi bir sınırlama olmaksızın, cenazeye her yerde namaz kılınabilir. Firavun'un bulunduğu yerden daha pis bir yer yoktu, çünkü müşrik pistir. Buna rağmen Musa ve Harun ona gitmiş, Allah da kendilerine *'Ben sizinle beraberim, duyarım ve görürüm'*[238] demişti. Ben, mescit ya da başka bir yer, her nerede bulunursa bulunsun cenaze namazının kılınabileceğini düşünüyordum. Ta ki rüyamda Hz. Peygamberi gördüm, cenazeleri mescide sokmayı ve mescitte namazlarını kılmayı yasaklıyordu. Ben de, hemen o görüşümden vazgeçtim. Artık, bir daha mescitte cenaze namazı kılmadım. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Beni gören beni görmüştür, şeytan beni oluşturamaz [tekevvün].'

FASIL İÇİNDE VASIL

Cenaze Namazının Şartı

Çoğunluk, temizliğin [abdest] kıbleye dönmek gibi bir şart olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bununla beraber, namazı kaçırmaktan korkan insanın teyemmümle yetinip yetinmeyeceği hususunda görüş ayrılığına düşülmüştür. Bazı bilginler teyemmüm alabileceğini, bazı bilginler ise teyemmüm alamayacağını ve teyemmümle cenaze namazı kılamayacağını söylemiştir. Benim görüşüm şudur: Cenaze namazında temizlik, kesinlikle şart değildir. Fakat yine de Allah'a ve O'nu zikretmeye abdestsiz bir şekilde yönelmeyi kerih görürüm.

VASIL

Batınî Yorum

Hz. Aişe şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber her halinde Allah'ı zikrederdi.' Dolayısıyla işin böyle olması gerekir. Çünkü Allah her durumda kuluyla, özellikle de mümin ile beraberdir.

Kırk sekizinci kısım sona erdi, onu kırk dokuzuncu kısım takip edecektir

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] KIRK DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

İstihare Namazı

Bir rivayette, Hz. Peygamber'in sahabesine Kur'an-ı Kerim'den sure öğrettiği gibi istihare (duasını) da öğrettiği aktarılır. Başka bir rivayette ise 'Hz. Peygamber istihare için iki rekât namaz kılmayı emrederdi' denilir. Dua, istihare için kılınan iki rekâttan (rekâtın ardından) selam verdikten sonra yapılır. Birinci rekâtta Fatiha suresi, '*Rabbin dilediğini seçer ve yaratır, onların bir seçimi yoktur*'[239] ayeti ve Kafirûn suresini, ikinci rekâtta ise Fatiha ve İhlas suresini okumak müstehaptır. Selam verdikten sonra bu konuda aktarılan dua yapılır. Yapılması ve gerçekleşmesi istenilen her önemli işte böyle yapılır. Bundan sonra insan, yapmak istediği şeye başlar. Allah katında o işte kendisi için bir hayır varsa, Allah gerçekleşmesi için onun sebeplerini kolaylaştırır ve böylelikle işin sonu âsan olur. O işin gerçekleşmesine imkân olmaz ve kolaylıkla gerçekleşmezse, artık kaderle ters düşülmez. İnsan bilir ki, Allah nezdinde o işte bir hayır bulunsaydı (onu gerçekleştirecek) sebepler imkânsız olmazdı. Böylece Allah'ın o işi bırakmasını istediğini anlar. Dolayısıyla ondan dolayı acı çekmez ve o işi bıraktığı için memnun kalır.

Allah ehli, her günün gece ya da gündüzünden belirleyecekleri özel bir vakitte istihare namazını kılmalıdır. İki rekâtın ardından selam verip dua ettiklerinde ise, Hz. Peygamberin emrettiği yerde ihtiyaçlarını söylemeleri gerekir. Daha sonra bunu belirteceğiz. İstihare duasını yapan

şöyle der: 'Allah'ım! Kendim ve başkaları için yaptığım her hareketin ya da başkasının benim, ailem, çocuklarım ve sahip olduğum şeyler hakkında yaptığı hareketin dinimde, dünyamda ve ahiretimde hayırlıysa onu benim için kolaylaştır, onu yapmama güç ver ve benden hoşnut ol!'

'Allah'ım! Başkası hakkında yaptığım bütün hareketleri veya başkasının benim, ailem, çocuklarım ve sahip olduğum şeyler hakkında yaptığı bütün hareketlerin şimdiden yarına (dünya ve ahiret) kadar dinim ve dünyamla ilgili olarak benim için kötü olduğunu biliyorsan, onun sebeplerini benim için kolaylaştırma.' Allah izin verirse istihare duasında bunu zikredeceğiz. İnsan böyle davranıp bir iş yaptığında ya da başkası onun hakkında bir iş yaptığında, o işte gerçekleşmiş bir iyilik bulunur. Ben bunu bizzat tecrübe ettim. Her gün belirlediği bir vakit içinde insan bunu yapar.

İstihare duası şöyledir: 'Allah'ım! Ben senin ilminden hayırlı olanı diliyorum ve senin kudretine sığınıyorum, senin büyük ihsanından talep ediyorum. Sen kadirsin, ben değilim; Sen bilirsin ben bilmem; Sen gaipleri (bilinmezleri) en iyi bilensin. Allah'ım! Bu işin -işin ne olduğunu belirterek- dinimde, geçimimde ve işimin sonunda -ya da dünya ve ahiretimde- benim için hayırlı olduğunu biliyorsan, onu benim için takdir et ve benim (ona ulaşmamı) kolaylaştır. Sonra onu benim için mübarek ve bereketli kıl! Bu işin -işin adını söyleyerek- dünyamda, geçimimde ve işimin sonunda benim adıma kötü olduğunu biliyorsan, onu benden, beni ondan uzaklaştır. Benim için hangisi iyiyse, onu takdir et, sonra o işten dolayı benden razı ol.'

Arif belirli ya da belirsiz bir ihtiyacıyla ilgili Rabbinden hayırlısını istediğinde, 'Allah'ım!' deyince onun bilgisi kalbinde canlanır. Yani (arifin duasında Allah'ım demesi) 'Ey Allah! Yönel (aksıd)' demektir. Burada, irade işe dahil olmuştur. Çünkü kasıt irade demektir. Mahrece yakınlığı ve komşuluğu nedeniyle 'Allahümme' kelimesinden hemze düşmüş ve he harfiyle yetinilmiştir. Bu durum, vuslatın büyüklüğünü gösterir. Çünkü 'Allahümme' kelimesinin açıklaması 'Ey Allah! İyiliğe inandık, yani ona yöneldik' demektir.

(İstihare duasında geçen 'innî', kuşkusuz ben ifadesine gelirsek) Bir şeyin enniyeti (benliği), o şeyin hakikati demektir ve kendisini ifade

eder. Duada söylenen 'senin ilminden hayırlı olanı istiyorum' ifadesinin anlamı ise şudur: 'Ey Allah! Hakikatim ve zatımla senin ilminin benim için seçtiği kendisinde hayrımın bulunduğu şeye yöneliyorum.' Çünkü sen bana uygun iyiliği bilirsin ve talep etmek için yöneldiğim bu şeyi ben bilemem. Sen onu var etmeye kadirsin, ben onu var edemem. Onu yapmada ve varlığını ortaya çıkarmada benim adıma senin bildiğin bir hayır varsa, o şeyi benim için takdir et, yani benim için yap! Benim hakkımda hayırlı olan onu yapmamak ve varlığını ortaya çıkarmamak ise, onu benden uzaklaştır. Çünkü ben onu düşüncemde canlandırdım ve tahayyül ettim. Bu nedenle onun bir çeşit varlığı meydana geldi. Bu varlık, insanın yapmak istediği şeyi zihninde tasavvur etmesidir. Allah'ım! Sen onu varlığının ortaya çıkmasıyla benim üzerimde hükümran yapma! İşte 'onu benden uzaklaştır' ifadesinin anlamı budur.

Sonra şöyle der: 'Beni ondan uzaklaştır!' Yani benimle onun arasına gir ve aramıza varlık ve yokluk arasındaki perdeyi koy. Böylece onu zihnimde canlandırmayayım, ne varlığıyla ne de hayaliyle bende bulunmasın. 'Senin kudretinden istiyorum.' Kudret, var etme niteliğidir ve o ilişme bakımından bilgiden daha özeldir (dar kapsamlı). Böylece (yaratma anlamındaki) iş, bilgiyle yönlendirilirken kudretle var edilir, kudret ile yönlendirilmez. Bu nedenle istihare eden kişi, bilgiyi kudretten önce zikretmiştir. Çünkü insan için iyilik, yapmayı ve var olmasını istediği şeyi terk etmede bulunabilir. Bu durumda adeta şöyle der: Meydana getirmek istediğim şeyi meydana getirmede bana ait bir iyilik varsa da Senin kudretine sığınıyorum. Yani, onu meydana getirme gücünü bana ver. İstihare eden kişi, fiili kulla ilişkilendirmeyi kabul edenlerden ise -Mutezile gibi- bu durumda 'senin kudretinle' ifadesindeki izafet, 'kullarında yarattığın kudretin ile' anlamına gelir. Fiilin kulla ilişkilendirilmesini (nispet) benimsemeyenlere göre 'kudretinle', (kullarda bu gücü) yaratma hükmüne değil, nitelik olarak Allah ile ilişkilendirilen kudret sıfatı anlamına gelir.

'Sen güç yetirirsin, ben güç yetiremem.' Bu ifade, (fiillerin kullarla ilişkisi hakkında görüş ileri süren) her iki gruptan ortaya çıkar. Yani, Sen istediğim işte benim iyiliğimin bulunduğunu bilirsen, onu yapma gücünü bende yaratmaya kadirsin. Bazen bu ifade, kudretin kuldan uzaklaştırılmasını bildirmek anlamında kullanılabilir. Bu durumda şöyle demiş olur: Çünkü Sen onu var etmeye ve istediğim şeyi meydana ge-

tirmeye kadirsin, ben ise, kadir değilim. Yani onu meydana getirecek bir kudretim yoktur. Çünkü insan, (kendisinde) yaratılmış kudretin tekvin (bir şey meydana getirme) özelliğinde olmadığını ve kendi sınırını aşmadığını bilir.

'Beni o fiilden hoşnut eyle!' Ezeli ilminde seçmiş olduğun duruma göre o fiilin meydana gelip gelmemesiyle beni sevindir ve mutlu eyle. 'Hakk'ımda hayırlı olanı ver!' Sen benim hayrımın hangi mekân, zaman ve hallerde bulunduğunu en iyi bilensin. 'Çünkü sen gaipleri bilensin!' Yani, bizden gizli iyilikleri Sen bilirsin, ben bilmem. Bir şeyi bilmenin onu görmeyi içermediğini bilmelisin. Bu durum, eşyayı görme özelliğinin onları bilme özelliğinden farklı olduğunu gösterir. Dolayısıyla bilme özelliği (nispet), görülen ve görülmeyene ilişir. Başka bir ifadeyle görülen her şeyden görülen kısım bilinirken bilinen her şey görülmez.

Şeriatta Allah'ın gaipleri gördüğü şeklindeki bir ifade geçmemiştir. Buna karşın 'gaipleri bildiği' ifadesi yer almaktadır. Bu nedenle Allah, kendisini görme özelliğiyle nitelemiş ve şöyle demiştir: *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[240] Burada, kendisini görmek ve bilmek özelliğiyle nitelemiştir. Dolayısıyla özellikler arasında fark görmüş, aralarındaki fark öğrenilsin diye de onları birbirinden ayrıştırmıştır. Allah için bir gaibin bulunması düşünülemez. Bu nedenle, (ayette kast edilen) gaibin bizden uzak olan şeylerle ilgili göreli bir durum olduğunu anladık. Bu yorumla 'Sen gaipleri en iyi bilensin' diyen kişi, adeta, 'bizden uzak olan şeyleri bilirsin' der. Aynı durum 'gaibi ve şahadeti bilendir' ifadesi için de geçerlidir. Yani, bize gizli olup bizim görmediğimiz, Allah'ın ise gördüğü şeyi en iyi bilen Allah'tır. Bir şeyi görmek, o şeyin tanımını ve hakikatini bilmeyi gerektirmediği gibi varlık ve yokluk olarak bir şeyi bilmek ise onun tanım ve hakikatini bilmeyi gerektirir. Aksi halde, o şey bilinmemiş demektir. Bütün eşya yokluk hallerinde Hak tarafından görülür. Böyle olmasaydı, Allah onların bir kısmına var olmayı tahsis etmezdi. Çünkü sabit hakikatlerin bulunmadığı mutlak yoklukta 'görme ayrıştırması' gerçekleşmez. Mümkünlerin yokluğu ise böyle değildir. Öyleyse bilginin eşyayı birbirinden ayrıştırması ve birbirine üstün kılması, Allah'ın onları görmesinin ve belirlemesinin bir ifadesidir. Başka bir ifadeyle Allah onları görür. Mümkünler yoklukla nitelenmiş olsalar bile, kendilerini bilmesi bakımından Allah için yok değillerdir. Nitekim nefsinde var etmek istediği şeyin suretini belirleyen insanın bir şeyi tasav-

vur etmesi de böyledir. Sonra, o sureti ortaya çıkarır ve onun varlığını izhar eder. Bu durumda yokluk halinde varlık ile nitelenmiş olarak bulunuyorken dış varlıkla nitelenir. Söz konusu şeyin önceki durumu bizim için zihni varlık, Allah hakkında ise (mümkünlerin hakikatleri söz konusu olduğunda) ilmî varlıktır. Bu durumda eşya gerçekte bir varlıktan başka bir varlığa çıkmış demektir. Başka bir ifadeyle eşya, bilgi varlığından dış varlığa geçmiştir. İmkânsız olan ise, ayrışmış hakikatlerin bulunduğu mutlak yokluktur.

İşte bu, istihare duasının içermiş olduğu bazı anlamlardır. 'Onu benim için kolaylaştır' ifadesinde ise, amaçlanan şeyin meydana gelmesine belirti ve delil olan sebepler kastedilmektedir.

TOPARLAYICI FASILLAR

Bu Bölümün Sonunu da İçeren Namazla İlgili Toparlayıcı Fasıllar

VASIL

Namazı Kılmak

Namazın kılınması (ikame etmek), varlığının en yetkin bir şekilde ortaya çıkartılması demektir. Onun yaratılışı ise, ait öznesinin farklılığıyla değişir. Söz gelişi Allah ile ilişkilendirilen namazın melek, insan ve diğer yaratılmışlar gibi Allah'tan başka biriyle ilişkilendirilen namazdan farklı bir yapısı vardır. Allah, onu tam olarak meydana getirir. Bu nedenle '*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır*'[241] demiştir. Bunun nedeni, yaratmasının tamlığıdır. Çünkü '*O size salat eder*'[242] ifadesinde Allah'a nispet edilen salat, kullarına merhamet etmesidir. Bu mesele, daha sonra ele alınacaktır.

Namazın (salat) öznesinin melek olması da böyledir. Melek, onu tam bir yaratılışla ortaya çıkarır ve yapar. Meleğin ortaya çıkardığı her namaz tam olarak ortaya çıkmış demektir. Dolayısıyla meleğin namazı yaratılış ve durum bakımından tamdır. Donuk, bitki, cin ve insanların dışında canlılara ait olan her namaz da meleğin namazı gibidir. İnsan ve cinlerin namazı ise, 'muhallaka', yani tam gerçekleşmiş ya da eksik yapılmış olabilir. Öncelikle Hakk'ın namazından söz edip şöyle deriz.

VASIL

Allah şöyle buyurur: '*Allah ve melekleri size salat eder (merhamet ve bağışlanma dileği).*'[243] Bu genel bir ifadededir. Başka bir ayette ise '*Allah ve melekleri peygambere salat eder*'[244] denilir. Burada ise, özel bir salat türü kastedilmiştir. Çünkü 'salat ederler' kelimesindeki çoğul zamir Hakk'ı ve melekleri gösterir. Meleklerin Allah'ın kuluna yaptığı 'salat'a katılmaları mümkün değildir. Çünkü onlar, kendi mertebelerini aşamaz. Hak, bu 'salat'ta kendilerini birleştiren zamir nedeniyle, meleklerin salat'ına inmiş demektir. Böylece Allah'ın peygambere salat getirmesi, meleklerin 'salat getirdiği' mertebeden gerçekleşir.

'*O size salat getirendir*'[245] ayetinde ise durum farklıdır. Burada, Allah'ın salatı ile meleklerin salatını 'size' ifadesiyle ayırdıktan sonra zikredildi. Sonra 'sizi çıkarmak için' deyip 'çıkarmak' kelimesini tekil olarak zikretmiştir. Allah ve melekleri müminlere 'salat' getirmede birleştiren çoğul zamirle zikretmedi. Halbuki 'peygambere salat ederler' ifadesinde böyle yapmıştı. Böylece peygamber kendisinden başka hiç kimseye verilmemiş, daha doğrusu bize bildirildiği kadarıyla kimseye verilmemiş bir mertebeyle diğer insanlardan üstün olmuştur.

Allah hepimizi -ki peygamber de bizden biridir- '*O size salat eder*'[246] ifadesinde birleştirmiş ve kendisini (meleklerden) ayırmıştır. Sonra '*melekleri de*'[247] demiştir. Burada ise, melekleri içlerinde peygamberin de bulunduğu kullara 'salat etmek' özelliğiyle niteledi. O halde, Allah'ın ve meleklerin 'salat'ı bütün yaratılmışları birleştirir. Allah ise, peygamberin bize bildirdiğine göre, peygamberine 'toplayıcı salat'ı tahsis etmiştir. Bu salatta Allah ve melekleri ortaktır. Şöyle demiştir: '*Allah ve melekleri*

peygambere salat ederler.'[248] Toplu halde (cemaatle) yapılan 'salat'ın yalnız yapılandan daha üstün olduğu malumdur. Çünkü iki hal birbirinden ayrıdır. Böylece Hz. Peygamber bu toplayıcı salat'a mazhar oldu. Sonra Allah, bu toplayıcı salat'ın benzeriyle Hz. Peygambere salat getirmeyi bize emretti. Bu ise, bir hadiste geçtiği gibi, Allah bizim dilimiz olduğunda yapılabilir ve ancak böyle bir durumda bize emrettiği 'salat' gerçekleşebilir. Meleklerin bu makamdaki 'salatları' da böyleydi. Bu makam, peygambere salat getirmede melekler ile Allah'ı bir araya getirir. Çünkü bu salat getirişte Allah, meleklerin dilleridir.

Hz. Peygamberin bu mertebede insan türüne üstünlüğü sabit olmuştur. Çünkü bu, ilahi bildirimle kesinleşmiş bir üstünlüktür. Bizim bilmediğimiz herhangi biri ona denk olsaydı, onun üstünlüğü 'mümkün bir üstünlük' olabilirdi. Hz. Peygamberin üstünlüğü belirtilmiş olmakla, gerçekte Allah kendisine böyle 'salat' edip bunu bize bildirmemiş olduğunu farz etsek bile, üstünlüğü belirlenmemiş olan kimse karşısında (ki böyle biri yoktur) ortaya çıkmıştır. Öyleyse, her durumda Hz. Peygamberin üstünlüğü kesindir.

Allah '*Ey iman edenler!*'[249] dedikten sonra '*O size salat eder*'[250] demiştir. 'Ey iman edenler' derken ise, neye inanılacağını söylememiştir: Varlığa mı, birliğe mi? İnanmanın konusunun daha genel olan varlığa yorumlanması daha yerindedir. Çünkü varlık rahmet itibariyle daha geneldir. Böylece kendilerine '*Allah'ı çokça zikredin*'[251] demiştir. Yani, her durumda zikredin. '*O'nu tespih edin!*'[252] Yani, O'nun için namaz kılın. İbn Ömer şöyle der: 'Tespih eden olsaydım, tamamlardım.' Burada kısaltmaksızın tam olarak namaz kılmayı kastetmektedir. Bu nedenle Allah '*sabah akşam*'[253] demiştir. Yani, sabah ve akşam namazları. Aynı şekilde, '*Akşamladığınızda ve sabahladığınızda Allah'ı tespih edin*'[254] der. Bu ayette, beş vakit namazı bir araya getirmiştir. Hamd ve övgü O'na aittir. Yani, mutlak övgü O'na aittir. '*Göklerde ve yerde.*'[255]

İfadenin değerlendirilmesine gelirsek, Allah bunu söyleyip namaz (salat) ve zikri emrettiğinde şöyle demiştir: '*O, size salat edendir.*'[256] Böylece bize salat ettiğini bildirmiştir. Buradan iki durum anlaşılır: Birincisi Allah'ın bize salat etmesidir. Buna karşılık bizim de O'nu övgü ve hamd ederek zikretmemiz, sabah ve akşam O'nun için namaz kılmamız gerekir. Çünkü akıl ve ruhun gıdası onda olduğu gibi bedenin gıdası da bu

vakitlerdedir. Nitekim Allah *'sabah akşam onda rızıkları vardır'*[257] buyurur. Her yaratılmışın rızkı, kendi hakikatinin isteğine bağlıdır. Ruhların gıdası, tespihtedir. Bu nedenle insanlara 'O'nu tespih et' denilir. Yani, bu vakitlerde Allah için namaz kıl ve her durumda O'nu zikret. Böylece, zikir herhangi bir vakitle sınırlanmamışken tespih sınırlanmıştır. Buradan, tespihin bu vakitlerle irtibatlı özel bir zikir olduğunu öğrendik. Diğer durum ise şudur: Siz Allah için namaz kılarken (salat) ve O'nu zikrederken, hiç kuşkusuz, Allah da size salat eder. Öyleyse, Allah için namaz kılmamız ve O'nu zikretmemiz, iki namaz arasında bulunur. Bunların hepsi Allah'tandır. Allah, bize salat eder ve biz de O'nun için namaz kılarız, sonra Allah bize yine salat eder. Allah'ın bize birinci salatı nedeniyle O'nun için namaz kılarız. İkinci salat'ından ise, O'nun için namaz kılmamız ve zikretmemizin meyvesini devşirerek, bizim hakkımızda mutluluk gerçekleşir.

Sonra şöyle der: *'Melekleri de salat eder.'*[258] Yani, melekleri de kendilerine emredildiği şekilde size salat eder (bağışlanmanızı diler). Bu durum şu ayette geçer: *'Rabbimiz! Her şeyi rahmetin ve bilgin ile kuşattın, tövbe edenlere ve senin yoluna uyanlara mağfiret et, onları cehennem azabından koru. Rabbimiz! Onları Adn cennetlerine koy. Bu cennetleri babalarından eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanlara vaat ettin. Sen aziz ve hakimsin. Onları günahlardan koru. O gün günahlardan korunan kimselere hiç kuşkusuz merhamet etmişsindir. İşte bu, büyük bir kazanımdır.'*[259] 'O gün' derken kıyamet günü kast edilir. Günahlardan korunanlar, kendilerinden günahın çıkmasından sakınılmış kimselerdir. Bütün bunlar, meleklerin ifadeleridir. O halde meleklerin bize salat etmesi, konuyu anlayan kişiye göre, cenazeye namaz kılmamıza benzer.

Sonra şöyle der: *'Sizi çıkarmak için.'*[260] Burada (salat'ın) sebebi bildirilir. *'Karanlıktan nura.'*[261] Bu çıkarma, Allah'ın ihsanı ve iyiliği ve meleklerin duasıyla gerçekleşir. Zikretmiş olduğumuz husus budur. Bu nedenle Allah 'melekleri de' demiştir. Meleklerin duası, *'onları günahlardan koru'*[262] ifadeleridir. Çünkü günahlar karanlıklardır. Bu sayede Allah, kullarından bir kısmını bilgisizlik karanlıklarından bilginin nuruna, bir kısmını Hakk'ın emrine muhalefet etmekten emre uyma nuruna, (bir kısmını) sapkınlık karanlıklarından hidayet nuruna, ortak koşma karanlıklarından tevhit nuruna, perde karanlıklarından tecelli nuruna,

bedbahtlık ve yorgunluk karanlıklarından mutluluk ve rahat nuruna çıkarır.

Sonra şöyle buyurur: '*Allah müminlere karşı merhametlidir.*'[263] Müminler, tasdik edenlerdir. Başka bir ifadeyle, birliği (tevhit) tasdik etmekten daha genel olan varlığını tasdik etmeleri karşılığında onlara merhamet etmiştir. Hakk'ın varlığına (vücûd-ı ilahî) inandıktan sonra, imanın gerektiği her şey farklı tabakalarıyla bu imana dahil olur.

Allah şöyle buyurur: '*Onunla karşılaştıklarında sözleri selam olur.*'[264] Yani, (kul ile Allah arasında) karşılaşma gerçekleştiğinde, kul karşılaşmadan sonra bir daha asla bedbaht olmayacağı esenlikle müjdelenir. Allah'ın öyle kulları vardır ki, dünya hayatında kendisiyle karşılaşır ve selamla müjdelenirler. Öyle kulları vardır ki, öldüklerinde Allah ile karşılaşır. Bazı kulları ise diriliş vaktinde, bazı kulları çok sayıdaki kıyamet duraklarının birinde Allah ile karşılaşır. Bazı kullar ise, cehenneme girdikten ya da cehennemde azap gördükten sonra Allah ile karşılaşır. Kavuşma gerçekleştiğinde, Allah kulunu 'selam' diyerek selamlar. Dolayısıyla insan bu kavuşmanın ardından bir daha bedbaht olmaz. Bunun üzerine, selam kavuşmaya bağlanmış, kavuşmadaki derecelerin (veya yerlerin) farklılığı nedeniyle özel bir vakit (ve yer) belirlenmemiştir. Allah'a kavuşacak son kişi, özel olarak Allah'ın varlığına inanan kişidir. Çünkü Allah ayette 'müminlere' demiş, sınırlamamıştır. O sınırlamadığına göre biz de sınırlayamayız.

'*Onlar için cömert bir ödül hazırlamıştır.*'[265] Her ödül, insanın sahip olduğu inanca göre verilir. En az ödül ve mükâfat alacak kişi, Allah'a bir 'ilah' olarak inanan kişidir. Buradan, imanda en büyük olan kişiye kadar ödüller farklılaşır. O halde, Allah'ın salat etmesi yaratıklarına merhamet etmesi demektir. Bu nedenle, '*müminlere karşı merhametlidir*'[266] demiştir. Başka bir ayette ise '*Rahman, Arş üstüne istiva etti*'[267] denilir. Arş, Hakk'ın mülkünün kapsamı içine giren bütün var olanlardır. 'Benim rahmetim her şeyi kapladığı' gibi Arş'ı da her şeyi kaplamıştır. Cehennem ve içindekiler de eşyadandır. Rahmet ise, var olan her şeye yayılmıştır. Öyleyse, Hakk'ın 'salat'ı (merhamet)' her varlığa ulaşmıştır.

Yaratılmışlar, hayalî suretlerdir. Onları hareket ettiren Haktır, onlar adına konuşan yine Haktır. Şu halde onlar, (iradelerinin dışında) kudret hükümlerinin üzerlerinde aktığı çekip çevrilen şeylerdir. Onlar,

sabit iken silinenler ve var olma hallerinde de yok olanlardır. Onlar, susan-konuşanlardır, tıpkı şehitlerin canlı olması gibi, ölü-dirilerdir. Akıl gözün görmediğini görür.

Öyleyse, Hakk'ın salat etmesi, O'nun yaratıklarına genel olarak rahmeti demektir. Dolayısıyla bu salat, tam kılınmış bir namazdır. Allah şöyle der: *'Her şeye yaratılışını verdi.'*[268] Rahmet de bir şeydir. Onun yaratılması ise, (her şeyi kapsayacak şekilde) genelleştirilmesidir. Aynı şekilde, meleklerin salat'ı da tam yaratılışa sahiptir. Çünkü onlar, daha önce zikredildiği gibi tövbekârlara dua ederler. Aynı zamanda *'onları günahlardan koru'*[269] derler. Böylece, namazları genel olmuştur. Öyleyse, farklı itaat ve günah türlerine göre, itaat eden ya da asi olandan meydana gelen her durum ve iş, meleklerin salat'ına (bağışlanma talebi) girer.

VASIL

İnsan ve Cinlerin Salat'ı (Namaz ve Dua)

İnsan ve cinlerin salat'ı, *'namazı dosdoğru kılanlar'*[270] ayetinde dile getirilen salat'tır. İnsanların salat (namaz ve dua) etmesi, Hakk'a nispet edildiği gibi rahmet anlamıyla kendilerine nispet edilmesidir. Bunun yanı sıra insanlara salat, meleklerde olduğu gibi dua ve merhamet anlamıyla nispet edilir. Ayrıca salat, dua, tekbiri tamamlamak, ayakta durmak, rükû etmek, secdeye gitmek ve oturmak gibi rivayetlerde yer alan anlamlarıyla insana nispet edilmiştir. Namazın rükû ve secdesini ve namazda belirlenen fiilleri tamamlayan kişi, cemaat olmayı ve imama uymayı gerektiren bir topluluk içinde kılınsa bile, hiç kuşkusuz namazın yaratılışını kemale erdirmiş demektir. Namazdan herhangi bir kısım eksik kalsa, eksik kaldığı ölçüde sahibine aittir. Allah, onu eksik iken kabul etmez ve böylece namazları birbirine ekler. İnsanın kılınmış yüz namazı var ve onlarda eksiklik bulunuyorsa, bu namazlar birbirleriyle tamamlanır ve Hakk'a yetkin bir şekilde giderler. Böylece -sözgelimi- yüz namaz seksen ya da elli veya on ya da bundan daha fazla ya da azı haline gelir. İnsanların ve cinlerin namazı böyledir.

VASIL

Allah şöyle buyurur: *'Göklerde ve yerde olan her şeyin, saf saf kuşların Allah'a secde ettiklerini görmez misin?'*[271] Bunların *'hepsi salatını ve tespihini bilmiştir.'*[272] 'Salatım' kelimesindeki zamir Allah'a döner. Başka bir ifadeyle hepsi, kendi varlığıyla ve o konuda o şeye rahmet etmesiyle Allah'ın ona dönük merhametini ve salatını bilir.

'Tespihini'[273] ifadesindeki zamir ise, 'hepsi' kelimesine döner. Bir varlığın, rabbini kendisiyle tespih ettiği şey, rabbinin o şeye olan 'salatı'dır. Allah 'salat' kelimesini kendisine nispet etmiş, fakat kendisini tespih etmek özelliğiyle nitelememiştir. Bu ayet ise, yüce ve süfli âlemleri ve bunların arasında bulunanları kapsar.

VASIL

Bir yaratılmışın başka bir yaratılmışa minnet duyması Allah'ı kıskandırır, çünkü minnet sadece Allah'a duyulmalıdır. Allah yaratmış olduğu her şey üzerinde başka bir yaratılmışın bir şekilde güç sahibi olmasına imkân vermiştir. Bir yaratık kendisinden diğerine dönük (güç) ile başka bir yaratılmışa karşı böbürlenmek isterse, kendisine (muhtaç olan) diğer yaratılmışın başını eğdirir. Bu durum, resul, nebi ve Allah'ı bilenlerin kamilleri gibi ariflere bir zarar vermez. Çünkü onlar, işlerin hakikatlerini bildikleri gibi Allah'ın âlemi bağladığı (sebebi) ve Allah'ın şanına yaraşıp başkasının ortak olamadığı sadece Allah'a özgü şeyleri de bilirler. Bu bağlamda Allah sebepleri ortaya koymuş ve şeyleri birbirine dayandırmıştır. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisi vasıtasıyla hidayete ulaştırdığını kendilerine söylediği Ensar'a şöyle demiştir: 'Seni kovulmuş bulduk, himaye ettik; zayıf bulduk, yardım ettik' diyeceksiniz, deyiniz.' Böylece onların kendi üzerindeki haklarını zikretmiştir. Halbuki Allah, herhangi bir sebep olmaksızın, peygamberine yardım edebilirdi. Fakat kendi suretine göre yarattığı kimsenin fıtratının gereğine göre, hikmetin gereğini yapmış ve peygamberine şöyle demişti: *'Onlara salat*

getir (peygamberin salatı, şefaat) üzerine namaz kıl, senin şefaatin onlar için bir dinginliktir."[274]

İşte bu, kendisinde illet ve hastalığın meydana çıktığı böbürlenme, güç ve minnettir. Fakat Allah peygamberini bundan koruyarak onu bu hastalığın ilacı yaptığı gibi aynı zamanda (bize emrettiği salat'ı) da kendi ilacının (yani peygamberin getirdiği salat'ın) ilacı yapmıştır. Allah şöyle der: '*Ey iman edenler! Peygambere salat getirin.*"[275] Peygambere salat getirdiğimiz için ona iyilik yapmış olmakla övünürsek, bu kez peygamberin de kendisine emredildiği gibi bize salat getirdiğini görürüz. Akıl, Hz. Peygamber'in bize salat getirmeyi başımıza kakacağını tasavvur etse, bizim de ona 'salat etmemiz' peygamberi böyle bir başa kakmaktan men eder. Halbuki peygamber, en büyük efendi olsa bile Allah, yaratıklarının üzerinde onun bile bir minnet sahibi olmasına imkân vermemiştir. Böyle yapmasının nedeni, içinde bulundukları bütün hallerde ve kendisine verdikleri sözleri yerine getirirken Allah karşısındaki durumlarına göre, kullarına nimet veren ve iyilik yapanın sadece kendisi olmayı dilemesidir. Dikkatini çektiğim konuya aklını ver! Çünkü bu konu, Allah'ı ve -zeki isen- Allah'tan başkasının mertebelerini bilmenin sırlarındandır.

VASIL

Bilmelisin ki, Allah namaz kılmayı zamanlara bağlamıştır. Bunlar, farz namazları kılmanın şart olduğu vakitlerdir. Allah şöyle buyurur: '*Namazı kılın, çünkü namaz müminlere vakitleri belirlenmiş olarak yazılmıştır.*"[276] Allah namazları yerlere de bağlamıştır ki, bu yerler mescitlerdir. Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerde kılınız.*"[277] Kast edilen şey, kendisiyle irtibatlı evlerin yaratıkların evlerinden farklılaşması için Allah'ın yükseltilmesini emrettiği evlerdir. '*Orada Allah'ın ismi zikredilir*"[278] yani ezan, kamet, tilavet, zikir ve vaazla Allah'ın adı zikredilir. '*O'na tespih edilir.*"[279] Yani, namaz kılınır. Bunun nedeni, mescitlerde namaz kılmayı Allah'ın kendilerine emretmiş olmasıdır. '*Gece ve gündüz erkekler.*"[280] Burada, kadın zikredilmemiştir, çünkü Havva, Âdem'in bir parçası olduğu için erkek kadını içerir. Bu nedenle, er-

kekleri şereflendirmek ve kadınların erkeklere katıldığına dikkat çekmek için sadece erkekler zikredildi. Öyleyse, burada kadınlar erkekler olarak isimlendirildi. Çünkü kadınlar, kemal derecesine ulaşmaktan mahrum bırakılamaz, kadınlar da tıpkı erkekler gibi kemale ulaşabilir. Bir hadiste Meryem ile Firavun'un eşi Asiye'nin kemali zikredilmiştir.

Allah şöyle der: *'Onları ticaret ve alış veriş alıkoyamaz.'*[281] Yani, herhangi bir ticaret veya alışveriş onları meşgul edemez. Ticaret bir şey satmak ve almak demek iken bey' ise sadece satmak demektir. Allah, onları ticaret yapmakla övmüştür. Kast edilen şey, Allah'ın ticaret yapmayı emrettiği konularda herhangi bir şeyin alım veya satımıdır. *'Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti bildireyim mi? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınız ve canlarınız ile O'nun yolunda cihat edersiniz.'*[282] Satış hakkında ise şöyle der: *'Allah müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldı.'*[283] Bu, üründür. Allah'ın cenneti ürün yapması, zalim ve mazlum iki hasım hakkındaki bir hadisten bilinir. 'Allah kıyamet günü yaratıklarını barıştırır. Mazluma başını kaldırmasını emreder, o da yücelere (illiyyîn) bakar. Orada, güzelliği insanı şaşırtan şeyler görür ve şöyle der: 'Bu güzellik hangi peygamberin ya da hangi şehidindir? Allah 'bana ürün (semen) verenindir' der. Kul 'buna kim sahip olabilir ki?' der. Allah ise 'falan kardeşini affetmen karşılığında sen sahip olabilirsin' der. Bunun üzerine kul 'onu affettim' der. Allah ise 'o halde, kardeşinin elinden tut ve cennete gir' der. Hz. Peygamber bu hadisi söylediğinde *'Allah'tan korkun ve birbirinizle barışın'*[284] ayetini okumuştur. Çünkü Allah, kıyamet günü kullarını barıştırır.

O halde, mümin satım hakkına sahip olduğu şeylerde ticaret ve satım yapmakla Kur'an-ı Kerim'de övülmüştür. Allah, (ticaret yapmakla kulunu övdüğü ayette) kulunun özel bir şey satın aldığını belirtmemiştir. Çünkü ticaret, karşılık ve bedel almak demektir. Bey' ise, sahip olunan malı satmak demektir. Şira' ise, sahip olmadığın şeyi satın almaktır. Kur'an-ı Kerim'de 'şira' yapmakla, sadece Allah'ın günahlarına tanıklık ettiği kimseler nitelenmiştir. Şöyle der: *'Onlar hidayet karşılığında sapkınlığı, bağışlanmak karşısında azabı satın alan (iştera) kimselerdir.'*[285] Başka bir ayette ise *'Allah'a verdikleri sözün ve yeminlerin karşılığında az bir bedel satın almışlardır (iştera).'*[286]

Kur'an-ı Kerim'in mümini (ticaret yapmış olmakla överken) 'satın almak' eylemiyle nitelemeyişinin sebebi, Allah'ın onu yaratıp yeri ve yurdu olan yeryüzünde yarattığı her şeye onu sahip kılmasıdır. Allah *'yeryüzündeki her şeyi sizin için yarattı'*[287] der. Yeryüzündeki her şey insanın mülküyse, satın alabileceği bir şey geride kalmamıştır. Allah insana 'sapkınlığı' da yasaklamıştır, çünkü sapkınlık (dalalet), var olmayan bir niteliktir ve batılın ta kendisidir. Batıl ise yokluktur, Allah bize ona uymayı emretmedi. Çünkü yokluktan varlığa çıktık ve dolayısıyla kendisinden çıktığımız şeyi bir daha istemeyiz. Bunun gerçek açıklaması budur. Çünkü Allah, bizi kendisine ibadet edelim diye yarattı. Hidayet karşılığında sapkınlığı satın aldığımızda, hiç kuşkusuz varlığa karşı yokluğu, kendisinden dolayı yaratıldığımız gerçeğe (hakka) karşı batılı seçtik demektir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim, mümini satın alıcı diye nitelemedi.

Allah'ın, kulu sahibi yaptığı şeylerin bir kısmı kendisine mübah, bir kısmı ise 'elinden çıkarmaması' ve 'satmaması' zorunlu şeylerdir. Bunlar, vacip ve farzlardır. Mümin, farzlar karşılığında mübahları satar. Bu nedenle, satımı serbest hususlarda satım yapması kendisine emredildi. Öyleyse, zeki ve akıllı mümin mübahlık hükmüyle içinde bulunduğu vakte bakar ve şöyle der: 'Sahip olduğum bu mülkte benim kazancım yoktur, dünya ise ticaret yeridir. O halde benim hakkımda daha uygun olan bir vacip karşılığında bu mübahı satmalıyım ve vaktimi boşa harcamamalıyım.'

Söz gelişi, kardeşleriyle bir sohbet ediyor olabilir. İçinden şöyle der: 'Rabbim! Bu mübah davranışı farz olan karşılığında satmak istiyorum.' Allah şöyle der: 'Bu sana kalmıştır!' Bunun üzerine kul, bulunduğu mekânın sağladığı Allah'ı gösteren iyilik ve güzelliği düşünmek karşılığında sohbeti 'satar' ve (dostlarıyla sohbet yerine) Allah'ın yaratmasının güzelliği, yetkinliği ve iyiliği hakkında düşünür. Böyle yapınca, sohbeti daha tam ve kalbine daha uygun hale geldiği gibi herhangi bir mübah içinde de bulunmaz. Çünkü o mübah davranışı bu vacip karşısında satmıştır. Böylece Hak, satım yönünü dikkate alırken müminin satım karşısında alışını dikkate almamıştır. Bu durumda mümin, (adeta bir) mübahlık elbisesi ve vaciplik elbisesine sahiptir. Her ikisi de kendisine ait iken, mübahlık elbisesini çıkarır, vaciplik elbisesini giyer. Elbiseyi çıkarması 'satış' diye isimlendirilirken, vaciplik elbisesini giymesi ise

'alış' diye isimlendirilmedi. Çünkü dünya onun mülkü, bineği ve malıdır ve insan sahip olduğu şeyi satın almaz. Allah yaratıklarına sapkınlığı yasaklamışken onlardan sapkınlığı hidayete yeğleyenler, hiç kuşkusuz, sapkınlığı 'satın almış' demektir. Çünkü onlar, Allah'ın kendilerini sahibi yaptığı 'hidayet' sayesinde sapkınlığa sahip değillerdi. Dolayısıyla ticaretleri kazançlı olmadığı gibi bu alışverişte doğruya da ulaşmamışlardır. Çünkü Allah kullarına satın almayı emretmedi.

Ardından şöyle der: *'Ya da satış onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.'*[288] Yani, o mescitte müezzinin Allah'a çağırdığını duyduklarında hiçbir şey kendilerini Allah'ı zikretmekten alıkoyamaz. Müezzin, kapının teşrifatçısıdır ve onlara 'haydin namaza,' yani Rabbiniz ile konuşmaya gidiniz, der. Çünkü o evinin girişinde size tecelli etmiştir ki, orası kıbledir. Çünkü Allah kulun kıblesinde bulunur. Allah ehli, dünyada bilinen satış ve ticaretlerini yaparken müezzini işittiklerinde bu zikre koşar, namazı kılar, yani en güzel şekilde imama uyarak rükû, secde ve Allah'ı zikretmenin -ki o namazdaki en büyük iştir- gerektirdiği şeyleri güzelce yapmakla namazlarını tamamlarlar. Nitekim Allah şöyle der: *'Kuşkusuz namaz kötülük ve çirkin davranışlardan alıkoyar.'*[289] Bunun nedeni, (başlama ve yasaklama anlamındaki) ihram tekbiridir. Çünkü ihram tekbiri, namaz esnasında başka bir şeyle ilgilenmeyi yasaklar ve insan da bu yasağa uymuştur. Öyleyse, bu 'ihram' kişiyi taşkınlık ve kötü işlerden alıkoyar. Bunları bıraktığında ise, Allah'ın emrini yerine getiren kişiyle birlikte buna niyetlenmese bile namaz esnasında Allah'ın yasakladıklarından uzak duranın ödülünü alabilir.

Namazın ne kadar değerli olduğuna bakınız! Nasıl oluyor da namaz bu şaşırtıcı sonucu meydana getirebiliyor! İnsan bir vacibi işlediğinde alacağı sevap o vacibi işleyenin sevabıdır. Vacip olan namazla ilgilenmek ise, aynı zamanda yapılması yasaklanmış kötülük ve taşkınlığa kalkışmayı da ortadan kaldırır. Bu durumda ise, herhangi bir kötülük ve taşkınlık yapmamaya niyetlenenin sevabını da kazanır. Çünkü insanların çoğu, en uygunu akla getirmeyi beceremedikleri için, yapmazlar ve bu düşünceye sahip olmazlar. Böyle olmasaydı, *'Namaz taşkınlık ve kötülükten alıkoyar'*[290] ifadesinin bir anlamı olmazdı.

Namaz, kulun bir fiilidir. İnsan namaz kılarak kötülük ve taşkınlıktan da uzak durduğu için, namaz sayesinde 'kötülük ve taşkınlıktan

uzak duranların' sevabını da elde eder. Halbuki kendisi konuşmamıştır. Dolayısıyla, onun iki ibadeti vardır. Birincisi namaz sevabı, ikincisi ise kötülük ve taşkınlıktan uzak durmanın sevabıdır ki, her ikisi de bir ibadettir. İbadetlerinde zihnini Kitap ve Sünnette Şari'nin diliyle ifade edilen bu gibi ilahi bildirimleri incelemeye ve gözetlemeye veren arkadaşlarımız pek azdır!

Sonra şöyle der: *'Allah'ın zikri en büyüktür.'*[291] Namazdaki en büyük şey, Allah'ı zikretmektir. Başka bir ifadeyle Allah'ı zikretmek, namazın en büyük fiilidir, çünkü namaz bir takım söz ve fiiller içerir. Allah ise namazda yapılan zikrin namazın hallerinin en büyüğü olduğunu söyler. Namazın her sözü zikir değildir, çünkü onların içinde dua da bulunur. Allah duayla zikri ayırt ederek şöyle der: 'Beni zikretmenin benden bir şey istemekten alıkoyduğu kişi...' Kastedilen duadır. Öyleyse, buradaki zikir namazın dışındaki zikir değil ki, onu namazdan üstün sayalım! Bu zikir, namazdaki zikirdir. Bu da, namazın yer ve hale bağlanmasının başka bir yönüdür.

Başkasına iyiliği emredip de kendisini unutanlar için namaz kılmanın bir sonucu, Allah'ın bu nitelikteki insanları ayıplayıp akılsız kimseler saymasıdır. Şöyle der: *'İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?'*[292] İyilik, namazın hallerinden biridir, çünkü Hz. Peygamber şöyle der: 'Namaz iyilik ve dinginliğe dayanır.' Allah bu nitelikteki insanların namaz ve sabır vasıtasıyla yardım dilemesini emretti. Başka bir ifadeyle, namaza karşı sabırla yardım dilenmesini emretti. Böylece Allah, nefsi tutmayı (sabır) namaza öncelemiştir. Şöyle der: *'Ailene namazı emret ve ona karşı sabırlı davran.'*[293] Burada 'ona' zamiri dişi geldi, çünkü namaz kastedilmiştir.

'Kitabı okuyorsunuz'[294] ayetinin konuyla ilgisine gelirsek, orada *'Ey iman edenler! Niçin yapmadıklarınızı söylersiniz'*[295] ayetinden sonra *'Yapmadığınızı söylemeniz Allah katında büyük bir günahtır'*[296] ayetini okuyorsunuz. Bu, başkasına iyiliği emredip kendisini unutanın haline benzer. *'Düşünmez misiniz?'*[297] Yani, yaptığınız işin ne kadar çirkin olduğuna bakacağınız bir aklınız yok mudur? Allah namazda korku ve huşuyu zikretmiş ve şöyle demiştir: *'Namaz huşu sahiplerinin dışındakilere ağır gelir'*[298] Çünkü Allah karşısında huşu duymak, ilahi bir tecelliden kaynaklanabilir. Namaz ise, bir yakarış ve karşılıklı konuşmadır. Dolayısıyla bir insan namazda huşu sahibiyse, orada bir tecellinin bulunması kaçınıl-

mazdır. Namazda huşu yoksa, namaz kılınmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber, özellikle namazda olmak üzere ilahi tecelliyi kalpteki huşunun sebebi saymıştır. İnsanların çoğuna göre tecelli ya huzurla ya da hayali bir düşünceyle gerçekleşir. Birincisi fertler içindir, ikincisi ise seçkinlerin genelini etkisi altına alan tarzdır. Çünkü Allah namaz kılanın kıblesinde bulunur. Mele-i Ala'ya (Yüce Topluluk) katılmış büyüklerin huşu duygusu ise, gerçek tecelliden kaynaklanır. Şu halde onlar, yeseler, içseler, cinsel ilişkiye girseler ve ticaret yapsalar bile namazlarında sürekli-dirler. Böyle bir halde olduklarında Allah namaz ve namaza karşı sabırla yardım istemelerini emretmiştir. Çünkü namaz kılan kişi Rabbiyle konuşur. Kul, sürekli Rabbiyle konuştuğunda, Allah'tan utanma duygusu onun ayrılmaz özelliği haline gelir. Dolayısıyla, başkasına iyiliği emredip kendisini unutması mümkün olamaz, bilakis önce kendisinden başlar.

İyilik (birr), ihsan ve hayır demektir. Yediği lokmaya muhtaç olmak da bu kısma girer. Başkasının da, kendisiyle eşit ölçüde, o lokmaya muhtaç olduğunu görür. Bu durumda yediği lokmayı başkasına verir ve kendisini unutur. Rabbi, ona önce kendisiyle başlamayı emretmişti. Dua ederken bile olsa, Allah kendisinden başlamayı emretti. Başkasına dua ederken bile, önce kendinden başlamak daha doğrudur. Ruhların gıdası itaatlerdir. Öyleyse ruhlar itaatlere muhtaçtır. Onların itaatleri arasında, (başkalarına) itaatleri emretmek de vardır. Allah'tan utancı az olan bu gafil kişi, kendisi günah işlerken kalkıp başkasına iyiliği emreder ve kendini unutur ve kendine iyiliği emretmez. Böyle bir insan, kendi son derece muhtaç iken, başkasını yediren ve kendini bırakan kişiye benzer. Halbuki başkasından önce kendisini beslemesi gerekirdi. Bunun sebebi, Allah izin verirse, sana açıklayacağım husustur.

VASIL

(İyilikler Nefislerin Sadakasıdır)

Maddi veya manevi bütün iyilikler, nefislerin sadakasıdır. Müminin bu konuda kendi arzusuyla değil, Rabbinin yasasıyla ve hükmüyle hareket etmesi gerekir. Çünkü kul, efendisinin emri altındaki bir memur-

dur. Rabbinin bir konudaki hükmünü aştığında ise, artık sadece kendi arzusuyla hareket edebilir. Bu durumda ise, o yüce mertebeden sıradan müminlerin katındaki daha düşük mertebeye iner. Ariflere göre ise, böyle bir insan günahkârdır. İnsan bir 'sadaka' vereceği zaman, önüne çıkacak ilk muhtaç kendisi olacaktır. O, sadakayı muhtaçlara verecekti. İlk muhtacı dikkate almazsa, bu, Allah için değil, kendi arzusundan dolayı yapılmış bir davranıştır. Çünkü Allah kendisine 'önce kendin ile başla' demişti. O halde, sadaka verilecek ilk muhtaç, insanın kendisidir. Allah, ihsan ederken yakın akrabadan başlamayı emretmiştir. İnsan ihtiyaçta eşit olan iki kişiden daha uzaktakini yakına yeğlerse, hiç kuşkusuz, arzusuna uymuş ve Rabbinin sınırında durmamış demektir. Bu durum, bütün iyi davranışlarda geçerlidir. Böyle davranmanın nedeni, Allah'tan gafil olmaktır. Bu nedenle kula Allah karşısında bilinç ve huzur kazanacağı bir fiil emredilmiştir ki, o da namazdır.

VASIL

Namazın ortaya çıkardığı durumlardan biri de, Allah'ın müminlere söylediği şu ifadeyle dile getirilir: '*Beni zikredin ki, ben de sizi zikredeyim, bana şükredin, nankörlük etmeyin.*'[299] Allah, kullarına kendisini zikretmeyi ve O'na şükretmeyi emrettiği gibi bu konuda da sabırla ve namazla yardım istemeyi emretmiştir. Allah, namaza ve kullarını yüklediği Allah'ı hoşnut edecek bütün güçlüklere karşı sabırla davrananlarla beraber olduğunu onlara bildirdi. Çünkü sabır, sıkıntı, sevimsiz şeyler, manevi ve maddi güçlüklere bağlı olan makamlardan biridir. Allah, burada sabrı zikrettiğimiz nedenle ifade etmiştir. Ayrıca 'bana şükredin, nankörlük etmeyin' ifadesinde ise, bir örtüşme vardır. Şükür, nimet ve muhabbete bağlı makamlardan biridir. Bela şükre dahil olmadığı gibi işlerin hakikatleri hakkında bilgisi olmayanların zannettiği gibi sabır da nimetlere giremez.

Öyleyse burada namaz ve namaza karşı sabır -ki sabır devam ve sebat etmek, nefsi ona zorlamak demektir- zikir ve şükürde etkindir. Binaenaleyh bu ayetteki sabır, '*Ailene namazı emret ve ona karşı sabırlı ol*'[300] ifadesindeki sabırdır. Bu nedenle, sabır namazla birlikte zikredildi. Bu-

na göre, sabır zikre ve şükre etki ettiği gibi aynı şekilde sabır namaza da etki eder. Öte yandan, kendisine karşı sabır gösterilen namaz da, zikir ve şükre etki eder. Çünkü namaz Allah ile kulu arasındaki bir münacat ve konuşmadır. Rab ile konuşulabilecek en uygun ifade, kendisine namazda okuması emredilmiş olan Allah'ın kelamıdır. O da, ayağa kalkmak -Fatiha'yı ve onunla birlikte insanın kolayına gelen sureleri okumasıdır- rükû -*Rabbinin yüce ismini tespih etmek*-[301] gibi namazın hallerinde Kur'an-ı Kerim'i okumaktır. Bu durumda insan, indirmiş olduğu kelamıyla Rabbini namazında zikreder. Secdesinde ise şöyle der: 'En yüce Rabbimi tenzih ederim.' Çünkü '*En Yüce Rabbinin adını tespih et*'[302] ayeti indiğinde, Hz. Peygamber 'bunu secdelerinizde yapın' demişti.

Böylece Allah, kendisine şükretmemizi ve adını zikretmemizi emretti. Namazda ayaktayken okunan Fatiha suresi, zikri ve şükrü birleştirir. Bu surede şükür, '*Hamd âlemlerinin Rabbi Allah* içindir'[303] ayetidir. Bu, içerdiği her zikri ve namazın diğer kısımlarına şükretmeyi zikretmektir. Allah'ın namaz esnasında zikredilmesi ve kendisine şükredilmesi, namazın dışındaki zikir ve şükürden daha büyüktür, çünkü namaz en hayırlı ibadettir. Bu namaz, zikredenin kendisine dönen bu üstünlüğü zikre kazandırmıştır.

Diliyle ve eylemiyle Allah'ı zikretmek ve O'na şükretmek isteyen insan -başkasıyla değil- Kur'an-ı Kerim'de indirilmiş bütün zikirlerle namaz kılmalı ve Allah'ı zikretmelidir. Bu esnada, sorumluluktan kurtulmak için, Kur'an-ı Kerim'de bulunan zikir ve duaya niyet etmelidir. Çünkü kendi sözüyle Allah'ı zikreden kimse, hiç kuşkusuz, bu zikirde Allah ile ilişkilendirilen hususta sorumluluktan çıkmış ve zikir halinde Allah'ın kelamının okuyucusu olmuştur. Böylece insan, Kur'an-ı Kerim'de bulunan tespihleri, övgüleri ve duaları söyler. Bu durumda kulun Kur'an-ı Kerim'i zikretmesiyle, 'sizi zikrederim' ifadesinde Allah'ın kulu zikretmesi arasında tam bir örtüşme gerçekleşir. Böylece Allah da kendisini zikredeni zikreder. O'nun (birini) zikretmesi ise, kendi kelamıdır. Bu durumda, iki zikir arasında karşılıklı ilişki oluşur. Dolayısıyla kul, Allah'ı kendi uydurduğu bir zikirle zikrederse, Allah'ın kulunu zikretmedeki ifadesi ve kulun Allah'ı zikretmesi arasındaki bu ilişki gerçekleşmez. Çünkü burada kul, Allah'ı Kur'an-ı Kerim'de gelmiş ifadelerle zikretmediği gibi aynı zamanda buna niyetlenmemiştir. Lafız olarak Kur'an-ı Kerim'deki ifadeyi tuttursa bile, bu kendi iradesiyle gerçekleş-

memiştir (dolayısıyla Allah'ın insanı zikretmesiyle insanın Allah'ı zikretmesi arasındaki örtüşme gerçekleşmez).

Kur'an-ı Kerim'in zikredilmesi, namazda gerçekleşmiş ve böylece vacip zikirlere eklenmiştir. Vacip zikirler ise Allah nezdinde daha üstündür. Çünkü kul namazda Fatiha suresini okumak zorundadır. Bu nedenle, bilginler bu sureyi namazda okumayı vacip saymıştır. Aynı şekilde, rükû ve secdede Kur'an-ı Kerim'de indirilmiş ifadelerle tespih yapmak emredilmiştir. Bu da, daha önce zikrettiğimiz gibi, A'la suresi hakkında Hz. Peygamber'in '(bu tespihi) rükûda okuyun' ya da 'onu secdede okuyun' ifadesidir. Böylece Hz. Peygamber, bunu emretti. Rükû ve secdede tespihleri üç kez okumak emredilmiştir. Bu sayı tespihin en azıdır. Hz. Peygamberin emri, vaciplik ifade eder. Bu nedenle bir âlim -ki o İshak b. İbrahim b. Raheviye'dir- üç kez okumayı vacip saymıştır. Ona göre, rükû ve secdesinde üç kere tespih getirmeyen kişinin namazı geçerli değildir.

Allah şöyle buyurur: *'Sabır ve namazla yardım isteyin.'*[304] Yani, beni zikretmek ve beni şükretmek için yardım isteyin. Hak, namazın kula yardımcı olduğunu bilmeseydi, ona bunu emretmezdi. Böylece Allah, namazı kendi yerine koymuştur. Çünkü Allah kula şöyle der: *'Ancak senden yardım isteriz.'*[305] Yani, sana ibadet ederken senden yardım isteriz. Kendisini zikrederken ve O'na şükrederken de namazla yardım istemeyi emretmiştir. Böylece namazı kendi yerine, başka bir ifadeyle O'nu zikretmeyi ve O'na şükretmeyi yerine getirirken yardımcı yerine koydu.

Ey Dost! Eşyanın en yücesinde -ki Allah'ı zikretmektir- Hakk'ın kendisi yerine koyduğu bir halden, sıfattan, hareketten ve fiilden seni sakındırır. Namaz kılan insan, adeta Hakk'ı giyinen kimse gibidir. Hak ise nurdur. Bu nedenle Peygamber şöyle der: 'Namaz nurdur.' Böylece, Allah namazı kendi yerine koydu. Hz. Peygamber ise, 'gözümün aydınlığı namaz yapıldı' der. Göz aydınlığı, bir şeyi görmek nedeniyle gerçekleşen göz sevincidir. Öyleyse, namaz kılan kişi namazında Hakk'ı giyinir, O'nu görür ve O'nunla konuşur. Böylece, namaz bu üç hali birleştirir.

Aynı durum, bu ayetteki *'benim için şükredin'*[306] ifadesi için geçerlidir. 'Ona şükrettim' ya da 'Onun adına şükrettim' denilir. 'Ona şükrettim' ifadesi, O'nun şükredilenle aynı olduğunu bildirir. 'Onun adına

şükrettim' ifadesinde ise iki yorum vardır. Birinci yorum, 'Ona şükrettim' ifadesi gibi sayılmasıdır. İkinci yorum ise bir şeyden dolayı şükretmektir. Bir şeyden dolayı şükredildiğinde Allah şükredene şöyle der: Benden dolayı sana bir nimet veren kimseye şükret! Böylece (nimeti ulaştıran) sebebe şükretmek, Allah'a şükretmenin aynı olur. Çünkü insan sebebe Allah'ın emriyle şükretmiş ve nimet vereni burada Rabbinin vekili saymıştır. Vekile itaat ise, onu halife atayana itaat demektir. *'Peygambere itaat eden kişi, hiç kuşkusuz, Allah'a itaat etmiştir.'*[307] Bu nedenle Allah her iki durumu içermesi için,*'benim için şükredin'*[308] demiş, 'bana şükredin' dememiştir.

Allah, her iki yoruma göre de, *'Sabır ve namazla yardım isteyin'*[309] der. Nitekim şükür gereken -ki iyiliktir- konuda da yardım istemeyi emretmiş ve şöyle demiştir: *'İyilikte yardımlaşın.'*[310] Bu, nimet vererek ihsan etmektir. *'Takvada yardımlaşın'*[311], yani bunu bir siper edinin. O da, namaza uygundur. Çünkü namaz, kötülük ve taşkınlığa karşı bir siperdir. Allah kendisini el-Vaki (koruyan) diye isimlendirmiştir. Namaz da koruyucudur. Kul da, kendi namazını giyinir. Öyleyse namaz, zikrettiğimiz şeyden korunmaktır. Koruyan ise, Allah'tır.

Bakan ve basiret gözüyle gören için namazın durumunun ne kadar üstün olduğuna bak! O halde mutlu kişi, namaza devam eden, onu koruyan ve bu konuda ısrarlı olan kişidir. Namazın üstünlüklerinden biri de, Allah'ın, azabı namaz kılarken (gafil olana) değil, namazın kendisini unutana bağlamış olmasıdır. Şöyle der: *'Namaz kılanlara yazıklar olsun! Onlar, namazlarından gafildirler.'*[312] Burada 'namazlarında' demedi. Çünkü kul namazında ya (Hak ile) münacat eder ya (O'nu) müşahede eder. Bazen müşahedesinde kendini kaybettiği için münacatını unutur, bazen ise münacatında kendisini kaybettiği için müşahedesini unutur. Allah'ın sözü, Allah'a gerekli tenzih ve övgü niteliklerinden söz ettiği gibi aynı zamanda var olanlarla ilgili hükümleri, öyküleri, hikâyeleri, vaat ve tehdit gibi durumları da anlatır. Bu nedenle, söz onları gösterdiği için, düşünce var olanlara yönelir. İnsana okuduğunu düşünmek emredildi. Bazen ayet üzerine düşünme, okuduğu ayette gördüğü varlığa da uzanabilir. Bu durumda, Allah tarafından zikredildiği tarzıyla olmaksızın, o varlığın Kur'an-ı Kerim'de zikrediliyor oluşundan onun özel varlığına geçer. Böyle bir durum namaza etki ettiğinde kuşku diye isimlendirilir. Böyle bir durumda insan ne kadar namaz kıldığını bilemez. Bu nedenle

Allah, şeytanın burnunu sürten ve namazın eksiğini telafi edip kendileriyle üstünlük elde edeceği unutma secdesini emretmiştir. Bu sayede namazı katmerleştiği gibi ödülü de katmerleşir. Bu durum, nafile ve farz ibadetlerde birdir. Allah namazında unutan kişiyi hilesiyle korkutmaz. Zikrettiğimiz ya da ima ettiğimiz hususa dikkat eden kişi, Allah'ın kullarına olan ihsan ve rahmetini bilir. İnsanlar böyle bir şeyden habersizdir. Dolayısıyla ibadetlerin şerefini, şeytanın üzerlerinde herhangi bir otoritesi ve kanıtının bulunmadığı Allah'ın kulları bilebilir. Allah, bizi ve sizi sabreden ve namaz kılan kimselerden etsin!

VASIL

Namazın Değişmesi ve Hz. Peygambere Salavat Getirmek

Salat getiren (ya da namaz kılan) ve kendisine getirilen kişiler yaratılmış ise, salatın (ve namazın) hükmü salat getirenin hallerine göre değişir. Salat getiren Allah ise, salat getirilenin hallerinin değişimiyle değişir. Birinci duruma gelirsek, insanın üzerinde hallerin başkalaştığı ve değiştiği bir yer olduğu malumdur. Halleri değiştiği için namazı da değişir. Namaz kılanın hallerinin değişikliği hakkında, hastanın namazı, korkanın namazı gibi bu bölümde bazı hususları zikretmiştik. Ayrıca, namazın farklılığının güneş tutulması namazı ve yağmur duası namazı gibi, kendisinden dolayı namaz kılınan halin değişmesiyle değiştiğini belirtmiştik. Namazın salat getirilenin değişmesiyle farklılaşmasına örnek olarak, Allah'ın kullarına salat etmesini verebiliriz. Allah şöyle der: *'Allah ve melekleri peygamberine salat getirir. Ey iman edenler! Siz de ona salat getirin.'*[313] Müminler, onlara Allah'ın peygambere getirmelerini emrettiği salatı bizzat peygambere sormuş, o da şöyle demişti: 'Şöyle deyiniz. Allah'ım! Muhammed'e, Muhammed'in ailesine, İbrahim ve İbrahim'in ailesine salat (merhamet) ettiğin gibi salat et!' Yani İbrahim ve ailesine merhamet ettiğin gibi merhamet et. Bu ifade, kendisine salat edilenin hallerinin ve makamlarının farklılığı nedeniyle Allah'ın salatının değişmesini gösterir.

Bu hadisin zahirî ifadesinden Hz. İbrahim'in Hz. Peygamberden üstünlüğü ortaya çıkar. Çünkü Hz. Peygamber, kendisine Hz. İbrahim'e merhamet edildiği gibi merhamet dilenmesini (salavat) istemiştir. Bilmelisin ki, Allah bize Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere salavat getirmeyi emretmiş, onun ailesine ise emretmemiştir. Hz. Peygamber'in ifadesi ise, kendisine salavata ailesine de salavat getirmeyi eklemiştir. Çünkü o, ikisinin de özel varlığı bakımından, İbrahim'e merhamet ettiği gibi Allah'ın kendisine merhamet etmesini istemiştir. Çünkü Hz. Peygambere yönelik ilahi inayet daha tamdır: Daha önce İbrahim ya da başka herhangi bir peygambere tahsis edilmemiş ayrıcalıklar, Hz. Peygambere tahsis edilmiştir. Bu ise, Allah'ın Hz. Peygambere olan merhametidir (salat). Öyleyse, Hz. Peygamber nasıl olur da Allah'ın Hz. İbrahim'e yönelik merhametin bir benzerini Allah'tan talep etmiştir? Burada kastedilen şeyi birazdan açıklayacağım.

Bir şahsa salavat ya onun özel varlığı yönünden ya da başkasının ona izafe edilmesi yönünden getirilir. Başkasının kendisine izafe edildiği yönden birine salavat getirmek (ya da merhamet etmek), (kendisine izafe edilenle) toplam yönünden salavat getirmek demektir. Çünkü toplamın tek başına bire ait olmayan bir hükmü vardır. Bilmelisin ki, 'bir adamın âli (aile)' Arapça'da onun en yakın seçkinleri demektir. Nebilerin seçkinleri ve âli ise, salihler ve Allah'ı bilen müminlerdir. İbrahim'in âli (ailesi) içinde peygamber ve resullerin bulunduğunu biliyoruz. Nebilik ve resullük mertebesi ise, görünüşte yani dünyada bitmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamberden sonra ümmeti içinde Allah'ın kendisine Hz. Muhammed'den farklı olarak şeriat vereceği bir nebi ve resul yoktur. Fakat Şari, şeriat getirme özelliği bulunmayan nebiliğin bulunmayacağını belirtmemiş ve böyle bir şeyin imkânını engellememiştir. Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen kişi için şöyle der: 'Nebilik onun içine girmiştir.' Ya da, benzer bir şey söylemiştir. İyi rüyalar hakkında ise 'Doğru rüya peygamberliğin bir parçasıdır' demiş, şeriatına aykırı bir şeriata sahip olmadıkları halde, ümmetinden bazı kimseleri o makamı elde etmekle müjdelemiştir. Bize söylenenlerden, Hz. İsa'nın adil ve dengeli bir yargıç olarak aramıza ineceğini öğrendik. Hz. İsa aramıza inince, haçı kırar ve domuzu öldürür. İsa'nın Allah'ın peygamber ve nebisi olduğundan ise hiçbir kuşku duymayız. Dolayısıyla, Allah nezdinde hiçbir kuşku olmaksızın, İsa nebilik mertebesine sahiptir. Fakat

yeryüzüne indiğinde şeriat koyma hakkına sahip değildir. Böylece Hz. Peygamberin 'Benden sonra nebi ya da resul yoktur' ifadesiyle kastedilenin 'yasa koyucu' peygamberlik olduğunu anladık.

Nebilik Allah'ın seçilmiş kullarının ulaşabildiği en şerefli ve en yetkin mertebe olduğuna göre, nebilikte yasa getirmenin geçici bir durum olduğunu öğrendik. Çünkü Hz. İsa tereddütsüz bir şekilde nebi olduğu halde, şeriat getirmeden aramıza inecektir. Öyleyse, nebilik mertebesi şeriat getirmenin kesilmesiyle yaratılmışlarda gizlenir.

İbrahim'in 'ailesi'nin, kendisinden sonra gelen İshak, Yakub, Yusuf ve onların neslinden gelen nebi ve resuller olduğunu biliyoruz. Onlar, Allah'ın katında nebilik mertebesine sahip olduklarını gösteren açık şeriatlar getirmişlerdi. Hz. Peygamber kendisine getirilmesini istediği salavatın İbrahim'inki gibi olmasını isterken, ümmetini -ki onlar peygamberin ailesi olan bilginler ve iyilerdir- şeriat getirmeseler bile Allah nezdinde peygamberlik mertebesine katmak istemiştir. Söz konusu kimseler şeriat getirmeyeceklerdir. Fakat yine de Allah onlar adına peygamberin şeriatı içinde bir tür 'yasa yapma' hakkını geride bırakmıştır (içtihat). Peygamber şöyle demiştir: 'Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine merhamet et' deyiniz.' Yani, bir ailesi olması yönünden ona merhamet et! 'İbrahim'e ve onun ailesine merhamet ettiğin gibi.' Başka bir ifadeyle kendisini şereflendirmek için İbrahim'in ailesine nebiliği verdiğin yönden Hz. Peygamberin ailesine de merhamet et! Böylece onların nebilikleri de 'yasa yapma' özelliğiyle ortaya çıkmıştır. Halbuki sen, benden sonra şeriat olmayacağına hükmettin. Dolayısıyla bana ve aileme, şeriat getirmeseler bile, senin nezdinde nebilik mertebesini vererek merhamet eyle!

Ailesini mertebe bakımından peygamberlere katması, Hz. Peygamberin kemalinin bir parçası olduğu gibi şeriatının geçersizleştirilmeyişi de onun Hz. İbrahim'e karşı bir üstünlüğüydü. Hz. İbrahim ve ondan sonra gelen peygamberlerin şeriatları ise, birbirlerini geçersizleştirmişti. Hz. Peygamber, kendisine böyle salavat getirebileceğimizi, Allah'ın vahyi ve ona böyle yapılan duanın kabul edileceğini göstermesiyle öğretmiş olmalıdır. Buradan ise, bu ümmet içinde derecesi -şeriat getirmede değil- Allah nezdinde nebilerin derecesine eklenen kimseler bulunduğunu kesin olarak öğrendik. Bu nedenle Hz. Peygamber 'benden

sonra resul ve nebi yoktur' ifadesiyle bu durumu açıklamış ve pekiştirmiştir. O halde, sona erdiği söylenen şey, şeriat getiren resullük idi.

Allah, nebileri kendi ümmetlerine tanık yaptığı gibi Hz. Peygamberin 'ailesini' de nebilerin ümmetlerine tanık yaparak peygamberine keremini göstermiştir. Sonra bu ümmete, yani ümmetin bilginlerine hükümlerde içtihat yetkisini vererek içtihatlarının vardığı hükmü onaylamıştır. Onlar bu hükümlerle Allah'a ibadet edebilecekleri gibi kendilerini taklit eden insanlar da bunlarla Allah'a ibadet edebilirler. Muhammed ümmetinin bilginlerinin hükümlerle ilgili içtihatları, önceki peygamberlerin şeriatları ve onları taklit edenlerin hükmü gibidir. Böyle bir ayrıcalık, indirilmiş bir vahiyle peygamber olmaksızın herhangi bir nebinin ümmeti adına gerçekleşmemiştir. Öyleyse Allah bu ümmetin bilginlerinin vahyini onların içtihatlarına yerleştirmiştir. Nitekim Peygamberine yönelik olarak şöyle der: '*Allah'ın sana gösterdiği şeyle insanlar arasında hüküm vermen için.*'[314] Müçtehit, içtihadında Allah'ın kendisine gösterdiği şeyle hüküm verir. İşte bu, yasa koymanın (veya şeriat getirmenin) kendisi olmasa bile, onun bir esintisidir.

Binaenaleyh Âl-i Muhammed (Muhammed'in ailesi), ümmetinin içindeki bilginlerdir. Onlar, Allah nezdinde nebilik mertebesinin sahibidir. Bu mertebenin hükmü ahirette ortaya çıkarken dünyadaki hükmü, kendileri için belirlenmiş içtihatla sınırlıdır. Dolayısıyla onlar, din (inanç) ve hükümlerde (amel) sadece Allah katından şeriat yapılmış emirlere göre içtihat ederler. Ehl-i Beyt içinden herhangi biri bu bilgi ve içtihat düzeyine ulaşabilmişse, onlar da Peygamberin ehli ve ailesi olmayı kendilerinde birleştirmiş kimselerdir. Bunlara örnek olarak, Hasan, Hüseyin, Cafer ve diğerlerini verebiliriz.

Hz. Muhammed'in âlinin sadece Ehl-i Beyt olduğunu zannetmeyiniz! Arapça'da kelime böyle kullanılmaz. Allah, '*Firavun'un âli, giriniz*'[315] demiştir. Ayette, onun seçkin adamları kastedilmiştir. Çünkü bu özelliğiyle 'âl' kelimesi, sadece dünya ve ahirette büyük kıymeti olan kişiye izafe edilebilir. Bunun için bize şöyle dememiz emredildi: 'Allah'ım! İbrahim'e merhamet ettiğin gibi Muhammed'e ve onun âline de merhamet et!' Yani, toplamı olmaksızın onların özel varlıkları yönünden değil, zikrettiğimiz yönden İbrahim'e merhamet ettiğin gibi (Peygambere de merhamet et). Öyleyse söz konusu olan, (İbrahim'in ailesi içine gi-

ren) bütün (peygamberler) yönünden merhamet edilmektir. Salavat'ta onu zikrettik, çünkü Hz. İbrahim, zaman bakımından Hz. Peygamberden öncedir.

Hz. Peygamberin kıyamet günü insanların efendisi olduğu sabittir. Allah nezdinde bu özelliğe sahip bir insana getirilecek salavatın özel varlıkları bakımından İbrahim'e getirilen salavata bağlanması nasıl mümkün olabilir? Öyleyse, meselenin tek açıklaması, belirttiğimiz anlamda olmasıdır.

Bu mesele 'vakıalarımız' içindeki ilahi bir vakıadan (öğrenilmiştir). Allah'a hamd olsun! Hz. Peygamberin şöyle söylediği rivayet edilir: 'Bu ümmetin bilginleri, diğer ümmetlerin peygamberleri gibidir.' Başka bir rivayette ise, 'İsrailoğullarının peygamberleri gibidir' denilir. Hadisin rivayeti güvenilir değildir. Fakat okuyucuyu bu ümmetin bilginlerinin mertebe bakımından peygamberlere katıldığına ikna etmek için hadisi zikrettik.

Başka bir hadiste şöyle denilir: 'Kıyamet günü nebi ve şehit olmadıkları halde bir grup için minberler konulacaktır. Nebi ve şahitler (şehitler) onlara gıpta edecektir.' Burada, şahitler derken resulleri kastetmiştir. Çünkü onlar, ümmetlerin üzerinde tanık olanlardır. Dolayısıyla bu toplulukla zikrettiklerimizi kastetmiyoruz. Nebi ve şahitlerin onlara gıpta etmesi, bulundukları rahatlık ve orada üzüntü ve korku hissetmeyişlerinden kaynaklanır. Nebiler, resuller ve nebilerin derecelerinin varisleri olan bu ümmetin salih kulları ise, korkar ve ümmetleri hakkında endişe duyarlar. Söz konusu insanlar, ümmeti ya da uyanı olmayan kimselerdir. Onlar, tıpkı nebilerin kendilerine inanmaları gibi, kendilerine inananlardır. Onların ne ümmetleri ne kendileri için korkacakları uyanları ve bağlıları vardır. Bu nedenle kıyamet günü kendi canları ve başkaları hakkında onlardan korku kaldırılmıştır. Allah şöyle der: *'Büyük korku onları üzmez.'*[316] Yani, kendileri ve diğer nebi ve bilginler hakkında bir üzüntü çekmezler. Fakat nebi ve bilginler, kendi ümmetleri ve uyanları hakkında korku duyarlar. Böyle korkusuz ve tasasız bir hale ise, kıyamet günü gıpta edilir. Cennete girip menzillerine yerleştiklerinde ise mertebeler belli olur, menziller ortaya çıkar, illiyyûn (yüceler) mertebesi akıl sahipleri için belli olur.

Bu mesele, söylenmesi güç, değeri yüce bir meseledir. Daha önce bu meseleyi ele alan kimseyi görmediğimiz gibi bu vakıamızda gerçekleşen bilgileri söyleyeni de görmedik. Şayet olmuşsa, bize ulaşmamıştır, çünkü Allah'ın kulları içinde kendisinden başkasının bilmediği 'gizliler' vardır. Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır. Böylece, Hakk'ın kullarına 'salat (merhamet)' etmesinin, onların hallerine göre değiştiği açıklanmış oldu. Allah bizi değer bakımından kendi katında en üstün olanlardan etsin! Bizimle kulluğumuz arasına kimse girmesin.

Bütün bu söylediklerimizi özetlersek, salavat getiren kişi şöyle demelidir: 'Allah'ım! Muhammed'e merhamet eyle.' Onun âlini (ailesini ve seçkinlerini) ümmetinden yap. 'İbrahim'e merhamet ettiğin gibi.' Onun âlini ise, senin katında resul ve nebiler yaptın. 'Muhammed'in aline de, İbrahim'in aline merhamet ettiğin gibi.' İbrahim'in âline merhamet etmen, onlara vahiy ve şeriat vermendir. Muhammed'in âline ise, sezgi verdin (hads). Onların içinde 'sezgi sahipleri vardır.' Ayrıca onlar için içtihat hakkı verdin ve onu dince geçerli bir hüküm olarak belirledin. Öyleyse Muhammed'in âli, bu konuda peygamberlere benzemiştir. Burada değindiğimiz hususları iyice araştırırsan, gerçeği gerçek olarak görürsün!

Kırk dokuzuncu kısım sona erdi, onu ellinci kısım, Zekât Bölümü izleyecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞİNCİ BÖLÜM

Zekâtın Sırları

Namazın kardeşidir zekât, kıyaslama!
Bunda ve ondaki nas aynıdır
Varlığı sekiz üzerine kuruldu (zekât sekiz sınıfa verilir), bunun için
Taksimde, istiva Arş'ını taşıdı.
Bu nedenle dince sekiz gruba taksim edildi.
O ise, (Arş üstüne) istiva edenin hükmüdür
Kitap onların adını ve özelliklerini zikretti
Onların yüce makamını da ihtiva etti
Malları ve zatları zekâtla temizlendi
Sancağı tutanın namazıyla öne geçti
Ki o, yaratıkların en hayırlısı olan Muhammed'dir
Kendi türünde; o bütün yaratıklardan üstündür
O'nun inayetinden sevgiye mazhar oldu
Artık, düşmanlıktan, özlemden ve sevgiden şikayet etmez.

Allah, kullarına (zekâtı) emrederken şöyle der: *'Namaz kılın, zekât verin, Allah'a karz-ı hasen (iyi borç) verin.'*[317] Burada karz, gönüllü sadaka demektir. Böylece ayette, gönüllü sadaka emredildiği gibi zekât vermek de geçmiştir. Bunlar arasındaki fark şudur: Zekât zaman, nisap miktarı ve kendilerine zekât verilecek türlerle sınırlıyken gönüllü sadakanın böyle bir şartı yoktur. Bazen zekât, sadakaya (karz) dahil olabilir. Allah adeta şöyle der: 'Zekâtı Allah'a bir borç olarak veriniz ki, sizin adınıza onu artırsın.' Bu durum, güvenilir bir rivayette Allah'ın, 'Acıktım, beni doyurmadın' demesine benzer. Kul Allah'a, 'Sen âlemlerin Rabbiyken, ben seni nasıl doyurabilirim?' der. Allah ise, 'Falan kulum senden yemek istedi, ona yemek vermedin, şayet verseydin onu benim yanımda bulurdun' der. Bu rivayet, meşhur ve güvenilir bir rivayettir. Zekât kısmına girmeyen sadaka (karz), ne kendiliğinde, ne zamanda ne de herhangi bir sınıfla sınırlı olmayandır.

Dince belirlenmiş zekât ve sadaka, eş anlamlı iki sözdür. Allah şöyle der: *'Onların mallarından kendilerini temizleyen ve arındıran sadaka al.'*[318] Başka bir ayette ise, *'Sadakalar yoksullar içindir'*[319] denilir ve onları 'sadaka' diye isimlendirir. Öyleyse verilmesi zorunlu olan, zekât ve sadaka olarak isimlendirilmişken zorunlu olmayan ise, 'gönüllü sadaka' diye isimlendirilerek dini anlamıyla 'zekât' diye isimlendirilmemiştir. Başka bir ifadeyle artış, bereket, temizleme gibi anlamlar kendisinde bulunsa bile, şeriat bu lafzı kendisine vermemiştir. Güvenilir bir rivayete göre bir bedevi, Peygambere bir elçisinin mallarında sadaka hakkı bulunduğunu söylediğini aktarmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Doğru söylemiş!' Bedevi başka bir yükümlülüğüm var mı diye sorunca Hz. Peygamber, gönüllü verdiğinin dışında yoktur demiştir. Bu nedenle farzın dışında kalan 'gönüllü sadaka' diye isimlendirilmiştir. Burada Hz. Peygamber, 'Allah onu size farz kılmamıştır' demiştir. 'Kim bir iyilik yaparsa, o kendisine aittir.' Bunun için Allah zekâttan sonra, *'Allah'a borç veriniz'*[320] ve *'kendiniz için hangi hayrı gönderirseniz, Allah katında onu bulursunuz'*[321] buyurur.

Hayır, sadaka vb. gibi Allah'a yaklaştıran bütün davranışlardır. Fakat yine de mala 'hayır' adı verilmiş ve Allah şöyle demiştir: *'İnsana bir hayır ulaştığında...'*[322] Yani insan, bu özellikte yaratılmıştır. Bu durumu, *'nefsinin cimriliğinden korkan kişi'*[323] ayeti destekler. Öyleyse, nefis malı sevmek ve biriktirmek özelliğinde yaratılmıştır. Allah şöyle der: *'İnsan*

hayrı sevmede çok şiddetledir."[324] Burada da, hayır derken mal kastedilir. Bu nedenle malda cömerdlik, (yaratılıştan gelen) bir 'huy' değil, 'ahlaklanma' (hulk değil tahalluk) sayılmıştır. Bu nedenle, zekâtı 'sadaka (güç, çetin)' diye isimlendirdi. Başka bir ifadeyle, zekât verirken nefs doğasının dışına çıktığı için, zekât vermek nefse ağır bir yükümlülük gelir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in diliyle Allah zekâtı nefislere sevdirmiştir. 'Sadaka Rahman'ın eline düşer. Aranızdan biri malını artırdığı gibi Allah da onu bereketlendirir.' Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, zekâtı alan kimsenin sadakayı verenden değil, Rahman'ın elinden almasını sağlamaktır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle der: 'Sadaka alıcının eline düşmezden önce, Rahman'ın eline düşer.' Bu durumda sadaka alan kişi, sadaka verene değil, Allah'a ait minnet duyar. Çünkü Allah, zekât verenden 'borç istemiştir.' Sadakayı alan ise, bu borcu istemede Hakk'ın tercümanıdır. Dolayısıyla (bu hadise) inandığında, sadaka alan kişi veren karşısında mahcup olmayacağı gibi onun kendisine bir iyiliğinin olduğunu da düşünmez. Çünkü insan sadakayı, onun adına bereketlendirmek için borç isteyen Allah'a verir. İşte bu, ilahi gayretin ve ilahi ihsanın bir yönüdür. Diğer neden ise, sadakayı alan kişinin sadakanın kendisi için bereketleneceği ve artacağı bir yere verildiğini öğrenmesini sağlamaktır. Bütün bunlar, insanın sadaka verirken cömert davranmasını ve nefsinin cimriliğinden sakınmasını sağlar.

İnsan yaratılışının gereği olarak ticarette kazanç arar ve malının bereketlenmesini ister. Bu nedenle, Allah'ın sadakaları bereketlendireceği bildirilmiştir. Bunun amacı, zekât olması bakımından (verdiği mala karşılık) bedel, artış ve bereketlenme nedeniyle insanın malını verirken doğasından gelen hırsı korumasını sağlamaktır. Nitekim insanın mal toplaması ve cimriliği de yaratılışındaki hırsından kaynaklanır. Allah yaratılmış olduğu özellikten kendisini çıkarmayarak, kuluna şefkat gösterir. Tacirin can ve malı telef edecek tehlikeli yerlere yolculuk ettiği; daha çok kazanmak, malını çoğaltmak ve artırmak için elindeki malını verdiği görülür. Üstelik bunu yaparken mutludur. Allah ise, ondan bütün karşılığında borç almayı ister. Çünkü onun malının üçte biri ya da yarımı karşılığında borç verdiğini bilir. Kulun verdiği borcun katı kadar almakla sevinmesi daha fazla ve daha büyük olur.

Allah'ın verdiği bu bilginin ardından ve malın artışıyla ilgili nefsin yaratılış özelliğine rağmen, sadaka verirken cimri davranmak belirttiği-

miz konuda iman azlığına kanıttır. Çünkü insan Rabbine karşı kesin inanç sahibi olsaydı ve kulundan borç almada verdiği haberi doğrulasaydı, doğal olarak sadaka vermeye koşardı, dünyada peşin veya gecikmeli kazançlar için koştuğu gibi. Söz gelişi insan birine malının yarısı ya da üçte biri karşılığında borç verir, borcu alan kişi başka bir şehre yolculuk yapar, iki sene kaybolur ve bu esnada malı teslim etmesi ya da yok olması ya da herhangi bir artış olmaması mümkündür. Mal telef olduğunda, borcu alanın bir sorumluluğu olmaz. Bu ihtimallere rağmen, insanın gözü körelir ve malını vererek gerçekleşmesi kesin olmayan bir neticeyi beklemeye koyulur. Gecikme, erteleme ve verip vermeme ihtimaline rağmen gönlü hoştur. Böyle bir insana 'Allah'a borç ver, o borcu ahirette üçte biri ya da yarısı olarak değil, bütün kazanç ve sermaye sana ait olmak üzere kat be kat alırsın' denildiğinde ise pek az sabreder. Bu durumda nefs direnir ve sadece az bir şey verebilir. Halbuki bütün bunların gerçekleşeceğinden de (güya) eminsin! İşte bu, yaratılışın kabullenemediği bir konuda imanın nefse hakim olamayışı değil de nedir? Halbuki daha önce ifade ettiğimiz gibi, başka gönül hoşluğuyla borç verebilir. Halbuki ölüm ona ayakkabının bağından daha yakındır. Bilal şöyle der:

Herkes ailesi içinde sabahlar
Ölüm ise ona ayakkabı bağından daha yakındır.

Bu nedenle Allah onu sadaka diye isimlendirdi. Başka bir ifadeyle o, nefse ağır gelir. Araplar *Rumh-ı sadk* [sağlam, sert ok] derler. Anlamı, sağlam, güçlü ve kuvvetli olmak demektir. Başka bir ifadeyle nefs bu malı Allah için elinden çıkardığında bir sıkıntı ve güçlük duyar. Nitekim Salebe b. Hâtib böyle demişti.

DESTEKLEYİCİ VASIL

Allah Salebe b. Hâtib hakkında şöyle der: *'Onlardan bazıları, kendilerine ihsanından verdiğinde sadaka vereceklerini ve salihlerden olacaklarına söz vermişti.'*[325] Onun 'Allah dilerse' dediği bildirilmemiştir. Şayet 'Al-

lah dilerse' deseydi, hiç kuşkusuz onu yapardı. Sonra Allah onun hakkında şöyle demiştir: *'Ona ihsanından verdiğinde, cimrilik yapar ve yüz çevirir.'*[326] Nitekim Allah zekâtı farz kıldığında Hz. Peygamberin elçisi, sürüsünün zekâtını istemek için Salebe'ye gelmiş, o ise 'bu cizyenin küçük kardeşidir' diyerek malını vermekten imtina etmiştir. Bunun üzerine Allah onun hakkında söylediklerini bize bildirmiştir. *'Onların kalplerine yaptıkları nedeniyle kıyamet gününe kadar nifak koymuştur.'*[327]

Allah'ın hakkında indirdiği ayet Salebe'ye ulaştığında, zekâtını Hz. Peygambere getirmiş, Hz. Peygamber ise, onun zekâtını almamış, vefat edinceye kadar onun sadakasını kabul etmemiştir. Sadakasını kabul etmekten imtina etmesinin nedeni ise, Allah'ın Salebe'nin Peygamberin huzuruna 'münafık olarak' geldiğini bildirmesiydi. Hz. Peygamber onun sadakasını alsaydı, bu sadakayla kendisini temizler, arındırır ve Allah'ın emrettiği gibi şefaat ederdi. Allah, peygamberin 'salatının (şefaat)' sadaka verenler için bir huzur ve dinginlik olduğunu bildirmiştir. Bütün bunlar, iki yüzlülük ve iki yüzlü insanın Allah'ın katında karşılaşacağı şeylerle çelişen hususlardır. Bu şartlardan dolayı Hz. Peygamber, Allah'ın kendisi hakkında söylediklerinden sonra, onun getirdiği sadakayı alamazdı.

Hz. Peygamberin ölümünden sonra Salebe'nin getirdiği sadakayı Hz. Ebu Bekir ve Ömer de kabul etmemişti. Osman b. Affan halifelik görevini üstlendiğinde Salebe zekâtını ona getirmiş, Hz. Osman da 'zekât sınıfların bir hakkı' olarak yorumlayarak, almıştır; söz konusu sınıflar için Allah bu miktarı maldaki bir hak olarak belirlemişti. Osman'ın bu davranışı tenkit edildiği konulardan biriydi. Halbuki içtihadından dolayı bir müçtehit eleştirilmemelidir, çünkü şeriat, müçtehidin hükmünü onaylamıştır. Allah'ın peygamberi ise, herhangi bir görevlisini o şahıstan sadaka almaktan engellememiştir. İlahi emir, zekât verilmesini bildirmiştir. Hz. Peygamberin böyle bir durumdaki tavrı, başkasının verdiği hükümden ayrıdır. Çünkü Hz. Peygamber ya genel olarak peygamberliğin ya da kendisinin peygamberliğinin gerektirdiği özel bir nitelik nedeniyle başkasına ait olmayan bir takım durumlara tahsis edilmişti. Allah sadakayı almayla ilgili olarak peygamberine *'o sayede kendilerini temizler ve arındırırsın'*[328] demiş, 'sadakayla arınır ve temizlenirler' dememişti. Dolayısıyla, bu durum Hz. Peygamberin özel niteliklerinden biridir. O, ümmetine karşı şefkatli ve merhametlidir. Hz. Peygam-

ber zekâtını almasının onu temizleyeceğini ve arındıracağını bilmeseydi -halbuki Allah Salebe b. Hâtib'in ona münafık olarak geldiğini bildirmişti- onun sadakasını almaktan imtina etmezdi. Demek ki Peygamber, Allah'a karşı saygısından dolayı zekâtı almaktan çekinmişti.

Hz. Peygamber bir insanın zekâtını almadığı için, dileyen kişi zekâtını almayabilir. Buna örnek olarak, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'i verebiliriz. Osman gibi, dileyen ise zekâtı vermeyle ilgili Allah'ın genel emrinden dolayı bundan imtina etmeyebilir. Hz. Peygamberden başkası, verdiği zekâtla zekât veren kişiyi temizleyemez ve arındıramaz. Halife zekât meselesinde zekâtın kendisi için belirlendiği sınıfların vekilidir. Başka bir ifadeyle halife, zekâtı hak eden sınıfların vekilidir. Hz. Peygamber sakındığı ve çekingen kaldığı herhangi bir konuda bir kimseyi yasaklamamış ya da ona emir vermemiştir. O halde içtihat geçerlidir ve her müçtehit içtihadının kaynağı olan delili dikkate alır. Dolayısıyla herhangi bir müçtehidi yanlış yapmakla suçlayan kişi, onun hakkını teslim etmemiş demektir, çünkü içtihadında hata eden de doğru yapan da -bizzat olmasa bile- birdir.

VASIL

Bilmelisin ki Allah, *'Gümüş ve altını biriktirip onu Allah yolunda harcamayanları acı bir azapla müjdele'*[329] demiştir. Bu ayet, Allah'ın mallarında kullarına farz kıldığı zekâtın farz olmasından önceydi. Dolayısıyla Allah mümin kullarına zekâtı farz kıldığında, onun sayesinde mallarını temizlemiş, zekâtı vermekle veren kişiden cimri ismi düşmüştü. Çünkü Allah zekâtın kendisinden dolayı farz kılındığı kişi hakkında şöyle demiştir: *'Allah ihsanından verdiğinde cimrilik yapar ve gerisin geriye dönerler.'*[330] Böylece onları Allah'ın hükmünü kabul etmemekle nitelemiştir. Allah, mallarında kendilerine farz kıldığı şeyi vermedikleri için onları cimri diye nitelemiştir. Sonra, 'acı azabı' hali hazırda içinde bulundukları durum diye yorumlayarak şöyle buyurur: *'O gün cehennem ateşine atılırlar. Derileri onunla tutuşturulur.'*[331] Zengin, kendisine gelen dilenciyi gördüğünde, malından isteyeceğini bildiği için kaşlarını çatar. 'Alnı buruşur.' Dilenci, onun zekât vermek istemediğini yüzünden anlar. Sonra,

zekât istenilen kişi dilencinin isteğini anlamazlıktan gelir, ona sırtını döner, onun farkında değilmiş gibi davranır. 'Ona sırtını döner.' Dilencinin açık bir şekilde kendisine yöneldiğini anladığında, sırtını ona verir ve döner. Allah bu durumu 'sırtlarını dönerler' ayetiyle dile getirir. İşte zekât vermeyenlerin, başka bir ifadeyle altın ve gümüşün zekâtını vermeyenlerin durumu budur. Koyun, inek ve deve zekâtını vermeyenlerin durumu ise, bir rivayete geçtiği gibi, farklıdır: 'Onlar için bir çukur kazılır. Çukur onları içine çekip alır, ağızlarıyla onları tutar.' Bu nedenle Allah zekât vermeyenlerin cezasından söz ederken 'alınları', 'sırtları', 'yanları' gibi hususları dile getirmiştir. Neyi kastettiğini en iyi bilen Allah'tır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Allah zekâtı malları temizlesin diye emretti. Zekât, bilgisiz gafillere ağır gelir, çünkü onlar, Allah'ın bu sınıflar için belirlediği malın kendi mülkleri olup verdikleri kısmın kendi malları olduğuna inanmış, (zekât alıcıları için) belirlenmiş bu miktarın onlara ait olmayıp -onların mallarından değil- mallarındaki bir hak olduğunu anlamamışlardır. Dolayısıyla zenginlerden istenen şey, sadece o payı mallarından çıkarmaktır. Onu ayırdıklarında ise, verdikleri kısmın kendi mallarından olmayıp sadece kendi mallarına katılmış olduğunu anlarlar. İşin gerçeği budur.

Zekât vermeyenler, sahip oldukları her şeyin kendi malları ve mülkleri olduğuna inanır. Allah ise, bir topluluğun onların mallarında ödenmesi gereken haklarının bulunduğunu bildirmiştir. Bu durum, mallara ortaklık anlamı taşıdığı için, zenginlerin nefislerine ağır geldi. Çünkü başkalarının onların malında bir payının bulunmasının borç ya da alışveriş gibi kabul edebilecekleri görünür bir sebebi yoktu. Allah sadece verdikleri malın ahirette kendi adlarına bir ödül olarak saklanacağını bildirmişti.

Allah, nefislerinin yaratılışındaki özelliği bildiği için, bu ölçüdeki malı onların elinden çıkardı. Hatta bütün malları ellerinden çıkarmış ve şöyle demiştir: '*Sizi kendisinde halife yaptığı şeylerden infak ediniz.*'[332] Yani, malda size ait olan kısım, kendisinden infak yaptığınız kısımdır. İnfak ise, o malda tasarruf etmenizdir. Bu durum, vekillerin tasarrufuna benzer. Mal ise Allah'ındır. Sahip olmadığınız bir şey ile cimrilik yapıyorsunuz. Çünkü siz malda sadece vekilsiniz ve mülkiyetinizde bulunan

şeylerin eminlerisiniz. Böylece Allah, malda halife olduklarına kullarının dikkatini çekmiştir. Bunun nedeni, kendilerine bir merhamet olarak, sadakaları kolay vermelerini sağlamaktır. Allah adeta şöyle der: 'Size halifesi olduğunuz mallardan infak etmenizi emrettiğimiz gibi aranızdaki elçi ve vekillerimize de 'zekât' diye isimlendirdiğimiz ve hayrı size dönecek belli bir miktarı bu mallardan almalarını emrettik. Vekillerimiz, zekât alırken size ait mallarda tasarruf etmemiştir. Onlar, sizin halife olduğunuz mallarda tasarruf etmiştir. Nitekim size de, sadece 'infak' konusunda tasarruf yetkisi verdik. O halde, zekât vermek size niçin güç gelmektedir?' Şu halde mümin, malı olmayan kimse demektir: Dünyada ve ahirette bütün mal ona aittir.

Bir sadaka oluşu yönünden zekâtın nefse ağır geldiğini belirtmiştik. İnsan, sadakayı malından çıkardığında alacağı ödül ve ecir katlanır. Çünkü bu durumda hem meşakkat sevabı ve hem de malı çıkarma sevabı kazanır. Meşakkat çekmeksizin zekâtını malından çıkarması ise, önceki mükâfatından kıyaslanamayacak ve belirlenemeyecek ölçüde daha çoktur. Benzer bir şekilde, Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyan kişinin saygın yazıcı meleklere katılacağı, zorlanarak okuyanın ise kat kat ücret alacağı bildirilir. Bunun nedeni, Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve bu uğurda çalışırken karşılaştığı güçlüklerdir. Dolayısıyla, bir yandan çektiği meşakkatin ödülünü diğer yandan ise okumanın ödülünü alır.

Zekât, temizleme ve takdis anlamına gelir. Allah zekât verenden cimrilik ve hasislik adını düşürdüğü için artık bu iki özelliğin onda bir hükmü kalmaz. Bunun yanı sıra, içerdiği artış ve bereket nedeniyle de 'zekât' diye isimlendirilir, çünkü Allah onu bereketlendirir. Nitekim Allah '*sadakaları bereketlendirir*'[333] buyurur. Böylece verilen sadakalar artar. Öyleyse, bereketlenme anlamı kendisinde bulunduğu için sadakaya 'zekât' denildi. Çünkü zekât, malın bereketlenmesini, nefsin temizliğini, Allah'ın dininde direnç göstermeyi sağlar. Bu niteliklerin verildiği kimseye ise, pek çok iyilik verilmiştir.

'*O'na iyi bir borç verirseniz*'[334] ayetine gelirsek, bir ameldeki güzellik (ya da onu güzel yapmak), Allah'ı onda görmek demektir. Amelde Allah'ı görmek ve müşahede etmek ise, ihsanın bir gereğidir. Hz. Peygamber, kendisine ihsanın ne olduğunu soran Cebrail'e ihsanı böyle yorumlamıştı. İhsan, malın Allah'ın malı olduğunu; senin sahipliğinin ise

Allah'ın seni sahip kılması demek olduğunu bilmendir. Seni mal sahibi yaptıktan sonra Allah, lütuflarında 'borçlanma kapısı'na gelir ve şöyle der: 'Bu malda senden borç istediğimi unutma. Çünkü biliyorsun ki, mal senin değil, benim malımdır. Öyleyse, kendi malında keyfince tasarruf ettiğini gördüğün bir insanın davranışı sana güç ve ağır gelmediği gibi seni kendisine vekil yaptığım maldan istemem de sana güç ve ağır gelmesin. Çünkü biliyorsun ki, dilediğim kullara vermek için senden sadece seni emini yaptığım malımı istiyorum. Bu miktardaki zekâtı sana vermemiştim, bilakis onu sana emaneten vermiştim. Emin kişiye ise, emaneti sahibine ulaştırmak ağır gelmez. Emanetin sahibinin elçisi ve vekili olan sadaka memuru geldiğinde, gönül hoşluğuyla emaneti teslim et! Ayette geçen 'güzel borç' budur.

Çünkü ihsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet etmek demektir. İnsan Allah'ı gördüğünde, malın O'nun malı, kulun O'nun kulu olduğunu; tasarrufun da O'na ait olup bu konuda hiç kimsenin Allah'ı zorlayamayacağını anlar. Verilen zekât ve sadakalardan Allah'a herhangi bir yararın dönmeyeceğini de anlarsın. Vermediğinde ise, Allah bundan bir zarar görmez ve hepsi (kar veya zarar) sana döner. Öyleyse, kendin hakkında en güzelini seç ki, kendine ihsanda bulunasın! İhsan sahibi olduğunda ise, nefsinin cimrilik ve hasisliğinden sakınmış olursun. Bu davranış, senin için ihsan ve takvayı bir araya getirir, böylece Allah seninle beraber olur. Çünkü Allah takva ve ihsan sahipleriyle beraberdir. Zekâtını vermekle nefsinin cimriliğinden korunan kişi takva sahiplerinden olduğu gibi, 'Beni görürcesine ibadet eden kişi de ihsan sahiplerindendir.' Kulumun kendisini bana ait bir malda tasarruf etmekle sorumlu tuttuğumu bilip verdiği sadakanın yararının bir iyilik ve lütuf olarak kendisine döneceğini anlaması, beni görmesinin delilidir. Bununla beraber, bu konuda en güzel övgü kendisine aittir! Allah, büyük ihsan sahibidir.

AÇIKLAMA VASLI

Bilmelisin ki, Allah zekâtı mallara farz kılmış, yani onu mallardan bir hisse olarak belirlemiştir. Mal sahibine şöyle der: 'Malından farz ola-

rak belirlediğim bu kısım sana ait değildir. Sen o mal üzerinde bir emanetçisin.' Dolayısıyla mal sahibi zekâta sahip olamaz. Ardından Allah canlarımızı da mallarımızla aynı konuma indirmiş, onlarda da mallardaki gibi bir zekât belirlemiştir. Başka bir ifadeyle, malların zekâtını vermeyi emrettiği gibi, canlarımız hakkında da bize şöyle demiştir: '*Onu tezkiye eden kurtuluşa ermiştir.*'[335] Nitekim malının zekâtını veren kişi de kurtuluşa ermişti. Öte yandan Allah, nefisleri alışverişte mallara katmış ve şöyle demiştir: '*Allah müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.*'[336] Burada alışverişin konusu, nefisler ve mallardır. Bu ayette, fıkhî bir konu vardır. Aynı şekilde, Allah zekâtı mallara ve nefislere yerleştirmiştir. Malların zekâtı, -Allah izin verirse- bu bölümde ayrıntılı olarak zikredeceğimiz üzere bilinen bir şeydir.

Nefislerin zekâtını ise, -Allah izin verirse- kısmen açıklayacağım. Bu açıklama, daha önce ifade etmiş olduğumuz gibi, zekâtın can ve mal sahibinin hakkı olmayıp Allah'ın mal ve nefisteki bir hakkı olduğu ilkesine göre yapılacaktır. Bu bağlamda neyin nefse ait olduğuna baktık: Nefse ait kısımda zekât yükümlülüğü yoktur. Nefiste Allah'ın hakkı olan şey ise, zekâtla yükümlüdür. Nefsin sahibi, kurtuluşa erenlerden olmak için, söz konusu hakkı nefsinden Allah'a verir. Allah şöyle buyurur: '*Onu tezkiye eden kişi, kurtuluşa ermiştir.*'[337] Başka bir ayette ise, '*Nefsinin cimriliğinden korunan kişi, hiç kuşkusuz kurtuluşa ermiştir*'[338] buyrulur.

Mahiyeti yönünden nefsin hakikatine baktığımızda, onun özü gereği 'mümkün' olduğu yargısını veririz. Bu yönden nefs üzerinde bir zekât sorumluluğu yoktur. Çünkü Allah'ın imkân alanında herhangi bir hakkı yoktur. Böyle bir şeyden Allah münezzeh ve yücedir. Allah, herhangi bir şekilde mümkün olmaksızın, özü gereği varlığı zorunlu olandır. Bu nefsin varlık ile nitelendiğini gördük ve şöyle sorduk: Nefs kendisiyle nitelendiği bu varlıkla özü gereği mi nitelenmiştir, yoksa nitelenmemiştir? Onun varlığının zatının aynı olmadığını ve özü gereği varlıkla nitelenmediğini gördük. Bu kez, bu varlığın kime ait olduğuna baktık ve onun Allah'a ait olduğunu gördük. Bu durum, bir insanın malında zekât diye isimlendirilen belirli bir miktarın o kişinin malı değil, o kişiye verilmiş bir emanet olmasına benzer. Nefsin kendisiyle nitelendiği varlık da -nefse ait değil- onu var eden Allah'a aittir. Öyleyse, varlık nefse değil, Allah'a ait olduğu gibi o, nefsin değil Allah'ın varlığı-

dır. Bu nedenle nefse şöyle dedik: 'Kendisiyle nitelendiğin bu varlık sana ait değildir. O, Allah'ındır ve Allah onu sana sadece giydirmiştir. Sen de onu Allah adına çıkar ve sahibine izafe et. Sen ise, sürekli olarak bulunduğun imkân halinde kal. Çünkü varlığı Allah'a izafe etmekle, sana ait hiçbir şey eksilmez. Bunu yaptığında ise, Allah'ın katında bilginlerin sevabını elde eder ve Allah'tan başka kimsenin değerini takdir edemeyeceği bir mertebeye ulaşırsın. Bu mertebe, 'beka' demek olan kurtuluştur. Böylece Allah bu varlığı senin adına baki kılar, onu senden hiçbir zaman almaz.

İşte bu, '*Nefsi tezkiye eden (zekâtını veren, arındıran) kurtuluşa ermiştir*'[339] ayetinin anlamıdır. Kurtuluşa ermiştir, yani Allah onu mevcut olarak baki kılmıştır. 'Onu arındıran' ifadesi ise, kötülükten arındıran demektir. Başka bir ifadeyle, varlığının Allah'a ait olduğunu bilen kimse için Allah bu elbiseyi baki kılar. O da, sürekli olarak nimetlenerek bu elbiseyle süslenir. Bu beka, Allah'ın bekasıyla irtibatlı özel bir bekadır. Çünkü nefsini kirleten bedbaht da bakidir. Fakat o, Allah'ın bekasıyla değil, baki kılmasıyla bakidir. Cehennemlik olan müşrik, koştuğu ortak nedeniyle varlığını bütünüyle Allah'a tahsis ettiğini göremez. Allah'ın niteliklerini işlevsiz sayanlar da bırakanlarda böyledir.

Bunu şunun için söyledik: Bilgisiz insanlar zannetmesin ki, Allah kendisine ortak koşana ve niteliklerini işlevsiz sayana varlığı sürekli verecektir. Böylece, Allah'ın kurtuluşa erenlerin varlığını sürekli etmesiyle cehennemliklerin varlığını sürekli etmesinin aynı tarz olmadığını açıklamış olduk. Bu nedenle, Allah cehennemlikleri 'orada ne ölür ne dirilirler' durumuyla nitelemiştir. Mutluların özelliği ise bunun tersidir. Çünkü onlar, sürekli hayat içindedirler. Öyleyse, Allah'ın bekasıyla baki olup Allah'ın varlığıyla mevcut olan ile -Allah'ın bekasıyla değil- baki kılmasıyla baki olan ve -varlığıyla değil- var etmesiyle mevcut olan arasında ne büyük fark vardır! İşte arifler, buna erenlerdir. Onlar, varlığın kime layık bir nitelik olduğunu anlamışlardır. Varlık, Haktan kazanmış oldukları şeydir. İşte '*onu tezkiye eden kurtuluşa ermiştir*'[340] ayetinin anlamı budur.

Öyleyse, zekât mallarda olduğu gibi nefislerde ve canlarda da vacip kılınmış, mallardaki gibi canlarda da alış veriş gerçekleşmiştir. Bu bölümün bir kısmı, 'rakîk' ve hükmünün ne olduğunu açıklarken gelecek-

tir. Nefis niçin rakîk ile ilişkilendirilir ve ondan zekât düşer? Bununla beraber, rakîk hangi yönden mallara katılır. Bu konuyu -Allah izin verirse- bu bölüm içerisinde zikredeceğiz. Ayrıca zekât verilmesi gereken insanların da zekât verilmesi gereken mal türlerinin sayısınca olduğunu belirteceğiz.

FASIL

'*Nefislerinizi tezkiye etmeyin. O takva sahibi olanı daha iyi bilir*'[341] ayetine gelince, şöyle deriz: Allah nefsini kendisine izafe eden birinin zekâtını (ve tezkiyesini) kabul etmez. Çünkü Allah '*nefislerinizi tezkiye etmeyin*'[342] demiş, onları size izafe etmiştir. Başka bir ifadeyle, nefislerinizin bana değil de size ait olduğunu görebilirsiniz. Zekât ise benim hakkımdır, siz onun emanetçisisiniz. Siz nefisleriniz hakkında iddiada bulunur ve size ait olan şeyi bana verdiğinizi iddia edebilir ve sizden bana ait olmayan bir şeyi istediğimi söyleyebilirsiniz. Halbuki gerçek böyle değildir. İşte böyle davranan kişinin zekâtı onu temizlemez. Çünkü ben sadece bana ait olan bir şeyi istedim. İşin sonunda bana kavuşursun ve ahiret diyarında perde açılır. O zaman zekât vermenizi farz kıldığım nefislerinizin size mi, yoksa bana mı ait olduğunu öğrenirsiniz. Gerçi orada bunu öğrenmeniz size bir fayda vermez. Bu nedenle Allah 'nefislerinizi tezkiye etmeyin' demiş, kendisine ait iken onları size izafe etmiştir.

Bakınız! Hz. İsa kendisine ait olduğu bir yönden nefsini kendisine izafe ederken Allah'a ait olduğu bir yönden de Allah'a nasıl izafe etmiş ve şöyle demiştir: '*Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben ise senin nefsinde olanı bilmem.*'[343] Burada İsa, nefsi Allah'a izafe etmiştir. Yani, senin nefsin ve mülkün olan nefsimde neyin bulunduğunu bilemem. Çünkü sen onu satın aldın ve o artık benim bir mülküm değildir. Dolayısıyla sen, onda neyi meydana getirdiğini en iyi bilensin. Ardından nefsi kendisine izafe etmiştir. Çünkü nefis hakikati yönünden kendisine ait iken varlığı yönünden -kendisine ait değil- Allah'a aittir. Böylece, 'Benim nefsimde olanı bilirsin' demiştir. Bu durum, nefsin mahiyeti yönündendir. 'Ben ise senin nefsinde olanı bilmem.' Bu ise, nefsin varlığı yönündendir. Öyleyse nefis, mahiyeti ve hakikati yönünden sana aittir.

Nefis tek olsa bile, hiç kuşkusuz, ilişki ve nispetlerin farklılaşması nedeniyle izafetleri değişir. Dolayısıyla *'nefislerinizi tezkiye etmeyin'*[344] ayeti *'nefsini tezkiye eden, kurtuluşa ermiştir'*[345] ayetiyle çelişmez. Çünkü burada nefisleriniz, 'sizin benzerleriniz' demektir. Hz. Peygamber 'kimseyi Allah karşısında tezkiye etmem' demiştir.

Allah izin verirse, bu bölümde zekâtın farzlığı, kime, neye ve ne kadar farz olduğu, ne kadardan farz olduğu, ne zaman farz olduğu ve ne zaman farz olmadığı; kime farz olduğu, farz olduğu kimseye ne kadar farz olduğu gibi bu meselelerin batınî yorumları da şeriatın diliyle zahirî hükümleri ifade edildikten sonra gelecektir. Nitekim namazda da böyle yapmıştık. Böyle yapmamızın amacı, varlığın kemale ulaşması için, zahir ve batının bir araya gelmesini sağlamaktır.

Çünkü hangi sebeple ve hangi şekilde olursa olsun, âlemde Allah'ın yaratmış olduğu bir suret ortaya çıktığında, dışta yaratılmış o varlığın bir ruhu vardır. Bu ruh, söz konusu şeyin suretine ve şekline eşlik eder. Çünkü bir melek ya da cin ya da insan ya da hayvan ya da bitki ya da bir donuğun vekilliğiyle ortaya çıkan bu yaratma eyleminin gerçek sahibi Allah'tır. Bu vekiller, görünüşte o suretin dışta var olmasının sebepleridir. Allah'ın rabbani bir isminin hükmünden kaynaklanan ilahi bir yönelişle maddi her surete manevi bir ruh bağladığını gördük. Bu nedenle, Şari'nin bâtındaki söyleyişini ve hitabını zahirdeki hükmüne göre adım adım dikkate aldık. Bir şeyde görünür olan yön, onun duyusal-maddi suretiyken surette bulunan manevi-ilahi ruh ise, 'batındaki yorum ve değerlendirme (itibar)' diye isimlendirdiğimiz şeydir. İtibar, 'vadiyi geçmek' için söylenen 'abertü el-vadiye' deyişinden türetilmiştir. Bu anlam, *'Onda hiç kuşkusuz basiret sahipleri için ibret vardır'*[346] ve *'Ey basiret sahipleri! İbret alınız'*[347] ayetlerinde ifade edilir. Başka bir ifadeyle, gözlerinizle gördüğünüz suretlerin vasıtasıyla o suretlerin verdiği batınlarınızdaki mana ve ruhlara geçip, onları basiretlerinizle (iç gözlerle) algılarsınız. Böylece Allah, 'zahirden batına geçmeyi (itibar)' teşvik ve emretmiştir.

Bu konu, özellikle zahirde donup kalan kimseler olmak üzere, bilginlerin gafil olduğu bir konudur. Onların batınî yorumdan payı, sadece şaşırmaktır. Dolayısıyla onların akıllarıyla küçük çocukların akılları arasında hiçbir fark yoktur. Onlar, Allah'ın emrettiği şekilde, hiçbir za-

man bu görünür sureti aşamamıştır. Allah'tan konuşmada isabet ve bize gösterdiği ve öğrettiği şeyi doğru ifade etme gücünü nasip etmesini istiyoruz! Bu öğrettiği gerçek keşif, müşahede ve zevk olabilir. Çünkü kalbe gelen hale tam mutabık olacak şekilde keşfi ifade edebilmek, sadece Allah'ın bir fethi ve nasibidir. Nice insan vardır ki içindekini ifadeye güç yetiremez. Nice insan vardır ki, ifadesi içindeki şeyin doğruluğunu bozar. Başarıya erdiren Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.

Bilmelisin ki, Allah *'Onları bununla temizler ve arındırırsın'*[348] demiştir. Öyleyse zekâtın anlamı temizleme olduğuna göre, ilahi isimlerden ona ait isim, el-Kuddûs'tür. el-Kuddûs, temiz olan demektir. Bunun yanı sıra, ilahi isimlerden temizlik anlamı taşıyan diğer isimler de zekâtla ilgilidir. Sadaka verirken çıkarılan mal, zekât vermekle sorumlu olan kimsenin mallarından olmadığı gibi aynı şey nefislerin zekâtında da geçerlidir. İnsanın elinde o malın bulunması bir emanettir ve sahibinden başkası onu alamaz. Bu mal başka birinde sadece sahibine verilmek üzere emanet yoluyla bulunabilir.

Nefislere özgü ve layık bir takım nitelikler vardır. Bunlar, mümkünün hak ettiği her niteliktir. İnsan, mahiyeti yönünden mümkünün hak etmediği bir takım niteliklerle de nitelenebilir. Fakat mümkün onlarla nitelendiğinde, kendiliğinden sahip olduğu özelliklerden ayırt edilsin diye, onların gerçek sahibi Allah'tır. Nitekim Hak, kullarına tenezzül ve merhamet amacıyla, kendisini mümküne ait özelliklerle de nitelemiştir. O halde, nefsin zekâtı Allah'ın ondaki hakkını çıkarmaktır. Bu yorumla çıkarma, kendisine ait olmayan niteliklerden nefsi temizlemek demektir. Böylece, sana ait olan kısmı (imkân) alır, O'na ait kısmı (varlık) kendisine verirsin. Yine de hüküm, *'Bütün iş Allah'a aittir'*[349] ayetinde belirtildiği gibi Allah'a aittir. Öyleyse, Allah'tan başka herkes, Allah için ve Allah ile beraberdir. Çünkü sadece O'ndan meydana gelen bir şey O'na ait olabilir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bir kavmin kölesi, onlardandır.' Bu nefis bir işarettir. Bu ifade (ondan), bir şeyin yakınlığının son haddini ifade eder ki, bu yakınlık, bir şeyin adeta diğeri olması demektir. Aynı zamanda bir şeyin diğeri olmadığını söyleyecek şekilde, uzaklığın son noktasını anlatır. Çünkü senden olan bir şey, sana tamlama yapılamaz. Çünkü başkalık bulunmadığı için bir şey kendisine izafe edilemez. İşte bu, kavuşmanın (ve bir olmanın) son derecesidir. Sana izafe edilmeyen bir şey ise, senden değildir ki, bu da, uzaklığın son noktası-

dır. Çünkü seninle onun arısında başkalık gerçekleşmiştir. Bu meseledeki izafet (tamlama), insanın elinin insanın parçası olması, insanın canının insandan olmasına benzer. Çünkü insanın canlı olması, insanın zatındandır. Zatının aynıyken 'zatının onsuz yapamayacağı bir şey' olarak canlılık insana izafe edilir. Bu izafeyi örnek alırsan, mümkünlerin özü gereği varlığı zorunlu ile ilişkisi hakkında değindiğimiz hususu anlarsın. Çünkü mümkün için imkân, özü gereği zorunludur. Dolayısıyla bu hakikat sürekli ona eşlik eder. Çünkü mümkün olmak, bir yandan onun kendisiyken öte yandan ona izafe edilmiş bir şeydir. Böylece kendisinden olan bir şey, ona izafe edilmiştir.

İşte bu, '*Bütün iş Allah'a aittir*'[350] ayetinin anlamıdır. Başka bir ifadeyle, (daha önce nefse ait olan ve Allah'a ait olan kısım diye yaptığımız tasnifin ötesinde) senin nitelendiğin ve Hakk'ı nitelediğin her şey Allah'a aittir. Öyleyse, 'sana ait olan şeyi bana ver' ifadesinde geçen 'şey' edatını niçin başka türlü anlamıyorsun ki? Bu ifade, işaret yönünden olumsuzlama, delalet yönünden ise isim olarak anlaşılabilir. Bu yorumla, sana ait olanı bana ver demektir. Bu ifadenin kökeni ise, 'maliyye'den gelir. Bu nedenle ayette '*onların mallarından al*'[351] denilmiştir (mal ve ma-leke ilişkisi). Yani, onların mallarında bulunup kendilerine ait olmayan (ma-leke, sana ait olmayan), aksine kitabımda zikrettiğim kimselere bir sadakam olan malı al! Allah böyle der. Onun şöyle dediğini görmez misin: Allah bize mallarımızda zekât ya da sadaka farz kılmıştır. Burada Allah, mallar kelimesini sadakanın zarfı (mallarında) yapmıştır. Zarf ise, mazruf değildir. Öyleyse, sadaka malı senin sahip olduğun şey değildir. Bilakis sana ait olan şey, onun zarfıdır. Dolayısıyla Allah, senden sana ait olan bir şeyi istemedi.

Nefislerdeki (can) zekât ise, mallardaki zekâta göre daha vurgulu-dur. Bu nedenle Allah satın almada onları öne geçirip şöyle demiştir: '*Allah müminlerin canlarını ve mallarını satın aldı.*'[352] O halde, kul Allah yolunda canını ve malını infak eder. Allah izin verirse, öğreneceğin başka hususlar bu bölümde gelecektir.

VASIL

Zekâtın Farz Olması

Zekât Kitap, Sünnet ve İcma ile farzdır. Bu konuda hiçbir görüş ayrılığı yoktur.

(Meselenin batınî yorumuna gelirsek) Herkes, Allah'tan başka her şeyin varlığının Allah'a bağlı olduğunda görüş birliğine varmış, bu görüş birliğinden dolayı herkes varlıklarını Allah'a dayandırmıştır. Bu konuda hiç kimse arasında bir görüş ayrılığı yoktur. İşte varlığın zekâtı hakkındaki görüş birliğinin (batınî) yorumu budur. Böylece Allah'a ait olan şeyi, Allah'a bıraktık. Şu halde Allah'tan başka mevcut yoktur. Bu konuda Kitaptan delile gelince Kur'an-ı Kerim, *'O'nun vechinden (zat) başka her şey yok olacaktır'*[353] der. Vech ise, varlıktan başka bir şey değildir. Bu ise, zatların ve varlıkların ortaya çıkmasıdır. Sünnetten delil ise, 'Allah'tan başkasının güç ve kuvveti yoktur' ifadesidir. Zekâtın farz oluşunun akli ve dinî yorumu budur.

VASIL

Kime Zekât Verilir

Bilginler hür, akıllı yetişkin, tam nisap miktarına sahip her müslümana zekâtın farz olduğunda görüş birliğine varmıştır. Görüş birliği konusu budur. Bununla beraber öksüze, deliye, köleye, zimmet ehline, mülkiyeti eksik olana farz olup olmadığı hususunda ise, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Mülkiyetin eksikliğine örnek olarak, borcu olan ya da alacağı olan kimseyi veya rehin malı verebiliriz.

VASIL

Görüş Birliğine Varılan Şartların Yorumu

Müslüman, istenilen şeye boyun eğen demektir. Allah'tan başka herkesin varlığını Allah'a dayandırmaya boyun eğdiğini söylemiştik. Onlar, varlıklarını sadece Allah'tan kazanmıştır ve Allah sayesinde (*bi*-llahi) olmaksızın varlıkları devam edemez. Hürriyet de bunun gibidir, çünkü bu durumdaki kişi hürdür. Başka bir ifadeyle, Allah'ın yaratıklarından hiç biri onun varlığına sahip değildir. Yetişkinliğin batınî yorumu ise, Rabbinin hak ettiği şeylerle hak etmediklerini ayırt edebilme yeteneği demektir. Kişi bunun farkına vardığında, hiç kuşkusuz, bütün işleri Allah'a havale etmesi gereken bir sınıra ulaşmış demektir. Bu da, kendisine farz olan zekâttır. Akıl ise, nefsine ilham ettiği ya da peygamberinin diliyle gönderdiği hitabında Allah'ın kendisinden istediği şeyleri bizzat Allah'tan anlamak demektir. Varlığını Yaratanın varlığıyla sınırlayan kimse hiç kuşkusuz nefsini anlamış demektir. Akıl, 'hayvanın bağlanması' anlamındaki 'ikal' kelimesinden türetilmiştir. Gerçekte ise, 'hayvanın bağlanması' akıldan türetilmiştir. Çünkü akıl, hayvanın bağlanmasından öncedir. Bir iple bağlandığında hayvanın serbest dolaşmaktan engelleneceği ve sınırlanacağı bilinmeseydi (akl), onu 'bağ' diye isimlendirmezdi.

Zekât verecek kimsenin nisap miktarına sahip olmasına gelirsek, daha önce Müslüman olmak, hürriyet, yetişkinlik ve akıl hakkında ifade ettiğimiz gibi, bir insanın nisap miktarına sahip olması, varlığının ta kendisidir. Burada tam sahip olmak ifadesi şu anlama gelir: Tam, eksiğin bulunmadığıdır. Eksiklik ise, yokluğa ait bir niteliktir. (Gazzâlî) Şöyle demiştir: 'Eksiklik yokluk iken tam olan varlıktır.' Bu, İmam Ebu Hamid'in şu ifadesinin anlamıdır: 'İmkanda bu âlemden daha güzeli yoktur (olabilecek âlemlerin en güzeli).' Çünkü onun örneksiz yaratılışı, başka bir şey değil, bizzat varlığının kendisidir. Yani, imkânda onun varlığından daha güzeli yoktur. Çünkü âlem, özü gereği mümkündür ve varlıktan başka bir şey kazanmamıştır. Dolayısıyla imkânda varlıktan daha güzeli yoktur ve o da gerçekleşmiştir. Çünkü mümkün için Hak-

tan varlıktan başkası meydana gelmez. İşte bu, 'tam sahip olmak' ifadelerinin yorumudur.

VASIL

Bilginlerin zekâtla ilgili görüş ayrılığına düştükleri hususlardan biri yaşça küçük olmaktır. Bazı bilginler, küçüklerin mallarında zekâtın farz olduğunu ileri sürmüşken bazı bilginler yetimin malına sadaka düşmeyeceğini söylemiştir. Bazı bilginler ise, toprakta yetişen ile yetişmeyen malları ayırt ederek, toprakta yetişen mallara zekât düşeceğini, bunun dışındaki mallarda zekât bulunmadığını söylemiştir. Bazı bilginler ise, malları ayırt ederek altın ve gümüşün dışındaki mallarda zekat verilebileceğini ileri sürmüştür.

VASIL

Batınî Yorum

Yetim, babası ölmüş, kendisi de yetişkin olmamış kimsedir. Başka bir ifadeyle yaş olarak yetişkin olmamış ya da malını gözetecek olgunluğa ulaşmamış, sakalı çıkmamış veya cinsel olgunluğa ulaşmamış kişidir. Allah şöyle buyurur: '*Doğurmamıştır.*'[354] Başka bir ayette ise '*Çocuğu olmaktan münezzehtir*'[355] buyurur. Hak yarattığı hiçbir kimsenin babası olmadığı gibi yaratıklarından hiç biri de O'nun çocuğu değildir. Allah böyle bir şeyden münezzehtir! Yükümlülüğün malla ilgili olduğunu dikkate alan kimse zekâtın yetime farz olduğunu; yükümlülüğün mal sahibiyle ilgili olduğunu dikkate alan kimse ise, yükümlü olmadığı için zekâtın yetime farz olmadığını söyler. Varlığının Allah'a ait olduğunu dikkate alan kimse, (yetim olduğu için) zekâtın farz olmadığını söyler, çünkü farz olsaydı, onu kabul edecek kimse bulunmazdı. Allah'tan başka kimse yoktur. Varlığın mümküne izafesini -ki daha önce varlıkla ni-

telenmemişti- dikkate alan ise, zekâtın farz ve bunun zorunlu olduğunu kabul etmiş demektir. Çünkü izafenin anlaşılır bir etkisi olmalıdır.

Bu nedenle varlıklar iki kısma ayrılır: kadim ve hadis (sonradan var olan). Mümkünün varlığı hadistir. Yani, bu nitelik onun için sonradan meydana gelmiş demektir. Bu taksimde, mevcudun hadis mi kadim mi olduğu sorununa girmeyeceğiz. Çünkü bize göre bir şeyin hadis olması, bizim nezdimizde hadis olmaktan önce bir varlığı olmadığını göstermez. *'Rablerinden onlara hadis bir söz geldiğinde'*[356] ayeti buna yorumlanır. Söz konusu olan, Allah'ın kadim kelamıdır ve insanların nezdinde hadis olmuştur. Nitekim şöyle deriz: 'Bu gün bize bir misafir geldi.' Onun bize gelmesi, bize gelmezden önce varlığı olmadığı anlamına gelmez.

'Hadis' varlığın kendisiyle nitelenen mümküne ait bir hak olmayıp başkasına ait bir hak olduğunu dikkate alan kimse, yetimin zekât vermesinin farz olduğunu söyler. Çünkü bu varlık, mümkünün nitelendiği konuda varlığı zorunlu olana ait bir haktır. Nitekim zekâtın yetime farz olduğunu dikkate alan kimse de, malda yoksulların hakkı olduğunu dikkate almıştır. Malda tasarruf yetkisi olan veli, bu zekâtı verir. Zekâtın bir ibadet olduğunu dikkate alan kimse ise, zekâtı yetime farz saymaz, çünkü yetim yükümlülük sınırına ulaşmamıştır. Biz, bu hususa şu mısrayla işaret ettik:

Rab Haktır, kul da Haktır
Kimdir yükümlü? Keşke bilseydim

Bu durum, yetişkinle ilgilidir. Yaşça küçük olan sorumlu değildir ve o yetimdir. Bütün ibadetler böyle değerlendirilir. Çünkü bir şey kendisine ibadet etmez.

Bir arif böyle bir dereceye ulaşır ve Allah'tan başka kimsenin bulunmadığı ona görünürse, Allah'ı bilmeyenlerin düştüğü hataları işlemekten korkar. Onlar, yükümlülükleri ortadan kaldıran ve Şari'nin kınadığı kimselerdir. Böyle bir şeyden Allah'a sığınırız!

Arif, (Allah'tan başka kimsenin olmadığını öğrendiği) bu esnada ilahi isimlere bakar ve onların hükümlerinin birbirine dayanıp ve pek çok yerde zikretmiş olduğumuz gibi ilgileri bakımından birbirlerine gö-

re üstün olduklarını görür. Arif, bu yönden ve bu bakışla ibadetleri farz sayar. Çünkü içinde bulunduğu hal ve vakitte hükmün sahibi olan ilahi bir isim kendisine hitap ettiğinde, bir yerin kendisiyle bilfiil varlık kazandığı bir isimden meydana gelecek fiil orada ancak bu sayede ortaya çıkabilir. Böylece, bunu kendisinden istediğinde, diğer ilahi ismin o yeri harekete geçirmesi gerekir. İşte bu harekete geçirme, 'ibadet' diye isimlendirilir. Tevhit kapsamında, yükümlülüklerin ispatı hususunda varılabilecek son nokta budur. Böylece emreden emredilen, konuşan dinleyen haline gelir.

Toprakta yetişen ve yetişmeyen şeyleri ayırt etmeye gelirsek, bu görüşü kabul edenin dikkate aldığı şey, varlıkla nitelenmiş şeyi temizleyecek olandır. O mümkünün varlığını varlığının izafe edildiği şeye izafe ederse zekât olmayacağını söyler. İzafe etmez ve ondan ortaya çıkmasını dikkate alırsa, vacip olduğunu söyler.

Altın ile başka malları ayırt eden kimseye gelirsek, altın kemal ya da kemale benzeme özelliğidir. Onun dışındakiler ise, kemal veya kemale benzeme derecesinden aşağı olmuş ve eksiklikle nitelenmiştir. Bu durumu dikkate alan kişi, kendisini eksiklikten temizlemek için nakısta zekâtı farz görmüş, kemalde farz görmemiştir. Kamil başkasında bulunamaz, çünkü kemal, sadece birlikte olabilir.

Bunlardan biri de, müslümanların koruması altındaki Hristiyan ve Yahudilerdir (zimmet ehli). Çoğunluk, bunların zekât vermeyeceği görüşündedir. Bir gruptan ise, Benî Tağlib Hristiyanlarının katmerli bir şekilde zekât vermesi görüşü aktarılmıştır. Müslümanlardan hangi şeylerde ne alınıyorsa, onlardan da o alınır. Bir grup bunu söylemiş ve Hz. Ömer'in Hristiyanlara böyle davrandığını aktarmıştır. Onlar, böyle bir davranış esaslarla çelişse bile, bir yorum olduğunu düşünmüş gibidir.

Benim görüşüm kâfirden zekât alınamayacağıdır. Bütün farzlar ile birlikte zekât da kâfire farz olsa bile, inanmadıktan sonra sorumlu oldukları herhangi bir şey kâfirden alınamaz. Kitap ehlinden olduğunda ise, bize göre, o konuya bakmak gerekir, çünkü onlardan cizye almak, Şari'nin içinde bulundukları dinlerini onayladığı anlamına gelebilir. Bu yorumla dinleri onlar için meşrudur ve bu durumda dinlerini uygulamaları farzdır. Dinlerinde zekât vermek bulunduğu için zekât getirirlerse, kabul edilir. En iyisini Allah bilir! Müşrikten zekât istenilemez, fakat

zekâtı getirirse onu kabul ederiz. Allah şöyle der: *'Zekât vermeyen o müşriklere yazık olsun!'*[357] Başka bir ayette ise *'kâfirlere de ki: Yaptığınız işe son verirseniz, geçmiş günahlarınız bağışlanır.'*[358] Burada kâfir, birleyen değil, şirk koşandır.

VASIL

Allah şöyle buyurur: *'Onlar bir mümin hakkında il ve zimmeti gözetmez.'*[359] Ayette geçen *il*, Allah demektir ve Allah'ın isimlerinden biridir. Zimmet ise, ahit ve sözleşme demektir. Meşru bir sözleşmeye vefa göstermek, sözleşmenin zekâtıdır. Öyleyse zimmîlerin zekât sorumluluğu vardır, çünkü onlar yaptıkları sözleşmeye vefa göstermek zorundadır. Onlardan zekâtı düşüren kişi, zimmîyle sözleşme yapıldığında, sözleşmede iki tarafın eşit olduğunu kabul eder. İki kişiyi eşit sayan ise onları benzer yapmıştır. Allah ise şöyle der: *'Onun benzeri bir şey yoktur.'*[360] Dolayısıyla, ortak koşanın birlemesi kabul edilemez. Şirk koşan kişi, Allah'ın büyüklüğünü onaylar, çünkü o *'biz onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz'*[361] der. Bu ise, hiç kuşkusuz, birlemedir. Bununla beraber şeriat, onun bu sözünü reddetmiştir.

Bilmelisin ki, delil delillendirilen (medlûl) ile çelişir. Delillendirilen, tevhittir ve delil ona zıttır. Dolayısıyla tevhit, diye bir şey yoktur. Tevhidin delilini tevhidin kendisi yapan kimse, zekâtın kendisine farz olduğu kimse olamaz. Dolayısıyla bu yorumla zimmîye zekât yükümlülüğü düşmez. Zekât temizliktir, dolayısıyla imanın bulunması gerekir. Çünkü iman iç temizliğidir. Bizce geçerli iman, söyleyenin bildirdiği tarzda bir sözü söylemek ya da bildirenin sözünden dolayı o şeyi yapmak demektir; yoksa aklın kanıtından dolayı onu yapmak ve söylemek geçerli iman değildir.

Şirki anlamak, tevhidin eşyaya yayılmış olmasından dolayı, incelenebilecek en güç konulardan biridir. Çünkü fiilde kesinlikle ortaklık olamaz. Özel mertebesi olan herhangi birinin mertebesine ortak koşulamaz. Ortada ise, sadece özel mertebesi olanlar vardır. Fakat şeriatta dikkate alınan şirk mevcuttur ve ona göre cezalandırma yapılacaktır.

TAMAMLAYICI VASIL

Bilmelisin ki, kâfirler şeriatın aslıyla sorumludur. Bu asıl, peygamberin Allah'ın katından getirdiği her şeye inanmak demektir. Bunun yanı sıra, hükümlerin asıl ve ayrıntılarıyla da sorumludurlar. Bu da, Hz. Peygamberin, 'Bana ve getirdiğime inanmalısınız' hadisinin anlamıdır. Kast edilen şey, hitabın gerektirdiği şekilde yapmak ya da terk etmek demektir. O halde, gönüllü sadakanın gönüllü olduğuna inanmak vaciptir ve bu şeriatın ilkelerindendir. Sadakayı vermek ise, bir fer ve ayrıntıdır. Bu sadakayı vermek ve kendisine inanmada, farz sadaka ile arasında herhangi bir fark yoktur. Ödülde eşit olmasalar bile, bu durum asla ve ilkeye zarar vermez. Bunlar bir açıdan ayrılsalar bile hiç kuşkusuz daha güçlü bir açıdan birleşirler.

O halde iman asıl, amel ise, hiç kuşkusuz ki bu aslın bir feridir. Bu nedenle müminin kendisine itaatin katışmadığı saf bir günahının olması mümkün değildir. Katıştıran ise, günahkâr-mümindir. Çünkü mümin günahkâr olduğu bir işin günah olduğuna inanır. İnanmak farzdır ve kuşkusuz bir farzı yerine getirmiştir. Öyleyse, mümin günah işlerken sevap alır. İman ise, günahtan daha güçlüdür.

Zimmet ehline zekât düşmez. Başka bir ifadeyle, vermeleri kendilerinden sorumluluğu düşürmez. Bununla beraber, zekât şeriatın bütün diğer farzları gibi, onlara da farzdır. Zekâtın onlara sevap kazandırmayışının nedeni, zekâtı geçerli yapacak şartın bulunmayışıdır. Bu şart, zekâta ya da şeriatın getirdiği şeylerin bir kısmına değil, getirmiş olduğu her şeye inanmaktır. Zimmî zekâta ya da bazı farzların farz olduğuna ya da bazı nafilelerin nafile olduğuna inanıp tek bir farza ya da bir nafileye inanmasaydı, imanı geçerli olmazdı. Bununla beraber, herhangi bir zimmîden zekât isteyemeyiz, fakat kendiliğinden getirirse onu geri çeviremeyiz çünkü biz istemeden getirmiştir. Bu durumda hükümdar, Müslümanların hazinesi için o malı alır. Bununla beraber, onu zekât olarak almaz ya da geriye çevirmez. Geriye çevirirse, hiç kuşkusuz ki, Hz. Peygamberin emrine isyan etmiş demektir.

Köleye gelirsek, insanlar onun hakkında üç görüşe ayrılmıştır: Bazı kimseler, malına tam bir mülkiyetle sahip olmadığı için kölenin malında kesinlikle zekât bulunmadığını söylemiştir. Efendisi malı kölesinden

alabilir. Efendisi de tam olarak mala sahip olamaz, çünkü kölenin eli malda tasarruf eder. O halde kölenin malında zekât yoktur. Başka bir grup ise, kölenin malının zekâtının efendisinin görevi olduğu görüşündedir. Çünkü malı almak efendinin hakkıdır. Başka bir grup ise, kölenin malında zekât bulunduğunu söylemiştir. Çünkü hür insanın tasarrufuna benzetilerek mala sahiplik, malı kullanma bağlamında zekât vermeyi gerektirir.

Şeyhimiz şöyle der: 'Kölenin malında zekât bulunmadığını söyleyenlerin çoğu, azat edilinceye kadar sözleşmeli kölenin malında da zekât bulunmadığı görüşündedir.' Ebu Sevr ise şöyle der: 'Sözleşmeli kölenin malında zekât vardır.' Benim görüşüm şudur: Burada şu ihtimaller vardır: Ya zekâtın malda bir hak olduğu görülür ve mal sahibi dikkate alınmaz. Bu durumda, şart gerçekleştiğinde, hükümdarın bütün mallardan zekât alması gerekir. Bu şartlar, nisap miktarı ve bir yıl süreyle mala sahip olmaktır. Zekâtın mal sahiplerine farz olduğunu düşünenler, zikretmiş olduğumuz görüşleri ileri sürer. En uygunu malda yetkili olan kimsenin ondan zekâtı çıkarıp vermekle sorumlu olduğudur.

Bu meselenin batınî yorumu şudur: Köle ve sahip olduğu her şey efendisinindir. Efendisi emrederse kölenin itaat etmesi vaciptir. Zekât, Allah'ın zikredilen sınıflara ait olmak üzere malda vacip kıldığı bir haktır ve mal da müminlerin elindedir. Çünkü her malın bir sahibi ya da kendisinde tasarruf hakkına sahip biri vardır. Zekât (yükümlülüğü), malı elinde tutan kimseye verilmiş bir emanettir ve bu emanet, belirtilen sınıflara aittir. Zekât, hür ya da kölenin malı değildir. Öyleyse, müminlerin içinden ister hür ister köle olsun, malında bulunduğu yetkili kimse tarafından zekâtın (sahibi olan kimselere) verilmesi farzdır. Herkes Allah'ın kölesidir.

Dolayısıyla (gerçekte) kölenin zekât verme zorunluluğu yoktur, çünkü o, bir emaneti yerine getirmiştir. Onun emaneti yerine getirmesi, hakkı sahibine ulaştırması demektir. '*Çünkü Allah emanetleri sahiplerine ulaştırmanızı emreder.*'[362] Zekâtın içinde bulunduğu malı temizlemesi ise, 'zekât' sayesinde gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, zekâtı maldan çıkarmakla mal temizlenir. Zekât vermek, mal sahibi olan efendiye düşer. Onun efendiye düşmesi, yaratıklarına karşı Hakk'ın nefsine zorunlu kıldığı (rahmet) bakımından böyledir. Örnek olarak '*Rabbiniz nefsine rah-*

meti yazmıştır"[363] ve '*ben onu yazacağım*'[364] ya da '*müminlere yardım etmemiz üzerimizde bir haktır*'[365] ya da '*Sizinle yaptığım sözleşmeyi yerine getiririm*'[366] gibi ayetleri verebiliriz. Öyleyse, zikrettiğimiz bu konulardan bir ilke gören herkes, kölenin malı hususunda kendi görüşüne varmıştır.

VASIL

Görüş ayrılığına düşülen kişilerden biri de, borçlu zenginlerdir. Bu borçlar, onların mallarını ve zekât verilmesi gerekli servetlerini aşar. Bununla birlikte o insanlar, zekât verilebilecek miktarda bir malı da ellerinde tutmaktadır. Bazı bilginler, ister tohumlu mal olsun ister olmasın, borç çıkarılıncaya kadar malda zekât bulunmadığını söylemiştir. Borç çıkarıldıktan sonra zekât gereken miktar geride kaldığında zekât verilir, aksi halde verilmez. Başka bir grup ise, borcun tohumlu ürünlerin zekâtını değil, onun dışındakileri engellediğini söylemiştir. Başka bir grup ise, borcun altın ve gümüşten zekât vermeyi engellediği görüşündedir. Başka bir grup, borcun zekâtı kesinlikle engellemediği görüşündedir.

Meselenin batınî yorumu şudur: Zekât bir ibadettir. Dolayısıyla o, Allah'ın bir hakkıdır. Allah'ın hakkı, yerine getirilmeye daha layıktır. Hz. Peygamberden böyle rivayet edilir. Allah zekâtı yüce Kur'an-ı Kerim'inde zikrettiği sınıflara ait bir hak yaptı. O, önünden ya da ardından yanlışın giremediği övülen ve hikmet sahibinin katından indirilmiş kitaptır. Borç ise, düzenlenmiş bir haktır. O halde, borcun zekâttan önce verilmesi daha doğrudur.

VASIL

Görüş ayrılıklarından biri de, sahibinin elinde olmadığı halde başkasının zimmetinde bulunan maldır. Bazı bilginler, alınıp sahibinin elinde bir sene kalıncaya kadar onun zekâtının olmadığını söylemiştir. Benim görüşüm de budur. Bazı bilginler ise, sahibi malını aldığında

geçmiş seneler için de zekâtını verir demiştir. Bazı bilginler ise, borçluda iki sene kalsa bile, bir senelik zekâtını verir demiştir. Bu durum, bir bedel karşılığında alacaklıda bulunduğunda böyledir. Bir bedel karşılığında olmaksızın alacaklıda bulunduğunda ise, bir sene beklenir.

Meselenin batınî yorumu şudur: Allah'tan başka sahip yoktur. Allah'ın bir şeye sahip yaptığı kimse ise, sahip olduğu şeyden tasarruf imkânı bulan kimsedir. Bu durumda, şartına göre zekât vermesi farzdır. Burada, geçen zaman dikkate alınmaz, çünkü insan vaktinin oğludur (ibnü'l-vakt); ne geçmiş zamanın ne de gelecek zamanın oğludur. Bununla beraber insan geleceğe niyet edip geçmiş hakkında temennide bulunabilir. Fakat bütün bunlar, şimdiki zamanda yapılır. Şu halde insan, geçmiş ya da gelecek zamandan değil, şimdiki zamandandır.

Dolayısıyla, bu malla ilgili olarak 'borçlunun elinde bulunduğu geçmiş zaman dikkate alınmaz.' Çünkü insan, Allah ile beraber sürekli fetihler içindedir. (Diğer görüşe gelirsek) Mal sahibi, Allah'tır, dolayısıyla geçmiş senelere karşılık o mala zekât düşer. Hz. Peygamber şöyle der: 'Babanın yerine hacca git.' Hz. Peygamber, bir ölü yakınına ölünün üzerinde kalan Ramazan orucunu yerine getirmesini emretmiştir. Burada söz konusu olan, üzerinde farz bulunup (yerine getirmezden ölenin) kendisi adına hac yapılan veya oruç tutulan kimseye amelin ürününün (sevap) ulaştırılmasıdır. Aksi halde, aşırıya giderse onun başka bir hükmü vardır.

Bununla beraber, bir insan adına hacca gitmek veya bir amel yapmak, yapan kişinin bunların kendisi adına yapıldığı kimseye verdiği bir sadakadır; hakkında amel yapılan kişi, ölü ya da diri olabilir. Şu var ki, başkasının amel yapmasıyla yaşayan kişiden sorumluluk düşmez. Ameli yapmaya gücü yetmediğinde yükümlülük düşer. (Ölünün veya hastanın) velisi farzı yerine getirdiğinde, farzı yerine getirenin sevabını kazanır. Bu durum, sadece belirttiğimiz hadise göre, hac için geçerlidir. Burada sevap, onun için alınmış değildir. Şu var ki kendisi adına amel yapılan kişi ölmüş ve ahirete göçmüş olabilir. Söz konusu kişi yaşıyorsa, sevabı alan vekil, o da Allah'tır. Onu aldığında ise, ahirette dünya da kendisi için işleyene bunu verir.

VASIL

Bu konuyla ilgili batınî yoruma devam edersek, bir insan 'malım olsaydı onunla iyilik yapardım' diye temennide bulunabilir. Böyle bir temenniye karşılık, Allah kendisine amel edenin sevabını yazar. Çünkü onun niyeti amelinden daha hayırlıdır. Bu nedenle, en yetkin bir şekilde sevap verilir. Hâlbuki mal başkasının elindedir ve kendisi hiçbir şeye sahip değildir. Temenni ettiği mal meydana geldiğinde ya da temenni ettiği şeyden o iyiliğin ameline ulaşmasını sağlayacak kısım gerçekleştiğinde ise, niyetlenmiş olduğu o iyiliği işlemesi gerekir. Bunu yapmazsa, niyet ettiği şeyin sevabı yazılmaz. Halbuki temenni ettiği şeyi kazanmazdan önce ölürse, niyet ettiği şeyin sevabı kendisine yazılır. Allah şöyle buyurur: '*Mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir.*'[367] Yani bunlar, iddianın doğru ve yalan olmasında delil ortaya koymak için bir sınanmadır.

VASIL

Görüş ayrılığı bulunan hususlardan biri de, kökleri saklı meyvelerin zekâtı hakkındaki görüş ayrılığıdır. Bazı bilginler, bu malların zekâtlarının verileceğini söylemiş, bazı bilginler ise zekâtlarının verilemeyeceğini söylemiş, bazı bilginler ise yoksullar için saklanmış olmakla -ki bu durumda zekât yoktur- bizzat bir topluluğa ait olmayı ayırt etmiştir. Bir topluluğa ait iseler, onlar için zekât vardır. Ben ise, her kimde olursa olsun, belirli ya da belirsiz olarak bu mallara zekâtın farz olduğunu kabul ediyorum. Bir grubun belirlenmesi söz konusu olduğunda, zekâtı vermek onlara düşer. Belirlenmeden olduğunda ise, hükümdarın vekalet yoluyla onlardan zekât alması gerekir.

Bu meselenin batınî yorumu şudur: Meyve, yükümlü insanın ameli demektir. Amel ise, namaz, oruç vb. gibi bütünüyle Allah için olabileceği gibi zekât gibi başkalarının hakkının bulunduğu ameller de olabilir. Şu var ki, amel meşrudur. Örnek olarak, insanın bir amel yapıp, 'bu, Allah ve sizin içindir' demesini verebiliriz. Ya da 'benim için sen ve Al-

lah'tan başkası yoktur' der. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bu Allah ve sizin hatırınız içindir' diyen kimsenin ameli sizin içindir, Allah'a ait onda bir şey yoktur.' Sonra Hz. Peygamber bu söz sahibine şöyle demeyi emretmiştir: 'Bu amel Allah içindir, sonra falanca içindir.' Böylece ortaklık bildiren bağlaç ifadeye katılmamıştır. İşte bu bir yandan Allah için olduğu gibi aynı zamanda insanlar için yapılan bu amel, aslı alıkonmuş malın zekâtına benzer. Hz. Peygamberin -'ve' bağlacıyla değil- 'sonra' edatıyla 'sonra falancanındır' demesinin anlamı budur. Bu zekâta ilave olan, bu üründen kendisine verilecek olan kimsenin elinde kalacak kısımdır.

Böyle bir mala zekâtın düştüğünü kabul etmenin batınî yorumu budur. O malda zekât bulunmadığı, yani o malda Hakk'a ait bir hak olmadığı düşüncesinin batınî yorumu ise, 'O sizin içindir (yüzleriniz içindir)' ifadesidir. Yani, Allah'ın onda herhangi bir hakkı yoktur. Zekâtın yoksulların bir hakkı olduğunu düşünen kişi, batınî yorumda tohumları saklanan meyvelerin zekâtının efendinin yanında hapsedilip asla azat edilmeyecek kölenin bir ameli olduğunu düşünmüştür. Şöyle der: 'Amel işlenişi bakımından Allah'a aittir. Hurilerin ve benzerlerinin de bu amelden bir nasibi vardır.' İşte bu, zekât denilen şeydir. Nitekim bir şair mücahitler hakkında şöyle der:

Adn kapıları açılmıştır
Onların içinden huriler bakmaktadır
Her nerede iseniz koşunuz
Ey gaziler! Acele ediniz
Önlerinizde cennetler vardır.
Orada haz veren güzeller vardır
Derler ki: Atlar koşarken
Bizim mihrimiz sabır ve sebattır

Cihatta sabır ve direnç, ürün karşısındaki zekâta benzer. Amelin kuldan olması, aslını kendinde tutar. Bu durum, *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*[368] ayetidir. Allah, onları sadece kendisine ibadet etsinler diye yarattı. Onlar, kendi nezdinde 'tutulmuş (hapsedilmiş)' kimselerdir. Sonra, Allah ağacın meyvesi konumundaki amellerine

kendisine ait bir pay bir de kula ait pay yerleştirdi. Amelde Allah'a ait pay, ihlastır ve o da ameldendir. Amel sahibi için olan hak ise, amel sahibi için meydana gelecek mükâfat ve ödüldür. Bu ise, sevabın gerektirdiği zekât gibidir. İşte bu, bilginlerin görüş ayrılıklarıyla, aslı saklanan meyvelerin zekâtıdır. Hidayete ulaştıran Allah'tır!

VASIL

Bilginlerin zekâtla ilgili görüş ayrılıklarından biri de, kiralanmış yerin yetiştirdiği ürünün zekâtının kime farz olduğudur. Bazı bilginler, zekâtın ekinin sahibine farz olduğunu söylemiş, bazı bilginler ise, zekâtın toprak sahibine farz olup toprağı işletenin bu konuda bir yükümlülüğünün olmadığını söylemiştir. Ben ilk görüşteyim. Zekât, ekin sahibinin yükümlülüğüdür.

VASIL

Batınî Yorum

İmam, müezzin, cihat eden, sadaka toplayan, kısaca işi karşılığında bir ücret alan herkes, o konuda kendisini ücretle çalıştırandan hakkını alır. Kiralanan toprak ise, sorumlunun ta kendisidir. Onun çıkardığı şeyler ise, bu nefisten ortaya çıkan amellerdir. Gerçek ziraatçı Haktır. Allah şöyle der: '*Siz mi onu ekiyorsunuz, yoksa biz miyiz ziraatçı?*'[369] Toprağın sahibi, Şari olması yönünden Haktır. Nitekim O, ekinde 'başarıya ulaştıran' olması bakımından bulunur. Allah bir peygamberinin şöyle dediğini bildirir: '*Başarım sadece Allah sayesindedir.*'[370]

Allah, hidayet ve başarı tohumunu nefislerin toprağına eker. Nefis toprağı da, ekilen şeye göre bir ürün yetiştirir. Bu topraktan yetişen şeylerde Allah'ın hakkı olduğu gibi bir kısmında da insanın hakkı vardır. Öyleyse, Allah'a ait olan kısım zekât diye ifade edilirken kalan kısmı ise insana aittir. Ücretle çalıştırma ise, dince geçerli bir davranıştır.

Çünkü Allah bizden nefislerimizi satın almış, sonra 'onda bir (öşür)' karşılığında bize kiralamış ve şöyle demiştir: *'İyilik getiren kimseye on katı verilir.'*[371] İyilik, Allah'a verip O'nun da nefislerimizin topraklarında ektiği ve bu iyi ameli bitiren iyilik değildir. Öyleyse, toprağın sahibi Allah'tır. Aynı zamanda O, eken, kiralayan ve kiralanandır. O, zekâtın farz olduğu kimsedir ve sadakaları alandır. Allah şöyle buyurur: *'O, kullarından tövbeyi kabul eden ve sadakaları alandır.'*[372] Fakat, farklı ilişki ve yönlerle. Öyleyse Hak, veren ve alandır. O'ndan başka ilah yoktur ve O'ndan başka fail yoktur. Söz gelişi şöyle olması yönünden şunu gerektirirken böyle olması yönünden ise kendisine bir şey farzdır.

Allah şöyle buyurur: *'Rabbiniz nefsine rahmeti yazmıştır.'*[373] Başka bir ifadeyle, vacip ve farz kılmıştır. Onu herhangi bir zorlayıcı kendisine farz kılamazdı. Bilakis, kendisinden bir lütuf ve size yönelik bir ihsan olarak, nefsine rahmeti farz kılan bizzat kendisidir. İsimlerinin hakikatleriyle bize tanındığı gibi bu isimlerin hakikatlerine göre bütün ilahi şeriatlar sabitleşir. *'De ki, hepsi Allah katındandır. Bu topluluğa ne oluyor ki, neredeyse sözü anlamıyorlar?'*[374] Allah, bu ifadenin devamında şöyle der: *'Sana ulaşan her iyilik Allah'tan, sana ulaşan her kötülük kendindendir.'*[375] Kötülük, seni üzen şeydir. Dolayısıyla sen, kötülüğün etkisinin bulunduğu bir yersin. Kötülük, bir fiil olması yönünden kötü diye nitelenemez. Her fiil, kendisini var eden ilahi bir ismin fiilidir. Bir ilahi ismin böyle bir fiili var etmesi, kendisinden ortaya çıkan bir iyiliktir. Dolayısıyla bu fiil, sadece onu kötü gören ya da kötüleştirdiği kimsede kötü olabilir. Bu ise, insanın nefsidir. Çünkü acıyı ancak bulunduğu kimse bulabilir. Acının hükmü, kendisini var edenden değil, acıyı duyanda ortaya çıkar. Çünkü kötülüğün, öznesinde bir hükmü yoktur.

'Sana ulaşan her kötülük kendindendir'[376] ayetinin anlamı budur. İyilik de böyle olsa bile, iyilik insanda güzel karşılanır. Çünkü o, kendisini var eden Hakk'ın nezdinde de bir güzelliktir. Böylece iyilik, Allah'a izafe edilir, çünkü O, kendiliğinden iyiliği var edendir. Bununla beraber, var edildikten sonra bile, sende onun iyiliği bulunabilir. Fakat meşru olmasının dışında iyilik diye isimlendirilemez. Meşru olması ise, Allah katından olabilir. Dolayısıyla iyilik ancak Allah'a izafe edilebilir.

Bu nedenle kötülüğün 'Hak yönünden iyilik olduğunu' söyledik, çünkü Allah sakınılsın diye onu açıklamıştır. Bununla beraber, kötülük,

bulunduğu kişiyi ya dünyada ya da ahirette üzer. Bazen bir şeyi yapmak değil, yapmamak günah olabilir. Bazen de yapmak günah olabilir. Bazen iyilik bir şeyi yapmak ya da yapmamak olabilir. Bir şeyi yapma veya yapmamada etkin, Hakk'ın o konuda başarıya erdirmesidir. Bu durum, bir şeyi yapmama eyleminin o insana ait olması veya yapmak söz konusu olduğunda ise kendisinden ortaya çıkması yönündendir. Kulun yükümlü olduğu bir şeyi yapmak veya yapmamakta Allah'a ait bir hak vardır. Hakim, söz konusu hakkı Allah adına talep eder. Yapma veya yapmamada Allah'a ait kalan bir hak bütün yönlerinden Allah'a aittir, hiçbir yaratılmışın onda bir hakkı yoktur. Örnek olarak, namaz kılmak ve cezaları uygulamayı verebiliriz. Bir şeyi yapma veya yapmama (yükümlülüğünde, yani vacip ve haramda) herhangi bir yaratılmışa ait bir hak bulunsa bile, onda Allah'a ait bir hak da vardır. Yaratıkların söz konusu fiillerde bulunan haklarına örnek olarak birini dövmek, sövmek, mal gasp etmek gibi kul haklarını verebiliriz. Allah'ın hakkı ise, daha önce zikrettiğimiz haklardır (bir şeyin sadece Allah için yapılması). Öte yandan, bu eylemlerde yaratılmışa ait bir hak da vardır. Allah'a ait olan hak, Allah'ın yaratıklarındaki bütün fiilleri demek olan zekâttır. Hakim (ya da hükümdar), kendisini halife atadığı konuda Allah'ın vekilidir: Dilerse o hakkı alır, dilerse hal ve maslahatın gereğine göre onu bırakır. Bu konuda onun üzerinde bir sorumluluk yoktur. Hakimin bu konudaki tasarrufu, (Şari tarafından belirlenmiş ceza anlamındaki) had bulunmayan durumlarda 'tazîr' diye isimlendirilir. Söz gelişi, hırsızın eli mutlaka kesilir (had cezası). Malı elinden alıp tekrar sahibine iade etmişse, bu durumda hakim serbesttir: Dilerse, kendisinde Allah'a ait belirlenmiş bir hak bulunan bu fiili nedeniyle ona tazir cezası uygular, dilerse tacir cezası uygulamayıp ahirette hakkını doğrudan alması için işi Allah'a havale eder.

VASIL

Bilginler arasındaki görüş ayrılıklarından biri de, haraç toprağa -anlaşma yapılmış Hristiyan ve Yahudilerin elindeki toprak demektir- haraçla (toprak vergisi) birlikte zekâtın farz olup almadığıdır. Bazı bil-

ginler, böyle bir toprakta öşrün (ürünün onda biri), yani zekâtın farz olduğu görüşündedir. Bazı bilginler ise, böyle bir toprak için öşür verilemeyeceği görüşündedir. Bilmelisin ki, zekât ya toprağın ya da tohumun hakkıdır. Toprağın hakkı ise zekât farz değildir, çünkü bir şeyde iki hak bir araya gelmez. Bu iki hak, öşür ve haraçtır. Toprağın hakkı ise, haraç toprağın hakkı, öşür ise, tohumun hakkıdır. Haraç toprağının satımı hususundaki görüş ayrılığı da bilginler arasında meşhurdur.

VASIL

Batınî Yorum

Bedensel ameller ekine, beden toprağa, arzu gücü ise toprak üzerinde hükümran olan kişiye benzer. Bu toprak şeriatın hükmüne geçtiğinde -ki bu, İslam'ın gerektirdiği şekilde amel etmek demektir- toprağın haracı, kendisini idrak sahibi yapması bakımından Allah'ın beden üzerindeki haklarıdır. Bu konu, aklın algılayabileceği bir durumdur. Dolayısıyla bu toprakta Allah'a ait 'haraç' vardır. Nimet verilen kişi şükrederse övülür, nimeti veren ise Allah'tır.

Bu toprak Müslüman'ın eline geçebilir, başka bir ifadeyle şeriat hükmüne intikal edebilir. Bu bağlamda Müslümanlar iki kısımdır: Arif olan ve arif olmayanlar. Arif, iyi amelleri bu toprağa ektiğinde, zekâtın toprağın değil, amelin bir yükümlülüğü olduğunu görür ve zekâtın amelde farz olduğunu anlar. Ameldeki zekât ise, yaptığı amelleri (gerçekte) işleyene -ki Haktır- havale etmektir. Arif olmayan müslüman ise, amelin bedensel güçlere ait olduğunu düşünür. Bu nedenle o güçlerin haraç vermesi vaciptir. Dolayısıyla, iki hak bir araya gelmesin diye zekât bu kişide vacip olmaz. Çünkü arif olmayan müslüman amelini kendisine ait görür. Allah ise, hiçbir nefsi yapamadığı bir şeyden sorumlu tutmaz. 'Bu onların ulaştığı bilgi derecesidir.'

Bu meseledeki son sözümüze gelirsek, toprakta iki hak bir araya gelir ve bu yadırganamaz. Çünkü toprağın bir sahibi vardır. Bu durum, başkasının kendisinde ancak sahibinin izniyle tasarruf etmesine imkân

tanır. Öyleyse, toprakta 'haraç' diye isimlendirilen sahibine ait bir yükümlülük vardır. Sahip toprağı ektiğinde ise, ekilmesi veya ekilmemesi bakımından toprağın durumu değişir. Bu durumda, ekilmiş olması bakımından toprakta başka bir yükümlülük ve hak ortaya çıkar. Öyleyse, ekilmiş olması yönünden toprakta 'öşür' vacip olurken, sahibinin elinde bulunup sahibinin onda hüküm sahibi olması bakımından da haraç vacip olur. Meselenin batınî yorumunda da bunu dikkate alırız.

VASIL

Öşür toprağı (müslümanlara ait toprak) bir zimmînin eline geçip zimmî o toprağı ekerse, bazı bilginler böyle bir toprağa hiçbir şeyin gerekmediğini söylemiştir. Başka bir ifadeyle, bu toprak için ne haraç ve ne de öşür verilir. Numan (Ebu Hanife) ise, şöyle der: Bir zimmî öşür toprağını satın alırsa, toprak haraç toprağına dönüşür. Numan bu görüşüyle adeta öşrün Müslümanların toprağının bir hakkı olduğunu, haracın ise, zimmîlerin toprağının hakkı olduğunu düşünür. Böyle düşünen bir bilginin, zimmînin toprağının Müslümanın eline geçtiğinde öşür toprağına dönüştüğünü de kabul etmesi gerekir.

Meselenin batınî yorumu şudur: Aklın, zatı ve düşüncesi yönünden nefiste bir hükmü olduğu gibi şeriatın da nefiste bir hükmü ve etkisi vardır. Akıl, nefsi kendisiyle satın aldığı bir kuşku vasıtasıyla şeriatın elinden alabilir. Böyle bir durumda nefs şeriatın suretini övdüğü bir amel işlerse acaba Allah onu kabul eder mi? Fakat bu ameller, şeriatın (belirlediği) yönden değil, -şeriat onları övse bile- aklın (belirlediği bir) yönden yapılmıştır. Aramızdan bazı kimseler, böyle birinin amelenin kabul edileceğini ve -birleyen değil-müşrik ise sadece dünyada ödüllendirileceğini söylemiştir; birleyen olursa, ameli kabul edilir ve müminin ödülünden başka bir şekilde (ahirette) ödüllendirilir.

Müminin kinden farklı olmasına gelirsek, çünkü kıyamet günü müminin ameli karşılığında iki ödülü olacaktır: Biri, şeriatla amel eden bir mümin olması yönünden aldığı ödül, diğeri ise o amelin güzel bir huy ve iyilik olması yönünden alacağı ödüldür. Hz. Peygamber, cahiliye döneminde iyilik yapmış Hizam kabilesinden Hakîm müslüman ol-

duğunda şöyle demiştir: 'Geçmişte yaptığın iyiliklere göre müslüman oldun.' Böylece Allah cahiliye dönemindeki iyilikleri karşılığında onu ödüllendirmiştir. İyilik, özü gereği ödülü talep eder. İman ona bitiştiğinde, bu nitelik arttığı için ödül de ziyadeleşir, çünkü onun başka bir hakkı vardır. Öyleyse, şeriatın hükmü öşür, aklın hükmü ise haraçtır.

VASIL

Verilen zekât zayi olabilir. Bazı bilginler, böyle bir durumda yükümlülüğün kalktığını söylemişken bazı bilginler, onu yerine koyuncaya kadar sahibinin borçlu olduğunu ileri sürmüştür. Bazı bilginler ise, malından çıkarması mümkün olduktan sonra zekâtı maldan çıkarmak ile vacip olduğu ve imkân bulduğu ilk anda zekâtı çıkarmayı ayırt etmiştir. Bazı bilginler, zekâtı ödeme imkânı bulduktan birkaç gün sonra verip (zayi olmuşsa) ödeneceği; vacip olur olmaz ödenmişse ve kaybolma aşırı değilse, ödenmeyeceği görüşündedir. Bazı bilginler ise, çoğunluğu zayi olmuşsa ödeneceğini söylemiştir ki, ben de bu görüşteyim. Zayi olan kısım aşırı değilse, verilen zekât kalanı temizler. Bazı bilginler ise, kaybolan malın (zekât değil) malın bütününden sayılacağı görüşündedir. Bu durumda, yoksullar ve mal sahibi, anamaldaki payları ölçüsünde kalan malda ortaktır. Bu durum, aralarında ortak malın bir kısmının kaybolduğu iki ortağa benzer. Bu iki ortak, geride kalan malda daha önceki ortaklık ölçüsünde ortaktır.

Öyleyse bu konuda beş görüş vardır: Birincisi, zayi olan zekâtın genel olarak tazmin edilmeyeceğidir. İkincisi, genel olarak tazmin edileceğidir. Üçüncüsü, zayi olan miktar aşırıysa tazmin edilip böyle olmazsa tazmin edilmeyeceğidir. Dördüncü görüş ise, zayi olan miktar aşırı olursa tazmin edilip böyle olmazsa kalan kısmın zekâtının verileceğidir. Beşinci görüş ise, yoksul ve mal sahibinin kalan malda ortak olmasıdır.

Zekât farz olup zekâtı verme imkânı bulmadan önce malın bir kısmı kaybolursa, bir görüşe göre kalanın zekâtı verilir. Bazı bilginler ise, yoksul ve mal sahibinin durumunun, mallarının bir kısmını kaybeden ortaklara benzediğini ileri sürmüştür. Zekât vacip olup zekât verme imkânı olduğunda ve malın bir kısmı kaybolduğunda ise, bütün bilginle-

rin görüş birliğiyle zekât telafi edilir. En iyisini Allah bilir! Zekâtın farz olmasının zekât memurunun bulunması ve bir yılın geçmesi şartına bağlı olduğunu düşünenlere göre, ayaklı hayvanlarda durum farklıdır. Son görüş, Malik'in görüşüdür.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Hikmeti ehli olmayanlara vermeyiniz, yoksa hikmete zulmedersiniz. Hikmeti ehlinden de sakınmayınız, yoksa onlara zulüm yapmış olursunuz.' Hikmeti 'infak etmek', onun zekâtıdır. Zekâtın verilmesi gerekli bir ehli olduğu gibi hikmetin de bir ehli vardır. Hikmeti ehli olduğunu zannettiğin (fakat) ehli olmayana verdiğinde, hiç kuşkusuz, hikmet zayi olmuş demektir. Bu durum, maldan çıkardıktan sonra zekâtın zayi olup sahibine ulaşmayışına benzer. Bu durumda, kişi zayi ettiği şeyi ödemelidir. Çünkü o, hikmetin kendisinde zayi olacağını öğrenme hususunda ısrarlı davranmayarak, ihmalkâr davranmıştır. Bu durumda, hikmeti yerli yerine koymak için onu bir daha 'çıkarması' gerekir.

Bu konuda iki ortağın durumu ise, daha önce ifade edildiği gibidir. Çünkü hikmet taşıyıcısı, zannıyla hareket ederek, ehli olmayana hikmeti verirse onu zayi etmiş sayılır. Hikmetin verildiği insan hikmete ehil değilse, onda da hikmet kaybolmuştur. Hikmeti zayi eden böyle bir insan, hikmetin hakkının bir kısmını zayi etmiş demektir. Dolayısıyla, hikmeti ehli olmayana veren kişinin yitirdiği kısmı telafi etmesi gerekir. Bunu ise, kendisinde hikmetin zayi olduğu kimsenin durumuna bakarak ona yaraşır bir tarzda konuşmakla yapabilir. Bu sayede, hikmete ehil olmayan kişi de, hikmet sahibinin yardımıyla ona ehil hale gelir. Söz konusu kişi, zayi olan ilk hikmeti eksik anladığı ölçüde diğerinin hakkını da zayi eder.

Diğer konulardaki görüş ayrılıklarının durumu da, batınî yorum bakımından birdir. Öyleyse, Hz. Peygamberin 'Sorulan şeyin cevabını

gizleyen kimseyi Allah ateşe koyar' hadisinin genel olduğunu kabul eden kişi, genel olarak yitirilmiş şeyin telafi edilmeyeceğini düşünür. Hz. Peygamberin 'hikmeti ehlinden başkasına verip ona zulmetmeyin' hadisini benimseyen ise, genel olarak tazmini kabul eder. Hikmetin tazmin edilmesi ise, soru soran kişiye yaraşır bir şekilde verilmesidir. Gerçekte ise, verilen yanıt doğru olmayabilir. Örnek olarak, mekânda bulunmak özelliğiyle nitelenmeyen hakkında mekânda bulunmak şeklindeki bir cevabı (Hz. Peygamber'in 'Allah nerededir' sorusuna cariyenin verdiği 'Göktedir' cevabını onaylamasını) verebiliriz.

Birinci cevaptan o vakitte o meseleyle ilgili soru soranın halinin gereği olan cevaba dönen kişi, verilen cevabın kalanı temizleyeceğini düşünür. Bu durumda, giden ve kaybolan şeyin hükmü, üzerinden yıl geçmeden kaybolan malın hükmü gibidir. Bazı bilginlere göre ise, soru soranın haline bakılmalıdır. Bu yapılmazsa, aşırıya kaçılmış demektir. İnsan soru soranın haline bakıp onun (hikmet sahibine olan) benzerliği nedeniyle hikmete ehil olduğunu zannederek yanılabilir ve tefrite kaçmaz. Böyle bir insan, 'tefrite kaçarsa telafi eder, tefrite kaçmazsa tazmin etmez' diyen kişiye benzer. Beşinci görüş ise, ortaklarla ilgili zikredilmişti.

Bilgin, insanların muhtaç olduğu bilgisinin onlar adına kendisinde bir emanet olduğuna inanmalıdır. Dolayısıyla bilginin bilgisindeki yetkisi, emanetçinin emanetteki hükmü gibidir. Ya da bilgin, bilgisinin insanların kendisindeki bir alacağı olduğuna inanmalıdır. Bu durumda, bilgili kişi borçlu insana benzer. Emanet, borç ve kaybolmanın hükmü malumdur. Böylece, herkese o tarzlara göre hareket eder. Allah en iyisini bilir!

VASIL

Zekât Farz Olmadan Önce Ölenin Durumu

Bazı bilginler, bu durumda zekâtın ana malından verileceğini, bazı bilginler ise vasiyet ederse üçte birlik bölümünden verileceğini, aksi

halde sorumluluğu olmadığını söylemiştir. Böyle düşünenlerin bir kısmı, malın üçte biri kısıtlı kalırsa, diğer bölümden verileceğini, bazı bilginler ise, verilmeyeceği görüşündedir.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Allah yolunun ehli olan bir adama Allah hakkındaki bilgi verilir. Daha önce, bilginin zekâtının onu öğretmek olduğunu belirtmiştik. Dürüst ve (bilgiye) susamış bir mürit gelip bir soru sorarsa, bu soru, sorulan konuda bilenin öğretmesinin farz olduğu vakittir. Bu durum, sene şartının ve nisap miktarının tamamlanmasıyla zekâtın farz olmasına benzer. Âlim sorulan konuda bildiğini öğretmezse, Allah o meseleyi bilenden çekip alır ve o konuyu bilmeyen birine döner; o meselenin cevabını bilgisinin içinde arar, fakat bulamaz. İşte bu, zekât farz olduktan sonra yükümlünün ölümüdür. Çünkü bilgisizlik ölüm demektir. Allah şöyle buyurur: '*Ölüyken hayat verdiğimiz kimse...*'[377] Ya da, bilgiye layık olana öğretmek zorundaki âlim, (ona değil de) bilgiye ehil olmayana öğretir. Bu da, hikmete ehil olan kişideki ehliyeti bilmediği için, âlimin ölümü demektir. Bu bilgisizlik nedeniyle hikmeti ehli olmayana vermiştir.

Öncelikle, dürüst müride bilgi ihsan edilir. Fakat âlim, başkasının ona öğrettiğini duymalıdır. Ya da, daha önce bu âlimin kendisine öğrettiği kişiden o meseleyi öğrenir. Bu durumda, artık kendisini bilmiyor olsa bile, söz konusu mesele ilk bilenin mizanında bulunur. İşte bu 'onun adına ödenir ve ana malından (zekât) çıkarılır' ifadesinin anlamıdır. Bu âlim, müride mazeret belirterek hatasını ve günahını itiraf ederse, Allah o bilgiyi, öğrenmek isteyen kimseye açar. Âlimin hatasını itiraf etmesi, vasiyet eden kimseye benzer. Zekâtın malın üçte birinden verilmesine gelirsek, hasta malının sadece üçte birine sahiptir. Bu durumda, zekât adeta sahip olduğu şeye farzdır. Aynı şekilde, bu âlim de o durumda sadece mazeret belirtebilir. Sahip olmadığı diğer iki üçte birlik kısım da (öğretim karşılığında müridin kendisine duyacağı) minnet-

tir. Bu olaydan sonra, öğretimde ona bir minnet duyulamayacağı gibi o meseleyi unutmuş olacağı için öğretmek (veya zekât) ona farz değildir. Kısaca, böyle bir insan yaptığı hatadan dolayı tövbesini yenileyip Allah ile kendisi arasındaki ilişkide Allah'tan mağfiret dilemelidir. Çünkü Allah tövbe edenleri sever.

VASIL

Sadaka Farz Olduktan Sonra Satılan Mal Hakkındaki Görüş Ayrılığı

Bazı bilginlere göre, böyle bir durumda sadaka memuru, zekâtı aynı maldan alır ve müşteri malın kıymetini satıcıya öder. Bir grup ise, satımın geçersiz olduğu görüşündedir. Bir grup ise, müşterinin alışverişi geçerli sayma ya da reddetme özgürlüğüne sahip olduğu görüşündedir. Öşür ise, meyveden ya da zekâtın farz olduğu tohumdan alınır. İmam Malik zekâtın satana farz olduğu görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim.

VASIL

Batınî Yorum

Allah şöyle buyurur: '*Onu tezkiye eden kurtuluşa ermiştir.*'[3378] Kastedilen nefistir, çünkü Allah nefsi zekâtın farz olduğu bir mala dönüştürmüştür. Kula ise, nefsinin zekâtını vermesi emredilmiştir. Allah 'müminlerden nefislerini satın almıştır.'

Bazı müminler, zekât kendilerine farz olduktan sonra nefislerini Allah'a satmıştır, çünkü kul iman ettiğinde, nefsinin zekâtını vermek zorundadır. Böylece zekât farz olduktan sonra nefsini Allah'a satar. Zekât ya malın kendisindedir ya da aynı mala sahip olanın yükümlülüğünde-

dir. Zekât yükümlünün sorumluluğunda ise, satan kişinin zekât vermesi farzdır. Malda ise, malı satın alan kişi zekâtı ödemek zorundadır. Böylece müşteri zekâtı maldan çıkarır ve değeri satana döner. Zekât, satana farz ise, mal sahibi elinde kalan maldan zekât miktarını verir. Bu durum, müritlerinin nefislerine sahip olan bir mürşit-şeyhe benzer. Şeyh, Allah'a satmazdan önce onların nefislerinden üzerine farz olduğu kadar zekât verir. Çünkü zekât onun nefsine vacip olmuş, yanında bulunan müritlerin nefislerinin zekâtı da onun adına bu zekâtın yerini almıştır. Bu şeyh (böyle bir durumda) alışverişin bozulacağını kabul edenlerden ise, zekâtını verinceye kadar alışverişine döner. Bu durumda, onları Allah'a satar. Müşterinin alışverişi geçerli saymak ya da bozmak hakkını kabul edenlerden ise, bu durum Allah'a kalır: Dilerse kabul eder ve zekâtını verir, dilerse onu satana döndürür ve böylece zekâtını verir.

VASIL

Hibe Malın Zekâtı

Bilginlerin görüş ayrılıklarından biri de, hibe malın zekâtı hakkındadır.

Meselenin yorumu şudur: Bağış yapılan kişi, serbesttir: Dilerse hibeyi kabul eder. Bu durumda, hibede bulunan hakkı bilmiş ve o hakkı sahibine ulaştırmış, kalanı ise elinde tutmuştur. Dilerse, zekâtın farz olduğu miktarı ödesin diye satana iade eder. Kendisine hibe edilen kimse, Haktır. Bu nefisten zekât vermesi gerekenler ise, kendilerinden cennet istenenlerdir. Acaba bu, müminin nefsinden kendileri adına bir hak mıdır, değil midir?

Ellinci kısım tamamlandı, onu elli birinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla

VASIL

Zekâtı Vermeyenin ve Vacip Olduğunu İnkâr Edenin Hükmü

Ebu Bekir es-Sıddîk zekât vermeyenin dinden dönen hükmünde olduğunu düşünerek onlarla savaşmış ve zürriyetlerini kılıçtan geçirmiştir. Ömer b. el-Hattab ise bu konuda Ebu Bekir'e karşı çıkarak, savaşılan kimselerden köle yapılanları azat etmiştir. Çoğunluk Hz. Ömer'in görüşünü benimsemiş, bir grup ise, farz olduğunu inkâr etse bile, herhangi bir farzı yerine getirmeyenin kâfir olacağı görüşüne varmıştır.

VASIL

Meselenin Batınî Yorumu

Bilmelisin ki müminin canı, cennetlerin payıdır. Onlardan kendisinde bulunan hak, zekâttır. Geride kalan kısım ise, Allah'a aittir. Bu ise, satımın geçerli olduğu kısımdır. Allah yolunun muhakkiklerinden bir grup bu görüşe varmıştır. Bunun nedeni, nefislerine zekâtın farz olduğu sınıfların çokluğudur. Cennette müminin nefsinden hak ettiklerini -ki o zekâttır- isteyen bir takım sınıflar vardır. Köşkler, müminden ken-

disine yerleşmesini isterken eşler (huriler), müminden muhtaç oldukları şeyi isterler. İnsanın sorumlu sekiz organına zekât farz olduğu gibi, başka bir yönden, onların zekât almayla da bir ilişkileri vardır. Böylece cennette bulunanlar, kendilerine layık olduğu tarzda, onlara bölüştürülen şeylerin yerini alır.

Vacip olduğunu kabul ettiği halde, bu sınıflardan herhangi birine nefsi üzerindeki zekâtı vermeyen kimse, kâfir değil, zalimdir. Namaz ise, özel olarak farklıdır. Namazda ise durum farklıdır, çünkü namazı terk eden kişi kâfirdir. Çünkü şeriat sadece terk etmek eylemiyle onu kâfir diye isimlendirdi. Şeriatın burada neyi amaçladığını bilmiyorum. Zekâtı vermeyen ise, üzerinde bulunan başkasının hakkını engellediği için sadece zalimdir.

Allah izin verirse, bundan sonra zekâtın vacip olduğu şeyleri zikredeceğim. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

VASIL

Zekât Hangi Mallara Farzdır?

Bilginler, zekâtın türeyenlerle sınırlı sekiz şeye vacip olduğunda görüş birliğine varmıştır. Türeyenler maden, bitkiler ve canlılardır (hayvanat). Madenler altın ve gümüş; bitkiler tohum, buğday ve hurma; hayvanlar ise deve, inek ve koyundur. Üzerinde görüş birliğine varılanlar bu sınıflardır ve bize göre doğru olan da budur. Kuru üzümde ise görüş ayrılığı vardır.

Meselenin batınî yorumu şudur: Zekât insanın sekiz organına farzdır: Göz, kulak, dil, el, mide, cinsel organ, ayak ve kalp. Bu organların her birinin ahirette Allah'ın kendisiyle kulu sorumlu tutacağı vacip bir sadakası vardır. Gönüllü sadakaya gelirsek, insanın her bir damarında bir sadaka vardır. Hz. Peygamber, 'İnsanın her damarına (sülamî) sadaka düşer' demiştir. Sülamî, avucun dışındaki damarlardır. Her tespih bir sadakadır, her tehlil (La-ilâhe illallah) bir sadaka olduğu gibi hamd ü senalar ve tekbirler de sadakadır. Öyleyse, bu organlardaki zekât, bu

sekiz organa farz kılınmış Allah hakkıdır. Allah onu altın ve zikrettiğimiz diğer sekiz şeyde de farz kılmıştır. Bunlar, görüş birliğiyle zekâtın farz olduğu kısımlardır. Böylece müminin Allah'ın her organdaki hakkını eda etmesi gerekmiştir.

Gözün zekâtı, Allah'ın ona farz kıldığı yükümlülüklerdir. Bunlara örnek olarak, harama bakmamak, Allah nezdine yaklaşmaya sebep olacak şeylere bakmayı verebiliriz. Örnek olarak, Kur'an-ı Kerim sayfasına bakmak, âlimin yüzüne bakmak, aile, çocuk ve benzerleri gibi kendisine bakmakla mutlu olunan kimselerin yüzüne bakmak, yanında bulunduğunda Kabe'ye bakmayı verebiliriz. Bir rivayette, Kabe'ye bakan kişiye her gün yirmi rahmet, onu tavaf edene ise altmış rahmet verileceği bildirilir. Gereken yerde kullanma veya gerekli olmayan yerde geri çekmede insanın sorumlu bütün organlarına böyle bakabiliriz.

BEYAN VE AÇIKLAMA

Bilmelisin ki, bu mal sınıfları daha önce ifade ettiğimiz gibi unsurlardan meydana gelen türeyenleri içerir. Bunlar maden, bitkiler ve hayvandı (canlı) ve dördüncü bir sınıf yoktur. Allah, türeyenlerin her bir cinsine kendisini temizleyecek zekâtı farz kılmıştır. Böylece her tür, sahip olmak duygusuyla insanda meydana gelen iddiadan temizlenir. Çünkü türde asıl olan şey, genel anlamda Allah'ın mülkü olması yönünden temizliktir. Eşyanın kendisinden ortaya çıktığı asıl el-Kuddûs ismidir. el-Kuddûs, özü gereği yaratılmışların kirlerinden temiz olan demektir. Dışta ortaya çıktıklarında ise, sahiplik yoluyla insanların iddiaları eşyada meydana gelmiştir. Bu durumda ise onlara, yaratıcılarından başkasına ait sayılmakla aslî temizliklerini ortadan kaldıran bir kir bulaşmıştır. Bu asli temizlik, başkasının sahipliğinden kaynaklanan bu geçici kirlenmeye maruz kalmazdan önce, yaratıcılarına izafe edilmeleriyle kazanılmıştı. Zaten yaratılmış olmak, kir olarak yeterli değil midir?

Söz konusu türlerin kendiliklerinde bir tasarrufları yoktur. Bu nedenle Allah, onların sahiplerine zekâtı farz kılmış, bunu da onların temizliği yapmıştır. Allah, onlarda kendi emrinden bir pay belirlemiştir. Bu pay, ilk sahiplerine nispet edilsinler diye Allah'a döner. Böylece, te-

mizlik kazanırlar. Çünkü Allah zekâtı malların temizlenmesi saydı. Batınî yorumda da durum böyledir. Çünkü bu sorumlu uzuvlar, aslında temizdir. Çünkü onlar ilk yaratılışları üzerinde bulunur ve bu temizlik ve itidal onlarda kaybolmaz. Dikkat ediniz! Kıyamet günü organların şahitliği istenecek ve asıldaki temizlikleri ve itidalleri nedeniyle bu tanıklıkları kabul edilecektir. Çünkü eşyada asıl olan adalettir (itidal ve temizlik). Çünkü onlar, temiz bir asıldan meydana gelmiştir. Kirlenme ise, geçicidir. Allah şöyle buyurur: '*Kulak, göz ve kalp, hepsi sorumlu olacaktır.*'[379] Başka bir ayette ise '*O gün dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerine şahitlik eder*'[380], başka bir ayette ise, '*Derilerine "niçin aleyhimize şahitlik ediyorsunuz" derler*'[381] buyrulur. Başka bir ayette ise '*Kulaklarınızın ve gözlerinizin ya da derilerinizin aleyhinize tanıklık etmesinden niçin korkuyorsunuz?*'[382] denilir. Bütün bunlar, bizdeki her bir parçanın temiz, adil, beğenilen bir tanık olduğunu Allah'ın bize bildirmesidir. Bu, bizim için en hayırlı müjdedir. Fakat insanların çoğu buradaki hayrı ve iyiliği bilmez. Çünkü iş böyle olunca, varış yerinin hayra olması umulur. Kul cehenneme girse de durum böyledir. Çünkü Allah zorlanan-baskı altındaki insana azap etmeyecek kadar yüce, büyük ve adildir. Nitekim Allah '*Kalbi imanla mutmain iken günaha zorlanan kimse*'[383] demiştir.

Şeriatta zorlanan kimsenin hükmü sabit olduğu gibi bilginlerin görüş ayrılığına düştükleri zorlananın tanımıyla görüş birliğine vardıkları tanım bellidir. Zorlandıklarında görüş birliğine varılanların organları, hiç kuşkusuz, kendilerini yöneten ve onlara egemen olan nefsin lehinde tanıklık eder. Nefs, Allah katında (hükümlerine uymakla) yükümlü ve organlarından sorumlu olan şeydir. O, duyu ve güçlerle irtibatlıdır ve bu cisimsel, doğal, adil, arınmış, razı olunmuş ve kendi sözünü dinleyen bu araçlardan ayrılması söz konusu değildir. Dolayısıyla nefsin azabı, ancak bu cisimlere azap etmek vasıtasıyla gerçekleşebilir. Onlar, hayvani ruh kendilerine nüfuz ettiği için, duyulur-maddi acıları hisseden şeylerdir. Nefsin çektiği azap, tasalar, endişeler, vehimlerin baskın gelmesi, kötü düşünceler; (bir hükümdar olarak) raiyesinde (güçler ve duyular) görüp duyumsadığı üzüntüler ve onlara ilişen başkalaşmalardan (kirlenmeler) kaynaklanır. Her sınıf, kendisine yaraşan bir azapla azap görür. Allah ise, iman etmeleri nedeniyle, sonuçta hepsinin mutluluğa varacaklarını bildirmiştir, çünkü zorlanan kimse zorlandığı konuda cezalandırılmaz.

Organlara azap edilmesinin nedeni ise, karşılaştıkları şeylerde canlı olmaları bakımından hazzı duyumsamalarıdır. Onların bu noktadaki durumu, zorla zina ettirilen kimsenin durumuna benzer ki, bu konuda görüş ayrılığı vardır. Nefs ise, organlar arzu ettiği şeyi işlemediği sürece sadece düşüncesi nedeniyle cezalandırılmaz. Hayvani nefs, bir açıdan mecbur olsa bile, özü gereği yardımcıdır. Dolayısıyla nefisler sadece bu araçlar vasıtasıyla bir şey yapabileceği gibi araçlar da fiillerinde nefsani gayelerle hareket eder. Bu nedenle, davranış (nefs ve araçlarının) toplamla ortaya çıktığı gibi azap da toplama bağlı olmuştur. İşin sonunda ise, araçların adaleti (itidali) müminleri mutluluğa ulaştırır ve duyusal azap ortadan kalkar.

Sonra, 'düşündüğü şeyi nefisten gideren şeriatın hükmü' hükmeder. Bu durumda, müminden manevi azap da düşer. Dolayısıyla inananlardan hiç kimseye manevi ya da duyusal azap kalmaz. İşlenen amelden haz alan düşünen ve algılayan-hayvani nefsin çekeceği azap, dünya hayatında alınan hazzın süresi kadardır -zevk günleri ise pek kısadır-. Bununla beraber, amelin zamanıyla örtüşen zaman kısadır, çünkü 'arzuların nefesleri uzundur.' Acı çekenlere gece ne kadar uzun gelirse aynı gece haz ve nimet sahiplerine de o kadar kısa gelir! O halde, sıkıntı vakti sahibine uzun gelirken rahatlık vakti ise pek kısa gelir.

AÇIKLAMA

Bilmelisin ki, zekâtın bir nisabı ve senesi vardır. Başka bir ifadeyle, zamanda ve miktarda bir ölçüsü vardır. Organların zekâtının batınî yorumu da böyledir. Organların da, zaman ve miktarda bir ölçüleri vardır. Nisap miktarı, (söz gelişi) gözün ikinci bakışa ulaşmasıdır (sorumluluk bu esnada başlar), çünkü ancak ikinci bakış kasıtlı olabilir. Duymanın nisabı, ikinci duymaya ulaşmasıdır. Bütün uzuvlarda nisap, ikinciye (eyleme) ulaşmaktır. Bunun nedeni, kastın ikinci aşamada gerçekleşmesidir. Zamansal ölçü de, ona eşlik eder. Şimdi ise, bu konuyla ilgili hususları Allah'ın düşünceye ulaştırdığı ölçüde mesele mesele zikredelim. Başarıya ulaştıran Allah'tır ve O, dosdoğru yola iletendir.

VASIL

Süs Eşyasının Zekâtı

Bilginler, süs eşyasının zekâtı hakkında görüş ayrılığına düşmüş, bazı bilginler onda zekât bulunmadığını, bazı bilginler ise zekât bulunduğunu söylemiştir.

Meselenin batınî yorumu şudur: Söz konusu olan şeyler, süslenmek için kullanılan eşyadır. Süslenmek emredilmiştir. Allah *'Ey Âdemoğulları! Mescitlere girerken süslerinizi alınız'*[384] buyurur. Başka bir ayette ise, *'kulları için çıkardığı zîneti yasaklayan kimdir?'*[385] buyurur. Böylece Allah zineti dünyaya ya da şeytana değil, kendisine izafe etmiştir. Zekât, Allah'ın hakkıdır. Allah'a izafe edilen bir şeyde Allah'a ait hak olamaz, çünkü tümü Allah'ındır. Dolayısıyla, Allah'ın zînetinde zekât yoktur.

Zînet eşyasını dünya hayatının süsü sayan ve onu Allah'ın zînetinden soyutlayan kimseye zekât farzdır. Bu durumda zekât, insanın Allah adına zînet eşyasında bir pay belirlemesidir. Bu pay sayesinde kendisine izafe ettiği kısım hayat bulur, arınır ve temizlenir. Nitekim Allah insana Allah'tan yardım isteyip kendisini yapmakla yükümlü tuttuğu fiillerinde Allah'tan yardım istemeyi emretti. (Gerçekte) Fail, insanlar değil, Allah'tır. Aynı şekilde, dünya hayatının zînetindeki -ki o da Allah'ın kulları için çıkardığı zînetidir- zekâtın da böyle sayılması gerekir. Böylece bilginler, süs eşyasında olduğu gibi, (kendilerine izafe ettikleri) zînet eşyasında da zekâtı farz kılmışlardır.

VASIL

Atların Zekâtı

Bilginler, atlar hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Çoğunluk, onlara zekât düşmediği görüşündedir. Bazı bilginler ise, 'saim' oldukla-

rında, yani döl verdikleri, başka bir ifadeyle erkek-dişi olduklarında kendilerine zekât düşeceğini ileri sürmüştür.

VASIL

Batınî Yorum

Bu ve benzeri hayvan türü, 'Allah'ın zîneti' içinde yer alır. Allah şöyle buyurur: '*At, katır ve eşeği binmeniz için ve zînet olarak yarattı.*'[386] Bunlar, Allah'ın kulları için çıkardığı zînetinin bir kısmıdır. Sonra, at 'savaşma' özelliğine sahip bir hayvandır. Dolayısıyla at, Allah yolunda üzerinde cihat edilen en yararlı hayvandır. Onda baskın olan özellik, Allah'a aidiyettir. Dolayısıyla, atta Allah'a ait bir hak yoktur, çünkü onun tümü Allah'ındır.

Nefsin bineği bedendir. Beden, mizaç ve doğalarının (unsurlar) bileşiminde mümin-temiz nefsin kendisinden istediği Allah'a itaate yönelmek, Allah'ın emrine karşı çıkmamak gibi bir durumdaysa, Allah'a ait demektir. Bu durumda, bütünü Allah'a ait olduğu için kendisinde Allah'a ait hak olmaz. Beden bazen buna imkân veren, bazen ise kendisindeki bir bozukluk nedeniyle buna imkân vermeyecek bir durumdaysa, Allah'a itaatte imkân vermediği hususta nefsin bedeni reddetmesi, ondaki zekât sayılır. Bu durum, namaz kılmak isteyip organlarında bir tembellik ve kırıklık hisseden kimseye benzer. Tembellik ve kırıklık nedeniyle, namaz kılmak istediği halde namazdan geri kalır. O vakitte zekâtı vermek, namazı kılmak ve tembellik nedeniyle onu bırakmamaktır. Namaz, bu vakitte batınî yorumuyla 'doğurgan' ve nesil edinebilir hükmündedir. Çünkü 'namazda dişiler ve erkekler vardır.' Başka bir ifadeyle, akıl kaynaklı düşüncelerle nefs kaynaklı düşünceler vardır.

VASIL

Doğurgan Deve, İnek ve Koyunlar

Bazı bilginler, doğurgan olsun ya da olmasın, hepsinde zekâtın farz olduğu görüşündeyken çoğunluk bu üç tür içinde doğurgan olmayanlarda zekât bulunmadığı görüşündedir.

Bölümün batınî yorumu şudur: 'Doğurganlık', bütün mübah fiiller, doğurgan olmayan ise mübahın dışındaki fiillerdir. Doğurganda zekât bulunduğunu söyleyen kişi şunu düşünmüştür: Mübaha gaflet eşlik ettiği için, insanın mübahı işlerken Şari onu mübah yaptığı için mübah olduğunun farkında olması vaciptir. Şari o fiili mübah saymasaydı, insan onu yapamazdı. Böyle bir bakış, mübah fiilin zekâtıdır. Doğurgan olmayana gelirsek, onda zekât yoktur. Çünkü bu fiil, bütünüyle, vacip, mendup, haram ya da mekruh olmayla belirlenmiş fiillerdir. Dolayısıyla, bu fiillerde kul genel olarak muhayyer değildir. Bütün bunlar, Allah'a aittir ve Allah'a ait bir şeyde zekât olamaz, çünkü zekât Allah'a ait bir haktır ve bütün bunlar Allah'ındır.

Bazı arkadaşlarımız, mendup ve mekruhu mübaha katarak bunlardaki zekâtı da mübahla bir saymıştır. Başka bir grup ise, bunların mübah gibi olmadığını söylemiştir. Çünkü bu fiillerde vacip ve harama benzeyen yönler bulunduğu gibi mübaha benzeyen yön de vardır. İnsanın içinde bulunduğu hal, iki bakıştan birini diğerine hakim kılmak şeklinde ise, haram veya helalle ilgili hükmü içinde bulunduğu duruma göre verilir. Bu ise, belli bir vakitte mübaha, başka bir vakitte ise farz ya da harama katmayı düşünmekle gerçekleşir. Buradaki benzerlik yönü şudur: Doğurgan hayvan, bir mülk olduğu gibi doğurgan olmayan da bir mülktür. Dolayısıyla, her ikisini birleştiren şey sahipli olmaktır. Fakat doğurgan olmayanın mülkiyeti daha sabittir. Bunun nedeni sahibinin kendisiyle ilgilenmesi ve ona zaman ayırmasıdır. Doğurgan olan ise, bir mülk olsa bile, böyle değildir. Mendup ve mekruh fiiller de böyledir. Bunlar, yapıp yapmamanın serbest olduğu ve bu nedenle mübaha benzeyen fiillerdir. Mekruh ve mendup, aynı zamanda, yapılması ya da yapılmaması nedeniyle insanın ödüllendirildiği fiillerdir. Bu durumda

ise, farz ve harama benzerler. Bize göre, bilginlerin en doğru yorumu budur.

Hepsinde zekâtın bulunduğunu kabul eden kişi ise, doğurgan olsun ya da olmasın, hepsinde zekâtın farz olduğunu kabul etmiş demektir. Çünkü kuldan meydana gelen fiiller, ilahi bir nispet yönünden kulla ilişkilendirilir. Bununla beraber, delil bunun zıddını gerektirir. Bu nedenle, bütün fiillerde yaratılmışa dönük bir nispet bulunduğu için zekât onlarda farz olmuştur. İnsanın bütün fiillerindeki zekâtı, kendisinden meydana gelen her şeyin kaza ve kaderle olduğunun farkına varmasıdır. Bir fiile başlarken, tam bir müşahede ve huzur ile bunu aklında tutmalısın! Bu ölçü, senenin tamamlanmasıyla gerçekleşen zekâtın zamanı gibidir. Allah'a irca edilmesi mümkün olan bu fiilin miktarı ise, o fiilin nisabıdır. İşte Allah'ı bilenlerin mezhebi budur. Çünkü bütün fiiller bir açıdan Allah'a ait iken başka bir açıdan da kula izafe edilir. Dolayısıyla bir iş Allah'ı diğerinden alıkoymadığı gibi onları da bir yön diğerinden perdelemez.

VASIL

Tohumluların Zekâtı

Bilginler, üç tür hakkında görüş birliğine vardıktan sonra, bazı konularda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Onların bir kısmı, zekâtı sadece bu üç türde kabul etmiştir. Bir kısmı, kesilip saklanan bitkilerde zekâtın bulunduğunu söylemiştir. Bir kısmı ise, topraktan yetişen her şeye zekâtın düştüğünü söylemiştir. Ot, diken ve kamış bunun dışındadır.

'Bitki'nin batınî yorumu şudur: Bu tür, kalbe özgüdür, çünkü kalp düşünce bitkilerinin yeridir. Düşüncelerin hükmü oradan organlara yayılır. O halde, kalpte yetişen ve varlığı beden toprağının dışında görülen her düşünceye zekât düşer. Bunun nedeni kendisinden ortaya çıkan davranışları gören kimselerin bu davranışın ona ait olduğuyla ilgili tanıklığıdır. Dolayısıyla onu tezkiye etmesi (kendisinden uzaklaştırması) ve Allah'a döndürmesi gerekir. O şeyin zekâtı budur.

Gözükmeyen bir şey söz konusu olduğunda ise, şu ihtimaller vardır: Ya sahibinin kalbinde yetişen şey yetişmiştir. Bu durumda (sorulacak soru şudur): Acaba o, Allah'ı o üründe ya da öncesinde görenlerden midir, değil midir? Bu sınıftan ise, (ortaya çıkan ürün) Allah'a ait olduğu için, kendisine zekât düşmez. Ondan dolayı Allah'ı daha sonra görenlerden ise, bu ödenmiş olan zekâtın ta kendisidir. Herhangi bir şekilde Allah'ı görmez ise, Allah'ı bilenlere göre zekât kendisine farz olur. Sûfi fakihlere göre ise, ona zekât düşmez. Çünkü Şari, 'fiili gerçekleşinceye kadar düşünceyi dikkate almamıştır.' Böyle bir bitki (yani kalbe gelen akıl veya nefs kaynaklı düşünce), cezalandırılmayı gerektirmediği gibi zekât vermeyi de gerektirmez.

Söz konusu 'bitkiler' nefsin beslenmesini sağlayan düşüncelerden ise, kendilerinde nefsin hazzı bulunduğu için zekât verilmesi gerekir. Nefsin hazzı (doğrudan değil de) dolaylı olarak bulunursa, zekât farz değildir. Çünkü böyle bir şeyin gıdası, (gerçekte) her şeyin kendisiyle ayakta durduğu (ve bilfiil var olduğu) Allah'tır. Sehl b. Abdullah'a 'Gıda nedir?' diye sorulmuş, o da 'Allah'tır' diye cevap vermiştir. Bunun üzerine 'Biz sana bedenlerin gıdasını sorduk' denildiğinde, yine 'Allah'tır' diye cevap vermiştir. Bu konuda ısrar edildiğinde şöyle demiş: 'Bedenlerinizden size ne! Mekânı sahibine ve yapıcısına bırakın: onu dilerse imar eder, dilerse tahrip eder.'

VASIL

Nisap Miktarının Batınî Yorumu

Sorumlu organlardaki nisap, her organın birinci (eyleminden) ikinciye geçmesi demektir (ilk bakıştan ikinci bakışa geçmek gibi). Fakat burada affedilen birinciden söz ediyoruz, yoksa mendup olan birinciden değil. Affedilen birinci (eyleme) zekât düşmez, çünkü o Allah'a aittir. İkincisi ise sana aittir ve ona zekât düşer. Bu, ilk bakışta, ilk dinlemede, ilk konuşmada ya da ilk tutmada ya da ilk yürümede ya da ilk düşüncede olabilir. Dolayısıyla her uzvun kasıtsız hareketine 'zekât düşmez.' Birinciyi takip eden ikinci hareket ise, hiç kuşkusuz, nefs kay-

naklı bir amaçtan meydana gelir. Dolayısıyla ona 'zekât' düşer, yani o hareketin 'temizlenmesi' farzdır. Bir hareketteki zekât, o davranıştan tövbe etmektir. Böylece tövbe nedeniyle temizlik bakımından birinci harekete katılır. Tövbe, ikinci hareketin zekâtıdır.

İşte bu, zekât düşen her şeyde zekâtın farz olma şartı sayılan 'nisap miktarı'dır. Bu sınıflarda fıkıh hükümleri bakımdan onların sayılmasına gerek yoktur. Çünkü amacımız (fıkhî hükümleri belirtmek değil) batınî yorumdur ki, bu da açıklanmıştır. Bu açıklamanın ardından ayrıntıya girmeye gerek yoktur. Kuşkusuz zekât vaktinin batınî yorumu zikredilmişti. Şimdi ise, zekâtı vaktinden önce vermenin batınî yorumu kalmıştır, çünkü bir grup bunu kabul etmemiştir. Ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, onu caiz görmüştür.

Meselenin batınî yorumu şudur: Gerçekleşmezden önce (kalbe gelecek) düşünce için idrak mahallinin temizlenmesi, ona hazırlanmaya bağlıdır. Bununla beraber, sahip olduğu keşif yönünden, gelecek düşünceyi de bilmek gerekir. Düşüncenin geleceğine kesin olarak hükmederse, onun gereğini yerine getirmez. Çünkü o, ilk temizliğe döner. Meydana geldiğinde ise, hiç kuşkusuz, gerçekleştiği için temizlik gerekir. Dolayısıyla işler kendi vakitlerini aşmamalıdır, çünkü hüküm, vakte aittir. Vakitten önce zekâtı veren kişi, vaktin hükmünü işlevsiz kılmış demektir.

VASIL

Sadaka Kimlere Verilmelidir?

Bunlar Kur'an-ı Kerim'de zikredilen sekiz sınıftır: Yoksullar, miskinler, zekât memurları, kalpleri İslam'a ısındırılanlar, köleler, borçlular, savaşanlar ve yolda kalanlardır.

Meselenin batınî yorumu şudur: Zikredilen organlar, zekâtlarını kendi fiillerinden çıkarır (verir) ve varlıklarına döndürürler (aslî temizliklerine). Bu durum, onların 'sevabı' diye isimlendirilir. Dolayısıyla bu organların fiillerinde zekât bulunduğu gibi onların varlıklarına da zekât

bölünür. Bakışını kendi nefsiyle arındıran kişi, zekâtı gözüyle vermiş, daha önce 'nefsi vasıtasıyla gören' iken 'Rabbiyle gören' haline dönmüştür. Kulağını nefsiyle arındıran kimse de zekâtı kulağına verdirmiştir. Böylece 'Rabbi ile duyar' hale gelir. Bu durum, kutsi bir hadiste dile getirilen, 'Onun kulağı ve gözü olurum' ifadesinin anlamıdır. Aynı şekilde konuşur, tutar ve yürür. Bütün bunlar, Rab vasıtasıyla gerçekleşir. Bu durumda insan, bütün işlerinde Rabbiyle hareket eder.

VASIL

Zekâtın Bölündüğü Sekiz Sınıfın Belirlenmesi

Allah şöyle buyurur: '*Sadaka, fakirler, miskinler, onun için çalışanlar, kalpleri ısındırılanlar, köleler, borçlular, Allah yoluna ve yolda kalmışlara Allah'ın bir emri olarak verilir.*'[387] Allah zekâtı zikredilen bu insanlara verilmek üzere farz kıldığını ve dolayısıyla başkasına verilmesinin caiz olmadığını belirtmiştir. Tek bir sınıfa verilmesi hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Benim görüşüm şudur: Bu sınıflara ulaşan kimse, bulduklarına göre sadakayı dağıtır. Fakat bu dağıtma şahıslara göre değil, sınıflara göre yapılmalıdır. Bir sınıftan tek şahıs bulmuş olsa bile, o sınıfın kısmını kendisine vermelidir. Bir sınıftan birden fazla şahıs bulduğunda ise, şahıslar az ya da çok olsa bile, o sınıf için belirlenen şeyi orada bulunanlara böler. Zekât için çalışan kimseler de böyle değerlendirilir. Bu kısmın zekâttan payı, bir şehirde bulunan görevlilerin sayısına göre belirlenir. Bütün bu sınıflar bulunursa, her sınıfa sadakanın sekizde biri (bulunan sınıf sayısı değiştiğinde ise) ya da yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri ya da yarısı ya da hepsi verilir.

Biz, Allah'ın ayette önce zikrettiği kimseyi öne aldık. Ben de bu bölümde onları belirlerken aynı şeyi yapıyorum. Çünkü Hz. Peygamber, Veda Haccında Safa ve Merve arasında koşmaya geldiğinde '*Safa ve Merve Allah'ın ayetlerindendir*'[388] ayetini okumuş, sonra 'Allah'ın başladığıyla başlayacağım' demiştir.

Bir şeyhimiz bu konuda yaşadığı bir hikâyeyi bana anlatmış ve şöyle demişti: 'Kayrevan'lı bir adam hacca gitmeye niyetlenmiş. Sonra, 'denizden mi gitsem, karadan mı' diye tereddüt etmiş ve bunlardan birini tercih edememiş. Bunun üzerine içinden şöyle demiş: 'Karşılaştığım ilk adama soracağım, hangisini söylerse o yoldan gideceğim. Karşılaştığı ilk insan, Yahudi idi. Ona sorup sormamada tereddüt etmiş, ardından sormaya karar vermiş. Bunun üzerine kendisiyle görüş alışverişinde bulunmuş. Yahudi kendisine şöyle demiş: 'Ey Müslüman! Allah, *'sizi karada ve denizde yürüten O'dur'*[389] demiyor mu? Böylece karayı önce zikretmiştir. Sen de Allah'ın öne aldığını öne al.' İşte bizim takip ettiğimiz yöntem de o yöntemdir. Biz de, Allah'ın başladığıyla başlıyor, onun öne aldığını öne alıyoruz. Çünkü buna bağlanan kişi, hareketlerinde iyilik görür.

Sadaka verilmesi farz olan fakirin yorumu şudur: Tasavvuf ehline göre, onun zekât alması şart değildir. Bize göre ise, durum farklıdır. Çünkü fakir insan, verilen zekâtı almak zorundadır, fakat kendisi asla zekât istemez. Tam bir kul haline geldiğinde ise, onun kulluk mertebesi sınanır ve kendisine geldiğinde zekâtı alması gerekir. Çünkü zekât, bu sınıflara ait olsa bile, gerçekte Allah'ın bu mallardaki bir hakkıdır. Kölenin efendisinin malından yemesi ise, onun hakkıdır. Ehl-i Beyt'e ise zekât haram kılınmıştır. Bunun nedeni, ister tam kulluk derecesine ulaşmış ister ulaşmamış olsunlar, bu aidiyete tahsis edilmeleridir. Yasaklama tam kul olmaya bağlı olsaydı, zekât sadece Hz. Peygamber'e ve onun izinden gidenlere yasaklanırdı. Halbuki iş böyle değildir. Allah ehli ise, Allah'ın haklarında tasarruf etmede başkalarından daha çok hak sahibidir.

Tekrar konumuza dönersek, bize göre fakir, ardında kendisi adına bir mertebenin bulunmadığı kimsedir. Fakir, hiçbir şeyin kendisine muhtaç olmadığı, ama kendisinin her şeye muhtaç olduğu kimsedir. Şimdiye kadar, bu niteliğe ulaşmış kimseyi görmedim. Allah, ilahi gayret yönünden şöyle der: *'Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız.'*[390] Bu ayette Allah, muhtaç olunan her şeyi kendine bir işaret yapmıştır. *'Allah ise, zengin ve övülendir.'*[391] Dolayısıyla fakir, bunu bilse de bilmese de, sadece Allah'a muhtaçtır. Çünkü Allah'a muhtaç olan kişi, kulluğunda batmış ve gömülmüş iken, O'nu her şeyin aynı olarak görür. Fakir, Allah'ı gördüğünde muhtaç olunan her şeyin adını O'na verir. Varlıktaki her

şeye eşya içinden biri muhtaçtır. Allah'a muhtaç olan fakire ise, hiçbir şey muhtaç değildir. Çünkü bu fakir, *'Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız, Allah zengin ve övülendir'*[392] ayetinin sınırında durur ve bu ayetin anlamını hakka'l-yakîn (görme kesinliği) olarak kavrar. Bu nedenle Allah, karşısında edepli davrandığında, kendisine temizlik ve zekâtı farz kılmış, O'nun bu ayetle neyi kasıt ettiğini anlamıştır. Bu ayet, Allah'tan anlayan ve Allah'ı bilenlere göre, Kur'an-ı Kerim'deki en büyük ayetlerden biridir. Dolayısıyla Allah ya da Allah'tan başkasıyla zengin olma özelliği o kişide görünüp bu yönden kendisine muhtaç olunmaz. Böylelikle onun mutlak anlamda yoksulluğu gerçekleşir. Allah, onun zenginliğidir. Yoksa o, Allah sayesinde zengin olanlardan biri değildir, çünkü Allah vasıtasıyla zengin olan kimse, yaratıkların muhtaç olduğu ve Rabbinin zenginliğiyle onlara ihtişamını gösteren kişidir. Böyle bir insan zekât alamaz.

Hak, daha muhtaçları varken yoksulları önce zikretmemiştir. Fakir, sırtı bükülmüş, dolayısıyla belini doğrultmak gücüne sahip olmayan kişi demektir. Onun belini doğrultma gücü yoktur. Bilakis, kırıklığı nedeniyle sürekli başı öne eğiktir. Bu işareti anlayınız!

Miskin, 'sükun (durağanlık)' kelimesinden türetilmiştir ki, hareketin zıddıdır. Ölüm, bir sükun ve durağanlıktır. Bir ölü kendi kendine hareket edemez, başkasının onu hareket ettirmesi nedeniyle hareket edebilir. Dolayısıyla, miskin başkasının idare ettiği kimse demektir. Bu nedenle Allah ona zekât verilmesini farz kılmıştır. Onun için 'zekâtı alır' denilemez. O, muhtaç olmak ya da olmamak özelliğiyle nitelenemez. Bu nedenle fakirden söz ederken ondan daha muhtaç kimsenin bulunmadığı söyledik. Miskin, kendi iradesi olmaksızın, keşfin gereğiyle bütün işlerini Allah'a havale eden teslim olmuş kişiye benzer. Bu nedenle, onu ölüye kattık. O halde miskin Allah'ın bizim için hor ve zelil yarattığı toprağa benzer. Buna göre, her kim olursa olsun, izzet sahibi birinin izzeti ve gücü altında zelil ve hor olan herkes miskindir. Çünkü o, izzetin sadece Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın izzetinin izzetli herkeste ortaya çıktığını kesin bir şekilde anlamıştır. İşte bu, nebevi bir bilgidir. Allah şöyle der: *'Müstağni olana gelirsek, sen onunla (veya O'nunla) ilgilenirsin.'*[393] Muhakkiklere göre, ayetteki zamir Allah'a döner. Bu ayet, azarlama niyetiyle inmiştir. Fakat bu yorum, Arabın anlayışına göre böyledir. Biz ise, Hz. Peygamberin müşahedesi, zevki ve mertebesiyle

hareket ederiz. Çünkü içimizdeki arifler, Hz. Peygamberin iyiliklerinden bir iyilik olarak, bu makamın sahibidir. Dolayısıyla (Arabın anlayışına göre ayette azarlandığı söylenen) bu azize önem verme! Onun hakkında şöyle deriz: O, Allah'ın izzetiyle bedbaht yaptığı kimselerdendir.

Miskini miskin yapan, (karşısında zelil olduğu kimsede bulunan) bir niteliktir. O kişide bulunan ve (izzet dediğimiz) bu nitelik ise, gerçekte Allah'a aittir. Bir insanın ödünç olarak ona sahip olması kendisini kirletmez. Dolayısıyla bu miskin, gözüyle sadece Allah'ı görür, çünkü (karşısında ezildiği) izzetin Allah'ın izzeti olduğunu görmüştü. Ne gözüyle ne kalbiyle kendisine ait bir izzet görmemiştir. Allah'ın dışındaki her şeyin zelil oluşuna ise, kendilerine yaraşan gözle bakmıştır. İzzet sahibi olduğunu düşünen yaratık ise, kendi izzetinden dolayı bu miskinin zelil olduğunu zanneder. Gerçekte ise, (karşısında zelil olunan) izzet, özel anlamdaki izzettir. Bu izzet ise, ancak Allah'a aittir. Böylece miskin (zelil olmakla, Hakk'ın izzet) makamına hakkını vermiş olur. İşte sadakanın verilmesi gereken miskin, böyle bir miskindir.

Zekâtın verilebileceği bir sınıf da sadaka görevlileridir (sadaka amili-zekât memurları). (Batınî yorumda) Onlar, bu anlamların bilgisine ulaştıran, onların hakikatlerini açıklayan öğretmen, üstat ve rehberdir. O, bu hakikatleri kendisine farz olan herkes yönünden bildiği için, onları kendinde toplayan kişidir. Dolayısıyla, bu uğurda çalıştığı ölçüde onlardan pay alır. Onun zekâttaki hakkı ise, daha önce ifade ettiğimiz gibidir. Mürşide yaraşan şey, peygamberlerin dediği gibi, '*Benim mükâfatım Allah'adır*'[394] demektir. Bazen bu miktar, Hakk'a ait zekâttan onlara düşen paydır. Dolayısıyla onlar, mal zekâtını değil, batınî anlamıyla zekâtı alır. Çünkü maddi sadaka peygamberlere haramdır, çünkü onlar kuldur. Kul ise, yaratılmışlara ait olması yönünden sadaka alamaz. Bunu bilmelisin.

'Kalpleri ısındırılan kimseler.' Bunlar, iyiliğin kendilerine iyilik sahibini sevdirdiği kimselerdir. Çünkü kalpler, şekilden şekle girer. Kalplerin ısınması, hakikatlerinin gerektirdiği şekilde, bütün işlerde şekilden şekle girmeleridir. Fakat kalpler, tek bir göz karşısında şekilden şekle girerler ki o da Allah'ın gözüdür. Kalplerin ona ısınmaları budur. Farklı gözler kalplere sahip olamaz. Aksi halde, kendilerinde şekilden şekle

girdikleri işleri farklılaştırırlar. (Söz gelişi bir kaynaktan çıkan) kollar, tek bir göze (pınarın kaynağı) döndüğünde, o gözün dikkate alınması ve onunla 'ülfet edilmesi' gerekir. Gaflet, insanı o gözden alıkoyup göz suyunu tuttuğunda, artık gözden doğan kollar fayda vermez. Bilakis kollar kurur ve kaynakları kaybolur. İnsan (kaynak) gözü dikkate alıp onunla ülfet ettiğinde, kollar derinleşir ve genişler.

'Köleler.' Bunlar, Allah'tan başka herkesin boyunduruğundan kurtulmak isteyenlerdir. Çünkü sebepler, âlemdeki herkesi köleleştirmiştir, böylece insanlar, onlardan başkasını bilemez. Kölelikte en üstün sınıf, ilahi isimlerin köleleştirdiği kimselerdir. Bu köleleştirmeden daha üstünü ise, zatı yönünden değil, sebep olması yönünden İlk Sebebin mutlak birliğinin köleleştirmesidir. Bununla beraber, onların bakışlarına -ilah olması yönünden değil- egemen olan hal zat olması yönünden zatın mutlak birliğine bakmak olduğu için, isimlerin de kendilerini köleleştirmemesi gerekir. Böyle bir köleye zekât verilir.

'Borçlular.' Bunlar, *'Allah'a iyi borç verin'*[395] ayetinde dile getirilen emir nedeniyle Allah'a iyi borç (karz-ı hasen) verenlerdir. Bu emir, iki emre atfedilmiştir ki bunlar, *'namazı kılın, zekâtı verin'*[396] ayetinde belirtilen namaz ve zekât emirleridir. Böylece *'Allah'a iyi borç verin'*[397] ayetiyle emirleri üçlemiştir. Öyleyse, (Allah'a verilen) borç üçün üçüncüsüdür. Fakat Allah neyin zekât verileceğini ya da bizzat bir namazı belirlemediği gibi kendisine borç verilecek şeyi de belirlememiştir. Bu nedenle ayet, Allah'ın kılmamızı emrettiği bütün namazları olduğu gibi, bütün zekât ve borçları da kapsamıştır. Şu var ki Allah, borcu 'güzel' kelimesiyle nitelemiş, bununla beraber onu mastarla pekiştirmiştir. Bunun sebebi şudur: Zekât ve namazda kul mecbur kuldur, borçta ise, gönüllü kuldur. İnsanların bir kısmı Allah'a gönüllü olarak borç verir. Bu kısım, bu konudaki emrin ulaşmadığı kısımdır. Bunun yerine, ona *'Allah'a borç verirseniz'*[398] ya da *'Allah'a iyi borç veren kimse'*[399] ayetleri ulaşmıştır. Birinci borçlu, zekâtı alır. Aynı zamanda o, vacip olarak, başka bir ifadeyle kendisine farz olarak sadakayı veren kimsedir. İkincisi ise, sadaka verenin kendisini ayırt etmesi ve seçimiyle zekâtı alır. Bu durum, zekât verilecek sınıfların zikredilenlerle sınırlı olduğunu düşünenlere göre böyledir. Başka bir ifadeyle, sadakayı bunlardan başkasına vermek caiz değildir. Bunlardan bir sınıfa verildiğinde, hiç kuşkusuz sorumluluk düşer ki bu tartışmalı bir meseledir.

'Allah'a borç veren'[400] ya da *'Allah'a borç verirseniz'*[401] ayetinin gereğiyle borç veren kişi, zekâtı farz hükmüyle almaz. Emir ayetiyle borç veren ise, zekâtı farz hükmüyle alır. Çünkü emri alan kişi, bir farzı yerine getirmiştir, dolayısıyla onun karşılığı da farz olmalıdır. *'Müminlere yardım etmek bizim üzerimizde bir haktır.'*[402] Çünkü iman, farzdır. *'Ben o rahmeti sakınan, zekât veren ve ayetlerimize inanlara yazacağım.'*[403] Ayette belirtilen hususların hepsi farzdır. Allah, hiç kuşkusuz, bunları yapanlara merhametle karşılık vermeyi kendisine vacip kılmıştır.

'Allah yolunda.' Burada mücahitlerin kastedilmesi mümkün olduğu gibi zekâtın cihada harcanması da kastedilmiş olabilir. Çünkü 'Allah yolunda' ifadesi, dini yorumda cihat demektir. Bu durum, ayette en açık yorumdur. Bununla beraber, 'Allah yolunda' ifadesi Allah'a yaklaştıran bütün hayır yolları ifade edebilir.

Tasavvuf ehlinin yorumuna göre 'Allah'ın yolu', diğer güzel-ilahi isimlerin dışında, sadece bu 'Allah' isminin verdiği şeydir. Bu yorumla zekât, Allah'ın kullarını rızıklandırması gibi yaratılmış herhangi bir sınıf dikkate alınmaksızın, güzel huyların gereği olarak verilir. Zekât, her insanla, hatta her canlı ve bitkiyle ilgili genel maslahatın gereğiyle verilmelidir (çünkü Allah ismiyle ahlâklanmak bunu gerektirir). Söz gelişi insan bir ağacın susuzluktan kuruduğunu gördüğünde, zekât malından o ağacı sulayabilecek miktarda su satın alıp ağacı sulasa, bu da 'Allah yolunda' sayılır. Böyle düşünen kimse yoktur. 'Allah yolunda ifadesi' ile mücahitler kastedilmiş olabilir. Mücahitlerin kim oldukları ise, örf ile bellidir. Nefisleriyle cihat edenler de, 'Allah yolundadır.' Böylece onlara nefisleriyle cihat ederken yardım edilir. Hz. Peygamber 'Küçük cihattan büyük cihada döndük' demişti. Burada nefislerle cihat etmeyi ve Allah yolundan alıkoyan amaçlarında nefislere karşı koymayı kastetmiştir.

'Yolda kalanlar.' Yolda kalanlar bellidir. Onlar, batınî yoruma göre, Allah yolunun oğullarıdır. Çünkü (ibnü's-sebîl) ifadesindeki belirlilik takısı, tamlamanın yerini alır. Bunların nasipleri ise, daha önce belirttiğimiz ilahi temizlik demek olan zekâttır.

TAMAMLAYICI VASIL

Allah seni başarıya erdirsin! Bilmelisin ki, insanın kendilerinde tasarruf ettiği işler, Allah'ın bütün haklarıdır. Bu haklar çok olsa bile, belirli bir şekilde iki kısımla sınırlıdır. Bir kısmı, yaratılmışların Allah'a ait hakkıdır. Bu durum, Hz. Peygamberin 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, gözünün senin üzerinde hakkı vardır, eşinin senin üzerinde hakkı vardır' hadisinde dile getirilir. Diğer kısım ise, Allah'a ait olan Allah'ın hakkıdır. Bu da, 'Benim bir vaktim vardır ki, ona Rabbimden başkası giremez.' Allah'a ait olan bu hak, Allah'a ait hakta yaratılmışların haklarının zekâtıdır. Bütün bu haklar sekiz sınıfta sınırlıdır. (İnsandaki) Bilgi ve amel, altın ve gümüş mesabesindedir. Hayvanda ise, koyun, inek ve devenin karşılığında ruh, nefs ve beden vardır. Bitkilerden ise tohum, buğday ve hurma vardır.

Batınî yorumda bu mütekabiliyet, ruh, nefis ve organların meydana getirdiği bilgi, düşünce ve amellere denk gelir. Bu bağlamda koyun ruha, inek nefse, deve ise bedene aittir. Koyunu ruhların karşılığı saydık, çünkü Allah koçu saygın bir peygamberin ruhunun kıymeti yapmış ve şöyle demiştir: *'Onun fidyesi büyük bir koç idi.'*[404] Böylece koçu yücelterek peygamber oğlu peygamber olan İbrahim'in oğlunun bedeli yapmıştı. Hayvanlar içinde bu yorumla koyundan daha üstün derece yoktur. Onlar, bu ümmetin kurbanlarıdır. Onları görmez misin? Allah'ın devedeki hakkını da koyun saymışlardır. Bu, her beş devede bir koyun zekât verilmesidir. Yüz deve ise, peygamber ve nebi olmayan canın bedeli sayılmıştır. Devenin mertebesi karşısında koyunun mertebesine bakınız!

Hz. Peygamber, koyun ağıllarında namaz kılmamızı emretmiştir (kılabileceğimizi söylemiştir). Namaz, Allah'a yakınlıktır ve namaz kılınan yerler ise Allah'ın mescitleridir. O halde koyun ağılları, Allah'ın mescitlerinin bir türüdür. Dolayısıyla, o mekânlar da yakın mekânlardır. Develer ise, bu özelliğe sahip değildir. Daha büyük olsalar bile, bu özellikten yoksun oldukları için develeri bedenlere ait saydık. Onların isimlerinden birinin 'bedene (deve)' olduğunu görmez misin? Cisim, beden diye isimlendirilir. Beden ise, tabiat (doğa) âlemidir. Doğayla Allah arasında iki âlem vardır: Bunlar, nefs ve akıldır. Doğa, yakınlıkta

üçüncü derecededir. Dolayısıyla o, Hakk'a yakınlıktan uzaktır. Hz. Peygamberin deve ağıllarında namaz kılmayı yasakladığını görmez misin? Buna neden olarak, o mekânların şeytan (mekânları) olduğunu göstermiştir. Şeytanlık ise, uzaklık demektir. Dibi derin kaba, 'rakiyyetün şatune' denilir. Namaz ise Allah'a yakınlıktır ve uzaklık yakınlıkla çelişir. Bu nedenle Hz. Peygamber, kendilerinde uzaklık bulunduğu için deve ağıllarında namaz kılmayı yasakladı. Doğal cisim de böyledir: Ruha ait yakınlık nerede, o nerede! Ruh akıldır, çünkü o ilk var olandır. Ruh, *'Ona kendi ruhumdan üfledim'*[405] ayetinde belirtilen 'üflenen' şeydir. Bu nedenle ruhu koç, bedeni deve saydık.

İnek ise nefsin mukabilidir. İnek koyundan aşağı, deveden yukarıdadır. Bu durum, nefsin bedenin ruhu olan aklın aşağısında bulunmasına benzer. İsrailoğulları bir can öldürüp tartışmaya kapıldıklarında, Allah kendilerine 'bir inek kesin, onun parçasıyla ölüye vurun' diye emretmişti. Bunu yapınca ölü, Allah'ın izniyle canlandı. Ölünün canı inek vasıtasıyla hayat bulunca, onunla nefs arasında bir bağıntı ve ilişki olduğunu anladık. Böylece ineği nefsin remzi ve simgesi saydık.

Ruhtan -ki akıldır- ise, Allah'ın kendisine ektiği hikmet, bilgi ve sırlardan O'nun bildikleri (diledikleri) ortaya çıkar. Bu bilgilerin bir kısmı oluşla, bir kısmı Allah ile ilgilidir. Bunlar, tohumlulardan buğdayın zekâtı gibidir, çünkü buğday hububatın en üstünüdür. Nefsten ise, Allah'ın kendisine ektiği düşünce ve arzulardan sadece Allah'ın bildikleri çıkar, bu da nefsin bitkileridir. Bu da, hurma gibidir. Allah'ın nefsten ortaya çıkan şeylerdeki zekâtı, 'ilk düşünce'dir; arzulardan ise, Allah uğruna olan şehvet ve arzudur. Nefsi hurmaya bitiştirdik, çünkü hurma ağacı halamızdır. Dolayısıyla akıl karşısında nefs, Âdem karşısındaki hurma gibidir. Çünkü hurma, Âdem'in toprağının kalıntısından yaratıldı. Allah organlara da bütün amelleri ekmiş, onlar da amelleri 'bitirmiş ve yetiştirmiştir.' Onlarda Allah'a ait zekât payı ise, kendisinde Allah'ın gözetildiği meşru amellerdir.

Bunlar, kendilerine zekât düşen sekiz sınıftır. Bu bağlamda, altın konumundaki bilgiye gelirsek, onda altına farz olan şey farzdır. Gümüş konumundaki amelde ise, bitkilerde farz olan şeyler farzdır. Ruhta ise, koyunlarda farz olan zekât farzdır. Nefste, ineklerde farz olan şey farzdır. Organlarda ise, devede farz olan şey farzdır. Aklın ürettiği bilgiler

ve yetiştirdiği sırlarda, buğdayda farz olan şeyler farzdır. Nefsin ürettiği şehvet ve düşüncelerde, yetiştirdiği varidatta ise, buğdayda farz olan kısım farzdır. Organların yetiştirdiği amellerde ve bitirdiği itaat ve benzeri şeylerde ise, buğdayda farz olan şey farzdır.

VASIL

Besinlerin Vakitlerle Değerlendirilmesi

Bilmelisin ki, Allah yolunda vakitler amel sahibi bilginler için doğal cisimlerin yararları için gerekli besinlere benzer. Bazı besinler o sınıfın zekâtı olduğu gibi aynı şekilde ilahi vakit de, (var olana ait olan) kevnî vakitlerin zekâtıdır. Çünkü besinlerde hayvani ve bitkisel bedenlerin gıdası bulunduğu gibi vakitte de ruhların gıdası bulunur. Organların gıdası ise amellerdir.

Bilgi ve amel, iki madendir (altın ve gümüş). Onların varlığıyla dünya ve ahirette Hakk'ın maksatlarına erişilir. Bu durum, gümüş ve altın sayesinde bütün amaçlara ulaşmaya benzer.

Şimdi ise, bu tür ve türlerle ilgili Allah'ın hakkını -ki zekâttır- açıklayalım.

VASIL

İnsanın Sorumlu Organları ile Zekât Verilmesi Gerekli Sınıfların Karşılaştırılması

Birinci sınıf, yoksullardır. Yoksulların organlardaki dengi ve karşılığı, cinsel organdır. Miskinlerin dengi ise midedir. Zekât toplayıcılarının dengi kalp, kalpleri ısındırılacak olanların dengi kulak, kölelerin dengi göz, borçluların dengi el, mücahitlerin dengi dil ve yolda kalmışların dengi de ayaktır. Bu sınıflar ile bu organlar arasındaki dengeyi zik-

rettiğimiz tarzda dikkate aldığında, işaret ettiğimiz hikmeti öğrenirsin. Buna göre, cinsel organlardaki 'fakirlik' bellidir. Aynı şekilde, midedeki miskinlik (mide ve miskinlik ilişkisi) bellidir. Kalp ile çalışan kişi (arasındaki ilişki) açıktır. Kalpleri ısındırılanların kulağa benzetilmesi de açıktır. Kölelerin göze benzetilmesi gerçekçi bir benzetmedir. Borçlunun ele benzerliği, açıklayıcıdır. Mücahidin dile benzemesi ise geçerlidir. Yolda kalmışların ayağa benzemesi ise hepsinden daha açıktır.

VASIL

Hacim, Ölçü ve Sayı Bakımından Miktarın Bilinmesi

Müslim Ebu Said el-Hudri'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Tohum (buğday) ve hurmada beş vesak (birim) ulaşıncaya kadar sadaka yoktur. Bunların dışındakilerde de beş zevd'e ulaşıncaya kadar sadaka yoktur. Diğer şeylerde ise, beş evaka ulaşmadan sadaka yoktur.' Şari, hububatta vesak birimini belirlemiştir ki, bunlar bitkilerdir. Vesak, bilinen bir ölçü birimidir ve altmış sa'dır (hepsi de tahıl ölçü birimi olarak kullanılır). Beş vesak ise, üç yüz sa' eder. Bu, ilahi isimlerle ahlaklanmanın, başka bir ifadeyle ilahi ahlâkla ahlâklanmanın insanda meydana getirdiği huylardır. Çünkü bize şöyle rivayet edilir: 'Allah'ın üç yüz huyu vardır. Onlardan biriyle ahlâklanan kimse cennete girer.' Bunlar, Allah'ın belirlediği tarzda, insanın yaratılmışlar karşısında - herkese layık olduğu şekilde- uygulaması gerekli huylardır.

İlahi huylar arasından zekât, insanın Allah karşısında uygulayacağı bir huydur, çünkü Allah, karşısında ahlâklı olmaya en yaraşır olandır. İnsan ahlâkıyla âlemi memnun edemez. Bunun yerine, Allah'ın katını tercih etmek daha yerindedir. Allah'ın katını tercih etmek ise, yaratıklardan her sınıf karşısında Allah'ın ona davrandığı huy ile ahlâklanmaktır. Böylece insan Hakk'a uymuş olur. Hz. Peygamberin 'Beş zevdin altında sadaka yoktur' ifadesi, somut varlıkların sayısındandır. Somut ile sadece amel sayılabilir, bilgi sayılamaz. Çünkü bilginin miktarı manevi, amelin miktarı ise duyusal bir şeydir.

'Beş zevd'in altında sadaka yoktur' ifadesine gelirsek, evkıye kırk dirhem demektir. Buradaki kırk, 'Kim kırk gün ihlaslı sabahlarsa, hikmet pınarları kalbinden diline dökülür' hadisinde geçen kırkın benzeridir. Zekât verebilmek için beş evak gerektiği gibi, hikmet de kuldan beş halde ortaya çıkar: Birincisi zahirindeki halidir. Bu, görünen ihlastır. İkincisi, batınındaki halidir. Bu ise, batınındaki ihlastır. Üçüncüsü haddinde, dördüncüsü matlamda, beşincisi ise bütün bunların toplamındaki halinde zuhur etmesidir. Her birinin kendine göre ihlası vardır. Bu beş hal kırk ile çarpıldığında ise, ortaya çıkan sayı iki yüzdür. İki yüz ise nisap miktarıdır. İki yüzde, her kırk dirhemde bir dirhem olmak üzere, beş dirhem vardır. Bu ise, o türe uygun tevhidin kırk derecesiyle ilgilidir. Mana ve ruhların miktarları, *'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler'*[406] ayetinden hareketle miktarlardır. Duyulur amellerin miktarı, vezinler olduğu gibi miktarlar da vezinlerle bilinir.

VASIL

Sulanan ve Sulanmayan Ürünlerde Zekât

Buharî, Hz. Peygamberden şöyle bir hadis aktarır: 'Yağmurla sulanan ekinlerde öşrün yarısı, sulanmadığında ise bir öşür verilir.'

Hadisin batınî yorumu, irade edilenin amelleri ve irade edenin amelleridir. Mürit (irade eden, isteyen), Rabbi için kendisiyle beraber olan kimse demektir. Dolayısıyla ona, onda birin yarısı düşer. Bu ise, amelinde nefsinin gözüktüğü kısmı 'tezkiye' etmesidir. İrade edilen ise, kendi nefsiyle değil, Rabbiyle beraberdir. Bu nedenle, onun onda bir vermesi gerekir. O (Rabbi), bütünüyle onun nefsidir, çünkü kendisinden yorgunluk kalktığı için artık onun nefsi yoktur. Bu meselenin verilmiş ve kazanılmış bilgideki yorumu da böyledir. Kazanılmış bilginin yarısı Allah'a tahsis edilir. Verilmiş bilgi ise bütünüyle Allah'a aittir. Hepsi, başka bir şey değil, zekâtın miktarından ibarettir. Bu ise, bilgi ya da amelden Allah'a ve -kulun o bilgi veya amelde kendisiyle bulunması yönünden- kula nispet edilen şeylerdir.

VASIL

Zekâtın Zekâta Konu Olan Maldan Değil, Başka Bir türden Verilmesi

'Her beş yetişkin devede bir koyun zekât verilir.'

Meselenin yorumu şudur: '*Dikkat edin halis din, Allah'a aittir.*'[407] Amellerin zekâtı ihlastır. İhlas ise, amel ihlasa -ki niyet demektir- muhtaç olduğu için bir amel değildir.

VASIL

Zekâtta Karışık Şeylerin Ayrışması

Dârekutnî, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan Hz. Peygamberin şöyle söylediğini aktarır: 'İki karışık şey bir havuzda bir araya gelmez; çoban ve at.'

Meselenin batınî yorumu şudur: Allah, '*iyilik ve takva hususunda yardımlaşın*'[408] buyurur. Bir şeyde yardımlaşmak, onda ortak olmak demektir. İki karışık şeyin anlamı budur. Havuz ise, kalplerin canlanmasına yol açan amel ya da bilgidir. Bu iki şey, söz konusu konuda her birinin muhtaç olduğu şeye göre arkadaşından yardım ister. Bu havuz insanda bulunur. Kalp ve organlar ise, iki karışık şeydir. Organ amelle kalbe yardım ederken kalp ihlas ile organa yardım eder. Öyleyse o ikisi, amel ya da bilgi talebinde birbirine katılır.

Hadiste geçen çoban, ameli koruyan sebep demektir ki, huzur ve bilinçtir. Örnek olarak, namazı verebiliriz. Namaz kılanın yüzünü kıbleden başka bir yöne çevirmesi mümkün olmadığı gibi bu ibadetle Rabbinden başka bir şeyi amaçlaması da mümkün değildir. İşte bu, o ibadeti korumak demektir. Kalp ve duyu ise, onda birbirine karışmıştır. At, o bilgi ya da amelin Allah katında meydana getirdiği kabul ve sevabı sağlayan şeydir. Bu ikisi ödülde ortaktır. Böylece nefs, bilginin verdiği şeyden kendisine yaraşır olanı alırken bedene ait duyu da, ahiret

hayatında yaraşır güzel sureti alır. Her ikisi için bu durumu meydana getiren ise, ortak oldukları güçlüktür.

VASIL

Sadaka Bulunmayan Amel

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Avamile (develer) sadaka yoktur, cepheye (atlar) sadaka yoktur.'

Hadisi Dârekutnî Hz. Ali'den aktarır. Avamil, çalıştırılan develer; cephe ise atlardır. Daha önce atın zekâtından söz etmiştik.

VASIL

Batınî Yorum

Bedenler ruhların hizmetkârlarıdır, çünkü ruhlar, sorumlu oldukları şeyleri bedenleri üzerinde icra eder ve bedenler vasıtasıyla amel gerçekleşir. Bedeninde çalışan kimseye ise zekât düşmez. Zekât, bedeni çalıştıran ruha düşer. Ruhun zekâtı ise niyet ve takvadır. Niyet, ameli sırf Allah için yapmak demektir. Allah şöyle buyurur: '*Onların etleri ya da kanları Allah'a ulaşmaz, fakat sizden olan takva Allah'a ulaşır.*'[409]

FASIL İÇİNDE VASIL

Bir Cinsten Zekâtı Vermek

Ebu Davud, Muaz b. Cebel'in Hz. Peygamberin onu Yemen'e gönderirken şöyle söylediğini aktarır: 'Buğdaydan buğdayı, sürüden koyunu, inekten ineği (zekât olarak) al.'

VASIL

Batınî Yorum

Zahirin zekâtı, şeriatın kendisini sınırladığı mendup fiillere benzerliği bulunan farz amellerdir. O halde farz namaz, nafile namazların zekâtıdır, çünkü o farzdır. Ya da, insanın adadığı namaz ya da herhangi bir ibadet zahirin zekâtıdır. Aynı şekilde, batındaki fiillerin de kendi cinslerinden zekâtları vardır. Bu ise, insanı ibadete sevk eden şeyin korku ya da arzu olmasıdır. Batını davranışa sevk eden şeyin zekâtı, insanların istek veya korkusu değil, Rabliğin hak ettiği emir ya da yasağına bağlanmaktır.

VASIL

Zekât Olarak Verilemeyecek Şeyler

Ebu Davud Hz. Peygamberin bir mektubunda şöyle dediğini aktarır: 'Sadakada kör, topal veya zekât toplayıcısı istemedikçe sürüden teke alınmaz.'

VASIL

Batınî Yorum

'Topal', '*namaza kalktıklarında tembel tembel kalkarlar*'[410] ayetine benzer. Hz. Peygamber 'dinç bir şekilde namaz kılın' der. Kör ise, amelsiz niyet ya da amele imkân bulduğu ve engel ortadan kalkmış iken niyetsiz amel demektir. 'Teke söz konusu olduğunda sadaka alıcısının istemesi' şu demektir: Sadaka toplayıcısı, mal sahibini zorlamaz. Bu, başından sonuna kadar amelde huzur sahibi olmanın bir simgesidir. Belki de sorumlu tutan şöyle der: Amel, ancak böyle kabul edilebilir ve amele başlarken niyet yeterlidir. Şari, bundan fazlasıyla sorumlu tutmaz. Yükümlü bütün amelde niyetini bulundurursa, bunun sevabı ona aittir. Amelini güzel yaptığı ve bunu en nefis şekilde yerine getirdiği için, ona teşekkür edilir.

Bu bölümün ana fikri, ibadetleri zaafa uğratacak şeylerden sakınmaktır. Örnek olarak, namazda başka yöne yönelmek, lüzumsuz işlerle uğraşmak, namazda içinden haram, mekruh sözleri söylemek ve düşünmek gibi davranışları verebiliriz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gümüşün Zekâtı

Daha önce, gümüşün amel, altının bilgi olduğunu söylemiştik. Amelde zekât farz olduğu gibi bilgide de zekât farzdır. Nafile amel ve ilimler, zekâtları farzlar olan pek çok şeydir, çünkü zekât farzdır. Nafilelerden gönüllü sadaka olan şeyler ise, başından sonuna kadar, kulun o amelde huzur sahibi olması demektir. Diğer zekât, yani gönüllü sadaka ise, bu ameliyle farzları tamamlamak niyeti taşımaktır. Hz. Peygamberin şöyle söylediği rivayet edilir: 'Kulun ilk bakılacak ameli namazıdır. Namazı tam ise onun adına tam olarak yazılır; eksik ise Allah şöyle der: Bakınız kulumun nafile namazı var mıdır? Nafile namazı var ise,

Allah 'kulumun farz namazını nafilesinden tamamlayın' der.' Hz. Peygamber şöyle devam etmiş: 'Sonra bütün amelleri böyle ele alınır.' Yani zekât, oruç, hac ve kendisine farz olan bütün ameller böyle ele alınır. Yükümlü, bu nafile ameliyle farzları tamamlamak ya da gönüllü kulluğa girmesiyle Hakk'ın mertebesini yüceltmek isteyebilir. Onu bu davranışa ne cennet arzusu ve ne de cehennem korkusu sevk etmiştir.

VASIL

Definelerin Zekâtı

Müslim, es-Sahih'inde Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Definede (rikaz) beşte bir zekât vardır.' Rikaz, kâfir veya cahiliye döneminden toprakta kalmış defineler demektir.

VASIL

Batınî Yorum

İnsan doğasında gömülü olan şey definedir. Bu, başkanlık sevgisi, hem cinslerinin önüne geçmek, çıkar sağlamak ve zarardan kaçınmaktır. Bunlardaki zekât beşte birdir. Kul kalbinde başkanlık arzusunu bulursa, onu Allah'ın kelimesini -gerçekte olduğu gibi- kâfirlerin kelimesinin üzerine çıkarmak için kullanmalıdır. Çünkü 'Allah'ın kelimesi yüce, kâfirlerin kelimesi düşüktür.' Burada küfür, başka bir şey değil, şirk ve ortak koşmak demektir.

Hz. Peygamber kendisinden kılıcı hakkını vermek üzere alıp onunla safların arasına kahramanca yürüyen Ebu Dücane'nin savaştaki böbürlenmesini gördüğünde şöyle demişti: 'Bu yürüme savaşın dışında Allah'ın sevmediği bir yürüme tarzıdır.' Onun zekâtı ise, daha önce belirttiğimiz gibi, kâfirleri yenme niyeti, onların arasına dalmak, Allah'ın

kelimesini -İslam- yükseltmek ve Allah'a ortak koşanlara değer vermemektir. Yarar sağlamak ve zarardan korunmak da böyledir. Yarar sağlamanın zekâtı, insanın uyku, yemek, içmek ya da dinlenmek ya da mal saklamak vb. şeyleri bırakıp Allah'a itaati yerine getirmede kendisine yardımcı olacak yararı amaçlamasıdır. Zararı uzaklaştırmanın zekâtı ise, yapmak istediği Allah'a itaat ve ahirette mutluluğunu sağlayacak şeylere engellemekten onu uzaklaştırmayı amaçlamaktır. İşte definenin zekâtının beşte biri bu demektir.

Şöyle denilebilir: 'İnsan dinine nasıl zarar verebilir?' Burada, o zararı kendisinden uzaklaştırmazsa, onun Allah'ın herhangi bir farzını yerine getirmeye engel olacağını ya da kendisiyle hayır sebepleri arasına gireceğini kastediyorum. Dolayısıyla, insanın yaratılışında bulunan zarardan uzak durma duygusuyla (doğasındaki gömünün) beşte birini uzaklaştırması, yapmak zorunda olduğu bir farzı ihmale yol açmaz. Hz. Peygambere 'Define' sorulmuş, oda şöyle demiştir: 'Define, Allah'ın gökleri ve yeri yaratırken toprakta yarattığı altındır.' Başka bir ifadeyle madenlerdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Çalışma veya Gayret Olmadan Allah'ın Mal Verdiği Kimse

Bir rivayette Hz. Peygamberin böyle bir mala sahip olan kişi hakkında şöyle dediği aktarılır: 'Elindeyken üzerinden bir yıl geçmeden böyle bir mala zekât düşmez.'

Meselenin batınî yorumu şudur: Kulun Allah'a yaklaşma niyeti taşımadan işlediği güzel huylar, ahiret hayatında kendisine yarar sağlar. Güzel huyları sergilemek için, mutlaka Allah'a yaklaşmaya niyet etmek gerekmez. Fakat herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın, güzel huyları yerine getirirken Allah'a yaklaşmaya da niyet etmek, kul hakkında daha üstün ve daha iyidir.

Bu konuda aktarılan hadis, Ebu Davud'un Dabaa b. ez-Zübeyr'den aktardığı şu hadistir: 'Mikdad hacet gidermeye çıkmıştı. Bir farenin de-

likten bir altın çıkardığını görmüş. Ardı ardına dinar çıkarmayı sürdürmüş en sonunda sayı on yedi dinara ulaşmış. Sonra bir dinar daha çıkarmış, sonra içinde dinar bulunan kızıl bir hırka çıkarmış. Toplam on dokuz dinar olmuş. Mikdad, bunları Hz. Peygambere götürmüş ve 'bu dinarların sadakasını al' demiş. Hz. Peygamber 'Sen deliğe yaklaşmış mıydın?' diye sormuş. O da 'hayır' diye cevap vermiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Allah bunları sana mübarek etsin' demiş.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ravi şöyle der: Hz. Peygamber bize alış veriş yaptığımız şeylerden sadaka vermemizi emrederdi.'

VASIL

Batınî Yorum

İnsan bir iyilik yapmak ya da güzel bir ahlâk işlemeyi içinden geçirirse, içinde geçirdiği şeyde Allah'a yaklaşmaya niyet etmelidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zekâtın Vaktinden Önce Verilmesi

Ebu Davud'un Ali b. Ebi Talib'ten aktardığı bir hadis nedeniyle bazı bilginler bu görüşe varmıştır. Abbas Hz. Peygamber'e farz olmadan önce zekâtını verip veremeyeceğini sormuş, Hz. Peygamber de ona izin vermiştir. Başka bir rivayette ise, 'ona ruhsat vermiştir' denilir. Güvenilir olsa bile, bu hadis hakkında konuşulmuştur. Hadis, özel durumda verilmiş bir izindir, kıyasta esas alınamaz.

VASIL

Batınî Yorum

Farz namazın niyeti, namaza başlandığında gereklidir. İnsan abdeste başlarken niyetlenip sonra niyeti namaza başlayıncaya kadar kendisine eşlik ederse bu caizdir ve bu durumda pek çok hayra ulaşmış sayılır. Fakat vakitle sınırlanmış namazın niyetinin vakit girmezden önce yapılması geçerli değildir. Namazı ilk vaktinde birleştirmeyi kabul edenlere göre ise bu caizdir. Dolayısıyla, sadakanın erken verilebileceği yadırganmaz. '*Onlar iyiliklere koşar, iyilik için yarışırlar*'[411] ayetinde belirtilen acele davranmak bu konuya girer.

Bunun batındaki bir örneği de, nişanlandığı kıza bakması caiz olan kişinin durumudur. Halbuki kişi, Allah'tan utanarak ve ihtiyaç fazlası bakışı artırmaktan çekinerek imtina eder ve evleninceye kadar nişanlısına bakmaz. Bana göre, nişanlıya bakmak kısım kısım ele alınabilir: Nişanlı Ensar'ın zürriyetinden ise ve nikahtan önce kendisine bakmamışsa kişi hatalıdır. Nikahtan önce yüzüne bakarsa, bu bakışı Allah'a yakınlık ve peygamberine itaat demek olur. Ensardan olmayan kız ise böyle değildir. Ancak bakarsa, daha iyi olur.

İki namazı birleştirmeye gelirsek, ikinci namazın birinciye eklenmesi, batınî yorumda besmelede Fatiha'nın ruhunu ya da okumak istediği sureyi bulmaktır. Çünkü besmele her surenin anahtarıdır.

VASIL

Fitre Zekâtı

Bilginler, fitre zekâtının hükmü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Bazı bilginler farz, bazı bilginler sünnet olduğunu ileri sürerken, bazı bilginler de fitrenin zekâtla kaldırıldığını belirtmiştir.

Fitrenin batınî yorumu şudur: Allah şöyle buyurur: *'Gökleri ve yeri yaratan (fatır) Allah'a hamd olsun.'*[412] Başka bir ayette ise *'Göklerin ve yerin dürülmüş olduğunu, sonra onları açtığımızı (fetk) görmezler mi'*[413] buyurur. Fetr, fetk, yani parçalanma demektir. 'Her doğan fıtrat üzerine doğar' ifadesi buradan gelir. Allah'ın ilk açtığı (parçaladığı, fetk) şey, var ediş esnasında var olanların kulaklarıdır. Bu, yokluk ve varlık arasında kün (ol) sözüyle kudretin onlara ilişme halidir. Böylece Allah'ın emrine uyarak, bu hitap vesilesiyle kendi başlarına oluşmuşlardır. Kün (ol), mertebenin kelimesidir. İlk yaratılış esnasında, kulakları kendisiyle açtığı ilk şey ise, *'Sizin Rabbiniz değil miyim?'*[414] ayetidir. Onlar da, 'Evet' demişlerdi. Dolayısıyla bü insanlara özgüdür. Yaratma ise geneldir. Allah'ın insanların dillerini açtığı ilk şey ise, onların 'Evet' sözleridir. Allah'ın kendisiyle oruç tutanların midelerini açtığı ilk şey, 'Namaza çıkmadan önce Ramazan Bayramı gününde yedikleri şeydir.' Cennetliklerin midelerini kendisiyle açtığı ilk şey ise, Nun balığının ciğerinin artanını yemeleridir.

Bayram günü fitre sadakası verirken kul, 'samedanî (hiçbir şeye muhtaç olmamak, oruç tutma halinin ifade ettiği şey) özelliğin sadece Allah'a yaraştığını bilmelidir, çünkü oruç kula değil, Allah'a ait bir eylemdir. Bu zekât, hür ya da köle, küçük ya da büyük, erkek ya da dişi her insana farzdır. Söz konusu zekât, insanın Rabliğin müstahak olduğu 'samedani' özelliği bilmesidir.

Bize göre fitre, hurma ve buğdaydan verilebilir, bundan başkasıyla verilemez. Bilginlerin çoğunluğu ise, beslenilen diğer şeylerden de verilebileceğini kabul eder ki, bu tartışmalı bir konudur. Besin, bu doğal yapıyı ayakta tutan şeydir. Ruhların besini, onların beslendikleri keşif ilimleri ya da özellikle imandır. Çünkü bu kadar bir ilim ile düşünen ruhların yapısı ayakta durur. Onların zekâtı ise özellikle keşif ilmidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Fitrenin Zengin-Fakir, Hür- Köle, Erkek-Dişi, Küçük-Büyük herkese Farz Olması

Hz. Peygamber, fitreyi küçük-büyük herkese vacip kılmıştır. Bunun batınî yorumu, öğrenen ve öğreten demektir.

Hür ve kölenin batınî yorumu şudur: Hür ve köle, varlıklara köle olmaktan kurtulmuş kimse demektir. Onun vakti (ve hali), yaratıklardan kurtuluşunu görmek olur. Köle -var olanlara bakmaksızın- vaktini Rabbine kulluğunu görmekten ibaret sayan kimsedir. Erkek ve dişiye gelirsek, erkekte akıl, dişide nefs vardır. Her ikisinde de şu durum dikkate alınır: Erkek ilahi ilme (metafizik) bakar. Dişide ise, doğa ilmine bakılır. Böylece her araştırmacı, baktığı yönden kendisine uygun şeyle ilişkili olmuştur.

(Hadiste geçen) Zengin ve yoksul, Allah ile zengin olan ya da Allah'a muhtaç olan kimsedir.

Bir sa' miktarı buğday ise, insanın yaratılışının dört müdd'ü (buğday ölçek birimi) demektir. Onun sa'ı (dört müd bir sa' eder), dört karışımdır, Her unsurun veya karışımın bir müdd'ü vardır. Bunun nedeni, insanın ruh, akıl, beden ve mertebe bakımından yetkinliğidir. Sonra, onda dört nispetin görülmesi gelir. Bunlarla dış varlığını ve oluşunun esaslarını var ederken Rabbini niteler. Bunlar hayat, bilgi, irade ve kudrettir. Her niteliğin bir müdd'ü vardır. Böylece toplamı, bir sa' eder. Bu ilahi niteliklerle O, Rab; sen ise O'nun merbubu ve kulu olabilirsin.

VASIL

Dârekutnî, İbn Ömer'in şöyle dediğini aktarır: Hz. Peygamber, küçük ya da büyük, hür ya da köle herkesin fitre vermesini emretti.'

VASIL

Batınî Yorum

Hoca, terbiye ettiği öğrenciyi, öğrencinin bilgisinin ulaşamayacağı dereceye taşımayı hedefler. Oraya ulaşınca, şeyhin onun adına amaçladığı fayda gerçekleşir. İşte bu öğretmenin zekâtıdır. Çünkü niyet edilen şeyin iyiliği öğrenciye dönmüştür ve kendisine dönen iyiliği öğrenciye hoca vermiştir. Kuşkusuz hocaya, öğrencinin dürüstlüğü sayesinde sahip olmadığı bilgiler açılabilir. Koruması ve gözetimi altında bulunan yetimin malının zekâtını veren veli de, bu meseleye girer.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yahudi ve Hristiyandan Fitre Zekâtını Almak

Ebu'l-Hasen ed-Dârekutnî (r.a.), kitabında Hz. Peygamberin Yahudi ve Hristiyanlardan fitre zekâtı aldığını aktarır.

Meselenin batınî yorumu şudur: Hemcinsin olmayan birine iyilik yapmaya niyetlenmenin iyiliği sana döner. Ben, bir Yahudi ve Hristiyanın inandığı din ve kitaplarında doğru olan şeylere kendi kitabıma inanmam yönüyle inanırım. Allah şöyle buyurur: *'Müminler Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve elçilerine inanan kimselerdir. Peygamberlerinden hiç birini ayırt etmeyiz.'*[415] Buradan, Müslüman fitre zekâtını Yahudi ve Hristiyandan alabilir. Çünkü ben de onun inandığına inananlardandım. Çünkü benim kitabım onun kitabını, dinim onun dinini içerir. Dolayısıyla, onların dini ve kitabı benim kitabım ve dinime dahildir.

Nefsin ibadete hazzı ortak yapması, 'Üzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'ın oğludur' diyen Yahudi ve Hristiyanların durumuna benzer. Müminin ise, bu nitelikteki nefisten zekâtı alması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, bir Yahudi cenazesinde ayağa kalkmış ve şöyle demiştir: 'O bir nefis değil midir?' İşte bu, Yahudi ve Hristiyandan fitre zekâtını al-

manın batınî yorumudur. Bu durum, manayı dikkate aldığında böyledir. Yahudi ve Hristiyan kelimelerinin türetildiği 'hidayet (yahudi)' ve 'yardım (nasranî, hristiyan)' kelimelerinin lafzını dikkate aldığında ise, onlardan zekât almak, zekâtla sadece Allah'ın rızasını gözetmek anlamına gelir.

Elli birinci kısım sona erdi, onu elli ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

Fitre Zekâtını Verme Vakti

Hz. Peygamber, fitre zekâtının insanlar bayram namazına çıkmazdan önce verilmesini emretmişti.

Meselenin batınî yorumu şudur: Muhtaç olanlara rahatı ulaştırmada acele edip sonra namaz kılmaya gitmek gerekir. *'(Peygamberle) Konuşmanızdan önce sadaka verin'*[416] ayetinde belirtilen durum budur. Hz. Peygamber ise, 'Namaz kılan kişi Rabbiyle konuşur' der. Öyleyse, namaz kılan kişi namazgâha gidendir. Böyle yapmak ise, onun adına daha hayırlı ve daha temiz bir davranıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadakada Aşırı Giden

Bir ravi Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Sadakada aşırı giden onu vermeyen gibidir.' Hadisi Ebu Davud aktarmıştır.

Meselenin batınî yorumu şudur: 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, gözünün senin üzerinde hakkı vardır.' Onları güçlerinin üzerinde bir

yükle sorumlu tuttuğunda hasta edersin ve bu durum pek çok iyiliğin ihmaline yol açar. Bu durumda sen, bir hayır yapmak isterken diğer hayırları engelleyen haline gelirsin. Halbuki sen, nefsin ancak bu organlarla iş yapabildiğini biliyorsundur. Daha önce sıkıntılı işlere zorlanmaları nedeniyle, araçlar işlevsiz kaldığında ve amel yapamadıklarında ise, iyiliği engelleyen kimse sayılırsın. Bu konuda şöyle bir mısramız vardır:

Sanatkârın bir işte yapabildiği
Araçların ona imkân verdiğidir.
Sınırı aşmak, belirlenmiş olanın eksikliğidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Balın Zekâtı

Tirmizi İbn Ömer'den Hz. Peygamberin şöyle söylediğini aktarır: 'Balın her on tulumundan birinde bir tulum zekât vardır.'

Meselenin batınî yorumu şudur: Velinin vahiy sayesinde aldığı başkasıyla ilgili olan bilgiyi ilgili kişilere duyurması vaciptir, çünkü bu bilgi ona başkalarından dolayı verilmiştir. Burada, diğer nitelikleri değil -ki bilginin elde edilme özellikleri (yol ve yöntemleri) pek çoktur- sadece vahyi zikrettik. Çünkü başkasıyla ilgili bilgiyi bala benzettik, bal ise vahyin ürünüdür. Allah şöyle buyurur: '*Rabbin arıya vahyetti.*'[417] Öyleyse, böyle bir bilginin zekâtı onun öğretilmesidir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zekât Kölelere Değil, Hürlere Farzdır

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Azat edilinceye kadar sözleşmeli kölenin malına zekât yoktur.' Hadisi Dârekutnî, Cabir'den aktarır.

Meselenin batınî yorumu şudur: Kölenin sadaka alması caiz değildir. Denilir ki Hz. Peygamberin Allah karşısında kul olduğu tam olarak anlaşılsın diye sadaka alması yasaklanmıştı. Hz. Peygamberden, otururken veya hareket ederken hür olduğunu gösteren hiçbir eylem bilinçli veya bilinçsiz olarak ortaya çıkmamıştır. Kendilerine bir ihsan olarak, ailesi de (âl, kendisine inanan seçkinler ve bilginler) bu konuda ona katılmıştır. Köle sadaka alamayacağı gibi hür oluncaya kadar malına da zekât düşmez. Çünkü köle, efendisinin karşısında bir şeye sahip olamaz.

Hür insanın zekât vermesinin illeti, sahiplik iddiasıdır. Kölenin ise herhangi bir şeyde bir iddiası yoktur. Köle, kendi kıymetiyle özdeştir (kendisi bir maldır). Başka bir ifadeyle köle, kendisiyle alım-satım yapılan bir bedeldir. Bedeli hakkında bir iddiada bulunması ya da efendisinin ondan istediği şeyde direnç göstermesi düşünülemeyeceği gibi (kendi hakikatine göre) köle de böyledir. Efendisiyle ilişkisinde kıymetine bakmayan her köle, tam olarak köle olamayacağı gibi kendisi hakkında bilgisi de yoktur. İşte bu, bir görüş ayrılığı olmaksızın sûfilerin mezhebidir.

Efendi karşısında köle bu durumdaysa, köle gizlenmiş (silinmiş), efendi ortaya çıkmış ve görünmüştür. Çünkü zuhur ve görünmenin aslı iddiadır. Efendi ise, bu halde köleyi şereflendirmek için başkasında köle özelliğiyle bulunur. Bu ise 'Acıktım, beni doyurmadın, hasta oldum beni ziyaret etmedin' hadisinde belirtilen durumdur. Açıkmak ve hasta olmak, kulların özelliklerindendir. Nitekim Allah (kendisine bunun anlamını soran kuluna verdiği) cevapta şöyle der: 'Falan kulum hasta oldu, onu ziyaret etmedin. Onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun.' Öyleyse, Allah bu özellikteki kulun yanında olduğu gibi kul da bu niteliğe sahip olduğunda Rabbinin katındadır.

Anla!

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadakalar Nerede Alınır

Ebu Davud, Hz. Peygamberden sadakaların evlerindeyken alınacağını belirten bir hadis aktarır.

Meselenin batınî yorumu şudur: İnsanın evi, onun bedenidir. Beşeri ruhlardan sadakalar ahiret hayatında alınacaktır. Dolayısıyla bedenlerin de diriltilmesi gerekir, çünkü zekât sorumluluğu olan kişiden zekât, ancak onun evinde alınmalıdır. Ruhların ise, bedenlerinden başka evi yoktur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zekât Vermeyen İnsandan Hükümdarın Önce Zekâtı, Sonra Malının Yarısını Alması

Ebu Davud, Hz. Peygamber'in zekât alımı ve zekâtı vermeyen kişiyle ilgili bir hadiste şöyle dediğini aktarır: 'Rabbimizin büyüklüğünün bir gereği olarak, biz hem zekâtı hem de malının yarısını alırız.'

Meselenin batınî yorumu şudur: İnsanın amelleri iki kısma ayrılır. Bir kısmı nefsine, bir kısmı ise organlarına özgüdür. Ameldeki zorunlu zekât, Allah'ın insana farz kıldığı ameller mendup veya mübah davranışlardır. Malının zekâtını vermediğinde Allah, farzı yerine getirmenin zorunlu olduğu esnada yaptığı davranışlarına bakar. Bu esnada yaptığı davranışlar güzel huylar ise, hak ettikleri sevabı vermeyip o vaktin amelinin zekâtı olarak tutar. İnsan bu esnada kötü davranışlar yapmışsa günahı katmerleşir. Çünkü farz bir ibadeti yerine getirmediği gibi aynı zamanda kötü bir amel sahibi de olmuştur. Bu durumda iki kötülüğü birleştirmiş sayılır. Birincisi uygun olmayan şeyi yapmak, ikincisi ise yapması gerekli ameli yapmamaktır. O esnada mübah bir davranış yapıyor idiyse, özellikle farzı terk etmesi nedeniyle cezalandırılır.

'Amelinin yarısını almaya' gelince, bu, kendisinde iddianın bulunduğu tasavvur edilen kısımdır. O da, ameldir. Çünkü yükümlülük, yapmak ve yapmamak diye ikiye ayrılır. Yapmamada herhangi bir iddia yoktur. Geride (iddianın konusu olarak) yapmak kalır. Allah ise, o fiildeki failin kendisi olması kanıtıyla ameli (sahibinden) alır. Bu durum ona gösterildiğinde, geride ödül olarak isteyebileceği bir şey kalmaz. Çünkü ödül almak, onun bir davranış sahibi olmasına bağlıydı. Halbuki failin Allah olduğu kendisine görünmüştür. Böylece, ya cezadan sonra ya da cezadan önce olmak üzere, Allah ihsanıyla kendisini bağışlayıncaya kadar hayret içinde kalır. Hesabın görüleceği ahiret hayatında, (zekât vermeyenden) malın yarısının alınmasının anlamıdır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadaka İçin Çalışanı Memnun Etmek

Haris b. Ebi Üsame, Müsned'inde Enes'in şöyle söylediğini zikreder: 'Süleymoğullarından bir adam gelmiş ve şöyle demiş: Ey Allah'ın peygamberi! Senin elçine zekâtı verdiğimde, onu Allah'a ve peygamberine vermiş sayılır mıyım? Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Evet! Onu benim elçime verdiğinde sorumluluğundan kurtulmuş olursun. Sevabı sana, günahı onu değiştirenin üzerinedir.'

Ebu Davud, Cabir'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktırır: 'Size sevmediğiniz süvariler gelir. Onlar geldiğinde kendilerini 'hoş geldiniz' diye karşılayın. Adil davranırlarsa, sizin lehinize, haksızlık yaparlarsa kendi aleyhlerinedir. Onları hoşnut ediniz. Zekâtınızı tam verirseniz, onları razı edersiniz ve size dua ederler.' Yine başka bir hadiste Beşir b. Hasasiye'nin şöyle söylediğini aktarır: 'Peygambere şöyle sorduk: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Sadaka memurları bize zulmediyor! Yaptıkları haksızlık ölçüsünde mallarımızı gizleyebilir miyiz?' Hz. Peygamber ise 'hayır' diye cevap vermiştir.'

VASIL

Batınî Yorum

Sadaka toplayıcısı, (içinde bulunulan) vakit demektir. Onun hoşnut edilmesi, getirdiği şeye göre halinin gereğiyle onu karşılamaktır. Güçlük ve kahır getirse bile onu hoşnut etmek gerekir. Bu durum, insanın herhangi bir amelinde, yani hayır amellerinde bulduğu düşünceye benzer. Bununla birlikte o, meşakkatli, hatta yok olmaya yol açacak şekildeyse durum farklıdır. Ebu Medyen böyle bir düşünce hakkında şöyle derdi: 'Diyet, katilin görevidir.'

Allah muhacir hakkında şöyle der: *'Sonra ölüm ona ulaşırsa, onun ödülü Allah'a aittir.'*[418] Sadakada haddi aşmanın tarzı şöyledir: Allah, nefsin için üzerinde bir hak yaratmıştır. Gözünün de senin üzerinde bir hakkı vardır. Buna rağmen sen, kendine zulmetmişsin. Bu durum, seçilmiş kişiler hakkında söylenen, *'Onların bir kısmı kendisine zulmeder'*[419] ayetinde belirtilen durumdur. Aşırı giden, vakittir ve o düşündüğü şeyi akla getiren düşüncedir. Vakit, hem aşırı giden ve hem de adil olandır.

VASIL

Sadakayı Aceleyle Vermek

Müslim b. Haccac, es-Sahih'inde Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Sadaka (aceleyle) veriniz! İnsan sadakası elindeyken yürür de sadaka verdiği kişiye şöyle der: 'Bunu bize dün getirseydin kabul ederdik. Şimdi ise ihtiyacımız yoktur. Böylece sadakasını verecek kimse bulamaz.'

VASIL

Batınî Yorum

Sadakada acele etmek, batında tövbeye koşmak demektir ve o, farzlardan biridir. Can çekişme vaktine ertelenen tövbe kabul edilmez. Burada ince bir mesele vardır ki, arkadaşlarımız içinden onu kavrayanların sayısı pek azdır. Şöyle ki: İrade edilen kişi (istenilen), bazen tövbekâr olmayabilir. Bazen, kendisine bir inayet olarak, Allah yönünden gelen bir keşfi olabilir. Bu durumda ona gösterilen ilk şey, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğudur. Dolayısıyla insan, zahirî ve batınî bir hareket ya da amel ya da niyet veya herhangi bir şey görürse, bunlar Allah'a aittir. O, kendi adına hiçbir şeye sahip değildir. Böyle bir durumda onun tövbe etmesi düşünülebilir mi, düşünülemez mi? O fiillerin kendisinden çekilip alındığını görür. Tövbe ederse, bu keşfe rağmen tövbesi kabul edilir mi, edilmez mi? Ya da, bu kişi, 'güneş battığı yerden doğduktan sonra' tövbe eden kişi gibi midir? Çünkü hakikat güneşi, burada bilgisinin doğruluğu sayesinde 'kalbinin batısından doğmuştur.' Bu ise, çekilen-istenilen kimsenin kalbine gelen en çetin hallerden biridir. Çünkü tövbenin ve amelin kabulü, perdelenmeye bağlıdır. Bu perde, amelin insana izafe edilme perdesidir. Burada ise, insanın kabul edebileceği hiçbir şey ortaya çıkmaz. Bilakis insan (bu keşif esnasında) Hakk'ın ellerindedir. Kabul ise, ancak başkasından olabilir.

Bilmelisin ki, bakan kişinin durumu, amel sahibiyle bir değildir. Bakan kişi, amel sahibinden kabul eden kişidir. Amel sahibi ise, hangi amel olursa olsun, bu amelin kendisinde ortaya çıktığı zatta etki eden kimsedir. Böyle bir keşif sahibinin tövbe etmesini tasavvur edebiliriz ve burada tövbe eden Allah'tır. Bu insanın müşahede edebileceği nihai şey budur! Artık hangi halde olursa olsun, itaatlere koşmalıdır, durmamak gerekir. Çünkü nefesleri kendisine ait olmadığı gibi bu dünyadan başka bir yerde de yükümlülük yoktur. Kıyamet günü, insanlar sadece secdeye çağrılır (A'raf ehli). Bu secde, sınanma secdesi değil, ayrışma secdesidir. Secdeye çağrıldığında Allah'a secde eden kimse, iki yüzlülükle ve korkarak secde edenlerden ayrışır. Dünyada ise, suretler birbirine karıştığı için bu ayrışma gerçekleşmez.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadakanın İlahi Niteliklerden İçerdiği Etki

Bunlardan biri, *'Bir şey infak ederseniz, Allah onun yerine yenisini koyar'*[420] ayetidir. Müslim, es-Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kulların sabahladığı her gün, iki melek iner. Bunlardan biri, 'Allah'ım! İnfak edene bedelini (halef) ver' derken diğeri, 'Allah'ım! İnfak etmeyenin malını telef et' diye dua eder.'

Kardeşim, dikkat et! Allah, hüviyetini senin malından eksilen şeyin bedeli yapmıştır. Sen, sadaka verdiğin kimseyi ihya etmiş sayılırsın. Bu nedenle Allah da sana ebedi bir hayat ile hayat verir (ihya-hayat). Çünkü senin hayatın Hak değil ise, hiçbir hayattan söz edilemez. Şöyle diyebilirsin: 'Dediğin gibi olsaydı, zikredilen ayet 'yahlifuhu (onun yerini alırdı)' şeklinde okunmalıydı.' Buna şöyle cevap veririz: Hüviyet, zatın aynıdır. Hüviyet, sadaka verenin hayatının kendisine bağlı olduğu ilahi bir isimle sadaka olarak verilen şeyin yerini alır. Allah'ın isimleri, kendisinden başka değildir. Fakat nispetlerin (nitelikler) farklılığının düşünülmesi nedeniyle hüviyet böyle ifade edilir. Bu anlamlarla ilgili ifadelerimiz, bu konudaki yerleşik terminolojiye göre söylediğimiz ve işaret ettiğimiz hususları bilen arkadaşlarımıza söylenmiştir. Bu dile yabancı olanın itirazı ise geçerli değildir.

Meleğin, 'Allah'ım! İnfak edene, bedelini (halef) ver' dediğini görmez misin? Bununla beraber sözü ve vaadi doğru olan Allah bize (verilen sadakanın) bedeli vaat etmiştir. Burada infak, helak ve teleften gelir. Başka bir ifadeyle, malını infak eden kişi sahip olduğu malı telef etmiştir ve bir boşluk da yoktur. (Melek der ki: Allah'ım!) Telef olan malın yerine, uğrunda malın telef edildiği kimseyle ilişkili olan şeyi koy! Böyle birinin ecri, hayat verenin ecri gibidir. Dikkat ediniz, diğer melek ne söyler: 'Allah'ım! İnfak etmeyene telef ver!' Çünkü melekler iyiliğin ve hayrın dilidir. Bu melek, 'Allah'ım! Sadakasını vermeyene verene verdiğini ihsan et. Böylece arkadaşı gibi o da malını telef eder.'

Başka bir ifadeyle melek sanki şöyle der: 'Allah'ım! Malını tutanı infak etsin diye infak ederek rızıklandır. Bu insanın kendi iradesiyle ma-

lını infak etmesini ezeli ilminde takdir etmemişsen, yine de malını telef et! Böyle yaparsan, ona musibete uğrayanların ödülünü vermiş olursun, o da iyiliğe ulaşır. Çünkü sen şöyle buyurdun: *'Göklerde ve yerdeki her şey isteyerek ya da zorla Allah'a secde eder.'*[421] İradesiyle sadaka vermeyen kişi, malını zorla telef etmiştir. Sen de, malı telef edilen bu insan kendi iradesiyle böyle bir şeyi amaçlamış olmasa bile, rahata ulaşan kişiye vereceğin şekilde bir sevap kendisine vaat et!' Meleğin bu duası, insana yapılmış hayır duadır, yoksa meleklerin mertebelerini bilmeyenlerin zannettiği gibi bir beddua değildir. Çünkü melek, özellikle Hakk'ın varlığına inananlar aleyhinde beddua etmez. O'nun birliğine inananlar hakkında ya da O'nun katından gelene inananlar hiç hakkında beddua ederler mi?

Hiç kuşkusuz, meleğin duası iki nedenle kabul edilir: Birincisi, meleğin temizliği, ikincisi ise başkası hakkında dua etmiş olmasıdır. Öyleyse bu dua, günahkâr olmayanın diliyle -meleğin dili- mal sahibine dua etmektir. Günahsız bir dille dua etmek, dilleri günahkâr insanların içinde de vardır. Allah Hz. Musa'ya şöyle der: 'Bana kendisiyle günah işlemediğin bir dille dua et.' Hz. Musa, 'O dil nedir?' diye sormuş, Allah ise, 'Senin kardeşine, kardeşinin de sana dua etmesidir' demiştir. Çünkü her biriniz, bir diğerinize dua ettiğiniz dilinizle bana asi olmadınız. Dolayısıyla kardeşi adına bana dua eden kişi, temiz bir dille dua etmiş demektir. Allah duayı ona izafe etmiştir, çünkü dua eden, edilenin vekilidir. Dua edenin diliyle ise, dua edilen insan günah işlememiştir.

Bunlardan biri de, Müslim'in Ebu Hureyre'den aktardığı şu hadistir: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah bana şöyle demiştir: Sadaka ver ki sana da verilsin.' Allah senin sadaka vermenin, Hakk'ın sana infak etmesine sebep olacağını bildirmiştir. Bu da, ilahi mertebede sadakanın etkilerinden biridir.

Sadakanın başka bir etkisi de Tirmizi'nin Enes b. Malik'ten aktardığı şu hadiste dile getirilir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Sadaka Rabbin gazabını söndürür ve kötü ölümden kurtarır.' Bu hadis, hasen-garip hadistir. Buna göre, (hayırsız bir ölümden) kurtarmak ve gazap ateşini söndürmek, sadakanın bir sonucudur. Çünkü Allah, kıyamet günü daha önce hiç kızmadığı, daha sonra da bir daha kızmayacağı şekilde öfkelenir ve gazap eder. Bu bağlamda, Allah'ın kızması, şanına ya-

raşır şekildedir, çünkü bize kendisiyle hitap ettiği kızma, hiç kuşkusuz tarafımızdan bilinir. Fakat onun Allah ile ilişkisi meçhuldür. Yoksa gazap meçhul değildir ya da gazap sahibinde meydana getirdiği şey ya da bilmediğimiz başka bir manaya yorumlanması söz konusu değildir. Böyle olsaydı anlamadığımız bir şeyle bize hitap edilmiş olurdu. Böyle bir ifadenin ise bizde bir etkisi olamayacağı gibi bu ifade öğüt de sayılmazdı. Çünkü maksat, bilebileceğimiz bir şeyi açıklamaktır. Fakat özel olarak Allah ile gazap arasındaki bu ilişkiyi bilmiyoruz. Bunun nedeni, nispet edilen şeyi değil, nispet edilen zatı bilmeyişimizdir. Bunu bilmelisin!

Yakın-Mağrip'te 'muvazene (denge, bilgisi ledünni değil, salih amelden meydana gelen kişi)' ehlinden bir şeyhin başına şöyle bir hadise gelmişti: Hükümdara şeyhin öldürülmesini gerektirecek bir takım işler bildirilmişti. Hükümdar, bir yandan şeyhin tutuklanarak getirilmesini emrederken öte yandan şeyhi kendilerine sormak amacıyla da bütün insanlara toplanmaları söylenmiş. İnsanlar şeyhin öldürülmesini ve zındık sayılmasını gerektirecek sözler söylediği iddiasıyla öldürülmesi hususunda görüş birliğindeydi. Bu esnada şeyh yolda ekmek satan bir adama rastlamış ve ona, 'Bana yarım somun ekmek borç ver' deyince adam da vermiş, şeyh de yoldan geçen birine ekmeği sadaka olarak vermiş.

Sonra, o büyük topluluğun arasına getirtilip oturtulmuş. Hakim, insanlar şeyhin hakkında söylenenler hususunda tanıklık ederse, kötü bir şekilde öldürüleceği hükmünü vermiş. Hakim de şeyhten en çok nefret edenlerden biriydi. Şöyle demiş:

-'Ey Merakeşliler! Bu gördüğünüz adam falancadır. Onun hakkında ne dersiniz.?' Hepsi birden:

-'Adil ve beğenilen biridir' demiş.

Hakim şaşırmış, şeyh ise ona şöyle demiş:

-'Şaşırma! Bu mesele, yadırganacak bir iş değildir. Hangisi daha büyüktür: Senin gazabın mı, yoksa Allah'ın ve ateşin gazabı mı?' Hakim:

-'Allah'ın gazabı ve ateşin gazabı daha büyüktür.' Şeyh şöyle sormuş:

-'Ölçü ve miktar bakımından hangi şey daha koruyucudur (takva): Yarım somun ekmek mi, yarım hurma mı?' Hakim:

-'Yarım somun' diye cevap verince, şeyh şöyle demiş:

-'Senin ve bu topluluğun öfkesini yarım somun ekmekle dindirdim. Çünkü Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum: 'Bir hurma parçasıyla bile olsa cehennemden korunmaya çalışın.' Başka bir hadiste ise şöyle buyurdu: 'Kuşkusuz sadaka, Rabbin öfkesini söndürür, kötü ölümü def eder.' Hiç kuşkusuz Allah bunu yaptı: (Allah'ın öfkesi karşısında) Sizin (öfkenizin) küçüklüğü ve (hurmaya göre) benim sadakamın büyüklüğü sayesinde, Allah kötülüğünüzü ve kötü ölümü benden uzaklaştırdı. Çünkü benim sadakam, hurma tanesinden daha büyük iken sizin öfkeniz ise ateşin ve Rabbin öfkesinden daha küçüktür.'

Bunun üzerine, oradakiler şeyhin imanı karşısında hayrete düştüler.'

Ölümlerin en kötüsü, insanı bedbahtlığa götürecek bir halde ölmektir ve Allah sadece bedbahta öfkelenir. Rabbin öfkesinde, kötü ölümde ve cehennemin otoritesinde sadakanın nasıl etkin olduğuna bakınız! Öfkeliyken nefsine sadaka veren kişi, o esnada nefsine sahip olmakla sadaka verebilir. Öfkeliyken insanın kendine sahip olması, farkında olmadığı bir yönden verilmiş bir sadakadır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Güçlü insan güreşte iyi olan değil, öfkelendiğinde nefsine sahip olan kimsedir.' Çünkü öfke, yakıcı bir ateştir. İşte bu (öfkeye sahip olmak), insanın kendisine verdiği sadakadır.

Allah, kendisine ortak koşan insanı bağışlamayacağını belirtmiştir. Bununla beraber Allah, sadaka verdiği ölçüde ona kolaylık sağlar. Ebu Davud, Hz. Aişe'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Aişe Hz. Peygambere, 'Ey Allah'ın peygamberi! Abdullah b. Cud'an nerededir?' demiş, o da 'ateştedir' diye cevap vermiş. Bu ifade Hz. Aişe'ye ağır gelmiş. Hz. Peygamber 'Ey Aişe! Sana ağır gelen şey nedir?' diye sorunca, o da 'Yemek yedirir, akrabalarını gözetirdi' diye cevap vermiş. Hz. Peygamber ise şöyle cevap vermiş: 'Söylediklerin karşılığında azabı hafifletilir.' Başka bir ifadeyle o kişinin azabı, sadece yaptığı güzel huylar sayesinde hafifler.

Buharî es-Sahih'inde Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu aktarır: 'Bir hurma parçasıyla bile olsa ateşten kendinizi koruyun. Hurma

parçası bulamayan ise, güzel sözle kendisini korusun.' Başka bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Güzel söz sadakadır, her tespih sadakadır, her tehlil (la-ilahe illallah) sadakadır.' Hadiste, bunların dışındaki zikirler ve güzel ahlâkın gerekleri de zikredilmiştir. Müslim es-Sahih'inde Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: Allah yolunda harcadığın bir dinar, köle azat etmek için harcadığın bir dinar, yoksula sadaka olarak verdiğin bir dinar, ailene harcadığın bir dinar, bunların en büyüğü, ailene harcadığın dinardır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Sevdiği Şeylerden İnfak Eden Kimsenin Durumu

Allah şöyle buyurur: '*Sevdiklerinizden infak edinceye kadar iyiliğe ulaşamazsınız.*'[422] Abdullah b. Ömer, bu ayetin gereğini yerine getirmek amacıyla tatlı satın alır, onu sadaka olarak verir ve şöyle derdi: 'En çok tatlıyı severim.' İnsan için sevimli olan şey, onun nefsidir. Nefsini Allah yolunda infak ederse, onun karşılığını ve bedelini elde eder, çünkü bir şeyi yok eden kimsenin yok ettiği şeyin değerini ödemesi gerekir. Hak, kulun nefsini yok etmesini istemiştir, çünkü insana sevdiği şeyleri infak etmeyi emretmiştir. O'nun yanında nefse bedel olarak ise cennetten başka bir şey yoktur. Bu nedenle, başka bir şey bulamadığında, Allah'ı bulursun, çünkü Allah, kendilerine boyun eğilen eşya bulunmadığında bulunabilir. İnsanın nefsi ise, bütün eşyadır ve o yok olmuştur. Öyleyse, nefsin bedeli zikrettiğimiz şeydir (Allah). Sadakanın değerinin ne kadar yüksek olduğuna bakınız!

FASIL İÇİNDE VASIL

Batın İlmi Yönünden Sadakanın Halleri

Sadakayı açıktan vermek, ez-Zahir ve onu vermeye başlamak da el-Evvel isminin gereğidir. Onu huy edinmek ise, *'Bana uyun ki, Allah sizi sevsin'*[423] ayetinin gereğidir. Hazinede verecek bir şey yokken, hükümdarın kendisine gelen yoksullar adına insanlardan (sadaka) istemesi (ya da bu nedenle sadaka isteyen hükümdar) yararı diğer organlara ve kendisine hüsnü zan besleyenlere ulaşan bilgiden yoksun kalbe benzer. Böyle bir kalp, Allah'ın yükümlü tuttuğu amelleri yerine getirmek üzere, zahir ve batın güçlerine yardım edecek bilgi ve halleri kendisine vermesini ilahi isimlerden ister. Çünkü Allah Hz. Peygambere şöyle bildirmiştir: 'Her sabah her eklem için bir sadaka gerekir.' Öte yandan, her tespihi sadaka saydığı gibi her tehlili de bir sadaka saymıştır. Bunlar, bir niyete ve ihlasa gerek duyan hallerdir. Niyet ise, kimin adına ihlaslı olunacağını bilmeksizin gerçekleşmez ki o da Allah'tır. Dolayısıyla hükümdar her ekleme, her eklemden dolayı verilecek sadakayı istemelidir. Kalp, tebaasından sorumludur. Onun tebaası ise, iç ve dış bütün güçleridir. Burada ifade ettiğimiz ve dikkate aldığımız bütün konuları içeren bir hadis, Müslim'in Cabir b. Abdullah'tan aktardığı şu hadistir: 'Günün ilk saatlerinde Hz. Peygamberin yanında bulunuyorduk. Çıplak, toz toprak içinde, heybe giymiş ve kılıçları boyunda bir topluluk çıka geldi. Büyük kısmı, hatta hepsi Mudar kabilesindendi. Hz. Peygamber bu hallerini görünce yüzü kızardı, içeri girip sonra çıktı ve Bilal'e ezan okumasını emretti. Sonra, kalktı ve onlara namaz kıldırdı, ardından bir hutbe okuyup şöyle buyurdu: *'Ey İnsanlar! Sizi tek bir nefisten, ondan da eşini yaratan Rabbinizden sakının. O ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getirdi. Kendisinden yakın akrabalara merhamet istediğiniz Rabbinizden sakının. Allah sizi gözetmektedir.'*[424] *'Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve her nefis yarın için ne hazırlayacağına baksın. Allah'tan sakının! Kuşkusuz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.'*[425]

Bir adam dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir tutam buğdayından, birkaç kilo hurmasından, hatta birkaç hurmadan sadaka verebilir.' Ravi şöyle devam etmiş: 'Ensar'dan bir adam bir kese getirmiş. Ne-

redeyse avucu onu taşıyamıyordu, hatta taşıyamamıştı.' Şöyle eklemiş: "Sonra insanlar onu takip etmiş. Elbiseler ve yemekler toplanmıştı. Hz. Peygamberin yüzünün ay gibi parladığını gördüm. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Kim İslam'da iyi bir âdet çıkarırsa, o adetin ödülü kendisine ait olduğu gibi daha sonra onu işleyecek herkesin ödülü de -kendilerinkinden bir şey eksilmeden- ona aittir. Kim İslam'da kötü bir adet çıkarırsa, onun günahı ve -kendi günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin- onu işleyeceklerin günahları da ona aittir.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Organların Kendilerine Kötülük Aktaran Nefsi ve Şeytanı Allah'a Şikayet Etmeleri

Keşif ehli, bedeni şeytanın ilham ettiği kötülüklerde kullanan habis nefsi organların Allah'a şikayet ettiğini görür ve duyar. Nurani yapısı yönünden de nefs, şeytanın kendisine aktardığı şeyleri kabul edip iç ve dış güçlerde uygulayan hayvani nefsi (Allah'a) şikayet eder. Bu şikayetlerinde dürüst davrandıklarında ise, Allah onları korktuklarından emin eder ve meleğin aktardığı şeyleri kabul etme özelliğiyle rızıklandırır. (Allah'ın başarıya erdirmesi anlamındaki) Tevfik de, bu aktarma sayesinde onları Allah'a ve peygamberine itaat etmede kullanır. Bu ameller, Hakk'ı görmeyi ve arada vasıta olmaksızın keşif ve müşahede tarzında O'nunla karşılıklı konuşmayı sağlar. Allah da nimet ve ikramlarının karşılığında 'onaylama' şeklinde onlara hitap eder.

Şekiller ve harflerle ilgilenen kör insanlar, farkında değildir. Onlar sağır, kör ve dilsizdir. Dolayısıyla onlar anlamazlar. Sağırlıklarının ve körlüklerinin fazlalığı nedeniyle, bu şikayeti duyamazlar. Yükümlü oldukları davranışları yerine getirselerdi, hiç kuşkusuz, Allah böyle bir bilgiyi onlara da öğretir ve Allah ehlinin gördüğü ve ulaştığı gibi gözle onu görürlerdi. Allah, bu bilgiye ulaşanlardan biri hakkında şöyle der: 'Biz ona nezdimizden bir bilgi öğrettik.' Başka bir ayette ise 'Allah'tan sakının, O size öğretir' buyurur. Başka bir ayette ise, 'Allah'tan sakınırsanız, size bir furkan ve bir nur verir.' Hz. Peygamber, dünyada gerçek-

leşen her şeyi içeren bir hadisinde zikrettiğimiz hususa işaret etmiştir. Bu hadis, Buharî'nin dedemizin kardeşi Adiy b. Hatim'den aktardığı şu hadistir: 'Hz. Peygamberin yanındayken bir adam gelmiş ve yoksulluktan şikayet etmiş; ardından başka biri gelmiş ve yol kesme olaylarından şikayet etmiş. Bunun üzerine 'Ey Adiy! Sen Hîre'yi gördün mü' demiş. Ben de, 'Görmedim, ama duydum' dedim. Bunun üzerine şöyle demiş: 'Ömrün elverirse, Allah'tan başka kimseden korkmaksızın bir kadının Hîre'den yola çıkıp Kabe'yi tavaf edeceğini göreceksin.' Ben de içimden şöyle geçirdim: 'Şehirleri yakıp yıkan Tayy'ın korkunç adamları nerede olacak!'

(Hz. Peygamber şöyle demiş): 'Ömrün uzun olursa, Kisra'nın hazinelerinin fethedileceğini (göreceksin).' Ben de 'Hürmüz oğlu Kisra'nın mı?' dedim. O da: 'Hürmüz oğlu Kisra! Ömrün uzun olursa, bir adamın bir avuç dolusu altın veya gümüş çıkarıp onu verecek birini arayacağını, ama onu kabul edecek birini bulamayacağını göreceksin. Kıyamet günü, her biriniz aracılık yapan bir tercüman olmaksızın Allah ile karşılaşacaktır. Allah kendisine şöyle diyecektir: 'Ben sana tebliğ yapan bir peygamber göndermedim mi?' O da 'Evet gönderdin' diyecek. Allah, 'Ben sana mal verip ihsanda bulunmadım mı?' diye soracak, adam 'evet' diye cevap verecek. Sonra sağına bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek, soluna bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek.'

Adiy diyor ki: 'Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum: Bir hurma parçasıyla bile olsa ateşten sakının! Hurma parçası bulamayan ise, güzel söz söylesin.'

Hz. Peygamberin 'Allah'tan başka kimseden korkmaz' demesine gelirsek, bu en büyük korkudur. Çünkü Allah, her şeye hakim olduğu gibi her şeyin sahipliği de O'na aittir. Nasıl güvende olunur ki? İşte bu, akıllarımıza yönelik bir uyarıdır. Böyle bir durumdaki şahıs, dünya hayatında mal ve canına eziyet edecek kimseden güven içindedir. Hz. Peygamber'in anlatmak istediği buydu. O halde kendisini güvenle rızıklandıran Allah'tır. Buna karşın şahıs, kendisini veya vaktini bilmediği konularda Allah'tan korkar. Bu korkak, Allah'tan genel anlamda korksaydı, hiç kuşkusuz korkusu diniyle ilgili olurdu. Çünkü şeytanın kalbine ulaşması tehlikesi ortadan kalkmamıştır. Halbuki yolcuların

kendisine uğradıkları görünür yol, güvenlidir. Allah'tan korktuğunda ise, Allah onu canı ve malı hakkındaki korkudan alı koyar. Yol güvenli olmadığında bile, böyle bir korkak güvendedir. Çünkü bu insan, (sözgelişi) sadece kendisinden çekip alınabilecek dini hakkında bir tehlikede olabilir. Yolda hırsızlar buna musallat olup malı ya da canı telef olsa bile, belki de bundan dolayı sevinir ve neşelenir. Çünkü başına gelen bu musibetten dolayı, ona bol sevap ve günahlarına kefaret yazılır. Böyle bir insan, büyük bir kazanç karşılığında vadeli ticaret yapan tacire benzer.

Peygamberin, 'Allah'tan başka kimseden korkmaz' şeklindeki benzetmesi ne güzeldir! Öyleyse güven nerededir? Bir adam kendisine yol kesmelerden şikayette bulunduğunda Hz. Peygamber'in Adiy'e söylediği bu söz, alışıla gelmiş güvenin sadece bu esnada gerçekleşmesiyle ilgilidir. Fakat Hz. Peygamber, akıl ve sakınma sahiplerinin anlayabileceği şekilde bu güvene Allah'tan korkmayı da dahil etmiştir. Böylece hitap, genel için güveni, seçkinler için ise korkuyu ifade eder. Öyleyse bu, Allah'ın seçkin kullarının hallerini açıklar. Başka bir ifadeyle onlara şöyle denilir: Güven halinde Allah'tan korkarak böyle bir halde bulunun. İşte bu, düşünen ve basiretle gören kimse için, bütün hakikatleri kendinde toplamak özelliğinden söylenmiş bir hadistir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Yakınlara Sadaka Vermek ve Bu Konuda Komşuluğu Gözetmek

İnsana en yakın kişi, kendisidir. Allah, kuluna yakınlığından söz ederken şöyle der: 'Allah ona şah damarından daha yakındır.' Burada adeta şöyle demektedir: 'Allah, kula kulun kendisinden daha yakındır. Öyleyse insanın nefsi, sadaka vermeye başkalarından daha layıktır. Aynı şekilde, insana nefsinden daha yakın olan Allah da borç vermeye daha layıktır. Sadaka verilen herkese önce yaratılmışlardan, sonra organlarından, sonra kendisine daha yakın olanlara bir sadaka düşer. Bu yakınlar

ise aile, çocuk, hizmetçi ve yakın akrabadır. Aynı şekilde, öğrencisine ve kendisinden bir yarar talep edene de sadaka verir.

Arif, Rabbi hakkında kesin bir bilgiye ulaştığında, adeta bütünüyle nur haline gelir. Hak ise onun kulağı, gözü ve bütün güçleri haline gelir. Bu durumda arif, bütünüyle Hak olmuştur. Allah ehli olan kimse, hiç kuşkusuz, bu nitelikteki bir insanın ailesidir. Nitekim onlar Kuran ehli, Allah ehli ve O'nun seçkinleridir. Aynı şekilde, Allah ehli ve O'nun seçkinleri de zikrettiğimiz bu insanın ailesidir, çünkü o, bütünüyle Hak olmuştur. Hz. Peygamber bir duasında 'beni nur yap' der. Bunun nedeni, Hakk'ın kendisini en-Nur diye isimlendirdiğini bilmesidir, çünkü o, kulları içinde Allah'ın vekilidir. Öyleyse, sadaka veren insan bu durumdaysa, Allah ehline sadaka veren kişi ailesine sadaka vermiş gibidir.

Bir gün, İşbiliye'de şeyhimiz Ebu'l-Abbas el-Ureybi'nin yanında oturuyordum. Ben ya da bir başkası sadaka vermek istedi. Cemaatten biri sadaka vermek isteyene, 'Yakın akrabaya sadaka vermek daha layıktır' deyince, şeyh ansızın konuşanın sözüne şunu ekledi: 'Allah'a!' Başımdan soğuk sular döküldü. Vallahi, bu sözü o anda Allah'tan duymuştum. Kalbimin anlayıp içine nüfuz etmesinden, o sözün Kuran'da da öyle nazil olduğunu zannettim. Orada bulunan herkes böyle zannetti.

Allah'ın nimetlerini Allah ehlinin yemesi gerekir. Bu nimetler onlar için yaratıldı. Başkaları ise, Allah ehlinden dolayı onları yer. Allah ehli, nimetlerin birincil hedefi, onların dışındakiler ise, söylediğimiz gibi, topluluğa uyarak o nimeti yiyen kimselerdir. İşin ayrıntısına inersek, insandaki her bir cevher ya da araz Allah'ı tespih eder. Dolayısıyla her şahıs Allah ehlidir ve âlemde bu genel 'ehil olma'nın dışında kalan kimse yoktur. Seçkinlerin üstünlüğü ise, sadece keşif yoluyla bu bilgiye ermiş olmalarından kaynaklanır. Bu mesele, Allah yolundaki en kapalı konulardan biridir. Çünkü toplam, bu parçalardan başkası değildir, dolayısıyla parçalar bütünün kendisidir. O halde bütün, parça demektir. Öte yandan parça, itaatkârdır. Bütün ya da toplam ise, bu niteliğe sahip değildir. Fakat bütün ya da toplam, toplamın birliğiyle itaat eder. Bu ise, toplamın bireylerinin itaatinden farklı bir itaattir.

Aileye sadaka vermek ve batınî yorumunu böyle yaptığımız bu sadakanın fazileti hakkında bilinen ve kabul edilen bir rivayet gelmiştir.

Müslim es-Sahih'inde Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Allah yolunda veya köle azat etmek için veya bir yoksula sadaka olarak veya ailene harcadığın bir dinar: Bunların en büyüğü, ailene harcamış olduğundur.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Yakın Akrabayı Ziyaret ve 'Rahim Rahman'dan Bir Daldır'

Allah sana hakikatleri kendisinden anlamayı nasip etsin, anlamalısın ki, 'Rahim Rahman'dan bir daldır, onu kavuşturanı Allah kavuşturur.' Başka bir ifadeyle, kendisinin dalı olduğu kimseye kavuşturan. 'Onu keseni ise Allah keser.' Yakın akrabaya sadaka, Rahman'a kavuşturan bir sadakadır. Akrabanın dışındakilere sadaka ise, Rahman'a kavuşmayı sağlamaksızın Rahman'ın eline düşen bir sadakadır.

Âdem'e ait bu suret, (Rahman'a) halifedir. Konumu ise, halifenin, halife atayanın suretine göre zuhur etmesini gerektirir. Canlılık sebebi olan şeyle kendisine sadaka verenin sadakası, Rahman'ın bir niteliği olduğu Allah'a kavuşma (vesilesi) olur. Çünkü Allah, (Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı ifadesindeki 'suretine'deki) zamirin bağlamı hususunda görüş ayrılığı bulunsa bile, Âdem'i kendi suretine göre yarattı. Allah şöyle buyurur: *'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.'*[426] Böylece Allah, kendisini Rahman diye niteledi.

Tirmizi, Seleme b. Amir'den Hz. Peygamber'in şöyle dediğini aktarır: 'Yoksula sadaka vermek bir sadakadır. Akrabaya sadaka vermek ise hem sadaka ve hem de yakın akrabayı gözetmektir (sıla-i rahim). İlişki güçlendiği ölçüde, değer ve konum büyür. Bu, arkadaşlarımızın görüşüdür. Bize göre ise iş böyle değildir, bize göre ilişki uzaklaştıkça, değer ve konum büyür. Bu konuda şu mısrayı söyledim:

Rabbimi Rabbimin gözüyle gördüm
'Rabbim' dedim, dedi: 'Sen!'

Bazı arifler, mısranın birinci tarzda olduğunu zanneder, halbuki öyle değildir. İkinci tekil şahıs zamiri, mısrada kendisiyle değil, Rabbiyle (gören) kulun gözüdür. Bu mısrayı düşün, çünkü o, pek çok sır ve büyük bilgiyi içeren en sırlı ilahi bilgilerden biridir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadaka Alanın Sadaka Alarak Verene Sadaka Vermesi

Nefs, kendisine aktardığı şeyi kabul ederek akla sadaka verir, çünkü bazı nefisler (aklın aktardığı şeyleri) kabul etmez. (Şeyhe ait) Nefs, müritlerinin nefislerini anasız yetimler gibi düşünür, çünkü anneleri ölmüştür. Artık, şeyhlerinin nefsinden başka onları yönetecek bir nefis yoktur. Bu nedenle, Allah'ın kendisine ilahi ruh'tan aktardığı şeyleri onlara sadaka olarak verir. Bu durum, (şeyhin nefsinin) bilfiil etkinlik makamında bulunduğunda böyledir. Müridin nefsi, kendi makamının ya da halinin gerektirmediği, kazancının dışındaki bir takım durumları bulur ve Allah'ın -bir vasıta olmaksızın- bunları kendisine açtığını zanneder. Halbuki bu açma, şeyhin nefsinin halinden kaynaklanır. Mürit, şeyhin odasındaki bir öksüzdür (yetim-öksüz). Şeyhin buna karşılık Allah nezdinde büyük ödülü vardır, çünkü her peygambere tebliğde bilgisini aktarırken şöyle demesi emredilir: '*De ki, buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir.*'[427] Öyleyse söz konusu olan, ücreti gerektiren bir öğretimdir. Bu ise, seni kulluğundan çıkarmayan bir ücrettir. Sen ise, ücret alan suretindeki bir kulsun; yoksa o, ücretlinin ücreti değildir. Çünkü ücretli, bir ücret karşılığında çalıştırılan, dolayısıyla yabancı olan kişidir. Efendi ise, kölesini ücretle çalıştırmaz. Fakat amel, bir ücret gerektirir. Köle ise ücret almaz, onu çalışan işçi alır. Çalışan-işçi, köledir. Öyleyse o, ücreti Allah'tan alan kişidir. Böylece ücret almada ücretliye benzerken ücretle çalıştırılmak hususunda ise ondan farklılaşır. Zikrettiğimiz bu görüşü Müslim'in es-Sahih'inde Bilal'in Hz. Peygamber'den aktardığı şu hadis destekler: Bilal, bir kadının kocasına ve yanındaki öksüzlere sadaka verip veremeyeceğini sorunca, Hz.

Peygamber şöyle buyurur: 'Böyle bir sadakanın iki ödülü vardır: Yakınlık ve sadaka ödülü.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Beden ve Güçleri Yöneten Nefsin İki Babası

Tikel nefis -ki insanın nefsidir- doğal bedenin çocuğudur. Doğal beden, onun anasıyken ilahi ruh ise babasıdır. Bu nedenle tikel nefs şöyle yakarır: 'Rabbimiz, yüce babalarımızın ve süfli annelerimizin Rabbi.' '*Onu düzenleyip (tesviye) ruhumdan üflediğimde.*'[428] Başka bir ayette ise 'İffetini koruyan Meryem, biz ona ruhumuzdan üfledik' diye buyruldu. Bu durumda İsa Meryem'in oğlu, Meryem ise onun annesidir.

Düzenlenen bedene ruhtan bir nefes üflenir. O halde beden ana, üflemenin kaynağı babadır. Çocuk, babasız bir yetim gibidir, çünkü aklı henüz olgunlaşmamıştır, dolayısıyla adeta yok gibidir. Bu nedenle, kendisini eğitecek ve terbiye edecek babasız bir küçük gibidir. Bu durumda, nebati nefsinin -ki cisminden ibarettir- düzenlenmesi, Allah'ın kendisini yaratmış olduğu düzgün mizaca göre gerçekleşir. Böylece, iç ve dış güçleri son derece duru ve mutedil bir hale kavuşur. Bu durumda nefs, kadının yetim çocuklarına verdiği sadaka mesabesinde olan bilgileri verir. Bedeni bakımından bu şahıs, kendi nefsine sadaka verdiği için, değerini sadece Allah'ın bilebildiği bir ödül elde eder. Ödül, Allah'ı bilmedir. Hz. Peygamberin eşi Ümmü Seleme şöyle buyurmuş: 'Ebu Seleme'nin çocuklarına nafaka verdiğimde benim için bir mükâfat var mıdır? Ben onları bu halde bırakamam, onlar benim çocuklarımdır.' Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Onlara verdiğin nafakanın sevabı senindir.' Hadisi Müslim es-Sahih'inde aktarır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Hikmeti Ehline Vermek Muhtaçlara Sadaka Vermek Gibidir

Allah şöyle buyurur: *'Seni yetim bulup barındırmadı mı? Şaşırmış bulup hidayet etmedi mi?'*[429] Başka bir ayette ise şöyle der: *'İsteyeni kovma!'*[430] Başka bir ifadeyle, öğrenmek isteyeni kovma! İnsan, bilgiyi ehli olan kimselere -ki onlar Allah ehlidir- sadaka verir. Hikmet ise ehlinden başkasına verilmemelidir. İnsan bu sadakanın (sevabını) sadece Allah katından bekler. Başka bir ifadeyle, bilgi öğrettiği kimseye ihsanda bulunduğunu düşünmez veya ihsanda bulunduğu iş karşılığında ondan saygı, hürmet ve ihtiram görmesini gerektirecek şekilde bir öncelik sahibi olduğunu düşünmez. Böyle bir beklenti içinde olursa, öğrettiği şeyin karşılığını Allah katında bekleyemez.

Bu konuda yolumuzda pek çok şeyhle karşılaştık. Şeriat, fıkıh hükümlerinde buna dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştur: 'Müslümanın, sevabını Allah'tan bekleyerek ailesine verdiği nafaka, onun adına bir sadakadır.' Yani, bu nafaka, Rahman'ın eline düşen bir sadaka olur. Hadisi, Müslim Ebu Mesud el-Bedri'den, o da, Hz. Peygamber'den aktarmıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Ledünni Bilgi, Kazanılmış Bilgi

İlim iki türlüdür: Verilen ve kazanılan ilim. Verilen ilmin herhangi bir ölçütü yok iken kazanılan ilim takvadan ve iyi davranışlardan meydana gelir, dolayısıyla bir ölçütü ve kuralı vardır. Çünkü her bilgi ve takvaya özgü özel bir ilim vardır, bu bilgi başka bir şeye ait olamaz. Bu bağlamda, Allah'tan Allah için sakınan (takva), Allah'tan ateşten korkarak sakınan, Allah'tan şeytandan korkarak sakınan ve Allah'tan Allah'tan

korkmayanlar nedeniyle sakınanlar vardır. Her takva, bu takvanın sahibi olan kişi adına gerçekleşen özel bir amele ve bir bilgiye sahiptir.

Bir insanın kendi nefsine sadaka vermesi, dünya ve ahiretteki ebedi hayatının bağlı olduğu bu kazanılan ilimlerle onu beslemesidir. Çünkü her iyilik bir sadakadır. Dünyada iyilik yapanlar (ehl-i maruf), ahirette de iyilik sahibi olacaktır. Allah'tan başka maruf (bilinen) yoktur. Dolayısıyla, Allah ehlinden başka ehil yoktur. Öyleyse kendine karşı samimi olan kişi, nefsinin ırzını sakınan kişidir. Bu da, insanın kendisine verdiği sadakadandır. Irzın sakınılması ve korunması, Hakk'ın tarafından kötü bir sözün kendisine gelmemesidir. Böylece şeriat diliyle ya da bütün ilahi dillerle övülen biri haline gelir. Bu diller melek, hayvan, bitki, maden, felek, insan ve cinlerin dışındaki herkes ile insan ve cinlerin bir kısmının dilidir.

Acaba kişinin ırzını insan ve cinlerin hepsinden sakınabilmesi düşünülebilir mi? Böyle bir şey düşünülemez, çünkü asıl -ki o Allah'tır- kendi ırzını yaratıklarının dillerinden korumuş değildir. Şu var ki, maksattan uzaklaşması mümkün olabilir. Mümkün olduğunda ise, nefsinin -ki ırzı demektir- kendisinde bir etkisi olmasından korunmuş demektir. Yoksa ırzını (nefs) hakkında konuşulmasından korumuş sayılmaz. *'İnfak ettiğiniz her şeyin yerine Allah yenisini koyar'*[431] ayeti buna işaret eder.

İnsan yaratıkların övgüsünü kazanmak için sadaka verirse, infak gayesine göre değerlendirilir. Buna karşın insan, Allah'a yaraşır olması yönünden övgünün Allah'a dönmesini isteyebilir. Böyle bir halde sadaka verir ve kendisini sadaka veren olarak görmez. Ya da, günah bir konuda infakta bulunur ve korunmayı göremez. İnfak ise, ancak Allah'ın elinden olabilir. Böyle bir insan, bu zevk ve hale sahip olduğu sürece bütün infakları nedeniyle övülür. Böyle bir durumda verilen sadakanın sevabı, sadece sadakayı verene döner. Binaenaleyh Allah'ın eli infak ederken Rahman'ın eli ise ondan alır.

Allah'ın bir eli vardır, infak eder
Rahman'ın eli ise alır
Cömerde ait olan boşalmıştır
Kula ait olan ise işlevsizdir
Ayetlerini şaşırtarak tafsilleştirir

Onlar gözlere bitişmiştir
Başkalaşırken onları görsen bile
Onlar, varlıklarda dolaşırken
Dersin ki: Benim amaçlarım onları döndürüyor
Onlar ise, kesin kanıtla durağandır.

Zikrettiğimiz durumu Hz. Peygamberin şu ifadesi destekler: 'Her iyilik (maruf) sadakadır. İnsan kendisine ve ailesine nafaka verirse, ona bir sadaka sevabı yazılır. İnsanın ırzını koruduğu şey, bir sadakadır. Bina yapmak veya günah uğrunda olmadıkça, insan bir sadaka verirse, onun yerine yenisini koymak Allah'a düşer.' Hadisi, Ebu Ahmed Cabir'den zikretmiştir. Abdülhamid -ki o Ebu Ahmed'in kendisinden rivayet ettiği kimsedir- şöyle der: 'İbn el-Münkedir'e şöyle dedim: 'Kişi ırzını nasıl korur?' Yani, bunun anlamı nedir? Şöyle karşılık verdi: 'Şaire ve hatibe sadaka vermesidir!'

VASIL

Kulluk ve Hürriyet Arasındaki Fark

İnsanın kul ve köle olarak Rabbine ya da kulluğa izafesi, hür olarak başkasına izafe edilip 'başkalarının boyunduruğundan kurtulmuştur' denilmesinden daha üstündür. Çünkü Allah'tan hür olmak doğru değildir. İnsan hürriyet makamında bulunduğunda, sadece başkalarının varlıklarını görür. Çünkü onları görmekle, kendilerinden bağımsızlaşmak gerçekleşir. Bu haldeyken, kendi kulluğundan (ubudiyet) ve mutlak kulluktan habersizdir. Öyleyse insan için kulluk makamı, hürriyet makamından daha şereflidir. Mutlak kulluk ise, kulluktan daha üstündür. Nitekim Hz. Peygamber, Meymune b. Haris hadisinde benzer bir duruma işaret etmiştir. Söz konusu kadın, Hz. Peygamber zamanında bir cariyesini azat edip bunu Hz. Peygamber'e bildirdiğinde, Peygamber şöyle demişti: 'Onu yakınlarına verseydin, senin için daha büyük bir sevap olurdu.' O halde kulluk makamı, hürriyet sevabına yeğlenmiştir.

Nitekim bazı şeyhlerimiz de Allah'a muhtaç olmayı, Allah sayesinde zengin olmaya yeğlemiştir. Zenginlik ve fakirlik arasındaki üstünlükten -ki bu tartışmalı bir meseledir ve fakirlik ve zenginlik de bu konuya girer- başka bir ifadeyle şükreden zengin ile sabreden fakir arasındaki üstünlüğü konuşurken Abdullah el-Kalafat, Cezire-i Tarif'te 590'da şöyle bir olay anlatmıştı: 'Bir şeyhin huzurundaydım.' Ya da, Ebu'l-Abbas b. el-Arif es-Sünhacî'nin müridi Ebu'r-Rebi el-Kefif el-Malakî bana aktarmıştı: 'On dinarı olan iki adam düşünelim. Biri bir dinar, diğeri ise on dinardan dokuzunu sadaka olarak verseydi, hangisi daha üstün olurdu?' Cemaat 'dokuz dinar sadaka veren daha üstündür' deyince, bu kez 'niçin onu daha üstün saydınız?' diye sormuş. Cemaat, 'Çünkü o arkadaşınkinden daha çok sadaka vermiştir' demiş. Bunun üzerine şeyh şöyle demiş: 'Güzel! Fakat meselenin ruhunu kaçırmışsınız ve ondan haberiniz yok!' Bunun üzerine 'O da nedir ki?' diye sorulmuş. Şeyh şöyle cevap vermiş: 'Onları malda eşit saymıştık. Daha çok sadaka veren kişi, daha yoksul olmuştur. Bu nedenle, daha yoksul olmakla arkadaşından üstündür.'

Bu husus, makam ve halleri bilenlerin inkâr edemeyeceği bir durumdur. Çünkü sûfiler, daha çetin olan işi dikkate almamıştır, bilakis onlar, haller, hakikatler ve keşfin verisini esas almış, böylelikle şekilci bilginlerden üstün olmuşlardır. On dinarı bulunan kimse hepsini sadaka olarak verip aslında olduğu gibi hiçbir şeyi olmadan kalsaydı, hiç kuşkusuz, daha üstün olurdu. Elinde tuttuğu dinar ölçüsünde, derece ve zevkten eksik kalır.

Şeyhimiz Ebu'l-Abbas es-Sebetî'nin ölüm anında malının üçte birini vasiyet eden insan hakkında ne dediğine bakınız! Bilindiği gibi can çekişen kişi, malının üçte birine sahiptir ve geri kalanı onun mülkü değildir. Şari de, sahip olduğu üçte birlik bölümün hepsini sadaka olarak vermesini kabul etmiştir. Böyle yapmak, şeriat bakımından övülen bir davranıştır. Böylelikle, kendi katından çıktığı gibi, asıldaki gibi bir yoksul olarak Allah ile karşılaşır ve ellerinde hiçbir şey yokken Allah'a döner. Şair bu anlamda şöyle der:

Çocuk doğduğunda avucunu kapar
Bu durum canlıdaki katmerli hırsa delildir
Ölürken öğüt verircesine onları açar, der ki:

Bakın, bakın bana: Ölüyorum, hiçbir şeyim olmadan.

Sahip olduğu üçte birlik bölümü sadaka olarak veren can çekişen kimse, sahip olduğu üçte birlik bölümü sadaka olarak vermeyen ya da bundan daha azını verip geride bıraktıklarının varislerine sadaka olduğuna niyet eden kimseden daha üstündür. Burada garip bir işaret vardır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Öldükten Sonra İnsanlar İçinde Bilgi ve Maldan Sadaka-i Cariye Bırakan Kimsenin Üstünlüğü

Allah'ı bilen bir insan can çekişirken, içinden konuşmaya gücü yetseydi ve dili anlaşılsaydı da insanlara Rableri hakkında bilgi verseydi diye geçirir. Bu esnada bir mürit kendisinden tevhit ya da başka bir hususta yararlı bir bilgi hakkında bir konuyu ondan aktarır ve oradaki dinleyicilere bildirir. Böyle bir durumda can çekişen arif bilgisinin meyvesini devşirirken mürit de aktarmasının ürününü Allah katında devşirir. Allah da onun karşılığında ölüye zorunlu olarak ödül verir, çünkü ödül onun çalışmasının sonucudur. Allah şöyle der: *'İnsan için ancak çalıştığı vardır.'*[432] İnsanın yediği en hayırlı şey, kendi el emeğidir ve insanın çocuğu da onun emeğindendir. Öğrenci, hiç kuşkusuz, dini bir çocuktur. Öyleyse, insanın çalışmasından olan şey, Allah katında ilahi zorunluluk yoluyla kendisine aittir. Allah, bunu kendi üzerine zorunlu bir hak saymıştır.

Bir ölü adına vekillik yoluyla başkası bir amel yapabilir ve ölü bunu vasiyet etmemiş ve kendisi adına yapılmasına izin vermemiş olabilir. Bunlar ölünün çabasının bulunmadığı işlerdir. Allah, başkası o amelin (sevabını) kendisine bağışladığında, bu makamı ölüye verir. Böylece ölü, bir zorunluluk olmaksızın, o amelin sevabını alır. Fakat onu alması, zorunludur ve bu kaçınılmazdır, çünkü istemeden kendisine gelmiştir. Güvenilir bir hadiste şöyle buyrulur: 'Sen istemeden sana verilen şeyi al, böyle olmayanın da peşinden koşma.' Şekilci bilginlerin ilimlerin-

de de bununla ilgili bir koku vardır. Müslim, Hz. Aişe'den şöyle bir hadis aktarır: Bir adam Hz. Peygambere gelmiş ve şöyle demiş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Annem ansızın vefat etti ve vasiyet de bırakmadı. Zannederim ki, konuşsaydı, sadaka verirdi. Onun adına sadaka versem, ona bir sevap olur mu?' Hz. Peygamber de 'olur' diye cevap vermiştir.

VASIL

Ahiret Hayatının Durumu

Allah şöyle buyurur: '*Sizi yarattığımız gibi yeniden yaratılacaksınız.*'[433] Başka bir ayette ise '*ilk yaratılışı öğrendiniz, düşünmez misiniz?*'[434] buyrulur. Biz, herhangi bir örnek olmaksızın yaratıldık ve bunu öğrendiğimiz gibi bir örnek olmaksızın yeniden yaratılacağız. Ahiret hayatının sevabını ve insanın onunla ilişkisini bilen kimse, ahiret yaratılışını da anlar ve bir şahsın aynı anda farklı yerlerde bulunmasını imkânsız görmez. Bu, akılların imkânsız saydığı, fakat keşfin doğruluğuna tanıklık ettiği bir durumdur. Böyle bir iş, akıl yönünden imkânsız olsa bile, Hakk'a göre imkânsız değildir. 'Namaz kılan herkes Rabbiyle konuşur.' İnsan, ahiret hayatında kendisine göre yaratılacağı hakikati yönünden, (ilahi) surete göre yaratılmıştır.

Arif, ilahi isimlerin çokluğu nedeniyle farklı hallerde bulunur. Bununla beraber, hem arif hem de isimlendirilende 'hakikatin birliği' vardır. Her insan, bu adamın kendisine görünmek istediği hakikatine göre bunu görür. Söz gelişi Zeyd namaz kılar, Halit ise onu uyur olarak görür; Ömer ise yazar, Mehmet ise terzi, Ali ise yiyen olarak görür. Hakikat ise birdir. Bunların hepsi, bilfiil herkese görülür ve gören herkes, arkadaşının bulunduğu yerden farklı bir yerdedir. Nitekim insan cennette 'cennet çarşısından' dilediği herhangi bir surete girebilecektir.

Hiç kimsenin bu makama dikkat çektiğini duymadım. Bunun tek istisnası, aynı anda cennetin sekiz kapısından birden cennete girmek isteyen Hz. Ebu Bekir'di. Zünnûn el-Mısrî'den de meşhur olmuş bir takım hikâyelerde buna benzer ifadeler vardır. Sözgelimi, yakınının hare-

ketsiz bir ölü olarak gördüğü kimseyi başka bir şahıs aynı anda kendisinden bir şey istenilen canlı olarak görebilir.

Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) hadisesi Ebu Hureyre kanalıyla Buharî tarafından es-Sahih'inde zikredilmiştir. Ebu Hureyre şöyle der: 'Hz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: 'Allah yolunda bir şeyden iki çift infak eden kimse cennet kapılarından çağrılır ve ona şöyle denilir: 'Ey Allah'ın kulu! Bu kapı en hayırlı kapıdır.' Namaz kılan kimse namaz kapısından, cihat eden kimse cihat kapısından, sadaka veren kimse sadaka kapısından, oruç tutan kimse oruç, yani Reyyan kapısından çağrılır.' Hz. Peygamber bunu söyleyince, Hz. Ebu Bekir şöyle sormuş: 'Bütün kapılardan çağrılacak kimse ne yapacak, Ey Allah'ın Peygamberi?' (Başka bir rivayette) 'Bütün kapılardan çağrılacak kimse var mıdır?' Hz. Peygamber 'Evet çağrılır! Ümit ederim sen de onlardan biri olursun' demiştir.

Allah'ın insanları kıyamet günü cennete girmeye çağırması tek bir çağrıdır. Bir insan bir kapıdan, başka biri iki ya da üç kapıdan cennete girer. En genel olanı ise, sekiz kapıdan girendir, çünkü yükümlülük organları sekizdir ve her organ için bir kapı vardır. Dolayısıyla, bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda kendisini görürken, tek bir andaki ödülde bunu inkâr etme! Örnek olarak, aynı anda iffetini koruyan, şüpheli şeylerden uzak duran, sadaka veren, oruç tutan, Kuran okuyan, vaaz dinleyen ve gözünü bakılması yasaklanmış şeylere bakmaktan sakınan kimseyi verebiliriz. Bunların hepsi, Allah'a yaklaşma niyetiyle yapılır.

Cennetin her bir kapısında menziller ve konaklama yerleri vardır. Bu durum 'Allah'a inanmak, yetmiş küsur şubedir, en üstünü Allah'tan başka ilah yoktur demek, en düşüğü ise yoldan eza veren şeyi kaldırmaktır' hadisinde belirtilen imanın derecelerine benzer. Şirkten daha büyük eza olmadığı gibi iman yolundan daha büyük bir yol da yoktur. Hadis, başladığı şeyle bitmiştir. Öyleyse, 'Allah'tan başka ilah yoktur' demek, ilahlık iddia eden ya da ilah olduğu iddia edilen şeyi reddetmektir. Yoldan sıkıntı veren şeyi kaldırmak ise sıkıntının yoldan kaldırılmasıdır. Böylece dairenin sonu başıyla birleşmiş ve son başa kavuşmuştur. Bu ikisinin arasında, iman şubelerinin diğerleri yer alır. Her şubenin de iman cennetinde bir menzili vardır.

Söylediğimizi bilen kişi, tek bir zamanda cennetin bütün kapılarından içeri girebilir. Ahiret hayatı bu durumlara imkân verdiği gibi dünya yaratılışı da iman şubelerinin aynı anda bir insanda toplanmasına imkân verir ve bu imkânsız değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Malın En Güzelini Gönül Hoşluğuyla Sadaka Vermek

Bilmelisin ki, en temiz sadaka, sahip olduğun şeyi -ki sadece sahip olmanın hlelal sayıldığı şeye sahip olabilirsin- gönül hoşluğuyla vermendir. Bunun en üstünü ise, şeriatın bağlayıcı bir dille 'sadaka' diye isimlendirdiği emaneti vermektir. Bu durumda sadakayı verirken elin, Allah'ın eli haline gelir. Bu nedenle 'emanet' dedik, çünkü böyle bir şeyden seni yaratan yararlanamaz. Onu, ancak kendisi için yaratıldığı kimse hak edebilir ki, o da yaratılmıştır. Binaenaleyh sadaka, Allah'tan kula verilmiş bir emanettir. Allah emaneti ya doğrudan kendisi veya başka bir kulun eliyle kuluna ulaştırır. Sadakaların en güzeli budur, çünkü o, doğru bir bilgiye göre verilmiştir.

Sadaka, sadaka verilenin eline ulaştığında, Rahman onu sağ eliyle alır. Sadaka verirken kul (vesilesiyle gerçekte) sadaka veren Allah ise, onun eli sadaka verilenin -yoksul- elinden daha üstün olmalıdır ve bu bir zorunluluktur. Çünkü 'üstün el, Allah'ın elidir ve o infak edendir.' Sadaka veren kişi, yoksulun eli sadakayı almak üzere uzandığında Rahman'ın elinin sadakayı aldığını görürse, yine verenin eli üstündür. Çünkü veren Allah'tır ve Rahman Allah'ın bir sıfatı ve özelliğidir. Fakat Rahman sadakanın kendisini almaz. 'O'na sadece sadaka verenin takvası ulaşır.' Bunun en yetkin tarzı ise, zikrettiğimizdir.

Böylece veren kişi, sadakayı verenin Allah, alanın Rahman, verilenin ise rahmet -ki sadakadır- olduğunu görür. Rahman, sadakayı sağ eliyle aldığında, onun yerini bu kul yaparak sadakayı kendisine verir. Zaten sadece böyle bir şey mümkün olabilir. Çünkü sadaka rahmet demektir ve onu ancak Rahman verebileceği gibi Allah da 'salt ismi'

yönünden değil, Rahman ve Rahim isimleriyle nitelenmesi yönünden onu alabilir. 'Dilencinin eline düşmezden önce sadaka Rahman'ın eline düşer.' Hadis, böyle rivayet edilmiştir. Dilencinin yediği böyle bir sadaka ise, onun itaat etmesini, hidayete ulaşmasını, nur ve bilgi elde etmesini sağlar. Bütün bunlar, Rahman'ın sadakayı bereketlendirmesidir. Çünkü bu sadakanın gücünün dilencinin nefsine kazandırdığı hidayet (doğru yolda olmak), itaat etmek, nur ve bilgi kazanmak gibi zikrettiğimiz fiillerin (sevabı) ahiret hayatında hem sadakayı alanın terazisinde hem verenin -ki Hakk'ın vekilidir- terazisinde görülecektir. Allah sadakayı verene şöyle der: 'Bu, sadakanın meyvesidir, onun bereketi, sana ve sadaka verdiğin kişiye dönmüştür.' Çünkü bir kişiye sadaka vermen, kendine sadaka vermen demektir, çünkü sadakanın hayrı, sana döner.

En faziletli sadaka, insanın kendisine verdiğidir. Bu sadaka, aynı zamanda sahibini en yetkin tarzda getirtir. Böyle bir sadakanın sahibine kıyamet günü 'nereden sadaka verdin?' ya da 'kime verdin?' denilmez, çünkü o bu konumdadır. Sadakayı alan da verenle aynı derecedeyse, mutlulukta eşitlenirler. Sadaka veren bir derece üstündür. Bu konumda olmazsa, Allah'ın kendisini yerleştirdiği özelliğe göredir. Bu durumda sadaka gönüllü verilmişse, Haktan ve insandan kaynaklanan bir ihsandır. Farz olan zekât sadaka verilmişse, bu durumda o, Haktan kaynaklanan bir ihsan; adak olduğunda ise, insanın yerine getirmek zorunda olduğu bir fiil iken aynı zamanda (adağın yerine getirilmesini emreden) Haktan kaynaklanan bir ihsandır. Adak, cimrinin malından alınan bir şeydir. Bu vergiler hediye sayılırsa, böyle olmazlar, çünkü böyle bir ayrıcalık, sadece sadaka olan şeye tahsis edilmiştir.

Bu sadaka, maddi ve manevi olarak Rahman'ın elinde büyür. Onun maddi yönü, maddi olan kısmıdır (mal, para). Sahibi de onu cennette duyusal ve gözle görülür bir şekilde bulur. Manevi yönü ise, helal kazanç ve takvanın onda bulunması yönündendir. Ayrıca, sadakayı vermek için acele etmek, gönül hoşluğuyla vermek ve zikretmiş olduğumuz ilahi durumları görmek, sadakanın manevi yönüdür. İnsan sadakayı 'genel müşahede' esnasında Kesib'te bulur. Ayrıca, kendisi cennetteyken verme vaktine ait ölçütlerin onun üzerinden geçtiklerini görür. Böylece, cennetin içinde öyle bir müşahede makamına mazhar olur ki, onu sadece bu konumdaki kişi görebilir. Müslim'in Ebu Hureyre'den aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber şöyle der: 'Temiz bir

sadaka verenin sadakasını -ki Rahman temiz olmayandan başkasını kabul etmez- Rahman sağ eliyle alır. Verilen sadaka bir hurma bile olsa, tıpkı içinizden birinin devesini veya tayını büyütmesi gibi, sadaka dağdan daha büyük oluncaya kadar Rahman'ın avucunda büyür.' Sadakası nitelediğimiz bu dereceden daha az olanın Allah katındaki mertebesi de, bilgi ve niyetinin vardığı yere kadardır.

Sadaka, kuvvet sahibi el-Ganî (Zengin), eş-Şedid (Güçlü, Şiddetli) isminin karşılığında şükür istenmeyen bir ihsanı olarak meydana gelebilir. Karşılığında şükür istenen sadaka ise, el-Ganî isminden değil, el-Mürîd (isteyen), el-Hakim ve el-Âlim isimlerinden meydana gelir. Sadaka veren insanın aklına -Allah'ın bu konudaki emrine uyarak- Allah'a 'güzel borç vermek' gelebilir. Bu bölüm de sadakaya katılır, çünkü ona borç vermesi emredilmişti. Borç, farz zekâtın kendisi olabilir. İnsan verdiği borca karşı yarar elde edeceği ilave bir bedel isterse, verdiği şey, 'borç' tanımından çıkar ve borç diye nitelenmeyen bir sadaka olur, çünkü vermesi emredilen borcu vermemiştir. 'Allah bizden alırken faizi yasaklamazdı.' Böyle demiştir, Peygamber Aleyhisselam.

Öyleyse, bir fayda sağlayan her borç faizdir. Başka bir ifadeyle faiz, sadaka verirken insanın aklına yararın gelmesi ve sadakayı ancak bundan dolayı vermesidir. Borç veren kişinin verirken güzel davranması gerektiği gibi bir şart olmasa bile buna dilediği iyilikleri de eklemesi yerindedir, çünkü Allah borçta ücretin artacağını vaat etmiştir. Fakat sadaka veren kul artıştan dolayı değil, emirden dolayı onu vermiştir. Kıyamet günü ödüldeki ihsan ise, Allah'a kalmıştır. Bu borcu nitelerken 'güzel' denmesinin anlamı budur. Allah bize başka bir şekilde değil, bizim için yasa yaptığı şeriatla davranır. Bakınız! Allah, peygamberine kıyamet günü kendisini onunla gönderdiği 'hak' ile kulları arasında hükmetmesini istemesini emretmiş ve ona şöyle demiştir: *'De ki, Rabbim hak ile hükmet.'*[435] Burada 'Hak' kelimesinde geçen belirlilik takısı, peygamberin kendisiyle gönderildiği 'bilinen Hak' anlamına gelir. Kıyamet günü yaratılmışların halleri buna göre ele alınacaktır. Öyleyse, Allah'ın kıyamet günündeki hükmünü görmek isteyen kişi, dünyada ilahi şeriatların hükmüne bakmalıdır! Bir artış ve noksan olmaksızın, buradaki oradakinin aynıdır.

O halde, kendi şeriatın hakkında öngörülü ol! Çünkü o, kendisine varacağın Hakk'ın ta kendisidir. Aldanma ve uyanık ol! Rabbine karşı hüsn ü zan besle ve O'nun yüce kitabında ve peygamberinin sünnetinde kullarına olan hitabının bağlamını iyice öğren!

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadakanın Gizli Verilmesi

Sadakayı gizli vermek, Allah'ın Yedi Bedel'e tahsis ettiği yüce makama ulaşmak için şarttır. Sadaka çeşitli tarzlarda gizlenebilir: Bunlardan biri, sadaka verilenin vereni tanımayışıdır. Sadakayı ona bir şekilde ulaştırmak için gizli bir yol bulursun, çünkü yollar, pek çoktur. Başka bir tarzı ise, sadakayı alan insana onu nasıl aldığını ve -senden değil- Allah'tan aldığını açıklamandır. Verdiğin sadaka nedeniyle kendisine bir iyilik yaptığını düşünmez ve senin önünde zelil ve hor duruma düşmez. Aynı zamanda, (gerçekte) sadakayı veren (Allah) hakkında yüce bir bilgi kazanır. Sen ise, sadakayı verirken onun gözüne görünmezsin, çünkü (sadakayı alırken) sadece kendisine ait bir şeyi (senin vasıtanla) aldığına onu ikna etmişsindir. Bu da, sadakayı gizleme tarzlarından biridir. Sadakayı gizlemenin başka bir tarzı ise, verilen şeyin sadaka olduğunun gizlenmesidir. Dolayısıyla sadaka verilen de, sadaka veren tarafından tanınmaz. Hükümdarın görevlendirdiği sadaka memuru sadakayı aldığında ise, onu zor ve güç kullanarak alır. Allah tarafından kendisini almaya vekil kılınmış hükümdarın eline ulaştığında hükümdar sadakayı sekiz sınıfa dağıtır. Onlar da, horlanarak değil, izzet-i nefs duygusuyla onu alır. Çünkü sadaka, vekilin vasıtasıyla onlara (ulaştırılacak) bir haktır. Dolayısıyla sadaka alan kişi, aldığı şeylerden o malın sahibinin kim olduğunu bizzat bilemez. Bu nedenle, mal sahibi zenginin fakir üzerinde bir ihsanı ve üstünlüğü olamaz. Başka bir yönüyle, zengin fakire kendi malının ulaştığından da tam olarak haberdar olamaz. Bu da sadakanın gizlenme tarzlarından biridir. Çünkü sadaka veren kişi kime sadaka verdiğini bilmediği gibi sadaka alan da sadakayı kimin verdiğini

bilemez. Sadakanın gizlenişinde bundan gizli bir yol yoktur. 'Sağ elinin verdiğini sol eli bilmez.' İşte, belirtilen tam da bu durumdur.

Hz. Peygamber, sadakanın gizlenmesiyle ilgili söylediğimiz şeyi kıyamet günü Rahman'ın yakınları oldukları için Rahman'ın Arş'ının gölgesinde gölgelenen Hakk'ın özel kulları olan yedi kişinin durumu açıklarken söylemişti. Buharî, Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarır: Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Yedi insanı Allah hiçbir gölgenin bulunmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir: Adaletli hükümdar, Allah'a ibadet ederek büyüyen genç, kalbi mescitlere bağlı insan, Allah yolunda birbirini seven iki kişi -bu uğurda bir araya gelir ve ayrılırlar-, güzel ve mevki sahibi bir kadın kendisini davet ettiğinde 'ben Allah'tan korkarım' diye karşılık veren adam, sadaka verip de sağ elinin verdiğini sol eli duymayacak şekilde sadakayı gizleyen kimse, yalnız başınayken Allah'ı zikredip gözleri dolan kimse.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Kendisine Sadaka Olarak Verilmezden Önce Mal Sahibini Görenler

Allah'ın bazı kullarına elindeki rızkın -ki artık onun malıdır- kime ait olduğu gösterilir. Onların isimlerini (sadaka olarak verilecek) malın üzerinde, fakat kendi elindeyken görür. Sadaka vereceği kimselerin adını malın üzerinde gören bu özellikteki bir insan sadaka verdiğinde, ona sadaka (sevabı) yazılır mı? (diye bir soru sorulursa) buna 'evet' deriz. Allah'ın mülkü ona ait kılması yönünden sadaka ona yazılır. Sadakanın sahiplerinin kendisine gösterilmesi buna bir zarar vermez. Bakınız! Can çekişen kişiden 'sahip' ismi düşer, malında tasarrufu sınırlandırılıp sadece malının üçte birinde tasarruf yapması mübah sayılır. Bundan fazlası hakkındaki sözü dikkate alınmaz, çünkü o sahip olmadığı bir şey hakkında konuşmuş sayılır.

Nefs hırslı (dolayısıyla cimri) yaratılmıştır. Allah şöyle buyurur: '*Ona bir iyilik ulaştığında cimrileşir.*'[436] Başka bir ayette ise '*nefsinin hırsın-*

dan sakınan'[437] denilir. Bunun sebebi, insanın mümkün bir varlık olmasıdır. Mümkün, varlığını yokluğuna tercih eden bir tercih edene özü gereği muhtaçtır. Öyleyse mümkün için muhtaçlık özünden kaynaklanır. İnsan yaşadığı sürece bedeniyle irtibatlıdır, çünkü onun ihtiyacı iki gözünün önündedir. Yoksunluğu ise, kendisine gösterilmiştir. Şeytanın vaat vererek ona gelmesi de, bu sayede mümkün olabilir. Allah şöyle buyurur: '*Şeytan sizi yoksullukla korkutur.*'[438]

Allah'ın yardımıyla güçlenenden başkası nefsini ya da şeytanı yenemez. Bu kişi ise, kendisine verilen imkân ölçüsünde şeytanla ve nefsiyle savaşır. Bu nedenle şeriat, (yoksul mümkünün verdiği şeyi) 'sadaka' diye isimlendirdi, çünkü verilen mal, sıkıntı ve zorla ortaya çıkmıştır. İnsan, bekayı düşünmeyip ayrılıktan emin olsaydı, mal vermek ona kolay gelirdi. Çünkü mal ona istese de istemese de zorla alınacaktır. Dolayısıyla o halde nefsinin cömertlik yapmasını isteyen kimse ayrıldığı şey ölçüsünde başka bir yerde onu tahsil etmeye dönecektir. Bütün bunlar insanın hırsından kaynaklanır. Dolayısıyla böyle bir nefs kerem bulamadığı gibi Allah onu hırsından da korumaz. Müslim, bu konuda Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis aktarmıştır: Bir adam Hz. Peygambere gelerek şöyle sormuş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Hangi sadaka sevap bakımından daha büyüktür?' Hz. Peygamber 'Sağlıklı ve hırslıyken verdiğin sadaka. Çünkü bu esnada yoksulluktan korkar, bekayı arzularsın' demiştir. Allah'ın nefsinin hırsından korumadığı bir insan bu hale ulaşıp malından belirli bir gruba sadaka vermeyi belirleme gücü ortadan kalktığında, vereceği şeyi sadaka saymalıdır. Kendisini emaneti sahibine ulaştıran ve içinde bulunduğu vaktin ise emaneti verme vakti olduğunu kabul etmelidir. Bu durumda sadaka verenler ile değil emanetlerini veren emanetçiler ile beraber diriltilir. Artık sadaka onun aklına bile gelmez.

VASIL

Allah Ehlinin Nezdinde Mülk ve Sahiplik Türleri

Allah arife şöyle der: 'Bu, senin mülkündür.' O da, Allah'tan bunu edeple kabul eder. Bu konudaki bilgi, onun hak eden kimse ve hakkı olan kimse için bir hak ediş mülkü olduğunu bilmeyle ilgilidir. Bu mal, emanet olarak elinde bulunduğu kimse adına da bir 'emanet' mülktür. Ayrıca kendisinden var olduğu kimse için de cömertlik mülküdür. Her şey, var oluş bakımından Allah'ın mülküyken duruma göre kula aittir. Gerçekte onun için zorunlu olan menfaat, insan adına bir hak ediş sahipliğidir. Bunlar, yeme ve içme esnasında yiyerek ve içerek beslendiği şeylerdir. Yenilen ve içilen şeylerin artıkları ve iki dışkı yolundan veya başka bir yolla çıkanlar bu kısma girmez. Elbiseler ise sıcak ve soğuk havadan koruyan şeylerdir. Bu miktarın dışındakiler ise, belirttiğimiz şeylerle ilgili kendisine ait konularda kullanacak kimselere ait olmak üzere, bir emanet olarak ona verilmiştir.

Arif, eşyanın sahiplerinin isimlerinin eşya üzerinde yazılı olarak gösterildiği kimselerden olmalıdır. Eşyayı hikmet sahibinin takdir ettiği ve belirlediği bir vakitte sahiplerine vermek üzere saklar. Böylece ona ait şey ile -ki onun *hak ediş sahipliği* diye isimlendirdik, çünkü onu hak ettiği için kendi ismi onun üstündedir- başkasına ait olanı ayırt eder. Başkasına ait olanı ise, emaneten sahiplik diye isimlendik, çünkü sahibinin ismi onun üzerindedir. Şeriatın dili ile hepsi zahirde onun mülküdür. Ya da arif bu durumun kendisine gösterilmediği kimselerden olabilir ve sahip olduklarından hangisinin onun rızkı olduğunu bilemeyebilir. Malın sahibi arife gösterildiğinde ise keşfine göre davranır. Çünkü o konuda hüküm bilgiye aittir. Keşfi yoksa, bütün malından ve rızkından Allah rızası için sadaka çıkarması gerekir. Allah katında hak ettiği bir şey kalmışsa, Allah katındakine güvenerek bunu yapması gerekir; Allah katında onun adına bir şey kalmamışsa, dinen mülkü olan şeyleri elinde tutması ona bir fayda vermez. Çünkü keşif bakımından gerçekte o malı hak etmemişti. İnsan onu terk eder ve o övülmüş değildir. Ariflerin halleri böyledir.

Keşif sahibi, malının üzerinde başkasının adını görüp hiçbir şeyi hak etmediği için bütün malını sadaka olarak verebilir. Bu durum, görünüşte keşif olmaksızın bütün malını sadaka olarak veren bir insanın haline benzer. Bu kişide Allah'a güven bulunmasa, bütün malını sadaka olarak verip sonra insanlardan sadaka isteyeceği için şeriat onu kınamıştır. Böyle bir insanın sadakası geçerli değildir. Nitekim Nesai'nin aktardığı bir hadiste bir adama iki elbise sadaka verilmiş, sonra sadaka isteyen bir adam daha gelmiş. Sadaka verilen kişi elbiselerinden birini ona sadaka olarak verince, Hz. Peygamber onu azarlayarak 'git elbiseni al!' demiş ve sadakasını kabul etmemiştir.

Keşif sahibi, kimseden bir şey istemeyeceğini ve buna kalkışmayacağını kendiliğinden bilirse, bütün malını sadaka olarak verebilir. Fakat keşfi olmadığında, bilebiliyorsa üstünlük terazisiyle bunu yapmalıdır. Keşif sahibiyse, keşfine göre hareket eder. Ebu Davud, zikrettiğimiz konuya uygun düşen bir hadisi Ömer b. el-Hattab'tan aktarır: 'Hz. Peygamber bir gün sadaka vermemizi emretmişti. O gün benim malım vardı. İçimden, 'Bir gün Ebu Bekir'i geçebileceksem o gün bugündür' diye geçirdim. Malımın yarısını getirdim. Hz. Peygamber, 'Ailene ne bıraktın?' diye sordu. Ben de, 'Bu kadarını' dedim. Ebu Bekir ise bütün malını getirdi. Hz. Peygamber, 'Ailene ne bıraktın?' diye sordu. Ebu Bekir, 'Allah ve resulünü bıraktım' dedi. Ben de, 'Seni hiçbir zaman geçemeyeceğim' dedim.'

Nefsini bilen insan, üzerinde hükümran olan şeriatın davrandığı gibi nefsine davranmalıdır. Mürit, bulunduğu vakitte aklına gelen şeye bakıp düşüncesinin hükmü altında olmaz. Böyle yapsaydı, hatası doğrusundan daha çok olurdu. Burada akıllı âlim, bilgisizden farklılaşır. Fakat bütün bunlar, keşfi olmayan Allah ehli içindir. Hz. Peygamber halini ve makamını bildiği için, bütün malını getiren Ebu Bekir'e bir şey demedi. Ona 'malından ailen için bir şey saklamadın mı?' demedi. Ömer ise, Peygamberin yanında Ebu Bekir'i övmüş, Peygamber de buna tepki göstermemiştir. Kaab b. Malik bu hadis hakkında şöyle der: 'Malının bir kısmını sakla!' Kaab b. Malik, aklına gelen bir düşünce nedeniyle bütün malını sadaka olarak vermiş, fakat Hz. Peygamber ona düşüncesine göre değil, halinin gereğine göre davranarak şöyle demiştir: 'Malının bir kısmını saklaman senin adına daha hayırlıdır.'

FASIL İÇİNDE VASIL

Arifin Allah'ın İhsanı, Adaleti ve Tuzağına Bakması

İnsanlara maslahatlarının bulunduğu şeyi açıklaması, Allah'ın tuzağı, adaleti ve ihsanındandır. Bu, Allah'ın ihsanındandır. Adalet ve aldatması ise, onlara kendi nitelikleriyle davranmasıdır. Arifler, böyle bir makamda nefislerinin hallerine, Allah'ın batın ve zahirlerine verdiği şeylere bakar ve onu Rahman'ın verdiği teraziyle tartarlar. Böylece, terazi adalet ile doğrulur ve tartıda hile olmaz. İki kefenin denk gelmesi, (batınî) doğru bilgidir. (terazide) Vergi kefesi hal kefesine baskın gelirse, arif hale bakmalıdır. Şeriatın övdüğü bir şey ise, bu hal ya peşin bir ödül ya da lütuftaki artıştır. Şeriatın kötülediği şeylerden ise, Allah'tan gelen bir tuzak; kötülenmeyen ya da övülmeyen bir şey ise, Allah'tan bir adalet olabileceği gibi ihsana ya da tuzağa tevil edilebilir. Allah'a şükreder ve o vergiler ile Allah'a itaat ederse, bu ihsana kendisinde Allah'a günah işlerse, o da tuzağa tevil edilir. Arife tövbe ve mağfiret dileme ya da bu halin ilahi bir tuzak olduğu ilham edilirse, arif o işi ya telafi eder ya da bulunduğu hal üzere kalır. Bulunduğu hal üzere kalması, aldanış içinde aldanıştır. Durumunu telafi etmesi ise, Allah'ın ihsanındandır ve tuzağın hükmü ortadan kalkar.

'Veren el alan elden üstündür' ifadesi de, Allah'ın bir tuzağı ve ihsanındandır. Çünkü sadaka Rahman'ın eline düşer. Dolayısıyla, burada bir tuzak ve ihsan vardır. Çünkü dilencinin eline düşmezden önce sadakanın Rahman'ın eline düştüğü bir rivayette geçmiştir. Buharî dikkat çektiğimiz konuda Hakim b. Hizam'ın şöyle dediğini aktarır: 'Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Veren el alan elden daha hayırlıdır. En hayırlı sadaka, kişinin haberi yokken verilendir. İffetli davranan kişinin iffetini Allah korur. Müstağni davranan kimseyi Allah zenginleştirir.' Hadis zikrettiğimiz hallerin ayrıntılarını içerir.

En üstün zenginlik, Allah ile zengin olmaktır. Hadiste geçen iffetli olmak, azla yetinmek demektir. Çünkü af kelimesi dilde az anlamında kullanılır. Bu zıt anlamlı kelimelerdendir. Gizli verilen ifadesiyle sadaka kast edilir. Bir yoksulun gıyabında yapılan dua, hiç kuşkusuz makbul

duadır. Gıyabında bir yoksula dua etmek ile gıyabında (kendisi bilmeden) ona sadaka vermek birdir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Nefsin Bilgiye İhtiyacı

Bilmelisin ki, nefsin bilgiye ihtiyacı, mizacın dengeli olmasını sağlayan besine ihtiyacından daha çoktur. İki tür bilgi vardır: Besine ihtiyaç duyulması gibi ihtiyaç duyulan bilgi. Bu bilgide, itidalli olmak gerekir ve ihtiyaç miktarıyla sınırlı kalmak lüzum eder. Dinî hükümlerin bilgisi bu kısma girer. Bunlardan sadece içinde bulunulan vakitte gerekenlere bakılır. Onların hükümleri, dünyada gerçekleşen fiillerle ilgilidir ve dolayısıyla onlardan yapacağın kadarını almalısın.

Diğer bilgi ise, durulacak bir sınırı olmayan ilimdir. Bu ilim, Allah ve kıyamet mahalleriyle ilgili türdür. Kıyamet mahallerini bilmek, her yere yaraşan şeye göre bütün yerlere hazırlar. Çünkü Hak o gün perdelerin kalkmasını ister. Kıyamet günü, ayrım günüdür. Dolayısıyla akıllı insan, kendi işinde basiretli, kendisi ve başkası için cevap istenildiğini bildiği yerlerde cevap vermeye hazır olmalıdır. Bu nedenle, (kıyamet mahalleriyle ilgili) bu bilgi türünü Allah'ı bilmeye kattık.

Bilgi öğrenmek isteyen insan, sorulan şeyin kendisini değil, Allah'ı aramalıdır. Bilgi öğrenmek isteyen, Allah karşısında böyle bir bilince sahip olmalıdır. Soran kişi, sorusunu artırır, çünkü sorulan Allah'tır. Böyle bir bilince sahip olmazsa, hocadan başkasını görmediği gibi bilgiyi de sadece hocasından görür ve 'Allah en iyisini bilir' deyişiyle talebeyi Allah'a döndüremez. Ayrıca ona kendisinden Allah'a döneceği bilgiyi söyleyemez. Müslim'in Ebu Hureyre'den aktardığı bir hadise göre Hz. Peygamber buna işaret etmiş ve şöyle demiştir: 'İnsanların mallarının çokluğunu soruşturan kimse, ister az ister çok sorsun, zor bir şey istemiştir.' Allah kullarının insanlardan değil kendisinden istemelerini istemiştir. Hemcinslere sadece Allah'tan nasıl isteneceğini öğrenmek için sorulmalıdır. Dince belirlenmiş takvanın tanımı budur. Allah şöyle

buyurur: *'Allah'tan korkunuz.'*[439] Yani, takva yoluyla kendisine öğrettiğim kimsenin size öğrettiğiyle Allah'tan korkun. *'Allah size öğretir.'*[440] Konu bilgi veya bilgi dışında dünyevî bir konu olsa da, öğreten Allah'tır. Nitekim Allah kendisine vahyettiğinde ya da kendisiyle konuştuğunda Hz. Musa'ya şöyle demiştir: 'Hamuruna kattığın tuzu bile bana sor!'

Allah şöyle der: *'Rahman Kuran'ı öğretti.'*[441] Ayetin -tefsir değil- (tasavvufî yorum yöntemi anlamındaki) işarî yorumuna göre, Allah bulunduğu, yerleştiği ve indiği her kalbe Kuran'ı öğretmiştir. *'İnsanı yarattı ve ona beyanı öğretti.'*[442] Böylece insanlara kendilerine indirileni açıklamış olursun. Burada Allah öğretimi başkasına değil, kendisine tamlama yapmıştır. Bütün bunlar Hakk'ın yaratıklarını kendisinden başkasından bir şey istemesini kıskanmasından kaynaklanır. Böylece Allah, kullarını ellerinde bir şey bulunmayan hemcinslerinden bir şey istemek sıkıntısından kurtarır. Hz. Peygamber bu konuya dikkat çekerek bir mesele belirlemeksizin şöyle demiştir: 'Bir meseleyi bilseydiniz, kimse bir şey sormak için başkasına gitmezdi.'

Hz. Peygamber soru sormayı nahoş karşılamış ve ayıplamış, insanlardan, Allah'ın peygamberinin diliyle öğrettiği şeyleri yapmalarını istemiştir. İnsanlar, amellerini yerine getirirken Allah'tan bilgilerine bilgi katmasını ister, Allah da kullarına öğretim işini üstlenir. Çünkü Allah kıskançtır ve başkasına bir şey sorulmasını (bir şey istenmesini) sevmez. Kalp Allah'ın karşısında bulunduğunun bilincindeyken kul, diliyle başkasına bir şey sorduğunda, sorulanın gerçekte her şeyin yönetimini elinde tutan Allah olduğunu bilir. Çünkü 'Allah'tan ortaya çıkan isim, bu şahıstır, çünkü o da, yayılmış varlık sayfasına işaretli harflerden biridir. İstekte bulunan kişi de, ya ihtiyacının giderilmesi ya da dua vasıtasıyla cevabını Allah'tan alır.

Bu nedenle bir adamın hükümdardan bir şey istemesi, hükümdarın dışında başka birinden istemesinden daha iyidir. Çünkü Hakk'ın hükümdardaki varlığı, sıradan insanlardaki varlığından daha açıktır. Bu nedenle hükümdarlardan (bir şey) isteyen kimselerden sorumluluk kaldırılmıştır. Onlar, Allah'ın vekilleri ve yaratıkların hacet kapısıdır. Onlar, dilenciyi kovmamaları emredilmiş insanlardır. En büyük vekil olan Hz. Peygambere Allah şöyle der: *'Dilenciyi sakın kovma.'*[443] Bu nedenle

Allah, kıyamet günü vekilleri -ki onlar çobanlardır- sorumlu oldukları kimselerden hesaba çekeceği gibi reayaya da vekillerin kendilerine nasıl davrandığını soracaktır.

Tekrar sadaka meselelerine dönebiliriz. Hz. Peygamber, şöyle buyurur: 'İstenilen şeyler kişinin yüzüne vurulan kırbaç gibidir. Dileyen yüzü üzerinde kalır dileyen bırakır. Hükümdardan isteyen kimseye ise sorumluluğu yoktur.' Zikrettiğimiz hadisin metni budur. Hadisi Ebu Davud Semura b. Cündub'dan, o da Hz. Peygamber'den aktarmıştır.

Murakabe ehli olan iyi-ariflerden bir şey istemek, hükümdarlardan bir şey istemekten daha uygundur. Şu var ki, bu nitelikler sultanlarda da bulunabilir. Çünkü bu niteliklerin sahipleri Allah'a en yakın kimselerdir. Allah'a hamd olsun! Dindarlık, kuşkulu şeylerden kaçınma, hakkı ve adaleti uygulamada bu nitelikleri haiz hükümdarlar gördük. Allah hepsine merhamet etsin!

Bir rivayette, adamın birinin Hz. Peygambere şöyle söylediği bildirilir: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Bir şey soracağım?' Hz. Peygamber 'Sorma! İlle de soracaksan, salih kimselere sor!' demişti. Arifler önemli gördükleri dünyevî bir maslahatla ilgili bir şey soracaklarında veya isteyeceklerinde, onu Allah'a Allah ile sorarlar (Allah'tan isterler). Allah'ı müşahede etmenin kapladığı bilginleri ise, Allah'ı zikretmek Allah'tan bir şey istemekten engeller. Onlar, hal sahipleridir. Allah onlara kendisini bilmeyi ihsan etmiştir. Allah'ı bilmek, istek sahiplerine verilen en üstün şeydir. O'nu zevk yoluyla bildiklerinde ise, sadece kendisi için kendileriyle ve Allah.ile O'nu zikrederler. Allah, bu zikre karşılık onlara kendisini zikri terk etmelerini sağlayacak bir şey verir. Başka bir ifadeyle, onlara kendisini görmeyi ihsan eder. Hakk'ı görmek (rüyet), O'nu müşahede etmekten daha üstündür. Hakk'ı görmek, Allah'ın kendisine yakın kullarına vereceği en üstün sadakadır.

VASIL

Allah'ı Bilenlerin Allah'tan Verili Bilgi Alması

Bilmelisin ki, Allah'ı bilenler bilgilerin içinden sadece verilen bilgiyi alırlar. Bu bilgi, ledünnî bilgi, Hızır ve benzerlerinin bilgisidir. Söz konusu bilgi, herhangi bir şekilde düşünce vasıtasıyla insan çabasının bulunmadığı bilgidir. Böylece, çalışma kirlerinden hiçbir şey ona bulaşmaz. Çünkü ruh, beden ve akıl gibi mümkün araçlardan soyutlanmış ilahi tecelli, mümkün araçlardaki ilahi tecelliden daha tamdır. Mümkün araçlardaki tecellinin bir kısmı ise, diğerlerinden daha tamdır. Allah'ı bilen biri, bir ilahi tecelliden (kaynaklanarak) henüz onda bulunmayan başka bir tecelliye yönelik bir dua yapabilir ve ardından söz konusu tecelli gerçekleşebilir. Gerçekleşen bu tecelli kişiye sahip olmadığı bir bilgiyi verdiğinde, kişi onu 'verilmiş ilim' kapsamında saymaz ve kazanılmış ilme katar.

Belirli bir konuda yapılan dua veya genel bir dua vasıtasıyla meydana gelen her bilgi, kazanılmış bilgidir. Böyle bir bilgi, sadece Peygamberler adına gerçekleşebilir. Onlar, çalışma ve gayreti yasa yapma kapısındadır. Resullükleriyle değil de, nebilikleri yönünden Allah karşısındaki halleri ise, daha önce belirttiğimiz gibi, O'ndan başkasını istemeyi ve duayı terk etmektir. Bu durumda onlar, durulan ve bakılan her yerde veya söylenen her şeyde Allah karşısında duran, O'na bakan, O'nunla konuşan kimselerdir. Onlar, Allah vasıtasıyla konuştukları gibi O'nun vasıtasıyla duyarlar. Onlar, Allah'a kulluk yapmaktan söz ederler ve bir kul olarak Allah'a itaat ederler. Gayret ederler ve ibadetten bıkmazlar. (Bir şeye) Hücum ederek veya isteyerek değil, sorumlu tutması yönünden kendilerini sorumlu tutanın makamının gerektirdiği şeyi yerine getirmek için ibadet ederler. Buna karşılık Allah da onlara kendi katından bir ilim verir. Bu ilim, onlar tarafından istenilen ve böylelikle kazanılmış (müktesep) diye nitelendirilen bir bilgi değildir.

Allah'ın isimlerinden biri de el-Mümin'dir. Bu, kulun isimlerinden değil, niteliklerinden biridir. Çünkü isim olduğunda illeti bulunmaz. Sıfat veya özellik olduğunda ise illeti bulunur. Öyleyse el-Mümin Allah için bir isim, kul için ise niteliktir. Allah karşısında saygı böyle olmalı-

dır! İşaret ettiğimiz anlamda Ebu Ömer b. Abdilberr en-Nimeri'nin Halid b. Adî el-Cüheyni'den aktardığı bir hadis rivayet edilmiştir. Şöyle der: 'Hz. Peygamberin şöyle dediğini duydum: 'İstemeden ve bildirmeden kime kardeşinden bir iyilik gelirse, onu kabul etsin, reddetmesin. Çünkü o Allah'ın kendisine gönderdiği bir rızıktır.' Hadis, kabul emriyle reddetme yasağını birleştirerek bütünüyle yükümlülüğü içermiştir. Çünkü yükümlülük, emir ve yasaktan başka bir şey değildir.

Hadisin doğruluğunu destekleyen bir kanıt, Müslim'in *es-Sahih*'inde İbn Ömer'den aktardığı şu hadistir: 'Hz. Peygamber, Ömer b. Hattab'a bir hediye vermiş. Ömer, 'Ey Allah'ın peygamberi! Kendin daha muhtaçken onu bana verdin!' deyince, Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Al onu, ister kullan ister sadaka olarak ver. İstemeden ya da bildirmeden sana bir mal geldiğinde onu al. Böyle olmayanın peşinden koşma.' Büyükler, kimseden bir şey istemezler. Allah'ı eşyada müşahede ettiklerinde ise, verilen hiçbir şeyi reddetmezler. Çünkü Allah karşısındaki saygının bir gereği de verdiği şeyi Allah'a iade etmemektir.

Bilgi fitnesi (insanın bilgiyle denenmesi), mal fitnesinden daha büyüktür. Çünkü malın kıymeti, insanların ağızlarını aşmayacak şekilde geçicidir. Maldan dolayı nefse ait bir nitelik ya da değer yoktur. Bilgi ise, nefsin kendisiyle süslendiği bir elbisedir ve bu nedenle onun fitnesi daha büyüktür. Yoksunluk ve zenginlik halinde bilginin sahibinden ve vekillerinden ayrılması söz konusu değildir. Mal ise, bir hırsızın onu çalması ya da yanma ya da boğulma ya da yıkılma ya da zelzele ya da göksel bir bela veya fitne ya da hükümdarın el koyması yoluyla sahibinin elinden çıkabilir. Sendeki bilgi ise, kendisine ulaşılamayan güvenilir bir kale içindedir. Canlı da olsa ölü da olsa, dünyada ve ahirette bilgi insandan ayrılmaz ve her halde bilgi senindir. Bir vakitte aleyhinde olsa bile, işin sonunda o senin lehinedir. Bilgiden dolayı sana belalar gelirse, endişelenme! Bu durum, onunla amel etmediğin için bilginin şerefinden kaynaklanır. Başka bir ifadeyle bilgiden dolayı değil, bilginin gereğini yerine getirmediğin için başına bela gelmiştir. Kurtulduğunda ise seni elinden tutar, menziline götürür. Onun menzili, bilinendir. Bildiği de haktır. Bilgi, miktarınca seni Hakk'a (ve hakikate) ulaştırır. Cahillerden olma!

FASIL

Allah'ın Türeyenlere Zekâtı Farz Kılması

Allah bitki, maden ve hayvan (türlerinden) ibaret olan türeyen şeylere zekâtı farz kılmıştır. Zekât düşen madenler, gümüş ve altındır. Bitkiler ise arpa, buğday ve hurma; hayvanlar ise deve, inek ve koyundur. Böylece zekât, bütün türeyenleri içermiştir. Onlara 'türeyenler' isminin verilmesinin nedeni, bir anne ve babadan türemiş olmalarıdır. Başka bir ifadeyle, bir felek ve hareketi ile unsurların (birleşiminden) meydana gelmişlerdir. Bu noktada hareket, cinsel birleşme gibidir. Felek baba, unsurlar ise anadır. Böylece mal insan tarafından çocuk gibi sevilir. Allah'ın malı imtihan oluşunda çocukla birlikte zikrettiğini görmez misin? *'Mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir.'*[444] Burada malı çocuktan önce zikretmiştir. Bunlardan birini yitirdiğinizde, *'Büyük ecir Allah'ın katındandır.'*[445] O halde zekât malın temizliği olsa ve zekât verenler cimrilik özelliğinden temizlense bile, hiç kuşkusuz zekât, maldaki bir eksilmedir. Dolayısıyla zekât veren insan, bir belaya uğrayan kişinin ödülü gibi ödül alır ki bu, en büyük ecirlerden biridir.

Çocuk, tıpkı rah(i)min Rahman'ın bir dalı olması gibi, babanın bir parçası ve dalıdır. 'Rahmi kavuşturanı (sıla-i rahim yapan) Allah kavuşturur, onu koparanı ise Allah koparır.' Bir şair, duygulu bir şiirinde çocuklar hakkında şöyle der:

Çocuklarımız aramızda
Yeryüzünde yürüyen ciğerlerimize benzer.

Böylece çocuğu ciğerin bir parçası saymıştır.

Hz. İsa arkadaşlarına şöyle derdi: 'İnsanın kalbi, malının bulunduğu yerdedir. Mallarınız gökte olsun ki, kalpleriniz de gökte olsun.' Sadakanın Rahman'ın eline düştüğünü bildirirken, Şari sadaka vermeye teşvik etmiştir: *'Gökte olandan emin misiniz?'*[446] ve 'Sadaka Rabbin öfkesini söndürür.' Peygamber sözünün ne kadar hoş, ince ve tatlı olduğuna bakınız! Çocuğu babaya katıp ona bitiştirenin sevabı, sıla-ı rahim yapanın sevabı gibidir. O halde, insanın türeyen bir çocuk olması yönünden

malını, kendisinden türediği babaya katması gerekir, çünkü mal onun bir parçasıdır. Dolayısıyla malını temizlemek için zekâtını ve sadakasını veren insan, sıla-ı rahim ve musibete uğramış insan sevabı alır.

Sevilenin yitirilmesine sabretmek, sabrın en büyüklerinden biridir. Böyle bir şeye sadece 'mümin' veya 'arif' sabredebilir. Zahide ise zekât düşmez (dolayısıyla sabretmesi gerekmez), çünkü zahit, zekâtın vacip olacağı hiçbir şeyi elinde tutmamıştır. Züht böyle davranmayı gerektirir. Arif ise, öyle değildir. Arif, âlemin bir toplamı olması yönünden, kendisinden mal isteyenlere haklarını vermesi gerektiğini bilir. Bu yönden ona zekât farzdır. Arif de bir açıdan zahittir. Bu nedenle 'Zekât, yükümlüye değil, mala vaciptir' demeyi yeğledik. Şahıs ise, mal kendi başına çıkamayacağı için, zekâtı maldan çıkarmakla yükümlüdür.

Böylece arif, zahitten farklı olarak, iki ödülü birleştirir. Arifler, (Allah adamları anlamındaki) rical'in kamilleridir. Dolayısıyla onlar zahit olabilecekleri gibi mal da biriktirebilirler; tevekkülü tercih edebilecekleri gibi çalışabilirler de. Sevgi yönleri farklılaşsa bile, bütün âlemi sevmek onlara ait bir iştir. Arifler, âlemde gerçekleşen her şeyi meydana geliş yönünden değil, o şeyi yaratmada Allah'ı sevmeleri nedeniyle severler. Bunu bilmelisin! Çünkü bunda sadece saygılı ariflerin farkına vardığı Hakk'ın aldatmasının sırrı vardır.

Arif, âlemden kendisiyle ilişkili şeyi talep eden bir parçanın onda bulunduğunu bilir ve her hak sahibine hakkını verir. Nitekim Allah da her şeye yaratılışını verir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, gözünün senin üzerinde hakkı vardır.' İnsandaki her parça böyledir. Bu nedenle Allah şahitliğini istediğinde kıyamet günü her parça insan hakkında tanıklık eder. Samirî'nin hikmetine bakınız! Samiri Hz. İsa'nın söylediği gibi mal sevgisinin kalplere bağlı olduğunu bildiği için, buzağıyı insanların sevdiği güzel görüntülü şeylerle şekillendirmiştir. Böylece, kendilerini çağırdığında buzağıya tapmaya koşmuşlardır.

Arif ise, Rabbe nispet edilen sırrı yönünden, elindeki mala vekil olarak atanmıştır. Bu durumda o, tasarrufu engellenmiş bir kişinin malı üzerindeki vasi gibidir. Hiçbir şeyi olmadığı halde, ondan zekâtı verir. Bu nedenle, 'zekât maldaki bir haktır' dedik, çünkü küçüğe hiçbir şey

farz değildir. Hz. Peygamber, sadaka yemesin diye yetimin malını ticaretle değerlendirmeyi emretmiştir.

Sıradan insan da, toplayıcı olmada arife benzese bile, bunu bilemez. Mal onlara izafe edilir ve 'mallarınız' denilir, sıradan insan da zekâtı malından çıkarır. Bu noktada arif zekâtı bir vasi gibi verirken sıradan insan onu sahip gibi verir. 'Onların çoğu Allah'a iman etmez ve onlar şirk koşanlardır.' Her iki grup da kendi halinde doğru yapmaktadır ve kendisine nispet edilen şeyde Hakk'a dayanan bir kanıta sahiptir.

Mal sevgisi olmasaydı, sevdiğini yitirmesi nedeniyle bir belaya maruz kalanlar gibi ödül alsınlar diye, zekât farz kılınmazdı. Seven ve sevilen arasında karşılıklı bir ilişki olmasaydı, muhabbet olmaz ve varlığı düşünülemezdi. Buradan, arifin malı hangi yönden sevdiği anlaşılır. Hangi yönden bu sevgi Allah içindir? Arifin dünya hayatında malı sevmesi, ahirette Allah'ı sevmesine bir zarar vermez. Çünkü arif malı herhangi bir nedenle değil, sadece ilahi konularda ve âlemde kendisiyle ilgili bir şey nedeniyle sever. 'Size verdiği nimetler nedeniyle Allah'ı seviniz.' Böylelikle ilişki geçerli olmuştur.

Allah'ın (insana ihsan ettiği) nimetlerinden biri de, kendisini bilmektir ve bu nedenle arif de bu bilgiyi O'ndan ister. Bilgi, sahip olduğu şeyi kendisine de sağlaması için, yoksulun zengine dönük bir ilişkisidir. Öyleyse (kendisinden bilgi talep ederken) arif, Allah'tan yaratılmış bir şeyi istemektedir. Çünkü yaratılmışın kadimi bilmesi, yaratılmış bir bilgidir. Bu durumda yaratılmış ile Hak arasındaki ilişki, yaratılmış bir ilişkidir ve o, bilinenin (Hak) elindedir. Sevgi de, bu ilişki nedeniyle sevilene ilişir. Onu bilmek ise sona ermez ve bitmez, dolayısıyla sevmek de bitmez. Böyle bir bilgi, tecelliden meydana gelir ve tecelli de sona ermez. Marifet, arifin malıdır ve bu malın zekâtı öğretmektir. Öğretmek, ilahi bir derecedir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan korkun, Allah size öğretir.'*[447] Şu halde Allah öğretendir. Bu nedenle 'Öğretmek ilahi bir derecedir' dedik.

Şari Teâlâ, zekât sınıflarını sekiz yaptı, çünkü âlemin düzeni sekizdedir. Öyleyse zekât, bedenlerin ayakta durmasını sağlayan besinler ve genel anlamda ihtiyaçların gerçekleşmesini sağlar. Bu iki şeyde âlemin düzeni vardır. Zekât sahipleri, Arş'ın sekiz taşıyıcısıdır. Arş ise -ki o mülk demektir- onlar tarafından taşınır. Bu hakikat nedeniyle, sekiz ze-

kât sınıfında görüş birliğine varılmış, onların dışında görüş ayrılığına düşülen kimseler ise, bu sekiz sınıfa döner. Arş bir mülktür ve Arş'ı taşıyanlar -ki onlar bizleriz- bu sekiz sınıftır. Bu nedenle, 'zekât' diye isimlendirilen bu mal, onların taşıma ücreti gibidir.

VASIL

Mal Niçin Mal Diye İsimlendirildi?

Mal, nefis kendisine meylettiği için mal diye isimlendirildi. Nefis, ihtiyacının karşılanmasını sağlayacağı için mala meyleder. İnsan, özü gereği yoksul olduğu için, ihtiyaçlı yaratılmıştır ve kendisinden ayrılamayacağı doğası gereği mala meyleder. Mala karşı züht hakkıyla gerçekleşmiş olsaydı, hiç kuşkusuz mal olmazdı ve ahirette züht, dünyadaki zühtten daha yetkin bir makam olurdu. Halbuki iş öyle değildir. Allah, ödülün katmerleştirilmesini vaat etmiştir: Bir iyilik, yüz katına varıncaya kadar iyilikle ödüllendirilir. Az olan bir şey perdeyse, hiç kuşkusuz çoğu daha büyük bir perde olurdu.

Tecelli ve keşif mahallerinin bulunduğu ahirete bakınız! Orası, görme ve müşahede yeridir. Bununla beraber, bir engelleme olmaksızın, nefs kaynaklı arzulara ulaşılır. Her insanın 'ol' demesi, orada hüküm sahibidir: Böyle bir şey perde olsaydı, ahiret perdesi kıyaslanamayacak ölçüde daha büyük ve yoğun olurdu. Kendisi için her şeyde bir kapı yaratan Allah münezzehtir. O kapı açıldığında, Allah kapının yanında bulunur. Allah her şeyde ilahi bir yön yaratmıştır ki, tecelli ettiğinde o şeydeki bu yön bilinir.

Ebu Bekir es-Sıddîk şöyle der: 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm.' Çünkü o, gördüğü şeyi kendi gözleriyle görmüyordu. Bu mertebede Allah, onun gözü ve kulağıydı. Böylece, bir şeyi görmezden önce kendisini görmüştü. İnsan o gözün sahibidir. Bu nedenle, 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' demiştir. Allah onu, içerdiği bereket ve artış nedeniyle, zekât diye isimlendirdi. Bu nedenle, az verilir ve (karşılığında) çok bulunur. Perdenin kalkması için onu verseydi, se-

vap daha çok ve bundan daha büyük perde olurdu. hamd olsun! Allah'ın verdikleri bir perde olmadığı gibi bundan kendisine ulaşan şeyler de perde değildir. Bunu bilmelisin!

Arifin dünyadaki tasarrufunun nasıl olduğuna bakınız! Onun tasarrufunu kendi tasarrufunla kıyaslama. Böyle yaparsan, cahillik ve edepsizlik edip zahidin ondan üstün olduğunu zannedersin. Heyhat! 'Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Sadece akıl sahipleri öğüt alır.' Sahiplik, arif için Süleyman Peygamberden kaynaklanan bir yetkinlik özelliğidir. 'Bana öyle bir mülk ver ki, benden sonra kimseye verilmiş olmasın. Sen verensin.' Bu isim, bu isteğe ne kadar uygundur! Bir peygamberin kendisini Allah'tan perdeleyecek veya Allah'tan uzaklaştıracak bir şey isteyebileceği düşünülebilir mi?

Hz. Peygamber'in saygısına bakınız! Allah kendisine gelen bir İfrit'i tutma imkânı vermiş, Peygamber de onu tutup insanların görebileceği şekilde mescidin sütunlarından birine bağlamak istemişti. Kardeşi Süleyman'ın duasını hatırlayarak (bu arzusundan vazgeçti), Allah da İfrit'i başarısızlığa uğramış bir şekilde geri döndürdü. İşte bu, Rabbinden, 'Benden sonra başka kimseye verilmeyecek bir mülk isterim' diye dua ettiğinde, Hz. Muhammed için meydana gelen Süleyman kaynaklı bir özelliktir.

Bu öyküden 'gerekmez' ifadesinden görünüşte hiç kimseye gözükmeyecek bir mülk istediğini anladık. Bununla beraber, bu mülk bil kuvve olarak bazı insanlar için gerçekleşmiş olabilir. Örnek olarak, Allah peygamberinin İfrit ile olan öyküsünü verebiliriz. Böylelikle onun bu sayede insanların gözüne görünmek istediğini anladık. Allah, peygamberine kardeşi Süleyman'ın duasını hatırlatarak, Süleyman'ın istediği şeye karşılık vermiştir. Böylece Hz. Peygamber, aklına gelen şeyi uygulamaktan vazgeçmiştir. Allah bu nimeti yükümlülük diyarında Süleyman için tamamlamış ve ona şöyle demiştir: *'Bu bizim ihsanımızdır, onu ihsan et ya da tut.'*[448] Böylelikle ondan el-Mâni', el-Mu'tî isimlerinde tasarruf etmede sorumluluk kalkmıştır. Böylelikle dünya hayatında öne alınmış bir cennete tahsis edilmiş, bu mülk kendisini Rabbinden perdelememiştir.

Arifin derecesinin iki gözü nasıl birleştirdiğine ve iki hakikati nasıl anladığına bakınız! Böylece, tıpkı tasarrufu engellenmiş vasi gibi, *'Sizi*

halife yaptığı şeylerden infak ediniz"[449] ayetine uyarak sahip olduğu maldan zekâtı malından nasıl çıkarır! Onu kendisindeki ilahi bir hakikat nedeniyle infak etmek için sahip yapmıştır. Bu infak, gerçekte kendisindeki başka bir hakikate ait mülk olan bir maldaki infaktır. O ise, ilahi hakikat yönünden bu malın velisidir.

Allah bizi arif-bilginlerden eylesin. Onlara verdiği göz aydınlığını bize de versin!

VASIL

Malın İkram Türlerini Kabul Etmesi

Mal farklı verme türlerini kabul eder. Bu türler sekiz tanedir ve sekiz isimleri vardır. Bunlardan biri, nimetlendirme (in'am) diye isimlendirilir. Bir tanesi hibe, biri sadaka, biri kerem (cömertliğin bir türü), biri hediye, biri cömertlik, bir türü seha ve biri de îsar diye isimlendirilir. Bütün bu türleri insan verdiği gibi aynı zamanda biri hariç yedi tanesini Hak da verir. Hakk'ın vermediği yegâne tür, (başkasını tercih anlamında) îsardır.

Meseleye yabancı biri şöyle diyebilir: 'Hak, îsar yoluyla vermediğine göre -çünkü O ihtiyaçtan müstağnidir- (ve var olan her şey bir ilahi isimden ortaya çıktığına göre) âlemde îsar hangi ilahi isimden zuhur eder? Îsar, ya bulunduğun halde ya da gelecek zamanda, muhtaç olduğun şeyi vermendir. Başka bir ifadeyle îsar, muhtaç olduğun vehmini taşımakla beraber vermendir. Bu vehme rağmen insan elindekini verirse îsar olur. Böyle bir şey ise, Hak için imkânsızdır. Öyleyse, varlıkta ilahi hakikatle irtibatlı olmayan bir şey zuhur etmiştir.'

Bu soruya şöyle yanıt veririz: Daha önce mutlak zenginliğin, âlemin kendisiyle ilişkilendirilişinden münezzeh zatı bakımından Hak olana ait olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla âlem, kendisine nispet edildiğinde zat dikkate alınmadığı gibi zenginlik de dikkate alınmaz. Burada, sadece zatın ilah oluşunu, başka bir ifadeyle mertebeyi dikkate almışsındır. Bir mertebeye gerekli olan şey, isimlendiği isimlerdir. Bu ise

Hakk'ın sureti, fakat aynı olan zatı yönünden değil, ilah olması yönünden zattır. Allah sana da sureti vermiştir. Bu suret, halifeliktir. Ayrıca, seni bütün isimlerle -övülmen üzere- isimlendirmiştir. Binaenaleyh Allah, mertebenin kendisiyle ilişkili ve bağlı olduğu şeyi (ilahi suret, ilahlık mertebesi) vermiştir. Bunlar, güzel isimlerdir.

Şöyle diyebilirsin: Veren kişide verdiği kalmaz. Buna şöyle yanıt veririz: Bu durum, verilen şeyin hakikatinin ne olduğuna bağlıdır. Verilen şey duyulur bir şey ise, veren vermekle ondan yoksun kalırken manevi bir şey ise yoksun kalmaz. Bu nedenle îsarı, 'muhtaç olduğun şeyi vermek' diye tanımladık. Burada verilenin yitirilmesine ya da geride kalmasına dikkat etmedik. Çünkü o, verilen şeyin hakikatine dönen bir durumdur. Bunu bilmelisin! İşte, âlemde îsar bu hakikatten meydana çıkmıştır ve bu açıklamanın ötesinde başka bir açıklama yoktur.

Nimetlendirmek, kişiye mizacına uyan ve gayesine muvafık bir şeyi vermektir. Hibe, özel bir şeyle nimetlendirmek için vermek demektir. Hediye, sevgi kazanmak için vermektir, çünkü sevgiden kaynaklanır. Bu nedenle Şari şöyle demiştir: 'Hediyeleşin, birbirinizi seversiniz.' Sadaka zorla, baskıyla ve direnerek vermek demektir. Sadakanın böyle olmasının nedeni, insanın hırslı yaratılmış olmasıdır. Ayette, 'Nefsinin hırsından korunmuş kimse', 'Ona bir iyilik temas ettiğinde engeller' buyrulur. İnsanın bu özellikteyken bir şey vermesi, nefsin yaratılış özelliği nedeniyle, zorlamayla olabilir.

Sadakanın (zorlanma) Hak ile ilişkilendirilmesi, 'müminin canını alırken gerçekleşen ilahi tereddüdü' dile getiren rivayete işaret eder. 'Halbuki insanın Hakk'a kavuşması kaçınılmazdır.' Burada, ilahi ilimde belirlenmiş olduğu için, tereddüt edilse bile ölümün gerçekleşeceği kastedilir. Öyleyse Hak için tereddüt 'adeta odur', kulun hakkında ise, Allah karşısındaki saygının gereği olarak, 'adeta o değildir.' Aklın kanıtı ise, eksikliği ve tapınılan İlah'ın hak ettiği şeyi bilemediği için, böyle bir şeyi reddeder. Hak ise, üzerinde bulunduğu bu hakikati kullarına bildirmiştir. Düşünce güçleri yönüyle akıllar reddettiğinde, selim akıllar kabul özellikleriyle düşüncelerinin hükmüne dayanarak bunu kabul etmişlerdir. Şari'nin Rabbimizi bilmek ve O'nu nitelememizle ilgili bizden istediği bilgi budur. Yoksa bu, Allah'ı kendisiyle ispatladığımız bilgi değildir, çünkü öyle bir bilgiyi akıl tek başına algılayabilir. Allah'ın

varlığını bilmek, (O'na yaraşan nitelikleri bilmek şeklindeki) bu ikinci bilgiye göre daha aşağıdadır, çünkü o, aklın yargısıyla gerçekleşir. Öteki ise, Allah'ın bildirmesine bağlıdır. Allah, her yönüyle kendisini bizden daha iyi bilir.

Kerem, istedikten sonra vermek demektir ki, (istenilen) Hak ya da yaratılmış olabilir. Cömertlik (cûd), istenmeden vermektir. Bu ise yaratılmış için değil, Yaratan'a aittir. Cömertliğin yaratılmışla ilişkilendirilmesi, yaratılmışın tam olarak belirlediği bu durumun Hakk'ın kendisinden istemesiyle gerçekleşir. Allah kuldan gönüllü olarak sadaka vermesini talep eder, fakat neyi vereceğini belirlemez. Kulun bir elbiseyi ya da dirhemi ya da dinarı ya da kendisinden istenilmeden herhangi bir şeyi belirlemesi, onun adına bir cömertliktir. Cömertliğin yaratılmışa ait olamayacağını söyledik. Çünkü kul, Allah'a yaklaşmak için sadece Allah'ın bildirmesiyle verebilir. Bu nedenle, cömertliğin yaratılmışa değil, Hakk'a ait bir özellik olduğunu söyledik. Bununla beraber şeriat dikkate alınmasa, (Hakk'a) yaklaşmak niyeti olmaksızın, istenmeden önce vermek hiç kuşkusuz âlemde mevcuttur. Fakat sûfinin gayesi Allah'a yakınlık olan işlerde (malını) harcamaktır. Dolayısıyla bu konuda Şari'nin hükmünü gözetmekten geri duramaz. Seha ise, veren insanın gördüğü bir yarar nedeniyle, (gereğinden) fazlasını değil sadece ihtiyaç miktarını vermek demektir. Çünkü ihtiyaçtan fazlasını vermek, verilen kişinin (söz gelişi ahlâken) yok olmasına neden olabilir. Allah şöyle buyurur: '*Allah rızkı kullarına bolca verseydi yeryüzünde taşkınlık yaparlardı. Fakat onu dilediği ölçüde indirir.*'[450] Îsar, içinde bulunduğun vakitte muhtaç olduğun ya da muhtaç olduğunu vehmettiğin şeyi vermendir. Allah şöyle buyurur: '*İhtiyaçları olsa bile yoksulları kendilerine tercih ederler.*'[451]

Bütün bu zikrettiğimiz verme türleri, kul için sadaka sayılır, çünkü kul, hırslı ve cimri yaratılmıştır. Nitekim bu sekiz sınıftan Hakk'ın verdiklerindeki ana ilke, vehb'tir (verme, ihsan). Vehb, başka bir şey nedeniyle değil, nimetlendirmek için vermektir. Öyleyse, bütün verme türlerinde Allah, el-Vehhab'tır (nimetlendirmek için veren.) Kul ise, bütün verme türlerinde (zorlanarak) sadaka verir, çünkü insan, özünden kaynaklanan yoksunluğu nedeniyle, bir niyetten ya da karşılık beklentisinden yoksun olamaz. Öyleyse, Allah ile geçici olarak ilişkilendirilen şey, yaratılmışla özü gereği ilişkilendirilir. Buna karşın Allah ile özü gereği ilişkilendirilen şey yaratılmışla özel olarak göreli-nispî ve dolaylı olarak

ilişkilendirilir. Allah Peygamberine şöyle demiştir: *'Onların mallarından sadaka al.'*[452] Başka bir ifadeyle, vermesi nefislerine zor gelen şeyi al. Bu nedenle, Salebe b. Hatib 'bu (sadaka, müslüman olmayanlardan alman) cizyenin kardeşidir' demiştir. Daha önce aktardığımız gibi, Salebe bu sözü Allah ile sözleştikten sonra sadaka vermek kendisine güç geldiğinde söylemişti. Ayette şöyle denilmiştir: *'Onların bir kısmı Allah ile sözleşir.'*[453] Allah, kendisine mal ihsan edip sadaka vermesini emrettiğinde, Allah'ın bize bildirdiği şeyi söylemiştir.

Allah, *'Mal ile cimrilik yapmışlardır'*[454] buyurur. Cimrilik, nefsin üzerinde yaratıldığı özelliktir. Bu özellik kula hakim olduğunda Allah onu başkasıyla değiştirir. Allah'tan afiyet dileriz! Başka bir ayette, kendilerinden istenilen sadakayı vermekten *'yüz çevirirlerse'*[455] ve cimrilik yaparlarsa, *'sizin yerinize sizin gibi olmayan bir topluluk getirir'*[456] denilir. Yani, sizin özelliğinizde olmayan ve kendilerinden isteneni veren bir topluluk getirir. Allah, *'Onlar verdiğimize nankörlük ederlerse, ona nankör olmayan bir topluluğu vekil ederiz'*[457] buyurur. Çünkü mülk, herhangi bir şeyin varlığından eksik olmayacak kadar geniştir. Öyleyse sadaka var olanlarla ilgili bir ilke iken vehb, Hak ile ilgili bir asıldır.

Zikrettiğimiz hususu destekleyen bir kanıt: Melekler, iyiliği kendilerine ait gördüklerinde, Hakk'ın Âdem'i âlemde halife olarak yaratma iradesiyle ilgili emrine uymak yerine, kendi doğalarının etkisi altına girmişlerdi. Allah bu iradesini onlara bildirmiş, onlar ise, en yüce mertebelere dönük arzuyla ilgili doğanın hükmü nedeniyle Hakk'ın hükmüne uymamışlardır. Ardından, Hakk'a uymamak nedeniyle eksik ve nakıs sayılmasınlar diye, doğanın hükmü gizlenmiştir. Bunun yerine Allah, meleklerin Hakk'ın mertebesini kıskanıp onun büyüklüğünü tercih etmeyi (emrine direnmenin sebebi olarak) ortaya koymuş, onlar ise bu mertebeyi yüceltmekten gafil olmuştur. Çünkü bu mertebeye gereken saygıyı yerine getirselerdi, Allah'a uyarlardı, halbuki maksatları iyi bile olsa, O'na uymayarak şöyle demişlerdir: *'Orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Biz seni över ve seni tasdik ederiz.'*[458] Yani biz, ondan daha iyiyiz. Bu nedenle, bakışları Allah'ın yaratıklarıyla ilgili bilgisine dönmüş, buna karşın Allah da onlara, *'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim'*[459] demiştir. Böylece Allah, bu halife hakkında bildiği şeyleri meleklerin bilmediğini belirtmiş, kendilerine yaptıkları özgüyü onlardan düşürmüştür. Öyleyse onların isteği, burada toplanır. Onlar,

kendilerini övmüş, kendilerini üstün görmüş, başkasını kınamış, bu konudaki bilgiyi Allah'a havale etmemişlerdir. Bu durum, doğanın (ilahlık) mertebesine karşı cimriliğinden kaynaklanır.

Bu durum, meleklerin doğanın hükmü altında olup doğanın onlarda bir etkisinin bulunduğuyla ilgili daha önce ifade ettiğimiz görüşümüzü destekler. Allah şöyle buyurur: *'Onlar hasımlaştığında Mele-i a'la hakkında bilgim yoktu.'*[460] Hasımlaşmak, doğanın bir gereğidir. (Biri müslüman diğeri kâfirlere ait) İki köy arasında ölen bir şahıs hakkında rahmet ve azap meleklerinin çekişeceği ve tartışacağı aktarılır. Böylece şeriat, melekleri 'çekişmek' özelliğiyle nitelemiştir. Doğanın mertebesi, nefsin aşağısında ve Heba'nın yukarısında olmasaydı, hiç kuşkusuz hükmü yayılırdı. Meselenin aslını öğrenmek isteyenler ilahi isimlerin zıtlığına baksın, çünkü hakikat hepsinde buradan zuhur etmiştir.

Öyleyse melekler doğanın hükmünde bize ortaktır. Cimrilik ve hırs, doğadan meydana gelen kimsede doğanın bir sonucudur. Bu özellik, isimlerde el-Mani' (Engelleyen) isminden kaynaklanır. Onun bizdeki sebebi, yoksulluk ve ihtiyacın bizim ve bütün mümkünler için zatî bir özellik olmasıdır. Mümkünler imkân özelliği nedeniyle (varlık yönlerini yokluk yönlerine tercih eden) bir tercih edene muhtaçtır. Öyleyse doğadan oluşan şey özü gereği cimri ve hırslı, dolaylı olarak cömerttir. Allah, sadece bu gerçek durum nedeniyle, zekâtı farz ve vacip kılmış, onun vasıtasıyla nefisleri cimrilik ve hırs özelliğinden temizlemiştir. Farz sadaka, gönüllü sadakadan nefse daha ağır gelir. Bunun nedeni, farzda zorlamanın gönüllü ibadette ise serbestliğin bulunmasıdır. Çünkü insan farz ibadette efendisinin hükmüne bağlı bir köle olarak, gönüllü ibadette ise kendisi nedeniyle bulunur; dilerse yapar dilerse yapmaz.

FASIL İÇİNDE VASIL

Biriktirmek Nefsin Hırsından ve Cimriliğinden Kaynaklanır

Bilmelisin ki, biriktirmek ve ihtiyaç vaktine kadar saklamak, nefsin hırsından kaynaklanır. Bir muhtaç bulununca biriktirilen şey ona verilir.

Salih insanların bir kısmı böyle hareket eder. Genelde ise konuşacağımız bir şey yoktur, biz sadece farklı tabakalarına göre Allah ehliyle konuşuruz. Allah ehlinin az bir kısmı ise, farz ya da gönüllü olarak, sahip oldukları şeyleri ulaştırmak için muhtaçları arar. Bunlardan farz kısım, Allah'ın sınıflarını belirlediği ve belirli bir zaman ve ölçüye göre düzenlediğiyken gönüllü olan, herhangi bir şeye bağlı değildir. Çünkü gönüllü vermek, rububiyetin vergisidir ve dolayısıyla sınırlanmaz. Farz ise, kulluğun vergisidir ve dolayısıyla efendisinin belirlediği şeye göre verilir. Kulluk vergisi daha faziletlidir, çünkü farz nafileden daha üstündür. Zorunlu kulluk nerede gönüllü kulluk nerede! Bu sınıf salihler arasında pek azdır. Onların kuşkusu şuradan kaynaklanır: 'Biz onları aramakla yükümlü değiliz. Muhtaç, talep edendir. Haliyle ya da dileğiyle yoksul olduğunu anladığım kişiye veririm.'

Hak ediş yoluyla sadakayı veren bu sınıfın üstündeki kimseler ise bunlardan daha üstündür. Onlar, sahip olduklarını Hakk'a özgü cömertlik (huyuyla) ahlâklanmak amacıyla verirler. Bu nedenle, hak edene de etmeyene de verirler. Bize göre alan kişi, gerçekte hak sahibidir, çünkü o -başka bir özellikle değil- sadece yoksulluk ve ihtiyaç özelliğiyle almıştır. Verilen şey hediye, bağış ya da verme türlerinden her ne olursa olsun böyledir. Örnek olarak, binerce dinarı olan zengin bir taciri verebiliriz. O sıkıntılara atılır, denizlerde yolculuk yapar, tehlikelerle karşılaşır, aile ve çocuklarından uzak kalır, yolculukta malını ve canını kaybeder. Bütün bunları sahip olduklarına ilave birkaç dirhem daha katmak için yapar. Böylece, yoksulluk özelliği onu etkisi altına almış ve bu tehlikeleri değerlendirmekten kendisini köreltmiş, güçlükleri ona kolaylaştırmıştır. Çünkü bu niteliğin kuldaki otoritesi güçlüdür. Bu bakışa sahip olan kimse -ki o Haktır-, kendisine verilen şeyi alan insanı hak sahibi olarak görür, çünkü o, verileni almayı sağlayan özelliği tanımıştır. Bir insan verileni reddettiği için zarar göreceğini ya da almakla makamını gizleyeceğini düşünerek, ihtiyacını karşılamak üzere verilen şeyi alabilir. Bu durumdaki bir insanın eli, Hakk'ın elidir. Nitekim dilencinin eline düşmezden önce sadakanın Rahman'ın eline düşeceği aktarılır. Rahman sadakayı bir insanın kazancını bereketlendirmesi gibi bereketlendirir. İhtiyaç düşüncesi olmaksızın verilen şeyi alan kişinin durumu budur. Böyle bir insan, kendisini almaya yönlendiren asıl sebepten habersizdir. Verileni almasını sağlayan asıl sebep, (özü gereği yoksulluk

anlamındaki) mümkünün hakikatidir. Verilen sadakayı alırkenki amacıyla ilgili durum, şahsın hakikatini gizlemiştir. Halbuki biz, kendisi farkında olmasa da, o amacı biliyoruz. Veren kişi de, bir gaye ya da bedel ya da herhangi bir şey nedeniyle verse de, verdiğine muhtaç olmadan vermiştir. Başka bir ifadeyle, verdiğine muhtaç değildir. Sadakayı alan ise, bir gaye ya da bedel ya da herhangi bir şey nedeniyle, aldığı şeye muhtaç iken alan bir hak sahibidir. Aldığı sadakayı bereketlendirmeye ihtiyaç da, bir ihtiyaçtır, çünkü ancak aldıktan sonra onu bereketlendirebilir. Bunu anlamalısın! Çünkü bu, kendisine yaraşan mutlak zenginliğiyle beraber, sadakayı artırmada Hakk'ın durumuyla ilgili olduğu için kapalı bir sırdır. İlahi nispetleri (özellik), sadece saf bir mümin olmayan kimse inkâr edebilir. Allah şöyle buyurur: *'Allah'a borç veriniz.'*[461] Kutsi bir hadiste ise 'Acıktım, beni doyurmadın, susadım içirmedin' denilir. Bütün bunlar apaçıktır. Dolayısıyla Allah, bütün bu isimlerin kendisine nispet edilmesini reddetmemiş, istidatlarına göre mazharlarda zuhur edenin kendisi olduğuna dikkatimizi çekmiştir. Üstün olan el -ki o infak edendir- her bakımdan alan elden ibarete olan düşük elden daha hayırlıdır. Öyleyse bir hak nedeniyle veren ile bir hak nedeniyle alan kişi bir değildir. Bunlar mertebede, isimde ya da halde eşit değildir.

Her şeyin Hakk'a bir yönü ve ilişkisi olduğu gibi aynı zamanda yaratılmışa dönük bir ilişkisi ve yönü de vardır. Bu nedenle Allah, onu infak yaparak şöyle demiştir: *'Size verdiğimiz rızıklardan infak ediniz.'*[462] Başka bir ayette ise, *'Rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler'*[463] buyurur. Allah, bu ayette bilginlerin büyüklerini dikkate almıştır, çünkü onlar, (Hakk'a ve yaratılmışa ait olan) iki nispet tarzını da bildikleri için, infak oluşu bakımından ihsanın kendisine ait olduğu kimselerdir. İnfak, tavşan mağarası anlamındaki 'nafak' kelimesinden türetilmiştir ve bu mağara 'nafika' diye isimlendirilir. İki kapısı vardır. Bir kapıdan avlanmak istenirse, diğerinden kaçar. Bu durum, yoruma açık söze benzer. Söz sahibini bir yorumla sınırladığında, sözün taşıdığı anlamlardan başka bir yönü kastettiğini söyleyebilir.

Verme eyleminin Hakk'a ve zenginliğe dönük bir yönü olduğu kadar yaratılmışlara ve muhtaçlığa dönük bir yönü de olduğu için, Allah (iki yönlü) bu eylemi 'infak' diye isimlendirdi. O halde bilgin kişiler, iki açıdan infak ederler: Verdikleri şeyde veren ve alan olarak Hakk'ı görürler, kendi ellerini ise, verme ve almanın kendisinde göründüğü araç-

lar olarak görürler. Bunlardan biri diğerini perdelemez. Dolayısıyla onlar, sadece hak sahibini görürler. Binaenaleyh (bir sadakayı) alan herkes, hak ederek almıştır ve hak etmeseydi verileni kabul edemezdi. Mutlak yoksulluk Allah için imkânsız olduğu gibi mutlak zenginlik de insan için imkânsızdır.

İhtiyaç duyulma vaktini bekleyen ve daha önce sözünü ettiğimiz bir kuşkuları nedeniyle mallarını saklayanların bir kısmı, basiretle saklarken bir kısmı basiretsiz olarak saklar. Onların bu konudaki biriktirmelerini kabul etmiyoruz. Çünkü basiretle yapılmamıştır ve böyle bir insan Allah ehlinden değildir. Allah ehli, basiretlilerdir. Malını basiretle biriktiren ise, ya kendisine hükmeden ve sınırında durduğu ilahi bir emirden dolayı malını saklar ya da ilahi bir emir olmaksızın biriktirir. İlahi emir nedeniyle malını biriktiren kişi saf kuldur ve ona söyleyeceğimiz bir şey yoktur, çünkü o bir memurdur. Nitekim Abdülkadir el-Cîlî (Geylanî) hakkında böyle zanda bulunuruz. Allah daha iyisini bilir ya! Âlemde tasarruf etme özelliğindeyken Abdülkadir bu makamda bulunuyordu. İlahi bir emir olmaksızın, biriktirilen malın bir insana ait olduğu bilinebilir. Fakat söz konusu insanın o malı saklayanın veya başka birinin vasıtasıyla elde edip edemeyeceği bilinmez. Böyle bir durumda malı saklamak, insanın doğasındaki cimrilik ve varlıkla sevinmekten kaynaklanır. Fakat kişi, malın kime ait olduğunu bilmekle biriktirmenin gerçek nedeninden perdelenir. Abdülaziz b. Ebu Bekir el-Mehdevi malını biriktirirken kendisine böyle kanıt getirdik. Bunun üzerine, durdu ve bir cevap bulamadı. Çünkü bu malın kendi vasıtasıyla ulaşılan bir mal olduğunu veya sahibinin tam olarak kim olduğunu bilmeksizin biriktiriyordu. Bir anda önümüzde utandı. Böyle bir insanın biriktirmemesi gerekir.

Topluluğun efendisi, zamanın akıllısı ve haliyle nitelenmiş Ebu's-Suud b. Eş-Şibl şöyle derken insaflı davranmıştır: 'Bizde tasarruf etsin diye işimizi Hakk'a bıraktık.' Böylece insan, ilahi mertebeyle çekişmez. Emir alırsa, emrin ya da kendisine belirlenen şeyin sınırında durur. Bu konuda Allah ehli arasında görüş ayrılığı vardır. Çünkü ricalden bazılarına, biriktirilen bu mala sahibinin falan-belirli vakitte o kişinin vasıtasıyla ulaşabileceği gösterilmiştir. Bu nedenle, o vakte kadar malı tutar. Bazıları ise şöyle düşünür: 'Ben bir bekçi değilim, ben o malı elimden çıkarayım, çünkü Allah bana onu tutmayı emretmedi. Vakit geldiğinde

ise, onu sahibine ulaştırmam için Allah malı bana döndürür. Böylece bu iki zaman arasında malı biriktirmiş olmam. Çünkü ben, bekçi değil, Hakk'ın hazinesiyim. Ben ona yöneldim ve 'Kulumun kalbi beni sığdırdı' ifadesine göre nefsimi bütünüyle O'na adadım. Bu sığdırmada, (malı saklamak gibi) kendisinden başka bir şeyle O'na zahmet vermek istemiyorum.' Bunu bilmelisin. Hiç kuşkusuz, bu meselede önemli bir meseleye dikkatini çektim.

Öyleyse, ilahi bir emir ya da gerçekleşmiş belirli bir keşiften dolayı biriktirmediği sürece arifin zekâtı geçerli değildir. Bu keşif, ilahi ilimde o şahsın başka birinin bekçisi olduğunun tespitidir ve vakti geldiğinde malı o şahsa teslim eder. Bunun dışında da sıradan insanların zekât verdiği gibi zekât verir.

Elli ikinci kısım sona erdi, onu elli üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] ELLİ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL İÇİNDE VASIL

İnsanların Sadakada Taksimi: Verenler ve Alanlar

Bilmelisin ki verdikleri ve aldıkları şeyler karşısında insanlar dört kısma ayrılır. Birinci kısım, verdiğini yüceltirken aldığını küçümser. İkinci kısım, verdiğini küçümserken aldığını abartır. Üçüncü kısım, hem aldığını hem verdiğini yüceltir. Dördüncü kısım, verdiğini ve aldığını küçümser. Bu nedenle bir kısım insan, seçerek alır. Onlar, eşyada Hakk'ın yüzünü görmeyenlerdir. Bir kısmı ise seçmez. Onlar, eşyada Hakk'ın yüzünü görenlerdir. Bazen vaktin ihtiyacına göre seçerler, bazen mutlak yoksulluklarını öğrendikleri için seçerler. Bir kısmı öyledir, bir kısmı böyle! Çünkü meşrepleri farklı olduğu gibi müşahede ve zevkleri de hallerine göre farklılaşır. Düşünen nefs için hal, hayvani nefis için mizaç gibidir. Mizaç beden üzerinde hükümran olduğu gibi hal de nefs üzerinde hükümrandır.

Sonra bilmelisin ki, sadakanın yüceltilmesi ve büyük görülmesi meşrudur. Allah şöyle buyurur: '*Ondan yiyiniz ve yoksul muhtacı yediriniz.*'[464] Başka bir ayette ise '*Aç olanı yediriniz*'[465] buyurur. Yani, Allah'ın kendi şiarı yaptığı deveden (yoksullara) yediriniz. Allah şöyle buyurur: '*Allah'ın şiarlarına hürmet etmek, kalplerin takvasındandır. Sizin için onlarda belirli bir vakte kadar fayda vardır. Sonra onlar soylu eve varacaktır.*'[466] Kast edilenler develerdir.

Bu öykü bağlamında Allah şöyle buyurur: *'Rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler.'*[467] Nafak kelimesini açıklarken -ki infak kelimesinin köküdür- onun iki yönü olduğunu belirtmiştik. Kesilen develerin etleri bize ulaşırken Hakk'a ise bizdeki takva duygusu ulaşır. Allah'ın şiarlarını yüceltmemiz, bizim takvamızdan kaynaklanır. Bazı ariflere göre sadakanın yüceltilmesi bu bahse girer. Bu nedenle, verirken veya alırken verilen ve alınan şey yüceltilebilir. Bazen de, müşahede ettiği şey başka bir zevk olabilir. Allah'ın yarattıklarını yüceltmek, bu yolda tattığımız ilk müşahededir. Genellikle toplum içinde itilmiş ve küçümsenen bir şeyi elimde taşıyordum. Benim konumumdaki insanlar, insan doğasındaki büyüklük ve saygın görülmeyenlerden farklılaşma duygusu nedeniyle böyle bir şeyi taşımazdı. Şeyhi ve kendisiyle beraber arkadaşlarının da geldiğini gördüm. Arkadaşları şöyle diyor: 'Efendimiz! Bu gelen falan kişidir. Onun bu yolda bir eksikliği yoktur. Nefsiyle cihat etmiştir. İnsanlar kendisini böyle görürken çarşının ortasında hamallık yaptığını görürsün.' Böylece elimde taşıdığım şeyi ona söylediler. Bunun üzerine şeyh, 'Belki de onu nefsiyle mücadele etmek için taşımıyordur' diyor. Arkadaşları, 'Bundan dolayı taşıyor' deyince şeyh, 'Yanımıza geldiğinde sebebini sorun' diye cevap veriyor. Yanlarına vardığımda şeyhe selam verdim. Selamımı aldıktan sonra bana şöyle sordu: 'Elindeki değersiz ve kıymetsiz nesneyi hangi amaçla taşıyorsun? Seninle aynı makamda bulunan dünya ehli insanlar değersizliği nedeniyle ellerinde böyle bir şey taşımaz!' Bunun üzerine kendisine şöyle dedim: 'Efendimiz! Böyle bir bakıştan seni tenzih ederim! Senin gibi biri böyle bakmaz. Allah elimde taşıdığımı küçümsememiş ve değersiz görmemiştir. Kudret, Arş'ı ve sizin büyük gördüğünüz yaratıkları var etmeye iliştiği gibi onu var etmeye de yönelmiştir. Değersiz ve zayıf bir kul olarak ben nasıl olur da bu mesabedeki bir şeyi değersiz ve küçük göreyim?' Bunun üzerine şeyh beni öptü ve dua etti. Arkadaşlarına ise şöyle dedi: 'Bu düşünce nerede, nefsiyle cihat etmek için değersiz bir şeyi taşımak nerede!'

Bu noktada, sadakanın yüceltilmesi bazen alan ve veren için olabilir. Dolayısıyla, eşyanın yüceltilmesinin Allah ehlinin dikkate aldığı farklı yönleri vardır. Allah Hz. Musa'ya şöyle vahyetti: 'Bir kişiden sana öğütülmüş nohut geldiğinde onu kabul et, çünkü onu sana getiren benim.' Böylece kendisini ulaştırmada Allah'ın vekili olması yönünden, vereni büyük gördüğü gibi alan da, getiren Allah olduğu için, aldığını

büyük görür. O halde, burada verenin eli bir müşahededen ya da güçlü imandan kaynaklanarak Hakk'ın elidir, çünkü Allah şöyle der: 'Allah kulunun diliyle 'Allah kendisini öveni duydu' demiştir.' Burada sözü kendisine tamlama yapmıştır, halbuki onu söyleyen kuldur. Bir kutsi hadiste ise Allah şöyle der: 'Ben (bana yaklaşan) o kulun kulağı, gözü, eli ve ayağı oldum.' Keşif ehline göre sadakanın (ve eşyanın) büyültülmesi, keşif ehlinin sadakanın ya da hediyenin vb. Allah'ı tespih etmesini ve diliyle Yaratanını yüceltmesini görmesi ve duymasından kaynaklanır. Bu durum, '*Her şey O'nun övgüsünü tespih eder*'[468] ayetinden kaynaklanır. Böylece söz konusu şeyin Hakk'ı yüceltmesi ve kendisinde (Haktan) gafletin ve bıkmanın olmayışı sebebiyle, keşif ehli onu büyük görür. Bu durum, hükümdarların, yoksul olsalar bile iyi insanlara saygı göstermesine benzer. Bunlar, köle, cariye veya belaya uğrayan ya da afiyette bulunan kimseler olabilir. Hükümdarlar, kendilerine söylendiği gibi Allah'a itaate kendisini veren bu kimseleri bereket vesilesi yaparlar (teberrük). Bu müşahede sahibinin durumu nasıl olabilir, hesap ediniz! Sadaka veren ya da alan insanın müşahedesi böyleyse, Allah'ın yarattığını büyük görür. Çünkü o, bütünüyle bu konumdadır. Verilen sadakayı yüceltmek, o şeye muhtaç ve yoksul olmaktan da kaynaklanabilir. Çünkü Hak, onu ihtiyacı karşılayacak bir sebep olarak yaratmıştır. İnsan bunu müşahede ederse, veren ya da alan olması aynıdır.

Allah, '*Ey İnsanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız*'[469] diye buyurur. İnsan sadakayı bu ifade yönüyle de büyük görebilir. Allah, bu ayette muhtaç olunan her şeyle kendini isimlendirmiştir ve verilen şey de bunların içindedir. Allah'ın isimleri büyüktür ve bu da O'nun isimlerinden biridir. Bu durum, bu müşahedeye sahip olmayanlardan başkasının dikkat edemeyeceği bir sırdır. Bu sır, (Hakk'ın kıskançlığı anlamındaki) ilahi gayret ve Allah'ın genel inişi kapsamındadır. Örnek olarak, '*Allah kendisinden başkasına ibadet edilmeyeceğine hükmetti (kaza)*'[470] ayetini verebiliriz. Buna rağmen, yeryüzünde taşa, bitkiye, hayvana gökte ise yıldızlara ve meleklere ibadet edilir. Söz konusu nesnelere ibadet edilmesinin nedeni, ibadet edilen her şeyin taş ya da ağaç veya başka bir şey değil, ilah olduğuna inanmaktır. Nispette hata etseler bile, ibadet edilende (Hak) yanılmamışlardır. Bu nedenle Allah '*Rabbin kendisinden başkasına ibadet edilmeyeceğine hükmetti*'[471] diye buyurur. Dolayısıyla, insanların (herhangi bir) ilaha inanmaları da Allah'ın takdiridir. Bu durumda, taptıkları

şeylere tapmışlardır. Bunun böyle olması, sadece bu niteliğe sahip kimseye ibadet edilsin diye, ilahi gayretten kaynaklanır. Gerçekte ise, sadece Allah vardır. Bazen sadaka, bu keşif nedeniyle büyük görülebilir.

Bazı insanların sadakayı küçümsemesi başka bir müşahededen kaynaklanabilir, çünkü (sûfi) topluluğun müşahedeleri, halleri, zevkleri ve meşrepleri onlarda hükümrandır. Sadakanın büyük görülmesi hakkındaki söylediklerimiz hallerin ve zevklerin sahibine hükmetmesinden başka bir şey midir ki? Bunlardan biri, keşif sahibinin -veren ise- verdiği -alan ise- veya aldığı şeyin imkânını görmesidir. İmkan ise, mümkün için yoksulluk, zillet, muhtaçlık ve değersizlik özelliğidir ve bu nedenle böyle bir müşahede sahibi, her şeyi küçümser. Küçümsediği şey, ibadetler veya başka şeyler içinde en güzel bir şey olabilir. Allah için veren ve Allah'ın eliyle (sadakayı) alan kimsenin küçümsemedeki (tavırları) karışık olabilir. Allah ehlinden olduğunu zannettiğim -ki Hz. Peygamberin bize emrettiği ve yaptığı gibi kimseyi Allah karşısında tezkiye etmem, Allah da bize bunu yasaklamıştır- biri, bir şahıstan Allah rızası için kendisine sadaka vermesini istemişti. Sadaka istenilen insan da, o salih insan kendisine bakarken, içinde büyük ve küçük gümüş paraların bulunduğu bir kese çıkararak eliyle keseyi yoklamaya başlayınca, yoksul yüzünü bana çevirip şöyle dedi: 'Sadaka verecek bu adamın ne aradığını biliyor musun?' Ben de 'Hayır, bilmiyorum' deyince, şöyle dedi: 'Allah katındaki değerini araştırıyor, çünkü Allah (rızası) için sadaka verecek! Büyük bir gümüş para gördüğünde onu ayırarak şöyle diyecek: 'Allah katında bu kadar etmeyiz!' Adam araştırmasının sonunda bulduğu en küçük parçayı o salih insana vermiş. Bunun üzerine salih adam şöyle demiş: 'Allah katındaki değeri bu kadarmış!'

Dikkat ediniz! Allah'ın yanında her şey değersizdir, fakat burada ilahi gayrete dayanan ilahi bir cömertlik söz konusudur. Şöyle ki, kıyamet günü bir münadi insanların arasında Allah tarafından şöyle bağırtılır: 'Allah'tan başkası için verilenler nerede?' Bunun üzerine cesametli mallar, akarlar ve mülkler getirilir. Sonra şöyle duyurulur: 'Benim uğruma verilenler nerede?' Bunun üzerine kuru birkaç dal, değersiz gümüş parçaları, paralar ve birkaç elbise getirilir. Allah nimetlerinin arasından kendisi için bu kadar değersiz şeylerin verilmiş olmasından dolayı kıskançlığa kapılarak sadakayı eline alır ve olabilecek en büyük hale gelinceye kadar -Uhud Dağı gibi- bereketlendirir. Böylece onu orada

bulunanların gözlerine gösterir ve Allah'tan başkası için verilmiş olanları küçümseyerek değersiz bir mala çevirir.

Müşahedesi böyle olan bir insanın (verilen sadakayı) küçümsemesi gerekir. Bu gibi hususların zikredilmesi uzun sürer. Bu bölümün başında âlemi kendisine ayırdığımız dört sınıfın dahil olduğu hususlara yeterli ölçüde dikkatini çekmiş olduk.

FASIL İÇİNDE VASIL

Sadakayı Gizli veya Açıktan Vermede İnsanların Durumu

Bazı insanlar, gizli sadaka vermeyi önemser. Bunun nedeni, 'Sol elin sağ elinin verdiğini bilmez' anlamına gelen güvenilir bir hadiste Hakk'ın gizli sadakayla ilgili övgüsüdür. Fakat gizli sadaka ve Allah'ın ona özen gösterdiğiyle ilgili bir rivayet gelmemiştir. Sadakayı veren insan, verdiğini sadece Allah'ın bildiğini düşünerek gizli verir, yoksa ihlas ve benzeri bir şey nedeniyle gizli vermez. Çünkü sûfi topluluğunu Allah gizli ve açık şirkten korumuştur. Böylesine ihlaslı insanlar için, 'Sadece Allah vardır ve O'ndan başka Rab yoktur.' Çünkü onlar, davranışlarında özne olarak sadece Hakk'ı görürler. Bilirler ki, Hak böyle bir konuda gizliliği zikrederek onu bu bakışa sahip kimseler için açıktan vermeye üstün saymasının yegâne nedeni, başkası bilmese bile, Allah'ın onu bilmiş olmasıdır. Yoksa bunun nedeni ihlas ya da başka bir amaç değildir. Çünkü açıklamak ya da gizlemek, veren ve alan kişi hakkında denktir. 'Beni içinden zikredeni içimden zikrederim, beni bir toplulukta zikredeni onlardan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim' kutsi hadisi, bu konuya girer.

Sadakayı açıktan veren kimse ise, bu ya da benzeri bir müşahede sahibi değildir. Onun kalbine ve gözüne hakim olan duygu, her şeyde Hakk'ı görmektir. Öyleyse, onun katındaki her hal, tereddütsüz bir şekilde ilan ve açıklamadır, bundan başka bir şeyi görmez. Böyle bir insan, topluluk içinde Allah'ı zikrettiği gibi sadakasını açıktan verebilir. Çünkü topluluk içinde zikrettiği kimseyi, (bundan önce) içinden zik-

retmiştir, çünkü içten zikretmek, hiç kuşkusuz (dıştan zikretmeyi) önceler. İçten zikredilen herkes, dışta da zikredilmiştir. Öyleyse dıştan zikretmek, içten (Hakk'ı) zikretmeye ilave bir durumdur. Dıştan zikretmenin (sadece) içinden zikreden insanın kaçırdığı bir mertebesi vardır, çünkü içinden zikretmeye her iki halde de muttali olunmaz. İçten zikretmek, her bakımdan gizlidir. Açıktan verilen sadaka ise, ilahi iktidarı ilan eder. Mümkün mazharlarda zuhur ettiği halde, sadakayı kimden gizleyecek veya örtecektir ki? Şeyhimiz Ebu Medyen'in yöntemi buydu. Şöyle derdi: 'Allah de, sonra onları bırak.' 'Allah'tan başkasına mı dua ediyorsunuz?' Şeyhimiz, nebevi bir miras olarak, bu ayete uymak için sadakayı açıktan verirdi.

Ebu Hamid (el-Gazzâlî) ve (Haris b. Esed) Muhasibi gibi tasavvuf yolunun genelinin söz ettiği riya ve ihlası aramak ise, Allah'tan başkasını görmeyen sûfilerin dilini de içermek üzere Hakk'ın genelin diliyle gerçekleşen hitabıdır (çünkü zahir dili seçkinlerin dilini de içerir). Biz ise, bu konuda Allah ehline konuşuyoruz. Şeyhimiz, arkadaşlarına şöyle derdi: 'Allah'ın kelimesi yüksek olsun diye Allah'a itaati açıktan yapın! Nitekim başka insanlar, günahları, itaatsizlikleri açıktan yapmakta ve Allah'tan utanmadan kötülükleri izhar etmektedirler.' Bir efendi, saygın bir şeyhin öğrencilerine şöyle demişti: 'Şeyhiniz size neyi emrediyor?' O da şöyle cevap vermiş: 'Bize amelleri yapmak için gayret etmeyi ve onlarda eksiklik görmeyi emretmektedir.' Bunun üzerine şeyh şöyle demiş: 'Vallahi, size düpedüz Mecusiliği emretmektedir. Keşke amelleri (yapmayı) ve onları sizin elinizde kimin icra ve inşa ettiğini emretseydi!' Bu mesele de, bu konuya girer.

Gizli ve açık sadakanın sûfilerin nefislerindeki sırlarına dikkatini çekmiş oldum. Bununla beraber, farz sadakayla gönüllü sadakada şekilci arifler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığı ise, özetlemeyi ve kısa anlatımı yeğlediğimiz için, zikre gerek olmayacak kadar bilinir. Açıktan sadaka vermek hakkında ise, 'Kim iyi bir adet çıkarırsa' hadisi aktarılmıştır. Allah ehlinin kâmilleri ise, iki makamı birleştirmek, iki sonucu elde etmek, iki gözle bakmak, iki yoldan yürümek ve iki elle vermek için her iki şekilde de veren kimsedir. Böylece Hakk'ın açıktan vermeyi tercih ettiği bir durumda sadakayı bazen açıktan verirken Hakk'ın gizlemeyi tercih ettiğini gördüğü yerde sadakayı gizli verir. Allah yolunda, Allah ehlinin kâmillerine daha layık olan davranış budur.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gönüllü Sadaka

Gönüllü sadaka efendilikle karışmış ihtiyara bağlı bir kulluktur. Öyle olmazsa, gönüllü sadaka sayılmazdı. Çünkü onu kendisine farz kılan, tövbe eden veya bilgisizlikle kötülük yapanlardan durumunu düzeltenler için Hakk'ın kendisine merhameti farz kılması gibi, insanın kendisidir. İnsanın kendisine sadakayı farz yapması Hakk'ın merhameti farz kılması gibidir. Tıpkı, nefsi hakkında kendisiyle hüküm verilen karışık bir Rab'lik! Çünkü, kimse Allah hakkında bir şeyi zorunlu kılamaz. Bir şeyi kendisine farz kılan, farz kılan olması bakımından Allah'tır. Böyle bir durum nedeniyle (kendi kendine farz kılmak) sadaka veren kimse de aynı konumdadır.

Sonra şunu farz ederiz: İlahi mertebe böyle bir şey yaptığında, bu davranışa uygun bir sevap ve ödül ona takdir ederiz. Bunu bizzat bu vacibi bu menzilden gönüllü sadaka olarak verene -ki onlar ariflerin içinden teklerdir- verirdik. Çünkü Hak, bu makamda kendisine benzer. Bu mesele, sûfiler tarafından müşahede edilen zevke dayalı bir konudur. Fakat benden önce buna dikkat çeken bir kişi görmedim, belki de vardır ama bana ulaşmamış da olabilir. Çünkü bu makama ulaşmış Allah ehlinin bunun farkına varmış olması gerekir. Fakat Allah, bazen onu kendilerine söyletmez ya da bir kısmının onu ifade etmesi mümkün olamaz. Biz ise, bu meseleyi daha geniş ve daha açık bir ifadeyle, kitabımızın başka bir yerinde zikretmiştik.

Bu yoruma göre gönüllü sadaka, farz sadakadan kendiliğinden üstün olur. Böyle bir gönüllü sadakayı insan kendisine -tıpkı bir adak gibi- farz kıldığında, Allah'ın farz etmesiyle farz olabilir. Çünkü Allah kulun onu farz kılması nedeniyle sadakayı farz kılmıştır. Adağın dışındaki (sadakalar) da bu konuya katılabilir. Güvenilir bir hadiste, bir bedevi şöyle diyor: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Yükümlü olduğum başka zekât var mıdır? Hz. Peygamber, 'Hayır, fakat gönüllü verdiğin hariç' demiştir. Muhtemelen Allah, bir insan gönüllü zekât vermeye niyetlendiğinde, onu kendisine farz kılar. Böylece, onu farz derecesine katar ve gönüllü zekâtın ödülü daha çok olmakla birlikte sevapta eşitlenirler. Böy-

lelikle, asıl olan farzdan belli bir derece üstün olur. Allah şöyle der: *'Amellerinizi geçersiz kılmayın.'*[472] Bu bir yasaklamadır. Yasaklama ise, emretmekten farklı olarak, onu yapmayı da içerir. Binaenaleyh şeriatta (bir işe) başlamak, bağlayıcıdır. En açık durum budur. Şari, yasaklamada farz olan ile olmayanı eşitlemiştir. Hz. Peygamber ise, namaz ve oruçta nafileyi kaza etmiştir. Bize göre farzlarda bu caiz değildir. Bu konu, vakti belli farzların kaza edilmesi hakkında görüş ayrılığı bulunan bir konudur.

Bütün bu konularda gönüllü ibadetin anlamı şudur: Kul, asalet yönüyle bir köle ve efendisinin farz kıldığı şeylerin bir mahallidir. Binaenaleyh insan, özü gereği farz (yapmayı) ve üzerine farz yüklenmesini kabul edicidir. Gönüllü ibadet eden insan, aslına dönen kişidir. Asıldan çıkmak ise, geçici ve dolaylıdır. Sürekli olarak asla bağlı olan kişi her zaman farzı görür, çünkü o, seçiminde zorunlu ve yönlendirilendir. Bu durumda insan, kendini yaratan asıla benzer. Allah, *'Benim katımda söz değişmez'*[473] buyurur. Dolayısıyla Allah'tan meydana gelen her şeyi bilgi öncelemiştir. Böylece, Allah ile ilişkili olarak (olabilirlik anlamında) imkân ortadan kalkmıştır. Sadece olmak ya da olmamak vardır! İlahi mertebede bundan başka bir şey yoktur. Tereddüt hadisinde geçen, 'kulumun bana kavuşması kaçınılmazdır' ifadesi de bu kapsama girer. Yani, onun ölmesi kaçınılmazdır. *'Azap kelimesinin hakkında gerçekleştiği kimseye gelince'*[474] ve *'Benim katımda söz, cehennemi dolduracağım diye kesinleşti'*[475] ayetleri de bu kapsama girer.

Binaenaleyh, esasta Allah katında tek bir eylem vardır. Dolayısıyla oluşta (ve âlemde) tek bir iş gerçekleşmiştir. Bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez. Hakikatlerin verisi budur. Öyleyse hüküm vacipliğe aittir, imkânın ise hiçbir yerde varlığı yoktur. Bir'de her yönden sadece birlik varsa, kendisinden çokluğun çıkabileceği bir yön onda bulunmuyor demektir. Dolayısıyla ondan ancak bir çıkabilir. Bir'de farklı nispet ve anlamlar bulunuyorsa, bu çok yönler nedeniyle çokluğun Bir'den çıkması imkânsız değildir. Aklını bu meseleye ver, çünkü şu soruların cevabını buradan öğrenebilirsin: Nereden geldin? Kimsin? Bir misin çok musun? Bir hangi açıdan çokluğu kabul eder? Çok hangi açıdan birliği kabul eder? Bir asıl iken, çokluk niçin birden daha geniştir? Kendisini destekleyen bir şey yokken, asıldan fer nasıl çıkar? Asılda birçokluğa yol açan nispetler asl'a döner mi? Yoksa onlar, asılda gerçek varlıklar bu-

lunmaz da bu nispetler fer'in hükümleri midir? Bütün bunlar, bu meseleyle ilgilidir.

Bir olarak ve çokluğun birliğiyle birlenmiş Bir münezzehtir! Çokluğun da kendine özgü bir birliği vardır ve bu kaçınılmazdır. O çokluk, bu birlikle isimlendirilir ve başkalarından ayrışır. Öyleyse, tekil ya da çoğul olarak, eşya arasında ayrım birlik vasıtasıyla gerçekleşir. İki şey ortak olsaydı, ayrım gerçekleşmezdi. Ayrım da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla birde ve toplamında birliğin bulunması kaçınılmazdır. Asıl ve fer olarak, sadece bir vardır. Dikkatini çektiğim konuya iyice bak, çünkü o ilahi bilginin özüdür. Gönüllü sadakanın sana verdiği şeye bak ve bu izafet ve tamlamanın ne kadar kıymetli olduğunu gör!

VASIL

Zekâtın Malı Temizlemesi

Hz. Peygamber her beş devede bir koyun zekât vermeyi emretmiştir. Halbuki koyun deveyle aynı cins değildir. Bu meseledeki asıl, bir şeyin kendisiyle mi yoksa başka bir şey vasıtasıyla mı temizleneceğidir. Doğru ilke, bir şeyin kendisiyle temizlenmesidir. Başvurulacak hakikat budur. Görünüşte farklılık meydana gelse bile geçerli olan, asılda bulunandır.

Allah, ibadet etmek için su ve toprakla temizlenmeyi farz kıldı. Bunlar, görünüşte birbirinden farklı olsa bile, asılda farklı değildir. Bu noktadaki asıl, Allah'ın her şeyi sudan yaratıp Âdem'i topraktan yarattığını bildirmesidir. Öyleyse görünüşte temizlik, yaratıldığımız şey vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Örnek olarak, koyun ve deveyi birleştiren hayvanlık ile mal olmayı verebiliriz. Bu birleştirici durum olmasaydı, (develerin koyun vasıtasıyla) temizlenmesi geçerli olmazdı. Bu nedenle, zekâtın farz olduğu bazı mallarda aynı cinsten olmayan şeylerle zekât vermek geçerli olmuştur. Hz. Peygamber insanın bilgisizlikten temizlenmesi hususunda şöyle der: 'Kendini bilen Rabbini bilir.' Kendisini bilmekle Rabbini bildiği için insan (bilgisizlikten) temizlenebilmiştir.

Hak, mutlak anlamda temiz olandır. Kulun takdisi ise, kendisini bilmesidir. Öyleyse insan ancak kendisiyle temizlenmiştir. Bu meseleyi iyice anla!

FASIL İÇİNDE VASIL

Nisap

Nisap, miktar demektir. Başka bir ifadeyle nisap, 'ne kadar' denilebilen şeydir. Kilo ve hacim olabilir. Kuşkusuz Şari, kilo ve vezinli şeylerin nisabını belirlemiştir.

Ölçüt, insan aklının belirli ölçülere bölündüğünü bildiren bir hadise göre, anlaşılır bir şeydir. Şari, aklı manevi bir şey olsa bile ölçüte eklemiştir. Şari, en genel ve en tam keşif sahibidir. Daha önce, mertebelerin üç olduğunu belirtmiştik: Akıl mertebesi, duyu mertebesi ve hayal mertebesi. Hayal mertebesi, anlamları duyulur suretlere indirir. Başka bir ifadeyle, anlamları ancak öyle anlayabildiğimiz için, onları duyulur mertebelerde gösterir. Bu mertebeden Şari, aklı ölçüt olarak bölümlere ayırmıştır. Çünkü aklı Allah ölçüt suretinde izhar etmiştir. Ölçülen ise, amellerdir. Bunlar, amel sahibine ilişen arazî anlamlardır. Böylece Allah, onları ölçüye katmış ve şöyle demiştir: '*Kıyamet günü adalet terazilerini koyarız.*'[476] Başka bir ayette, '*Kim zerre miktarı amel ederse*'[477] denilir. Böylece amel, teraziye konulmuş ve tartılan bir şey olmuştur. Bu durum, anlamların ancak duyulur şekilde algılandığı bu misal mertebesinde gerçekleşmiştir. Uykudaki ilahi tecelli de böyledir. Dolayısıyla, Hakk'ı ancak suret olarak görebilirsin. Bu konuda meseleyi ayrıntılı incelemeyi gereksiz kılacak pek çok rivayet gelmiştir ki, her insan bunu bilir. Çünkü her insanın uyanıklık ve uykuda bir tahayyülü vardır. Bu nedenle, hayalin algıladığını (rüya) tabir eder. Nitekim Hz. Peygamber, rüyada görülen sütü bilgiye, bağı ise dinde sebata tabir etmiştir.

Belirli bir konuda nisap oluşu yönünden değil, salt nisap oluşu yönünden nisabı bilmek budur. Çünkü bu durum, zekâtın çıkarıldığı şeyde bulunan nisapla ilgilidir. Tek bir niceliği ve pek çok nicelikleri olan

şeylerin bilinmesi de bu konuya dahildir. Bizim bu konuda bir görüşümüz vardır. Gümüş ya da altın parçası sikke haline getirilmemiş ve tek bir kütle halinde bulunabilir. Ölçülü hale getirdiğinde (sikkeye çevrildiğinde), onun ölçüsü nisap miktarı kadar ya da daha fazla olabilir (zekâta konu olabilir). Acaba tek bir cisim olması yönünden o cismin tek bir niceliği mi yoksa çok sayıda niceliği mi vardır?

Bilmelisin ki, sayılar niceliklerin azlık ve çokluğunu bildirir. Sayının kendisi de bir niceliktir. Sayı bileşik olmayan yalın bir şey ise, onun birden başka niceliği yoktur. Bu sayılar, birden ona ve oradan da onlu basamaklara kadar ulaşan sayılardır. Örnek olarak yirmi, otuz, kırk, yüz, iki yüz, bin ve iki bin gibi sayıları verebiliriz. O halde tartılan ve ölçülen şeye -kendisi tek bir cisim iken- bu sayı adlarından biri verildiğinde, tek bir hüküm kazanır. Söz gelişi on bir ya da yüz yirmi ya da üç yüz ya da üç bin ya da bu sayılardan oluşan başka bir isim verilmişse, onun sayısal nicelikleri de kendilerinden oluştuğu sayıya bağlıdır. Ölçülen şey, dirhemler ve dinarlar gibi, tek bir cisim olmayabilir. Bu durumda, onun da birden çok niceliği vardır. Sayı bileşik, tartılan şey de birlerin toplamı ise, sayı ve tartılan şey nicelikler sahibidir. Biri bileşik ya da toplam iken diğeri toplam ya da bileşik değil ise, bileşik ya da toplam olmayan tek bir nicelik sahibi; bileşik ya da toplam olan ise, birden çok nicelik sahibidir. Bunu bilmelisin.

Cisimlerde nicelikler bölünmeyle ortaya çıkar. Çünkü cisimler, hiç kuşkusuz, bölünmeyi kabul eder. Fakat bölünme sonucunda ayrışma bitişmeye döner mi, dönmez mi? Bazı kimselerin düşündüğü gibi, bitişmeye varırsa, tek bir cisim nicelikler sahibidir. Bazı kimselerin düşündüğü gibi, bitişmeye ulaşmazsa, tek bir niceliği yoktur. Tartılan şeylerin ve buna bağlı olarak sayının nicelikleri hakkında zikrettiğimiz bu ayrıntıyı kimsenin ele aldığını görmedik. Halbuki bu ayrıntı zorunlu olarak ele alınması gerekli bir husustur. Bu meseleyi bilen kimse, bölünme kabul etmeyen parça olan cevher-i ferdi kabul etmenin geçerli olup olmadığını da anlar.

Sonra bilmelisin ki, zekâtın, farz olduğu yerlerde sayı türlerini toplaması şeriatın hikmetidir. Bu ise, ferdiyettir ve onu canlıya koymuştur. Böylece üç türde bulunmuştur ve üç, teklerin ilkidir. Bunlar deve, inek ve koyundur. Çift olmayı iki sınıfa yerleştirmiştir. Bunlar da maden -ki

o altın ve gümüştür- ve hububattır ki o da buğday ve arpadır. Mutlak birliği ise hurmaya koymuştur ki, o da özellikle hurmadır. Bunlar, sadece görüş birliğinin bulunduğu türlerdir. Bunun dışında, zekât verilen şeyler ise görüş birliğinin bulunmadığı tartışmalı konulardır. Bu görüş ayrılıklarının bir kısmı istisnaî iken, bir kısmı ise istisnaî değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gümüşün Zekâtı

Bilginler, güvenilir bir hadis nedeniyle onun beş vak (kırk dirhem) olduğunda görüş birliğine varmıştır. Bu miktar, kırk dirhemdir ki, nisap miktarı budur. Zekâtı ise, öşrün dörtte biri olan beş dirhemdir.

VASIL

Batınî Yorum

Her sınıfın ulaştığı bir kemali vardır. Madenler sınıfı, altına ulaşmakla kemalini bulur. Bu mesele, altının zekâtından söz ederken gelecektir. Gümüş ise kemalin yarı derecesinde bulunur. Madene özgü kemal derecesini elde etme süresi otuz altı bin sene iken gümüşte bu süre on sekiz bin senedir. Bu süre, kemal zamanının yarısıdır. Tüm madenler, onu elde etmek için kemal derecesine ulaşmak ister. Bu yoldayken gayeye ulaşmasına engel olan bir takım hastalıklara maruz kalır. Gayeye ulaşan maden altın diye isimlendirilirken kendisine galip gelen bir hastalık nedeniyle bu dereceden aşağıda bulunan maden gümüş, kurşun, demir ve bakır gibi başka bir ad alır.

Öyleyse altın, bir anne babanın nikahla birleşmesinden ve uygun bir şekilde düzenlenmesinden oluşur. Bunun yanı sıra, maddenin sıcaklığı her yana eşit ölçüde yayılmış olmalıdır. Anne ve babaya ise, mad-

denin sıcaklığının otoritesi ortaya çıkmazdan önce, kemale ulaşmak isteyen bu şeye etki edecek bir soğukluk ya da kuraklık (nem ve ısı) ilişmemelidir. Salik bu konumda olduğu zaman gayeye ulaşır ve altının kendisini bulur. Sulûk esnasında gereğinden fazla soğukluğa maruz kalıp hasta olan ve bu durumun gayesiyle arasına girdiği kişiye, (altın değil) gümüş denilir. Gümüş altından bir derece aşağıdadır ve yetkinlik dört şeydedir. Böyle bir durumdaki salik, dört şeyin biri nedeniyle kemalden eksik kalmıştır. Dört, kamil sayıların ilkidir ve bu nedenle on sayısını içermiştir. Gümüşte on sayısının çeyreği bulunur, çünkü soğukluğun etkisiyle altından bir derece eksik kalmıştır. Soğukluk ise, tıpkı sıcaklık gibi, etkin bir ilkedir. Yaşlık ve kuruluk, edilgen ilkelerdir. Böylece yaşlık, kendisinden meydana geldiği için soğukluğa uymuş, bu nedenle gümüş altının oluştuğu şeyin yarısından oluşmuştur.

Edilgen, etkine delalet eder ve özü gereği onu ister. Bu nedenle edilgen olanı zikretmek etkeni de içermiş olacağı için, meydana geldiği aslı zikretmeye gerek kalmamıştır. Allah şöyle der: *'Yaş ve kuru.'*[478] Halbuki burada 'Sıcak ve soğuk' dememiştir. Bu durum, Kuran'ın fasihliği ve mucizevî anlatımından kaynaklanır, çünkü Kur'an-ı Kerîm, kendisini getiren peygamberin -ki o Muhammed (as.)'dir - doğa bilimleriyle ilgilenip bu ölçüyü bilen biri olmadığının farkındaydı. Bu durum, Kur'an-ı Kerîm'in Hz. Muhammed tarafından değil, hikmet sahibinin katından indirildiğini kesin olarak gösterir. Bunu söyleyen de, her şeyi bilen Allah'tır. Hz. Peygamber, kendi düşüncesi, araştırması ve değerlendirmesiyle değil, sadece Allah'ın kendisine öğretmesi ve bildirmesiyle her şeyi bilmiştir. Peygamberliğin değerini ise, Allah'ın kendisine bu gibi durumları gösterdiği kimse anlayabilir. Şeriatın bu sınıflara zekâtı her sınıfta bilenen bir tarza göre farz kılmasındaki ilminin ne kadar sağlam olduğuna bakınız!

FASIL İÇİNDE VASIL

Altının Nisabı

Altının nisabı hakkında görüş birliğine varılan şey, Allah'ın izniyle zikredeceğimiz husustur. Bir grup iki yüz dirheme olduğu gibi yirmi dinara da zekâtın farz olduğunu söylemiştir. Bazı bilginler ise, kırk dinara ulaşıncaya kadar altına zekât düşmeyeceğini ileri sürmüştür. Kırk dinara ulaştığında da bir dinar zekât düşer ki, bu onun çeyreğidir, çünkü kırkın onda biri dörttür. Dördün çeyreği ise, birdir. Bazı bilginler ise, iki yüz dirheme ya da onun değerine ulaşmadan altında zekât bulunmadığını söylemiştir. Bu sayıya ulaştığında ise, ister yirmi dinar ister bundan daha az ya da daha çok olsun, çeyreği zekât olarak verilir. Bu durum kırkın altında bulunduğunda böyledir. Öyleyse, altındaki değerlendirme zikrettiğimiz gibidir. Kırka ulaştığında, kullanım ya da değer olarak, dirhemler değil kendisi dikkate alınır.

VASIL

Batınî Yorum

Her kırk dinarda bir dinar zekât vardır ki, bu miktar onun kırkta biridir. Daha önce, gümüşün altının ulaştığı yetkinliği ararken dört doğadan biri olan soğukluk doğasının etkisine girdiğini söylemiştik. Bu ise, altından kendisini itidalden (denge) çıkaran bir tek doğa -ki soğukluktur- almıştır. Bu nedenle, altının nisabı olan kırkta bir dinar zekât olarak alınır. Çünkü dördü onla çarptığında kırk çıkar. Dört kırkın onda biri, bir ise dördün çeyreğidir. Öyleyse bir, kırkın kırkta biridir. Bu bir, gümüşün alıp sayesinde kemal derecesini talep ederken gümüşe dönüştüğü şeydir. Bu ölçüde altından eksik kalmış, zekât nisabı da bir dinar olmuştur.

Bu bir dinar, kendisinden alınan şeyin kırkta biri olmak bakımından beş dirhemle birleşir. Çünkü yirmi iki, yüzün onda biriyken yirmi-

nin çeyreği ise beştir. Böylece, iki yüz dinarda beş dirhem zekât verilir ki, o da onun onda birinin çeyreğidir (kırkta bir). Bazı bilginler ise altını gümüşe hamledip şöyle demişlerdir: İki yüz dirhemde olduğu gibi yirmi dirhemde de bir dinar zekât vardır. Ya da, kullanım ve değer bakımından iki yüz dirhemi dikkate alabilir. Bu bilgin, zekâtı kıymeti ve kullanımı olan altında vacip görmüştür. Bu ise, kırkın altındaki (kırktan aşağıdaki?) şeylerle ilgilidir. Çünkü kırktan az olan altında zekâtı yasaklayan bir ifade aktarılmamıştır, çünkü 'Beş evakın altında (iki yüz dirhem) sadaka yoktur' denilmiş, fakat kırkın altında yoktur dememiştir. Bu nedenle altında görüş ayrılığı caizken gümüşte caiz değildir. Gümüş ve altının zekâtının farz oluşu, her bakımdan onun çeyreğinde bir araya gelmiştir. Burada, on ve onun çeyreği dört onu içermesi için dikkate alınmış ve bunlar çarpılmış, başka bir sayıyla çarpılmamıştır. Çünkü dört, kendisini ve aşağısındaki sayıları içerir ve toplamlarından on meydana gelir. Bu nedenle on sayısı için 'kamil sayıların ilki' denilir. Dörtteki dört ile üç yedi eder. Dörtteki ikiyi eklediğimizde dokuz, biri eklediğimizde ise on sayısı meydana gelir. Dördü on sayısıyla çarpan kimse, dördü içermiş olduğu unsurlarla kendisiyle çarpana benzer. Bu konuda -onu yaratan ve var edene değil- kendisine baktığı için zekât farz olmuştur. Hak ise, bakışını kendisinden almış ve aldığı bu şeyi 'zekât', başka bir ifadeyle, iddiadan arınmışlık diye isimlendirmiştir. Böylece, Rabbinin karşısında Rabbi için kalmış, farklı bir pay ortaya çıkmamıştır. Çünkü her şey O'na aittir ve hiç biri kendisinden değildir.

FASIL İÇİNDE VASIL

Zekâtı Verilen Şeylerde Nisap Miktarından Fazlası

Bilginler, yürüyen hayvanların nisap fazlasında zekât bulunduğunda görüş birliğine varmış, altın ve gümüşün nisap fazlasında görüş ayrılığına düşmüştür. Benim görüşüm, altın ve gümüşteki nisap fazlasında zekâtın olmayacağıdır. Bu ikisinin hububata dahil olması hayvanlara katılmasından daha uygundur. Çünkü hayvanlar bitkilerle, bitkiler ise

madenle komşudur. Öyleyse bir şeyin kendisine komşu olan şeye katılması daha yerindedir.

VASIL

Batınî Yorum

Kemal eksiklik kabul etmez. Zekât ise maldan eksilmedir. Bu nedenle hayvan, insanlık özelliğiyle kemale erdiğinde ona zekât düşmemiştir. Çünkü eşya kemali aramak için yaratılmıştır ve insandan başka kamil yoktur. Madenlerin en kamili ise altındır. Bu nedenle ateşle eksilmeyi kabul etmez. Diğer madenler ise eksilebilir. Şöyle diyebilirsin: 'Gümüş kemal derecesinin altındadır ve dolayısıyla o da eksiktir. Bu nedenle nisap fazlasına zekât düşer.' Buna şöyle yanıt verebiliriz: Allah onu nisap miktarına ulaştığında altına ortak yapmış, diğer madenlerde ise bunu yapmamıştır. Gümüş ve altın arasında güçlü bir ilişki bulunmasaydı, hükümde ortaklık gerçekleşmezdi. Öyleyse nisap fazlasında durum öyle olmalıdır.

Şöyle diyebilirsin: Zekât malın eksilmesidir ve kemale ulaşan eksilmez. Altın ise kemale ulaşmıştır, fakat nisaba ulaştığında zekâtı verilir. Altın nisap halindeyken olduğu gibi fazlasında da altındır ve kemal hükmünü yitirmemiştir.' Buna şöyle yanıt verebiliriz: 'Bu ilkeye göre hareket edersek, (dediğin gibi) böyle olmalıdır. Fakat başka ilahi bir ilkeyle çelişebiliriz. O da, tecelli esnasında suretlerdeki başkalaşma ve değişim, ilahi katta nispet ve itibarların değişmesidir. Hakikat bir, nispetler farklıdır. Allah bir yönden bilen iken aynı yönden güç yetiren ve yaratandır. Hak, zekâtı farz yaptığı şeylerde onların bir takım varlıklar olmasını ya da kendisine mal denilen bir şey olmalarını değil, özellikle bu varlıklardaki mallar olmasını dikkate almıştır. Biz de, belli bir miktara ulaşıp zekât hükmü ortaya çıktığında altın ve gümüşün varlıklarını değil, mal olmalarını dikkate aldık Nisap fazlasında ise, mal olmalarını değil, somut varlıklarını dikkate aldık ve onlardan zekâtı kaldırdık. Nitekim tecellilerin başkalaşmalarında da inançları ve mertebeyi dikkate aldık, zatı dikkate almadık. Öte yandan, tenzihte zatı dikkate aldık,

mertebe ve inançları değil. Varlığın aslı -ki o Haktır- itibarlara konu olduğu gibi, bu hakikat, bazı varlıklara, hatta genel olarak var olanlara yayılmıştır. Biz de, onlarda bazen akli, bazen de dinî durumlar nedeniyle farklı durumları dikkate aldık.

Köleye bakınız! O bir insandır ve onun kemali vardır. Bir kölede mal olma özelliğini, onu satan alan kişide ise ticareti dikkate alsaydık, köleyi bir kıymetle değerlendirir ve onu zekâtı verilen bir mal konumuna indirirdik. Zekâtı ise, onun değerinden alırdık. Hakk'ın kamil oluşuna bakınız! O, yaratılmışın herhangi bir niteliğini kabul etmez. Fakat misal mertebesinde ortak duyuyla sınırlanmış gözlere tecelli ettiğinde, hükümler bu özel tecelliyi takip eder. Bu bağlamda Allah, 'Acıktım beni doyurmadın, susadım su vermedin, hastalandım ziyaret etmedin' der. Nispetlerin ortadan kalkması yönünden kendisine baktığında ise Allah şöyle der: '*O'nun benzeri yoktur.*'[479] Başka bir ayette, '*Allah âlemlerden müstağnidir*'[480] der. Delilden müstağni olan, açıklığının şiddeti nedeniyle kendisine delildir. Çünkü hiçbir şey bir şeyin kendisi kadar o şeye delil olamaz.

Hükümlerin itibar ve nispetlere bağlı olduğuna dikkatini çektim. Herhangi bir konuda hüküm verilen bir şey ile Şari'nin hükmü ortaya çıktıktan sonra, bizim görevimiz Şari'nin o meselede neyi dikkate alıp öyle hüküm verdiğine bakmakla sınırlıdır. Bilgili insan cahilden bu bakışla üstün olur. Bu durum sabit olunca bilmelisin ki: Belli bir yaşa ulaşmak ya da yetişmek ya da akıl için olgunluk, maldaki nisap gibidir. Nisap miktarı malda bulunduğunda zekât farz olduğu gibi aynı şekilde yetişkinliğe ulaştığında da akıllı insana yükümlülük farzdır. Yetişkinlik vaktinden sonra ise, zaman ilerledikçe aklı sağlamlaşır. Nitekim mal da ticaret ile artar ve böylece nisabı aşan miktar ortaya çıkar. Aklı sağlamlaşırken Allah'ın mutlak özne olduğunu ve kulun fiilde hiçbir etkisinin bulunmadığını görmeyen kimseye nisabı aşan miktardaki malında zekât farzdır. Zekât, Allah'ın maldaki hakkıdır. Böylece insan, amelleri içinden Allah'a izafe etmesi gereken şeyi izafe eder.

Burada iki adam vardır: Birincisi hakikat yönüyle Allah'a izafe edeceği şeyi izafe ederken kendisine ait sayacağı şeyleri de saygı gereği izafe eder. Bu edep ve saygı, '*İstedim ki, onu ayıplı yapayım*'[481] ya da, '*Rabbin o ikisinin yetişkinlik çağına ulaşmasını istemiştir*'[482] ya da, '*Hasta olduğumda*

bana şifa verir"[483] ya da, '*Sana ulaşan her iyilik Allah'tan, her kötülük kendindendir*'[484] gibi ayetlerin gereğidir. Bazı insanlar ise, insan davranışını akıl ve dine göre bütünüyle insana ait sayar. Bu davranıştan Allah'a ise sadece işi yaparken kudreti yaratması yönüyle izafe eder. Örnek olarak Mutezile'yi verebiliriz.

Aklı sağlamlaştığında, fiilleri sadece Allah'tan görüp kulun fiilde etkisinin olmadığını düşünen kişi ise, nisap miktarını aşan malda zekâtı kabul etmez. Çünkü böyle bir insan, her şeyin Allah'a ait olduğunu bildiği için, onun Allah'a irca edeceği bir şey yoktur. Şeyban er-Râî, kendisine zekâttan soru soran İbn Hanbel ve eş-Şafiî'ye şöyle demiş: 'Sizin mezhebinize göre mi, bizim mezhebimize göre mi anlatayım? Bizim mezhebimize göre her şey Allah'a aittir, biz hiçbir şeye sahip değiliz. Sizin mezhebinize göre ise, her kırk koyunda bir koyun zekât verilir.' Şeyban, bir durum dikkate alıp zekâtı farz sayarken mal aynı mal iken başka bir durumu dikkate alıp zekâtı farz saymamıştır.

FASIL İÇİNDE VASIL

Gümüşün Altına Katılması

Bazı bilginler, dirhemlerin dinarlara ekleneceği görüşündedir. Toplamda nisaba ulaşıldığında zekât farz olur. Bazı bilginler ise, gümüşün altına ya da altının gümüşe eklenemeyeceği görüşündedir ki, benim kanaatim de budur.

VASIL

Batınî Yorum

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır, nefsinin senin üzende hakkı varıdır. Yemek ye ve uyu.' İnsan,

gözünü ve hayvani nefsini içerse bile Allah onlardan her biri için kendisine özgü bir hak yaratmıştır. Gözün hakkı uyumaktır. Nebati nefsin hakkı beslenmedir ki, o da yemek yemektir. Hiçbir şey başka bir şeye eklenmemiş ve katılmamıştır. Çünkü uyku, yemenin yerine geçmediği gibi yemek de uykunun yerini almaz, dolayısıyla hiçbir şey öbürüne eklenmemiştir. Bir şeyin başka bir şeye ekleneceğini kabul eden kişi, uykunun yemeğe ekleneceğini kabul ediyor demektir, çünkü yemek uykunun gerçekleşmesinin sebebidir. Bunun nedeni, yemekten doğan ve uykunun sebebi olan yaş buharlardır. Uyumakla göz hakkına ulaştığı gibi nefs de kendi hakkına ulaşır. Dolayısıyla hak hepsinde gerçekleştiği için altının gümüşe eklenmesinde bir beis yoktur.

VASIL

İki Ortak

Bazı bilginler, her birinin malı nisap miktarına ulaşıncaya kadar iki ortağa zekât düşmediği görüşündedir ki, ben de bu görüşteyim. Bazı bilginler ise, ortak malın hükmünün tek bir adamın malının hükmü gibi olduğunu söylemiştir.

VASIL

Batınî Yorum

İnsanın amelinde ortaklık gerçekleşip Allah'a ait bir hak bulunmadığında ona zekât yoktur. Allah şöyle der: 'Ben bir ortağa muhtaç olmayanların en zenginiyim. Benden başkasını ortak yaptığı bir amel işleyenden ben uzağım.' Kastedilen, şirk koşan kişidir. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bu Allah içindir ve sizin içindir diyen kişinin ameli, insanlar için yapılmıştır ve onda Allah'a ait bir şey yoktur.' Ortak malda nisap miktarı dikkate alınmaz, çünkü iki ortak bir arada bulunsalar bile

ayrılabilirler. Bir araya gelme, ayrılmanın varlığına kanıttır, çünkü ayrışma olmasaydı bitişme olmazdı. Hüküm ayrışmaya ait olup ortaklardan birinin malında nisap miktarı oluşmayınca, ona zekât farz değildir. Çünkü zekât, verilmek üzere malı yükümlüden ister.

Nisap miktarı oluşsa ve üzerinden sene geçmiş olsa bile, bütün halkın kendisinde ortak olduğu devlet hazinesindeki mala zekât düşmediğini görmez misin? Bu durum, devlet başkanı malı tutar ve öngördüğü bir maslahat nedeniyle malı halka bölüştürmediğinde böyledir. Şari, (hazineye) ortak halkı dikkate alır ve içlerinden birinin payı nisaba ulaşmamış ve mal sahibi de belli olmamıştır. Hükümdar o kişiyi belirleyip nisaba ulaşan miktarı ona verdiğinde, söz konusu mal hazineden çıkmış ve sahibi de belli olmuştur. Böylece, daha önceki hüküm ortadan kalkmıştır, üzerinden sene geçtiğinde böyle bir malın zekâtı verilir.

Elli üçüncü kısım sona erdi, onu elli dördüncü kısım takip edecektir.

SON NOTLAR

1 el-Furkan 25/45.
2 el-Furkan 25/45.
3 el-Furkan 25/46.
4 el-Ahzab 33/13.
5 Fussilet 41/54.
6 el-Hadid 57/4.
7 el-Cuma 62/9.
8 el-A'raf 7/142.
9 Kaf 50/15.
10 el-Hadid 57/3.
11 el-Cuma 62/9.
12 el-Ahzab 33/21.
13 Al-i İmran 3/31.
14 Taha 20/108.
15 en-Nisa 4/80.
16 el-Ahzab 33/21.
17 el-A'la 87/1.
18 el-Münafikûn 63/1.
19 el-Ğaşiye 88/1.
20 el-En'am 6/91.
21 el-Bakara 2/213.
22 Al-i İmran 3/169.
23 el-Cuma 62/9.
24 et-Tevbe 9/111.
25 et-Tevbe 9/123.
26 el-Cuma 62/9.
27 el-A'raf 7/26.
28 el-A'raf 7/31.
29 el-Bakara 2/45.
30 el-Fatiha 1/5.
31 el-Bakara 2/143.
32 en-Nisa 4/101.
33 er-Rahman 55/29.
34 el-Bakara 2/245.
35 Hud 11/123.
36 eş-Şura 42/53.
37 Hud 11/56.
38 el-Mutaffifin 83/15.
39 el-Enam 6/153.
40 el-Enfal 8/65.
41 ez-Zariyat 51/21.
42 el-Hac 22/78.

43 Taha 20/114.
44 el-Bakara 2/152.
45 el-Maide 5/54.
46 el-Enfal 8/15.
47 el-Enfal 8/16.
48 el-Bakara 2/45.
49 et-Teğabün 64/16.
50 el-Bakara 2/286.
51 el-Hac 22/78.
52 Muhammed 47/33.
53 et-Talak 65/7.
54 et-Talak 65/7.
55 el-Hac 22/78.
56 en-Nisa 4/86.
57 Taha 20/14.
58 el-Vakıa 56/96.
59 el-Ahzab 33/43.
60 el-Ahzab 33/56.
61 et-Tevbe 9/103.
62 el-İsra 17/84.
63 et-Tarık 86/11-14.
64 eş-Şura 42/11.
65 er-Rum 30/4.
66 eş-Şura 42/11.
67 el-Ahzab 33/21.
68 Al-i İmran 3/31.
69 el-Bakara 2/228.
70 el-Bakara 2/282.
71 el-Bakara 2/282.
72 el-İsra 17/79.
73 el-İsra 17/79.
74 Muhammed 47/33.
75 el-Mutaffifin 83/6.
76 el-Hadid 57/7.
77 el-A'raf 7/58.
78 Hud 11/17.
79 el-Bakara 2/194.
80 el-Fecr 89/3.
81 el-Bakara 2/186.
82 el-Bakara 2/221.
83 Yunus 10/25.
84 el-Bakara 2/115.
85 el-Bakara 2/115.
86 el-Mücadele 58/12.
87 el-Bakara 2/187.
88 Hud 11/40.
89 Taha 20/108.
90 el-Kasas 28/73.
91 en-Nebe' 78/38.
92 Muhammed 47/33.
93 el-Enbiya 21/7.
94 el-Ahzab 33/21.
95 el-Ahzab 33/21.
96 el-Mutaffifin 83/6.

97 Yunus 10/5.
98 Nuh 71/16.
99 el-Enbiya 21/107.
100 et-Tevbe 9/128.
101 el-Enam 6/3.
102 ez-Zuhruf 43/84.
103 el-Haşr 59/7.
104 el-Fatiha 1/6-7.
105 el-Fatiha 1/7.
106 el-Fatiha 1/7.
107 el-Bakara 2/115.
108 en-Nisa 4/126.
109 el-A'raf 7/17.
110 el-Mü'minun 23/1-2.
111 el-Bakara 2/45.
112 Taha 20/114.
113 el-Fatiha 1/6.
114 Sebe' 34/13.
115 Sebe' 34/13.
116 el-A'raf 7/204.
117 Ğafir 40/7.
118 el-Kehf 18/65.
119 İbrahim 14/7.
120 es-Sâf 61/10.
121 Lokman 31/16.
122 el-Enfal 8/29.
123 el-Mü'minun 23/2.
124 Al-i İmran 3/199.
125 en-Nur 24/37.
126 eş-Şura 42/45.
127 el-Ğaşiye 88/2-4.
128 el-Fatiha 1/5.
129 en-Nisa 4/34.
130 el-Bakara 2/186.
131 el-Ğafir 40/60.
132 el-Ğafir 40/60.
133 Lokman 31/20.
134 en-Nur 24/36.
135 el-A'raf 7/204.
136 el-A'raf 7/206.
137 el-A'raf 7/206.
138 el-Bakara 2/30.
139 el-A'raf 7/206.
140 el-Enam 6/90.
141 el-Kalem 68/42.
142 el-Kıyame 75/29.
143 er-Ra'd 13/15.
144 en-Nahl 16/50.
145 en-Nahl 16/48.
146 en-Nahl 16/48.
147 el-İsra 17/105-106.
148 Meryem 19/58.
149 Meryem 19/85.
150 Meryem 19/45.

151 el-Hac 22/18.
152 el-Hac 22/77.
153 el-Furkan 25/60.
154 Yâsin 36/59.
155 Fussilet 41/13.
156 Muhammed 47/31.
157 en-Neml 27/25.
158 en-Neml 27/26.
159 en-Neml 27/25.
160 es-Secde 32/15.
161 Sâd 38/24.
162 Sâd 38/26.
163 Sâd 38/25.
164 Sâd 38/25.
165 Fussilet 41/37.
166 Fussilet 41/38.
167 Fussilet 41/37.
168 Fussilet 41/37.
169 Fussilet 41/37.
170 el-Bakara 2/189.
171 Fussilet 41/38.
172 Fussilet 41/38.
173 en-Necm 53/62.
174 Fussilet 41/26.
175 en-Necm 53/59.
176 en-Necm 53/59.
177 ez-Zuhruf 43/31.
178 en-Ncm 53/60.
179 en-Necm 53/61.
180 en-Necm 53/60.
181 en-Necm 53/61.
182 el-İnşikak 84/21.
183 el-Alak 96/19.
184 el-Maide 5/67.
185 es-Saffat 37/7.
186 el-Bakara 2/115.
187 el-A'raf 7/31.
188 el-Müzemmil 73/20.
189 et-Talak 65/7.
190 el-Ankebut 29/45.
191 el-İsra 17/15.
192 Al-i İmran 3/169.
193 el-Bakara 2/154.
194 ez-Zariyat 51/23.
195 Hud 11/6.
196 el-Bakara 2/155.
197 el-Bakara 2/155.
198 el-Bakara 2/156.
199 el-Bakara 2/157.
200 el-Bakara 2/157.
201 el-Bakara 2/253.
202 el-İsra 17/55.
203 el-Asr 103/3.
204 Taha 20/121.

205 el-Bakara 2/30.
206 el-Bakara 2/30.
207 el-Maide 5/99.
208 er-Rum 30/7.
209 er-Rahman 55/1-2.
210 er-Ra'd 13/8.
211 el-Hicr 15/21.
212 Taha 20/55.
213 Hud 11/107.
214 el-İnfitar 82/6.
215 el-İnfitar 82/6.
216 el-İnfitar 82/7.
217 el-Enbiya 21/28.
218 el-Bakara 2/255.
219 Sebe' 34/23.
220 el-Bakara 2/186.
221 el-Ahzab 33/43.
222 el-Ahzab 33/56.
223 er-Ra'd 13/31.
224 el-Haşr 59/21.
225 Fatır 35/28.
226 el-Hicr 15/47.
227 Muhammed 47/6.
228 el-Maide 5/64.
229 Kaf 50/37.
230 Sâd 38/29.
231 el-Hac 22/46.
232 el-Hac 22/46.
233 el-Mutaffifin 83/15.
234 ez-Zümer 39/47.
235 İbrahim 14/47.
236 el-Bakara 2/28.
237 el-Hadid 57/4.
238 Taha 20/46.
239 el-Kasas 28/68.
240 el-Alak 96/14.
241 el-A'raf 7/156.
242 el-Ahzab 33/43.
243 el-Ahzab 33/43.
244 el-Ahzab 33/56.
245 el-Ahzab 33/43.
246 el-Ahzab 33/43.
247 el-Ahzab 33/43.
248 el-Ahzab 33/56.
249 el-Ahzab 33/41.
250 el-Ahzab 33/43.
251 el-Ahzab 33/41.
252 el-Ahzab 33/42
253 el-Ahzab 33/42.
254 er-Rum 30/17-18.
255 er-Rum 30/18.
256 el-Ahzab 33/43.
257 Meryem 19/62.
258 el-Ahzab 33/43.

259 Ğafir 40/7-9.
260 el-Ahzab 33/43.
261 el-Ahzab 33/43.
262 Ğafir 40/9.
263 el-Ahzab 33/43.
264 el-Ahzab 33/44.
265 el-Ahzab 33/44.
266 el-Ahzab 33/43.
267 Taha 20/5.
268 Taha 20/50.
269 Ğafir 40/9.
270 el-Maide 5/55.
271 en-Nur 24/41.
272 en-Nur 24/41.
273 en-Nur 24/41.
274 et-Tevbe 9/103.
275 el-Ahzab 33/56.
276 en-Nisa 4/103.
277 en-Nur 24/36.
278 en-Nur 24/36.
279 en-Nur 24/36.
280 en-Nur 24/36-37.
281 en-Nur 24/37.
282 es-Saf 61/10-11.
283 et-Tevbe 9/111.
284 el-Enfal 8/1.
285 el-Bakara 2/175.
286 Al-i İmran 3/77.
287 el-Bakara 2/29.
288 en-Nur 24/37.
289 el-Ankebut 29/45.
290 el-Ankebut 29/45.
291 el-Ankebut 29/45.
292 el-Bakara 2/44.
293 Taha 20/132.
294 el-Bakara 2/44.
295 es-Sâf 61/2.
296 es-Sâf 61/3.
297 el-Bakara 2/44.
298 el-Bakara 2/45.
299 el-Bakara 2/152.
300 Taha 20/132.
301 el-Vakıa 56/74.
302 el-A'la 87/1.
303 el-Fatiha 1/2.
304 el-Bakara 2/45.
305 el-Fatiha 1/5.
306 el-Bakara 2/152.
307 en-Nisa 4/80.
308 el-Bakara 2/152.
309 el-Bakara 2/45.
310 el-Maide 5/2.
311 el-Maide 5/2.
312 el-Maun 107/4-5.

313 el-Ahzab 33/56.
314 en-Nisa 4/105.
315 Ğafir 40/46.
316 el-Enbiya 21/103.
317 el-Müzemmil 73/20
318 et-Tevbe 9/103.
319 et-Tevbe 9/60.
320 el-Müzemmil 73/20.
321 el-Müzemmil 73/20.
322 el-Mearic 70/21.
323 el-Haşr 59/9.
324 el-Âdiyat 100/8.
325 et-Tevbe 9/75.
326 et-Tevbe 9/76.
327 et-Tevbe 9/77.
328 et-Tevbe 9/103.
329 et-Tevbe 9/34.
330 et-Tevbe 9/76.
331 et-Tevbe 9/35.
332 el-Hadid 57/7.
333 el-Bakara 2/276.
334 el-Müzemmil 73/20.
335 eş-Şems 91/9.
336 et-Tevbe 9/111.
337 eş-Şems 91/9.
338 el-Haşr 59/9.
339 eş-Şems 91/9.
340 eş-Şems 91/9.
341 en-Necm 53/32.
342 en-Necm 53/32.
343 el-Maide 5/116.
344 en-Necm 53/32.
345 eş-Şems 91/9.
346 en-Nur 24/44.
347 el-Haşr 59/2.
348 et-Tevbe 9/103.
349 er-Ra'd 13/31.
350 er-Ra'd 13/31.
351 et-Tevbe 9/103.
352 et-Tevbe 9/111.
353 el-Kasas 28/88.
354 el-İhlas 112/3.
355 en-Nisa 4/171.
356 el-Enbiya 21/2.
357 Fussilet 41/6-7.
358 el-Enfal 8/38.
359 et-Tevbe 9/10.
360 eş-Şura 42/11.
361 ez-Zümer 39/3.
362 en-Nisa 4/58.
363 el-Enam 6/12.
364 el-A'raf 7/156.
365 er-Rum 30/47.
366 el-Bakara 2/40.

367 el-Enfal 8/28.
368 ez-Zariyat 51/56.
369 el-Vakıa 56/64.
370 Hud 11/88.
371 el-Enam 6/160.
372 et-Tevbe 9/104.
373 el-Enam 6/12.
374 en-Nisa 4/78.
375 en-Nisa 4/79.
376 en-Nisa 4/79.
377 el-Enam 6/122.
378 eş-Şems 91/9.
379 el-İsra 17/36.
380 en-Nur 24/24.
381 Fussilet 41/21.
382 Fussilet 41/22.
383 el-Nahl 16/106.
384 el-A'raf 7/31.
385 el-A'raf 7/32.
386 en-Nahl 16/8.
387 et-Tevbe 9/60.
388 el-Bakara 2/158.
389 Yunus 10/22.
390 Fatır 35/15.
391 Fatır 35/15.
392 Fatır 35/15.
393 Abese 80/5-6.
394 Yunus 10/72.
395 el-Müzemmil 73/20.
396 el-Müzemmil 73/20.
397 el-Müzemmil 73/20.
398 et-Teğabün 64/17.
399 el-Hadid 57/11.
400 el-Hadid 57/11.
401 et-Teğabün 64/17.
402 er-Rum 30/47.
403 el-A'raf 7/156.
404 es-Saffat 37/107.
405 el-Hicr 15/29.
406 el-Enam 6/91.
407 ez-Zümer 39/3.
408 el-Mücadele 58/9.
409 el-Hac 22/37.
410 en-Nisa 4/142.
411 el-Müminun 23/61.
412 Fatır 35/1.
413 el-Enbiya 21/30.
414 el-A'raf 7/172.
415 el-Bakara 2/285.
416 el-Mücadele 58/12.
417 e-Nahl 16/68.
418 en-Nisa 4/100.
419 Fatır 35/32.
420 Sebe' 34/39.

421 er-Ra'd 13/15.
422 Al-i İmran 3/92.
423 Al-i İmran 3/31.
424 en-Nisa 4/1.
425 el-Haşr 59/18.
426 el-Fatiha 1/1.
427 Yunus 10/72.
428 el-Hicr 15/29.
429 ed-Duha 93/6-7.
430 ed-Duha 93/9.
431 Sebe' 34/39.
432 en-Necm 53/39.
433 el-A'raf 7/29.
434 el-Vakıa 56/62.
435 el-Enbiya 21/112.
436 el-Mearic 70/21.
437 el-Haşr 59/9.
438 el-Bakara 2/268.
439 el-Bakara 2/282.
440 el-Bakara 2/282.
441 er-Rahman 55/1-2.
442 er-Rahman 55/3-4.
443 ed-Duha 93/10.
444 el-Enfal 8/28.
445 el-Enfal 8/28.
446 el-Mülk 67/16.
447 el-Bakara 2/282.
448 Sâd 38/39.
449 el-Hadid 57/7.
450 eş-Şura 42/27.
451 el-Haşr 59/9.
452 et-Tevbe 9/103.
453 et-Tevbe 9/75.
454 et-Tevbe 9/76.
455 et-Tevbe 9/76.
456 Muhammed 47/38.
457 el-Enam 6/89.
458 el-Bakara 2/30.
459 el-Bakara 2/30.
460 Sâd 38/69.
461 el-Müzemmil 73/20.
462 Yasin 36/47.
463 el-Bakara 2/3.
464 el-Hac 22/28.
465 el-Hac 22/36.
466 el-Hac 22/32-33.
467 el-Bakara 2/3.
468 el-İsra 17/44.
469 Fatır 35/15.
470 el-İsra 17/23.
471 el-İsra 17/23.
472 Muhammed 47/33.
473 Kaf 50/29.
474 ez-Zümer 39/19.

475 es-Secde 32/13.

476 el-Enbiya 21/47.

477 ez-Zilzal 99/7.

478 el-Enam 6/59.

479 eş-Şura 42/11.

480 Al-i İmran 3/97.

481 el-Kehf 18/79.

482 el-Kehf 18/82.

483 eş-Şuara 26/80.

484 en-Nisa 4/79.